

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Reģionālās
attīstības fonds

I E G U L D Ī J U M S T A V Ā N Ā K O T N Ē

Pasākuma “Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai” starprezultātu novērtēšana un priekšlikumu izstrāde tiesiskā ietvara un atbalsta pilnveidošanai

(identifikācijas numurs: LRLM2020/32-4-09/3ESF)

GALA ZIŅOJUMS

Eiropas Sociālā fonda projekta “Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai” Nr. 9.1.1.3/15/I/001
ietvaros

Pasūtītājs: Labklājības ministrija
Izpildītājs: SIA “Oxford Research Baltics”

RĪGĀ, 2021

SATURS

SATURS.....	2
IZMANTOTIE SAĪSINĀJUMI	5
IZMANTOTIE TERMINI UN JĒDZIENI.....	6
TABULU RĀDĪTĀJI.....	7
ATTĒLU RĀDĪTĀJI	9
ANOTĀCIJA	11
KOPSAVILKUMS.....	13
SUMMARY	16
IEVADS	19
METODOLOGIJA	21
1. nodaļa SOCIĀLĀS UZŅĒMĒJDARBĪBAS KONCEPCIJA EIROPAS SAVIENĪBĀ UN LATVIJĀ25	
1.1. Sociālās uzņēmējdarbības jomas līdzšinējā attīstība	25
1.2. Sociālās uzņēmējdarbības jomas attīstības perspektīvas.....	31
1.3. Galvenie rezultāti, secinājumi un priekšlikumi.....	37
2. nodaļa LATVIJAS SOCIĀLO UZŅĒMUMU RAKSTUROJUMS	39
2.1. Pētījumā iekļautie uzņēmumi un to atlasē metodika	39
2.2. Latvijas sociālo uzņēmumu raksturojošās pazīmes un analīze	40
2.2.1. Sociālo uzņēmumu darbības nozares	41
2.2.2. Sociālo uzņēmumu darbības reģioni	45
2.2.3. Sociālo uzņēmumu darbības ilgums.....	46
2.2.4. Sociālajos uzņēmumos nodarbināto skaits.....	47
2.3. Pētījumā iekļauto sociālo uzņēmumu ekonomiskās darbības raksturojums.....	49
2.3.1. Sociālo uzņēmumu finanšu pamatinformācija	50
2.3.2. Sociālo uzņēmumu finanšu pamatinformācija atbilstoši uzņēmuma darbības ilgumam	52
2.3.3. Sociālo uzņēmumu finanšu pamatinformācija atbilstoši uzņēmuma darbības reģionam	53
2.3.4. Sociālo uzņēmumu finanšu rādītāju analīze 2017. – 2019. gadā	54
2.3.5. Sociālo uzņēmumu finanšu neatkarības koeficients un darba kapitāls (likviditāte).....	55
2.3.6. Sociālo uzņēmumu darbinieku atlīdzības un nomaksāto algu nodokļu apjoms Altum granta darbības laikā.....	56
2.4. Galvenie rezultāti, secinājumi un priekšlikumi.....	58
3. nodaļa SOCIĀLO UZŅĒMUMU IETEKMES MĒRĪŠANAS TEORIJA UN PRAKSE.....	61
3.1. Latvijas prakse sociālās ietekmes mērīšanā	61
3.1.1. Vēsturiskā attīstība un normatīvais regulējums Latvijā	61
3.1.2. Latvijas sociālo uzņēmumu sapratne un zināšanas par sociālās ietekmes mērīšanu.....	61
3.2. Sociālās ietekmes vērtējumu rezultātu lietotāji un to vajadzības Latvijā.....	68

3.3. Sociālās ietekmes mērīšanas mērķis un būtība	70
3.4. Sociālās ietekmes mērīšanas pieejas	71
3.4.1. Sociālās ietekmes mērīšanas būtiskie metodoloģiskie aspekti.....	74
3.4.2. Indikatori	77
3.5. Citu valstu pieredze sociālās ietekmes mērīšanā.....	79
3.5.1. Dānijas pieredze	83
3.5.2. Lielbritānijas pieredze	84
3.5.3. Vācijas pieredze	88
3.5.4. Igaunijas pieredze.....	90
3.5.5. Rezumējums par ārvalstu pieredzi sociālās ietekmes mērīšanā	92
3.6. Sociālās ietekmes mērīšanas metodes	92
3.6.1. Monetārās vērtēšanas pieeja.....	93
<i>Sociālās atdeves no ieguldījumiem analīzes metode jeb SROI</i>	93
3.6.2. Reitinga pieeja.....	98
3.6.3. Procesa analīzes pieeja	103
3.6.4. Sociālās ietekmes indikatoru saraksti.....	106
3.6.5. Tehniskie palīgīdzekļi (izvēles šablons un mērīšanas vadlīnijas).	108
3.7. Sociālo uzņēmumu ietekmes mērīšanas metodoloģijas izvēle Latvijas situācijai.....	109
3.8. Galvenie rezultāti, secinājumi un priekšlikumi	112
4. nodaļa LATVIJAS SOCIĀLO UZŅĒMUMU SOCIĀLĀS IETEKMES IZVĒRTĒJUMS	114
4.1. Ietekme izglītības jomā	114
4.1.1. Sociālo uzņēmumu sniegtie pakalpojumi un būtiskākās ietekmes.....	115
4.1.2. Sociālās atdeves analīze	117
4.1.3. Ietekmes parametru analīze pēc reitinga pieejas	117
4.2. Ietekme sociālās aprūpes jomā.....	119
4.2.1. Sociālo uzņēmumu sniegtie pakalpojumi un būtiskākās ietekmes.....	119
4.3. Ietekme veselības jomā	120
4.3.1. Sociālo uzņēmumu sniegtie pakalpojumi un būtiskākās ietekmes.....	120
4.4. Ietekme darba integrācijas jomā.....	121
4.5. Galvenie rezultāti, secinājumi un priekšlikumi	123
5. nodaļa SOCIĀLĀ UZŅĒMUMA LIKUMA IZVĒRTĒJUMS.....	125
5.1. Sociālā uzņēmuma likumā noteikto kritēriju analīze	125
5.1.1. Sociālā uzņēmuma likuma 5. panta kritēriju izvērtējums	125
5.1.2. Sociālā uzņēmuma statusa nepiešķiršanas un atteikšanās no piešķirtā statusa izvērtējums	138
5.1.3. Darba integrācijas sociālā uzņēmuma statusa iegūšanas mehānismi, kritēriji, rādītāji	140
5.1.4. Sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas kritēriju izvērtējums.....	141

5.1.5. Sociālā uzņēmuma statusa zaudēšanas nosacījumu un seku izvērtējums	143
5.1.6. Sociālo uzņēmumu <i>de facto</i> izvērtējums.....	144
5.2. Sociālā uzņēmuma statusa iegūšanas procesa un darbības uzraudzības kārtības analīze....	151
5.2.1. Pieteikšanās dokumentu analīze.....	153
5.2.2. Labklājības ministrijas mājaslapā esošā informatīvā atbalsta izvērtējums	154
5.2.3. Sociālā uzņēmuma darbības pārskata veidlapu, vadlīniju un satura izvērtējums.....	155
5.2.4. Sociālo uzņēmumu komisijas izvērtējums	159
5.2.5. Sociālo uzņēmumu reģistra izvērtējums	163
5.3. Sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupu portretu izvērtējums	166
5.3.1. Sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupu uzskaitījuma izvērtējums.....	166
5.3.2. Sociālo uzņēmumu pieredze, nodarbinot mērķa grupas personas.....	171
5.3.3. Mērķa grupu nodarbinātības darba integrācijas sociālajos uzņēmumos izvērtējums...	181
5.4. Galvenie rezultāti, secinājumi un priekšlikumi.....	185
6. nodaļa SOCIĀLO UZŅĒMUMU ATBALSTA SISTĒMAS UN CITU PIEEJAMO ATBALSTA MEHĀNISMU IZVĒRTĒJUMS	189
6.1. Valsts atbalsta instrumentu sociālajiem uzņēmumiem analīze	190
6.1.1. Uzņēmumu ienākuma nodokļa bāzes samazinājuma ieviešanas lietderības un efektivitātes izvērtējums	192
6.1.2. Pašvaldību piešķirto nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumu izvērtējums	193
6.1.3. Brīvprātīgā darba veicēja portreta un ietekmes un lietderības uzņēmuma sociālo mērķu un sociālās ietekmes radīšanai izvērtējums	194
6.1.4. Kustamās mantas nodošanas bez atlīdzības īpašumā izvērtējums	197
6.1.5. Mantas nodošanas bezatlīdzības lietošanā izvērtējums.....	197
6.1.6. Publisko iepirkumu likumā paredzēto iespēju sociālajiem uzņēmumiem piedalīties publiskajos iepirkumos izvērtējums	200
6.1.7. Citu valsts atbalsta instrumentu ieviešanas nepieciešamības sociālo uzņēmumu mērķu un ietekmes radīšanai izvērtējums.....	203
6.2. Sociālajiem uzņēmumiem pieejamo atbalsta instrumentu analīze un piemērošana praksē. 206	
6.2.1. Pašvaldību situācijas vērtējums sociālās uzņēmējdarbības jomā	206
6.2.2. Citu valsts un pašvaldības atbalsta programmu izvērtējums.....	208
6.2.3. Citu pieejamo atbalsta instrumentu izvērtējums	211
6.2.4. Granta izvērtējums	212
6.2.5. Granta un finanšu instrumenta efektivitātes izvērtējums	219
6.2.6. Granta maksimālās summas aprēķina efektivitātes izvērtējums	221
6.2.7. Granta summu darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem izvērtējums	223
6.3. Galvenie rezultāti, secinājumi un priekšlikumi.....	224
7. nodaļa secinājumi un priekšlikumi.....	229
IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN INFORMĀCIJAS AVOTI.....	237

IZMANTOTIE SAĪSINĀJUMI

Saīsinājums	Skaidrojums
Altum	AS "Attīstības finanšu institūcija Altum"
AS	Akciju sabiedrība
att.	attēls
CSP	Centrālā statistikas pārvalde
EM	Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija
EUR	Eiro
ERAF	Eiropas Reģionālais attīstības fonds
ES	Eiropas Savienība
ESF	Eiropas Sociālais fonds
FGD	Fokusgrupas diskusija
g.	Gads
GMI	Garantētais minimālais ienākums
IIN	Iedzīvotāju ienākuma nodoklis
LIAA	Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra
LLU	Latvijas Lauksaimniecības universitāte
LM	Latvijas Republikas Labklājības ministrija
LSUA	Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācija
MIAA	<i>Methodology for Impact Analysis and Assessment</i>
Milj.	miljoni
MK	Ministru kabinets
Mlјrd.	Milјardi
Nr.	Numurs
NVO	Nevalstiskā organizācija
NVA	Nodarbinātības valsts aģentūra
RREUSE	<i>Reuse and Recycling European Union Social Enterprises</i>
SAA	<i>Social accounting and auditing approach</i>
SIA	Sabiedrība ar ierobežotu atbildību
skat.	skatīt
SU	Sociālais uzņēmums
TS	Tehniskā specifikācija
t. sk.	Tajā skaitā
tūkst.	tūkstoši
u. c.	Un citi
UIN	Uzņēmumu ienākuma nodoklis
UR	Uzņēmumu reģistrs
utt.	Un tā tālāk
u. tml.	Un tamlīdzīgi
VID	Valsts ieņēmumu dienests
VSAOI	Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas

IZMANTOTIE TERMINI UN JĒDZIENI

Termins vai jēdziens	Skaidrojums
Altum grants	AS "Attīstības finanšu institūcijas Altum" un Labklājības ministrijas administrētais grants, kas tiek piešķirts ESF projekta Nr. 9.1.1.3/15/I/001 "Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai" ietvaros.
SU <i>de jure</i>	Uzņēmums, kurš saskaņā ar Sociālā uzņēmuma likumu ir ieguvis sociālā uzņēmuma statusu.
SU <i>de facto</i>	Uzņēmums, kurš saskaņā ar Sociālā uzņēmuma likumu nav ieguvis sociālā uzņēmuma statusu, tomēr nodarbojas ar sociālo problēmu risināšanu un labuma radīšanu sabiedrībai bez mērķa gūt peļņu. Šajā grupā iekļauti arī uzņēmumi, kuri ir zaudējuši statusu, paši atteikušies no tā vai tiem ir atteikta statusa piešķiršana. Izvērtējuma gaitā šīs specifiskās sociālo uzņēmumu <i>de facto</i> apakšgrupas tiek analizētas atsevišķi.
Sociālā uzņēmējdarbība	Šī pētījuma ietvaros – uzņēmējdarbība, kuru veic uzņēmumi, kuri saskaņā ar Sociālā uzņēmuma likumu ir ieguvuši sociālā uzņēmuma statusu.
Resursu rādītāji / ieguldījumi (<i>input</i>)	Resursi, kas izlietoti intervences nodrošināšanai. ¹
Izpildes rādītāji / iznākuma rādītāji / darbības rezultāti/ (<i>output</i>)	Taustāmi produkti vai pakalpojumi (sociālā uzņēmuma), kas tiek iegūti saskarsmes vai nodošanas punktā pie mērķa grupas (labuma saņēmēja) pārstāvja. ²
Rezultātu rādītāji (<i>outcome</i>)	Izmaiņas, kas tiek panāktas starp labuma guvējiem un mērķa grupas pārstāvjiem. ³
Ietekme	Cik lielas izmaiņas tiek panāktas intervences rezultātā. ⁴
Sociālā ietekme	Atspoguļo sasniegtos rezultātus sociālajā jomā īstermiņā un ilgtermiņā, izslēdzot citu faktoru ietekmi. ⁵
Sociālais efekts	Izmaiņas sociālajā jomā, kas sasniegtas pie mērķa grupas pārstāvjiem īstermiņā un ilgtermiņā realizēto aktivitāšu rezultātā, ņemot vērā gan pozitīvās, gan negatīvās izmaiņas. ⁶

¹ European Commission, GECES (2014). *Proposed Approaches to Social Impact Measurement in European Commission legislation and in practice relating to EuSEFs and the EaSI*. Luxembourg: European Union. 88 p.

² European Commission, GECES (2014). *Proposed Approaches to Social Impact Measurement in European Commission legislation and in practice relating to EuSEFs and the EaSI*. Luxembourg: European Union. 88 p.

³ European Commission, GECES (2014). *Proposed Approaches to Social Impact Measurement in European Commission legislation and in practice relating to EuSEFs and the EaSI*. Luxembourg: European Union. 88 p.

⁴ European Commission, GECES (2014). *Proposed Approaches to Social Impact Measurement in European Commission legislation and in practice relating to EuSEFs and the EaSI*. Luxembourg: European Union. 88 p.

⁵ European Commission, GECES (2014). *Proposed Approaches to Social Impact Measurement in European Commission legislation and in practice relating to EuSEFs and the EaSI*. Luxembourg: European Union. 88 p.

⁶ European Commission, GECES (2014). *Proposed Approaches to Social Impact Measurement in European Commission legislation and in practice relating to EuSEFs and the EaSI*. Luxembourg: European Union. 88 p.

TABULU RĀDĪTĀJI

1.1. tabula. Sociālo uzņēmumu darbību raksturojošie rādītāji Latvijā, salīdzinājums ar Baltiju un Eiropu	35
2.1. tabula. Sociālo uzņēmumu atlases avoti.....	39
2.2. tabula. Sociālo uzņēmumu de jure darbības nozares.....	41
2.3. tabula. Sociālo uzņēmumu de facto darbības nozares.....	42
2.4. tabula. Sociālo uzņēmumu darbību nozares.....	43
2.5. tabula. Sociālo uzņēmumu īpatsvars pēc darbības nozarēm	44
2.6. tabula. Sociālo uzņēmumu īpatsvars atbilstoši darbības reģioniem.....	45
2.7. tabula. Sociālo uzņēmumu darbības ilguma diapazonu definēšana	46
2.8. tabula. Sociālo uzņēmumu skaits un īpatsvars atbilstoši to darbības ilgumam.....	47
2.9. tabula. Sociālo uzņēmumu darbinieku skaita dinamika 2017. – 2019. gadā	48
2.10. tabula. Sociālo uzņēmumu de jure darbinieku skaita dinamika 2017. – 2019. gadā, salīdzinot ar darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem un pārējiem uzņēmumiem	48
2.11. tabula. Sociālo uzņēmumu finanšu pamatrādītāji grupu griezumā 2019. gadā.....	50
2.12. tabula. Sociālo uzņēmumu finanšu pamatrādītāju īpatsvars grupu griezumā, izslēdzot lielākos un jaundibinātos sociālos uzņēmumus	51
2.13. tabula. Sociālo uzņēmumu finanšu pamatrādītāji grupu griezumā 2019. gadā, izslēdzot NVO	51
2.14. tabula. Sociālo uzņēmumu finanšu pamatrādītāji (izslēdzot NVO) salīdzinājumā ar kopējiem Latvijas uzņēmējdarbības rādītājiem 2019. gadā.....	52
2.15. tabula. Sociālo uzņēmumu darbības rādītāji to attīstības cikla griezumā 2019. gadā.....	52
2.16. tabula. Sociālo uzņēmumu de jure darbības rādītāji to attīstības cikla griezumā	52
2.17. tabula. Sociālo uzņēmumu darbības rādītāji reģionu griezumā 2019. gadā.....	53
2.18. tabula. Sociālo uzņēmumu de jure darbības rādītāji reģionu griezumā 2019. gadā.....	54
2.19. tabula. Sociālo uzņēmumu (izslēgti NVO) apgrozījuma un rentabilitātes rādītāji 2017. – 2019. gadā.....	55
2.20. tabula. Sociālo uzņēmumu (izslēgti NVO) apgrozījuma rādītāji 2017. – 2019. gadā atbilstoši sociālo uzņēmumu darbības ilgumam, EUR.....	55
2.21. tabula. Sociālo uzņēmumu (izslēgti NVO) peļņas rādītāji 2017. – 2019. gadā atbilstoši sociālo uzņēmumu darbības ilgumam, EUR	55
2.22. tabula. Sociālo uzņēmumu finanšu neatkarības koeficients un likviditāte 2017. – 2019. gadā.....	56
2.23. tabula. Kopējā algu nodokļu nomaksas tendence pret darbinieku skaita pieaugumu	57
2.24. tabula. Ar Altum piešķirto grantu nodokļu nomaksas tendence pret darbinieku skaita pieaugumu	57
2.25. tabula. Sociālo uzņēmumu darbinieku vidējā darba alga, EUR.....	58
2.26. tabula. Sociālo uzņēmumu darbinieku produktivitāte.....	58
3.1. tabula. Sociālās ietekmes vērtējumu rezultātu lietotāji	69
3.2. tabula. Sociālās ietekmes rezultātu lietotāji pielietojuma situāciju kontekstā	69
3.3. tabula. SROI – priekšrocības un trūkumi	95
3.4. tabula. Izmaksu un ieguvumu analīze – priekšrocības un trūkumi	98
3.5. tabula. CDI reitinga pieejā iekļaujамie rādītāji	100
3.6. tabula. Reitinga pieeja – priekšrocības un trūkumi	103
3.7. tabula. Procesu analīzes rīki – priekšrocības un trūkumi	105
3.8. tabula. Sociālās ietekmes indikatoru saraksti – priekšrocības un trūkumi.....	108
3.9. tabula. Vadlīnijas vērtējuma veicējiem – priekšrocības un trūkumi	109

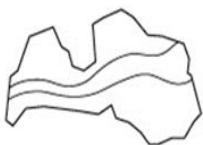
3.10. tabula. Ietekmes mērīšanas metožu un rīku izvēle dalījumā pa vajadzībām, lietotājiem un veicējiem (tumši zaļā – ieteicams; gaiši zaļā – var tikt izmantots pēc nepieciešamības vai informatīvos nolūkos).....	112
4.1. tabula. Sociālo uzņēmumu saraksts, kas ietverti izglītības jomas ietekmes analizē ...	115
4.2. tabula. Būtiskākās sociālo uzņēmumu aktivitāšu ietekmes izglītības jomā.....	116
4.3. tabula. Sociālo uzņēmumu saraksts, kas ietverti sociālās aprūpes jomas ietekmes analizē	119
4.4. tabula. Būtiskākās sociālo uzņēmumu aktivitāšu ietekmes sociālās aprūpes jomā, mērķa grupas personu skaits.....	120
4.5. tabula. Sociālo uzņēmumu saraksts, kas ietverti veselības aizsardzības jomas ietekmes analizē.....	120
4.6. tabula. Būtiskākās sociālo uzņēmumu aktivitāšu ietekmes veselības aizsardzības jomā, mērķa grupas personu skaits.....	121
4.7. tabula. Darba integrācijas uzņēmumu darbības reģioni	121
4.8. tabula. Darba integrācijas uzņēmumu darbības nozares	122
4.9. tabula. Darba integrācijas uzņēmumu skaits un īpatsvars atbilstoši darbības ilgumam	122
5.1. tabula. Nodokļu atvieglojumi sociālajiem uzņēmumiem, “parastajiem” uzņēmumiem un biedrībām, nodibinājumiem.....	150
5.2. tabula. Pabalstu apjoms personām ar invaliditāti.....	177
6.1. tabula. Būtiskākie atbalsta veidi sociālajiem uzņēmumiem Eiropā	189
6.2. tabula. Valsts un pašvaldību atbalsta veidi sociālajiem uzņēmumiem Latvijā	190
6.3. tabula. Grantu statistika Latvijā 2017. – 2020. gadā.....	214
6.4. tabula. Grantu summu apkopojums atbilstoši uzņēmuma veidam un izmaksu veidiem	223
6.5. tabula. Darba algu finansējumam novirzītās grantu summas, EUR.....	224

ATTĒLU RĀDĪTĀJI

1.1. att. Sociālās uzņēmējdarbības attīstības posmi Latvijā	27
2.1. att. Sociālo uzņēmumu grupējums	40
2.2. att. Top 5 darbības nozares sociālajiem uzņēmumiem de jure.....	42
2.3. att. Top 5 darbības nozares sociālajiem uzņēmumiem de facto.....	43
2.4. att. Top 5 darbības nozares sociālajiem uzņēmumiem.....	44
2.5. att. TOP nozares – sociālo uzņēmumu darbības jomu īpatsvars	45
3.1. att. Respondentu atbildes uz jautājumu: “Kādi uzņēmuma darbības rezultāti, jūsaprāt, vislabāk raksturo sociālā uzņēmuma radīto ietekmi?”, skaits	66
3.2. att. Respondentu atbildes uz jautājumu: “Kurus no tiem jūs izmantojat savas darbības novērtēšanai?”, skaits	66
3.3. att. Respondentu atbildes uz jautājumu: “Kādi atbalsta instrumenti nepieciešami, lai sociālās ietekmes mērīšanu varētu veikt kvalitatīvāk”, skaits.....	67
3.4. att. Respondentu atbildes uz jautājumu: “Kādi pierādījumi, jūsaprāt, ir piemērotākie sociālās ietekmes novērtēšanā?”, skaits.....	68
3.5. att. Process sociālās ietekmes mērījumiem	73
3.6. att. Ietekmes vērtību ķēde	74
3.7. att. Iekšējais un ārējais fokuss, rādītāju un ietekmes izmantošana	75
3.8. att. Sociālās ietekmes novērtēšanas līmeņi	76
3.9. att. Indikatoru kategorijas.....	77
3.10. att. Indikatoru iedalījums	78
3.11. att. Rekomendētās metodes ietekmes mērīšanai, dalījumā pēc novērtēšanas soļiem	81
4.1. att. Sociālo uzņēmumu pārstāvētākās darbības jomas, % no visiem vērtētajiem sociālajiem uzņēmumiem	114
4.2. att. Sabiedrības ieguvumi izglītības jomā 10 gadus no publiskajiem ieguldījumiem padziļinātam izvērtējumam pakļautajos uzņēmumos	117
4.3. att. Padziļinātajā izvērtējumā iekļauto izglītības jomas SU vērtējumi pēc MIAA sistēmas, salīdzinājumā ar maksimāli iespējamo līmeni, punktus	118
4.4. att. Padziļinātajā izvērtējumā iekļauto izglītības jomas SU vērtējumi pēc MIAA sistēmas, salīdzinājumā ar maksimāli iespējamo līmeni, procentos no maksimāli iespējamā	118
5.1. att. Sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas kritēriju izvērtējums pēc svarīguma, lai padarītu statusa piešķiršanu pēc iespējas objektīvāku.....	132
5.2. att. Sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas kritēriju izvērtējums pēc svarīguma, kas visvairāk ierobežo statusa iegūšanu.....	133
5.3. att. Sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas kritēriju izvērtējums, vērtējot to salīdzinājumā ar pastāvošo valsts / pašvaldību atbalstu	142
5.4. att. Galvenie faktori, kas motivētu de facto sociālos uzņēmumus pieteikties sociālā uzņēmuma statusam.....	150
5.5. att. Sociālo uzņēmumu statusa iegūšanas shēma Latvijā.....	151
5.6. att. Sociālo uzņēmēju atbilžu apkopojums uz jautājumu: “Vai iesnieguma veidlapa sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanai un šī iesnieguma pielikumu veidlapas ir viegli saprotamas”	154
5.7. att. Sociālo uzņēmēju atbilžu apkopojums uz jautājumu: “Cik lielā mērā Labklājības ministrijas mājaslapā esošais informatīvais atbalsts ir saprotams un noderīgs, pretendents sagatavojot dokumentus sociālā uzņēmuma statusa iegūšanai?”	155
5.8. att. Sociālo uzņēmēju atbilžu apkopojums par sociālā uzņēmuma darbības pārskata veidlapas, tās pielikuma un vadlīniju saprotamību.....	156
5.9. att. Sociālo uzņēmēju atbilžu apkopojums par sociālā uzņēmuma darbības pārskata objektivitāti (priekšstatu) par sociālā uzņēmuma darbību.....	157

5.10. att. Darba integrācijas sociālajos uzņēmumos nodrabināto mērķa grupu pārstāvji 2021. gada sākumā	167
5.11. att. Darba integrācijas sociālajos uzņēmumos iesaistītās mērķa grupas Latvijā	171
6.1. att. Sociālo uzņēmēju atbilžu apkopojums: “Vai esat izmantojis Sociālā uzņēmuma likumā noteiktos atvieglojumus?”	191
6.2. att. Sociālā uzņēmuma likumā noteikto atvieglojumu svarīgums sociālo mērķu sasniegšanā	192
6.3. att. Sociālo uzņēmumu de jure, kuri izmantojuši brīvprātīgā darba veicējus, atbildes par brīvprātīgo piesaistes laiku	195
6.4. att. Pašvaldību piešķirtie vai izmantotie sociālo uzņēmumu atbalsta veidi	207
6.5. att. Pašvaldību informētība par atbalsta veidiem sociālajiem uzņēmumiem	208
6.6. att. Sociālo uzņēmumu dalība dažādās atbalsta programmās	209
6.7. att. Sociālo uzņēmumu plānotās izmaksas sociālās ietekmes nodrošināšanai, kuras Altum granta piešķiršanas noteikumi neietvēra.....	218
6.8. att. Sociālo uzņēmēju atbildes par citiem finansējuma veidiem nākotnē, ja tikai grants nebūtu pieejams	221
6.9. att. Sociālo uzņēmēju vērtējums par granta diferencēšanu	222
6.10. att. Granta summu apkopojums atbilstoši izmaksu veidiem sociālajos uzņēmumos, %	224

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Sociālais
fonds

I E G U L D Ī J U M S T A V Ā N Ā K O T N Ē

Eiropas Sociālā fonda projekts “Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai”
Nr. 9.1.1.3/15/I/001

Anotācija

izvērtējumam "Pasākuma "Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai" starprezultātu novērtēšana un priekšlikumu izstrāde tiesiskā ietvara un atbalsta pilnveidošanai"

Izvērtējuma mērķis, uzdevumi un galvenie rezultāti latviešu valodā

Pētījuma mērķis ir izvērtēt Latvijas Sociālo uzņēmumu reģistrā iekļauto uzņēmumu atlases un atbalsta sistēmu, uzņēmumu radīto sociālo ietekmi un sniegt priekšlikumus esošā finanšu atbalsta un normatīvā regulējuma pilnveidošanai. Pētījumā izvērtēti Sociālā uzņēmuma likumā noteiktie sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas kritēriji un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas process, kā arī sociālā uzņēmuma statusa zaudēšanas nosacījumi un sekas. Izvērtēta sociālo uzņēmumu valsts atbalsta sistēma un citi pieejamie atbalsta mehānismi. Izvērtēta sociālo uzņēmumu Latvijā radītā sociālā ietekme un apzinātas vajadzības, lai sociālo uzņēmumu veiktā sociālā ietekme būtu izmērāma un apzināta, kā arī izvērtēta ārvalstu pieredze sociālās ietekmes mērīšanā. Izvērtēta Sociālo uzņēmumu reģistra izveidošana un darbība. Sniegti priekšlikumi Sociālā uzņēmuma likumā noteiktā regulējuma uzlabošanai, specifiskām aktivitātēm dažādām iesaistītajām pusēm, lai uzlabotu sociālo uzņēmumu atbalsta sistēmu, kā arī jaunu metodoloģiju ieviešanai sociālo uzņēmumu ietekmes plānošanā un vērtēšanā.

Galvenās izvērtējumā aplūkotās tēmas: Sociālā uzņēmējdarbība

Izvērtējuma pasūtītājs: Labklājības ministrija

Izvērtējuma īstenotājs: SIA Oxford Research Baltics un SIA Baltijas konsultācijas

Izvērtējuma īstenošanas gads: 2020–2021

Izvērtējuma finansēšanas summa un finansēšanas avots: Eiropas Sociālā fonda projekts „Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai” Nr. 9.1.1.3/15/I/001, summa EUR 48 800 (četrdesmit astoņi tūkstoši astoņi simti)

Izvērtējuma klasifikācija* 12.2. padziļinātas ekspertīzes pētījumi politikas vai tiesiskā regulējuma izstrādei, politikas analīzei un ietekmes novērtēšanai – pētījumi, kas tiek izstrādāti, lai iegūtu neatkarīgu analīzi par konkrētas politikas vai tiesiskā regulējuma izstrādes nepieciešamību, novērtētu esošās politikas vai regulējuma īstenošanu un sasniegtos rezultātus

Politikas joma, nozare: Nodarbinātība un sociālā politika

Izvērtējuma ģeogrāfiskais aptvērums:

Visa Latvija

Izvērtējuma mērķa grupa/-as: Sociālie uzņēmumi, sociālie uzņēmēji, sociālās diskriminācijas riskam pakļautās grupas, piemēram, personas ar invaliditāti, ilgstošie bezdarbnieki u.c.

Izvērtējumā izmantotās metodes pēc informācijas ieguves veida:

- 1) tiesību aktu vai politikas plānošanas dokumentu analīze: Jā
- 2) statistikas datu analīze: Jā
- 3) esošo pētījumu datu sekundārā analīze: Jā
- 4) padziļināto/ekspertu interviju veikšana un analīze: Jā
- 5) fokusa grupu diskusiju veikšana un analīze: Jā
- 6) gadījumu izpēte: Jā
- 7) kvantitatīvās aptaujas veikšana un datu analīze: Jā
- 8) citas metodes (*norādīt, kādas*): Nē

Kvantitatīvās metodes (*ja attiecināms*):

- 1) aptaujas izlases metode: pilna izlase: izlasē tika iekļautas visas pašvaldības un sociālie uzņēmumi, kas reģistrēti Sociālo uzņēmumu reģistrā.
- 2) aptaujāto/anketēto respondentu/vienību skaits: 62 uzņēmumi (52 *SU de jure* un 10 *SU de facto*) un 42 pašvaldības.

Kvalitatīvās metodes (*ja attiecināms*):

- 1) padziļināto/ekspertu interviju skaits: 25
- 2) fokusa grupu diskusiju skaits: 4

Izmantotās analīzes grupas (griezumi)

Analīze tika veikta ar mērķi izvērtēt sociālās uzņēmējdarbības atbalsta sistēmu Latvijā. Sākotnējā analīze ietvēra vispārējās situācijas novērtējumu SU jomā Latvijā un Eiropā. Tālāk tika veikta detalizētāka analīze, izvērtējot valsts ietekmi uz SU (pamatā LM un Altum kontekstā), pašvaldību atbalsta iespējas, kā arī SU attīstību ietekmējošos faktoros un iespēju tos veicināt. Analīze tika veikta gan mikrolīmenī, skatot atsevišķus SU un pašvaldības, gan arī makrolīmenī, izvērtējot SU ietekmes iespējas un potenciālu valstī. Papildus tam tika izvērtēta arī SU darbības veicināšanai un uzraudzībai nepieciešamā tehniskā infrastruktūra (SU reģistrs), kā arī SU darbību regulējošais juridiskais ietvars – SU likums.

Izvērtējuma autori* (*autortiesību subjekti*)**

Aivars Timofejevs, Lāsma Līcīte-Ķurbe, Mārtiņš Knite, Kristīne Smirnova,

Pieaicinātie eksperti: Ludmila Kasperoviča, Liene Purmale.

Piezīmes:

1. * Klasifikācijas grupa atbilstoši Ministru kabineta 2013. gada 3. janvāra noteikumu Nr. 1 "Kārtība, kādā publiska persona pasūta pētījumus" II nodaļai.
2. ** Politikas joma un nozare atbilstoši Ministru kabineta 2009. gada 7. aprīļa noteikumu Nr. 300 "Ministru kabineta kārtības rullis" 3. pielikumam.
3. *** Atbilstoši Izvērtējuma īstenotāja sniegtajai informācijai.

KOPSAVILKUMS

Pirmajā nodaļā raksturota sociālās uzņēmējdarbības jomas attīstība Eiropas Savienībā un Latvijā. Eiropas Savienības valstīs sociālo uzņēmumu saknes ir saistītas ar biedrību, kooperatīvu un brīvprātīgo iniciatīvu aktivitātēm, kas risināja valstī pastāvošās aktuālās sociālās problēmas, kā arī sociālo uzņēmumu attīstības veicināšanā daudzviet iesaistījās arī valstu politikas īstenotāji, izstrādājot atbilstošus tiesību aktus, kas regulē šīs jomas darbību. Latvijā sociālā uzņēmējdarbība radās pakāpeniski, tās virzībā var izšķirt trīs galvenos attīstības posmus. 1990.–2004. gadā ārvalstu fondi un palīdzības programmas uzsāka savu darbību ar mērķi atbalstīt demokrātiskas un pilsoniskas sabiedrības veidošanos, kā rezultātā Latvijā attīstījās nevalstiskais sektors, radās daudzas biedrības un nodibinājumi, kas risināja sabiedrībā aktuālas sociālās problēmas, tādējādi tās ir uzskatāmas par sociālo uzņēmumu pionieriem. 2000.-o gadu vidū Latvijā parādījās termins sociālā uzņēmējdarbība, kā arī tā tika iekļauta valsts stratēģiskajos plānošanas dokumentos kā viens no instrumentiem sociālo problēmu risināšanai. Aktīvāka sociālās uzņēmējdarbības attīstība notika no 2015. gada, kad tika izveidota Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācija, kā arī radīts atbilstošs tiesiskais ietvars. Mūsdienās sociālā uzņēmējdarbība attīstās kā horizontāla joma, jo dažādas nozares sociālo uzņēmējdarbību sāk izmantot kā instrumentu, lai sasniegtu noteiktus mērķus, veicinot ieslodzīto un probācijas klientu atgriešanos sabiedrībā un darba tirgū, kā arī sekmējot aprites ekonomikas veidošanos. Taču joprojām Latvijā šāds uzņēmējdarbības veids ir salīdzinoši jauns, kā rezultātā sabiedrībā nav pilnīgas izpratnes par sociālo uzņēmējdarbību un tās nozīmi sabiedrībā, kā arī pašiem sociālajiem uzņēmumiem trūkst izpratnes un zināšanu par sociālo ietekmi un tās mērīšanu.

Otrajā nodaļā analizēti ekonomiskie rādītāji 204 sociālajiem uzņēmumiem, t. sk. 119 sociālajiem uzņēmumiem *de jure* un 85 sociālajiem uzņēmumiem *de facto*. Sociālie uzņēmumi analizēti pēc to vecuma, reģionu griezumā, kā arī raksturoti to finanšu darbības rādītāji. Kopumā sociālo uzņēmumu tirgus daļa ir nenozīmīga Latvijas ekonomikā, taču sociālo uzņēmumu apgrozījums katru gadu pieaug par 30 %, un 2019. gadā tie ir sasnieguši 6,6 % rentabilitāti, kas ir tuvu vidējam Latvijas rādītājam.

Pētījumā veikta sociālo uzņēmumu finanšu rādītāju analīze, kura atklāj vairākus potenciālos riskus, kas var apdraudēt sociālo uzņēmumu ilgtspēju. Pirmkārt, sociālie uzņēmumi ar katru gadu nodarbina arvien lielāku darbinieku skaitu, taču vidējais darba algu līmenis sociālajā uzņēmumā, salīdzinot ar vidējo darba algu Latvijā, ir ievērojami zemāks, turklāt darbinieku skaits aug straujāk nekā algu nodokļu pieaugums. Tas nozīmē, ka, pieaugot darbinieku skaitam, pastāv risks nenodrošināt viņiem konkurētspējīgu atalgojumu bez papildu finanšu instrumentu atbalsta. Otrkārt, jaunie uzņēmumi strādā ar zaudējumiem, taču Altum grants sekmē sociālo uzņēmumu ekonomisko darbību, jo finanšu atbalsta periodos uzņēmumu peļņa pieaug straujāk nekā tad, ja tie darbojas bez papildu finanšu atbalsta. Treškārt, ņemot vērā faktu, ka sociālais uzņēmums nevar sadalīt dividendes, tas atrodas neizdevīgākā situācijā, salīdzinot ar citiem uzņēmumiem, jo tam tiek ierobežota privāto investoru piesaiste, kas ir svarīgi uzņēmuma pirmajos darbības gados, kad lielākā daļa uzņēmumu strādā ar zaudējumiem un ir nepieciešams ārējais finansējums. Ceturtkārt, sociālo uzņēmumu zemais likviditātes rādītājs liecina, ka uzņēmumi finansē ilgtermiņa ieguldījumus ar īstermiņa saistībām, kas nozīmē, ka uzņēmumiem ir nepieciešams ilgtermiņa ārējais finansējums gan pašu kapitālam, gan ilgtermiņa aizņemtā kapitāla līdzekļi.

Trešajā nodaļā apkopota sociālo uzņēmumu ietekmes mērīšanas teorija un prakse Eiropas valstīs un Latvijā. Pētījumā raksturota sociālās ietekmes mērīšanas būtība, indikatori, dažādas sociālās ietekmes mērīšanas pieejas un metodes (SROI, izmaksu un ieguvumu analīze, reitinga pieeja, metodoloģijas ietekmes analīze un novērtēšana jeb MIAA, sociālās uzskaites un audita pieeja jeb SAA u. c.). Lai noteiktu Latvijas situācijai piemērotāko sociālās ietekmes mērīšanas metodi un pieeju, analizēta vairāku Eiropas valstu pieredze sociālās ietekmes mērīšanā (Lielbritānijas, Igaunijas, Dānijas un Vācijas), kā arī raksturotas dažādu sociālās ietekmes metožu

priekšrocības un trūkumi. Pētījumā identificētas arī sociālās ietekmes mērīšanā ieinteresētās puses (Latvijas kontekstā – sociālie uzņēmēji, Labklājības ministrija, Finanšu ministrija, Altum, Sociālo uzņēmumu komisija, privātie atbalstītāji jeb investori, Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācija un sabiedrība kopumā). Pamatojoties uz dažādu sociālo ietekmes mērīšanas metožu izvērtējumu, Latvijas kontekstā par piemērotākajām metodēm sociālās ietekmes mērīšanai noteikts Sociālās ietekmes mērīšanas un analīzes rīks (*MIAA, Measuring impact assessment and analysis*).

Trešajā nodaļā analizēta arī Latvijas prakse sociālās ietekmes mērīšanā. Analīzē konstatēts, ka kopumā sociālās ietekmes mērīšana sociālajiem uzņēmējiem ir izaicinājums un trūkst prakses, kā rezultātā sociālās ietekmes mērīšanas prakse atšķiras. Sociālie uzņēmēji izmanto dažādas metodes un rīkus (anketas, atsauksmes, statistikas datu apkopojumu u. c.), tāpēc ir būtiski izstrādāt vienotas vadlīnijas sociālās ietekmes mērīšanā.

Ceturtajā nodaļā tika veikts Latvijas sociālo uzņēmumu sociālās ietekmes izvērtējums, veicot analīzi sociālo uzņēmumu galvenajās darbības jomās – izglītībā, sociālajā aprūpē, veselības aizsardzībā un darba integrācijā. Kopumā šajās jomās sociālie uzņēmumi rada ievērojamu ietekmi. Tiek radītas darba vietas, nodrošināti veselības aprūpes, izglītības un citi pakalpojumi. Analizējot sociālo ietekmi, var arī secināt, ka bieži vien tā ir atkarīga no ārējās atbalsta, piemēram, Altum grantiem. It īpaši svarīgs šis atbalsts ir uzņēmumu darbības sākumā, kad liela daļa no tiem strādā ar zaudējumiem. Salīdzinot uzņēmumu radīto sociālo ietekmi ar finanšu rādītājiem, rodas nopietnas bažas par daļu uzņēmumu ilgtspēju. Tādēļ nākotnē šim aspektam būtu jāpievērš papildu uzmanība, lai nodrošinātu radītās sociālās ietekmes, t.i., to veidojošo uzņēmumu ilgtspēju.

Piektajā nodaļā veikta Sociālā uzņēmuma likumā noteikto kritēriju analīze, kurā konstatēti izaicinājumi kritēriju izpildē. Sociālajiem uzņēmējiem galvenie no tiem saistīti ar sociālā mērķa definēšanu, peļņas reinvestēšanu, kā arī mērķa grupu iesaisti uzņēmuma izpildinstitūcijā vai pārraudzības institūcijā (mērķa grupu iesaiste bieži tiek veikta formāli, neizprotot tās nozīmi un jēgu). Savukārt attiecībā uz algoto darbinieku iesaisti sociālajos uzņēmumos praksē konstatētas negodprātīgas situācijas, kad sociālais uzņēmums noslēdz darba līgumu ar darbinieku, bet maksā algu, kas ir līdzcērtīga 0 EUR.

Pētījumā analizēti visbiežākie sociālā uzņēmuma statusa atteikuma iemesli: uzņēmuma statūtos ir neprecīzi norādīts mērķis, nav skaidra sociālā problēma, iesniegumā nekorekti norādīti sasniedzamie uzdevumi, plānotajai darbībai ir nepietiekoša sociālā ietekme, kā arī konstatētas situācijas, ka sociālais uzņēmums plāno radīt sociālo ietekmi, taču Altum finansējumu vēlas saņemt darbībām, kas nav tieši saistītas ar sociālās ietekmes radīšanu.

Pētījumā raksturota arī sociālo uzņēmumu *de jure* motivācija iegūt sociālā uzņēmuma statusu, kas galvenokārt saistīta ar iespēju iegūt Altum grantu, kā arī dažiem tā ir iespēja veidot plašāku publicitāti, bet retāk – iegūt sadarbības partnerus konkrētam pasūtījumam vai pakalpojumam, tikai pateicoties SU statusam. Savukārt potenciālie sociālā uzņēmuma statusa pretendenti (galvenokārt biedrības un nodibinājumi) nepiesakās sociālā uzņēmuma statusam, jo nesaskata papildu atbalsta instrumentus, kā arī neredz ieguvumu veidot jaunu juridisku vienību un kārtot grāmatvedību SIA ietvarā, turklāt šādas ieceres īstenošanai nereti trūkst cilvēku un laika resursi.

Piektajā nodaļā raksturoti arī darba integrācijas sociālie uzņēmumi, analizējot mērķa grupu proporcionālo sadalījumu, definēto mērķa grupu sarakstu, izaicinājumus darbā ar mērķa grupām un to iesaisti uzņēmuma darbībā, kā arī atbalsta instrumentus darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem.

Pētījumā izvērtēts Sociālo uzņēmumu komisijas darbs, kas kopumā tiek vērtēts atzinīgi un ir atbilstoši organizēts. Turklāt analizēts arī Labklājības ministrijas veidoto veidlapu un dokumentu saturs un Sociālo uzņēmumu reģistrs, izvirzot priekšlikumus to uzlabošanā, lai padarītu tos vieglāk saprotamus sociālajiem uzņēmējiem, kā arī Labklājības ministrijai – ērtākus datu apkopojumus.

Sestajā nodaļā analizēta sociālo uzņēmumu atbalsta sistēma un pieejamie atbalsta instrumenti. Latvijā valsts atbalsta instrumenti sociālajiem uzņēmumiem ietver dažādus atbalsta veidus (nodokļu atvieglojumus, privilēģētos iepirkuma līgumus, Altum grantu, kā arī nemonētāros atbalsta veidus), un atbalsta sniedzēji galvenokārt ir Labklājības ministrija un pašvaldības. Taču sociālie uzņēmēji lielākoties uzskata, ka atbalsts no valsts un pašvaldību puses ir nepietiekams.

Atbalsta efektivitāte attiecībā uz uzņēmuma ienākuma nodokļa un pašvaldību piešķirto nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumu netiek vērtēta kā īpaša un nozīmīga. Daļa sociālo uzņēmumu izmanto arī brīvprātīgā darba veicējus, bet daļai uzņēmuma specifika nepieļauj brīvprātīgo darba veicēju piesaisti, tāpēc šo labumu neuzskata par būtisku atbalsta veidu vai iespēju. Taču kopumā sociālie uzņēmēji pozitīvi vērtē atbalsta iespējas no pašvaldībām (piem., kustamas un nekustamas mantas nodošanu bezatlīdzības lietošanā), kaut gan praksē pašvaldības bieži vien nav informētas par atbalsta veidiem sociāliem uzņēmējiem un iespējām šos atbalsta veidus praktiski īstenot.

Attiecībā uz privilēģētajiem iepirkumu līgumiem Latvijā nav daudz pieredzes stāstu, jo galvenokārt dominē zemākās cenas kritērijs. Sociālo uzņēmumu dalību publiskajos iepirkumos kavē finanšu rādītāji, nepietiekamā darbības pieredze un zināšanas par publiskajiem iepirkumiem kopumā. Taču sociālie uzņēmēji saskata būtisku atbalsta iespēju pašvaldībās un valsts iestādēs, kas no sociālajiem uzņēmumiem iegādājas pakalpojumus un preces.

Papildus valsts un pašvaldību atbalsta instrumentiem sociālie uzņēmēji izmanto dažādus citus atbalsta instrumentus: Nodarbinātības valsts aģentūras subsidēto darba vietu programmas (subsidētās darba vietas), nereti pašvaldības organizē grantu konkursus jaunajiem uzņēmējiem. Uzņēmēji iesaistās biznesa inkubatoros, akseleratorā u. c. Taču šie atbalsta instrumenti ir pieejami visiem, tie nav specifiski adresēti tieši sociālajiem uzņēmumiem, izņemot starptautisku programmu ietvaros veidoto New door akseleratoru un Reach for change inkubatoru, kas orientēti tieši uz sociālo uzņēmējdarbību

Nozīmīgākais atbalsta veids sociālajiem uzņēmumiem ir Altum grants, kas tiek izmantots dažādiem mērķiem – galvenokārt pamatlīdzekļu iegādei un darba algām. Lielākie izaicinājumi granta apguvē saistīti ar dokumentu veidošanu pieteikšanās procesā, jo daudziem pretendentiem nav tik liela uzņēmējdarbības pieredze un zināšanas. Taču kopumā Altum granta apguves izvērtējums liecina par tā būtisko pozitīvo ietekmi uz sociālās uzņēmējdarbības jomas attīstību Latvijā.

SUMMARY

The first chapter describes the development of social entrepreneurship in the European Union and Latvia. The origins of social enterprises in the countries of the European Union can be traced back to activities of various associations, co-operatives and voluntary initiatives that addressed the social challenges of the respective country. The promotion of social enterprises in many areas was also stimulated by national policy enforcers that developed appropriate legislation governing the functioning of this area. In Latvia, social entrepreneurship has developed gradually, and the following three main stages of development can be distinguished. During 1990–2004, various foreign funds and aid programmes started their activities with a view to supporting the formation of democratic and civil society, resulting in the development of a non-governmental sector in Latvia. Many associations and foundations were established; they addressed social problems that were topical in society and therefore, they can be considered as pioneers of social enterprises. In the mid of 2000s, the term ‘social entrepreneurship’ was introduced in Latvia and included in the national strategic planning documents as one of the instruments for tackling social problems. In 2015, the Social Entrepreneurship Association of Latvia was established, and an appropriate legal framework was adopted; these factors significantly fostered more active development of social entrepreneurship. Today, social entrepreneurship is developing as a horizontal activity, i.e., social entrepreneurship in different sectors is used as a tool for achieving certain objectives, e. g. encouraging the reintegration of prisoners and probation clients to society and labour market, as well as facilitating the formation of a circular economy. However, this type of entrepreneurship is still relatively new in Latvia. Therefore, society has not yet developed a full understanding of social entrepreneurship and its role in society. At the same time, social enterprises themselves lack awareness and knowledge of their social impact and how to measure it.

The second chapter presents an analysis of the economic indicators of 204 social enterprises, including 119 social enterprises *de jure* and 85 social enterprises *de facto*. Social enterprises have been analysed according to such criteria as age, financial performance, and geographical location. In general, the market share of social enterprises is insignificant in Latvia's economy today; however, the turnover of social enterprises is growing by 30 % each year and has reached a profitability of 6.6 % in 2019, which is close to the average profitability in Latvia.

The study includes an analysis of the financial indicators of social enterprises revealing several potential risks that could threaten the sustainability of these enterprises. Firstly, social enterprises employ an increasing number of employees each year, while the average salary level in a social enterprise is significantly lower compared to the average salary in Latvia. At the same time, the number of employees is growing more rapidly than the increase in salary taxes. This means that as the number of employees grows, there is a risk of not providing them with competitive salaries if there is no support from additional financial instruments. Secondly, new companies are operating at losses, and *Altum* grants contribute to the economic performance of social enterprises. Corporate profits grow more rapidly during periods when companies receive financial support in comparison to periods without additional financial support. Thirdly, given the fact that a social enterprise cannot distribute dividends, it has a disadvantaged position compared to other companies: social enterprises are limited in attracting private investors, which is crucial during the first years of their business, when most companies operate at a loss and need external financing. Fourthly, the low liquidity rate of social enterprises indicates that companies are financing long-term investments with short-term liabilities, meaning that companies need long-term external financing for both equity and long-term leveraged capital.

The third chapter summarizes the theory and practice of measuring the impact of social enterprises in European countries and Latvia. The study describes the essence of social impact measurement, indicators, different approaches, and methods for measuring social impacts (SROI,

cost-benefit analysis, rating approach, analysis and evaluation of the effects of methodologies, or Measuring Impact Assessment and Analysis (MIAA), Social accounting and Auditing approach etc.). To identify the most appropriate method and approach for measuring social impact in Latvia, experience of several European countries in measuring social impacts (UK, Estonia, Denmark, and Germany) has been analysed, as well as the advantages and disadvantages of various social impact methods. The study also identified stakeholders in measuring social impact (in Latvia – social entrepreneurs, Ministry of Welfare, Ministry of Finance, *Altum*, Commission for Social Enterprises, private supporters or investors, Social Entrepreneurship Association of Latvia, and the public as a whole). Based on the assessment of various methods of measuring social impacts, MIAA is identified as the most appropriate method for measuring social impacts in Latvia.

The third chapter also includes an analysis of Latvia's practice in measuring social impacts. The conclusion is that, overall, measuring social impacts is a challenge for social entrepreneurs. The lack of common practices results in differences in social impact measurement practices; social entrepreneurs use various methods and tools (questionnaires, feedback, statistical data collection, etc.). Therefore, it would be important to develop common guidelines for measuring social impacts to get comparable data.

The fourth chapter presents assessment of the social impact of Latvian social enterprises, analysing the following primary areas of activities of social enterprises: education, social care, health care and labour market integration. In general, social enterprises have a significant impact in these areas: new jobs are created, and healthcare, education and other services are provided. The analysis of social impact, however, also shows that social enterprises are often depending on external aid, such as *Altum* grants. These forms of aid are of particular importance in the beginning of entrepreneurship when many businesses operate with losses. Financial indicators of some companies raise serious concerns about the sustainability of their business. Therefore, in the future, additional attention should be given to this aspect to ensure the sustainability of the social impacts created.

In the fifth chapter, an analysis of the criteria set out in the Social Enterprise Law is conducted. This analysis identifies social entrepreneurs' main challenges in fulfilling these criteria, regarding defining the social objective, reinvestment of profits, and involvement of target groups in the company's executive body or supervisory body (the involvement of target groups is often done formally, without understanding its importance and meaning). Further, the analysis has identified examples of dishonest practice when it comes to involvement of employees in social enterprises: a social enterprise signs a contract of employment with a person but pays a salary equivalent to EUR 0.

The study also highlights the most common reasons why an applicant is rejected to receive the status of a social enterprise. These reasons are as follows: the objective of the business is not clearly stated in the company's articles of association; the social problem to be addressed is not clearly defined; the application does not identify objectives to be achieved; planned activities have insufficient social impact. In a number of cases, social enterprises plan to make a social impact, while they in fact intend to use the funding from *Altum* for activities not related directly to making a social impact.

The study also describes the motivation of social enterprises to acquire *de jure* status of a social enterprise: it is linked to the possibility of obtaining *Altum* grants, as well as the possibility for some to create more publicity. In some cases, enterprises want to acquire this legal status because that would enable them to obtain partners for a particular order or service. On the other hand, other potential candidates for social enterprise status (mainly, associations and foundations) do not apply for it because they do not believe there will be additional support instruments nor benefits of creating a new legal entity and keeping accounts according to the requirements set for the limited liability company. Often, they lack both human resources and time to realize such an idea.

The fifth chapter also describes social enterprises in labour market integration by analysing the proportional distribution of target groups, the list of defined target groups, as well as the challenges of working with target groups and involving them in the activities of the company. An overview of support instruments for social enterprises working within the field of labour market integration is also included in this chapter.

The study also evaluates the work of the Commission on Social Enterprises, which is appreciated and considered as well organized. In addition, the content of the forms and documents created by the Ministry of Welfare and the Register of Social Enterprises are analysed. A number of proposals are presented for the improvement of these documents to both make them easier for social entrepreneurs to understand, and more efficient data collecting for the Ministry of Welfare.

The sixth chapter analyses the system of support for social enterprises and available support instruments. In Latvia, state aid instruments for social enterprises include diverse types of aid (tax incentives, preferential procurement contracts, *Altum* grants, as well as non-monetary forms of aid), which are primarily supported by the Ministry of Welfare and local governments. At the same time, social entrepreneurs mostly believe that aid from the State and local governments is insufficient.

The effectiveness of the aid in respect of the real estate tax and the real estate tax relief granted by municipalities is not considered to be specific and significant. A part of social enterprises employs volunteers, while for other social enterprises this is not possible since the specifics of their business do not allow voluntary recruitment. Thus, this benefit is not considered to be a significant form of support or a useful opportunity. In general, however, social entrepreneurs have a positive view on the support activities offered by municipalities (e.g., transfer of movable and immovable property into ownership of a social enterprise without remuneration). However, often in reality, municipalities have not been informed about the types of support for social entrepreneurs and the possibilities for practical implementation of these types of aid.

As regards the prioritized procurement contracts, there is little experience of this in Latvia since the lower price criterion is dominating. The participation of social enterprises in public procurement is hampered by financial indicators, insufficient operational experience, and poor knowledge of public procurement in general. However, when municipalities and public authorities are purchasing services and goods from social entrepreneurs, they perceive it as a significant form of support.

In addition to national and local government support instruments, social entrepreneurs use a variety of other support instruments: State Employment Agency's subsidized jobs programs (subsidized working places); municipalities often organize grant contests for start-ups. Entrepreneurs engage in business incubators, accelerators, etc. However, these support instruments are available to all entrepreneurs and are not specifically addressing social enterprises.

The most important form of support available for social enterprises is *Altum* grants, which are used for a variety of purposes, mainly for the purchase of fixed assets and wages. The biggest challenges regarding these grants relate to preparation of application documents in the application process, since many applicants do not have sufficient business experience and knowledge. In general, however, the evaluation of the acquisition of *Altum* grants acknowledges the significant positive impact of this tool on the development of social entrepreneurship in Latvia.

IEVADS

Ziņojuma mērķis ir izvērtēt Latvijas Sociālo uzņēmumu reģistrā iekļauto uzņēmumu atlases un atbalsta sistēmu, uzņēmumu radīto sociālo ietekmi un sniegt priekšlikumus esošā finanšu atbalsta un normatīvā regulējuma pilnveidošanai. Izvērtējuma ietvaros tika veikta visaptveroša analīze par visiem sociālās uzņēmējdarbības ekosistēmā iekļautajiem spēlētājiem un to lomu un ietekmi sociālās uzņēmējdarbības attīstībā Latvijā. Tā ietvēra dažādu sekundāro avotu izmantošanu, kā arī primāro izpēti. Sekundāro avotu analīzei tika izmantoti tikai rūpīgi atlasīti un pārbaudīti avoti, par kuru ticamību nebija nekādu šaubu. Sekundārā analīze ietvēra gan zinātnisko rakstu un pētījumu analīzi, gan arī datu bāzu un likumdošanas aktu analīzi. Primārā izpēte savukārt tika veidota ar mērķi iegūt pēc iespējas pilnīgāku un detalizētāku informāciju par dažādu ekosistēmas spēlētāju lomu, ietekmi un attieksmi pret sociālo uzņēmējdarbību Latvijā. Primārajā izpētē tika izmantotas tādas metodes kā aptaujas, intervijas un fokusa grupas diskusijas. Gan primārajā, gan sekundārajā izpētē tika iekļauti gan kvantitatīvie, gan kvalitatīvie dati. Aptaujas gadījumā kvalitatīvie dati tika kvantificēti, lai atvieglotu to analīzi.

Ziņojumā tiek padziļināti analizēti šādi apakšuzdevumi:

- izvērtēt sociālās uzņēmējdarbības likumā noteiktos kritērijus un procesu sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanai;
- izvērtēt sociālo uzņēmumu valsts atbalsta sistēmu un citus pieejamos atbalsta mehānismus;
- analizēt tiesību normās minētos valsts atbalsta instrumentus sociālajiem uzņēmumiem. Analizēt citus pieejamos instrumentus un izvērtēt to piemērošanu praksē, tai skaitā analizēt to efektivitāti un ietekmi uz sociālo uzņēmumu darbību;
- analizēt sociālo uzņēmumu Latvijā radīto ietekmi un apzināt vajadzības sociālās ietekmes mērīšanai, t.sk. izvērtējot ārvalstu pieredzi;
- izvērtēt Sociālo uzņēmumu reģistra izveidošanu un darbību un sniegt rekomendācijas tā darbības pilnveidei.

Iepriekšminētie darba uzdevumi tiek pamatoti ar sociālās uzņēmējdarbības attīstību Latvijā un ar to saistītajām problēmām. Sociālās uzņēmējdarbības statuss juridiski tika noformēts 2018. gada 1. aprīlī, kad stājās spēkā Sociālā uzņēmuma likums. Sociālā uzņēmējdarbība *de facto* Latvijā pastāvēja jau agrāk. Ar to nodarbojās gan uzņēmumi, piemēram, sabiedrības ar ierobežotu atbildību, gan arī nodibinājumi un biedrības. Tādēļ Sociālā uzņēmuma likums bija loģisks un vajadzīgs solis reģistrācijas un atbalsta sistēmas sakārtošanā.

Ziņojums ietver visus mērķa sasniegšanai nepieciešamos apakšuzdevumus, kas sakārtoti šādā struktūrā: 1. nodaļā tiek analizēta sociālās uzņēmējdarbības koncepcija Eiropas Savienībā un Latvijā. Nodaļa sniedz kopēju ieskatu sociālās uzņēmējdarbības attīstībā. 2. nodaļā tiek veikta detalizētāka analīze par situāciju Latvijā, sniedzot pilnīgāku ieskatu uzņēmumu profilos. 3. nodaļā tiek apskatīta sociālo uzņēmumu ietekmes mērīšanas teorijas un prakse ar mērķi izstrādāt rekomendācijas par Latvijas apstākļiem piemērotāko metodi. Kā turpinājums vispārējās teorijas analīzei seko 4. nodaļa, kurā tiek detalizēti izvērtēti Latvijas sociālo uzņēmumu radītā ietekme. Šī nodaļa veido būtisku pamatu sociālās ietekmes mērīšanas metodes izvēlei. 5. nodaļa ir veltīta sociālā uzņēmuma likuma izvērtējumam. Tā ietver analīzi par likumā noteikto normu ietekmi uz sociālajiem uzņēmumiem, kā arī satur rekomendācijas par iespējamiem uzlabojumiem likumā, kas vēl vairāk veicinātu sociālo uzņēmumu attīstību Latvijā. 6. nodaļā tiek analizēta sociālās uzņēmējdarbības atbalsta sistēma. Analīze pamatā tiek fokusēta uz Altum grantiem, bet ietver arī citu atbalsta mehānismu analīzi un izvērtējumu. Katras nodaļas beigās tiek izdarīti secinājumi un sniegtas rekomendācijas par iespējamajiem rīcības virzieniem situācijas uzlabošanai. Izvērtējuma beigās tiek sniegtas arī vispārējās rekomendācijas un secinājumi par sociālās uzņēmējdarbības atbalsta un uzraudzības sistēmu Latvijā un iespējamiem rīcības virzieniem un konkrētiem darbiem, kas būtu veicami situācijas uzlabošanai.

Pēc SU likuma spēkā stāšanās sociālā uzņēmējdarbība ir strauji attīstījusies. Ir pieaudzis sociālo uzņēmumu skaits un to darbības aktivitātes. Sociālā uzņēmējdarbība arī tiek atbalstīta no valsts un pašvaldību puses. Tomēr, neskatoties uz sniegto atbalstu, pastāv arī virkne izaicinājumu sociālās uzņēmējdarbības statusa piešķiršanā, darbības uzraudzībā un ietekmes mērīšanā. To lielā mērā var skaidrot ar salīdzinoši īso SU eksistences laiku un mazo pieredzi procesu organizācijā un vadībā. Tas it īpaši attiecas uz pašiem sociālajiem uzņēmējiem, kuri savu darbību primāri fokusē uz sociāla labuma radīšanu, bet formāli administratīvajai pusei pievērš mazāk uzmanības.

Neskatoties uz to, ka SU pastāvēšana Latvijā ir salīdzinoši nesena, ir iegūta pirmā pieredze par sistēmas darbību un tās priekšrocībām un trūkumiem. Šobrīd ir piemērots laiks izvērtēt līdzšinējo SU atbalsta sistēmas darbību ar mērķi ieteikt potenciālos uzlabojumus, kuru ieviešana nākotnē varētu vēl vairāk veicināt sociālo uzņēmumu aktivitāti, tajā pat laikā uzlabojot iespēju vēl labāk un precīzāk novērtēt sociālo uzņēmumu radīto sabiedrības labumu.

Tā kā Latvijā sociālā uzņēmējdarbība ir salīdzinoši jauna parādība, tad likumsakarīgi ir pievērsties citu valstu pieredzei un izvērtēt, cik lielā mērā tā būtu piemērojama Latvijā. Šajā jomā jau šobrīd pastāv plaša un pietiekami dažāda pieredze, kuru iespējams pārņemt. Lai to veiksmīgi izdarītu, ir nepieciešama pietiekami detalizēta konteksta un galveno spēlētāju analīze, kas nodrošinātu veiksmīgu labās prakses pārņemšanu. Pētījuma ietvaros šī analīze tiek veikta iesaistot un izvērtējot visas iesaistītās puses gan no Labklājības ministrijas un Altum, gan arī pašus sociālos uzņēmējus un sociālo uzņēmumu asociāciju.

Ziņojuma autori

Ievads: Mārtiņš Knite

Metodoloģija: Mārtiņš Knite, Lāsma Līcīte-Ķurbe, Aivars Timofejevs

1. nodaļa. Sociālās uzņēmējdarbības koncepcija Eiropas Savienībā un Latvijā: Mārtiņš Knite, Lāsma Līcīte-Ķurbe

2. nodaļa. Latvijas sociālo uzņēmumu raksturojums: Mārtiņš Knite, Lāsma Līcīte-Ķurbe, Aivars Timofejevs, piesaistītā speciāliste – Ludmila Kasperoviča

3. nodaļa. Sociālo uzņēmumu ietekmes mērīšanas teorija un prakse: Mārtiņš Knite, Lāsma Līcīte-Ķurbe, Kristīne Smirnova, Aivars Timofejevs

4. nodaļa. Latvijas sociālo uzņēmumu sociālās ietekmes izvērtējums: Mārtiņš Knite, Lāsma Līcīte-Ķurbe, Aivars Timofejevs, Kristīne Smirnova, pieaicinātā eksperte – Ludmila Kasperoviča

5. nodaļa. Sociālā uzņēmuma likuma izvērtējums: Mārtiņš Knite, Lāsma Līcīte-Ķurbe, Kristīne Smirnova, Aivars Timofejevs

6. nodaļa. Sociālo uzņēmumu valsts atbalsta sistēmas un citu pieejamo atbalsta mehānismu izvērtējums: Mārtiņš Knite, Lāsma Līcīte-Ķurbe, Aivars Timofejevs, Kristīne Smirnova

Secinājumi un priekšlikumi: Mārtiņš Knite, Lāsma Līcīte-Ķurbe, Aivars Timofejevs, Kristīne Smirnova

METODOLOĢIJA

Pētījuma metodoloģija tika izstrādāta, balstoties uz šādiem principiem:

- izmantot efektīvākās un mērķtiecīgākās metodes, kas nepieciešamas, lai veiktu tehniskajā specifikācijā noteikto darba uzdevumu,
- balstīties uz Latvijā, ES un pasaulē veiktiem pētījumiem, zinātnisko literatūru un statistiskās informācijas datu avotiem,
- ievērot vispārpieņemtus pētnieciskās ētikas principus un augstākos akadēmiskās un praktiskās izpētes standartus.

Izvērtējuma izstrādei tika izvēlētas gan kvalitatīvās pētniecības metodes, gan kvantitatīvās pētniecības metodes, tās saskaņojot ar Pasūtītāju pirms pētniecības metožu izmantošanas datu ieguvei un apstrādei. Kvalitatīvās pētījuma metodes ir dokumentu analīze, intervijas, fokusgrupu diskusijas, gadījumu analīze. Kvantitatīvās metodes – statistiskas datu analīze par sociālajiem uzņēmumiem (to rādītājiem) un grantu apguvi Latvijā, sociālo uzņēmumu *de jure* un *de facto* un pašvaldību pārstāvju aptauja.

Metodoloģija ietver virkni savstarpēji saistītu soļu. Sākotnēji tika izpētīts sociālās uzņēmējdarbības koncepts Latvijas praksē un tiesību aktos, kā arī citur ES, jo ar sociālās uzņēmējdarbības jēdzienu dažādās valstīs un situācijās tiek apzīmētas būtiski atšķirīgas aktivitātes. Tad, balstoties uz Latvijā noteikto sociālā uzņēmuma statusu, kā arī virkni izvēlēto pazīmju neformālajai sociālajai uzņēmējdarbībai, izvēlēta pētāmo sociālo uzņēmumu kopa. Šai kopai veikta saimnieciskās darbības analīze.

Nākamais posms ietver sociālās uzņēmējdarbības ietekmes mērīšanas pielietoto metodoloģiju izpēti ES un rekomendējamo metodoloģiju izvēli šī pētījuma vajadzībām, kā arī dažādu lietotāju dažādām vajadzībām turpmākajā sociālās uzņēmējdarbības atbalsta attīstībā Latvijā. Balstoties uz izvēlēto metodoloģiju, veikts Latvijas sociālās uzņēmējdarbības ietekmes izvērtējums, balstoties uz datiem, ko sociālie uzņēmumi norādījuši sociālā uzņēmuma statusa un granta apguves dokumentācijā, kas papildināta ar datiem no sociālo uzņēmēju aptaujas. Paralēli ietekmes izvērtējumam analizēta līdzšinējā sociālās uzņēmējdarbības izpratne par ietekmi un iespējām to pilnveidot.

Uzdevumi, kas attiecas uz sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas sistēmu un atbalsta sistēmu Latvijā, pamatā balstīti uz primāro izpēti, veicot sociālo uzņēmumu anketēšanu, kas papildināta ar iesaistīto pušu intervijām un fokusgrupu diskusijām. Taču izmantoti arī rezultāti no ietekmes novērtēšanas sadaļas, lai pamatotu statusa un atbalsta sistēmas elementu efektivitāti, lietderību un iespējamo uzlabojumu diapazonu.

Sociālo uzņēmumu *de jure* un *de facto* anketēšana veikta laika periodā no 07.12.2020. līdz 07.01.2021. Anketa sastāvēja no 10 (sociālajiem uzņēmumiem *de facto*) un 52 (sociālajiem uzņēmumiem *de jure*) jautājumiem. Anketa kopumā tika izsūtīta 231 sociālajiem uzņēmumiem *de facto* (115) un *de jure* (116). Tika saņemtas 39 atbildes no sociālajiem uzņēmumiem *de jure* un 12 atbildes no sociālajiem uzņēmumiem *de facto*. Anketas jautājumi *de jure* sociālajiem uzņēmumiem pievienoti 1. pielikumā⁷, un anketas jautājumi *de facto* sociālajiem uzņēmumiem – 2. pielikumā.

Lai apzinātu pašvaldības iesaisti sociālajā uzņēmējdarbībā un sociālās uzņēmējdarbības atbalstīšanā, veikta pašvaldību aptauja Anketēšana veikta laika periodā no 10.12.2020. līdz 04.01.2021. Anketa, kurā bija iekļauti 8 jautājumi, tika izsūtīta 97 pašvaldībām. Tika saņemtas 42 atbildes no pašvaldībām (skat. 3. pielikumu). Pašvaldības izvēlētas, pamatojoties uz interviju ar Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas vadītāju, attiecīgi identificējot šajās pašvaldībās lielāku iesaisti sociālajā uzņēmējdarbībā. Anketas jautājumi pievienoti 4. pielikumā. Gadījumos,

⁷ Pētījuma pielikumi lielā mērā ietver konfidenciālu informāciju un ir paredzēti tikai iekšējai lietošanai. Jautājumu vai neskaidrību gadījumā lūdzu vērsties pie pasūtītāja: Labklājības ministrijas.

kad bija nepieciešama papildu informācija par sociālās uzņēmējdarbības situāciju pašvaldībā, tika īstenotas intervijas ar pašvaldību pārstāvjiem (skat. 5. pielikumu).

Lai apzinātu izaicinājumus sociālo uzņēmumu kritēriju kontekstā un atbalsta instrumentu saņemšanā, tika veidotas divas fokusgrupas (ar četriem darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem un trīs *de facto* sociālajiem uzņēmumiem) un veiktas 11 intervijas ar sociālajiem uzņēmumiem *de jure* un *de facto*, kā arī darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem, kopumā apzinot 18 sociālo uzņēmēju pieredzes stāstus.

Informācijas ieguves metodes ar **darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem**:

- Fokusgrupas diskusija; tās dalībnieki: SIA “Visi Var”, SIA “RB Cafe”, SIA “Sonido”, SIA “Mobilitātes centrs cilvēkiem ar kustību traucējumiem” (fokusgrupas norises laiks – 30.10.2020.);
- Intervija: SIA “Fregate” (intervijas norises laiks – 6.11.2020.);
- Intervija: SIA “Sociālo inovāciju parks” (intervijas norises laiks – 3.11.2020.);
- Intervija: SIA “Svētā Lūka darbnīca” (intervijas norises laiks – 5.11.2020.);
- Intervija: SIA “Domus atbalsts” (intervijas norises laiks – 28.10.2020.).

Informācijas ieguves metodes ar ***de jure* sociālajiem uzņēmumiem**:

- Intervija: SIA “Cafe M” (intervijas norises laiks – 2.11.2020.);
- Intervija: SIA “Learn IT” (intervijas norises laiks – 4.11.2020.);
- Intervija: SIA “OWA” (intervijas norises laiks – 9.11.2020.);
- Intervija: SIA “Svaigi.lv” (intervijas norises laiks – 5.11.2020.);
- Intervija: SIA “Veizāna deju skola” (intervijas norises laiks – 30.10.2020.).

Informācijas ieguves metodes ar ***de facto* sociālajiem uzņēmumiem**:

- Fokusgrupas diskusija; tās dalībnieki: biedrība “Kultūras un mākslas centrs “Nātre””, biedrība “Tuvu”, biedrība “Bērnu un jauniešu mūzikas klubs” (fokusgrupas norises laiks – 3.11.2020.);
- Intervija: fonds “Iespēju tilts” (intervijas norises laiks – 4.11.2020.);
- Intervija: biedrība “Tarba” (intervijas norises laiks – 6.11.2020.).

Lai iegūtu visaptverošu un padziļinātu izpratni par pētāmo jautājumu loku, padziļinātai izpētei tika atlasīti sociālie uzņēmumi pēc vairākiem kritērijiem:

- darbība dažādās darbības jomās – vides aizsardzībā, kultūrā un mākslā, izglītībā, mazumtirdzniecībā, trikotāžas izstrādājumu ražošanā, iekļaujošas pilsoniskā sabiedrības veidošanā u. c.;
- darbība dažādos Latvijas reģionos – Rīgā, Jelgavā, Valmierā, Ventspilī, kā arī Latvijas mazajos novados;
- darba integrācijas sociālie uzņēmumi, kas strādā ar dažādām mērķa grupām – personām ar invaliditāti, bijušajiem ieslodzītajiem, ilgstošajiem bezdarbniekiem;
- preču ražošanā un pakalpojumu sniegšanā (t. sk. sociālo pakalpojumu, kultūras un mākslas, izglītības pakalpojumu sniegšanā);
- Altum granta iespēju izmantošana vai neizmantošana gan sociālā uzņēmuma *de jure* statusa ietvarā, gan kā pasākuma dalībniekam;
- sociālā uzņēmuma darbības ilgums – analizēti gan jauni sociālie uzņēmumi, kas savu darbību uzsākuši relatīvi nesen (darbības ilgums līdz 3 gadiem), gan tādi, kas darbojas jau ap 20 gadu;
- sociālie uzņēmumi, kas ir atšķirīgi pēc to statusa – *de jure* sociālie uzņēmumi, *de facto* sociālie uzņēmumi (biedrības un nodibinājumi), kā arī sociālais uzņēmums, kas ir atteicies no sociālā uzņēmuma statusa.

Pētījumā veiktas divas **fokusgrupas diskusijas ar Sociālo uzņēmumu komisiju**. Pirmā fokusgrupas diskusija norisinājās 27.11.2020. Tajā piedalījās seši komisijas locekļi:

- Imants Lipskis – Labklājības ministrijas Darba tirgus politikas departamenta direktors;
- Elīna Futraka – biedrības “Kurzemes NVO atbalsta centrs” valdes locekle;
- Irita Lukšo – Finanšu ministrijas Nodokļu administrēšanas un sabiedrības interešu politiku departamenta Sabiedrības interešu politiku nodaļas vadītāja;
- Egils Rupeks – biedrības “Svētā Lūkas atbalsta biedrība” valdes loceklis;
- Aija Sannikova – biedrības “Latvijas Nedzirdīgo savienība” Iepirkumu un projektu nodaļas vadītāja;
- Uldis Vītoliņš – biedrības “Reģionālo attīstības centru apvienība” izpilddirektors.

Otrā fokusgrupas diskusija norisinājās 21.12.2020. un tajā piedalījās:

- Imants Lipskis – Labklājības ministrijas Darba tirgus politikas departamenta direktors;
- Elīna Futraka – biedrības “Kurzemes NVO atbalsta centrs” valdes locekle;
- Agnese Frīdenberga – biedrības “Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācija” biedre.

Lai iegūtu dažādu sociālās uzņēmējdarbības ekosistēmā iesaistīto pušu viedokļus, pētījumā veiktas intervijas ar **lēmējinstiūciju pārstāvjiem un atbalsta organizāciju pārstāvjiem**:

- Labklājības ministrijas Darba tirgus politikas departamenta direktoru Imantu Lipski (intervijas norises laiks – 18.12.2020.);
- Labklājības ministrijas Darba tirgus politikas departamenta ESF projekta “Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai” vadītāju Juri Cebuli (intervijas norises laiks – 18.12.2020.);
- Ekonomikas ministrijas Uzņēmējdarbības konkurētspējas departamenta direktora vietnieci uzņēmējdarbības vides pilnveidošanas jautājumos Ilzi Baltābolu (intervijas norises laiks – 14.12.2020.);
- Ekonomikas ministrijas Uzņēmējdarbības konkurētspējas departamenta vecāko ekspertu Ilzi Vanku – Krilovsku (intervijas norises laiks – 14.12.2020.);
- Finanšu ministrijas Nodokļu administrēšanas un sabiedrības interešu politiku departamenta direktori Iritu Lukšo (intervijas norises laiks – 18.12.2020.);
- Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas vadītāju Regītu Zeiļu (intervijas norises laiks – 8.12.2020.);
- AS “Attīstības finanšu institūcijas Altum” Programmu attīstības departamenta projektu vadītāju Andreju Buharinu (intervijas norises laiks – 18.12.2020.).

Papildus tam pētījumā tika veiktas **nozaru ekspertu intervijas**, lai gūtu ekspertu viedokļus par sociālajā uzņēmējdarbībā aktuāliem jautājumiem. Intervētie eksperti:

- Nozares eksperts izglītībā: Latvijas Lauksaimniecības universitātes Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātes vieslektore Linda Groma. Vada studiju kursu “Sociālā uzņēmējdarbība” LLU un izstrādā promocijas darbu par sociālo uzņēmējdarbību (intervijas norises laiks – 16.12.2020.);
- Nozares eksperts zinātnē: RISEBA pasniedzējs Valdis Avotiņš (intervijas norises laiks – 18.12.2020.);
- Eksperte sabiedrības dažādošanas jomā: Rasma Pīpiķe (intervijas norises laiks – 08.01.2021.);
- Eksperte pilsoniskās sabiedrības attīstības jomā: Ieva Morica (intervijas norises laiks – 11.01.2021.).
- Nozares eksperti invaliditātes jomā: Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizācijas SUSTENTO projektu vadītājas un mentores Liene Purmale un Daiga Veinberga (intervijas norises laiks – 05.12.2020.).

Pētījumā katrs darba uzdevums tiek skatīts no dažādiem viedokļiem, izmantojot kvalitatīvo un kvantitatīvo datu ieguves metožu kombinācijas, pielietojot tā saucamo metožu triangulācijas principu. Triangulācija ir metode, ko izmanto, lai palielinātu pētījumu rezultātu ticamību un

derīgumu.⁸ Metode tiek izmantota integrēti, vienā nodaļā savienojot ar dažādu pētniecisko metožu palīdzību iegūtos datus. Integrētā analīze ietver rezultātu analītisku aprakstu un informācijas apkopojumus tabulās un/vai attēlos.

Ņemot vērā pētījuma specifiku, triangulācija ir uzskatāma par optimālu pieeju, kas ļauj nodrošināt iespējami augstāku ticamības pakāpi, kombinējot teorētisko argumentāciju ar kvantitatīvajiem un kvalitatīvajiem datiem, kas iegūti primārās un sekundārās izpētes rezultātā. Primārās izpētes rezultātu interpretācijā tika ņemts vērā rezultātu statistiskais varbūtības līmenis un ticamības intervāls.

Detalizēts metodoloģijas izvērsums pievienots 6. pielikumā.

Autori: Mārtiņš Knite, Lāsma Līcīte-Ķurbe, Aivars Timofejevs

⁸ Cohen, L., Manion, L. and Morrison, K. (2000) *Research Methods in Education*. 5th Edition, Routledge Falmer, London, p. 48.

1. NODAĻA SOCIĀLĀS UZŅĒMĒJDARBĪBAS KONCEPCIJA EIROPAS SAVIENĪBĀ UN LATVIJĀ

1.1. Sociālās uzņēmējdarbības jomas līdzšinējā attīstība

Viena no Eiropas Savienības attīstības prioritātēm ir integrēta izaugsme, kas tiek panākta, sekmējot augstu nodarbinātības līmeni, mazinot nabadzību un investējot prasmju iegūšanā un izglītībā. Lai sasniegtu augstus ekonomiskās attīstības rādītājus un sekmētu ilgtspējīgu attīstību, Eiropas Savienības valstīm ir pilnībā jāizmanto sava darbaspēka potenciāls un jāveicina vienlīdzīgu iespēju nodrošināšana visiem cilvēkiem, lai risinātu sociālekonomiskās problēmas valstī. Vairākos pētījumos ir atzīts, ka ar valsts finanšu resursiem nepietiek^{9,10}, lai risinātu visas sociāli ekonomiskās problēmas, savukārt nevalstiskā sektora organizāciju finansējums ir ierobežots¹¹. Eiropas valstu pieredze liecina, ka sociālā uzņēmējdarbība ir viens no efektīvākajiem un inovatīvākajiem veidiem, kā mazināt sociālekonomiskās problēmas un sekmēt reģionu līdzsvarotu attīstību^{12,13,14}. Raksturojot sociālās uzņēmējdarbības attīstību Eiropas Savienības valstu kontekstā, var secināt, ka Latvijā tā attīstījās pakāpeniski (straujāka attīstība aizsākās pēc 2015. gada), kamēr vairākās Eiropas Savienības valstīs šis uzņēmējdarbības veids jau bija plaši pazīstams.

Sociālās uzņēmējdarbības vēsturiskā attīstība Eiropas Savienībā. Lai gan jēdziens “sociālā uzņēmējdarbība” ir relatīvi jauns, šāda uzņēmējdarbība ir bijusi pazīstama jau senā vēsturē¹⁵. Pētījumi^{16,17} liecina, ka šis termins pirmo reizi tika lietots 1972. gadā J. Banks grāmatā “*The Sociology of Social Movements*”¹⁸.

Kopumā Eiropas Savienības valstīs konstatējams, ka sociālo uzņēmumu saknes ir saistītas ar biedrību, kooperatīvu un brīvprātīgo iniciatīvu aktivitātēm, kas virzīja šīs jomas attīstību plašāk, t.sk. valstiskā līmenī. Šīs jomas attīstību sekmēja sociālās kustības, kas radās kā atbildes reakcija uz labklājības valstu radīto krīzi; to veicināja ekoloģiskās un sociālās problēmas, kā arī 2007. gada pasaules ekonomiskā un finanšu krīze, kas stimulēja meklēt jaunus risinājumus pieaugošajām problēmām¹⁹. Ņemot vērā iepriekš minētos apstākļus, sociālo uzņēmumu attīstības veicināšanā iesaistījās arī valstu politikas īstenotāji, izstrādājot atbilstošus tiesību aktus, kas regulē šīs jomas darbību. Pirmā valsts, kas izstrādāja ar sociālo uzņēmējdarbību saistītus tiesību aktus, bija Itālija 1991. gadā – *New Italian Law on Social Enterprise*²⁰. Itālijas piemēram 2004. gadā sekoja

⁹ Mulgan G., Landry L. (1995) *The Other Invisible Hand: Remaking Charity for the 21st Century*. London: Demos/Comedia. 112 p.

¹⁰ Leadbeater C. (1997) *The Rise of Social Entrepreneurs*. London. 85 p.

¹¹ Perrini F. (2006) *The New Social Entrepreneurship: What Awaits Social Entrepreneurial Ventures*. Cheltenham: Edward Elgar. 368 p.

¹² Drayton W. (2002) *The Citizen Sector: Becoming as Entrepreneurial and Competitive as Business*. *California Management Review*, Vol. 44, No. 3, p. 120 – 132.

¹³ Nicholls A., Cho A. H. (2006) *Social Entrepreneurship: The Structuration of a Field*. In: Nicholls A. *Social Entrepreneurship: New Models of Sustainable Social Change*. New York: Oxford University Press, p. 99 – 118.

¹⁴ Phills J., Denend L. (2005) *Social Entrepreneurs: Correcting Market failures (A)*. The Social Entrepreneurship Series, Case no SI72A. Stanford: Stanford Graduate School of Business. 36 p.

¹⁵ Dobele L. (2014) *Sociālās uzņēmējdarbības iespējas Latvijā*. Mārupe: Drukātava, 470 lpp.

¹⁶ Nicholls A., Cho A. H. (2006) *Social Entrepreneurship: The Structuration of a Field*. In: Nicholls A. *Social Entrepreneurship: New Models of Sustainable Social Change*. New York: Oxford University Press, p. 99 – 118.

¹⁷ Trivedi C. (2010). *A Social Entrepreneurship Bibliography*. *The Journal of Entrepreneurship*, Vol. 19, Issue 1, p.81-85.

¹⁸ Banks J.A. (1972). *The Sociology of Social Movements*. London: Palgrave.

¹⁹ Borzaga C., Galera G., Franchini B., Chiomento S., Nogales R., Carini C. (2020). *Social enterprises and their ecosystems in Europe. Comparative synthesis report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 192 p. Pieejams: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8274>

²⁰ Fici A. (2006). *The new Italian Law on Social Enterprise*. 9 p. Pieejams: <http://www.oecd.org/cfe/leed/37508649.pdf>

Lielbritānija un Lietuva²¹. Kopumā pasaules prakse liecina, ka sociālie uzņēmumi darbojas dažādu juridisko formu ietvarā, kā arī ir izstrādāti daudzveidīgi instrumenti to atbalstam²². Pastāv uzskats, ka atbilstoša tiesiskā ietvara izstrāde veicina sociālo uzņēmumu veidošanos²³. Piemēram, Lietuvā kopš Sociālā uzņēmuma likuma (*Law on Social Enterprises*) stāšanās spēkā (2004. gadā) sociālo uzņēmumu skaits katru gadu palielinājies par 10 %, kopumā palielinoties 14 reizes (no 13 darba integrācijas uzņēmumiem 2004. gadā līdz 177 darba integrācijas uzņēmumiem 2019. gadā)²⁴.

Tikmēr Itālijā atbilstoši likuma ietvaram sociālo uzņēmumu skaits 2018. gadā sasniedza gandrīz 93 000, no tiem 19 000 bija sociālās firmas, 12 000 bezpeļņas organizācijas, 61 000 darbojās sociāli – orientētās nozarēs, 160 bija inovatīvi jaunuzņēmumi ar sociālo mērķi un 130 “labuma” korporācijas (*benefit corporations*)²⁵. Saskaņā ar Eiropas Komisijas Sociālo uzņēmumu ziņojumu (2020) tie nodarbināja vismaz 900 000 cilvēku ar 37,3 milj. EUR apgrozījumu²⁶. Kopumā sociālo uzņēmumu skaitam ir tendence palielināties, sniedzot būtisku ieguldījumu valsts ekonomikā. Kopumā statistika par sociālo uzņēmumu skaitu un to darbības rādītājiem Eiropā apkopota 2020. gada starptautiskajā pētījumā “*Social enterprises and their ecosystems in Europe. Comparative synthesis report*”²⁷, kas sniedz visaptverošu sociālās uzņēmējdarbības situācijas raksturojumu Eiropā. Lai gan pētījums publicēts 2020. gadā, tajā iekļauti statistikas dati par 2017. un 2018. gadu, sniedzot priekšstatu par sociālās uzņēmējdarbības tendencēm Eiropas Savienības valstīs.

Sociālās uzņēmējdarbības attīstība Latvijā. Savukārt Latvijā sociālā uzņēmējdarbība radās pakāpeniski. Kopumā var izšķirt trīs galvenos attīstības posmus sociālās uzņēmējdarbības attīstībā Latvijā (skat. 1.1. att.).

²¹ Nyssens M., Defourny J. (2006). *Defining Social Enterprise*. 329 p. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/277151275_Defining_Social_Enterprise

²² Borzaga C., Galera G., Franchini B., Chiomento S., Nogales R., Carini C. (2020). *Social enterprises and their ecosystems in Europe. Comparative synthesis report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 192 p. Pieejams: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8274>

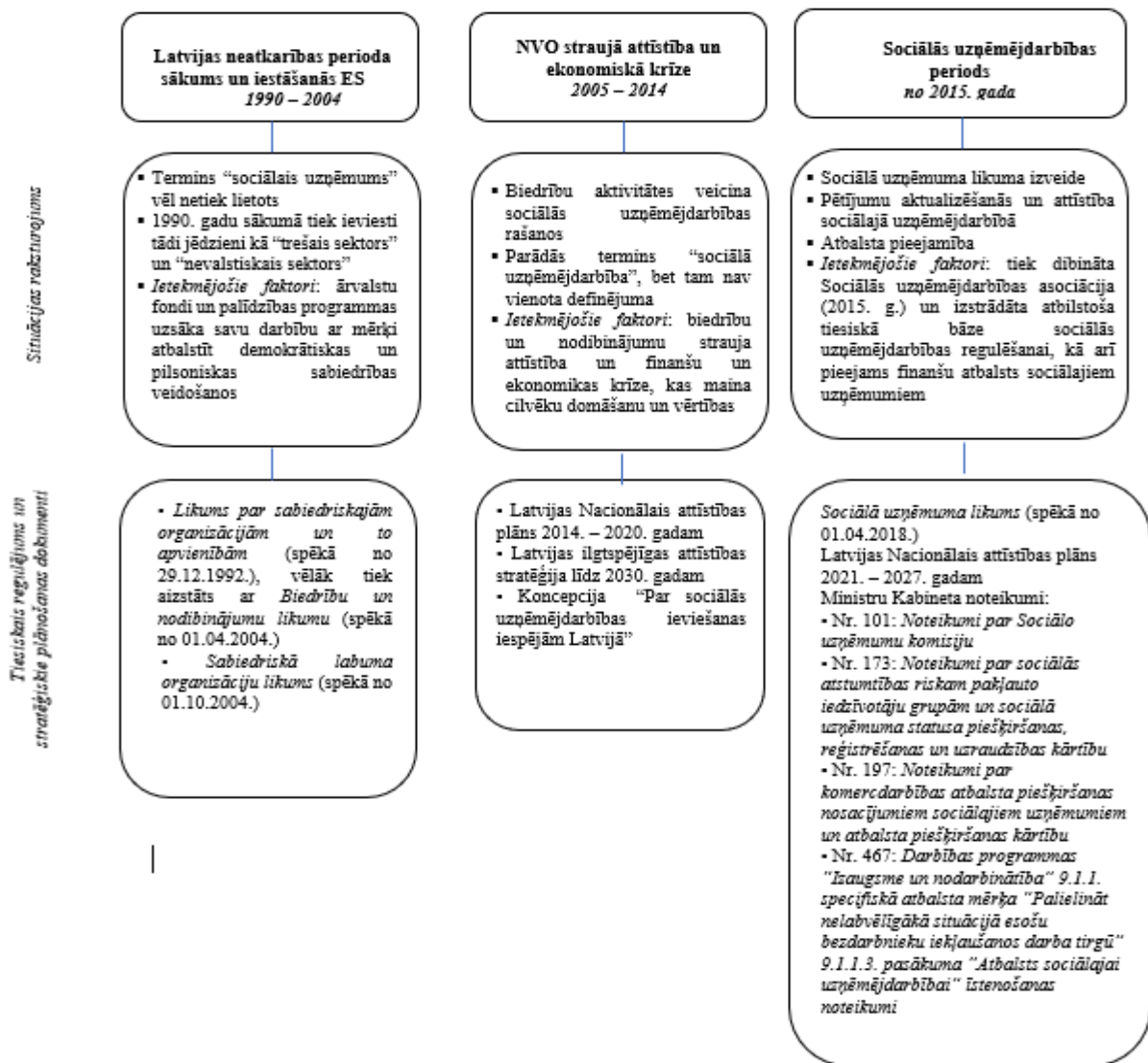
²³ Borzaga C., Galera G., Franchini B., Chiomento S., Nogales R., Carini C. (2020). *Social enterprises and their ecosystems in Europe. Comparative synthesis report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 192 p. Pieejams: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8274>

²⁴ Pučėtaite R., Novelskaitė A., Pušinaitė-Gelgotė R., Rusteikienė A., Butkevičienė E. (2019). Understanding the Role of Social Enterprises in Attaining the Sustainable Development Goals through the Human Capability Approach. The Case of Lithuania. *Social and Solidarity Economy*, 16 p. Pieejams: https://knowledgehub.unsse.org/wp-content/uploads/2019/07/169_Pucetaite_Social-Entrepreneurship-Post-Soviet-Context_En.pdf

²⁵ Fini R., Sobrero M. (2020). *Why Italy needs an entrepreneurial renaissance after COVID-19*. 11 p. Pieejams: <https://www.bbs.unibo.eu/wp-content/uploads/2020/07/Why-Italy-needs-an-entrepreneurial-renaissance-after-COVID-19.pdf>

²⁶ Fini R., Sobrero M. (2020). *Why Italy needs an entrepreneurial renaissance after COVID-19*. 11 p. Pieejams: <https://www.bbs.unibo.eu/wp-content/uploads/2020/07/Why-Italy-needs-an-entrepreneurial-renaissance-after-COVID-19.pdf>

²⁷ Borzaga C., Galera G., Franchini B., Chiomento S., Nogales R., Carini C. (2020). *Social enterprises and their ecosystems in Europe. Comparative synthesis report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 192 p. Pieejams: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8274>

1.1. att. Sociālās uzņēmējdarbības attīstības posmi Latvijā

Avots: autoru veidots

Pirmais posms. Pirmie sociālie uzņēmumi attīstījās biedrību juridiskās formas ietvarā, kas veica saimniecisko darbību sava tiesiskā regulējuma ietvarā (to darbību regulēja likums Par sabiedriskajām organizācijām un to apvienībām, spēkā no 1992. gada 29. decembra; šobrīd zaudējis spēku un ir aizvietots ar Biedrību un nodibinājumu likumu). Nereti tiek pieņemts, ka nepastāv būtiskas atšķirības starp biedrībām un sociālajiem uzņēmumiem, taču Biedrību un nodibinājumu likumā ir noteikts, ka biedrības ar saimniecisko darbību var nodarboties tikai papilddarbības veidā, kamēr sociālajam uzņēmumam tas ir būtisks darbības pastāvēšanas pamatnosacījums. Turklāt 2004. gadā 1. oktobrī spēkā stājās Sabiedriskā labuma organizāciju likums, kas definē sabiedriskā labuma darbību. Kopumā jāsecina, ka nevalstisko organizāciju (biedrību un nodibinājumu) rašanās sekmēja sociālo uzņēmumu rašanos un attīstību, jo to darbības pamatā ir sociālais mērķis, tomēr biedrību saimniecisko darbību ierobežo likuma normas, proti, biedrības un nodibinājumi ar saimniecisko darbību var nodarboties tikai papilddarbības veidā (Biedrību un nodibinājumu likuma 7. panta pirmā daļa).

Otrais posms. Otro sociālās uzņēmējdarbības attīstības posmu raksturo divi būtiskākie ietekmējošie procesi: strauja NVO sektora izaugsme un finanšu un ekonomikas krīze (2008.–2011. gads). Pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā 2004. gadā nevalstiskās organizācijas varēja iegūt vairāk finanšu līdzekļu no dažādiem fondiem, tostarp starptautiskiem; līdz ar to reģistrēto biedrību un nodibinājumu skaits būtiski palielinājās. Vienlaikus NVO attīstība veicināja sociālās uzņēmējdarbības rašanos Latvijā; tomēr tā nebija sociālā uzņēmējdarbība šī termina mūsdienu izpratnē, jo biedrībām un nodibinājumiem nebija obligāti jāveic saimnieciskā darbība.

Tāpat 2008. gada finanšu un ekonomiskā krīze ietekmēja daudzus cilvēkus Latvijā, jo īpaši – vērtību sistēmu un izpratni par sabiedrību kopumā, kas sekmēja sociālās uzņēmējdarbības attīstību Latvijā.

Turklāt jāatzīmē, ka šis periods bija nozīmīgs no stratēģisko plānošanas dokumentu aspekta sociālajā uzņēmējdarbībā, proti, Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2014.–2020. gadam sociālā uzņēmējdarbība tika minēta kā viena no vairākām iespējām īstenot vienu no 98 aktivitātēm – cienīgs darbs. Turklāt 2014. gada 30. oktobrī ar Ministru kabineta rīkojumu Nr. 618 tika apstiprināta koncepcija “Par sociālās uzņēmējdarbības ieviešanas iespējām Latvijā”.

Trešais posms. Šajā attīstības periodā tika dibināta Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācija (2015. g.) un izstrādāta atbilstoša tiesiskā bāze sociālās uzņēmējdarbības regulēšanai Latvijā. Kopumā var secināt, ka pēdējos gados sociālā uzņēmējdarbība gūst arvien plašāku popularitāti valstu politikā, pētniecībā, izglītībā un komercsektorā. Turklāt sociālā uzņēmējdarbība mūsdienās kļuvusi par horizontālu jomu – dažādas nozares sociālo uzņēmējdarbību sāk izmantot kā instrumentu, lai sasniegtu noteiktus mērķus. Kā intervijā norādīja Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas vadītāja, tad sociālā uzņēmējdarbība ir iekļauta Resocializācijas politikas pamatnostādņēs 2022.–2027. gadam (dokuments ir izstrādes procesā), lai veicinātu ieslodzīto un probācijas klientu atgriešanos sabiedrībā un darba tirgū. Tāpat sociālā uzņēmējdarbība ir ietverta arī “Rīcības plānā pārejai uz aprītes ekonomiku 2020.–2027. gadam” (atbilstoši Attīstības plānošanas sistēmas likumam un Ministru kabineta 2014. gada 2. decembra noteikumiem Nr. 737 “Attīstības plānošanas dokumentu izstrādes un ietekmes izvērtēšanas noteikumi”)²⁸, kur norādīts, ka preču atkārtota izmantošana var veicināt sociālo uzņēmējdarbību, kurai ir būtiska loma veikt labvēlīgu sociālo ietekmi radošu saimniecisko darbību. Tāpat arī ir uzsvērts, ka tā veicina sociālās inovācijas, attīsta jaunu komercdarbību un rada jaunas darba vietas, turklāt sociālie uzņēmumi var kalpot arī kā platforma aprītes ekonomikas popularizēšanai. Ņemot vērā sociālo uzņēmumu nozīmi aprītes ekonomikā, tiek paredzēts arī atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai.

Turklāt, kā intervijā norādīja Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas vadītāja, tad izglītības standartā SKOLA 2030 sociālā uzņēmējdarbība ir iekļauta mācību programmā.

Arvien vairāk pasaulē rodas dažāda veida sociālo uzņēmumu, t. sk. arī Latvijā. Pastāv uzskats, ka sociālie uzņēmumi ir ekonomikas nākotne, tomēr Latvijā sociālo uzņēmēju ir relatīvi maz, kas skaidrojams ar to, ka šī joma straujāk un mērķtiecīgāk sāka attīstīties tikai pēc 2015. gada, kad tika izveidota Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācija, kas veica nozīmīgu izglītojošu un informatīvu darbu.

Pozitīvu ieguldījumu sociālās uzņēmējdarbības attīstībā deva tiesību aktu izstrāde (2018. gada 1. aprīlī stājās spēkā Sociālā uzņēmuma likums), kas regulē sociālās uzņēmējdarbības jomu Latvijā, paredzot gan kritērijus sociālā uzņēmuma statusa iegūšanai, gan kārtību, kā valsts atbalsta šāda veida uzņēmējdarbību. Jāuzsver, ka tas bija pozitīvs signāls valsts līmenī, ka šāds uzņēmējdarbības veids Latvijā ir nepieciešams, tādējādi likuma pieņemšana radīja labvēlīgu ietekmi uz sociālās uzņēmējdarbības attīstību, ne tikai definējot kritērijus sociālā uzņēmuma statusa iegūšanai sociālajā uzņēmējdarbībā, bet arī uzsākot sociālo uzņēmumu statistikas apkopošanu un sociālo uzņēmumu statusa uzraudzību.

²⁸ Rīcības plāns pārejai uz aprītes ekonomiku 200. – 2027. gadam. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40479571&mode=mk&date=2020-09-02>

Pozitīvi vērtējams, ka pēdējo gadu laikā Latvijā arvien vairāk pētnieku pievēršas sociālās uzņēmējdarbības jautājumiem. Pētījumos zinātnieki galvenokārt analizē sociālo uzņēmumu būtību un pievēršas šī jēdziena skaidrojumiem^{29,30,31,32,33,34}, sociālo uzņēmumu vēsturiskajiem aspektiem un sociālo uzņēmumu nozīmei sociālajā ekonomikā³⁵, tiek analizēta starptautiskā pieredze sociālajā uzņēmējdarbībā, salīdzinot pieredzi dažādās valstīs^{36,37}, tiek veikta sociālo uzņēmumu attīstības iespēju identificēšana^{38,39}, sociālo uzņēmumu ietekmes mērīšana^{40,41} un atbalsta instrumentu raksturošana sociālajiem uzņēmumiem^{42,43,44}. Kopumā pētījumiem ir būtiska nozīme sociālās uzņēmējdarbības izpētē un sabiedrības izglītošanā. Kā viens no pēdējiem būtiskākajiem un visaptverošākajiem šīs jomas pētījumiem jāatzīmē Eiropas Komisijas organizētais pētījums, apzinot ekosistēmu sociālajā uzņēmējdarbībā Eiropas Savienības dalībvalstīs, t. sk. Latvijas kontekstā⁴⁵. Pētījumi sociālajā uzņēmējdarbībā turpinās, ik gadu Latvijas augstskolās tiek izstrādāti pētījumi šajā jomā, t. sk. par sociālo ietekmi un šīs jomas turpmāku attīstību^{46,47}. Turklāt jānorāda, ka jaunie zinātnieki izstrādā arī promocijas darbus par sociālās uzņēmējdarbības attīstību, koncentrējoties uz mazāk pētītiem sociālās uzņēmējdarbības aspektiem, piemēram, tās nozīmi lauku reģionos⁴⁸ un vides problēmu risināšanā⁴⁹. Taču aktuāli veidot jaunus visaptverošus

²⁹ Burkāne L. (2017). *Sociālās uzņēmējdarbības uzņēmumu darbinieku vērtību sistēmas raksturojošās iezīmes*. Bakalaura darbs: Latvijas Universitāte. 61 lpp.

³⁰ Bērziņa A., Ķiesnere A.M. (2016). *How can a Latvian social enterprise improve itself in the challenging environment?* Bachelor Thesis: Riga Stockholm School of Economics. 59 p.

³¹ Stupeņa L. (2015). *Sociālā uzņēmējdarbība Latvijā un labklājības veicināšana bāreņiem, uzsākot dzīvi pēc ārpusģimenes aprūpes*. Maģistra darbs: Latvijas Universitāte. 60 lpp.

³² Bikse V., Linde N. (2016). Criteria for identification and evaluation of social enterprise. In: *Latvian Christian Academy proceedings 4*, p. 265-281.

³³ Dehtjare J., Riashchenko V. (2015). Social entrepreneurship: issues and trends. *Information Technologies, Management and Society*, 8(1), p. 7-11.

³⁴ Kalve I. (2012). Social entrepreneurship and information about it in the internet environment in Latvia. In: *Sustainable Business under Changing Economic Conditions*. Riga: School of Business Administration Turība. p. 233-241.

³⁵ Dobeļe L. (2014) *Sociālās uzņēmējdarbības iespējas Latvijā*. Mārupe: Drukātava, 470 lpp.

³⁶ Lešinska A., Litvins G., Pīpiķe R., Šimanska I., Kupcis O., Bušēvica K. (2012). *Latvia towards Social Entrepreneurship*. 104 p. Pieejams: http://politika.lv/article_files/2264/original/SU_gala_9nov.pdf?1352702725

³⁷ Freimanis R. (2012). *Sociālā uzņēmējdarbība – iespējas un izaicinājumi*. Maģistra darbs: Latvijas Universitāte. 83 lpp.

³⁸ Zamberga D. (2018). *Sociālās uzņēmējdarbības attīstības iespējas Latvijā*. Bakalaura darbs: Latvijas Universitāte. 78 lpp.

³⁹ Trifane B. (2015). *Sociālās uzņēmējdarbības novērtējums Latvijā*. Bakalaura darbs: Latvijas Universitāte. 73 lpp.

⁴⁰ Kumačeva S. (2018). *Biedrības "Tuvu" sociālās ietekmes novērtējums*. Maģistra darbs: LLU. 101 lpp.

⁴¹ Gintere D. (2020). *Sociālo uzņēmumu ietekmes izvērtējums Latvijā*. Maģistra darbs: LLU. 101 lpp.

⁴² Veigure A., Zorina A. (2017). *The Potential for Developing a Social Impact Investment Market in Latvia*. Executive Master Thesis: SSE Riga. 55 p.

⁴³ Aps, J., Ūlande, M. and Lipponen, K. (2018). *Social impact investment in the Nordic-Baltic region: Ideas and opportunities, needs and challenges using examples from Estonia, Latvia, and Finland*. Nordic Council of Ministers' Office in Estonia. 42 p.

⁴⁴ Lis A., Wallberg N., Nordstrom T., Šuvajevs A., Ūlande, M. (2017). *Sociālie uzņēmumi un pašvaldības: Sadarbība, partnerība un sinerģija*. 55 lpp. Pieejams: http://www.lps.lv/uploads/docs_module/2018_6_p9.pdf

⁴⁵ Licite L. (2018) *Up-date of the mapping of social enterprises and their eco-systems in Europe*. Country report Latvia. Luxembourg, 124 p.

⁴⁶ Gintere D. (2020). *Sociālo uzņēmumu ietekmes izvērtējums Latvijā*. Maģistra darbs: LLU. 101 lpp.

⁴⁷ Baļe I. (2020). *Sociālā uzņēmējdarbība kā nevalstisko organizāciju darbības attīstības instrumenti: biedrības "Oranžais stars" piemērs*. Maģistra darbs: LLU. 86 lpp.

⁴⁸ Gintere D. (2020). *Sociālās uzņēmējdarbības nozīme lauku reģionu attīstībā*. Promocijas darbs – izstrādes stadijā.

⁴⁹ Groma L. (2020). *Sociālā uzņēmējdarbība – kā viens no vides ilgtspējas veicinātājiem*. Promocijas darbs – izstrādes stadijā.

pētījumus par šīs jomas attīstību, jo pēc Sociālā uzņēmuma likuma stāšanās spēkā šī joma strauji attīstās. Papildus pētījumiem augstskolas rīko dažādus pasākumus sociālajā uzņēmējdarbībā, t. sk. vasaras skolas (Latvijas Lauksaimniecības universitātē; turpmāk tekstā – LLU), kuru ietvaros tiek pētīta arī sociālā uzņēmējdarbība, tiek pasniegti studiju kursi sociālajā uzņēmējdarbībā (piemēram, LLU, Latvijas Kristīgajā akadēmijā u. c.), kā arī organizēti starptautiski kursi sociālajā uzņēmējdarbībā (piem., BOVA kurss “*Exploring social entrepreneurship in the Baltic States – sadarbojoties LLU, Igaunijas Dzīvības zinātņu universitātei un Aleksandra Stulginska universitātei Lietuvā*). Pozitīvi vērtējams, ka Latvijas Kristīgajā akadēmijā ir izveidota maģistra programma “Sociālās uzņēmējdarbības vadība”. Lai efektīvāk veicinātu šīs jomas attīstību, jāveicina ciešāka augstskolu sadarbība sociālajā uzņēmējdarbībā ar sociālajiem uzņēmumiem un Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociāciju.

Raksturojot Latvijas situāciju sociālajā uzņēmējdarbībā Eiropas valstu kontekstā, var secināt, ka Latvijā līdzīgi kā citās valstīs (izņemot Franciju, Itāliju, Lielbritāniju un Spāniju) sociālie uzņēmumi galvenokārt ir mikro vai mazie uzņēmumi un tajos nodarbināto skaits ir mazs, attiecīgi arī sociālo uzņēmumu apgrozījums vērtējams kā neliels. Tas galvenokārt skaidrojams ar sociālo uzņēmumu nelielo pieredzi un to neseno attīstību valstī, ko sekmēja atbilstoša tiesiskā ietvara izveide un Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas un Labklājības ministrijas īstenotās aktivitātes.

Latvijā Sociālā uzņēmuma likums nosaka, ka sociālais uzņēmums ir sabiedrība ar ierobežotu atbildību (SIA), kas veic labvēlīgu sociālo ietekmi radošu saimniecisko darbību, piemēram, sociālo pakalpojumu sniegšana, iekļaujošas pilsoniskas sabiedrības veidošana, izglītības veicināšana, atbalsts zinātnei, kā arī dzīvnieku aizsardzība, vides aizsardzība un saglabāšana. Būtiski uzsvērt, ka likuma stāšanās spēkā bija nozīmīgs politisks signāls, kas liecināja par šīs jomas nozīmīgumu Latvijā. Turklāt, lai veicinātu šīs jomas straujāku attīstību, likumā tika noteikta tāda sociālā uzņēmuma definīcija, kas aptver plašu darbības veidu klāstu. Kopš likuma stāšanās spēkā sociālā uzņēmuma statusu ir ieguvuši 151 uzņēmumi, bet 47 gadījumos sociālā uzņēmuma statuss ir noraidīts vai pretendents no tā ir atteicies (LM sociālo uzņēmumu reģistrs, 15.12.2020.). Pozitīvi vērtējama sociālo uzņēmumu reģistra izveide, kas sniedz statistiku par šīs jomas dalībniekiem Latvijā.

Lai gan likumā noteiktā definīcija paredz daudzveidīgus darbības veidus, sociālā uzņēmuma juridiskā forma noteikta tikai komercdarbības formas ietvaros. Taču praksē var konstatēt sociālos uzņēmumus *de facto*, kuru darbība atbilst sociālā uzņēmuma pamatprincipiem, bet juridiskā forma neatbilst likumā noteiktajai. Bieži vien sociālie uzņēmumi Latvijā darbojas biedrības juridiskās formas ietvarā, kas galvenokārt skaidrojams ar līdzvērtīgu atvieglojumu un atbalsta pieejamību biedrībām⁵⁰, kā arī jāatzīmē, ka Sociālā uzņēmuma likums Latvijā vēl ir salīdzinoši jauns un sabiedrībā joprojām trūkst informācijas par sociālo uzņēmējdarbību.

Attiecībā uz tiesisko ietvaru un atbalsta instrumentiem pēdējos gados veikti zinātniskie pētījumi Latvijā^{51,52,53}, taču tie vairāk ir aprakstoša rakstura un nesniedz detalizētu informāciju par likuma efektivitāti un sociālās uzņēmējdarbības attīstību, ko ietekmējusi likuma stāšanās spēkā.

⁵⁰ Licite L. (2018) *Up-date of the mapping of social enterprises and their eco-systems in Europe*. Country report Latvia. Luxembourg, 124 p.

⁵¹ Perkune L., Licite L. (2019) Legal aspects and support instruments for social entrepreneurship in the Baltic States. In: *Research for Rural Development 2019: annual 25th international scientific conference proceedings*, Jelgava, Latvia, 15-17 May 2019 / Latvia University of Life Sciences and Technologies. Jelgava, 2019. Vol. 2, p. 240-246.

⁵² Licite L. (2018) *Up-date of the mapping of social enterprises and their eco-systems in Europe*. Country report Latvia. Luxembourg, 124 p.

⁵³ Dobeļe L. (2016) The legal framework and support instruments for social entrepreneurship development in Latvia. Latvijas Kristīgā akadēmija. Zinātniskie Raksti, Rīga, 2016. 4. sēj.: Karitatīvā sociālā darba inovatīvais saturs, p. 234-246.

1.2. Sociālās uzņēmējdarbības jomas attīstības perspektīvas

Lai objektīvāk izvērtētu sociālās uzņēmējdarbības statusa piešķiršanu un atbalsta mehānismus, izvērtētas sociālās uzņēmējdarbības jomas attīstības perspektīvas plašākā kontekstā gan Latvijas, gan ES politikas un jomas dinamikas kontekstā.

ES kopumā vērojama pozitīva tendence palielināties sociālo uzņēmumu skaitam, to darbības jomām un risināmo problēmu apjomam, kā arī tajos nodarbināto personu skaitam. Turklāt vispārējā vide, kurā darbojas sociālie uzņēmumi, kļūst arvien labvēlīgāka, par ko liecina pieprasījuma palielināšanās pēc sociālo uzņēmumu radītās produkcijas un pakalpojumiem, kā arī atbalsta pieejamība sociālajiem uzņēmumiem. Lai gan sabiedrība pilnībā vēl neapzinās sociālo uzņēmumu radīto ietekmi, tā izrāda arvien lielāku interesi par sociālajiem uzņēmumiem⁵⁴. Šādas tendences konstatējamas arī Latvijā, par ko liecina Eiropas Sociālā fonda (turpmāk tekstā – ESF) projekta Nr. 9.1.1.3/15/I/001 “Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai” finansējuma pieejamība un sociālo uzņēmumu skaita palielināšanās, kā arī vispārējās informētības pieaugums par šāda veida uzņēmējdarbību. Taču, lai gan sociālie uzņēmumi pakāpeniski iegūst lielāku atpazīstamību, tā joprojām ir salīdzinoši neliela. Sabiedrībā trūkst **izpratnes un zināšanu par sociālo uzņēmumu radīto sociālo ietekmi (t. sk. arī pašiem sociālajiem uzņēmumiem bieži trūkst izpratnes par sociālās ietekmes mērīšanu)**. Kā pozitīva iezīme jāakcentē fakts, ka šāds uzņēmējdarbības veids var kļūt arvien aktuālāks tieši jaunākajā paaudzē, jo jaunieši ir vairāk orientēti uz sabiedrības labuma nodrošināšanu, jēgpilna darba iespējām, vairāk domā par efektīvu resursu izmantošanu, meklējot inovatīvus risinājumus un darbu, kas atbilst viņu vērtībām. Tas nozīmē, ka, veicinot informētību par sociālo uzņēmējdarbību nākotnē, iespējama lielāka interese un iesaiste sociālajā uzņēmējdarbībā.

Sabiedrībā un valsts līmenī bieži tiek diskutēts par **atbalsta pieejamību** sociālajiem uzņēmumiem, uzsverot pieejamo resursu trūkumu, taču no otras puses – pieejamais finansējums netiek pilnībā izmantots⁵⁵. Lai veicinātu sociālo uzņēmējdarbību, būtiski ir izstrādāt un novērtēt atbalsta instrumentus šo uzņēmumu darbībai un attīstībai. Šobrīd lielākais finansiālais ieguvums sociālajiem uzņēmumiem ir Altum un Labklājības ministrijas administrētais grants, kas tiek piešķirts ESF projekta Nr. 9.1.1.3/15/I/001 “Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai” ietvaros (turpmāk tekstā – Altum grants), taču praksē sociālie uzņēmumi saskaras ar dažādām problēmām – uzņēmējdarbības prasmju un kompetenču trūkums, mentora atbalsta trūkums u.c.⁵⁶ Tāpēc ir būtiski izvērtēt tiesību normās minētos valsts atbalsta instrumentus sociālajiem uzņēmumiem, nosakot to ietekmi, lietderību un efektivitāti (uzņēmuma ienākuma nodokļa atvieglojumi, pašvaldību iesaiste, publisko iepirkumu izmantošana u. c.).

Lai sniegtu priekšlikumus atbalsta instrumentu pilnveidei, ir būtiski apzināt un izvērtēt arī citu valstu atbalsta instrumentus un veidus sociālo uzņēmumu mērķa un ietekmes radīšanai. Eiropas valstu līdzšinējā prakse sociālajā uzņēmējdarbībā liecina, ka valsts atbalsta instrumenti sociālajā uzņēmējdarbībā dominē, taču pastāv arī **privātā sektora atbalsta instrumenti** (piemēram, dažādu korporatīvo un kopienas fondu atbalsts tieši sociālajiem uzņēmumiem, kas darbojas valsts līmenī, kā arī starptautisko fondu atbalsts kā Ashoka; atbalsta instrumenti jaunu sociālo uzņēmumu izveidei, ko nodrošina sociālie uzņēmumi, kas veiksmīgi darbojas (izmantojot

⁵⁴ Borzaga C., Galera G., Franchini B., Chiomento S., Nogales R., Carini C. (2020). *Social enterprises and their ecosystems in Europe. Comparative synthesis report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 192 p. Pieejams: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8274>

⁵⁵ Borzaga C., Galera G., Franchini B., Chiomento S., Nogales R., Carini C. (2020). *Social enterprises and their ecosystems in Europe. Comparative synthesis report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 192 p. Pieejams: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8274>

⁵⁶ Licite L. (2018) *Up-date of the mapping of social enterprises and their eco-systems in Europe*. Country report Latvia. Luxembourg, 124 p.

spin-off stratēģiju); papildus tam attīstās arī atbalsta veidi sociālajiem uzņēmumiem, ko nodrošina tradicionālās bankas un uzņēmumi)⁵⁷.

Nemot vērā pieejamos atbalsta veidus, tiek izdalīti 3 sociālo uzņēmumu modeļi pēc to ieņēmumu veidiem. Pirmajā grupā klasificēti sociālie uzņēmumi, kas galvenokārt sniedz sociālos un veselības aprūpes pakalpojumus, kā arī izglītības pakalpojumus, un lielāko ieņēmumu daļu gūst no valsts subsīdijām. Tas raksturīgs lielākajā daļā Eiropas valstu (piemēram, Beļģijā, Francijā, Vācijā, Itālijā, Lielbritānijā). Kā otra grupa tiek izdalīti sociālie uzņēmumi, kas veicina nelabvēlīgā situācijā esošu cilvēku integrāciju darba tirgū. Šiem sociālajiem uzņēmumiem raksturīgs līdzsvarotāks ieņēmumu sadalījums (no privātajiem un valsts resursiem). Šis modelis raksturīgs lielākajā daļā Eiropas valstu, t. sk. Latvijā, jo Latvijā sociālie uzņēmumi nodrošina preces un pakalpojumus gan valsts un pašvaldības iestādēm, gan privātpersonām. Savukārt trešā grupa ir sociālie uzņēmumi, kas sniedz pakalpojumus un nodrošina preces plašai sabiedrībai, kurus īpaši neatzīst valsts labklājības sistēma (piemēram, atpūtas, sporta, kultūras un dažādi izglītības pakalpojumi, bioloģiski ražoti lauksaimniecības produkti utt.) un kas savā darbībā balstās uz ieņēmumiem, kas gūti no pārdošanas un dalības maksām⁵⁸. Arī Latvijā Sociālā uzņēmuma likums pieļauj sociālo uzņēmumu darbību dažādās darbības jomās, attiecīgi šie sociālie uzņēmumi galvenokārt gūst ieņēmumus, pārdodot savas preces vai pakalpojumus (piemēram, “Learn IT”, “Svaigi.lv” u. c.). Taču Latvijas kontekstā būtiski akcentēt, ka nākotnē vairāk jāveicina **privāto struktūru finansējuma piesaiste sociālajiem uzņēmumiem (t. sk. investīciju piesaiste)**, lai neveidotos “atkarība” no subsīdijām un grantiem, kas ilgtermiņā neveicina konkurētspējīgas uzņēmējdarbības veidošanos. Taču šobrīd Latvijā sociālie uzņēmumi vēl tikai veidojas, tāpēc grantu un citu valsts instrumentu atbalsts ir nozīmīgs sociālās uzņēmējdarbības sekmēšanai.

Kā vēl viens no nākotnes izaicinājumiem sociālās uzņēmējdarbības kontekstā tiek atzīmēta sociālo uzņēmumu spēja pašorganizēties, proti, trūkst **sadarbības sociālo uzņēmumu vidū un starp dažādām institūcijām un organizācijām**. Latvijas kontekstā sociālie uzņēmumi savstarpēji sadarbojas (to sekmē Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas īstenotie pasākumi un aktivitātes, kā arī Labklājības ministrijas rīkotā sociālās uzņēmējdarbības konference, sociālās uzņēmējdarbības nedēļa, reģionālie semināru cikli un publicitātes sekmēšana sociālajos un tradicionālajos medijos (TV, radio u. c.)), taču šī sadarbība būtu jāstiprina arī starp sociālajiem uzņēmumiem un biznesa inkubatoriem, konsultatīvajām iestādēm, kā arī pašvaldībām un tradicionālajiem uzņēmumiem, kas var būt nozīmīgs sadarbības partneris un ilgtermiņā var veicināt sociālo uzņēmumu izaugsmi. Šobrīd sadarbība noris, bet tā ir fragmentēta. Var konstatēt ļoti labus sadarbības piemērus pašvaldībās (piemēram, Ogre u. c.), kā arī sociālo uzņēmumu rašanos biznesa inkubatoros, bet šai mijiedarbībai būtu jāveidojas plašāk, kā arī vēl vairāk jāveicina labās prakses pieredzes apmaiņa.

Jāatzīmē, ka sociālajiem uzņēmumiem ir būtiska nozīme vietējo kopienu un lauku teritoriju attīstībā, kur nākotnē varētu būt vēl lielāka loma arī pašvaldībām. Par to liecina arī tendences Eiropas Savienības valstīs – tiek akcentēta arvien lielāka nozīme **pašvaldībām kā sociālo uzņēmumu sadarbības partnerim** (piemēram, sociālo pakalpojumu pirkšanā no sociālajiem uzņēmumiem). Pašvaldības arvien vairāk saskata sadarbību un vērtību no sadarbības ar sociālajiem

⁵⁷ Borzaga C., Galera G., Franchini B., Chiomento S., Nogales R., Carini C. (2020). *Social enterprises and their ecosystems in Europe. Comparative synthesis report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 192 p. Pieejams: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8274>

⁵⁸ Borzaga C., Galera G., Franchini B., Chiomento S., Nogales R., Carini C. (2020). *Social enterprises and their ecosystems in Europe. Comparative synthesis report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 192 p. Pieejams: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8274>

uzņēmumiem, lai risinātu aktuālas reģiona problēmas⁵⁹. Šāds attīstības virziens varētu būt nozīmīgs arī Latvijā, kur situācija pašvaldībās būtiski atšķiras.

Tāpat būtiski motivēt valsts un pašvaldības organizēt **publiskos iepirkumus**, veidojot privilīģētos publiskos iepirkumus, kuros varētu piedalīties sociālie uzņēmumi. Šobrīd ne vien Latvijā, bet Eiropas Savienības valstīs kopumā konstatējams, ka ne valsts iestādes, ne paši sociālie uzņēmumi nav gatavi piedalīties publiskajos iepirkumos, kur iestrādāti sociālie kritēriji (ne tikai zemākās cenas kritērijs). Kā pozitīvs piemērs jāatzīmē Francija, kur ir ieviesta pozīcija “*social clause facilitator*” – konsultants / koordinators, kurš palīdz valsts pārvalžu darbiniekiem izstrādāt tādus konkursu nolikumus, kas veicinātu tajos piedalīties sociālos uzņēmumus. “Sociālo klauzulu koordinators” ir profesionālis, kuru var nodarbināt dažādas organizācijas. 2019. gadā Francijā darbojās 448 šādi koordinatori, kurus nodarbināja 323 organizācijas (galvenokārt Nodarbinātības dienesti (*Employment Services*) – *Maisons de l’Emploi* un vietējās nodarbinātības un integrācijas aģentūras (*Local Plans for Employment and Integration*) – *Plans Locaux pour l’Insertion et l’Emploi PLIE*⁶⁰. Francijā 2009. gadā tika izveidots arī nacionālais “sociālo klauzulu koordinētāju” tīkls (paralēli tam darbojas arī vairāki lokālie tīkli), ko finansē valsts un ESF, kā arī dalībnieki maksā nelielu biedru naudu. Tīkls kalpo kā tiešsaistes resursu centrs, kurā apkopoti sociālo klauzulu koordinatoru kontakti, labās prakses piemēri, tiek sniegtas juridiskās konsultācijas u. c. Tas sniedz arī aktuālo un specifisko informāciju par sociālajām klauzulām, t. sk. valsts koordinators sociālo klauzulu jautājumos nodrošina arī atbalstu lokālajiem koordinatoriem noteiktos jautājumos.

Sociālo uzņēmumu attīstības perspektīvas ieskicētas arī Eiropas Komisijas 2020. gada 14. janvāra paziņojumā⁶¹, kas paredz, ka Eiropas Komisija 2021. gadā pabeigs sociālās ekonomikas rīcības plānu, lai veicinātu sociālos ieguldījumus un sociālās inovācijas un palielinātu sociālo uzņēmumu potenciālu radīt darba vietas, tostarp tiem, kuri ir vistālāk no darba tirgus. Politikas plānošanas dokuments “*The future of EU policies for Social Economy: towards an Action Plan*”⁶² ieskicē galvenos ES politikas virzienus, kas varētu atspoguļoties rīcības plānā:

1. izveidot kopēju izpratni par sociālās ekonomikas uzņēmumiem un organizācijām Eiropā;
2. sociālās ekonomikas uzņēmumu un organizāciju, kā arī to vērtību un īpašību atpazīstamības uzlabošana;
3. sociālās ekonomikas nozīmes un tās efektīvā pienesuma Eiropas Savienības sociālekonomiskajā attīstībā mērīšana un dokumentēšana;
4. nodrošināt labvēlīgu ekosistēmu sociālās ekonomikas uzņēmumu un organizāciju izaugsmei, atbalstot tiem piekļuvi finansējumam un apjoma palielināšanu un ļaujot tiem pilnībā darboties starptautiskā mērogā vienotajā tirgū;
5. turpināt integrēt sociālo ekonomiku ES fondos un programmās, piemēram, Eiropas Reģionālā attīstības fonda (turpmāk tekstā – ERAF), ESF + un kohēzijas fondos;
6. veicināt sociālās ekonomikas lomu Eiropas Savienības ārējā darbībā;

⁵⁹ Borzaga C., Galera G., Franchini B., Chiomento S., Nogales R., Carini C. (2020). *Social enterprises and their ecosystems in Europe. Comparative synthesis report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 192 p. Pieejams: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8274>

⁶⁰ Caimi V., Daniele D., Martignetti L. (2019). *Buying for social impact. Good practice from around the EU*. Executive Agency for Small and Medium-sized Enterprises. European Commission, Brussels. 58 p. Pieejams: <https://base.socioeco.org/docs/ea0220091enn.en.pdf>

⁶¹ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. *A strong social Europe for just transitions*. European Commission, Brussels, 14.1.2020. 15 p. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:52020DC0014>

⁶² *The Future of EU policies for the Social Economy: Towards a European Action Plan. Social Economy Europe*. 2018. 34 p. Pieejams: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/313344/SEE-Action+Plan+for+Social+Economy.pdf/f81115cc-527e-4e3b-bafe-a8b06ab4372a>

7. stiprināt un konsolidēt pastāvīgo un strukturēto dialogu starp ES institūcijām un Sociālo ekonomiku.

Var secināt, ka Eiropas Komisija iezīmē būtiskākos sociālās uzņēmējdarbības attīstības virzienus (atpazīstamības veicināšana, sociālās ietekmes mērīšana, finansējuma pieejamības nodrošināšana), kas lielā mērā saskan arī ar šī izvērtējuma uzstādījumiem. No vienas puses tas apliecina šī izvērtējuma aktualitāti, bet no otras – mudina ieplānot rezultātu pārskatīšanu, kad Eiropas Komisija būs publicējusi jaunās vadlīnijas.

Latvijā, skatoties no sociālās uzņēmējdarbības attīstības viedokļa, plānošana šobrīd vērtējama kā starpstadijā esoša. No vienas puses, tā balstās vairākos normatīvajos aktos, no kuriem būtiskākie ir:

- Sociālā uzņēmuma likums (01.04.2018.);
- Ministru kabineta noteikumi:
 - Nr. 467 “Darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” 9.1.1. specifiskā atbalsta mērķa “Palielināt nelabvēlīgākā situācijā esošu bezdarbnieku iekļaušanos darba tirgū” 9.1.1.3. pasākuma “Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai” īstenošanas noteikumi” (21.08.2015.);
 - Nr. 101 “Noteikumi par Sociālo uzņēmumu komisiju” (01.04.2018.);
 - Nr. 173 “Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību” (01.04.2018.);
 - Nr. 197 “Noteikumi par komercdarbības atbalsta piešķiršanas nosacījumiem sociālajiem uzņēmumiem un atbalsta piešķiršanas kārtību” (06.04.2018.).

Papildus tam jāatzīmē arī stratēģiskie plānošanas dokumenti:

- 2014. gada koncepcija “Par sociālās uzņēmējdarbības ieviešanas iespējām Latvijā”;
- Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam un Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027. gadam;
- Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam.

Atbalsta pasākumi sociālajai uzņēmējdarbībai tiek interpretēti kā pilotprojekts, un jomas attīstības perspektīvas atkarīgas gan no tā rezultātiem, gan Sociālā uzņēmuma likuma un ar to saistītajiem tiesību aktu īstenošanas rezultātiem.

No otras puses, sociālā uzņēmējdarbība nav strikti definēta un plaši izvērstā nevienā no aktuālajiem jaunā plānošanas perioda 2021.–2027. gada plānošanas dokumentiem. Latvijas Nacionālais attīstības plāns sociālo uzņēmējdarbību atsevišķi definē, taču tiek paredzēts atbalsts sociālās uzņēmējdarbības attīstībai (kā viens no rīcības virzieniem “Darbs un ienākumi”). Savukārt attiecībā uz nozaru politiku pamatnostādņem 2021.–2027. gada plānošanas periodam, situāciju raksturo tas, ka sociālās uzņēmējdarbības joma nav tiešā veidā vertikāli integrējama kādā no esošajām nozaru jomām, jo dod ieguldījumu vairākās jomās.

Eiropas un Latvijas līdzšinējā sociālās uzņēmējdarbības attīstības dinamika un pieredze norāda, ka optimālo attīstības virzienu lielā mērā nosaka vēsturiskās, organizatoriskās, saimnieciskās, politiskās un sabiedrības uztveres tradīcijas, nevis teorētiski definēts perspektīvākais variants. Līdz ar to var veidoties situācijas, kad idejiski par pamatotiem var atklāties ļoti dažādi un pat pretēji jomas attīstības scenāriji. Lai izvērtējuma laikā izvairītos no tādu alternatīvo scenāriju izvērtēšanas, kuru ieviešana vēsturisko un politisko apstākļu dēļ praksē būtu minimāli iespējama, tika veikta Latvijas sociālās uzņēmējdarbības jomas attīstības robežu pozicionēšana. Tās ietvaros tika identificēti kritiskie sistēmas parametri un iesaistītajām pusēm (Labklājības ministrijai un Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijai) tika lūgts sniegt novērtējumu par tendencēm un attīstības scenāriju robežām, balstoties uz pašreizējo situāciju Latvijā un salīdzinājumu ar Baltijas valstīm un Eiropu (skat. 1.1. tabulu).

Rādītāji	Latvija	Baltijas valstis	Eiropa
Sociālo uzņēmumu skaits (ar juridisko statusu)	151 (LM statistika, 15.12.2020.)	Lietuva – 3 478 Igaunija – 121 (nav salīdzināms, jo citi SU definējuma principi)	~200–70 000 Sociālo uzņēmumu skaits svārstās no desmitiem tūkstošu (Francijā, Vācijā, Itālijā un Lielbritānijā) līdz dažiem simtiem (Albānijā, Horvātijā, Dānijā, Igaunijā un Latvijā).
Sociālo uzņēmumu skaits uz miljonu iedzīvotāju	~103 (2018. g. statistika)	Lietuva – 1 237 Igaunija – 92 (nav salīdzināms, jo citi SU definējuma principi)	~100–1 500 Skaits būtiski atšķiras valstu starpā, variējot no nepilna simta (Dānija, Igaunija, Kipra) līdz vairāk kā pusotram tūkstotim (Ungārija, Itālija).
Uzņēmuma lielums	Mikro un mazie	Mikro un mazie	Mikro un mazie uzņēmumi (izņemot Franciju, Itāliju, Spāniju un Lielbritāniju, kur sociālie uzņēmumi ir arī lielas organizācijas)
Sociālās darbības veids (nozare)	Darba integrācija – 24 % Izglītība – 23 % Iekļaujoša pilsoniskā sabiedrība, kultūras daudzveidība – 11 % Sports, veselības veicināšana, medicīna – 15 % Citi – 9 % Sociālie pakalpojumi – 6 % Atbalsts sociālās atstumtības riskam pakļautajām iedzīvotāju grupām – 8 % Vides aizsardzība – 4 % (LM statistika, 15.12.2020.)	Nav datu	ES nav precīzu datu. Pasaules mērogā tendenci raksturo <i>Echoing Green</i> fonda pieprasījumu apkopotie dati, kas ietver 2574 pieprasījumus no 161 valsts 2019. gadā: Nabadzības mazināšana – 24 % Izglītība – 23 % Vide – 14 % Pārtika, lauksaimniecība – 11 % Veselība – 11 % Pilsoniskās, cilvēktiesības – 7 % Pilsoniskā iesaiste – 6 % Māksla un kultūrā – 4 % Taču jāņem vērā, ka ES šajā apkopojumā prezentē tikai 4 % pieprasījumu (https://echoinggreen.org/news/state-of-social-entrepreneurship-2019/)
Reģionālais sadalījums	Rīga – 51 % Pierīga – 19 % Kurzeme – 12 % Zemgale – 6 % Vidzeme – 7 % Latgale – 5 % (LM statistika, 15.12.2020.)	Nav datu	Nav datu
Nodarbināto skaits sociālajos uzņēmumos kopumā	555 (2019. gada LM statistika) 86 (2018. gada LM statistika)	Nav datu	1 500–300 000
Vidējais darbinieku skaits sociālajā uzņēmumā	5 (2019. gada statistika) 4 (2018. gada statistika)		Līdz 10 darbiniekiem
Apgrozījums – kopā, mlj. EUR	5,7 mlj. EUR (2019. gada statistika, firmas.lv)	Nav datu	52,4 miljoni – 37,3 miljardi EUR
Peļņa – kopā, mlj. EUR	0,9 mlj. EUR (2019. gada statistika, firmas.lv)	Nav datu	Nav datu

1.1. tabula. Sociālo uzņēmumu darbību raksturojošie rādītāji Latvijā, salīdzinājums ar Baltiju un Eiropu

Avoti: LM un LSUA viedokļi, LM statistikas dati, firmas.lv, Social enterprises and their ecosystems in Europe, 2020, <https://echoinggreen.org/news/state-of-social-entrepreneurship-2019/>, autoru aprēķini

Kopumā sociālās uzņēmējdarbības jomas attīstības vīzija un robežas Latvijā raksturojamas kā attīstība un pieaugums līdz šim izveidotās sistēmas un struktūras ietvaros, neparedzot kardinālas atšķirības sociālo uzņēmumu definējumā, atbalsta apjomā un sadalījumā. Lai gan normatīvajos aktos ir veikti vairāki grozījumi (sīkāk – attiecīgajās pētījuma sadaļās), to ietekme nav vērtējama

kā būtiska kopējās jomas attīstībā. Par to liecina fakts, ka tiesību aktu izmaiņu rezultātā nav notikusi strauja sociālo uzņēmumu skaita palielināšanās vai samazināšanās konkrētā periodā u.tml.

Saskaņā ar ekspertu (Labklājības ministrijas un Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas) prognozēm tiek plānots, ka **sociālo uzņēmumu skaits** Latvijā no 2022. līdz 2027. gadam varētu palielināties trīs līdz piecas reizes (salīdzinot ar 2020. gadu), kas Latvijas kontekstā būtu optimāls rādītājs. Šādu tendenci apliecina arī sociālo uzņēmumu dinamika, proti, sociālo uzņēmumu skaitam ir tendence šobrīd pakāpeniski palielināties. Jāņem vērā arī valsts kopējā sociāli ekonomiskā situācija un uzņēmējdarbības attīstība, tāpēc pētījuma autori uzskata, ka šāda sociālās uzņēmējdarbības tendence ir uzskatāma par pozitīvu, bet prognozētais pieaugums – optimāls. To apstiprina arī kaimiņvalstu pieredze sociālajā uzņēmējdarbībā – jo īpaši Lietuvas pieredze. Tajā pašā laikā Eiropas valstīs sociālo uzņēmumu skaits svārstās no desmitiem tūkstošu līdz vairākiem simtiem, ko ietekmējuši dažādi faktori (uzskaites metodoloģija, atbalsta pieejamība, vēsturiskās tradīcijas u. c.). Attiecībā uz **uzņēmumu lielumu**, eksperti uzskata, ka tie biežāk būs mikro un mazie uzņēmumi, par ko liecina arī citu Eiropas Savienības valstu pieredze.

Tiek prognozēts arī, ka **nodarbināto skaits** sociālajos uzņēmumos palielināsies – līdz 2000–3000, kas Eiropas Savienības valstu kontekstā nav liels rādītājs. Taču, ņemot vērā, ka sociālie uzņēmumi galvenokārt nodarbina līdz 10 darbiniekiem, tad šādas prognozes ir optimālas. Kā norāda pētnieku intervētie Ekonomikas ministrijas eksperti, tad, lai gan nodarbināto skaits sociālajos uzņēmumos nav liels, tomēr reģionā radītās darba vietas ir nozīmīgas, tādējādi nodrošinot vietējās sabiedrības eksistenci. Tas nozīmē, ka sociālajiem uzņēmumiem ir būtiska nozīme nodarbinātības veicināšanā – jo īpaši reģionālā kontekstā.

Sociālos uzņēmumus bieži vien asociē tikai ar darba integrācijas uzņēmumiem (Latvijā tie veido lielāko īpatsvaru no visiem sociālajiem uzņēmumiem – 24 % (LM Sociālo uzņēmumu reģistrs, 15.12.2020.). Ir būtiski izvērtēt arī citu mērķa grupu iesaisti sociālajā uzņēmējdarbībā papildus tam, ko nosaka Ministru kabineta 2018. gada 27. marta noteikumi Nr. 173 “Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību”, vienlaikus apzinot dažādu mērķa grupu iesaistes izaicinājumus un to iesaistes rezultatīvos rādītājus. Tas pamatojams ar to, ka viena no sociālās uzņēmējdarbības funkcijām ir nabadzības mazināšana, bet nabadzības riskam ir pakļautas arī citas mērķa grupas, ne tikai tās, kas šobrīd identificētas iepriekš minētajos Ministru kabineta noteikumos. Šis jautājums padziļināti pētīts 5. nodaļā. Turklāt pētījumā intervētie eksperti norāda, ka jāveicina arī citu jomu sociālo uzņēmumu attīstība (piemēram, vides aizsardzībā, kur šobrīd darbojas tikai aptuveni 4 % sociālo uzņēmumu).

Pētījumā iesaistītie eksperti kopumā norāda, ka sociālajiem uzņēmumiem valstī ir būtiska nozīme, taču vairāk tiek akcentēti nevis to ekonomiskie aspekti (nodarbinātībā, iekšzemes kopprodukta pieaugums u. c.), bet sociālie aspekti, jo šobrīd sociālo uzņēmumu skaits ir neliels, lai varētu noteikt būtisku pienesumu ekonomikā kopumā. Turklāt, ja sadala sociālos uzņēmumus pa to darbības nozarēm, tad to ekonomiskais pienesums skaitliskā nozīmē ir niecīgs. Pētnieku intervētie Ekonomikas ministrijas eksperti norāda – lai gan sociālo uzņēmumu loma ekonomikā ir būtiska, tos nevar salīdzināt ar lieliem ražojošajiem uzņēmumiem. Tāpēc eksperti vairāk akcentē sociālo uzņēmumu sociālo lomu, jo īpaši reģionos, kur tie ar pakalpojumiem un precēm nodrošina to iedzīvotāju daļu, kam attiecīgais pakalpojums vai produkts, iespējams, iepriekš nebija pieejams, kā arī uzsverot, ka sociālie uzņēmumi kopumā veido valsti labāku un tie darbojas sabiedrības interešu labā. Arī Labklājības ministrijas eksperts norāda, ka kopumā ekonomiskie pienesumi no sociālās uzņēmējdarbības valstiskā līmenī šobrīd ir mazi, bet lokālā līmenī, kā arī kādas konkrētas nišas līmenī ir nozīmīgi. Kopumā gan pētījumā intervētie eksperti, gan pētījuma autori uzskata, ka ir nepieciešams ilgāks laika periods, lai Latvijā varētu izdarīt secinājumus par sociālo uzņēmumu pienesumu ekonomikā. Šobrīd to nozīme ir vairāk lokāla, reģionālā līmenī konstatējama. Taču ir veikts nozīmīgs darbs, izstrādājot sociālās uzņēmējdarbības ekosistēmu, tiesisko regulējumu un atbalsta sistēmu, kā arī parādot, ka šāda joma ir nepieciešama un ka tā spēj veiksmīgi funkcionēt

esošās sistēmas ietvarā. Taču nākotnē jāveicina visu sociālajā uzņēmējdarbībā iesaistīto ieinteresēto pušu vēl ciešāka sadarbība, lai veicinātu sabiedrības informētību un sociālās uzņēmējdarbības plašāku atpazīstamību sabiedrībā.

1.3. Galvenie rezultāti, secinājumi un priekšlikumi

1. Eiropas Savienības valstīs sociālo uzņēmumu saknes ir saistītas ar biedrību, kooperatīvu un brīvprātīgo iniciatīvu aktivitātēm, kas risināja valstī pastāvošās aktuālās sociālās problēmas. Turklāt sociālo uzņēmumu attīstības veicināšanā daudzviet Eiropas Savienībā iesaistījās arī valstu politikas īstenotāji, izstrādājot atbilstošus tiesību aktus, kas regulē šīs jomas darbību. Latvijā sociālā uzņēmējdarbība radās pakāpeniski, tās virzībā var izšķirt trīs galvenos attīstības posmus. 1990.–2004. gadā ārvalstu fondi un palīdzības programmas uzsāka savu darbību ar mērķi atbalstīt demokrātiskas un pilsoniskas sabiedrības veidošanos, kā rezultātā Latvijā attīstījās nevalstiskais sektors, radās daudzas biedrības un nodibinājumi, kas risināja sabiedrībā aktuālas sociālās problēmas, tādējādi tās ir uzskatāmas par sociālo uzņēmumu pionieriem. 2000.-o gadu vidū Latvijā parādījās termins sociālā uzņēmējdarbība, kā arī tā tika iekļauta valsts stratēģiskajos plānošanas dokumentos kā viens no instrumentiem sociālo problēmu risināšanai. Aktīvāka sociālās uzņēmējdarbības attīstība notika no 2015. gada, kad tika izveidota Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācija, kā arī radīts atbilstošs tiesiskais ietvars.
2. Lai gan jēdziens “sociālā uzņēmējdarbība” ir relatīvi jauns, tomēr šāda uzņēmējdarbība ir bijusi pazīstama jau senā vēsturē. Pirmo reizi šis termins tika lietots 1972. gadā J. Banks grāmatā “The Sociology of Social Movements”, taču Latvijā šāds uzņēmējdarbības veids ir salīdzinoši jauns, kā rezultātā sabiedrībā trūkst pilnīgas izpratnes par sociālo uzņēmējdarbību un tās nozīmi sabiedrībā. Tāpēc būtiski veicināt šīs jomas **atpazīstamību**. To iespējams īstenot, sadarbojoties un iesaistoties dažādām sociālajā uzņēmējdarbībā ieinteresētajām pusēm:
 - *Augstskolām:* veicināt studentu iesaisti sociālo uzņēmumu analīzē (nodrošinot studentiem prakses sociālajos uzņēmumos, veidojot gadījumu analīzi par sociālo uzņēmumu izaicinājumiem, to problēmu izstrādē iesaistot studentus un kā ekspertus pieaicinot sociālos uzņēmējus). Būtiski veidot programmas sociālajā ekonomikā un / vai sociālajā uzņēmējdarbībā, kā arī organizēt starptautiskus seminārus un konferences, lai veicinātu pieredzes apmaiņu sociālajā uzņēmējdarbībā.
 - *Vispārizglītojošām skolām:* mācību priekšmetu ietvaros sniegt vairāk informācijas par sociālo uzņēmējdarbību kā vienu no uzņēmējdarbības veidiem (piem., mācību priekšmetā Ekonomika vai Sociālās zinības).
 - *Pašvaldībām:* vairāk izcelt un popularizēt stāstus par sociālajiem uzņēmumiem (vietējos laikrakstos, pašvaldību mājaslapās, organizējot seminārus un apmācības, izstrādājot grantu programmas jaunajiem uzņēmumiem, iekļaujot tajās arī sociālos uzņēmumus utt.).
 - *Labklājības ministrijai:* Sociālās uzņēmējdarbības nedēļu organizēt vismaz trīs reizes gadā, tādējādi plašākā sabiedrībā popularizējot šīs jomas nozīmi un labo praksi. Papildus tam autori uzskata, ka Labklājības ministrijai jāturpina reģionālo diskusiju organizēšana par sociālajā uzņēmējdarbībā aktuālajiem jautājumiem, lai veicinātu informācijas izplatību par sociālo uzņēmējdarbību reģionos.
 - *Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijai:* Turpināt vēstnieku īstenotās informatīvās aktivitātes reģionos, veidojot arī “kontaktpunktus” reģionos, kas kalpotu kā centri, kur iegūt plašāku informāciju par sociālo uzņēmējdarbību (piem., augstskolās, biedrībās vai tml.)
3. Sociālā uzņēmējdarbība mūsdienās kļuvusi par horizontālu jomu – dažādas nozares sociālo uzņēmējdarbību sāk izmantot kā instrumentu, lai sasniegtu noteiktus mērķus, tā, piemēram,

sociālā uzņēmējdarbība ir iekļauta Resocializācijas politikas pamatnostādņēs 2022. – 2027. gadam, lai veicinātu ieslodzīto un probācijas klientu atgriešanos sabiedrībā un darba tirgū, kā arī tā ir ietverta “Rīcības plānā pārejai uz aprites ekonomiku 2020. – 2027. gadam”, uzsverot, ka sociālā uzņēmējdarbība ir nozīmīga, lai veicinātu preču atkārtotu izmantošanu, kā arī darbotos kā platforma aprites ekonomikas popularizēšanai.

Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijai: turpināt darbu ar ministrijām un dažādu nozaru organizācijām, lai sociālo uzņēmējdarbību iekļautu arī citu nozaru attīstības pamatnostādņēs, tādējādi uzsverot tās nozīmi dažādu sociāli ekonomisko problēmu risināšanā.

4. Sociālā uzņēmuma likumā noteiktā sociālo uzņēmumu definīcija paredz daudzveidīgus darbības veidus, taču sociālā uzņēmuma juridiskā forma – tikai SIA. Praksē var konstatēt sociālos uzņēmumus *de facto*, kuru darbība atbilst sociālā uzņēmuma pamatprincipiem, bet juridiskā forma neatbilst likumā noteiktajai. Bieži vien sociālie uzņēmumi Latvijā darbojas biedrības juridiskās formas ietvarā, kas galvenokārt skaidrojams ar līdzcērtīgu atvieglojumu un atbalsta pieejamību biedrībām.

Labklājības ministrijai: Pamatojoties uz 6. nodaļā izstrādātajām rekomendācijām, iespēju robežās izstrādāt arī citus atbalsta instrumentus sociālajiem uzņēmumiem.

5. Sabiedrībā un arī pašiem sociālajiem uzņēmumiem trūkst izpratnes un zināšanu par sociālo ietekmi un tās mērīšanu.

Labklājības ministrijai un Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijai: izstrādāt vadlīnijas sociālās ietekmes mērīšanai, iekļaujot praktiskus piemērus, kā arī dažādus rādītājus, ko var izmantot sociālo uzņēmumu radītās sociālās ietekmes mērīšanā.

6. Raksturojot sociālās uzņēmējdarbības attīstības perspektīvas, Latvijā akcentējami vairāki attīstības virzieni un rīcības – izpratnes veicināšana sabiedrībā par sociālajiem uzņēmumiem un to radīto sociālo ietekmi, privātā sektora atbalsta instrumentu sekmēšana, sadarbības stiprināšana starp dažādām institūcijām, organizācijām un pašvaldību, kā arī publisko iepirkumu veidošana (ietverot tajos “sociālo kritēriju”), lai tajos līdzcērtīgi varētu konkurēt arī sociālie uzņēmumi.

Autori: Lāsma Līcīte-Ķurbe, Mārtiņš Knite

2.1. Pētījumā iekļautie uzņēmumi un to atlasē metodika

Latvijā Sociālā uzņēmuma likumā sociālā uzņēmuma juridiskā forma noteikta tikai komercdarbības formas ietvaros, taču praksē var konstatēt sociālos uzņēmumus *de facto*, kuru darbība atbilst sociālā uzņēmuma pamatprincipiem, bet juridiskā forma neatbilst likumā noteiktajai. Bieži vien sociālie uzņēmumi Latvijā darbojas biedrības juridiskās formas ietvarā, kas galvenokārt skaidrojams ar līdzvērtīgu atvieglojumu un atbalsta pieejamību biedrībām⁶³. Lai efektīvi veiktu sociālās uzņēmējdarbības situācijas analīzi Latvijā, pielietojot atbilstošas pētījumu metodes (aptauju, intervijas, fokusgrupas diskusiju (turpmāk tekstā – FGD u. c.), tika atlasīts uzņēmumu loks, kas atbilst sociālo uzņēmumu raksturam:

- uzņēmums, kurš saskaņā ar Sociālā uzņēmuma likumu ir ieguvis sociālā uzņēmuma statusu (turpmāk – *SU de jure*);
- uzņēmums, kurš saskaņā ar Sociālā uzņēmuma likumu nav ieguvis sociālā uzņēmuma statusu, tomēr nodarbojas ar sociālo problēmu risināšanu un labuma radīšanu sabiedrībai bez mērķa gūt peļņu. Šajā grupā iekļauti arī uzņēmumi, kuri ir zaudējuši statusu, paši atteikušies no tā, vai tiem ir atteikta statusa piešķiršana. Izvērtējuma gaitā šīs specifiskās sociālo uzņēmumu *de facto* apakšgrupas tiks analizētas atsevišķi (turpmāk – *SU de facto*).

Lai atlasītu sociālos uzņēmumus, tika izmantoti pieci avoti, kas lielā mērā reprezentē Latvijas sociālo uzņēmumu kopu, ietverot gan statusu saņēmušos sociālos uzņēmumus, gan tos, kas formālo statusu nav saņēmuši, taču vienā vai otrā avotā tiek pozicionēti kā sociālie uzņēmumi pēc būtības. Dati no iepriekšminētajiem avotiem tika atlasīti uz 25.09.2020. Katram avotam piešķirts atbilstošs svara punktu skaits (skatīt 2.1. tabulu).

Avoti	Avotu atšifrējums	Avota svara punktu skaits
Pasākuma dalībnieks	Sociālās uzņēmējdarbības pasākuma dalībnieks	1
SU	Iekļauts Labklājības Sociālo uzņēmumu reģistrā	3
SU	Izslēgts no Labklājības ministrijas Sociālo uzņēmumu reģistra	1
https://www.latvijaradits.lv/	Informācija izvietota portālā <i>koparadits.lv</i> . Portālu izveidoja Latvijas Sociālo uzņēmumu asociācijas biedrs un platformas pamatā ir sociālie uzņēmumi	1
http://www.socialenterprisebsr.net/	<i>Social Enterprises Support Network</i>	1
LSUA	Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas biedri	2
Altum grants	Piešķirts Altum grants, grantu skaits	1–3

2.1. tabula. Sociālo uzņēmumu atlasē avoti

Avots: autoru veidots

Apsēkojot minētos avotus, kopā tika atlasīti 265 sociālie uzņēmumi (skat. 7. pielikumu). Tie sadalīti vairākās grupās: *SU de jure*, *SU de facto* un N (vērtējot pēc juridiskās formas, pēc sociālā likuma atbilstības, pēc avota svara punktu skaita, pēc apgrozījuma, gada pārskatu nodošanas fakta un likvidācijas fakta).

***SU de jure* grupa:**

uzņēmums, kurš saskaņā ar Sociālā uzņēmuma likumu ir ieguvis sociālā uzņēmuma statusu.

⁶³ Licite L. (2018) *Up-date of the mapping of social enterprises and their eco-systems in Europe*. Country report Latvia. Luxembourg, 124 p.

SU de facto grupa:

SIA, kuri saskaņā ar Sociālā uzņēmuma likumu nav ieguvuši sociālā uzņēmuma statusu, bet kuriem:

- avotu svāra punktu skaits ir “2” un vairāk;
- avotu svāra punktu skaits ir “1” un 2019. gada pārskatos uzrādītais apgrozījums ir virs 25 000 EUR.

NVO, kam avotu svāra punktu skaits ir “2” un vairāk, vai ieņēmumi no saimnieciskās darbības un pārējie ieņēmumi ir virs 30 % no kopējiem ieņēmumiem un ieņēmumi kopā ir virs 20 000 EUR.

N grupa:

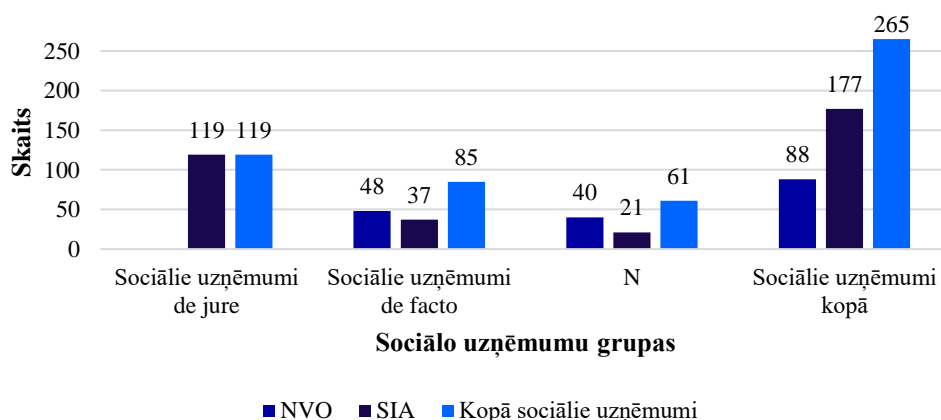
Sociālie uzņēmumi ar juridiskās darbības formu “zemnieku zaimniecība”.

NVO, kurām avotu punktu skaits ir “1” vai ieņēmumi no saimnieciskās darbības un pārējie ieņēmumi ir zem 30 % no kopējiem ieņēmumiem, vai kopējais apgrozījums gadā ir zem 20 000 EUR.

SIA, kuri:

- izslēgti no Labklājības ministrijas Sociālo uzņēmumu reģistra un 2019. gada apgrozījums ir zem 10 000 EUR;
- pasākuma dalībnieki, kam likvidēts uzņēmums;
- kuram avotu punktu skaits ir “2” un mazāk, dibināti pirms 2018. gada un 2019. gada pārskatos uzrādīts apgrozījums ir zem 15 000 EUR, vai gada pārskats nav nodots.

Sociālo uzņēmumu skaits pa grupām ir atspoguļots 2.1. attēlā.

2.1. att. Sociālo uzņēmumu grupējums

Avots: autoru veidots

Grupas kritēriju piešķiršanas atbilstība katram uzņēmumam atspoguļota 7. pielikumā un Biedrību ieņēmumu struktūra 8. pielikumā.

2.2. Latvijas sociālo uzņēmumu raksturojošās pazīmes un analīze

SU de jure un SU de facto uzņēmumu kopa, ko veido 204 uzņēmumi, turpmāk tiks izmantota Latvijas sociālās uzņēmējdarbības raksturošanai un analīzei, savukārt N grupā iekļautie uzņēmumi no datu analīzēm tiks izslēgti. Pētījumā iekļauto uzņēmumu saraksts ar to 2019. gada pamatrādītājiem ir iekļauts 9. pielikumā “Pētījumā iekļauto uzņēmumu pamatinformācija”.

Lai veiktu sociālo uzņēmumu finanšu stāvokļa analīzi, kā arī gūtu priekšstatu par sociālo uzņēmumu apjomu no pamatinformācijas datiem, pētījumā iekļautie uzņēmumi apskatīti darbības nozares, darbības ilguma, nodarbināto skaita un uzņēmuma atrašanās vietas griezumā. Minētie dati

iegūti un apkopoti no *Firmas.lv* publiski pieejamās datu bāzes, uzņēmumu gada pārskatiem par 2017., 2018. un 2019. gadiem, kā arī no *lm.gov.lv* sniegtās informācijas uz 25.09.2020.

2.2.1. Sociālo uzņēmumu darbības nozares

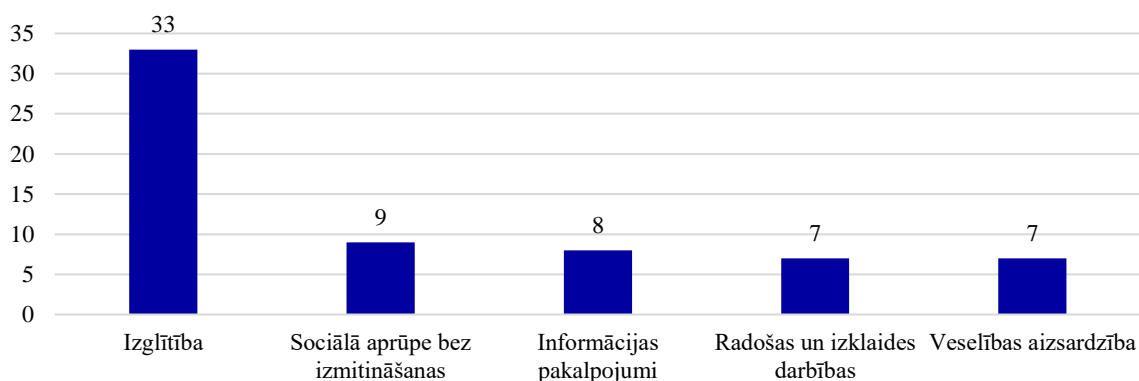
Veicot sociālo uzņēmumu darbības jomu analīzi, nozares tika apkopotas, pamatojoties uz NACE 2 klasifikāciju. Nozares, kuras pārstāvētas ar 1–2 uzņēmumiem, tika apvienotas zem vienas līdzīgas jomas (piem., “cita veida ražošana”, “citi pakalpojumi”), savukārt NVO datos pārsvarā darbību nav iespējams atšifrēt, jo tā norādīta kā “citur neklasificēta” darbība.

Informācijas analīzei vispirms tika apkopoti sociālie uzņēmumi *de jure*, par kuriem primāri informācija tika ņemta no *lm.gov.lv* apkopotā reģistra. No 2.2. tabulas apkopojuma var secināt, ka vislielākais sociālo uzņēmumu *de jure* skaits darbojas izglītības jomā (27,7 %), sociālajā aprūpē bez izmitināšanas (10,1 %) un informācijas pakalpojumu jomā (6,7 %). TOP 5 darbības nozares sociālajiem uzņēmumiem *de jure* atspoguļotas 2.2. attēlā.

Nozare	SU <i>de jure</i> skaits	% no kopējā
Izglītība	33	27,7 %
Citi pakalpojumi	12	10,1 %
Sociālā aprūpe bez izmitināšanas	9	7,5 %
Informācijas pakalpojumi	8	6,7 %
Radošas un izklaides darbības	7	5,9 %
Veselības aizsardzība	7	5,9 %
Sporta nodarbības	6	5 %
Ēdināšanas pakalpojumi	5	4,2 %
Tirdzniecība	5	4,2 %
Tekstilizstrādājumu ražošana	5	4,2 %
Cita veida ražošana	5	4,2 %
Izmitināšana	3	2,5 %
Citur neklasificētu darbība	3	2,5 %
Sociālā aprūpe ar izmitināšanu	3	2,5 %
Pārtikas produktu ražošana	3	2,5 %
Transports	2	1,7 %
Lauksaimniecība	2	1,7 %
Darbaspēka meklēšana	1	1 %
Kopā	119	100 %

2.2. tabula. Sociālo uzņēmumu *de jure* darbības nozares

Avots: autoru aprēķini

2.2. att. Top 5 darbības nozares sociālajiem uzņēmumiem *de jure*

Avots: autoru aprēķini

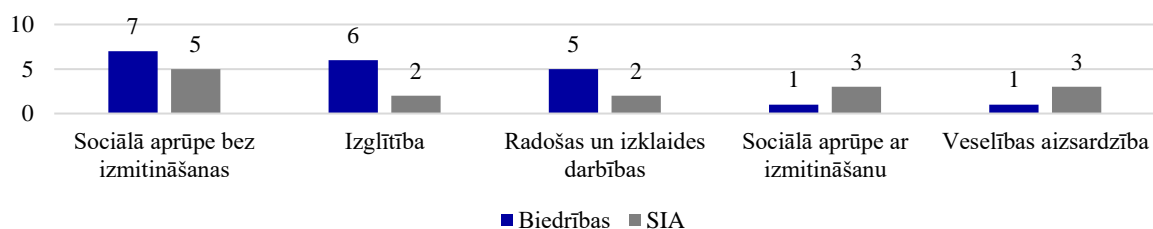
Pētījuma autori uzskata, ka veidojas neproporcionāls sadalījums pa sociālo uzņēmumu *de jure* darbības jomām, izteikti dominējot darbībai izglītības sfērā. No vienas puses, pozitīvi vērtējams, ka sociālie uzņēmumi risina ar izglītību saistītus jautājumus, nodarbojas ar sociālo aprūpi un citiem darbības virzieniem, taču būtu jāveicina arī citu jomu attīstība sociālo uzņēmumu kontekstā. Taču tajā pašā laikā nav “centralizētu” valstisku risinājumu, kā motivēt sociālos uzņēmējus izvērst savu darbību citās jomās, jo izvēlēta darbības joma galvenokārt saistīta ar sociālā uzņēmēja interesēm, iepriekšējo pieredzi un citiem individuāliem aspektiem.

2.3. tabulā apkopoti sociālie uzņēmumi *de facto* pēc to darbības jomām, par šiem uzņēmumiem primāri informācija tika ņemta no *Firmas.lv* publiskās datu bāzes Valsts ieņēmumu dienesta norādītās nozares. No minētā apkopojuma var secināt, ka vislielākais uzņēmumu skaits sociālo uzņēmumu *de facto* darbojas sociālajā aprūpē bez izmitināšanas (14,1 %), izglītības jomā (9,4 %), kā arī veic radošas un izklaides darbības (8,1 %). TOP 5 darbības nozares sociālajiem uzņēmumiem *de facto* ir atspoguļotas 2.3. attēlā.

Nozare	Sociālo uzņēmumu <i>de facto</i> , skaits			% no kopējā
	Biedrības	SIA	Kopā	
Citur neklasificētu darbība	22	0	22	25,8 %
Citi pakalpojumi	3	11	14	16,4 %
Sociālā aprūpe bez izmitināšanas	7	5	12	14,1 %
Izglītība	6	2	8	9,4 %
Radošas un izklaides darbības	5	2	7	8,1 %
Sociālā aprūpe ar izmitināšanu	1	3	4	4,7 %
Veselības aizsardzība	1	3	4	4,7 %
Tirdzniecība	1	1	2	2,4 %
Tekstilizstrādājumu ražošana	0	2	2	2,4 %
Transports	0	2	2	2,4 %
Informācijas pakalpojumi	0	2	2	2,4 %
Cita veida ražošana	0	2	2	2,4 %
Darbaspēka meklēšana	0	1	1	1,2 %
Sporta nodarbības	0	1	1	1,2 %
Ēdināšanas pakalpojumi	1	0	1	1,2 %
Lauksaimniecība	1	0	1	1,2 %
Kopā	48	37	85	100 %

2.3. tabula. Sociālo uzņēmumu *de facto* darbības nozares

Avots: autoru aprēķini

2.3. att. Top 5 darbības nozares sociālajiem uzņēmumiem de facto

Avots: autoru aprēķini

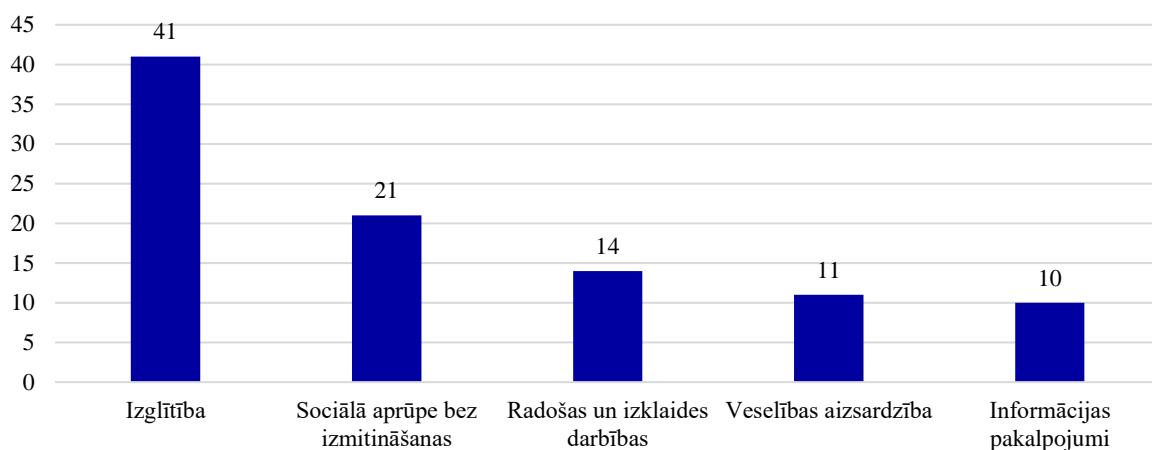
Pētījuma autori secina, ka arī sociālo uzņēmumu *de facto* vidū veidojas neproporcionāls sadalījums pa sociālo uzņēmumu darbības jomām, galvenokārt veicot aktivitātes tādās jomās kā sociālā aprūpe bez izmitināšanas, izglītība un radošas un izklaides darbības. Taču, kā pētījuma autori norādīja iepriekš, darbības jomas izvēle ir katra uzņēmēja individuāls lēmums, kas visbiežāk saistīts ar personīgo motivāciju. Tāpēc, no vienas puses, var motivēt sociālos uzņēmējus darboties nozarēs, kurās ir relatīvi maz dalībnieku, bet, no otras puses, tā jebkurā gadījumā būs paša uzņēmēja izvēle un lēmums.

Apvienojot informāciju par visiem pētījumā iekļautajiem sociālajiem uzņēmumiem, var secināt, ka vispopulārākās darbības jomas ir izglītība (20 % no kopējā uzņēmumu skaita), sociālā aprūpe bez izmitināšanas (10 %) un radošas un izklaides darbības (7 %) (2.4. tabula). Apvienotās TOP 5 darbības nozares ir atspoguļotas 2.4. attēlā.

Nozare	SU kopā, skaits	% no kopējā
Izglītība	41	20 %
Citi pakalpojumi	26	12,7 %
Citur neklasificētu darbība	25	12,2 %
Sociālā aprūpe bez izmitināšanas	21	10,2 %
Radošas un izklaides darbības	14	6,8 %
Veselības aizsardzība	11	5,3 %
Informācijas pakalpojumi	10	4,9 %
Sociālā aprūpe ar izmitināšanu	7	3,4 %
Tirdzniecība	7	3,4 %
Tekstilizstrādājumu ražošana	7	3,4 %
Sporta nodarbības	7	3,4 %
Cita veida ražošana	7	3,4 %
Ēdināšanas pakalpojumi	6	3,4 %
Transports	4	1,9 %
Izmitināšana	3	1,4 %
Lauksaimniecība	3	1,4 %
Pārtikas produktu ražošana	3	1,4 %
Darbaspēka meklēšana	2	1,4 %
Kopā	204	100 %

2.4. tabula. Sociālo uzņēmumu darbību nozares

Avots: autoru aprēķini

2.4. att. Top 5 darbības nozares sociālajiem uzņēmumiem

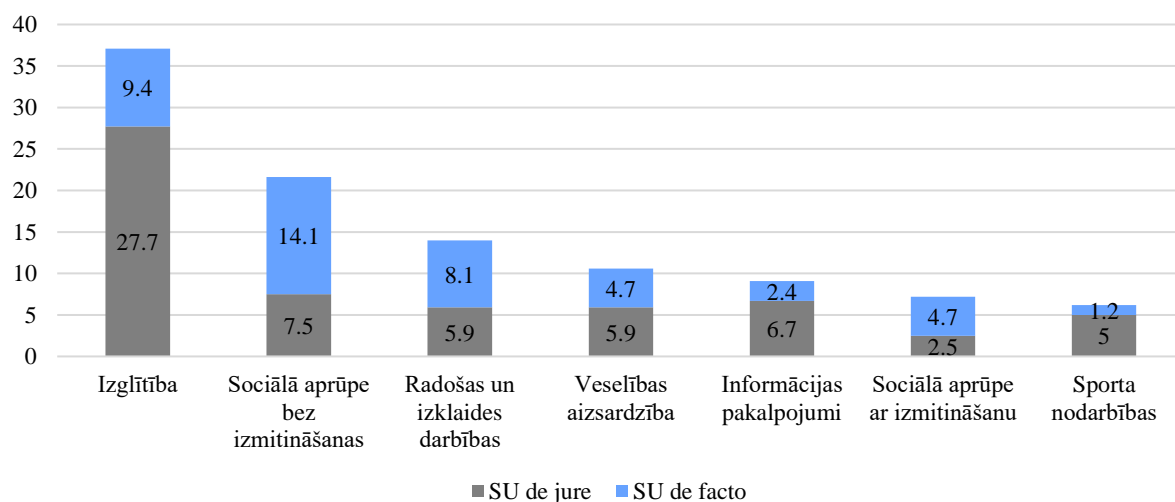
Avots: autoru aprēķini

Apkopojot un analizējot izplatītākās sociālo uzņēmumu *de jure* un sociālo uzņēmumu *de facto* darbības jomas, var secināt, ka ir konstatējams nevienmērīgs sadalījums. Piemēram, izglītību pārsvarā pārstāv sociālie uzņēmumi *de jure*, savukārt sociālo aprūpi bez izmitināšanas – sociālie uzņēmumi *de facto*. Plašāks apkopojums par sociālo uzņēmumu īpatsvara pārstāvību izvērst 2.5. tabulā un 2.5. attēlā.

Nozare	SU <i>de jure</i>	% no kopējā	SU <i>de facto</i>	% no kopējā	Kopā	% no kopējā
Izglītība	33	27,7 %	8	9,4 %	41	20 %
Sociālā aprūpe bez izmitināšanas	9	7,5 %	12	14,1 %	21	10,2 %
Radošas un izklaides darbības	7	5,9 %	7	8,1 %	14	6,8 %
Veselības aizsardzība	7	5,9 %	4	4,7 %	11	5,3 %
Informācijas pakalpojumi	8	6,7 %	2	2,4 %	10	4,9 %
Sociālā aprūpe ar izmitināšanu	3	2,5 %	4	4,7 %	7	3,4 %
Sporta nodarbības	6	5 %	1	1,2 %	7	3,4 %
Pārējie	46	38,8 %	47	55,4 %	93	46 %
Kopā	119	100 %	85	100 %	204	100 %

2.5. tabula. Sociālo uzņēmumu īpatsvars pēc darbības nozarēm

Avots: autoru aprēķini

2.5. att. TOP nozares – sociālo uzņēmumu darbības jomu īpatsvars

Avots: autoru aprēķini

Autori šādu jomu sadalījumu sociālo uzņēmumu vidū skaidro ar faktu, ka darbība izglītības un sociālās aprūpes sfērā “dabiski” saistās ar sociālo problēmu risināšanu dažādām sabiedrības grupām, tāpēc šiem uzņēmumiem arī ir loģisks solis virzīties uz sociālā uzņēmuma statusu un darbību sociālajā uzņēmējdarbībā. Taču būtiski arī uzsvērt, ka uzņēmumi transformējas, proti, maina savu darbības jomu un virzienu. Kamēr uzņēmums fokusējas uz sociālo problēmu (un tikai maina vai paplašina savu darbības jomu), tikmēr no sociālās uzņēmējdarbības aspekta tā nav vērtējama kā problēma, bet sava veida transformācija.

Turpmāk sociālo uzņēmumu darbības nozare tiks izmantota par vienu no dimensijām sociālo uzņēmumu finanšu datu analīzē. Savukārt vispopulārākās nozares – izglītības, sociālās aprūpes, radošas un izklaides darbības un veselības aizsardzības – tiks analizētas no ietekmes rādītāju aspekta. Turklāt no ietekmes rādītāju aspekta tiks analizēti darba integrācijas sociālie uzņēmumi neatkarīgi no to darbības nozares.

2.2.2. Sociālo uzņēmumu darbības reģioni

Apkopojot uzņēmumu informāciju pēc to reģistrācijas vietas, visvairāk pārstāvēto uzņēmumu darbojas Pierīgā (143) (skat. 2.6. tabulu) un to īpatsvars veido 70 % no kopējā uzņēmumu skaita, savukārt Latgales reģions ir pārstāvēts vismazākā skaitā (10 uzņēmumi), kas veido 5 % no kopējā skaita. Dati tika atlasīti no publiski pieejamās *Firmas.lv* datu bāzes uz 25.09.2020.

Reģions	SU de facto	% reģionā	SU de jure	% reģionā	Kopā reģionā	Kopējais īpatsvars %
Kurzeme	5	26 %	14	74 %	19	9 %
Latgale	4	41 %	6	59 %	10	5 %
Pierīga	61	42 %	82	58 %	143	70 %
Vidzeme	8	42 %	10	58 %	18	9 %
Zemgale	7	48 %	7	52 %	14	7 %
Kopā	85	41 %	119	59 %	204	100 %

2.6. tabula. Sociālo uzņēmumu īpatsvars atbilstoši darbības reģioniem

Avots: autoru veidots

Analizējot reģionu griezumā, var secināt, ka Kurzemē ir liels sociālo uzņēmumu *de jure* īpatsvars, kas veido 74 % no kopējā Kurzemē pārstāvēto sociālo uzņēmumu skaita. Pārējos reģionos uzņēmumu īpatsvars sadalīts vienmērīgi un proporcionāli (2.6. tabula).

Pētījuma autori uzskata, ka augstais sociālo uzņēmumu īpatsvars Pierīgas reģionā skaidrojams ar dažādām informatīvām aktivitātēm, kas norisinās Rīgā un Pierīgā (ko organizē gan Labklājības ministrija, gan Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācija u. c. ieinteresētās puses), kā arī ar pašvaldību iesaisti, atbalstu un ieinteresētību šīs jomas attīstībā. Latgalē būtiski veicināt sociālo uzņēmumu veidošanos, jo šajā reģionā pastāv vislielākās sociāli ekonomiskās problēmas valstī (emigrācija, bezdarbs, nabadzība u. c.), un sociālā uzņēmējdarbība var būt viens no instrumentiem to risināšanā. Lai veicinātu sociālās uzņēmējdarbības attīstību reģionos kopumā, būtiski veicināt pašvaldību iesaisti un to rīcībā esošo atbalsta instrumentu izmantošanu sociālo uzņēmumu atbalstīšanā un attīstībā (sīkāk par atbalsta instrumentiem – 6. nodaļā).

Pētījuma turpinājumā finanšu datu analīzes 2.3. sadaļā “Sociālo uzņēmumu finanšu pamatinformācija atbilstoši uzņēmuma darbības reģionam” tiks raksturoti rādītāji atbilstoši uzņēmumu darbības reģionam un to salīdzinājums ar kopējiem Latvijas uzņēmējdarbības rādītājiem.

2.2.3. Sociālo uzņēmumu darbības ilgums

Lai novērtētu sociālo uzņēmumu pieredzi un līdz ar to sociālās uzņēmējdarbības nozares pieredzi kopumā, kā arī sociālo uzņēmumu iespējas piekļūt finansēšanas avotiem, turpmāko datu analīzei tika noteikts sociālo uzņēmumu darbības ilguma diapazons (2.7. tabula). Minētie darbības ilguma diapazoni tika noteikti, pamatojoties uz uzņēmumu dzīves cikla teorijās balstītu pieņēmumu, ka katrs atsevišķs uzņēmuma attīstības cikls veido vidēji sešus gadus⁶⁴.

Darbības ilgums	Uzņēmumu dibināšanas gads
1 gads un mazāk	2020–2019
no 2 līdz 6 gadiem	2018–2014
no 7 līdz 12 gadiem	2013–2008
virs 12 gadiem	2007 un agrāk

2.7. tabula. Sociālo uzņēmumu darbības ilguma diapazonu definēšana

Avots: autoru veidots

Pamatojoties uz identificētajiem diapazoniem un izmantojot *Firmas.lv* datu bāzi par uzņēmumu dibināšanas gadiem, visi sociālie uzņēmumi tika sagrupēti, ņemot vērā to vecumu (2.8. tabula). No apkopojuma var secināt, ka apmēram puse (52,4 %) visas sociālo uzņēmumu kopas ir jauni uzņēmumi vecumā līdz sešiem gadiem, savukārt sociālo uzņēmumu *de jure* kopā jauno uzņēmumu īpatsvars pārsniedz vidējo rādītāju un veido 70,6 %.

Darbības ilguma diapazons	SU <i>de jure</i>		SU <i>de facto</i>				Sociālie uzņēmumi kopā	
	skaits	% no kopējā	Biedrības	SIA	Kopā biedrības un SIA		skaits	% no kopējā
			skaits	skaits	skaits	% no kopējā		
1 gads un mazāk	32	26,9 %	0	1	1	1,2%	33	16,1%

⁶⁴ Zhipeng Yan, Yan Zhao (2010). A New Methodology of Measuring Firm Life-Cycle Stages, *International Journal of Economic Perspectives*, Volume 4, issue 4, pp. 579-587.

Darbības ilguma diapazons	SU <i>de jure</i>		SU <i>de facto</i>				Sociālie uzņēmumi kopā	
	skaits	% no kopējā	Biedrības	SIA	Kopā biedrības un SIA		skaits	% no kopējā
			skaits	skaits	skaits	% no kopējā		
no 2 līdz 6 gadiem	52	43,7 %	8	14	22	25,8 %	74	36,3%
no 7 līdz 12 gadiem	21	17,6 %	18	13	31	36,5%	52	25,5%
virs 12 gadiem	14	11,8 %	22	9	31	36,5%	45	22,1%
Kopā	119	100 %	48	37	85	100 %	204	100 %

2.8. tabula. Sociālo uzņēmumu skaits un īpatsvars atbilstoši to darbības ilgumam

Avots: autoru aprēķini

Pētījuma autori uzskata, ka šāds sociālo uzņēmumu sadalījums pēc to darbības ilguma ir vērtējams kā loģisks un likumsakarīgs, ņemot vērā, ka sociālā uzņēmējdarbība Latvijā ir jauna joma un daudzi uzņēmumi ir radušies relatīvi nesen. Taču apkopotie dati liecina, ka ir biedrības, nodibinājumi, kā arī uzņēmumi (SIA), kas jau ilgstoši ir risinājuši sociālās problēmas (vēl pirms tika izveidota sociālās uzņēmējdarbības tiesiskā bāze Latvijā). Pētījuma autori pozitīvi vērtē faktu, ka ir 22,1 % sociālo uzņēmumu *de jure* un *de facto*, kuru darbība ir ilgāka par 12 gadiem, un 25,5 % sociālo uzņēmumu, kas darbojas no septiņiem līdz 12 gadiem, tādējādi apliecinot savu ilggadējo pieredzi sabiedrībā aktuālu problēmu risināšanā. Sociālo uzņēmumu *de jure* gadījumā tas arī liecina par faktu, ka šie uzņēmumi ir darbojušies vēl pirms Sociālā uzņēmuma likuma stāšanās spēkā, jau iepriekš mērķtiecīgi risinot sabiedrībā aktuālas sociālās problēmas, bet pēc likuma stāšanās spēkā virzījušies uz sociālā uzņēmuma statusa iegūšanu. Attīstoties sociālajai uzņēmējdarbībai Latvijā, pieaugs gan sociālo uzņēmēju pieredze šajā jomā, gan uzņēmumu darbības vecums. Turpmāk pētījumā sociālo uzņēmumu darbības ilgums tiks izmantots par vienu no dimensijām sociālo uzņēmumu finanšu datu analīzei.

Sociālajos uzņēmumos nodarbināto skaits

Apkopojot datus par nodarbinātību sociālajos uzņēmumos, var secināt, ka 2017.–2019. gadā nodarbināto skaits pieaug gan sociālajos uzņēmumos *de jure* (no 359 līdz 643, t. i., par 79 %), gan sociālajos uzņēmumos *de facto* (no 2831 līdz 3391, t. i., par 19,8 %) (2.9. tabula). Līdz ar to kopumā var secināt, ka gan sociālajiem uzņēmumiem *de jure*, gan *de facto* šobrīd vērojams pietiekami straujš nodarbinātības pieaugums, kas noteikti ir uzskatāms par labu sasniegumu, ko visticamāk ietekmējusi valsts atbalsta programma, kā arī vispārēja sabiedrības izpratne par sociālajiem uzņēmumiem un to pozitīvo ietekmi.

Darbības gads	SU <i>de jure</i>		SU <i>de facto</i>						Sociālie uzņēmumi kopā	
	skaits	Izmaiņas pret iepriekšējo gadu, %	Biedrības		SIA		Kopā biedrības un SIA		skaits	Izmaiņas pret iepriekšējo gadu, %
			skaits	Izmaiņas pret iepriekšējo	skaits	Izmaiņas pret iepriekšējo	skaits	Izmaiņas pret iepriekšējo		
2019	643	43 %	2 881	3,9 %	510	8,5 %	3 391	4,5 %	4 034	9,3 %
2018	450	25 %	2 772	17,1 %	470	1,3 %	3 242	14,5%	3 692	15,7 %
2017	359	-	2 367	-	464	-	2 831	-	3 190	-

2.9. tabula. Sociālo uzņēmumu darbinieku skaita dinamika 2017.–2019. gadā

Avots: autoru aprēķini

Var secināt, ka sociālajos uzņēmumos *de jure* palielinās darbinieku skaits un, maksājot viņiem konkurētspējīgu atalgojumu, palielināsies arī valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas (turpmāk tekstā – VSAOI) un iedzīvotāju ienākuma nodokļa (turpmāk tekstā – IIN) maksājumu slogs. Jāņem vērā, ka dažu mērķa grupu pārstāvju darba produktivitāte ir zemāka, attiecīgi saskaņā ar 2019. gada datiem darba integrācijas sociālie uzņēmumi *de jure* nodarbina mazāku darbinieku skaitu (121) nekā pārējie sociālie uzņēmumi *de jure* (522). Tomēr tieši darba integrācijas sociālajos uzņēmumos darbinieku skaits ir palielinājies trīs reizes – no 40 darbiniekiem 2017. gadā līdz 121 darbiniekam 2019. gadā, savukārt pārējiem sociālajiem uzņēmumiem darbinieku skaits ir pieaudzis 1,6 reizes jeb par 64 % (no 319 uz 522 darbiniekiem). Var secināt, ka sociālajos uzņēmumos, kas ir saņēmuši Altum granta atbalstu, darbinieku skaits pieaug straujāk (2.10. tabula). Līdz ar to var secināt, ka Altum grantam ir būtiska ietekme nodarbinātības veicināšanā.

Gads	Darba integrācijas sociālie uzņēmumi			Pārējie sociālie uzņēmumi <i>de jure</i>			Kopā
	Bez Altum granta	Ar Altum grantu	Kopā	Bez Altum granta	Ar Altum grantu	Kopā	
2017	13	27	40	139	180	319	359
2018	19	59	78	156	216	372	450
2019	37	84	121	221	301	522	643
2019./2017., %	185 %	211 %	203 %	59 %	67 %	64 %	176 %

2.10. tabula. Sociālo uzņēmumu *de jure* darbinieku skaita dinamika 2017.–2019. gadā, salīdzinot darba integrācijas sociālos uzņēmumus ar pārējiem uzņēmumiem

Avots: autoru veidots

Sociālās uzņēmējdarbības misija ir nodarbināt mērķa grupas personas vai darboties, lai nodrošinātu noteiktu labumu vai pozitīvu ietekmi mērķa grupas pārstāvjiem. Taču vienlaikus jāuzsver, ka darba integrācijas sociālajos uzņēmumos, nodarbinot mērķa grupas personas, darba produktivitāte parasti ir daudz zemāka, salīdzinot ar “parastiem” uzņēmumiem, kas darbojas tajā pašā vai līdzīgā nozarē. Tas skaidrojams ar mērķa grupas pārstāvju fiziskajiem vai kompetences un iemaņu ierobežojumiem noteiktu darbu veikšanā. Likums par Iedzīvotāju ienākuma nodokli neparedz atvieglojumus sociālā uzņēmumā nodarbinātām personām, un nav arī nekādu atbalsta instrumentu VSAOI. Pastāv tikai neliels atbalsts (nodokļa atlaides) uzņēmumiem, kas nodarbina personas ar invaliditāti – darba devēja un darba ņēmēja sociālo iemaksu atvieglojumi (darba ņēmēja obligātā sociālā iemaksa: vispārējā likme 11 %, likme personai ar invaliditāti – 10,12 %; darba devēja obligātā sociālā iemaksa: vispārējā likme 24,09 %, likme personai ar invaliditāti 22,52 %), bet tas netiek diferencēts sociālajiem uzņēmumiem vai “parastajiem” SIA. Iepriekš minētais attiecas uz situāciju 2020. gadā. Taču kā pozitīva virzība norādāms, ka 2021. gadā ir veiktas izmaiņas⁶⁵, sniedzot lielāku atbalstu un paredzot VSAOI kompensācijas sociālajiem uzņēmumiem, kas nodarbina personas ar invaliditāti un personas ar garīga rakstura traucējumiem.

Kopumā var secināt, ka, pieaugot darbinieku skaitam sociālajos uzņēmumos un maksājot darbiniekiem algas darba tirgus vidējā atalgojuma līmenī, nākotnē var būt grūti veidot

⁶⁵ MK noteikumi Nr. 10. Grozījumi Ministru kabineta 2015. gada 11. augusta noteikumos Nr. 467 “Darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” 9.1.1. specifiskā atbalsta mērķa “Palielināt nelabvēlīgākā situācijā esošu bezdarbnieku iekļaušanos darba tirgū” 9.1.1.3. pasākuma “Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai” īstenošanas noteikumi”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/320179-grozijumi-ministru-kabineta-2015-gada-11-augusta-noteikumos-nr-467-darbibas-programmas-izaugme-un-nodarbinatiba-9-1-1-specifis>

konkurētspējīgu un rentablu biznesu. Nākamajā apakšnodaļā (2.3. apakšnodaļa) tiks aplūkota nodokļu maksājumu dinamika pret darbinieku skaita pieaugumu, lai izvērtētu nodokļu slogu un riskus, ko tas var radīt sociālajai uzņēmējdarbībai.

2.3. Pētījumā iekļauto sociālo uzņēmumu ekonomiskās darbības raksturojums

Šīs apakšnodaļas mērķis ir sniegt sociālo uzņēmumu ekonomiskās darbības raksturojumu, lai noteiktu to finansiālo ilgtspēju, riskus un no tā izrietošos iespējamus finanšu atbalsta instrumentus, kā arī sociālo uzņēmumu vietu un apjomu Latvijas uzņēmējdarbībā kopumā. Finanšu analīze tika veikta uz publiskotu gada pārskatu pamata, par avotu izmantojot *firmas.lv* datu bāzi.

Atlasītās sociālo uzņēmumu kopas ekonomiskās darbības raksturošanai tiks analizēti vispārpieejamie uzņēmējdarbību raksturojošie rādītāji. Finanšu analīze veikta, analizējot trīs gadu periodušādās daļās:

1. Finanšu pamatinformācijas sadaļā analizēts sociālo uzņēmumu apgrozījuma un peļņas apjoms.
2. Sociālo uzņēmumu finanšu rādītāju analīzes sadaļā atspoguļoti uzņēmuma operatīvās darbības novērtēšanas rādītāji (likviditāte un rentabilitāte), kā arī uzņēmumu finansēšanas un maksāspējas rādītāji – finansēšanas struktūra (finanšu stabilitātes analīze).
3. Sociālo uzņēmumu darbības finanšu rādītāji salīdzinājumā ar Latvijas tirgum atbilstošo nozaru dalībnieku finanšu rādītājiem.

Minētā analīze tika veikta vairākās dimensijās:

1. sociālo uzņēmumu darbības nozaru griezumā, jo atsevišķu nozaru finanšu apstākļi un cikliskums var atšķirties;
2. sociālo uzņēmumu darbības ilguma griezumā, jo uzņēmuma pieredze un piekļuve finansēšanas avotiem ir dažāda atbilstoši uzņēmumu dzīves ciklam;
3. sociālo uzņēmumu darbības reģionu griezumā, kas varētu būt saistīts ar piekļuvi “talantiem”, citiem resursiem un finansējumam. Turklāt atrašanās vieta var ietekmēt loģistikas procesus, piekļuvi patērētāju tirgum un citus uzņēmumam svarīgus darbības aspektus.

Uzņēmumu finansiālās stabilitātes analīze ar pētījuma turpmākajā sadaļā apkopotiem nefinanšu rādītājiem ļaus novērtēt sociālo uzņēmumu dzīvotspēju un sniegt priekšlikumus par finansēšanas avotu optimālu izvēli un sociālajiem uzņēmumiem nepieciešamiem atbalsta instrumentiem, savukārt sociālo uzņēmumu finansiālā stāvokļa fiksēšana turpmākos pētījumos ļaus novērtēt atbalsta instrumentu un/vai krīzes ietekmi uz sociālo uzņēmumu attīstības progresu.

Finanšu rādītāju salīdzinošā analīze tika veikta sociālajiem uzņēmumiem kopumā, atsevišķi uzrādot sociālos uzņēmumus *de jure* un sociālos uzņēmumus *de facto*. Ņemot vērā, ka Sociālā uzņēmuma likums paredz sociālo uzņēmumu juridisko formu tikai SIA, tad sociālo uzņēmumu *de facto* grupai salīdzinošie rādītāji atspoguļoti gan visai grupai kopumā, gan atsevišķi tikai SIA, izslēdzot NVO. Ņemot vērā, ka NVO gada pārskati ir atšķirīgā struktūrā nekā SIA gada pārskati, daži pēc būtības tika pielīdzināti SIA gada pārskatiem, savukārt daži rādītāji NVO grupai netika rēķināti.

Analizējamo Latvijas uzņēmumu datu bāzes pamats balstās datus par 24 749 uzņēmumiem, kuru apgrozījums 2019. gada pārsniedzis 145 000 EUR. Kritērijs ir izvēlēts ar apsvērumu, ka šo uzņēmumu apgrozījuma īpatsvars veido **96,28 %** no kopējā Latvijas uzņēmumu 2019. gada pārskatos atspoguļotā apgrozījuma un veido 61,687 mljrd. EUR, līdz ar to raksturo uzņēmējdarbības vidi kopumā. Savukārt uzņēmumu skaits, kas ietilpst minētajā atlasē, veido tikai 17,74 % no kopējā uzņēmumu skaita, kas ir iesnieguši 2019. gada darbības pārskatus. Atlasītie uzņēmumi nodarbina 557 243 darbiniekus un to kopējā peļņa ir 4,058 mljrd. EUR (*Firmas.lv* analītiskais izdevums “Latvijas biznesa gada pārskats 2019. gadā”).

2.3.1. Sociālo uzņēmumu finanšu pamatinformācija

Veicot finanšu analīzi 204 atlasītiem sociālajiem uzņēmumiem, tika konstatēts, ka 18 sociālie uzņēmumi *de jure*, kas dibināti 2019. un 2020. gadā, pārskatus par 2019. gadu nav iesnieguši. Pārējie atlasītie uzņēmumi 2019. gadā veido kopējo apgrozījumu 57 009 865 EUR un gūst peļņu 2 497 746 EUR apmērā. Divi sociālie uzņēmumi *de facto* (“Latvijas Sarkanais Krusts” un “Latvijas Samariešu apvienība”) no kopējā iepriekšminētā sociālo uzņēmumu apgrozījuma veido 35 %, šo uzņēmumu peļņas īpatsvars no sociālo uzņēmumu kopējās iegūtās peļņas veido 27 %, un tie nodarbina 58 % no visiem nodarbinātajiem. Lai neveidotos lielas novirzes datus, 20 iepriekšminētie uzņēmumi tika izslēgti no turpmākās finanšu datu analīzes (skat. 2.11. tabulu).

Grupa	Juridiskā forma	Uzņēmumu skaits	Apgrozījums, EUR	Peļņa, EUR	Darbinieki, skaits
1. Finanšu analīzē iekļautie uzņēmumi:					
Sociālie uzņēmumi <i>de jure</i>	SIA	101	11 801 158	864 940	643
Sociālie uzņēmumi <i>de facto</i>	SIA	37	10 544 639	617 678	510
	NVO	46	14 488 193	333 690	526
Kopā 1. grupa		184	36 833 990	1 816 308	1 679
2. Uzņēmumi, kam nav nodoti 2019. gada pārskati:					
Sociālie uzņēmumi <i>de jure</i>		18	0	0	0
3. Divi lielākie sociāli uzņēmumi <i>de facto</i>:					
Latvijas Samariešu apvienība	NVO	1	7 266 910	564 716	762
Latvijas Sarkanais Krusts	NVO	1	12 908 965	116 722	1 593
Kopā 3. grupa		2	20 175 875	681 438	2 355
3. grupa, % no kopējā			35 %	27 %	58 %
Sociālie uzņēmumi kopā		204	57 009 865	2 497 746	4 034

2.11. tabula. Sociālo uzņēmumu finanšu pamatrādītāji grupu griezumā 2019. gadā

Avots: autoru veidots

Turpmākai finanšu analīzei izmantota sociālo uzņēmumu kopa ar 184 uzņēmumiem. Analizējamo uzņēmumu sastāvā ir 55 % sociālo uzņēmumu *de jure*. Šo uzņēmumu apgrozījums veido tikai 32 % no kopējā apgrozījuma, kaut arī tie strādā ar vislielāko rentabilitāti (7 %), kas ir virs vidējā (5 %) sociālo uzņēmumu rādītāja. Vidējais sociālo uzņēmumu *de jure* apgrozījums ir 113 473 EUR, kas ir mazāks par vidējo sociālo uzņēmumu *de facto* apgrozījumu, arī vidējā peļņa uz vienu sociālo uzņēmumu *de jure* uzņēmumu ir mazāka par vidējo sociālo uzņēmumu *de facto* peļņu un veido 8 317 pret 11 462 EUR (2.12. tabula). Pētījuma autori secina, kasociālajiem uzņēmumiem ir būtiski attīstīt savu ekonomisko darbību. Šādu situāciju ietekmē gan uzņēmēju izaicinājums sabalansēt ekonomisko un sociālo darbību, kā arī nereti zināšanu un prasmju trūkums uzņēmējdarbībā, tāpēc turpmākajā pētījumā (5. un 6. nodaļā) autori izstrādā priekšlikumus sociālo uzņēmumu ekonomiskās kapacitātes celšanai.

Grupa	Juridiskā forma	SU skaits		Apgrozījums			Peļņa 2019. gadā, EUR			Rentabilitāte
		skaits	% no kopējā	EUR	% no kopējā	Vidējais apgrozījums uz vienu SU	EUR	% no kopējā	Vidējā peļņa uz vienu SU	
SU <i>de jure</i>	SIA	101	55 %	11 801 158	32 %	113 473	864 940	48 %	8 317	7 %

SU <i>de facto</i>	SIA	37	20 %	10 544 639	29 %	284 990	617 678	34 %	16 694	6 %
	NVO	46	25 %	14 488 193	39 %	314 961	333 690	18 %	7 254	2 %
SU <i>de facto</i> kopā		83	45 %	25 032 832	68 %	301 600	951 368	52 %	11 462	4 %
Kopā		184	100 %	36 833 990	100 %	196 973	1 816 308	100 %	9 713	5 %

2.12. tabula. Sociālo uzņēmumu finanšu pamatrādītāju īpatsvars grupu griezumā, izslēdzot lielākos un jaundibinātos sociālos uzņēmumus

Avots: autoru veidots

Attiecinot iepriekšminēto analīzi tikai uz sociālajiem uzņēmumiem ar SIA juridisko formu, var secināt, ka sociālie uzņēmumi *de jure* veido 74 % no kopējā sociālo uzņēmumu skaita, savukārt apgrozījuma un peļņas īpatsvars ir mazākā proporcijā un veido atbilstoši 53 % un 58 % peļņas (skat. 2.13. tabulu).

Grupa	Juridiskā forma	SU skaits		Apgrozījums			Peļņa 2019, EUR			Rentabilitāte
		skaits	% no kopējā	EUR	% no kopējā	Vidējais apgrozījums uz vienu SU	EUR	% no kopējā	Vidēji peļņa uz vienu SU	
SU <i>de jure</i>	SIA	101	74 %	11 801 158	53 %	113 473	864 940	58 %	8 317	7 %
SU <i>de facto</i>	SIA	37	26 %	10 544 639	47 %	284 990	617 678	42 %	16 694	6 %
Kopā		138	100 %	22 345 797	100 %	199 231	1 482 618	100%	12 505	6,6%

2.13. tabula. Sociālo uzņēmumu finanšu pamatrādītāji grupu griezumā 2019. gadā, izslēdzot NVO

Avots: autoru veidots

Kopumā sociālie uzņēmumi veido nenožīmīgu daļu no Latvijā kopējā uzņēmējdarbības apgrozījuma (2.14. tabula), arī vidējais viena sociālā uzņēmuma *de jure* apgrozījums (113 473 EUR) ir zem zemākā sliekšņa salīdzinošā atlasē izvēlēto uzņēmumu apgrozījumā (145 000 EUR). Atbilstoši Gada pārskatu un konsolidēto gada pārskatu likuma 5. pantam⁶⁶ *de jure* sociālie uzņēmumi atbilst mikrosabiedrības kategorijai. Kopējā sociālo uzņēmumu rentabilitāte ir atbilstoša vidēji aprēķinātai visiem Latvijas uzņēmumiem. Šādu situāciju, pēc autoru domām, ietekmē sociālās uzņēmējdarbības salīdzinoši nelielā darbības pieredze Latvijā, kā arī dažkārt sociālo uzņēmēju pieredzes un prasmju trūkums uzņēmējdarbībā, tāpēc turpmākajā pētījumā (5. un 6. nodaļā) autori izstrādā priekšlikumus sociālo uzņēmumu ekonomiskās kapacitātes celšanai.

⁶⁶ Gada pārskatu un konsolidēto gada pārskatu likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/277779-gada-parskatu-un-konsolideto-gada-parskatu-likums>

Grupa	Uzņēmumu skaits		Apgrozījums, mljrd. EUR		Peļņa, mljrd. EUR		Rentabilitāte	Darbinieki, skaits	
	skaits	%	EUR	%	EUR	%		skaits	%
Sociālie uzņēmumi (SIA)	138	0,01 %	0,22	0,36 %	0,001	0,02 %	6,6 %	1 153	0,21 %
Latvijas uzņēmējdarbība kopumā*	24 749	99,99 %	61,69	99,64 %	4,058	99,98 %	6,6 %	557 243	99,79 %

2.14. tabula. Sociālo uzņēmumu finanšu pamatrādītāji (izslēdzot NVO) salīdzinājumā ar kopējiem Latvijas uzņēmējdarbības rādītājiem 2019. gadā

Avots: autoru veidots

*Uzņēmumi ar apgrozījumu virs 145 000 EUR. Pamatojumu skat. 2.3. nodaļā.

Lai gan šobrīd sociālo uzņēmumu ekonomiskais piensums Latvijas ekonomikā kopumā vērtējams kā neliels, tam ir potenciāls attīstīties nākotnē, mērķtiecīgi sekmējot šīs jomas attīstību valstiskā līmenī un izstrādājot atbilstošus atbalsta instrumentus sociālajiem uzņēmumiem (par to sīkāk – 6. nodaļā). Par pozitīvu “signālu” uzskatāms fakts, ka sociālo uzņēmumu rentabilitāte vērtējama kā salīdzinoši laba, kā arī šai jomai ir potenciāls attīstīties nākotnē, ņemot vērā sabiedrībā valdošās sociālās problēmas.

2.3.2. Sociālo uzņēmumu finanšu pamatinformācija atbilstoši uzņēmuma darbības ilgumam

Pamatojoties uz uzņēmumu dzīves cikla teorijās balstītu pieņēmumu, ka katrs atsevišķs uzņēmuma attīstības cikls veido vidēji sešus gadus, tika analizēti sociālo uzņēmumu rādītāji kopumā (2.15. tabula) un sociālo uzņēmumu *de jure* rādītāji (2.16. tabula), ņemot vērā uzņēmuma vecumu.

Darbības ilgums	Sociālo uzņēmumu skaits		Apgrozījums		Peļņa vai zaudējumi, EUR
	skaits	% no kopējā	EUR	% no kopējā	
1 gads un mazāk	15	8,2 %	321 314	0,9 %	-31 973
no 2 līdz 6 gadiem	74	40,2 %	8 032 119	21,8 %	-22 987
no 7 līdz 12 gadiem	52	28,2 %	12 017 652	32,6 %	1 239 919
virs 12 gadiem	43	23,2 %	16 461 857	44,7 %	651 620
Kopā	184	100 %	36 832 942	100 %	1 836 579

2.15. tabula. Sociālo uzņēmumu darbības rādītāji to attīstības cikla griezumā 2019. gadā

Avots: autoru veidots

Darbības ilgums	Sociālo uzņēmumu skaits		Apgrozījums		Peļņa vai zaudējumi, EUR
	skaits	% no kopējā	EUR	% no kopējā	
1 gads un mazāk	14	13,9 %	289 190	2,4 %	-8 401
no 2 līdz 6 gadiem	52	51,5 %	5 172 416	43,8 %	-122 463
no 7 līdz 12 gadiem	21	20,8 %	4 006 571	34,0 %	864 311
virs 12 gadiem	14	13,8 %	2 331 933	19,8 %	158 018
Kopā	101	100 %	11 800 110	100 %	891 465

2.16. tabula. Sociālo uzņēmumu *de jure* darbības rādītāji to attīstības cikla griezumā

Avots: autoru veidots

No 2.15. un 2.16. tabulā veiktā apkopojuma var secināt, ka gan visu sociālo uzņēmumu kopā, gan sociālo uzņēmumu *de jure* vidū lielākais īpatsvars ir salīdzinoši jauni uzņēmumi vecumā līdz sešiem gadiem – atbilstoši 48,4 % no visiem sociālajiem uzņēmumiem un 65 % no sociālajiem uzņēmumiem *de jure*.

Sociālo uzņēmumu *de jure* lielāks īpatsvars ir līdz viena gada vecumam (14 %). To var izskaidrot ar to, ka kopumā sociālie uzņēmumi ir salīdzinoši jauna parādība Latvijas tautsaimniecībā un pēdējā laikā tie piedzīvo strauju attīstību. Arī šī pētījuma gaitā sociālo uzņēmumu skaits arvien pieaug. Turklāt var pieņemt, ka jaunāki uzņēmumi piesakās sociālā uzņēmuma statusam, lai iegūtu papildu finansējumu.

Pirmajos darbības gados uzņēmumiem vecumā līdz sešiem gadiem ir konstatējams negatīvs finanšu rezultāts (zaudējumi) – gan vienai, gan otrai atlases grupai kopumā, kā arī apgrozījuma īpatsvars ir mazāks nekā uzņēmumu skaita īpatsvars. Kopumā šādu parādību var uzskatīt par salīdzinoši normālu, un šajā ziņā sociālie uzņēmumi neatšķiras no tradicionāliem uzņēmumiem. Uzsākot uzņēmuma darbību, ir jāveic lieli ieguldījumi dažādos resursos (gan materiālos, gan nemateriālos), kas palielina uzņēmuma izmaksas. Sociālajiem uzņēmumiem, ņemot vērā to darbības mērķus, šie ieguldījumi var būt salīdzinoši lielāki, jo ir nepieciešama papildu pielāgošanās un cilvēku resursu apmācība.

2.3.3. Sociālo uzņēmumu finanšu pamatinformācija atbilstoši uzņēmuma darbības reģionam

Lai noskaidrotu, vai pastāv būtiska atšķirība starp uzņēmumiem, kas atrodas dažādos reģionos, un vai Rīgā esošajiem uzņēmumiem ir dabiskas priekšrocības, kas saistītas ar piekļuvi kvalificētam darbspēkam, finansējumam, loģistikas priekšrocībām un citiem svarīgiem uzņēmējdarbības aspektiem, sociālo uzņēmumu finanšu pamatrādītāji tika apskatīti reģionu griezumā. 2.17. un 2.18. tabulās apkopotie dati liecina, ka Pierīgas reģiona uzņēmumi uzrāda lielāku apgrozījumu un nodarbināto skaitu (atbilstoši 72 % un 68 %), salīdzinot ar citiem uzņēmumiem Latvijas reģionos. Vislielāko peļņas apjomu uzrāda arī Rīgas un Pierīgas sociālie uzņēmumi, savukārt labākus rentabilitātes rezultātus uzrāda sociālie uzņēmumi, kas darbojas Latgales reģionā, kur rentabilitāte veido 19 % un sociālajiem uzņēmumiem *de jure* – 34 %. Ar viszemāko rentabilitāti darbojas sociālie uzņēmumi Zemgales reģionā (2 %), savukārt Vidzemes sociālo uzņēmumu *de jure* kopējā rentabilitāte ir negatīva. Salīdzinot ar kopējiem Latvijas uzņēmumu rādītājiem, pelnošāki ir Pierīgas reģiona uzņēmumi, bet uzņēmumi, kas darbojas Latgales reģionā, strādā ar viszemāko rentabilitāti.

Reģions	Uzņēmumu skaits		Apgrozījums		Peļņa, EUR	Rentabilitāte, %	Darbinieki skaits	
	skaits	%	EUR	%			skaits	%
Kurzeme	17	9%	1 988 776	5%	164 032	8%	133	8%
Latgale	9	5%	931 130	3%	175 477	19%	36	2%
Pierīga	129	70%	26 687 229	72%	1 095 425	4%	1 128	68%
Vidzeme	17	10%	5 023 955	14%	356 467	7%	304	18%
Zemgale	12	6%	2 201 853	6%	45 167	2%	67	4%
Kopā	184	100%	36 832 942	100%	1 836 579	5%	1 668	100%

2.17. tabula. Sociālo uzņēmumu darbības rādītāji reģionu griezumā 2019. gadā

Avots: autoru veidots

Reģions	Uzņēmumi		Apgrozījums		Peļņa, EUR	Rentabilitāte, %	Darbinieki	
	skaits	%	EUR	%			skaits	%
Kurzeme	12	11,9%	803 942	7%	118 435	15%	82	13,0%
Latgale	5	5,0%	462 880	4%	155 963	34%	15	2,4%
Pierīga	70	69,3%	9 476 079	80%	624 096	7%	394	62,2%
Vidzeme	19	8,9%	861 918	7%	-43 400	-5%	109	17,2%
Zemgale	5	5,0%	195 291	2%	9 912	5%	33	5,2%

Kopā	101	100%	11 800 110	100%	865 006	7%	632	100%
-------------	------------	-------------	-------------------	-------------	----------------	-----------	------------	-------------

2.18. tabula. Sociālo uzņēmumu de jure darbības rādītāji reģionu griezumā 2019. gadā

Avots: autoru veidots

Pēc 2.17. un 2.18. tabulās apkopotās informācijas var secināt, ka reģionos, kur sociālo uzņēmumu skaits ir mazs, bet pastāv daudzas sociāli ekonomiskās problēmas (piem., Latgalē), sociālie uzņēmumi spēj darboties ekonomiski efektīvāk jeb rentablāk. Tas var liecināt par šādu pakalpojumu un preču nepieciešamību reģionā vai konkrētā pašvaldībā, kā rezultātā iespējams veidot un attīstīt veiksmīgu uzņēmējdarbību (ņemot vērā pieprasījumu sabiedrībā), neskatoties uz valdošajiem izaicinājumiem reģionā (cilvēku resursu trūkums, infrastruktūra u. c.). Tajā pašā laikā Zemgalē, kur arī ir neliels skaits sociālo uzņēmumu, rentabilitāte ir daudz zemāka. Tas nozīmē, ka, izdarot vispārīgākus un padziļinātākus secinājumus par sociālo uzņēmumu ekonomisko darbību reģionu aspektā, jāņem vērā fakts, ka šajos reģionos sociālo uzņēmumu skaits pagaidām ir neliels, kā rezultātā iegūtie dati parāda tendenci, taču nevar viennozīmīgi apgalvot, ka, nodarbojoties ar uzņēmējdarbību reģionos ārpus Rīgas un Pierīgas, iespējams būt “pelnošākam”.

2.3.4. Sociālo uzņēmumu finanšu rādītāju analīze 2017.–2019. gadā

Turpmāk, lai izvērtētu uzņēmumu dzīvotspēju un noteiktu nepieciešamos finanšu atbalsta instrumentus, tiks vērtēti finansiālās stabilitātes rādītāji. Finanšu stabilitāte lielā mērā ir atkarīga no finansēšanas avotu struktūras un uzņēmuma aktīvu struktūras, īpaši no ilgtermiņa un īstermiņa aktīvu bilances. Tāpēc pētījumā tiks apskatīti uzņēmumu darbības rādītāji:

1. Komerciālā rentabilitāte: Peļņa pirms nodokļiem/ Apgrozījums
2. Darba kapitāls (likviditāte): Apgrozāmie līdzekļi/ Īstermiņa kreditori
3. Neatkarības koeficients (finanšu stabilitāte): Pašu kapitāls/ Kopējie aktīvi

Aprēķini balstās uz sociālo uzņēmumu iesniegtajiem 2017.–2019. gada finanšu pārskatiem, izslēdzot NVO, jo minētajam sektoram gada pārskatu struktūra ir atšķirīga no SIA, un dati būtu grūti pielāgojami.

Komerciālā rentabilitāte

Aprēķinātie rentabilitātes un apgrozījuma dinamikas rādītāji (2.19. tabulā) liecina, ka kopumā trīs gadu laikā uzlabojas sociālo uzņēmumu komerciālā rentabilitāte, kura no 2,71 % 2017. gadā sasniedza 6,75 % rentabilitāti 2019. gadā. Komerciālās rentabilitātes pieaugumu veicināja kopējā apgrozījuma pieaugums par 23 % 2018. gadā pret 2017. gadu un 18 % apgrozījuma pieaugumu 2019. gadā pret 2018. gadu (2.19. tabula). Apgrozījuma pieaugumu veicināja katra no sociālo uzņēmumu grupām atbilstoši katra darbības laika diapazonam (2.20. tabula), savukārt lielāku peļņas pieauguma daļu nodrošināja sociālie uzņēmumi ar darbības laiku no septiņiem līdz 12 gadiem (2.21. tabula).

Gads	SU de jure	SU de facto	Sociālie uzņēmumi kopā
Apgrozījums, EUR			
2017	7 000 522	8 301 146	15 301 668
2018	9 419 215	9 455 674	18 874 889
2019	11 800 110	10 544 639	22 345 797
Peļņa, EUR			
2017	100 649	314 054	414 703
2018	408 613	380 387	789 000
2019	891 465	617 678	1 482 618
Rentabilitāte, %			
2017	1,44%	3,78%	2,71%

2018	4,34%	4,02%	4,18%
2019	7,55%	5,86%	6,75%

2.19. tabula. Sociālo uzņēmumu (izslēgti NVO) apgrozījuma un rentabilitātes rādītāji 2017.–2019. gadā

Avots: autoru veidots

Darbības ilgums	Gads	SU <i>de jure</i>	SU <i>de facto</i>	Sociālie uzņēmumi kopā
1 gads un mazāk	2017	0	0	0
	2018	0	0	0
	2019	289 190	32 124	321 314
no 2 līdz 6 gadiem	2017	2 098 413	970 155	3 068 568
	2018	3 656 504	978 317	4 634 821
	2019	5 172 416	1 538 434	6 710 850
no 7 līdz 12 gadiem	2017	2 911 172	2 689 214	5 600 386
	2018	3 389 556	3 080 527	6 470 083
	2019	4 006 571	3 282 057	7 288 628
virs 12 gadiem	2017	1 990 937	4 641 777	6 632 714
	2018	2 373 155	5 396 830	7 769 985
	2019	2 331 933	5 692 024	8 023 957

2.20. tabula. Sociālo uzņēmumu (izslēgti NVO) apgrozījuma rādītāji 2017.–2019. gadā atbilstoši sociālo uzņēmumu darbības ilgumam, EUR

Avots: autoru veidots

Darbības ilgums	Gads	Sociālie uzņēmumi <i>de jure</i>	Sociālie uzņēmumi <i>de facto</i>	Sociālie uzņēmumi kopā
1 gads un mazāk	2017	0	0	0
	2018	0	0	0
	2019	-8 401	-23 572	-31 973
1 gads un mazāk (kopā)		-8 401	-23 572	-31 973
no 2 līdz 6 gadiem	2017	-139 418	-49 152	-188 570
	2018	-141 437	24 954	-116 483
	2019	-122 463	103 604	-18 859
no 2 līdz 6 gadiem (kopā)		-403 318	79 406	-323 912
no 7 līdz 12 gadiem	2017	107 907	80 266	188 173
	2018	372 071	79 890	451 961
	2019	864 311	269 839	1 134 150
No 7 līdz 12 gadiem (kopā)		1 344 289	429 995	1 774 284
virs 12 gadiem	2017	132 160	282 940	415 100
	2018	177 979	275 543	453 522
	2019	158 018	267 807	425 825
virs 12 gadiem (kopā)		468 157	826 290	1 294 447

2.21. tabula. Sociālo uzņēmumu (izslēgti NVO) peļņas rādītāji 2017.–2019. gadā atbilstoši sociālo uzņēmumu darbības ilgumam, EUR

Avots: autoru veidots

2.3.5. Sociālo uzņēmumu finanšu neatkarības koeficients un darba kapitāls (likviditāte)

Aktīvu finansēšanas struktūru (pašu kapitāla un parāda kapitāla īpatsvars), kura nosaka uzņēmuma dzīvotspēju ilgākā laika posmā, katram uzņēmumam ir jānosaka individuāli. Ja uzņēmums izmanto tikai savu kapitālu, tas sasniedz augstāko finansiālās stabilitātes pakāpi, taču šajā gadījumā aktīvu attīstības iespējas un atdeves likmes ir ierobežotas. Ja galvenokārt tiek

izmantots parāda finansējums, palielinās finansiālais potenciāls un palielinās arī kapitāla atdeves iespējas, bet tajā pašā laikā pazeminās finanšu stabilitātes līmenis⁶⁷.

2.22. tabulā analizējamie rādītāji norāda uz to, ka sociālajiem uzņēmumiem uzlabojas finanšu neatkarības koeficients – palielinās pašu kapitāla īpatsvars aktīvu sastāvā un uzņēmumi kļūst pievilcīgāki ilgtermiņa aizdevējiem, tomēr tā apmērs ir zemāks nekā vidēji Latvijas uzņēmumiem 2019. gadā. Kopumā arī Latvijas uzņēmumiem, sākot ar 2018. gadu, ir vērojama pozitīva pašu kapitāla tendence, kuru, visticamāk, veicināja nodokļu reforma, kas reinvestētajai peļņai piemēro 0 % ienākuma nodokļa likmi. Tas acīmredzami motivēja uzņēmumus saglabāt lielāku peļņas daļu, lai būtu stabilākas bilances un varētu turpināt paplašināt darbību. Kapitāla rādītājs uz 2019. gada beigām vidēji Latvijas uzņēmumiem bija 39 %, kas tiek uzskatīts par optimālu līmeni⁶⁸.

Gads	Finanšu neatkarības koeficients		
	Sociālie uzņēmumi <i>de jure</i>	Sociālie uzņēmumi <i>de facto</i>	Teorētiski pieņemtās normas
2017	14%	62%	50 % un vairāk
2018	20%	33%	
2019	26%	37%	
	Darba kapitāls (likviditāte)		
2017	0,74	2,69	1 – 2
2018	0,80	1,33	
2019	0,79	1,16	

2.22. tabula. Sociālo uzņēmumu finanšu neatkarības koeficients un likviditāte 2017.–2019. gadā

Avots: autoru veidots

Pēc 2.22. tabulā apkopotās informācijas var secināt, ka gan sociālie uzņēmumi, gan pārējie Latvijas uzņēmumi patur lielāku peļņas daļu uzņēmuma attīstībai, bet sociālo uzņēmumu *de jure* investori atrodas neizdevīgākā situācijā salīdzinājumā ar pārējo uzņēmumu investoriem, kuriem ir tiesības izņemt dividendēs noteikto peļņas daļu.

Savukārt sociālo uzņēmumu *de jure* likviditāte ir pasliktinājusies un ilgtermiņa ieguldījumi tiek finansēti no īstermiņa saistībām.

2.3.6. Sociālo uzņēmumu darbinieku atlīdzības un nomaksāto algu nodokļu apjoms Altum granta darbības laikā

Gan darbinieku skaita pieaugums, gan algu nodokļu (IIN un VSAOI) apjoma palielinājums ir vērojams gan sociālajiem uzņēmumiem *de jure*, gan sociālajiem uzņēmumiem *de facto* laika posmā no 2017. līdz 2019. gadam (2.23. tabula), savukārt algu nodokļu apjoma pieaugums ir straujāks tiem uzņēmumiem, kuriem bija piešķirts Altum grants atbilstošajā laika periodā (2.24. tabula). Tas liecina, ka Altum grants ir devis pozitīvu ieguldījumu ne tikai sociālās uzņēmējdarbības attīstībā kopumā, bet arī tieši attiecībā uz darbinieku skaitu un to atalgojumu.

⁶⁷ Bistrova J., Lace N., Kasperovica L. (2020). Aspects of Sustainability Enterprise crisis-resilience and competitiveness. *Journal of Sustainability Economic and Business* – pieņemts publicēšanai

⁶⁸ Bistrova J., Lace N., Kasperovica L. (2020). Aspects of Sustainability Enterprise crisis-resilience and competitiveness. *Journal of Sustainability Economic and Business* – pieņemts publicēšanai

Darbinieku skaits	Darbības gads	Sociālie uzņēmumi <i>de jure</i>		Sociālie uzņēmumi <i>de facto</i>	
		skaits	Izmaiņas pret iepriekšējo gadu, %	skaits	Izmaiņas pret iepriekšējo gadu, %
	2019	643	42,9%	510	8,5%
	2018	450	25,3%	470	1,3%
	2017	359	-	464	-
Nodokļu summas, EUR	Darbības gads	Sociālie uzņēmumi <i>de jure</i>		Sociālie uzņēmumi <i>de facto</i>	
		tūkst. EUR	Izmaiņas pret iepriekšējo gadu, %	tūkst. EUR	Izmaiņas pret iepriekšējo gadu, %
	2019	1 751,95	64,5%	1833,08	8,7%
	2018	1 064,69	21,4%	1686,02	31,0%
	2017	876,89	-	1286,65	-

2.23. tabula. Kopējā algu nodokļu nomaksas tendence pret darbinieku skaita pieaugumu

Avots: autoru veidots

Gads	Sociālie uzņēmumi <i>de jure</i>				Sociālie uzņēmumi <i>de facto</i>			
	Darbinieku skaits		Nodokļi		Darbinieku skaits		Nodokļi	
	skaits	Izmaiņas pret iepriekšējo gadu, %	tūkst. EUR	Izmaiņas pret iepriekšējo gadu, %	skaits	Izmaiņas pret iepriekšējo gadu, %	tūkst. EUR	Izmaiņas pret iepriekšējo gadu, %
2019	385	40%	1166,91	73%	346	5,5%	1422,77	44,5%
2018	275	37%	673,38	27%	329	0,3%	1372,19	39,4%
2017	201	-	529,2	-	328	-	984,38	-

2.24. tabula. Ar Altum piešķirto grantu nodokļu nomaksas tendence pret darbinieku skaita pieaugumu

Avots: autoru veidots

Turpmākajā pētījumā apkopota sociālo uzņēmumu vidējā darba alga un produktivitāte, analizējot arī 33 darba integrācijas sociālo uzņēmumu rādītājus. Vidējā darba alga ir aprēķināta, attiecinot kopējo nodokļu samaksu.

Aprēķinā iegūtie dati liecina, ka 2019. gadā sociālajiem uzņēmumiem kopumā darba alga ir aptuveni par 50 % zemāka nekā valstī vidēji aprēķinātā darba alga pēc Centrālās statistikas pārvaldes (turpmāk tekstā – CSP) datiem⁶⁹. Valstī 2019. gadā vidējā pilnas slodzes darba alga bija 1076 EUR, savukārt sociālajiem uzņēmumiem *de facto* – 544,59 EUR un sociālajiem uzņēmumiem *de jure* – 433,80 EUR, bet darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem uz pusi zemāka nekā pārējiem uzņēmumiem, ko nedaudz palielināja sociālajiem uzņēmumiem piešķirtais grants (2.25. tabula). Pētījuma autori uzskata, ka zemās darba algas sociālajos uzņēmumos nodarbinātajiem var neveicināt mērķgrupu iesaisti darba tirgū, jo īpaši situācijās, kad potenciālais darbinieks, uzsākot darba attiecības, var zaudēt citus pabalstus no valsts un pašvaldības (sīkāk par to 5.3.2. apakšnodalā).

Gads	Sociālie uzņēmumi <i>de jure</i>			Sociālie uzņēmumi <i>de facto</i>	
	Kopā	t. sk. darba integrācijas sociālie uzņēmumi		t. sk. ar Altum grantu	Bez Altum granta
		kopā			
2019	433,80	183,32		221,45	544,59
2018	358,48	94,25		92,73	543,53
2017	370,09	144,33		143,51	420,14

⁶⁹ 2019. gadā vidējā alga pirms nodokļu nomaksas – 1 076 eiro. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/darba-samaksa/meklet-tema/2635-darba-samaksas-parmainas-2019-gada-4>

Avots: autoru veidots

Būtisks rādītājs ir arī darbinieku produktivitāte. Kā atzīmēts monogrāfijā “Produktivitātes celšana: tendences un nākotnes izaicinājumi”⁷⁰, tad produktivitāte un konkurētspēja ir divi savstarpēji saistīti jēdzieni un būtiski faktori uzņēmuma ilgtspējai. Neskatoties uz to, ka Latvijas produktivitātes pieauguma tempi ir vieni no straujākajiem ES valstīs, tomēr, salīdzinot ar ES augsti attīstītajām valstīm, joprojām saglabājas liela atpalicība. 2018. gadā produktivitātes līmenis Latvijā bija tikai 49,4 % no ES vidējā līmeņa, un tas ir viens no zemākajiem rādītājiem ES. Monogrāfijā ir atzīmēts, ka produktivitātes pieaugumu nosaka galvenokārt ieguldījumi cilvēkkapitālā, ko veido izglītība, apmācība, zināšanu kopums. Sociālajiem uzņēmumiem un īpaši darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem ir noteiktas robežas, kas samazina uzņēmumu iespējas palielināt ražošanas apjomu uz minētā faktora rēķina. Par 2019. gadu aprēķinātā sociālo uzņēmumu produktivitāte ir visaugstākā sociālo uzņēmumu *de facto* vidū, bet viszemākā produktivitāte ir darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem. Produktivitāte tika aprēķināta, dalot atbilstošās sociālā uzņēmuma grupas kopējo apgrozījumu ar darbinieku skaitu (2.26. tabula).

Gads	Sociālie uzņēmumi <i>de jure</i>		Sociālie uzņēmumi <i>de facto</i>
	Sociālie uzņēmumi <i>de jure</i> kopā	t. sk. darba integrācijas sociālie uzņēmumi	
2019	18 353	10 299	20 676
2018	20 932	9 675	20 118
2017	19 500	21 625	17 890

2.26. tabula. Sociālo uzņēmumu darbinieku produktivitāte

Avots: autoru veidots

Kā jau iepriekš pētījumā autori norādīja, tad zemāka darba produktivitāte darba integrācijas sociālajos uzņēmumos ir likumsakarīga, ko ietekmē darbinieku ierobežotās fiziskās, intelektuālās vai citas spējas veikt konkrēto darbu. Tas nozīmē, ka šādu uzņēmumu attīstības veicināšanai būtiski izstrādāt papildu atbalsta veidus, lai šie uzņēmumi būtu konkurētspējīgāki tirgū (par izaicinājumiem mērķa grupu iesaistē darba integrācijas sociālajos uzņēmumos sīkāk – 5.3.2. un 5.3.3. apakšnodalās).

2.4. Galvenie rezultāti, secinājumi un priekšlikumi

1. Pētījumā analizēti rādītāji 204 sociālajiem uzņēmumiem, aptverot 119 sociālos uzņēmumus *de jure* (t. sk. 33 darba integrācijas sociālos uzņēmumus) un 85 potenciālos sociālos uzņēmumus (sociālie uzņēmumi *de facto*). Pēc veiktās analīzes secināts, ka kopumā sociālo uzņēmumu tirgus daļa ir nenozīmīga Latvijas ekonomikā, taču sociālo uzņēmumu apgrozījums katru gadu pieaug par 30% un 2019. gadā tie ir sasnieguši 6,6 % rentabilitāti, kas ir tuvu vidējam Latvijas rādītājam (6,51 %).
2. Veicot sociālo uzņēmumu finanšu rādītāju analīzi, tika identificēti vairāki riski, kas var apdraudēt sociālo uzņēmumu ilgtspēju, kā arī sniegti priekšlikumi, kas, iespējams, var nodrošināt sociālo uzņēmumu finanšu stabilitāti un līdz ar to – ilgtspēju, kā arī tā rezultātā sociālā uzņēmuma statusa iegūšana var kļūt pievilcīgāka un motivējošāka potenciālajiem sociālajiem uzņēmumiem, kas faktiski darbojas sociālajā uzņēmējdarbībā.
3. **Darba atlīdzības izmaksas.** Pētījumā secināts, ka sociālie uzņēmumi, īpaši sociālie uzņēmumi *de jure*, ar katru gadu nodarbina arvien lielāku darbinieku skaitu, taču atbilstoši

⁷⁰ Šteinbuka I. (2019). *Produktivitātes celšana: tendences un nākotnes izaicinājumi*. Latvijas Universitāte. 176 lpp.

nodokļu pieaugums atalgojumam pārsniedz darbinieku pieauguma tempu tikai tajos periodos, kad sociālajam uzņēmuma bija pieejams Altum grants, savukārt citos periodos darbinieku skaits aug straujāk nekā algu nodokļu pieaugums. Tas nozīmē, ka, pieaugot darbinieku skaitam, pastāv risks nenodrošināt viņiem konkurētspējīgu atalgojumu bez papildu finanšu instrumentu atbalsta.

4. Citi finanšu instrumenti ir nepieciešami arī tāpēc, ka darba integrācijas sociālajos uzņēmumos produktivitāte ir daudz zemāka nekā citos sociālajos uzņēmumos. Pētījumā arī konstatēts, ka vidējais sociālā uzņēmuma darba algu līmenis, salīdzinot ar vidējo darba algu Latvijā, ir ievērojami zemāks.

Lai nodrošinātu konkurētspējīgu atalgojumu, *Labklājības ministrijai* izstrādāt iedzīvotāju ienākuma nodokļa un VSAOI kompensējošo atbalstu instrumentus: 1) iedzīvotāju ienākuma nodokļa likmes samazināšanu, jo valsts un pašvaldības to var kompensēt, netiešā veidā gūstot ienākumus no sociālo uzņēmumu ietekmes faktoriem (skat. 3. sadaļu); 2) sekmēt VSAOI kompensēšanu ES finansējuma granta veidā, nesamazinot esošās nodokļa likmes.

5. **Sociālo uzņēmumu negatīvais finanšu rezultāts pirmajos darbības gados.** Pētījumā secināts, ka uzņēmumi ar darbības laiku līdz sešiem gadiem strādā ar zaudējumiem, un lielāks zaudējumu īpatsvars ir tieši sociālajiem uzņēmumiem *de jure*. 71 % no visiem uzņēmumiem, kas ir ieguvuši sociālā uzņēmuma statusu, ir uzņēmumi ar darbības laiku līdz sešiem gadiem. Tiek pieņemts, ka jaunāki uzņēmumi piesakās sociālā uzņēmuma statusam, lai iegūtu papildu finansējumu.

Labklājības ministrijai izstrādāt vienreizējās nelielu investīciju atbalsta summas līdz 20 000 EUR jaundibinātiem uzņēmumiem ar darbības laiku līdz trīs gadiem. Minētais atbalsts atšķirībā no grantiem būtu piešķirts bez uzņēmuma līdzfinansējuma un ieskaitīts uzņēmumam pirms izmaksu veikšanas un būtu paredzēts ilgtermiņa un apgrozāmo līdzekļu iegādei uzņēmējdarbības uzsākšanai.

6. **Sociālā uzņēmuma finanšu neatkarības līmenis.** Ņemot vērā faktu, ka Sociālā uzņēmuma likums neparedz dividenžu izmaksu un līdz ar to iegūtā peļņa paliek uzņēmuma rīcībā, pētījumā konstatēts sociālo uzņēmumu pašu kapitāla pieaugums. Līdz ar to uzlabojas uzņēmuma finanšu stabilitāte, par ko liecina finanšu neatkarības koeficienta rādītāja pieaugums no 14 % 2017. gadā līdz 26 % 2019. gadā. Arī pārējiem uzņēmumiem, kas darbojas Latvijas tirgū, pateicoties 2018. gadā pieņemtajiem grozījumiem par reinvestētās peļņas neaplikšanu ar uzņēmuma ienākuma nodokli, finanšu neatkarības koeficients palielinājās no 29 % 2017. gadā līdz 39 % 2019. gadā. Pēc būtības Uzņēmuma ienākuma nodokļa likums un Sociālā uzņēmuma likums neparedz aplikt ar uzņēmuma ienākuma nodokli peļņu, kas paliek uzņēmuma rīcībā un netiek sadalīta dividendēs, savukārt sociālais uzņēmums atrodas neizdevīgākā situācijā. Aizliedzot sadalīt iegūto peļņu dividendēs, sociālajam uzņēmumam tiek ierobežota privāto investoru piesaiste, salīdzinot ar pārējiem uzņēmumiem, kas būtu svarīgi uzņēmumiem pirmajos darbības gados, kad lielākā daļa uzņēmumu strādā ar zaudējumiem un ir nepieciešams ārējais finansējums. Arī iegūtais zemais likviditātes rādītājs sociālajiem uzņēmumiem kopumā liecina, ka uzņēmumi finansē ilgtermiņa ieguldījumus ar īstermiņa saistībām. Tas liecina, ka uzņēmumiem ir nepieciešams ilgtermiņa ārējais finansējums gan pašu kapitālam, piesaistot privātā kapitāla investorus, gan ilgtermiņa aizņemtā kapitāla līdzekļi, taču jaunajiem uzņēmumiem ir grūti tos saņemt.

- Viens no risinājumiem finanšu atbalsta instrumentu attīstībā ir piesaistīt *privātos investorus*. Tomēr, lai tas būtu iespējams, ir nepieciešams mainīt investīciju nosacījumus,

paredzot investoriem iespēju saņemt noteiktu atdevi % no investētā kapitāla. Tā varētu būt fiksēta likme vai arī mainīga likme, par bāzi ņemot inflācijas rādītājus.

- Autori ierosina diferencēt granta apmēru atbilstoši uzņēmuma darbības ilgumam, nosakot granta summas un līdzfinansējuma apjomu. Piemēram, ja granta summa ir līdz 50 000 EUR, tad līdzfinansējums – 10 %; granta summa līdz 100 000 EUR un līdzfinansējums – 20 % bet, ja granta summa ir virs 200 000 EUR, tad līdzfinansējums – 30 %). Minimālā granta summa 50 000 EUR apmērā ir izvēlēta atbilstoši spēkā esošajiem noteikumiem, ar ko tiek limitēts arī jaundibināto uzņēmumu granta apjoms. Savukārt maksimālā atbalstāmā summa atbilst *de minimis* līmenim (200 000 EUR) un piemērojama uzņēmumiem ar ilgāku darbības laiku. Līdzfinansējuma līmeni varētu piemērot arī citās proporcijās, būtiski ievērot diferencēto pieeju: uzņēmumiem ar īsāku darbības laiku mazāks līdzfinansēšanas procents, bet uzņēmumiem ar garāku darbības laiku – lielāks, kā arī pie lielākās granta summa lielāks līdzfinansējuma procents, kas līdzsvaro projekta ieviešanas riskus.

- Lai būtu pievilcīga privātā kapitāla investīcija, pētījuma autori rosina *Labklājības ministrijai* veikt izmaiņas Sociālā uzņēmuma likumā un daļēji (vismaz 10–30 %) no iegūtās peļņas ļaut sociālajiem uzņēmumiem sadalīt dividendēs, ņemot vērā tādus pašus nosacījumus, kādi ir uzņēmējdarbībā kopumā.

7. **Reģionu atbalsta prioritātes.** Piešķirot finanšu atbalsta instrumentus, pētījuma autori rosina prioritizēt darba vietu veidošanu, kur tas ir vairāk nepieciešamas. Kā atzīmē Eiropas Komisija, tad vislielākais nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvars 2017. gadā bija Latgalē (44,2 %), vismazākais – Rīgā (15,6 %) ⁷¹, arī, balstoties uz statistikas datiem, 30.09.2020 Latgalē fiksēts vislielākais bezdarba līmenis (15,40 % ⁷²). Attiecīgi Latgalē lielāku atbalstu varētu sniegt tādiem sociālajiem uzņēmumiem, kas veicina darba vietu veidošanos un bezdarba samazināšanos.

Autori: Mārtiņš Knite, Lāsma Līcīte-Ķurbe, Aivars Timofejevs, piesaistītā speciāliste – Ludmila Kasperoviča

⁷¹ Šteinbuka I. (2019) *Produktivitātes celšana: tendences un nākotnes izaicinājumi*. Latvijas Universitāte. 176 lpp.

⁷² *Bezdarba rādītāji un NVA aktivitātes 2020. gadā*. Pieejams: <https://www.nva.gov.lv/lv/2020gads>

3. NODAĻA SOCIĀLO UZŅĒMUMU IETEKMES MĒRĪŠANAS TEORIJA UN PRAKSE

Šajā nodaļā izvērtēta līdzšinējā prakse sociālās ietekmes mērīšanā Latvijā, balstoties uz sociālo uzņēmumu aptaujas rezultātiem, vēsturisko analīzi un iepriekšējiem pētījumiem. Tad apzināti un strukturēti sociālās ietekmes rezultātu esošie un potenciālie lietotāji un to vajadzības Latvijā. Tālāk seko sociālās ietekmes teorijas un pieeju izvērtējums, balstoties uz zinātniskās literatūras analīzi, kā arī citu valstu pieredzes un pielietoto pieeju un metožu vērtējums. Rezultātā izvēlētas vairākas alternatīvās pieejas un metodes, kas izvērtētas padziļināti gan pēc satura, gan piemērotības specifiskajām lietotāju vajadzībām Latvijā un sniegti priekšlikumi un apsvērumi turpmākai metožu pielietošanai.

3.1. Latvijai prakse sociālās ietekmes mērīšanā

3.1.1. Vēsturiskā attīstība un normatīvais regulējums Latvijā

Līdz šim sociālās ietekmes apzināšana un mērīšana bija daļa no sociālās uzņēmējdarbības statusa iegūšanas un Altum grantu iegūšanas procesa. Uzņēmumu līmenī veikums ir atkarīgs no paša uzņēmuma interpretācijas un izpratnes. Metodoloģiskā līmenī 2016. gadā tika izstrādāta Sociālo uzņēmumu atbalsta instrumentu un atbalsta sniegšanas metodika un Sociālo uzņēmumu pazīmju, atlases kritēriju un to piemērošanas metodika⁷³.

Latvijā sociālo uzņēmumu radītās sociālās ietekmes apzināšanu sistemātiski ir veikusi Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācija⁷⁴. Aptaujājot tās biedrus, tika secināts – cik plaša ir izpratne par sociālo uzņēmējdarbību, tikpat dažādi tiek interpretēta sociālā ietekme un tās mērīšana.

Sociālās ietekmes **mērīšana ārējām vajadzībām** saistāma ar daudzu sociālo uzņēmumu pašreizējo juridisko formu – biedrība vai nodibinājums. Tāpēc sociālās ietekmes dati tiek apkopoti un sniegti kā daļa no gada pārskata sabiedriskā labuma organizācijām vai atskaites veidā saviem sadarbības partneriem. Sociālās ietekmes izvērtēšana tiek veikta arī, domājot par nākotnes plāniem – pašlaik nav taustāmu ieguvumu sociālās ietekmes mērīšanai, bet nākotnes plānos būs nepieciešams – Labklājības ministrijas un Altum grantu programma, citi grantu devēji, sociālā ietekme kā biznesa plāna sastāvdaļa. Tāpat iepriekš sasniegtā sociālā ietekme ir informācija, kuru izmanto, lai komunicētu ar potenciālajiem sponsoriem⁷⁵.

3.1.2. Latvijas sociālo uzņēmumu sapratne un zināšanas par sociālās ietekmes mērīšanu

Latvijas sociālo uzņēmumu sapratne un zināšanas par sociālās ietekmes mērīšanu tika pētītas, izmantojot trīs avotus:

⁷³ Iepirkuma līgums Nr. LRLM2016/32-4-10/08ASU/1, kas noslēgts starp Labklājības ministriju un biedrību “Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS” par iepirkuma “Metodiku izstrāde par sociālo uzņēmumu pazīmēm, atlases kritērijiem un to piemērošanu, un sociālo uzņēmumu atbalsta instrumentu un atbalsta sniegšanu un finansējuma saņēmēja un sadarbības partnera apmācībām” īstenošanu, kas īstenots, saņemot finansējumu no Eiropas Sociālā fonda (turpmāk – ESF) projekta Nr.9.1.1.3/15/I/001 “Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai”

⁷⁴ *Sociālās ietekmes mērīšanas prakse Latvijas sociālo uzņēmumu vidū: galvenie secinājumi*. Pieejams: <https://sua.lv/socialas-ietekmes-merisana-lv-uznemumu-vidu/>; *Sociālā ietekme un tās mērīšana sociālās uzņēmējdarbības kontekstā*. Pieejams: <https://sua.lv/sociala-ietekme-un-tas-merisana-socialas-uznemejdarbibas-konteksta/>

⁷⁵ *Sociālās ietekmes mērīšanas prakse Latvijas sociālo uzņēmumu vidū: galvenie secinājumi*. Pieejams: <https://sua.lv/socialas-ietekmes-merisana-lv-uznemumu-vidu/>

- iepriekšējo pētījumu rezultātus⁷⁶;
- šī pētījuma ietvaros veiktās aptaujas un interviju rezultātus;
- sociālo uzņēmumu sagatavoto informāciju par sociālo ietekmi – grantu pieteikumus un atskaišu informāciju, kas izvērstā nākamajā nodaļā, kur vērtēta pati ietekme.

Iepriekšējo pētījumu rezultāti

Latvijā sociālo uzņēmumu radītās sociālās ietekmes apzināšanu veikusi un apkopojusi Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācija⁷⁷. Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācija veiktā pētījuma ietvaros konstatējusi, ka Latvijā sociālā ietekme ir vēl mazpazīstams jēdziens, kurš tiek interpretēts pēc konkrēto organizāciju uzskatiem, vai arī par to organizācijas nav dzirdējušas nemaz. Kā noskaidrots Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas pētījumā, daudziem sociālajiem uzņēmumiem sociālā ietekme saistīta ar savas mērķa grupas dzīves kvalitātes paaugstināšanu un citiem saistītiem procesiem (pašapziņas celšanos, integrāciju sabiedrībā u. c.). Tāpat organizācijas pētījumā norādīja, ka sociālā ietekme rodas viņu darbības rezultātā (tātad, iespējams, ir plānota un mērķtiecīgi virzīta), kā arī norādīja uz nepieciešamību to mērīt (izteikt monetāri, skaitliski). Vienlaikus tika minēta arī ilgtermiņa ietekme, kas neaprobežojas tikai ar organizācijas mērķa grupu, bet skar arī sabiedrības kopējo labklājību, sociālo lēmumu pieņemšanu u. c. Tika uzsvērtā komunikācijas loma sabiedrības izglītošanā un uzskatu maiņā.

Pētījumā iegūtie dati liecina, ka tikai 1/3 daļa sociālo uzņēmumu sociālo ietekmi mēra (vai mēra daļēji), taču to nevar vērtēt viennozīmīgi, jo sociālo uzņēmumu izpratne par sociālās ietekmes mērīšanu atšķiras. Tomēr sociālo uzņēmumu motivācija sociālās ietekmes mērīšanai pamatojas faktā, ka sociālā ietekme tiek mērīta gan savām vajadzībām, gan ārējām vajadzībām. Sociālās ietekmes **mērīšana savām vajadzībām** saistāma ar to, ka tā ir iespēja saprast, vai organizācijas darbības rezultātā ir sasniegti izvirzītie mērķi un vai šī darbība ir jēgpilna.

Savas sociālās ietekmes mērīšanai sociālie uzņēmumi **izmanto dažādas metodes un rīkus** – gan kvantitatīvus, gan kvalitatīvus rādītājus, biežāk izmantotie ir:

- izvērtēšanas anketas;
- pieredzes stāsti (atsauksmes);
- individuālas sarunas par vajadzībām;
- statistikas datu apkopojums (gada pārskats, iekšējās statistikas dati);
- metriskā metode;
- skaitliski (izsniegto produktu skaits; ziedojumu summa, cilvēku skaits);
- salīdzinājumi (oficiālās statistikas izmaiņas)⁷⁸.

Var secināt, ka kopumā sociālās ietekmes mērīšana sociālajiem uzņēmējiem ir izaicinājums un trūkst prakses. Pētījuma autori uzskata, ka tas liecina par nepieciešamību izstrādāt vadlīnijas sociālās ietekmes mērīšanai, lai apkopotu labās prakses piemērus un veidus, kā sociālo ietekmi mērīt, lai tādejādi sociālie uzņēmēji varētu apmainīties ar pieredzi un zināšanām šajā jomā.

Piesakoties uz sociālā uzņēmuma statusa iegūšanu, šobrīd tiek prasīts norādīt paredzamo sociālo ietekmi. Tomēr daudzos gadījumos šī sadaļa tiek aizpildīta tūri formāli, lietojot attiecīgos atslēgas vārdus, piemēram, būtiska sociālā ietekme. Uzņēmēju nespēja novērtēt paredzamo sociālo

⁷⁶ *Sociālās ietekmes mērīšanas prakse Latvijas sociālo uzņēmumu vidū: galvenie secinājumi*. Pieejams: <https://sua.lv/socialas-ietekmes-merisana-lv-uznemumu-vidu/>; *Sociālā ietekme un tās mērīšana sociālās uzņēmējdarbības kontekstā*. Pieejams: <https://sua.lv/sociala-ietekme-un-tas-merisana-socialas-uznemejdarbibas-konteksta/>

⁷⁷ *Sociālās ietekmes mērīšanas prakse Latvijas sociālo uzņēmumu vidū: galvenie secinājumi*. Pieejams: <https://sua.lv/socialas-ietekmes-merisana-lv-uznemumu-vidu/>; *Sociālā ietekme un tās mērīšana sociālās uzņēmējdarbības kontekstā*. Pieejams: <https://sua.lv/sociala-ietekme-un-tas-merisana-socialas-uznemejdarbibas-konteksta/>

⁷⁸ *Sociālās ietekmes mērīšanas prakse Latvijas sociālo uzņēmumu vidū: galvenie secinājumi*. Pieejams: <https://sua.lv/socialas-ietekmes-merisana-lv-uznemumu-vidu/>

ietekmi liecina ne tikai par to, ka uzņēmēji nezina, kā šo ietekmi mērīt, bet arī par to, ka uzņēmēji nav pietiekami detalizēti izstrādājuši savu rīcības plānu un daudzos gadījumos tiem pat trūkst konkrēta priekšstata, ar ko tieši viņi nodarbosies. Salīdzinot sociālo uzņēmumu statusa pieteikšanās sistēmu un Altum grantu programmu, var secināt, ka grantu gadījumā tiek prasīta krietni precīzāka un detalizētāka informācija par paredzamajiem rezultātiem. Tomēr nākotnē būtu lietderīgi attīstīt kopējo uzņēmēju izpratni par ietekmes mērīšanas metodēm, jo statuss tiek iegūts ilgtermiņā, un uzņēmumi var nezināt, uz kādiem atbalsta instrumentiem procesa gaitā tie vēlēšies pretendēt.

Sociālo uzņēmumu interviju rezultāti

Pētnieki, veicot intervijas ar sociālajiem uzņēmējiem, konstatēja, ka sociālās ietekmes mērīšana ir tā, kas sagādā daudziem uzņēmējiem vislielāko izaicinājumu, jo īpaši norādot sociālo ietekmi atskaitēs. Lielākā daļa norāda, ka sociālā ietekme ir kaut kas *“netverams”, “filozofisks”, “subjektīvs”, “tā ir viena lieta, par ko visi runā, bet neviens tā īsti nav redzējis”*. Pētījumā konstatēts, ka sociālie uzņēmumi izmanto dažādas metodes, kā mērīt sociālo ietekmi. Visbiežāk izplatītās ir:

- mērķa grupu nodarbinātība vai pakalpojumu sniegšana mērķa grupām;
- aptaujas;
- dalība pasākumos, nodarbību vadīšana, konsultāciju sniegšana un dalībnieku skaits organizētajos pasākumos, nodarbībās, lekcijās;
- sociālo tīklu un mājaslapas apmeklētāju statistika;
- veikto tirdzniecības darījumu uzskaitē (pavadzīmju vai kases čeku uzskaitē);
- kvalitatīvais profesionālais novērtējums, piemēram, balvas konkrētā pasākumā vai kritika, atsauksmes, profesionāļu vērtējums, vai vienkārši vērtējums sabiedrībā, kur tiek atspoguļots sociālais uzņēmums.

Mērķa grupu nodarbinātība vai pakalpojumu sniegšana mērķa grupām. Darba integrācijas sociālo uzņēmumu gadījumā visvienkāršākā sociālās ietekmes uzskaitē tiek veikta, nosakot nodarbināto mērķa grupu skaitu. Savukārt sociālie uzņēmēji, kas sniedz pakalpojumus mērķa grupām, var aprēķināt labuma saņēmēju skaitu.

Aptaujas. Darba integrācijas sociālais uzņēmums “Sonido” (zvanu centrs) sākuši veikt zvanītāju anketēšanu, lai padziļināti izpētītu savu sociālo ietekmi. *“Kopā ar psihologu izstrādājām ļoti maziņu anketu, kas pierāda, ka tam, ko mēs darām (nodrošinām bezmaksas sarunas, ja vienkārši gribas parunāt ar mums), ir nozīme un kā tas ietekmē to cilvēku dzīvi un kā tā dzīve laika gaitā uzlabojas, jo mums ir ļoti daudz pastāvīgie klienti, kas zvana,”* stāsta Liene Reine-Miteva.

Protams, attiecībā uz anketām sociālie uzņēmēji norāda, ka tās prasa diezgan lielus laika resursus, kā arī cilvēku iesaisti. Nereti šādām aktivitātēm sociālajiem uzņēmējiem neatliek laika. Sociālie uzņēmēji intervijās atzīmēja, ka nereti anketēšanu veic ar citu mērķi (piem., skolas – akreditācijām), bet daļa rezultātu ir nozīmīga, arī raksturojot sociālo ietekmi. Tomēr kopumā šāda prakse ir atbalstāma un veicināma. Atgriezeniskās saites iegūšanai iztērētie resursi būtu drīzāk uzskatāmi par investīciju, nevis izdevumu. Pateicoties šādām aptaujām, sociālie uzņēmumi varētu daudz labāk izvērtēt savas darbības ietekmi, kā arī uzzināt mērķa grupu vajadzības un vēlmes, kas nākotnē palīdzētu vēl vairāk pielāgot un uzlabot sniegtos pakalpojumus.

Dalība pasākumos, nodarbību vadīšana, konsultāciju sniegšana. Pētījumā apzinātie uzņēmēji vada dažādus pasākumus vai organizē nodarbības, t. sk. par veselīgu dzīvesveidu, sniedz konsultācijas par sociālās uzņēmējdarbības atbalsta programmu utt., kā rezultātā tiek iegūti dati gan par īstenotajiem pasākumiem, gan par dalībnieku skaitu, kā arī bieži vien pēc šiem pasākumiem dalībnieki aizpilda anketu.

Pavadzīmju vai kases čeku uzskaitē. Kā atzīmē “Cafe M” vadītāja, tad viens no veidiem, kā viņa mērīja sociālo ietekmi, bija skaitot līdzī nēmamās krūzītes: *“Man bija tās līdzī nēmamās (take away) krūzītes, vai arī cilvēki nāca ar savējām, vai nu viņi aizņēmas daudzkārt lietojamās*

krūzītes. *Tad es vienkārši izdomāju, ka es kasē to iesitīšu kā 1 centu, tad principā no dzēriena cenas atņemšu to 1 santīmu. Tad attiecīgi cena galā ir viena un tā pati, bet man katrā kases čekā parādās sadaļa "līdzī", kur man parādās, cik ir bijušas tās krūzītes, jo es zinu, ka 1 santīms ir 1 krūzīte. Tādā veidā caur kases čekiem es uzskaitīju, cik man ir bijušas tās krūzītes.*" Tāpat arī viņa uzskaitīja, cik kg kafijas biežumu jeb komposta tiek atdoti.

Savukārt "Svaigi.lv" uzskaita saimniecību skaitu, ar kurām viņi sadarbojas un kuri attiecīgi ir tiešie labuma guvēji. Tāpat kā tirdzniecības uzņēmums, viņi skaita pavadzīmju summas, kas reāli ienāk saimniecības kontā.

Kā izaicinājumu sociālās ietekmes mērīšanā sociālie uzņēmēji akcentē laika un cilvēkresursu trūkumu: *"Es labprāt to atbalstu un piedalītos tajā, jo man interesētu, cik tālu mūsu darbs rezonē, kādu ietekmi tas rada reģionā.. Bet mums pašiem tam nav resursu. Mums tas neko nemaina, mēs turpinām darīt to, ko darām. Bet mēs būtu gatavi piedalīties, ja kāds cits to organizē."* Tāpat arī nereti sociālajam uzņēmējam nav tik specifisku zināšanu par ietekmes mērīšanu – *"..uzņēmējiem nav tādu zināšanu (ko tad ielikt tajā aprakstā) un nav tādas valodas. Pašam izdomāt ir reāli grūti"*.

Tajā pašā laikā sociālie uzņēmēji norāda, ka ne visu sociālo ietekmi iespējams "ielikt" kvantitatīvos rāmjos. Piemēram, fonda "Iespēju tilts" gadījumā cilvēkiem no sociālā riska grupām ir iespēja izstrādāt rokdarbus un tos atnest, lai pārdotu veikaliņā. Kā norāda organizācijas pārstāve: *"Viņi ir priecīgi, ka var piedalīties. Viņiem ir mērķis kaut ko darīt. Ne tik daudz materiālā ieinteresētība, bet tā morālā – jūties kādam vajadzīgs, vari iziet no mājas un atnest to precī."* To akcentē arī sociālā uzņēmuma "Visi Var" vadītāja E. Viļkina: *"Cilvēkam ceļas pašapziņa, ka viņš ir kādam vajadzīgs, ka var kaut ko izdarīt, ka viņa produktu, ko viņš ir izgatavojis, kāds novērtē, kādam iepatīkas. Tā ir liela vērtība, ko cilvēki arī paši atzīst. Viņi priecājas. Un mēs arī cenšamies to pastiprināt, ka viņa produkts ir nopirkts vai kaut kas labs ir pateikts vai atrakstīts internetā, kad saņemts caur pakomātu. Mēs visas šīs ziņas nonesam līdz cilvēkam, kas to ir izgatavojis. Un tas viņam ir ļoti, ļoti svarīgi. Reizēm ne tā nauda ir tik svarīga, cik tas, ka viņš tiek novērtēts."*

Sociālā uzņēmuma "Svētā Lūka darbnīca" īpašnieks, kurš nodarbina bijušos ieslodzītos, atzīmē, ka ieguvums no šīs mērķa grupas nodarbinātības sabiedrībā ir būtisks: *"Viņi reāli tajā laikā neizdara noziegumus. Cilvēki tam nepievērš uzmanību, bet, kad pats saskaras ar kādu pāri darījumu, tad gan viņš sāk sajūst uz savas ādas, kā tas būtu, ja šis cilvēks kaut kur būtu nodarbināts, piemēram, strādātu. Tad viņš, iespējams, to nemaz nebūtu izdarījis."*

Kā atzīmē "RB Cafe" īpašnieks M. Grāvis: *"Viena no tādām lietām ir piederības un vajadzības sajūta. To rada ne tikai darbs, bet, piemēram, dažāda veida sociālie pakalpojumi, nodarbības, iekļaujošas grupas, kaut vai nūjošanas nodarbības senioriem, ka tu neesi vientuļš, bet esi kādam vajadzīgs un tev ir, ar ko parunāties. Tas arī varbūt ir viens no būtiskajiem aspektiem, ko sociālā sfēra dara un kas parasti netiek mērīta un atzīta par esamību. Ja mēs paskatāmies pašnāvību skaitu, tad mūsu garīgā veselība ir pilnīgi "čau". Tas ir ļoti, ļoti nozīmīgs faktors, ko būtu jāņem vērā, ka cilvēkam ir sociālais burbulis."*

Var secināt, ka sociālā ietekme nav mērāma tikai finansiālos rādītājos, bet tā ir piederības sajūtas radīšana cilvēkiem, ka viņi kādam ir vajadzīgi, viņu ekonomiskās un psiholoģiskās dzīves kvalitātes uzlabošana. Turklāt tiek minēti arī vairāki citi netiešie sociālie labumi, proti, ka netiešie ieguvēji ir arī ģimenes locekļi: *"Tie netiešie ieguvēji ir arī tuvinieki. Tas ir atbalsts, kad zina, ka tuvinieks iet uz darbu, par viņu kāds padomās, noorganizēs to ikdienu. Tas arī ir būtiski, ka tuviniekam atkrīt kāda daļa no rūpes, it sevišķi, ja ir smagāki gadījumi."* Uz to norāda arī cita sociālā uzņēmēja: *"Ja cilvēks strādā tajā arodā, kas viņam patīk un nopelna tur naudiņu, tad pats labāk jūtas, domā par savu pašizaugsmi un attīstību. Līdz ar to, ja viņš domā par to, tad domā par tiem cilvēkiem, kas viņam ir apkārt. Ja viņam ir ģimene, tad, protams, tas ģimenei arī ir ļoti labi. Nav nekādas atkarības vai citas lietas neienāk, jo cilvēks ir aizņemts ar darbu, kas viņam patīk."*

Taču vienlaikus sociālie uzņēmēji atzīst, ka ir būtiski mērīt sociālo ietekmi arī kvantitatīvi: *"Cipariem ir ļoti svarīga nozīme, jo tas rāda, cik ir liela vai maza problēma. Ja tev ir cipars, tu vienmēr vari novērtēt. Ar cipariem var paspēlēties. Tieši šie cipari dod pareizo virzienu."*

Viena no pētījumā iesaistītajām sociālajām uzņēmējām uzskata, ka ir svarīgi, lai kāds uzņēmējam palīdz ieraudzīt to visu labumu, ko viņš dod, norādot, ka sociālo ietekmi var mērīt ne tikai pati sociālais uzņēmējs: *“Pašvaldība to redz savādāk – mums ir mazāk bezdarbnieku, nodokļu slogs mazāks utt.”*

Pētījumā iesaistītie uzņēmēji arī rosināja apkopot veidus, kā uzņēmēji šobrīd mēra sociālo ietekmi un izveidot sarakstu, kādi ir veidi, kā mērīt, kā arī izstrādāt sociālās ietekmes mērīšanas metodiku (kritērijus, rādītājus utt.). Vienlaikus gan paši arī atzīst, ka *“..ir ārkārtīgi grūti atrast tādus vispārīgus un kopējus kritērijus, kā var to izmērīt. Tas tiešām vairāk saistās ar tām kvalitatīvām pārmaiņām, ne tik daudz ar kvantitatīvām pārmaiņām”*.

Pamatojoties uz sociālo uzņēmēju interviju rezultātiem, autori secina, ka sociālie uzņēmēji apzinās, ka rada sociālo labumu konkrētai mērķa grupai vai plašākai sabiedrībai, taču saskaras ar izaicinājumu sociālo ietekmi izteikt kvantitatīvos rādītājos. Attiecībā uz darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem ietekmi ir vieglāk izteikt skaitliskos rādītājos, norādot mērķa grupu darbinieku skaitu, taču tas nav vienīgais labums, ko sociālais uzņēmums rada. Attiecībā uz sociālajiem ieguvumiem (mērķa grupu darbinieku pašvērtējuma celšanās, piederības sajūtas veidošanās, dzīves kvalitātes uzlabošana u. c.) – tos ir daudz grūtāk kvantificēt. Autori uzskata, ka sociālo uzņēmēju izvirzītais priekšlikums – izstrādāt vadlīnijas sociālās ietekmes mērīšanai – ir būtisks, lai gūtu precīzākus un visaptverošākus rezultātus par sociālās uzņēmējdarbības ietekmi sabiedrībā un ekonomikā. Autori uzskata, ka būtiski mērīt sociālo ietekmi ne tikai no sociālā uzņēmēja perspektīvas, bet plašāk – mērot sociālo ietekmi pašvaldības un reģiona kontekstā (piem., izvērtējot bezdarba un pabalsta sloga samazināšanos). Kopumā, lai veicinātu sociālo uzņēmumu sociālās ietekmes mērīšanu, autori arī rosina sociālos uzņēmējus sadarboties ar izglītības iestādēm, aicinot jaunos pētniekus veikt sociālās ietekmes mērīšanu konkrētā uzņēmumā. Praksē šādi piemēri ir vairākkārt konstatēti^{79,80}, kas veicina gan pētniecību sociālajā uzņēmējdarbībā, gan palīdz sociālajam uzņēmējam labāk izprast, kā aprēķināt radīto sociālo ietekmi.

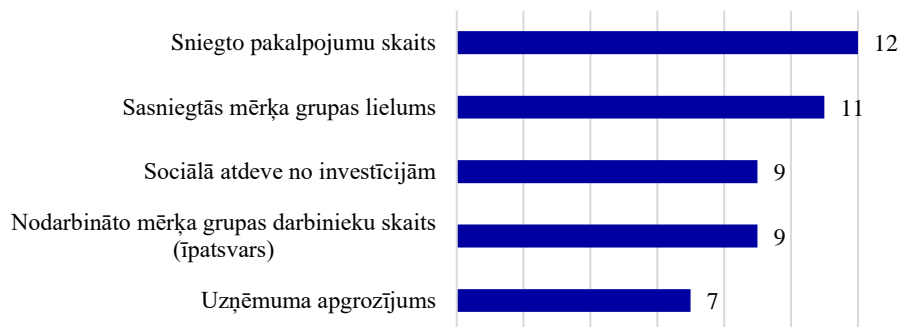
Sociālo uzņēmumu aptaujas rezultāti

Pētnieku veiktajā sociālo uzņēmumu aptaujā tika iekļauti vairāki jautājumi par ietekmes mērīšanu. Zemāk izklāstīti rezultāti daļējumā pa uzdotajiem jautājumiem.

Attiecībā uz jautājumu **“Kādi uzņēmuma darbības rezultāti, jūsuprāt, vislabāk raksturo sociālā uzņēmuma radīto ietekmi?”**, var secināt, ka visaugstāk respondenti vērtē sniegto pakalpojumu skaitu un sniegtās mērķa grupas lielumu. Savukārt viszemāk tiek vērtēts uzņēmuma apgrozījums (skat. 3.1. att.). Kā citus darbības rezultātus, kas labi raksturo sociālā uzņēmuma radīto ietekmi, respondenti min labumu guvušo skaitu, atsauksmes no pakalpojumu saņēmējiem, izmaiņas nozarē.

⁷⁹ Gintere D. (2020). *Sociālo uzņēmumu ietekmes izvērtējums Latvijā*. Maģistra darbs: LLU. 101 lpp.

⁸⁰ Kumačeva S. (2018). *Biedrības “Tuvu” sociālās ietekmes novērtējums*. Maģistra darbs: LLU. 101 lpp.

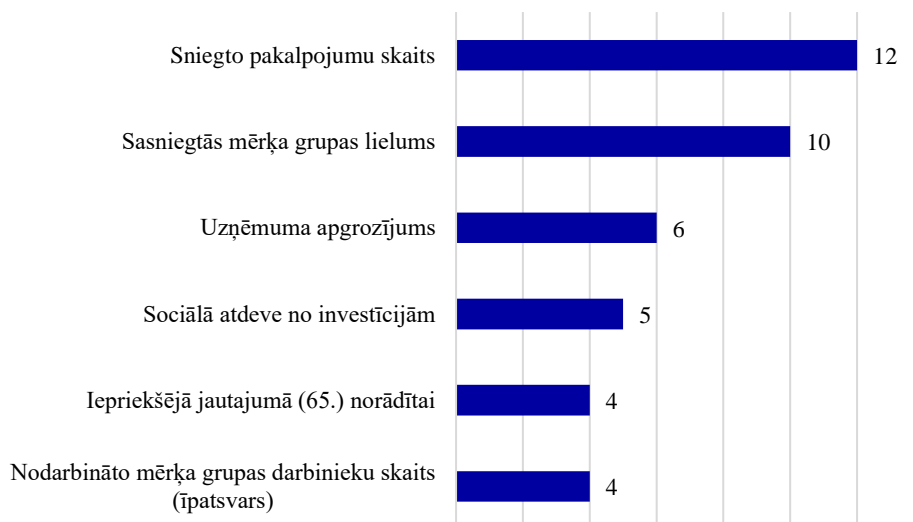

3.1. att. Respondentu atbildes uz jautājumu: “Kādi uzņēmuma darbības rezultāti, jūsuprāt, vislabāk raksturo sociālā uzņēmuma radīto ietekmi?”, skaits

Avots: autoru veiktās aptaujas rezultāti de jure sociālo uzņēmumu vidū (N=39), 2020

Pēc sociālo uzņēmēju sniegtajām atbildēm var secināt, ka sniegto pakalpojumu skaits un sasniegtās mērķa grupas lielums ir būtiskākie rādītāji, jo tos ir visvienkāršāk izmērīt un tie parāda tūlītēju labumu / rezultātu. Savukārt izmaiņas nozarē ne vienmēr var saskatīt un izmērīt, jo īpaši, ņemot vērā faktu, ka sociālā uzņēmējdarbība ir jauna joma un tās devums nozaru kontekstā vēl nav tik ievērojams. Attiecībā uz apgrozījumu sociālo uzņēmēju viedokļi nav tik viennozīmīgi, kas skaidrojams ar faktu, ka var būt liels apgrozījums, bet labums mērķa grupai ne vienmēr būs saistīts tiešā veidā ar uzņēmuma finanšu rādītājiem.

Izvērtējot atbildes uz aptaujas jautājumu “**Kurus no tiem jūs izmantojat savas darbības novērtēšanai?**”, var secināt, ka visbiežāk respondenti sava uzņēmuma novērtēšanā izmanto sniegto pakalpojumu skaitu (12) un sasniegtās mērķa grupas lielumu (10). Savukārt vismazāk darbības novērtēšanā tiek izmantots nodarbināto mērķa grupas darbinieku skaits (īpatsvars).

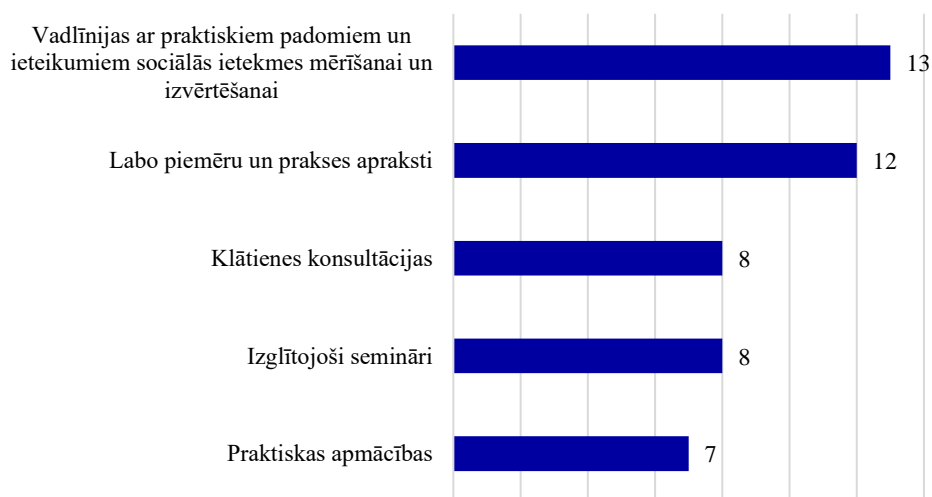
3.2. att. Respondentu atbildes uz jautājumu: “Kurus no tiem jūs izmantojat savas darbības novērtēšanai?”, skaits

Avots: autoru veiktās aptaujas rezultāti de jure sociālo uzņēmumu vidū (N=41), 2020

Var secināt, ka tie rādītāji, kurus sociālie uzņēmēji uzskata par būtiskākajiem sociālās ietekmes mērīšanai, arī visbiežāk tiek izmantoti praksē. Kā iepriekš norādīja autori, šos rādītājus ir salīdzinoši visvieglāk identificēt un kvantificēt. Attiecībā uz sociālo atdevi no investīcijām – ne visi sociālie uzņēmēji izprot, kā to novērtēt, tāpēc praksē šis rādītājs tiek mazāk izmantots. Attiecībā uz nodarbināto mērķa grupas darbinieku skaitu – šis rādītājs ir aktuāls galvenokārt darba

integrācijas sociālajiem uzņēmumiem, tāpēc vairāk tiek izmantots tikai šo uzņēmumu sociālās ietekmes vērtēšanā.

Izvērtējot sociālo uzņēmēju atbildes uz aptaujas jautājumu **“Kādi atbalsta instrumenti nepieciešami, lai sociālās ietekmes mērīšanu varētu veikt kvalitatīvāk?”**, secināts, ka 13 respondenti uzskata, ka sociālās ietekmes mērīšanas kvalitāti varētu uzlabot, izstrādājot vadlīnijas ar praktiskiem padomiem un ieteikumiem sociālās ietekmes mērīšanai un izvērtēšanai, un 12 respondenti min labo piemēru un prakses aprakstu izveidi. Respondenti bieži min arī klātienē konsultācijas (8), izglītojošos seminārus (8) un praktiskas apmācības (7). Viens respondents kā papildu rīku sociālās ietekmes mērīšanai min statistikas datus un to pareizu interpretāciju.

3.3. att. Respondentu atbildes uz jautājumu: *“Kādi atbalsta instrumenti nepieciešami, lai sociālās ietekmes mērīšanu varētu veikt kvalitatīvāk?”*, skaits

Avots: autoru veiktās aptaujas rezultāti de jure sociālo uzņēmumu vidū (N=48), 2020

Var secināt, ka sociālie uzņēmēji arī aptaujā aktualizē jautājumu, kas izskanēja arī intervijās, ka nepieciešamas vadlīnijas ar praktiskiem piemēriem sociālās ietekmes mērīšanai. Tas nozīmē, ka, izstrādājot pēc iespējas precīzākas vadlīnijas, būs iespējams arī precīzāk izmērīt sociālās uzņēmējdarbības radīto pienesumu sabiedrībā un ekonomikā kopumā. Jo praksē nereti sociālie uzņēmēji neaizdomājas par rādītājiem, ko tie varētu mērīt un iekļaut savā darbības izvērtējumā. Taču, iepazīstoties ar citu uzņēmēju pieredzi, varētu gūt ierosmes sava uzņēmuma sociālās ietekmes mērīšanā, t. sk. ieviešot jaunus rādītājus.

Apkopojot respondentu atbildes uz jautājumu **“Kādas metodes jūs izmantojat, lai mērītu sava uzņēmuma sociālo ietekmi?”**, secināts, ka uzņēmuma sociālās ietekmes mērīšanai visbiežāk tiek izmantota klientu anketēšana, diskusijas vai intervijas, bet respondenti min arī vadītāja profesionālās darbības novērtēšanu, organizēto pasākumu skaitu, pakalpojumu saņēmēju skaitu, konsultatīvās padomes dalībnieku vērtējumus un statistikas datus. Var secināt, ka arī aptaujā norādītās sociālās ietekmes novērtēšanas metodes sakrīt ar tām, ko uzņēmēji norādīja intervijās. Tiek izmantotas gan kvalitatīvās, gan kvantitatīvās metodes.

Analizējot respondentu atbildes uz jautājumu **“Kādi pierādījumi, jūsu prāt, ir piemērotākie sociālās ietekmes novērtēšanā?”**, var secināt, ka visbiežāk kā vispiemērotākie pierādījumi sociālās ietekmes novērtēšanai tiek minēti – tiešo labuma guvēju pieredzes stāsti (14), statistikas u. c. dati (11), dalībnieku saraksti (11). Ne viens no pierādījumu veidiem netiek izcelts kā izteikti mazsvarīgs, bet vismazāk tiek minēti – publikāciju skaits medijos (6) un ārējo ekspertu novērtējums (6). Viens no respondentiem kā citu būtisku pierādījumu min klientu aptaujas un atsauksmes.

3.4. att. Respondentu atbildes uz jautājumu: “Kādi pierādījumi, jūsuprāt, ir piemērotākie sociālās ietekmes novērtēšanā?”, skaits

Avots: autoru veiktās aptaujas rezultāti *de jure* sociālo uzņēmumu vidū (N=48), 2020

Respondentu sniegtās atbildes un to sadalījums pamatojams ar faktu, ka statistikas dati visprecīzāk spēj kvantitatīvā izteiksmē parādīt sociālo uzņēmumu radīto ekonomisko ietekmi (pienesumu), bet tiešo labuma guvēju pieredzes stāsti visprecīzāk spēj atklāt sociālos ieguvumus, ko nereti ir grūti kvantificēt (piederības sajūta, pašvērtējuma celšanās mērķa grupu darbiniekiem utt.). Lai gan kā nedaudz mazāk nozīmīgas norādītas publikācijas medijos, autori uzskata šo instrumentu par būtisku, veidojot sabiedrībā izpratni par sociālo uzņēmējdarbību kopumā. Savukārt ārējo ekspertu vērtējumi varētu būt būtiski pašiem sociālajiem uzņēmējiem, lai spētu izvērtēt esošo darbību un apzinātu iespējamus uzlabojumus ietekmes mērīšanā. Autori uzskata, ka būtiski instrumenti ir arī pieminētās aptaujas un intervijas, taču tas nereti prasa ievērojamus laika un cilvēkresursus.

Kopumā var secināt, ka sociālo uzņēmēju paustie viedokļi intervijās un aptaujā, kā arī LSUA veiktajā pētījumā ir savstarpēji papildinoši un pauž līdzīgas tendences. Pirmkārt, sociālās ietekmes mērīšana Latvijā vēl ir attīstības stadijā. Otrkārt, trūkst visaptverošu vadlīniju un piemēru, prakses tās mērīšanai. Treškārt, tiek izmantotas dažādas metodes un instrumenti sociālās ietekmes mērīšanai, kas vērtējams pozitīvi un liecina par sociālo uzņēmēju radošumu un spēju vērtēt sociālo ietekmi dažādās darbības jomās un no atšķirīgām perspektīvām (apzinot sniegto labumu mērķa grupai, vērtējot statistikas datus, veicot klientu atsauksmju apkopojumu utt.). Taču sociālo uzņēmēju pieredze un prakse mērīt sociālo ietekmi atšķiras (ir atšķirīga sociālās ietekmes mērīšanas detalizācijas pakāpe, izmantotie rādītāji u. c.).

3.2. Sociālās ietekmes vērtējumu rezultātu lietotāji un to vajadzības Latvijā

Sociālo uzņēmumu ietekmes identificēšana un mērīšana ir nozīmīga dažādos lietotāju līmeņos. Ja tradicionālo uzņēmumu panākumus lielā mērā var noteikt, balstoties uz finanšu un ekonomiskiem rādītājiem, tad sociālo uzņēmumu gadījumā papildu mēraukla ir sociālā ietekme un uzstādīto sociālo mērķu sasniegšanas līmenis. Sociālās ietekmes adekvāta identifikācija ir kritiski svarīga sociālo uzņēmumu finansiālā atbalsta piešķiršanas procesā, lai novērtētu atbalsta samērojamību ar uzņēmuma sasniegtajiem rezultātiem. Kopumā sociālās ietekmes novērtējuma rezultātu lietošanu var iedalīt trīs līmeņos – paša uzņēmuma darbības plānošanas un vērtēšanas

līmenis, atbalsta piešķiršanas vērtējums mikrolīmenī jeb konkrētā uzņēmuma vērtēšana un vērtējums makrolīmenī, vērtējot atbalsta politikas un instrumentu efektivitāti un lietderību.

Veicot ietekmes rezultātu lietotāju analīzi, pētnieki identificēja trīs tiešos ietekmes rezultātu lietotājus: Labklājības ministrija, Altum un sociālie uzņēmumi.

Lietotāji	Mērījumu vajadzības
SU	<ul style="list-style-type: none"> • Darbības vadībai un plānošanai; • Pakalpojumu plānošanai; • Resursu rādītāju (<i>input</i>) uzlabošanai; • Investīciju un finansējuma piesaistei; • Sociālo uzņēmumu darbības pamatošanai, t. sk. atsevišķu projektu darbības pamatošanai; • Sadarbībai ar pakalpojumu lietotājiem un partneriem; • Ieinteresēto personu piesaistei; • Informēšanai par sociālo uzņēmumu sasniegumiem, darbības rezultātiem un to nozīmību.
LM	<ul style="list-style-type: none"> • Sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanai; • Altum atbalsta piešķiršanai; • Altum projekta līguma izpildes uzraudzībai un kontrolei; • Altum projekta rezultātu mērīšanai projekta laikā un pēc projekta īstenošanas; • Gada darbības pārskata izvērtējumam; • Sociālā uzņēmuma darbības uzraudzībai; • Politikas rezultātu mērīšanai; • Finansējuma efektivitātes pamatošanai (politikas īstenošanā); • Informēšanai par sociālā uzņēmuma sasniegumiem un politikas īstenošanu.
Altum	<ul style="list-style-type: none"> • Atbalsta piešķiršanai; • Projektu piešķirto finanšu līdzekļu uzraudzībai un kontrolei projekta īstenošanas laikā; • Projekta līguma izpildes uzraudzībai un kontrolei; • Projekta rezultātu mērīšanai projekta laikā; • Finanšu atbalsta programmas izpētei un analīzei; • Finanšu atbalsta programmas rezultātu mērīšanai.

3.1. tabula. Sociālās ietekmes vērtējumu rezultātu lietotāji

Avots: autoru veidots

3.2. tabulā vajadzības pārstrukturētas galveno specifisko pielietojuma situāciju griezumā, kam var būt nepieciešamas atšķirīgas mērīšanas pieejas gan no rezultātu, gan mērītāju un lietotāju perspektīvas.

Vajadzība	Lietotājs
Likumā noteiktā atbalsta lietderības novērtēšanā	LM, FM
ES fondu atbalsta pasākumu novērtēšanā	Altum, LM, FM
SU statusa piešķiršanā/ uzturēšanā	LM/ komisija
Altum atbalsta piešķiršanā/ novērtēšanā	Altum, LM
SU darbības plānošanā/ izvērtēšanā	SU, sabiedrība
Privātā atbalsta un investīciju piesaiste (investori, citi fondi)	Privātais atbalstītājs, sociālais uzņēmējs (esošais vai topošais)

3.2. tabula. Sociālās ietekmes rezultātu lietotāji pielietojuma situāciju kontekstā

Avots: autoru veidots

Līdzšinējā kārtība granta piešķiršanā izveidojusies tāda, ka Altum faktiski ir minimāla iesaiste sociālās ietekmes mērīšanā un monitoringā, jo praksē tā atrodas Labklājības ministrijas pārziņā. Tai pat laikā Altum granta saņemšanai sniegtā informācija bieži vien ir precīzāka un detalizētāka nekā sociālā uzņēmuma statusa saņemšanas pieteikumā. Tāpēc, izmantojot Altum rīcībā esošos datus, ir iespējams veikt precīzāku sociālās ietekmes mērīšanu.

Papildus augstāk izvērtētajiem tiešajiem sociālās ietekmes vērtējumu rezultātu lietotājiem minama arī LSUA, bet tās kā atbalsta organizācijas vajadzības konceptuāli sakrīt ar LM un sociālo uzņēmumu vajadzībām – makrolīmeņa vērtējumu izmantošana politikas plānošanā un izvērtēšanā un mikrolīmeņa vērtējumu pielietošana, atbalstot un konsultējot konkrētus sociālos uzņēmumus.

Vērtējot sociālās ietekmes mērīšanas pieejas, ko būtu iespējami un lietderīgi veikt nākotnē, ņemti vērā šīs informācijas lietotāji un specifiskās situācijas un vērtēts, kura no metodoloģijām būtu piemērotākā katrā gadījumā.

3.3. Sociālās ietekmes mērīšanas mērķis un būtība

Sociālās ietekmes mērīšanas mērķis ir novērtēt sociālo labumu un ietekmi, ko rada ikviena organizācija. Lai gan ikviens uzņēmums vai organizācija var radīt sociālo ietekmi, sociālo uzņēmumu prioritāte ir radīt sociālo vērtību, risinot sociālās un/vai vides problēmas, tādējādi radot sociālo ietekmi⁸¹. Eiropas valstu prakse attiecībā uz sociālo uzņēmumu tiesisko regulējumu un juridiskajām formām ir atšķirīga, no sociālajiem uzņēmumiem tiek gaidīts fokuss tieši uz sociālās ietekmes radīšanu, nevis komerciālās vai finansiālās ietekmes radīšanu.

Marks J. Epšteins (*Epstein*) un K. Jūta (*Yuthas*) sociālo ietekmi definē kā sociālās un vides pārmaiņas, kas radītas darbību un investīciju rezultātā, kur ar vārdu “investīcijas” saprot ne tikai materiālus resursus, bet arī laiku, reputāciju, sakarus vai jebkurus citus vērtīgus resursus⁸². Līdzīgu definīciju savā darbā izmanto arī Labklājības ministrija: **sociālā ietekme ir ilgtermiņa sociālas pārmaiņas, kas ir sasniegtas uzņēmuma veikto darbību rezultātā**⁸³. K. Bogrē uzskata, ka sociālā ietekme ir pārmaiņu indikators, ko veic sociālais uzņēmums mērķa grupas dzīvē⁸⁴. Pētnieki uzskata, ka, lai sasniegtu vēlamu rezultātu, ir jānotiek virknei pārvērtību. Dažas no šīm pārvērtībām atspoguļo faktiskās izmaiņas cilvēku dzīvēs vai nu individuālā, vai sabiedrības līmenī. Šīs izmaiņas var būt gan zināšanas, gan prasmes, gan uzvedības modeļi, gan veselības, gan bērnu, pieaugušo, ģimenes, kopienas jebkādi apstākļi. Šīs izmaiņas sauc par ietekmi⁸⁵. K. Klarka (*Clark*) un citi pētnieki definējuši sociālo ietekmi kā kopējā rezultāta, kas radies uzņēmuma darbības rezultātā, daļu, kas pārsniedz to, kas būtu noticis jebkurā gadījumā⁸⁶. Klarkas definīcijas pamatā ir ietekmes vērtību ķēde, kas parāda, kā rodas sociālā ietekme, un definē atšķirību starp iznākumu

⁸¹ OECD/European Union (2015) Policy Brief on Social Impact Measurement for Social Enterprises: Policies for Social Entrepreneurship. OECD/European Commission, Publications Office of the European Union, Luxembourg. 28 p. Pieejams: <http://www.oecd.org/industry/Policy-Brief-social-impact.pdf>

⁸² Epstein M.J., Yuthas K. (2014) *Measuring and Improving Social Impacts. A Guide for Nonprofits, Companies, and Impact Investors*. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers. 254 p.

⁸³ Misirovs R., Grobiņa A., (2017) *Eiropas Sociālā fonda projekta “Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai” vienošanās Nr. 9.1.1.3/15/I/001*. Sociālās uzņēmējdarbības konference, 2017. gada 2. - 3. marts, Rīga.

⁸⁴ Beugré C. (2017) *Social Entrepreneurship: Managing the Creation of Social Value*. New York: Routledge, Kindle Edition. 315 p.

⁸⁵ *Theory of Change: A Practical Tool for Action, Results and Learning* (2004). Seattle: Organizational Research Service. 49 p.

⁸⁶ Clark C., Rosenzweig W., Long D., Olsen S., (2004) *Double Bottom Line Project Report: Assessing Social Impact in Double Bottom Line Ventures*. New York: Rockefeller Foundation. 70 p.

un rezultātu⁸⁷. Savukārt Klifors (*Cliffor*) ziņojumā “*Policy Brief on Social Impact Measurement for Social Enterprises*”⁸⁸ sociālo ietekmi definē, balstoties uz četriem pamatelementiem:

1. vērtība, kas tiek radīta kā rezultāts no veiktās darbības / aktivitātes⁸⁹;
2. vērtība, ko gūst labuma guvēji un citas mērķa grupas, kas tiek ietekmētas⁹⁰;
3. ietekme, kas ietver gan pozitīvos, gan negatīvos aspektus / ietekmi⁹¹;
4. ietekme, kas tiek vērtēta pret situāciju, ja netiktu veikta konkrētā aktivitāte⁹².

Sociālo uzņēmumu sociālās ietekmes identifikācijas kontekstā būtiski ir apzināties, ka nav viennozīmīgu risinājumu sociālās ietekmes formulēšanai un identifikācijai. Respektīvi, arī uzņēmums, kas netiek kategorizēts kā sociālais uzņēmums, rada noteiktu sociālo ietekmi. Atklāts paliek jautājums par to, kāda veida un cik liela papildu sociālā ietekme uzņēmumam jārada, lai to klasificētu kā sociālo uzņēmumu? Šis jautājums attiecīgi tiek analizēts turpmākajās nodaļās.

3.4. Sociālās ietekmes mērīšanas pieejas

Lai novērtētu sociālo ietekmi jeb darbības rezultātu, sociālo uzņēmumu ietekme ir jāmēra vai arī kā citādi jānovērtē. Kvalitatīvā vērtēšana tiek izmantota gadījumā, ja nav iespējams kvantitatīvi nomērīt ietekmes apjomu raksturojošos rādītājus. Sociālās ietekmes mērīšanas mērķis ir saprast, vadīt un uzlabot sociālās ietekmes radīšanas procesu ar mērķi to maksimizēt un optimizēt⁹³. Sociālās ietekmes mērīšanai būtu jāklūst par katra sociālā uzņēmuma vadīšanas procesa sastāvdaļu, lai varētu veikt nepārtrauktu sociālās ietekmes un uzņēmuma mērķa sasniegšanas uzraudzību un efektivitātes novērtējumu. Tomēr sociālās ietekmes mērīšanai bez iekšējā (uzņēmuma vajadzības) pieprasījuma ir arī ārējais pieprasījums⁹⁴.

Sociālās ietekmes mērīšana ir vispārārstīts veids, kādā parādīt sociālā uzņēmuma vērtību tā labuma sniedzējiem un sabiedrībai kopumā⁹⁵. Kopumā pētījumi liecina, ka galvenokārt **valsts un privātie investori iniciē sociālos uzņēmumus mērīt to sociālo ietekmi**⁹⁶.

Sociālās ietekmes mērīšana ir nozīmīga no dažādiem aspektiem, t. sk. **uzņēmuma līmenī**. Tas veicina klientu uzticēšanos uzņēmumam un sekmē tā iekšējo izaugsmi, kā arī palīdz sagatavoties nākamajam uzņēmuma izaugsmes posmam (*scaling up*), jo sekmē reālu mērķu

⁸⁷ Clark C., Rosenzweig W., Long D., Olsen S., (2004) *Double Bottom Line Project Report: Assessing Social Impact in Double Bottom Line Ventures*. New York: Rockefeller Foundation. 70 p.

⁸⁸ OECD/European Union (2015) *Policy Brief on Social Impact Measurement for Social Enterprises: Policies for Social Entrepreneurship*, OECD/European Commission, Publications Office of the European Union, Luxembourg. 28 p. Pieejams: <http://www.oecd.org/industry/Policy-Brief-social-impact.pdf>

⁸⁹ Emerson J., Wachowicz J., Chun S. (2001) *Social Return on Investment (SROI): Exploring Aspects of Value Creation*. Pieejams: <https://hbswk.hbs.edu/archive/social-return-on-investment-sroi-exploring-aspects-of-value-creation>

⁹⁰ Kolodinsky J., Stewar C., Bullard A. (2006) Measuring Economic and Social Impacts of Membership in a Community Development Financial Institution, *Journal of Family and Economic Issues*, Vol. 27(1), pp. 27-47.

⁹¹ Wainwright S. (2002) *Measuring Impact: A Guide to Resources*. NCVO Publications, London. 34 p.

⁹² OECD/European Union (2015) *Policy Brief on Social Impact Measurement for Social Enterprises: Policies for Social Entrepreneurship*, OECD/European Commission, Publications Office of the European Union, Luxembourg. 28 p. Pieejams: https://www.oecd.org/social/PB-SIM-Web_FINAL.pdf

⁹³ Hehenberger L., Harling A.M., Scholten P. (2013) *A Practical Guide to Measuring and Managing Impact*. Berlin: The European Venture Philanthropy Association. 124 p. Pieejams: <https://evpa.eu.com/knowledge-centre/publications/measuring-and-managing-impact-a-practical-guide>

⁹⁴ Jurgelāne A. (2017) *Sociālās ietekmes mērīšana: inovatīvs rīks sociālo uzņēmumu radīto pozitīvo sociālo pārmaiņu veicināšanai sabiedrībā: profesionālā maģistra darbs sociālajā darbā*. Liepāja: Liepājas Universitāte, Pedagoģijas un sociālā darba fakultāte. 73 lpp.

⁹⁵ Fedorciow L. (2012) *Why Measuring Impact Is Essential to Any Social Enterprise*. The Guardian Support. Pieejams: <https://www.theguardian.com/social-enterprise-network/2012/nov/20/measuring-impact-social-enterprise-essential>

⁹⁶ OECD/European Union (2015) *Policy Brief on Social Impact Measurement for Social Enterprises: Policies for Social Entrepreneurship*, OECD/European Commission, Publications Office of the European Union, Luxembourg. 28 p. Pieejams: <http://www.oecd.org/industry/Policy-Brief-social-impact.pdf>

uzstādīšanu, to monitoringu un darbības novērtēšanu⁹⁷. Turklāt tas var sekmēt uzņēmuma komandas motivāciju un lojalitāti, sekmēt finansējuma, investīciju, jaunu klientu un sadarbības partneru piesaisti. Tas ir nozīmīgi arī uzņēmuma tēla un zīmola veidošanai, mārketinga un komunikāciju aktivitātēm. Attiecīgi – nemērot sociālo ietekmi, sociālie uzņēmumi nespēj apmierināt ne iekšējo, ne ārējo pieprasījumu, tas nespēj pierādīt ne savas darbības jēgu un efektivitāti, ne stāvokli attiecībā pret konkurentiem, ne arī devumu sabiedrībai, tādējādi radot grūtības piesaistīt investīcijas gan no finanšu institūcijām, gan no potenciālajiem investoriem un ziedotājiem⁹⁸.

Tas nozīmē, ka sociālās ietekmes mērīšana ir būtiska arī no investoru perspektīvas, proti, **investori, t. sk. tradicionālās finanšu institūcijas**, ir ieinteresētas saprast, vai viņu ieguldījums tiešām radīs sociālo ietekmi papildus finansiālajai atdevei⁹⁹.

Ņemot vērā, ka **valsts iestādes** nereti ir galvenās sociālo uzņēmumu finansētājas (īpaši attiecībā uz darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem un sociālo pakalpojumu sniedzējiem), tās arvien vairāk saskaras ar finanšu resursu ierobežojumiem un nepieciešamību piešķirt resursus vēl pārdomātāk nekā agrāk¹⁰⁰. Tas nozīmē, ka sociālo uzņēmumu ietekmes mērīšana ir būtiska, lai veicinātu politikas un atbalsta instrumentu plānošanu sociālajiem uzņēmumiem. Turklāt politikas veidotāji prasa sociālo un vides ietekmes rezultātu (*outcomes*) *ex post* novērtējumu, kas saistīts ar finansējuma izmantošanu, jo tiem ir jāpārliecinās par tā jēgpilnu izlietojumu¹⁰¹.

Pētījumos arī tiek konstatēts, ka pārmērīgs uzsvars uz sociālo uzņēmumu ietekmes mērīšanu var novirzīt sociālo uzņēmumu uzmanību no sociālo pārmaiņu radīšanas un likt viņiem mainīt organizatorisko struktūru.¹⁰²

Sociālās ietekmes noteikšanā un mērīšanā eksistē divas galvenās pieejas. Viena no pieejām balstās principā, ka “viens variants der visiem”, proti, šī pieeja paredz, ka dažādi rādītāji (gan ekonomiskie, gan sociālie) tiek pielāgoti visiem sociālajiem uzņēmumiem neatkarīgi no to lieluma, darbības veida utt.¹⁰³

Otrā pieeja, kas ir guvusi lielāku vienprātību dažādu pētnieku vidū, ierosina atšķirīgu rādītāju izmantošanu sociālo uzņēmumu sociālās ietekmes mērīšanā. Tas nozīmē, ka ir jānosaka vispiemērotākie sociālās ietekmes mērīšanas rīki / rādītāji katram konkrētajam gadījumam¹⁰⁴. Šo pieeju atbalsta arī Eiropas Komisija (GECES), kas ir vienojusies par pamatnostādņu kopumu sociālās ietekmes mērīšanā¹⁰⁵ (GECES, 2014). Ņemot vērā Latvijā pastāvošo sociālo uzņēmumu

⁹⁷ Nicholls A. (2007) *What is the Future of Social Enterprise in Ethical Markets*, Office of The Third Sector. London. 26 p.

⁹⁸ *Koncepcija “Par sociālās uzņēmējdarbības ieviešanas iespējām Latvijā* (2014). Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/269885-par-koncepciju-par-socialas-uznemejdarbibas-ieviesanas-iespejam-latvija>

⁹⁹ OECD/European Union (2015) Policy Brief on Social Impact Measurement for Social Enterprises: Policies for Social Entrepreneurship, OECD/European Commission, Publications Office of the European Union, Luxembourg. 28 p. Pieejams: <http://www.oecd.org/industry/Policy-Brief-social-impact.pdf>

¹⁰⁰ OECD/European Union (2015) Policy Brief on Social Impact Measurement for Social Enterprises: Policies for Social Entrepreneurship, OECD/European Commission, Publications Office of the European Union, Luxembourg. 28 p. Pieejams: <http://www.oecd.org/industry/Policy-Brief-social-impact.pdf>

¹⁰¹ OECD (2019) *Social Impact Investment 2019: The Impact Imperative for Sustainable Development*. OECD Publishing, Paris. 248 p. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/development/social-impact-investment-2019_9789264311299-en#page1

¹⁰² OECD/European Union (2017). *Main trends in social enterprise development, in Boosting Social Enterprise Development: Good Practice Compendium*, OECD Publishing, Paris. Pieejams: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264268500-4-en.pdf?expires=1594401959&id=id&accname=guest&checksum=8C2AEB9C11046F20478F71B44114890A>

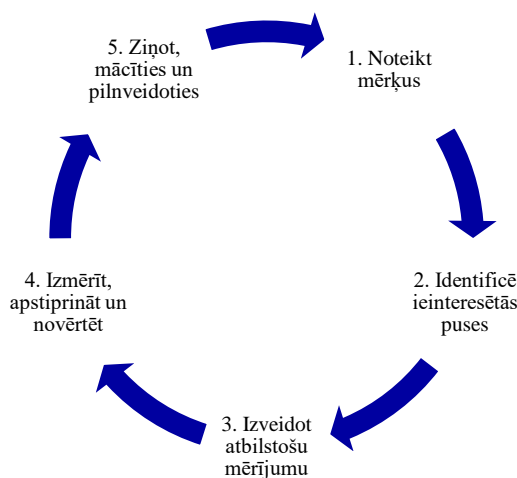
¹⁰³ Pearce J. (2003) *Social Enterprise in Anytown*. Calouste Gulbenkian Foundation, London. 144 p.

¹⁰⁴ Emerson J. (2003) The blended value proposition: Integrating social and financial returns’, *California Management Review*, Vol. 45(4), pp. 35-51.; Nicholls A. (2009) We do good things, don’t we?: Blended value accounting in social entrepreneurship’, *Accounting, Organizations and Society*, Vol. 34(6-7), pp. 755-769.

¹⁰⁵ *European Commission, GECES (2014). Proposed Approaches to Social Impact Measurement in European Commission legislation and in practice relating to EuSEFs and the EaSI*. Luxembourg: European Union. 88 p.

darbības jomu daudzveidību, kā arī atšķirīgos finanšu rādītājus, darbības ilgumu, darbinieku skaitu u. c. atšķirības starp sociālajiem uzņēmumiem, autoru skatījumā, otrā pieeja būtu atbilstoša Latvijas gadījumam ar nosacījumu, ka tiek izvēlēta stratēģija izmantot dažādus mērīšanas rīkus dažādiem sociālās uzņēmējdarbības veidiem. Tādā gadījumā būtu nepieciešams pielāgot mērīšanas rīkus, rādītājus un kritērijus atbilstoši sociālo uzņēmumu darbības jomām un sociālā uzņēmuma lielumam, kā arī izvērtēt nepieciešamību plašākas jomas, piemēram, darba integrāciju, sadalīt apakšjomās, tādējādi pielāgojot rādītājus un kritērijus apakšjomu specifikai. Šāda pieeja ļautu precīzāk izmērīt konkrētās jomas uzņēmumu sociālo ietekmi, tomēr šāda metode būtu darbietilpīga. Šādai pieejai arī būtu trūkums, jo, iespējams, veidotos situācijas, kurās nav iespējams salīdzināt dažādu nozaru sociālo uzņēmumu radīto ietekmi. Latvija arī ir salīdzinoši maza valsts.

GECES identificējusi šādu piecu pakāpju procesu visiem sociālās ietekmes mērījumiem:

3.5. att. Process sociālās ietekmes mērījumiem

Avots: autoru veidots pēc European Commission, GECES¹⁰⁶

Pētījumu¹⁰⁷ rezultāti rosina klasificēt sociālo ietekmes mērīšanu pēc dažādiem analītiskiem rādītājiem, pieņemot mainīgos lielumus, piemēram, mērķi / darbības jomu, laika grafiku un darbības virzienu (*orientation*) kā galvenos faktorus vispiemērotākajai sociālās ietekmes mērīšanas matricai. Daži autori¹⁰⁸ ierosina izstrādāt atbalsta instrumentu kopumu, ko var pielāgot dažādiem sociālajiem uzņēmumiem to aktivitāšu un rezultātu novērtēšanai un ieinteresētajām pusēm, nevis paļauties uz pieeju, kas “der visiem”.

Vērtējot šīs pieejas pielietojamību Latvijas situācijā, priekšrocības ir pašu sociālo uzņēmumu perspektīvā, jo secīgās cikliskās darbības orientētas uz mērķtiecīgu attīstību un

¹⁰⁶ European Commission, GECES (2014). *Proposed Approaches to Social Impact Measurement in European Commission legislation and in practice relating to EuSEFs and the EaSI*. Luxembourg: European Union. 88 p.

¹⁰⁷ Maas K., Liket K. (2011) *Social Impact Measurement: classification of methods*, in Burritt, R. L. et al., *Environmental Management Accounting, Supply Chain Management, and Corporate Responsibility Accounting*, Springer, New York. 22 p.; Schaltegger S., Hahn T., Burritt, R. (2000) *Environmental management accounting overview and main approaches*, working paper, Centre for Sustainability Management, Lünenburg. 18 p.; Clark C., Rosenzweig W., Long D., Olsen S., (2004) *Double Bottom Line Project Report: Assessing Social Impact in Double Bottom Line Ventures*. New York: Rockefeller Foundation. 70 p.

¹⁰⁸ Mullins, D. et al. (2010) *Social investment performance management toolkit for housing organisations*, University of Birmingham. 63 p.; Wilkes V., Mullins M. (2012) *Community investment by social housing organisations: measuring the impact*. Third Sector Research Centre Survey Report for HACT, University of Birmingham. 54 p.; Harlock J. (2013) *Impact measurement practice in the UK third sector: a review of emerging evidence*. Third Sector Research Centre, Working Paper 106, University of Birmingham. 23 p.

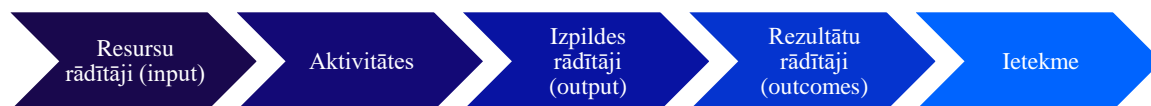
pilnveidošanos uzņēmumu līmenī. Makrolīmeņa ietekmes vērtēšanā individuālo sociālo uzņēmumu dati var būt pārāk atšķirīgi, lai veidotu homogēnu ietekmes ainu.

Latvijā sociālā uzņēmējdarbība ir salīdzinoši jauns fenomens ar īsu darbības laiku un salīdzinošu mazu pieredzi. Tas attiecas gan uz sociālo uzņēmējdarbību kā tādu, gan arī sociālās ietekmes mērīšanu. To arī var ļoti labi saprast, jo, pievēršoties sociālajai uzņēmējdarbībai, cilvēkiem ne vienmēr ir konkrēta izpratne par sasniedzamajiem mērķiem, rezultātiem un ietekmi. Biežāk sociālā uzņēmējdarbība tiek uzsākta ar mērķi radīt pārmaiņas un uzlabojumus konkrētām sociālās diskriminācijas riskam pakļautām grupām, nemaz nenojaušot par to kopējo lielumu vai sasniedzamo mērķa grupas daļu. Kā rāda pasaules pieredze, šāda pieeja ļoti bieži darbojas sociālās uzņēmējdarbības attīstības sākumposmā, bet, attīstoties šai jomai, rodas nepieciešamība arvien labāk un precīzāk mērīt vai noteikt sociālo ietekmi. Šāda spēja ir arī svarīga pašu sociālo uzņēmumu ilgspējas kontekstā: t.i., lai sociālie uzņēmumi spētu novērtēt (prognozēt) sasniedzamo rezultātu un tam nepieciešamos resursus. Attiecīgi nākošajās nodaļās tiek sniegts ieskats tajā, kādas metodoloģiskās pieejas pasaulē ir lietotas līdz šim un kuras no tām būtu piemērotas pielietošanai Latvijā.

3.4.1. Sociālās ietekmes mērīšanas būtiskie metodoloģiskie aspekti

Ir vairāki aspekti, kas tiek plaši pielietoti sociālās ietekmes mērīšanā gan no teorētiskās perspektīvas, gan no politikas plānošanas, ieviešanas un monitoringa praktiskās perspektīvas. Vairumā politikas intervences gadījumu sociālā ietekme tiek skatīta pārmaiņu teorijas ietvarā. Tas nosaka, kādas sociālās pārmaiņas intervence rada un kā tās nomērīt izpildes, rezultātu un ietekmes līmenī. Šī pieeja cieši saistīta ar jautājumu, cik dziļi un plaši mērīt? Tas savukārt saistīts ar izvēlēm, cik lielā mērā vispār iespējams izmērīt, un kādi indikatori pielietojami. Ietekmes apzināšanā un mērīšanā būtiski arī identificēt, kas ir tiešā aktivitāšu ietekme un kas rodas netiešā veidā. Analogiski, būtisks ietekmes nošķirums ir tās realizācijas laiks – vai tā izpaužas īstermiņā, vai ilgtermiņā. Minētie aspekti iztirzāti turpinājumā.

Ietekmes mērījuma pamatā ir plaši atzītā plūsma, kas tiek dēvēta par ietekmes vērtību ķēdi, pārmaiņu teoriju jeb loģisko modeli.

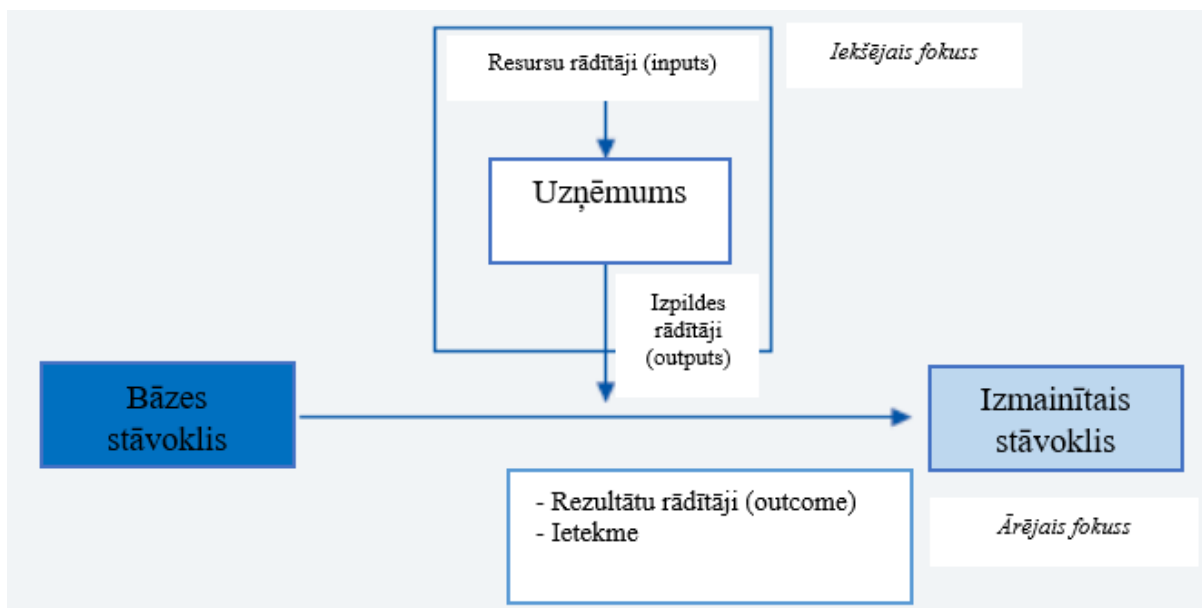

3.6. att. Ietekmes vērtību ķēde

Avots: autoru veidots pēc L. Hehenberger, A. M. Harling, P. Scholten¹⁰⁹

Šīs ķēdes posmu izvietojums uzņēmumā ir parādīts 3.3. attēlā.

¹⁰⁹ Hehenberger L., Harling A.M., Scholten P. (2013) *A Practical Guide To Measuring And Managing Impact*. Berlin: The European Venture Philanthropy Association. 140 p. Pieejams: <https://evpa.eu.com/knowledge-centre/publications/measuring-and-managing-impact-a-practical-guide>

3.7. att. Iekšējais un ārējais fokuss, rādītāju un ietekmes izmantošana

Avots: autoru veidots pēc L. Hehenberger, A. M. Harling, P. Scholten P.¹¹⁰

Lai uzstādītos mērķus uzņēmums varētu transformēt izmērāmos rezultātos, tam ir jāņem vērā resursu rādītāji (*input*), izpildes rādītāji (*output*), rezultātu rādītāji (*outcomes*), ietekme un indikatori.

Resursu rādītāji (*input*) ir visi resursi, kas ieguldīti uzņēmuma darbībā, tie var būt finanšu, intelektuālie, cilvēkresursi u. c. Izmantojot resursu rādītājus, tiek veiktas aktivitātes, lai radītu izmaiņas/uzlabojumus labuma saņēmēju dzīvēs. Savukārt izpildes rādītāji (*output*) ir taustāmi produkti un pakalpojumi, kas izriet no uzņēmuma darbībām, tie var būt pakalpojuma lietotāju dalība apmācībās, kāds dzīvi mainošs pakalpojums – medicīniska procedūra kombinācijā ar dažāda veida terapijām u.c.¹¹¹ Izpildes rādītāji (*output*) ir tieši saistīti ar uzņēmuma aktivitātēm, t. i., ar to, kas tika izdarīts, lai panāktu izmaiņas bāzes stāvoklī. Ņemot vērā tiešo saistību aktivitātēm, tie ir viegli izmērāmi¹¹². Ar aktivitātēm un izpildes rādītājiem (*output*) tiek panāktas izmaiņas labuma saņēmēju dzīvēs (gan tiešo pakalpojuma saņēmēju, gan citu ieinteresēto personu, piemēram, viņu ģimenēs), šīs izmaiņas ir rezultātu rādītāji (*outcomes*). Rezultātu rādītāji (*outcomes*) definējami kā izmaiņas, ieguvumi, zināšanas vai citi rezultāti (gan ilgtermiņā, gan īstermiņā), kas izriet no uzņēmuma darbībām. Rezultātu rādītājus (*outcomes*) var novērtēt, ņemot vērā radīto ietekmi uz personas dzīvi. Sociālā ietekme ir uzņēmuma aktivitāšu attiecināšana uz plašākiem un ilgāka termiņa rezultātiem (*outcomes*)¹¹³. Rezultātu rādītāji (*outcomes*) un ietekme

¹¹⁰ Hehenberger L., Harling A.M., Scholten P. (2013) *A Practical Guide To Measuring And Managing Impact*. Berlin: The European Venture Philanthropy Association. 140 p. Pieejams: <https://evpa.eu.com/knowledge-centre/publications/measuring-and-managing-impact-a-practical-guide>

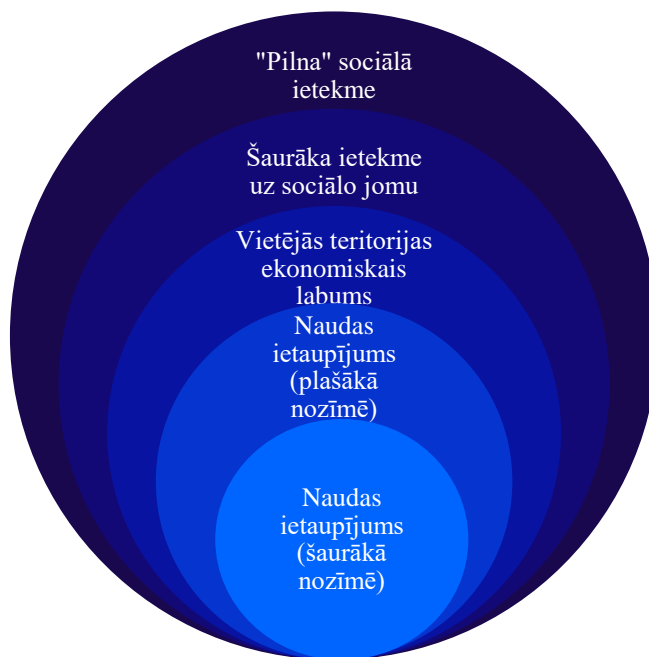
¹¹¹ Hehenberger L., Harling A.M., Scholten P. (2013) *A Practical Guide To Measuring And Managing Impact*. Berlin: The European Venture Philanthropy Association. 140 p. Pieejams: <https://evpa.eu.com/knowledge-centre/publications/measuring-and-managing-impact-a-practical-guide>; European Commission, GECES (2014). *Proposed Approaches to Social Impact Measurement in European Commission legislation and in practice relating to EuSEFs and the EaSI*. Luxembourg: European Union. 88 p.

¹¹² Hehenberger L., Harling A.M., Scholten P. (2013) *A Practical Guide To Measuring And Managing Impact*. Berlin: The European Venture Philanthropy Association. 140 p. Pieejams: <https://evpa.eu.com/knowledge-centre/publications/measuring-and-managing-impact-a-practical-guide>

¹¹³ Hehenberger L., Harling A.M., Scholten P. (2013) *A Practical Guide To Measuring And Managing Impact*. Berlin: The European Venture Philanthropy Association. 140 p. Pieejams: <https://evpa.eu.com/knowledge-centre/publications/measuring-and-managing-impact-a-practical-guide>

saistīti ar uzņēmuma prognozējamo un neprognozējamo rezultātu (sekām), un, tā kā tie ir ārpus uzņēmuma aktivitāšu jomas, tos parasti ir grūtāk izmērīt¹¹⁴. Papildus iepriekšminētajam, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejas atzinumā par tematu “Sociālās ietekmes novērtēšana” norādīts, ka ietekmes vērtēšanā jāvērtē ne tikai tas, vai plānotā ietekme ir panākta, bet arī tas, kādas vispār ir sekas (paredzētas un neparedzētas) un kāda ir to ietekme¹¹⁵.

Pārmaiņu teorija ietver un apraksta loģisko plūsmu, kas saista visus 3.2. un 3.3. attēlos aprakstītos posmus. Tā parāda un izskaidro cēloņsakarības starp veicamajiem pasākumiem, sasniedzamajiem rezultātu rādītājiem (*outcomes*) un ietekmi¹¹⁶.

3.8. att. Sociālās ietekmes novērtēšanas līmeņi

Avots: autoru veidots pēc European Commission, GECES¹¹⁷

Faktiskie rezultāti (*outcomes*) var radīt ietekmi vienā, vairākos vai pat visos no attēlā norādītajiem līmeņiem, katrs līmenis ietilpst nākamajā līmenī. Šie pieci līmeņi ir:

- naudas ietaupījums (šaurākā nozīmē): kad valsts vai cita iestāde, kuras finansē uzņēmumus, gūst ietaupījumus pakalpojumu sniegšanas izmaksās;
- naudas ietaupījums (plašākā nozīmē): kad ietaupījums rodas vairākās nozarēs, piemēram, ietaupījumi izglītības jomā rodas, pateicoties uzlabojumiem ģimenē, kurai tika nodrošināts mājoklis;
- vietējās teritorijas ekonomiskais labums: rodas, uzlabojot ekonomisko tirdzniecību un darbību kādā apgabalā, piemēram, tiek radītas vietējās darbavietas;

¹¹⁴ Hehenberger L., Harling A.M., Scholten P. (2013) *A Practical Guide To Measuring And Managing Impact*. Berlin: *The European Venture Philanthropy Association*. 140 p. Pieejams: <https://evpa.eu.com/knowledge-centre/publications/measuring-and-managing-impact-a-practical-guide>

¹¹⁵ Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejas atzinums par tematu “Sociālās ietekmes novērtēšana” (pašiniciatīvas atzinums) (2014/C 170/03). Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013IE6135&from=NE>

¹¹⁶ European Commission, GECES (2014). *Proposed Approaches to Social Impact Measurement in European Commission legislation and in practice relating to EuSEFs and the EaSI*. Luxembourg: European Union. 88 p.

¹¹⁷ European Commission, GECES (2014). *Proposed Approaches to Social Impact Measurement in European Commission legislation and in practice relating to EuSEFs and the EaSI*. Luxembourg: European Union. 88 p.

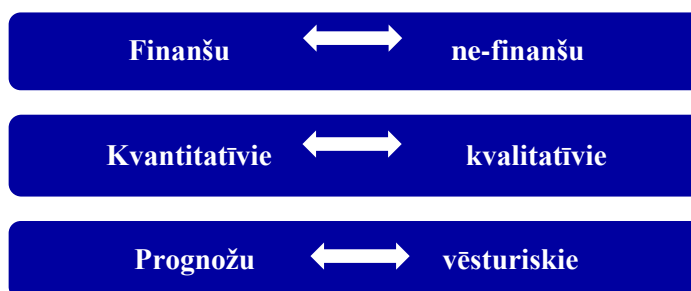
- šaurāka ietekme uz sociālo jomu: ņem vērā plašākus sociālos ieguvumus, bet joprojām pilnībā neizmanto sekundāros ieguvumus vai nepieciešamību piesaistīt visas ieinteresētās puses, lai gūtu labumu no intervences;
- pilna spektra sociālā ietekme: tā aptver gan sociālos, gan ekonomiskos ieguvumus, bet aplūko pilno vai gandrīz pilno ieinteresēto personu loku un ieguvumu veidus¹¹⁸.

3.4.2. Indikatori

Efektīva ietekmes novērtēšanas sistēma ietver vairākus **indikatorus** vai “indikatoru kopas”, kas izseko informāciju gan par izpildes rādītājiem (*output*), gan rezultātu rādītājiem (*outcome*). Izvēlētie indikatori būs atkarīgi gan no uzņēmuma misijas, fokusa, gan no mēroga un pieejamajiem resursiem¹¹⁹. Turklāt sociālās ietekmes novērtēšanā izmantotajiem indikatoriem jābūt saistītiem ar ieinteresēto pušu vajadzībām¹²⁰. Sociālie uzņēmumi darbojas dažādās darbības jomās, un to aktivitātes ietekmē dažādas ieinteresētās puses, tāpēc vienādu indikatoru izveide un iekļaušana vērtēšanā nevar aptvert visus svarīgākos aspektus, kas saistīti ar sociālajā uzņēmumā iesaistītajām ieinteresētajām pusēm. Tā kā katrai ieinteresētajai pusei ir atšķirīgs mērķis, tad katram sociālajam uzņēmumam jāļauj izvēlēties vispiemērotākos indikatorus, lai reaģētu uz tās galveno ieinteresēto pušu vajadzībām¹²¹.

Ja ir nepieciešami izpildes rādītāji (*output*), tos var iegūt no publiskām datubāzēm, piemēram, IRIS, Global Value Exchange u. c.¹²² Vairāk par datu bāzēm skatīt nākamajā apakšnodaļā.

Indikatori var tikt iedalīti vairākās kategorijās, viens no iedalījuma veidiem norādīts 3.5. attēlā.

3.9. att. Indikatoru kategorijas

Avots: autoru veidots¹²³

Uzņēmumi var pieņemt lēmumu izmantot finanšu indikatorus un tādējādi raksturot uzņēmuma finansiālo stāvokli, kas bieži vien investoru piesaistes gadījumā ir būtiskākā kategorija,

¹¹⁸ European Commission, GECES (2014). *Proposed Approaches to Social Impact Measurement in European Commission legislation and in practice relating to EuSEFs and the EaSI*. Luxembourg: European Union. 88 p.

¹¹⁹ Hornsby A., Blumberg G. (2013). *The Good Investor: A Book of Best Impact Practice. Investing for Good*. 94 p. Pieejams: <https://www.philanthropy-impact.org/sites/default/files/downloads/thegoodinvestor.pdf>

¹²⁰ Zappalà G., Lyons M. (2009) *Recent approaches to measuring social impact in the third sector: An overview*, CSI Background Paper, No. 6, Centre for Social Impact, University of New South Wales. 30 p.

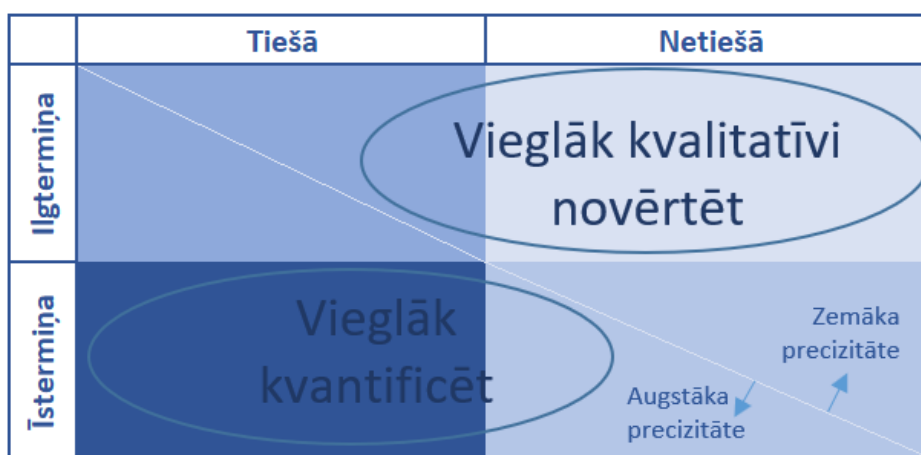
¹²¹ OECD/European Union (2015) *Policy Brief on Social Impact Measurement for Social Enterprises: Policies for Social Entrepreneurship*, OECD/European Commission, Publications Office of the European Union, Luxembourg. 28 p. Pieejams: <http://www.oecd.org/industry/Policy-Brief-social-impact.pdf>

¹²² Hehenberger L., Harling A.M., Scholten P. (2013) *A Practical Guide to Measuring and Managing Impact*. Berlin: The European Venture Philanthropy Association. 140 p. Pieejams: <https://evpa.eu.com/knowledge-centre/publications/measuring-and-managing-impact-a-practical-guide>

¹²³ OECD/European Union (2015) *Policy Brief on Social Impact Measurement for Social Enterprises: Policies for Social Entrepreneurship*, OECD/European Commission, Publications Office of the European Union, Luxembourg. 28 p. Pieejams: <http://www.oecd.org/industry/Policy-Brief-social-impact.pdf>

papildinot to ar ne-finanšu rādītājiem. Indikatori iedalāmi gan monetizējamos un skaitliski izsakāmos indikatoros, kuri iekļaujami kvantitatīvo indikatoru kategorijās, gan sarežģītāk izmēramos un salīdzināmos kvalitatīvajos indikatoros. Savukārt prognožu indikatori paredzēti plānošanas procesā, bet projekta vai programmas rezultātu novērtēšanai būs piemēroti vēsturiskie indikatori.

Indikatorus var iedalīt arī pēc ietekmes tiešuma un izpausmes laika (skatīt 3.6. attēlu). Kopējā tendence ir tāda, ka tiešās un īstermiņa ietekmes indikatorus vieglāk identificēt un kvantificēt ar augstāku precizitāti.

3.10. att. Indikatoru iedalījums

Avots: autoru veidots

Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejas atzinumā par tematu “Sociālās ietekmes novērtēšana” teikts, ka izvērtēšanas metodei jānodrošina līdzsvars starp kvalitatīviem un kvantitatīviem datiem, jo “visas norises” ir svarīgas, lai novērtētu sasniegumus. Pozitīvā ietekme bieži ir kvalitatīva, un dažkārt tā izpaužas tikai pēc ilgāka laika. Centieni kādu darbību izteikt skaitļos saistīti ar lielu risku, ka ar iegūto informāciju netiek vērtēts tas, kas būtu jāvērtē, vai vērtēšana netiek veikta pareizi. Tāpēc sociālo uzņēmumu nedrīkst piespiest novērtēšanu identificēt ar kvantificēšanu, koncentrējoties tikai uz pasākumiem, kas ir viegli novērtējami, kvantificējami vai citu atzīti¹²⁴.

Konkrētās situācijās izmantotie indikatori sociālās ietekmes mērīšanā var tikt uzskatīti par piemērotākajiem konkrētajam gadījumam, taču citā situācijā tā var arī nebūt piemērotāka vērtēšanas pieeja¹²⁵.

Runājot par sociālās ietekmes indikatoru izvēli un pielietojumu, Latvijas situācijā būtiski ņemt vērā, ka vēsturiskā izpratne par sociālo uzņēmējdarbību mainās un paplašinās. Viens no sociālās uzņēmējdarbības aizsācējiem – SIA MAMMU – tika dibināts kā darba integrācijas uzņēmums, un ilgu laiku tas kalpoja kā etalons sociālajai uzņēmējdarbībai. Šobrīd sociālā uzņēmējdarbība ir izplatīta arī tādās jomās kā izglītība, veselības aprūpe u.c. Tādēļ arvien svarīgāks ir sabalansēts tematisko ietekmes jomu indikatoru sadalījums. No otras puses, ņemot vērā, ka kumulatīvā uzņēmuma ietekme Latvijas situācijā nereti ir relatīvi neliela un var būt nelietderīgi tērēt lielus līdzekļus precīzai ietekmes identifikācijai, relatīvi lielāka loma ir

¹²⁴ Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejas atzinums par tematu “Sociālās ietekmes novērtēšana” (pašiniciatīvas atzinums) (2014/C 170/03). Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013IE6135&from=NE>

¹²⁵ OECD/European Union (2015) *Policy Brief on Social Impact Measurement for Social Enterprises: Policies for Social Entrepreneurship*, OECD/European Commission, Publications Office of the European Union, Luxembourg. 28 p. Pieejams: <http://www.oecd.org/industry/Policy-Brief-social-impact.pdf>

indikatoriem, kas var raksturot pašu sociālo uzņēmumu procesu un lomu kontekstā ar citiem sociālajiem uzņēmumiem, lai aptvertu relatīvo nozīmību. Tādēļ turpmākajās sadaļās citu valstu pieredzes izpētē un izstrādāto metodoloģiju izvērtējumā ņemta vērā iespēja pielietot abas minētās pieejas indikatoru izmantošanā sociālās ietekmes mērīšanas procesā.

3.5. Citu valstu pieredze sociālās ietekmes mērīšanā

Pētījuma ietvaros padziļināti tika izvērtēta Lielbritānijas, Igaunijas, Dānijas un Vācijas pieredze sociālās ietekmes mērīšanā, mēģinot noskaidrot izmantojamās sociālās ietekmes mērīšanas kritērijus un metodes izglītības, veselības, vides un darba integrācijas jomās. Tomēr, lai gūtu plašāku skatījumu uz sociālās ietekmes mērīšanas praktisko pieredzi Eiropā un meklētu labākos piemērus pielietošanai Latvijā, sākotnēji pētnieki apskatīja arī citu Eiropas valstu vispārējo pieredzi sociālās ietekmes mērīšanā.

Kopumā, analizējot citu valstu pieredzi, secināms, ka ne tikai Latvijas sociālajiem uzņēmējiem trūkst izpratnes par to radīto sociālo ietekmi un tās mērīšanas instrumentiem. Arī starp Eiropas valstu sociālajiem uzņēmumiem joprojām pastāv daudz neskaidrību par ietekmes mērīšanu. Neskatoties uz to, ka sociālās ietekmes mērīšanas instrumentu skaits pieaug, kā arī ir izstrādāts vairums rokasgrāmatu un vadlīniju¹²⁶, sociālajiem uzņēmējiem bieži vien trūkst zināšanu un iemaņu ietekmes mērīšanā, kā arī izpratnes par konkrētu instrumentu pielietošanu. Papildus minētajam, vairums dažādu Eiropas valstu sociālie uzņēmēji atzīst, ka labprāt uzlabotu savas zināšanas par ietekmes mērīšanas rīkiem. Neskatoties uz to, SEFORIS¹²⁷ veiktajā pētījumā atklāts, ka vairums sociālo uzņēmumu sociālo ietekmi mēra vismaz vienam indikatoram, daudzi sociālie uzņēmumi ietekmes mērīšanai izmanto viegli izsekojamus indikatorus, un izplatītākie ir saistīti ar nodarbinātību. Piemēram, no SEFORIS¹²⁸ pētījumā aptaujātajiem sociālajiem uzņēmumiem 80 % Beļģijā un 54 % Spānijā sociālo ietekmi mēra vismaz vienam indikatoram. Iepriekš aprakstītajā indikatoru teorētiskajā pārskatā (skatīt 3.3. apakšnodaļu) minēts, ka indikatoru izvēle atkarīga no daudziem faktoriem, t. sk. ieinteresētajām pusēm (tiem, kas šo ietekmes pārskatu izmantos lēmumu pieņemšanai). Kā liecina citu valstu pieredze, sociālās ietekmes mērīšana ne vienmēr ir saistāma ar komplikētu indikatoru kopu izmantošanu.

Atšķirībā no Latvijas, daudzās Eiropas valstīs plaši izplatītas ir privātās investīcijas sociālajā uzņēmējdarbībā. Tādēļ informatīvais un cita veida atbalsts sociālās ietekmes mērīšanā ir izplatīts ne tikai sociālajiem uzņēmumiem, bet arī investoriem. Pastāv daudz rokasgrāmatu, vadlīniju un dažādu rīku, kuri palīdz privātajiem investoriem sociālās ietekmes mērīšanā. Piemēram, Eiropas Riska kapitāla filantropijas asociācija (*European Venture Philanthropy Association*) saviem biedriem izstrādājusi rokasgrāmatu¹²⁹ ar mērķi apkopot informāciju par dažādām ietekmes mērīšanas pieejām un dot skaidras rekomendācijas par ietekmes mērīšanu. Neskatoties uz to, ka par sociālās ietekmes mērīšanu un dažādiem rīkiem pieejams liels informācijas apjoms, bieži vien

¹²⁶ European Commission, GECES (2014). *Proposed Approaches to Social Impact Measurement in European Commission legislation and in practice relating to EuSEFs and the EaSI*. Luxembourg: European Union. 88 p.; OECD/European Union (2015) *Policy Brief on Social Impact Measurement for Social Enterprises: Policies for Social Entrepreneurship*, OECD/European Commission, Publications Office of the European Union, Luxembourg. 28 p. Pieejams: <http://www.oecd.org/industry/Policy-Brief-social-impact.pdf>; EK (2014). Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejas atzinums par tematu "Sociālās ietekmes novērtēšana" (pašiniciatīvas atzinums).

¹²⁷ SEFORIS. *The State of Social Entrepreneurship – Impact of Social Enterprises*. 18 p. Pieejams: https://static1.squarespace.com/static/56d2e6bbb654f9329ddb20e/t/5773e7b1e4fcb59a25f780f1/1467213747430/6_Impact_of_Social_Enterprises.pdf

¹²⁸ SEFORIS. *The State of Social Entrepreneurship – Impact of Social Enterprises*. 18 p. Pieejams: https://static1.squarespace.com/static/56d2e6bbb654f9329ddb20e/t/5773e7b1e4fcb59a25f780f1/1467213747430/6_Impact_of_Social_Enterprises.pdf

¹²⁹ Hehenberger L., Harling A.M., Scholten P. (2013) *A Practical Guide To Measuring And Managing Impact*. Berlin: The European Venture Philanthropy Association. 140 p. Pieejams: <https://evpa.eu.com/knowledge-centre/publications/measuring-and-managing-impact-a-practical-guide>

asociācijas biedriem trūka skaidru norādījumu par mērījumu veikšanu. Latvijā šobrīd nav attīstīta privāto investīciju kultūra sociālās uzņēmējdarbības jomā, tādēļ arī atbalsts potenciālajiem privātajiem investoriem sociālās ietekmes mērīšanā šobrīd nav aktuāls, tomēr daļa pieredzes būtu pārņemama arī cita veida investoriem (*vairāk par pārņemamo pieredzi skatīt Lielbritānijas pieredzes aprakstā*).

Vairums sociālo uzņēmumu, piemēram, Portugāles, Rumānijas un Lielbritānijas sociālo uzņēmumu sociālo ietekmi mēra, lai saņemtu atbalstu no privātajiem investoriem, valsts vai ES fondiem, vai arī lai atskaitītos par saņemto atbalstu. Tomēr pastāv prakse, kad sociālo ietekmi mēra arī finansējuma devējs. Piemēram, Rumānijā ES programmu ietvaros atbalstīto sociālo uzņēmumu ietekmes novērtēšanu veic ES fondu vadošā iestāde, tiek mērīts jaundibināto uzņēmumu skaits un radīto darba vietu skaits. Pētnieku skatījumā, prakse, kad sociālo ietekmi mēra finansējuma devējs, dod zināmas priekšrocības pašam finansējuma devējam gan attiecībā uz mērījumu kvalitāti, gan mērījumu rezultātu salīdzināmību, tāpat šādā gadījumā iespējams izmantot komplicētākus mērīšanas instrumentus un saņemt precīzākus rezultātus. Vērtējot šādas prakses perspektīvas Latvijas gadījumā, būtiskais ir sociālo uzņēmumu relatīvi nelielais izmērs.

Mērījumu veikšanas grūtības pakāpi lielā mērā ietekmē arī joma, kurā sociālais uzņēmums darbojas. Piemēram, Zviedrijas sociālo uzņēmumu ietekmes mērīšanai pamatā izmanto kvantitatīvos rādītājus, t. sk. SROI. Tomēr sociālie uzņēmumi, kuri strādā prevencijas jomā, pauž bažas par šo mērījumu atbilstību viņu darbības jomai. Kvantitatīvie mērījumi diezgan bieži novērtē aktivitātes galīgās fāzes ietekmi, tāpēc sociālie uzņēmumi, kuri strādā prevencijas jomā, mēra rezultātus agrākos posmos. Tam izmanto “pašnovērtēšanas testus”, nosakot, kādā mērā tika ietekmēta mērķa grupa, vai izmanto standarta aplēses salīdzināšanai ar kontroles grupu. Zviedrijas piemērs labi raksturo aprakstīto pieeju, kad sociālās ietekmes noteikšanā un mērīšanā princips “viens variants der visiem” tomēr nestrādā un ir jānosaka piemērotākie sociālās ietekmes mērīšanas rīki / rādītāji katram konkrētajam gadījumam. Zviedrijas piemērākonkrētie gadījumi ir atšķirīgas jomas, kas raksturīgs arī Latvijas sociālajiem uzņēmumiem.

Pētnieki apskatīja citu valstu sociālo uzņēmumu pieredzi, kas saistīta ar ietekmes mērīšanas un novērtēšanas sistēmu un instrumentu ieviešanu, informatīvajām un izglītojošajām aktivitātēm. Diemžēl, pētot citu valstu pieredzi, ne vienmēr tika identificēta labā prakse (skat. 10. pielikumu).

Kopumā secināms, ka starp konkrētām sociālās ietekmes mērīšanas metodēm SEFORIS¹³⁰ veiktajā pētījumā, kurā analizētas 10 valstis, norādītas tādas sociālās ietekmes mērīšanas metodes kā SROI, izmaksu – ieguvumu analīze un rezultātu (*outcome*) matrica.

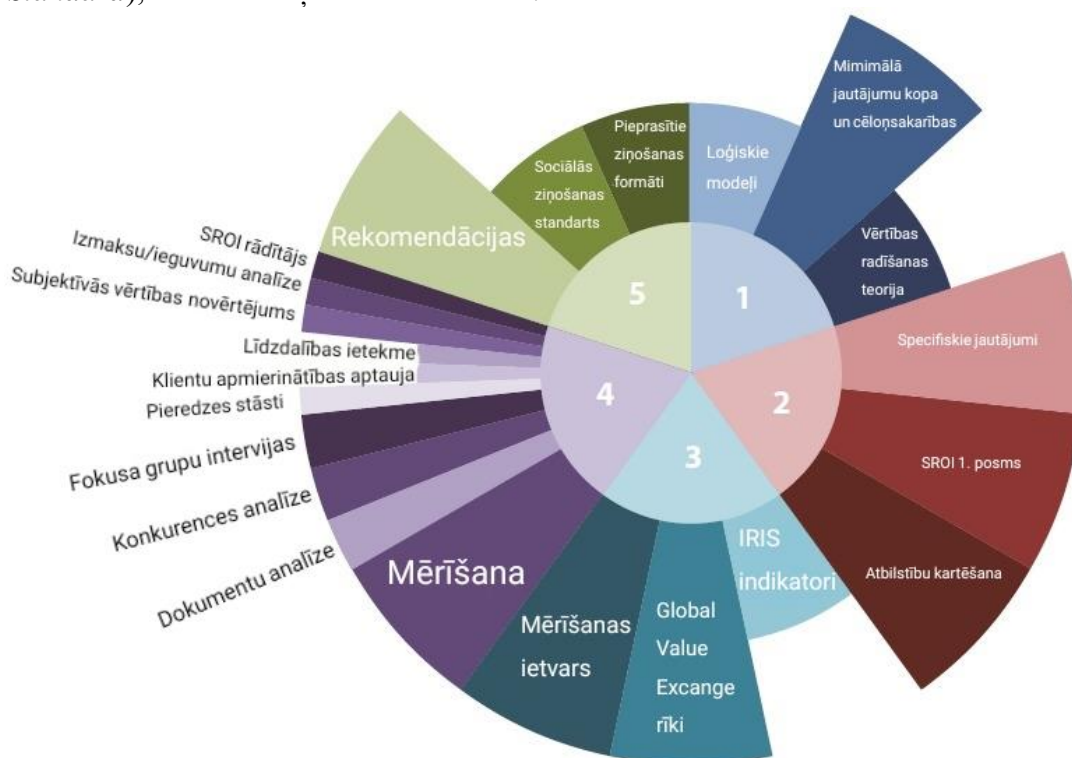
Investoriem parasti ir vairāk resursu nekā sociālajiem uzņēmumiem, kurus ieguldīt sociālās ietekmes novērtēšanā, tāpēc arī novērtēšanas process ir krietni komplicētāks un pat sastāv no vairāku metožu kombinācijām. Līdzīgi kā norādīts 3.5. att. “Process sociālās ietekmes mērījumiem”, arī, piemēram, Eiropas Riska kapitāla filantropijas asociācija rekomendē sociālās ietekmes mērīšanu īstenot piecos līdzīgos posmos, katram no ietekmes novērtēšanas posmiem tiek rekomendēti konkrēti informācijas apkopošanas un analīzes modeļi, indikatori un metodes:

1. **mērķu noteikšana** – loģiskais modelis, minimālais atbildamo jautājumu daudzums, vērtību radīšanas teorija;
2. **ieinteresēto pušu analīze** – specifiskie jautājumi, SROI pirmais posms, atbildību kartēšana;
3. **rezultātu mērīšana** – IRS indikatori, *Global Value Exchange* indikatori, novērtēšanas ietvars;
4. **ietekmes pārbaude un vērtēšana** – novērtēšana, kabineta pētījums, konkurētspējas analīze, fokusa grupu diskusiju, pieredzes stāsti (*storytelling*), klientu apmierinātības aptauja,

¹³⁰ SEFORIS. *The State of Social Entrepreneurship - Impact of Social Enterprises*. 18 p. Pieejams: https://static1.squarespace.com/static/56d2eebbb654f9329ddb20e/t/5773e7b1e4fcb59a25f780f1/1467213747430/6_Impact_of_Social_Enterprises.pdf

līdzdalības ietekme, subjektīvās vērtības novērtējums (*perceived value assessment*), SROI proporcija;

5. **uzraudzība un ziņošana** – rekomendācijas, sociālās ziņošanas standarti (*Social Reporting Standard*), noteiktie ziņošanas formāti¹³¹.

3.11. att. Rekomendētās metodes ietekmes mērīšanai, dalījumā pēc novērtēšanas soļiem

Avots: autoru veidots pēc P. Boiardi, L. Hehenberger, A. Gianoncelli¹³²

Pastāv jau gatavi rīki jeb sistēmas/datubāzes, kas dod iespēju investoriem identificēt, izmērīt un pārvaldīt investīciju vai investīciju portfeļu ietekmi standartizētā veidā. Standartizācijas un sertifikācijas pieejas ir devušas būtiskas priekšrocības ietekmes investīciju nozarei, dodot iespēju investoriem netērēt laiku dažādu uzņēmumu salīdzināšanai, bet investēt produktos, pamatojoties uz gataviem datiem par to potenciālo ietekmi. Rādītāju, sertifikācijas un uz reitingiem balstītu pieeju (IRIS, GIIRS, SASB u.c.) nozīme sociālo uzņēmumu sociālās progresivitātes noteikšanā un spējā radīt ietekmi ir devusi labumu tirgum kopumā, norādot uz to uzņēmumu nozīmību un pieprasījumu pēc uzņēmumiem, kuri paplašina savu darbību ārpus finanšu peļņas¹³³. Turpmākajā pētījumā aprakstītas dažas no populārākajām sistēmām.

Ziņošana par ietekmi un investīciju standarti IRIS+ (*Impact Reporting and Investment Standards*)¹³⁴ – sistēma, kas paredzēta investoriem, lai mērītu, pārvaldītu un optimizētu to ietekmi. Izstrādāta, lai nodrošinātu kopēju ietekmes ziņošanas valodu attiecībā uz terminiem un metriku.

¹³¹ Boiardi P., Hehenberger L., Gianoncelli A. (2016). *Impact Measurement In Practice. In-depth case studies*. European Venture Philanthropy Association. 149 p. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/295819822_Impact_Measurement_in_Practice_-_In-depth_case_studies

¹³² Boiardi P., Hehenberger L., Gianoncelli A. (2016). *Impact Measurement In Practice. In-depth case studies*. European Venture Philanthropy Association. 149 p. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/295819822_Impact_Measurement_in_Practice_-_In-depth_case_studies

¹³³ O'Flynn P., Barnett C. (2017). *Evaluation and Impact Investing: A Review of Methodologies to Assess Social Impact*. Institute of Development Studies. P.5. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/325049649>

¹³⁴ IRIS+. Pieejams: <https://iris.thegiin.org/> (skatīts 09.07.2020.)

IRIS rādītāji ir standartizētu rādītāju kopums, ko var izmantot, lai raksturotu organizācijas sociālos, vides un finanšu rādītājus. Aptver 644 indikatorus 16 dažādās jomās.

Globālās ietekmes ieguldījumu reitingu sistēma jeb GIIRS (*The Global Impact Investing Ratings System*) – ietekmes reitingu novērtējuma rīks un analītiska platforma, kas novērtē esošos un topošos uzņēmumus un fondus, pamatojoties uz sociālajiem un vides rādītājiem. Tiek apgalvots, ka GIIRS ir unikālā pozīcijā investīciju tirgū, jo ir vienīgais uzņēmums, kurš fokusējas uz privāto uzņēmumu darbības rezultātiem, izmanto starpnozaru un starpģeogrāfisku metodoloģiju un kurš nodrošina pārredzamus, neatkarīgus un pārbaudītus datus¹³⁵. GIIRS izmanto IRIS metriku kopā ar papildu kritērijiem, lai sniegtu vispārēju uzņēmuma vai fonda līmeņa reitingu, kā arī mērķtiecīgus apakšreitingus tādās kategorijās kā pārvaldība, darbinieki, kopienas, vide, kā arī sociāli un uz vidi orientēti uzņēmējdarbības modeļi¹³⁶. Viens no GIIRS rīkiem ir **B Ietekmes novērtējums jeb BIA** (*B Impact Assessment*). BIA novērtē uzņēmuma vispārējos sociālos un vides rādītājus, novērtējot tā ietekmi uz visām ieinteresētajām personām, izmantojot tiešsaistes platformu. BIA sniedz spriedumu (izmantojot objektīvu, visaptverošu vērtējumu) par to, cik nozīmīga ir uzņēmuma pašreizējā ietekme¹³⁷.

Šīs standartizētās pieejas izpelnās arī kritiku. Runājot par IRIS un GIIRS, daži autori norāda, ka šīs sistēmas izdara pirmos soļus pretim rezultātu (*outcomes*) novērtēšanai, tomēr tos neizvērtē. Piemēram, ja investors uzskata, ka darbavietas uzņēmumos var samazināt iedzīvotāju nabadzību, sistēmas var izmērīt, cik cilvēku konkrētais uzņēmums nodarbina, bet ne šo darbu sociālo vērtību¹³⁸.

Ilgspējas uzskaites standartu padome jeb SASB (*The Sustainable Accounting Standards Board*) – neatkarīga privātā sektora standartu noteikšanas organizācija, kuras uzdevums ir uzlabot kapitāla tirgus efektivitāti, nodrošinot investorus ar viņu vajadzībām atbilstošu informāciju par ilgtspējību. SASB misija ir palīdzēt uzņēmumiem visā pasaulē apzināt, pārvaldīt un ziņot par ilgtspējības tematiem, kas ir vissvarīgākie investoriem. SASB izstrādā un uztur ilgtspējas uzskaites standartus 79 nozarēm 11 sektoros. Standarti atšķiras atkarībā no nozares, ļaujot investoriem un uzņēmumiem salīdzināt dažādu uzņēmumu rezultātus vienas nozares ietvaros¹³⁹.

SASB fokusējas uz finansiāli būtisku informāciju, kas aptver dažādas nozarei raksturīgas ilgtspējības jomas, tostarp vides un sociālās tēmas un šo tēmu pārvaldību¹⁴⁰.

Global Value Exchange¹⁴¹ – vērtību, rezultātu rādītāju, indikatoru un ieinteresēto personu datu bāze. Tā nodrošina bezmaksas informācijas apmaiņas platformu, kas nodrošina lielāku konsekvenci un pārredzamību sociālo un vides vērtību mērīšanā. Vietne dod iespēju lietotājiem paust savu viedokli un kļūt par “zināšanu radītājiem”, t. i. pašiem papildināt un labot vietnē esošo informāciju. Tā aptver 70 indikatorus 13 dažādās jomās.

¹³⁵ *The Global Impact Investing Ratings System*. Pieejams: <http://thenewmediagroup.co/the-global-impact-investing-ratings-system/>

¹³⁶ *Frameworks for Measuring Impact*. Pieejams: <https://medium.com/startingupgood/frameworks-for-measuring-impact-151042f72c8c>

¹³⁷ *Frameworks for Measuring Impact*. Pieejams: <https://medium.com/startingupgood/frameworks-for-measuring-impact-151042f72c8c>

¹³⁸ O'Flynn P., Barnett C. (2017). *Evaluation and Impact Investing: A Review of Methodologies to Assess Social Impact*. Institute of Development Studies. P.5. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/325049649>

¹³⁹ *Frameworks for Measuring Impact*. Pieejams: <https://medium.com/startingupgood/frameworks-for-measuring-impact-151042f72c8c>; SASB. Pieejams: <https://www.sasb.org/>

¹⁴⁰ *Working with SASB and other Frameworks*. Pieejams: <https://www.sasb.org/standards-overview/sasb-and-others/>

¹⁴¹ GVE. Pieejams: <http://www.globalvaluexchange.org/>

Big Society Capital finansētie rīki (izstrādātas matricas)¹⁴² sniedz priekšstatu par to, kādi ir rezultātu rādītāji (*outcomes*) sociālo mērķu organizācijās un kā tos var izmērīt. Atšķirībā no iepriekš minētajiem, šie rīki ir izstrādāti rokasgrāmatu veidā. Rīki ir šādi:

- **Rezultātu matrica**, kurā rezultātu rādītāji (*outcomes*) tiek sadalīti sociālās labklājības un vides tēmās, veido 13 rezultātu rādītāju jomas.
- **Rezultātu rādītāju (*outcomes*) kartes**, kas detalizēti skata matricā iekļauto informāciju, sniedzot pārskatu par galvenajiem rezultātiem, indikatoriem un datu avotiem, ko parasti izmanto katrā no 13 rezultātu rādītāju jomām (starp tām ir izglītība, veselība un vide).

Rezultātu matrica un rezultātu rādītāju kartes neparedz sniegt izsmēlošu informāciju, tas ir tikai pirmais mēģinājums kartēt rezultātus dažādās jomās. Tie paredzēti kā atbalsts sociālajiem investoriem un potenciālajiem investīciju saņēmējiem, lai tie varētu apsvērt ietekmes pieejas struktūru.

Turpmākajā pētījuma sadaļā apkopota Dānijas, Lielbritānijas, Vācijas un Igaunijas pieredze.

3.5.1. Dānijas pieredze

Dānijas valdība 2013. gadā izveidoja Nacionālo sociālo uzņēmumu centru. Šim centram bija būtiska loma un ietekme, un viens no tā uzdevumiem bija rīku komplekta izstrāde sociālās ietekmes mērīšanai/dokumentēšanai¹⁴³. Bija paredzēts, ka šajā rīku komplektā būs instrumenti, kuri var atbalstīt un palīdzēt sociālajiem uzņēmumiem novērtēt un dokumentēt to radīto sociālo ietekmi. Rīku komplektam jābūt vienkāršam, lai to varētu izmantot bez būtiskas tehniskās kvalifikācijas un neprasot sociālajiem uzņēmējiem daudz laika. Turklāt tam jānodrošina tehniski uzticams līmenis, lai veiktie mērījumi būtu salīdzināmi investoriem, klientiem un partneriem dažādos sociālajos uzņēmumos. Instrumentu komplekts būtu jāpielāgo ES standartiem attiecībā uz sociālās ietekmes dokumentāciju¹⁴⁴. Diemžēl Nacionālais sociālo uzņēmumu centrs tika slēgts jau 2015. gadā. Ņemot vērā, ka par izstrādāto rīku komplektu publiska informācija nav pieejama, var secināt, ka tas tā arī netika izstrādāts.

Dānijas organizācijas, kuras darbojas ar sociālu mērķi, un sociālie uzņēmumi parasti neizmanto ietekmes analīzi. Tikai ļoti neliels skaits organizāciju un sociālo uzņēmumu analizē sava darba sociālo ietekmi, piemēram, izmantojot tādus modeļus kā SROI. Daudzus gadus pastāvēja prakse, ka organizācijām, kuras darbojas ar sociālu mērķi un ir pieteikušās Dānijas Sociālo lietu ministrijas finansējumam, tiek lūgts izstrādāt "Pārmaiņu teoriju", lai dokumentētu projekta sociālos rezultātus (*outcomes*) vai savus centienus tos panākt. Dānijas Izglītības ministrija¹⁴⁵ sadarbībā ar konsultāciju uzņēmumu "Ramboll" izstrādāja rokasgrāmatu par Pārmaiņu teorijas izmantošanu dažādos **izglītības projektos**. Rokasgrāmata nosaka, ka Pārmaiņu teorija jāsaik ar risināmās problēmas aprakstu. Pēc tam tiek ieskicēta un norādīta mērķa grupa. Kad tas ir izdarīts, jāņem vērā projekta radītās izmaiņas un jāapraksta tas, kā projekts ietekmēs mērķa grupu. Visbeidzot būs jāapsver, kādas darbības var veicināt ietekmes īstenošanu. Pārmaiņu teoriju var izstrādāt vai nu kā grafiku, vai arī ilustratīvā veidā¹⁴⁶.

¹⁴² *Mapping outcomes for social investment*. Pieejams: <https://www.thinknpc.org/resource-hub/mapping-outcomes-for-social-investment/>

¹⁴³ Hulgård L., Chodorkoff L. (2019). *Social enterprises and their ecosystems in Europe. Updated country report: Denmark*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 86 p. Pieejams: <https://europa.eu/!Qq64ny>

¹⁴⁴ Niemi I., Aps J., Bach P., Lukjanska R., Danys M., Cebula A., Bergstrand B.O. (2015). *Social Enterprises Sector Snapshot Around the Baltic Sea: Stakeholders, Education, Impact Analysis*. 76 p. Pieejams: <http://socialinnovation.lv/wp-content/uploads/2015/02/makets-ENG-26.02-15.40-IO1-final.pdf>

¹⁴⁵ The Ministry of Children and Education. Pieejams: <https://www.uvm.dk/>

¹⁴⁶ Niemi I., Aps J., Bach P., Lukjanska R., Danys M., Cebula A., Bergstrand B.O. (2015). *Social Enterprises Sector Snapshot Around the Baltic Sea: Stakeholders, Education, Impact Analysis*. 76 p. Pieejams:

Sociālās ietekmes mērīšanas kritēriji un metodes veselības, vides un darba integrācijas jomās Dānijā no publiski pieejamās informācijas netika identificēti.

3.5.2. Lielbritānijas pieredze

Sociālo uzņēmumu sektoru Lielbritānijā var raksturot ar vienu vārdu – daudzveidība. Sociālie uzņēmumi Lielbritānijā darbojas dažādās uzņēmējdarbības nozarēs un tie risina visdažādākās sociālās problēmas. Ir lieli sociālie uzņēmumi, kuri sniedz mājokļu un finanšu pakalpojumus; ir sociālie uzņēmumi, kuri ir iesaistīti celtniecībā, ražošanā un transporta nozarē; vada teātrus un mākslas telpas, veikalus un kafējnīcas. Ir sociālie uzņēmumi, kuri iesaistīti otrreizējā pārstrādē un zaļajā enerģijā, digitalizācijā un mediju nozarē, kā arī veselības aprūpē, sociālajā aprūpē un bērnu aprūpē. Ja ir iespēja ar biznesa aktivitāšu palīdzību sniegt labvēlīgu sociālo ietekmi, kāds Lielbritānijā jau būs sācis sociālo uzņēmējdarbību, lai paveiktu pēc iespējas vairāk!¹⁴⁷ Līdzās daudzveidīgajam sociālo uzņēmumu sektoram un plašajam investoru (gan valsts, gan privāto) skaitam, pašsaprotami liekas, ka arī sociālās ietekmes mērīšana ir ļoti izplatīta, Lielbritānijā izstrādāts vairums rekomendāciju un metožu sociālās ietekmes mērīšanai. Šīs rekomendācijas un metodes ir izstrādātas gan sociālajiem uzņēmumiem, gan investoriem.

Metodes

Visplašāk izmantotā ietekmes mērīšanas metode Lielbritānijā ir SROI. Citas plaši lietotas metodes ir Sociālās uzskaites un audita pieeja (*Social accounting and auditing approach*), Vietējais multiplikators 3 (*Local Multiplier*), Pierādi! (*Prove It!*) un Sociālās ietekmes novērtējums vietējām ekonomikām (*Social IMPact measurement for Local Economies*). Ir izstrādāti arī daudzi instrumenti, lai noteiktu sociālo ietekmi konkrētā situācijā. Piemēram, Rezultātu rādītāju zvaigzni (*Outcomes Star*) izmanto, lai novērtētu mazaizsargāto cilvēku panākumus, savukārt Jaunais Filantropijas Labklājības kapitāla pasākums (*New Philanthropy Capital Welfare Measure*) ir tiešsaistes rīks, kas parāda, kā organizācija ietekmē jauniešu dzīvi¹⁴⁸. Minētās metodes un instrumenti nav piesaistīti kādai konkrētai nozarei, to izmantošana vairāk saistīta ar uzņēmuma vai investora vajadzībām un konkrētā uzņēmuma un/vai projekta specifiku.

SROI, Sociālās uzskaites un audita pieejas, Sociālās ietekmes novērtējuma vietējām ekonomikām metodes un to izmantošanas iespējas Latvijā detalizētāk aprakstītas nākamajā apakšnodaļā.

Pierādi! (*Prove It!*) mērķis ir atvieglot uzņēmumiem/organizācijām pirmos soļus ceļā uz efektīvu rezultātu novērtēšanu. Tas palīdz izprast mazo un vidējo projektu ietekmi, kā arī apskata ietekmi, kuru projekts rada, iesaistot vietējos cilvēkus kā darbiniekus, brīvprātīgos vai labuma guvējus. Rīks piemērots uzņēmumiem/organizācijām, kuru darbība ir vērsta uz vietējās kopienas iesaistīšanu, kā arī tiem, kas ir ieinteresēti novērtēt projekta ietekmi uz sociālo atstumtību un citiem dzīves kvalitātes jautājumiem. Pierādi! sastāv no 3 rīkiem: no “*Storyboard*” vingrinājumiem, kas iekļauj sarunas par ietekmi, lai izprastu, ko tieši jāmēra un kā projekta darbības veicinās izmaiņas; aptaujas anketām, kuras projekta sākumā un beigās dos iespēju apkopot informāciju, kā arī no projekta darba grupas atgriezeniskās saites, kas projekta beigās dod iespēju apkopot informāciju par notikušo – ietekmi un gūtās atziņas. Katram no šiem rīkiem pieejami vairāki *MS Word* un

<http://socialinnovation.lv/wp-content/uploads/2015/02/makets-ENG-26.02-15.40-IO1-final.pdf>; RAMBOLL. *TRIN-FOR-Trin-Guide Til Udarbejdelse Af En Forandringsteori*. Pieejams: http://sgy.dk/wp-content/uploads/2016/11/Guide-til-udarbejdelse-af-forandringsteori_14.1.15.docx

¹⁴⁷ British Council (2015). *Social enterprise in the UK. Developing a thriving social enterprise sector*. British Council. 31 p. Pieejams: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/social_enterprise_in_the_uk_final_web_spreads.pdf

¹⁴⁸ British Council (2015). *Social enterprise in the UK. Developing a thriving social enterprise sector*. British Council. 31 p. Pieejams: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/social_enterprise_in_the_uk_final_web_spreads.pdf

Excel faili¹⁴⁹, kuros ir norādījumi semināru vadīšanai, semināra jautājumu piemēri, anketas paraugs, noformēšanas nosacījumi, anketas datu analīzes instrumenti u.c.¹⁵⁰ Visas instrukcijas un paraugi ir bez maksas publiski pieejami angļu valodā. Latvijā to savā darbībā varētu piemērot jaunie sociālie uzņēmumi, kuriem nav pieredzes un izpratnes par sociālās ietekmes mērīšanu, kuru darbībai ir izteikts projektu raksturs un kuri savā darbībā iesaista vietējo kopienu, piemēram, tie varētu būt vides un izglītības uzņēmumi. Šis rīku komplekts nedos monetizējamus un precīzus kvantitatīvos rādītājus par sociālo uzņēmumu darbību, jo paredzēts atsevišķu nelielu projektu un iniciatīvu ietekmes mērīšanai, tomēr tas ir ļoti vienkāršs veids, kā dokumentēt darba rezultātu rādītājus (*outcomes*), mērīt, kā ir mainījusies kopienas un indivīdu dzīves kvalitāte. Turklāt tas ir viegli piemērojams katras organizācijas specifiskajām vajadzībām.

Vietējais multiplikators 3 (*Local Multiplier*) ir vienkāršs vietējās ekonomiskās ietekmes mērīšanas veids. Tas palīdz cilvēkiem domāt par vietējo naudas plūsmu un to, kā organizācija praktiski var uzlabot savu vietējo ekonomisko ietekmi¹⁵¹. Izmantojot šo instrumentu, sākumā ir jānosaka, kas tiek uztverts ar "vietējo" teritoriju, jāidentificē mērījumu atskaites punkts vai konkrēts ienākumu avots, tad ir jāapzina, kā uzņēmuma/organizācijas ienākumi tiek tērēti vietējā teritorijā. Turpinājumā ir jāveic to uzņēmumu un cilvēku aptauju, kuriem uzņēmums/organizācija maksā, lai noskaidrotu, kā viņi tērē savus ienākumus. Apkopojot visas atbildes un veicot ātras matemātiskās darbības, var iegūt Vietējā multiplikatora 3 rezultātu¹⁵². Latvijā šo instrumentu varētu piemērot sociālie uzņēmumi, kuru darbība ir tieši saistīta ar kādu mazattīstītu teritoriju, piemēram, darba integrācijas uzņēmumi, kuri cenšas uzlabot kādas teritorijas iedzīvotāju ekonomisko situāciju. Tas ir labs veids, kā sociālie uzņēmumi var kvantitatīvi parādīt naudas un ienākumu ekonomisko ietekmi, tomēr, pētnieku skatījumā, šo instrumentu var izmantot tikai kā papildu rīku, jo tas nefokusējas ne uz sociālo un vides ietekmi, ne uz ekonomisko ietekmi plašākā nozīmē (piemēram, ietekmi uz nabadzību).

Rezultātu rādītāju zvaigzne (*Outcomes Star*) ir uz pierādījumiem balstītu instrumentu saime pārmaiņu un ietekmes mērīšanai uzņēmumos, kuri strādā ar cilvēkiem. Rezultātu rādītāju zvaigzne izstrādāta vairāk nekā 30 versijās un ir pielāgota specifiskām nozarēm. Katra versija sastāv no rādītāju kopas, kura ir izkārtota zvaigznes formā, nosedzot galvenos jomai raksturīgos rezultātu rādītājus. Katrs rādītājs jānovērtē 5 vai 10 punktu skalā. Šo instrumentu var izmantot tikai tie uzņēmumi, kuri strādā ar pakalpojumu saņēmējiem 1 pret 1, piemēram, aprūpes pakalpojumu sniedzēji. Katra zvaigzne sniedz skaidrus pierādījumus par pakalpojuma ietekmi uz vairākiem rezultātiem¹⁵³. Latvijā šo instrumentu varētu piemērot sociālie uzņēmumi, kuru darbība ir saistīta ar veselības un sociālo pakalpojumu sniegšanu, tomēr pētnieki atturas no šī instrumenta rekomendēšanas, jo tas izmantojams pēc licences iegādes un apmācībām.

Rezultātu rādītāju matrica (*Outcomes Matrix*) piemērota deviņu nozaru uzņēmumiem, tostarp uzņēmumiem, kuri darbojas fiziskās veselības, nodarbinātības, apmācību un izglītības, mentālās veselības un labklājības, kā arī dabiskās vides saglabāšanas jomās. Matrica iekļauj 15 labuma guvēju grupas. Kopumā tas ir ērts rīks, lai īsā laikā vispārīgi novērtēt sociālo ietekmi, tomēr tas nedod padziļinātu sociālās ietekmes vērtējumu, jo norādītie labuma guvēji un piedāvātais

¹⁴⁹ *The documents and files that make up the Prove It! Toolkit*. Pieejams: <https://www.nefconsulting.com/our-services/evaluation-impact-assessment/prove-and-improve-toolkits/prove-it/downloads/>

¹⁵⁰ *About Prove It!* Pieejams: <https://www.nefconsulting.com/our-services/evaluation-impact-assessment/prove-and-improve-toolkits/prove-it/>

¹⁵¹ *Local Multiplier 3 (LM3)*. Pieejams: <https://www.nefconsulting.com/our-services/evaluation-impact-assessment/local-multiplier-3/>

¹⁵² *Local Multiplier 3 (LM3)*. Pieejams: <https://www.nefconsulting.com/our-services/evaluation-impact-assessment/prove-and-improve-toolkits/local-multiplier-3/>

¹⁵³ *Triangle. What is the Outcomes Star™? Introducing our evidence-based tools for supporting and measuring change*. Pieejams: <https://www.outcomesstar.org.uk/wp-content/uploads/Briefing-what-is-the-Outcomes-Star-june2017-web.pdf>

indikatoru skaits vērtējami kā nepietiekami plaši¹⁵⁴. Pētnieku skatījumā šo matricu par paraugu varētu izmantot Latvijas izglītības, veselības, vides un darba integrācijas sociālie uzņēmumi, tomēr, ņemot vērā nelielo indikatoru skaitu un ierobežoto labuma guvēju loku, šī metode nevar tiešā veidā būt rekomendējama pielietošanai. Tomēr šī metodes ir arī spilgts labās prakses piemērs, kā vienkāršā veidā tiešsaistes režīmā iespējams plānot un mērīt sociālo ietekmi.

Kopumā var secināt, ka minētajām metodēm un instrumentiem pamatā nav ierobežojumu attiecībā uz to izmantošanu dažādās jomās, tostarp izglītības, veselības, vides un darba integrācijas jomās.

Atbalsts ietekmes mērīšanā

Lielbritānijā izstrādāts vairums projektu, kuru ietvaros sociālajiem uzņēmumiem tiek piedāvāts dažāda veida atbalsts, t. sk. palīdzība sociālās ietekmes mērīšanā. Piemēram, projekts “**Labs finansējums**” (*Good Finance*) piedāvā tiešsaistes rīkus, ar kuru palīdzību uzņēmums var novērtēt, vai sociālās investīcijas ir tam piemērotas¹⁵⁵, kā arī dod iespēju tiešsaistes režīmā plānot un mērīt uzņēmuma sociālo ietekmi, izmantojot iepriekš aprakstīto Rezultātu rādītāju matricu (*Outcomes Matrix*).

Ietekmes mērīšanu iespējams apgūt arī akadēmiskā vidē. **Oksfordas universitāte** piedāvā dažu nedēļu laikā apgūt Ietekmes ieguldījumu programmu, kuras ietvaros tiek apgūta arī Ietekmes mērīšanas programma. Šī programma paredzēta filantropiem, investoriem, finanšu vadītājiem, labklājības menedžeriem, konsultantiem un citiem sociālā finansējuma jomā strādājošajiem vadītājiem¹⁵⁶.

Vēl viens stimuls sociālās ietekmes mērīšanai bija **NatWest SE100** darbības uzsākšana 2010. gadā (agrāk RBS SE100). Tā ir platforma, ar kuras palīdzību sociālie uzņēmumi (neatkarīgi no darbības jomas) var novērtēt un ziņot par savu sociālo ietekmi. Platformas rezultāti identificē 100 vislabāk funkcionējošos sociālos uzņēmumus un piešķir tiem gada balvu¹⁵⁷.

Pastāv arī uzņēmumi, kuri piedāvā citiem uzņēmumiem un organizācijām labāk izprast un uzlabot savus ietekmes rādītājus. Piemēram, “**Big Society Capital**” ir izstrādājis sistēmu, lai novērtētu uzņēmuma ieguldījumu ietekmi dažādās jomās, piemēram, veselības un labklājības jomā, nodarbinātībā u. c.¹⁵⁸ Uzņēmums “**Investing For Good**”¹⁵⁹ piedāvā dažāda veida uzņēmumiem un organizācijām, tostarp arī sociālajiem uzņēmumiem, “ietekmes pakalpojumus”. “Investing For Good” izstrādājis divas metodoloģijas, kuras apkopotas rokasgrāmatās¹⁶⁰: viena no metodoloģijām paredzēta sociālajiem uzņēmumiem, bet otra – investoriem, kuri vēlas ieguldīt naudu sociālu mērķu uzņēmumos. Sociālajiem uzņēmumiem paredzētā metodoloģija apraksta izstrādāto **Metodoloģiju ietekmes analīzei un novērtēšanai** (*Methodology For Impact Analysis And Assessment*). Tā vienlaikus apkopo un vērtē gan finanšu, gan sociālos aspektus;¹⁶¹ [OBJ]. Metodoloģija nedefinē specifiskas nozares, kuras varētu izmantot šo rīku. Tomēr viena no sadaļām

¹⁵⁴ *The Outcomes Matrix. Plan & measure your social impact.* Pieejams: <https://www.goodfinance.org.uk/impact-matrix>

¹⁵⁵ *Is it right for us? This diagnostic tool will help you decided whether social investment is right for your organisation.* Pieejams: <https://www.goodfinance.org.uk/wizard/profiler>

¹⁵⁶ *Oxford Impact Investing Programme.* Pieejams: <https://www.sbs.ox.ac.uk/programmes/executive-education/campus-open-programmes/oxford-impact-investing-programme>

¹⁵⁷ British Council (2015). *Social enterprise in the UK. Developing a thriving social enterprise sector.* British Council. 31 p. Pieejams: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/social_enterprise_in_the_uk_final_web_spreads.pdf

¹⁵⁸ British Council (2015). *Social enterprise in the UK. Developing a thriving social enterprise sector.* British Council. 31 p. 136 Pieejams: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/social_enterprise_in_the_uk_final_web_spreads.pdf

¹⁵⁹ *Impact Services.* Pieejams: <https://www.investingforgood.co.uk/impact-services-charity/se>

¹⁶⁰ *Publications.* Pieejams: <https://www.investingforgood.co.uk/publications> (skatīts 17.09.2020.)

¹⁶¹ Hornsby A. (2012). *The Good Analyst. Impact Measurement & Analysis in the Social-Purpose Universe. Investing for Good.* 136 p. Pieejams: <https://www.investingforgood.co.uk/news/good-analyst>

– Labuma guvēju ietekme – paredz sociālajiem uzņēmumiem sasniegumu analīzi, kas sastāv no 15 sociālajām un vides jomām, tostarp izglītība un ģimene; nodarbinātība; veselība; vide utt.¹⁶² Detalizētāks metodes apraksts 11. pielikumā.

Pastāv arī profesionālās apvienības, piemēram, **Social Value UK** (*Social Value International* loceklis),¹⁶³ tā atbild par sociālo vērtību un ietekmes pārvaldību, organizācijas biedriem palīdz sociālās vērtības mērīšanā un analīzē. Organizācijas mājaslapā bez maksas pieejams plašs informatīvo materiālu klāsts – vadlīnijas un pārskati, informācija par instrumentiem un to izmantošanu, pieejami apkopojumi, kā dažādas organizācijas ir izmantojušas SROI un sociālās vērtības principus un kādas izmaiņas tās ir novērojušas¹⁶⁴. Social Value UK piedāvā apmācības un konsultācijas par sociālo vērtību, sociālās ietekmes mērīšanu, SROI piemērošanu u. c., kā arī tādu pakalpojumu kā SROI mentorings¹⁶⁵. Organizācijas biedriem ir iespēja piedalīties tīklošanās pasākumos un ikgadējā konferencē, kā arī iekļauties ideju vadības darba grupās. Organizācijā pastāv vairākas grupas, kuras atšķiras pēc tēmām, piemēram, “Dzimums, integrācija un ietekmes pārvaldība”, “Ēku un vietu projektēšanas un izmantošanas sociālā vērtība”¹⁶⁶ u. c. To mērķis ir veicināt izpratni par izvēlēto tematu gan grupas ietvaros, gan ārpus tās un dalīties labajā praksē.

Papildus minētajam, biedriem ir iespēja saņemt Social Value UK kvalitātes un uzticamības zīmi saviem sociālās vērtības pārskatiem, ja sagatavotais pārskats atbilst noteiktajam kvalitātes standartam¹⁶⁷. Kā uzsver pati organizācija, tas nav tikai formāls apstiprinājums, tas ir arī mācību process, kura laikā ir iespēja uzlabot savu ietekmes mērīšanas veidu, jo par iesniegto ziņojumu no kvalificētiem vērtētājiem tiek saņemti komentāri – kas ir labs un kur nepieciešami uzlabojumi.

Uzņēmumiem, to nodaļām vai franšīzēm, vai specifiskām programmām un projektiem ir iespēja iegūt *Sociālo vērtību pārvaldības sertifikātu*, kas ir uzskatāms par kvalitātes standartu un pierādījumu spējai darboties saskaņā ar starptautiskajiem standartiem, maksimizēt radīto vērtību, mērīt un pārvaldīt savu sociālo vērtību u. c.¹⁶⁸ Savukārt personām ir iespēja attīstīt savas prasmes, zināšanas un praksi sociālās vērtības, ietekmes pārvaldības jomā, izstrādātās starptautiskās sistēmas praktiskajā pielietojumā – vērtējot sociālo ietekmi un pielietojot SROI un apmācību rezultātā iegūt akreditēta, asociēta vai augstākā līmeņa praktiķa statusu¹⁶⁹. Kā arī Social Value UK akreditē programmatūru sociālās vērtības analīzes veikšanai¹⁷⁰ un akreditē tādas sociālās vērtības produktus kā mācību kursi un vadlīniju dokumenti¹⁷¹.

Secināms, ka Lielbritānijas sociālajiem uzņēmumiem pieejams plašs informatīvais atbalsts sociālās ietekmes mērīšanā. Katrā no minētajām platformām vienuviet publiski un bez maksas pieejams liels informācijas apjoms, pieejami vienkārši sociālās ietekmes mērīšanas rīki, t. sk. tiešsaistē, uzskatāmi parādīti veicamie soļi. Pētnieku skatījumā, platforma, kurā vienuviet būtu apkopota svarīgākā informācija par sociālās ietekmes mērīšanu – nepieciešamību, indikatoriem, metodēm u. c. – būtiski uzlabotu un atvieglotu Latvijas sociālo uzņēmumu darbu, turklāt digitālie

¹⁶² Hornsby A. (2012). *The Good Analyst. Impact Measurement & Analysis in the Social-Purpose Universe. Investing for Good*. 136 p. Pieejams: <https://www.investingforgood.co.uk/news/good-analyst>

¹⁶³ *Social Value UK*. Pieejams: <http://www.socialvalueuk.org/>

¹⁶⁴ *RESOURCES. Find what you need to help you measure and maximise your social value*. Pieejams: <http://www.socialvalueuk.org/resources/>

¹⁶⁵ *TRAINING. Social Value Training options to meet all of your needs*. Pieejams: <http://www.socialvalueuk.org/social-value-training/>

¹⁶⁶ *Thought leadership groups*. Pieejams: <http://www.socialvalueuk.org/services-support/social-value-uk-working-groups/>

¹⁶⁷ *Assurance Standard 2017/18*. Pieejams: <http://www.socialvalueuk.org/resource/assurance-standard-201718/>

¹⁶⁸ *The social value management certificate*. Pieejams: <http://www.socialvalueuk.org/social-value-certificate/>

¹⁶⁹ *Practitioner status pathway*. Pieejams: <http://www.socialvalueuk.org/practitioner-status-pathway/>

¹⁷⁰ *Software accreditation*. Pieejams: <http://www.socialvalueuk.org/accrediting-software-products/>

¹⁷¹ *Accrediting a social value product*. Pieejams: <http://www.socialvalueuk.org/accrediting-products/>

rīki sociālās ietekmes datu apkopošanai un apstrādei būtiski samazinās mērīšanā ieguldītos resursus. Tāpat, attīstoties privātajām investīcijām sociālās uzņēmējdarbības jomā, būtu lietderīgi sekot Social Value UK piemēram un ieviest kvalitātes standartus. Šādi standarti pētnieku skatījumā uzlabotu dažādu iesaistīto un ieinteresēto pušu izpratni par sociālo ietekmi.

Pētnieki ir apskatījuši Lielbritānijas pieredzi sociālās ietekmes mērīšanā no investoru skatupunkta, apkopotā pieredze attiecas uz **privātajiem investoriem**, tomēr tā ir attiecināma arī uz cita veida investoriem – Latvijas gadījumā tie būtu, piemēram, Reach for Change, Labklājības ministrija, Altum u. c.

Labs piemērs ir Lielbritānijas uzņēmumu “Investing for Good” un NPC, kā arī SROI tīkla izstrādātā rokasgrāmata “Labs investors: labās ietekmes prakses grāmata”¹⁷². Rokasgrāmata paredzēta ietekmes investoriem, t. i. investoriem, kuri veic ieguldījumus uzņēmumos, organizācijās un fondos ar mērķi radīt izmērāmu sociālo un vides ietekmi līdztekus finansiālai peļņai. Galvenā uzmanība tiek pievērsta ietekmes novērtējuma integrēšanai investīciju procesā. Lai ietekmes mērījumus padarītu par investīciju procesa neatņemamu sastāvdaļu, rokasgrāmata iesaka investoriem iekļaut tajā, piemēram, investīciju komandu, kas izprot ietekmes mērījumu būtību.

3.5.3. Vācijas pieredze

Vācijas investīciju tirgū parādās arvien vairāk fondu, starpnieku, regulatoru un uzņēmumu, kuru mērķis ir attīstīt nepieciešamo infrastruktūru, lai panāktu pozitīvu sociālo ietekmi. Ir izskanējis aicinājums standartizēt sociālās ietekmes novērtējumu, tas veicinātu pārredzamību, tādējādi palīdzot palielināt ieguldījumus sociālajā jomā. Tomēr tiek atzīts, ka tas ir visai komplicēts uzdevums, jo pilnībā attīstīta un uzticama sociālās ietekmes mērīšanas sistēma vēl nav izveidota. Pastāv neskaidrības par vienotās standartizētās sistēmas izveidi, kas varētu liecināt, ka pašreiz tas nemaz nav iespējams. Tāpēc diskusija vairāk ir vērsta uz to, kā vislabāk pārvaldīt ietekmi¹⁷³.

Tiek uzskatīts, ka investoriem Vācijā ir unikāla iespēja ietekmēt to, kā uzņēmumi novērtē sociālo ietekmi, jo tie pārrauga un atbalsta simtiem sociālo uzņēmumu un spēj darboties, lai savienotu organizāciju darbu un novērtētu ietekmi plašākā mērogā¹⁷⁴.

Pašlaik Vācijā populārākie izglītojošie avoti, kuri tiek ņemti vērā sociālās ietekmes mērīšanā, ir – Social Finance Academy, Oksfordas Ietekmes ieguldījumu programma, Social Value International, plašāk pielietotās vadlīnijas ietekmes pārvaldībai – Impact Management Project, Social Reporting Standard, ietekmes indikatori un datu apkopošanas rīki – GRI, ACUMEN, GIIRS, IRIS.

Organizācijas **Social Finance Academy**¹⁷⁵ mājaslapā apkopoti informatīvie materiāli par dažādiem ietekmes aspektiem, t. sk. par ietekmes mērīšanu, daļa materiālu pieejami publiski un bez maksas, bet daļa materiālu pieejama tikai reģistrētiem lietotājiem. Organizācija piedāvā maksas un bezmaksas apmācības par dažādiem tematiem, t. sk. sociālās ietekmes mērīšanu. **Social Finance Academy** mājaslapā pieejams tiešsaistes rīks, kurš ļauj pārbaudīt gatavību investīciju piesaistei un sava progressa izsekošanai, un daļa rīka sadaļu pieejamas jebkuram interesentam, bet daļa – tikai reģistrētiem lietotājiem. Tiek uzdoti jautājumi par piecām uzņēmuma piemērotības

¹⁷² Hornsby A., Blumberg G. (2013). *The Good Investor: A Book of Best Impact Practice. Investing for Good*. 136 p. Pieejams: <https://www.investingforgood.co.uk/news/good-analyst>

¹⁷³ *Measuring the impact in impact investing: perceptions from the German market*. Pieejams: <https://medium.com/@theresepeters/measuring-the-impact-in-impact-investing-perceptions-from-the-german-market-88c721b1a1bc>

¹⁷⁴ *Measuring the impact in impact investing: perceptions from the German market*. Pieejams: <https://medium.com/@theresepeters/measuring-the-impact-in-impact-investing-perceptions-from-the-german-market-88c721b1a1bc>

¹⁷⁵ *Social Finance Academy*. Pieejams: <https://social-finance-academy.org/>

pamatkategorijām: sociālā problēma, risinājums, sadale, izaugsme un mērogošana, kā arī finansējums un prognozes. Tas parāda uzņēmuma gatavību ne tikai piesaistīt, bet arī izmantot investīcijas¹⁷⁶. Pētnieku skatījumā šī pieredze būtu pārņemama un Latvijas sociālajiem uzņēmumiem pirms pieteikšanās Altum grantu programmai būtu jānovērtē sava gatavība investīciju izmantošanā.

Oksfordas Ietekmes ieguldījumu programma minēta pie Lielbritānijas pieredzes. Savukārt **Social Value International**¹⁷⁷ piedāvātais atbalsts un pakalpojumi saskan ar jau aprakstīto Social Value UK.

Impact Management Project ir izveidojis tīklu, kurā ietilpst liels skaits dažādu uzņēmumu un organizāciju, šie uzņēmumi un organizācijas, izmantojot savu pieredzi, ir izveidojuši normas jeb standartus ietekmes novērtēšanai, pārvaldībai un ziņošanai¹⁷⁸. Izveidota praktiķu kopiena, kurā ietilpst vairāk nekā 2000 uzņēmumu un investoru, kuri dalās savā pieredzē par šo standartu izmantošanu, uzlabošanu un piemērošanu saviem novērtēšanas un pārvaldības procesiem¹⁷⁹. Impact Management Project praktiķu kopienā nonākts pie secinājuma, ka ietekmi var mērīt piecās dimensijās:

- **kas** norāda, kādu rezultātu (*outcome*) uzņēmums sasniedz neatkarīgi no tā, vai rezultāts ir pozitīvs vai negatīvs, un cik svarīgs šis rezultāts ir ieinteresētajām personām;
- **kurš** norāda ieinteresētās personas, kuras izmanto rezultātu (*outcome*);
- **cik daudz** sniedz informāciju par to, cik daudz ieinteresēto personu ir saskārušās ar rezultātu (*outcome*), cik lielas izmaiņas viņi ir pieredzējuši, un cik ilgu laiku viņi ir piedzīvojuši šo rezultātu (*outcome*);
- **uzlabojumus** norāda, vai uzņēmuma un/vai investora darbības veicinājušas rezultātu sasniegšanu, kāds varētu būt iznākums, ja uzņēmums nebūtu veicis konkrētās darbības;
- **risks** liecina par varbūtību, ka faktiskā ietekme atšķirsies no paredzētās¹⁸⁰.

Katrai no šīm dimensijām ir izstrādātas ietekmes datu kategorijas. Publiski un bez maksas pieejama ietekmes mērīšanas veidlapa, šajā veidlapā norādītas piecas dimensijas, katrai no dimensijām norādīta ietekmes kategorija, tad uzņēmumam pašam tiek piedāvāts definēt četras ietekmes, katrai no ietekmēm dimensiju griezumos nosakot indikatorus, datus, datu avotus un sniedzot ietekmes novērtējumu. Kā arī pieejama detalizēta informācija par katru no dimensijām, piemēri un liels daudzums dažādu saistīto informatīvo materiālu, kas ļauj uzņēmējam un investoram labāk izprast ietekmes mērīšanu¹⁸¹.

Iepriekš ziņojumā tika norādīts, ka sociālās ietekmes mērīšana īstenojama piecos posmos, kur uzraudzība un ziņošana ir viens no šiem posmiem. **Social Reporting Standard**¹⁸² palīdz sociālajiem uzņēmumiem īstenot tieši šo posmu, jo nodrošina vienotu valodu un saprotamu sistēmu uz rezultātiem balstītiem ziņojumiem. Standarts palīdz dokumentēt sociālo uzņēmumu ietekmi un aptver visus būtiskākos elementus, kas ir saistīti ar ziņošanas procesu. To izmanto gan

¹⁷⁶ *Check tools. Test your readiness and track your progress with our innovative check tools.* Pieejams: <https://social-finance-academy.org/our-check-tools/>

¹⁷⁷ *About us.* Pieejams: <https://socialvalueint.org/about/>

¹⁷⁸ *IMP Structured Network.* Pieejams: <https://impactmanagementproject.com/impact-management/structured-network/>

¹⁷⁹ *IMP Practitioner Community.* Pieejams: <https://impactmanagementproject.com/impact-management/practitioner-community/>

¹⁸⁰ *Impact management norms.* Pieejams: <https://impactmanagementproject.com/impact-management/impact-management-norms/>

¹⁸¹ *How enterprises manage impact.* Pieejams: <https://impactmanagementproject.com/impact-management/how-enterprises-manage-impact/>

¹⁸² *Social Reporting Initiative (2014). Social Reporting Standards. Guide to results-based reporting. Social Reporting Initiative.* Pieejams: https://www.social-reporting-standard.de/fileadmin/redaktion/downloads/SRS_guidelines_2014_EN.pdf

iekšējām atskaitēm, gan rezultātu caurspīdīgai atspoguļošanai sabiedrībā. Tas atspoguļo uzņēmuma ietekmes loģiku, var palīdzēt salīdzināt vairāku gadu gaitā sasniegtos rezultātus.

Vācijā finanšu starpnieks (*financial intermediary*) PHINEO veic bezpeļņas organizāciju analīzi un sniedz konsultācijas. Cenšas veicināt izpratni sociālajiem uzņēmumiem, izskaidrojot, ka ietekmes mērīšana ir noderīga funkcija, lai uzlabotu savu darbību. Tāpēc tiek veikti pētījumi, kuros bez maksas aicina piedalīties sociālos uzņēmumus. Pēc tam sociālie uzņēmumi, kas atbilst noteiktiem kritērijiem, tiek apbalvoti ar PHINEO “Wirkt!” ietekmes birku. PHINEO publicē ceļvežus, piemēram, Sociālās ietekmes navigatoru (*Social Impact Navigator*), kur apkopo sociālo uzņēmumu ietekmes novērtēšanas pieredzi, kā arī piedāvā konsultācijas, kā veikt šīs aktivitātes soli pa solim¹⁸³. Jebkuram, kuru interesē ietekmes jautājums, tiek piedāvāti informatīvie materiāli¹⁸⁴, dalība darba grupās, apmācības un tiešsaistes semināri¹⁸⁵.

Sekojošā Vācijas PHINEO labajai praksei, pētnieku skatījumā, būtu lietderīgi apsvērt iespēju padziļināti iesaistīt Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociāciju sociālās ietekmes mērīšanas izpratnes veidošanā starp sociālajiem uzņēmumiem un sociālo uzņēmumu ietekmes novērtēšanas pieredzes apkopošanā. Pētnieku viedoklis balstās Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas darbības izvērtējumā – tās mērķis ir veicināt sociālo uzņēmējdarbību Latvijā, un viens no tās darbības virzieniem ir Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas biedru kapacitātes uzlabošana, pieredzes un zināšanu apmaiņas platformas veidošana¹⁸⁶. Turklāt Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijai ir pieredze, apkopojot sociālās uzņēmējdarbības aktuālos piemērus visā Latvijā:¹⁸⁷ [OEJ], 2020. gadā izdota publikācija “Ieguldījumi sociālās ietekmes jomā Ziemeļvalstu un Baltijas reģionā” (*nosaukums oriģinālvalodā: “Social Impact Investment in the Nordic-Baltic Region”*¹⁸⁸[OEJ] par sociālās ietekmes investīcijām un to potenciālu Ziemeļvalstu un Baltijas reģionā.¹⁸⁹[OEJ].

Tāpat jāuzsver, ka PHINEO ir izveidota datu bāze ar vairākiem simtiem projektu, kas uzskatāmi par labajiem piemēriem un ir ziedojumu cienīgi. Valsts sektoram viņi veic arī projektu un programmu izvērtējumus¹⁹⁰.

3.5.4. Igaunijas pieredze

Balstoties uz Igaunijas 2019. gada ziņojumā par “Sociālajiem uzņēmumiem un to ekosistēmu Eiropā – Igaunijas gadījums” sniegto informāciju, sociālās uzņēmējdarbības sektoram Igaunijā trūkst sabiedrības un politiskā atbalsta, kā arī spēcīgu pārstāvju valdībā.¹⁹¹ Sociālo uzņēmumu un projektu finansēšanas kārtība Igaunijā ir daudzveidīga. Galvenokārt tiek izmantots ES finansējums vai ES struktūrfondu līdzfinansējums. Sociālos projektus atbalsta arī Eiropas Ekonomikas zonas programmas, kuras finansē Norvēģija, Islande un Lihtenšteina un kuras atbalsta

¹⁸³ OECD/European Union (2017). *Main trends in social enterprise development, in Boosting Social Enterprise Development: Good Practice Compendium*, OECD Publishing, Paris. Pieejams: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264268500-4-en.pdf?expires=1594401959&id=id&accname=guest&checksum=8C2AEB9C11046F20478F71B44114890A>

¹⁸⁴ *Publications*. Pieejams: <https://www.phineo.org/en/publications>

¹⁸⁵ *Workshops & web-seminars*. Pieejams: <https://www.phineo.org/en/workshops-webinars>

¹⁸⁶ *Kas mēs esam*. Pieejams: <https://sua.lv/kas-mes-esam/>

¹⁸⁷ *Katalogs “Sociālā uzņēmējdarbība Latvijā”*. Pieejams: <https://sua.lv/katalogs-2019/>

¹⁸⁸ The Estonian Social Enterprise Network, The Social Entrepreneurship Association of Latvia, The Finnish Association for Social Enterprises (2018). *Social Impact Investment in The Nordic-Baltic Region. Ideas and opportunities, needs and challenges using examples from Estonia, Latvia, and Finland*. Nordic Council of Ministers' Office in Estonia. Pieejams: <https://storiesforimpact.com/wp-content/uploads/2020/05/Social-Impact-Investment-in-the-Nordic-Baltic-Region-2018.pdf>

¹⁸⁹ *Sociālās uzņēmējdarbības skola!* Pieejams: <https://sua.lv/vebinaru-ieraksti/>

¹⁹⁰ *Impact analyses*. Pieejams: <https://www.phineo.org/en/impact-analyses>

¹⁹¹ European Commission (2019). *Social enterprises and their ecosystems in Europe: Country report Estonia*. P. 39. Pieejams: t.ly/66Gd

sociālos projektus. Programmas, kuras atbalsta Nacionālais pilsoniskās sabiedrības fonds, nodrošina finansējumu arī no valsts budžeta. Sociālie uzņēmumi, kas sniedz pakalpojumus Igaunijā, bieži pārdod savus pakalpojumus pašvaldībām un tiek finansēti no vietējā finansējuma, bet sociālo ieguldījumu kultūra Igaunijā nav attīstīta.¹⁹² Pētījumos “Diskusiju dokuments par sociālās ietekmes investīcijām Ziemeļvalstu un Baltijas reģionā: idejas un iespējas, vajadzības un izaicinājumi” un “Ziņojums par sociālās ietekmes investīcijām Ziemeļvalstīs”¹⁹³

2019. gadā¹⁹⁴ viens no vadošajiem sociālās uzņēmējdarbības sektora pārstāvjiem Igaunijā – Igaunijas Sociālo uzņēmumu tīkls – sadarbībā ar Igaunijas Republikas Iekšlietu ministriju, Nacionālās pilsoniskās sabiedrības fondu un sociālo uzņēmumu “Stāsti par ietekmi” izveidoja mājas lapu “Īsteno pārmaiņas” (Maailmamuutjad.ee), kura risina šo problēmu, piedāvājot standartizētu pieeju atskaišu veidošanai un sociālās ietekmes mērīšanai.¹⁹⁵ Platformas mērķis ir kartēt un publicēt sociālo uzņēmumu, labdarības organizāciju, kā arī korporatīvo sociālās atbildības programmu un vietējā un valsts līmeņa sabiedrisko pakalpojumu radītās pozitīvās pārmaiņas uz vidi un sabiedrību. Platforma ir pieejama visiem interesentiem. Šī platforma pēc būtības ir līdzīga iepriekšminētajam *Social Reporting Standard*¹⁹⁶, jo nodrošina vienotu valodu un saprotamu sistēmu uz rezultātiem balstītiem ziņojumiem.

Organizācijām ir jāreģistrējas mājaslapā un jāaizpilda aptauja, kurā tiek jautāts par viņu darbībā iesaistītajām un ieinteresētajām pusēm, aktivitātēm un līdzšinējiem rezultātiem. Reģistrācijas procesā ir iespējams pievienot organizācijas vietni, sociālo mediju lapu un veiksmes stāstus, lai piesaistītu lasītājus. Pirms profila publicēšanas informāciju par organizāciju pārskata padomdevējs, kurš sniedz atsauksmes un uzdod papildus jautājumus, lai nodrošinātu augstas kvalitātes rezultātus.

Profila izveides process ir veidots, lai mudinātu sociālos uzņēmumus domāt par to, kā viņi var izmērīt savu sociālo ietekmi, plānot uzlabojumus un atskaitīties/informēt ieinteresētās puses par saviem panākumiem, balstoties uz šiem pierādījumiem. Ikgadēji atjaunojot profilu, organizācijām ir iespēja salīdzināt savus ikgadējos pārskatus un identificēt panākumus un neveiksmes ilgākā laika periodā. Balstoties uz “Īsteno pārmaiņas” (Maailmamuutjad.ee) mājaslapā pieejamo informāciju par organizāciju, finansētāji un investori var salīdzināt organizācijas, to sasniegumus un sociālo ietekmi. Ieinteresētās puses var pieņemt apzinātus lēmumus par to, kura organizācija visvairāk atbilst viņu vērtībām un radīs vispozitīvākās pārmaiņas.¹⁹⁷

Mājaslapas aprakstā netiek minēts, kādas sociālās ietekmes mērīšanas metodes tiek izmantotas, bet mājas lapas vīzija atbilst jau iepriekš minētās *Social Value International* vīzijai.¹⁹⁸ *Social Value International* pārsvarā veicina SROI metodes izmantošanu.¹⁹⁹ Pirms šīs mājaslapas izveides Igaunijas Sociālo uzņēmumu tīkls veicināja “Pārmaiņu teorijas” metodes izmantošanu vietēja līmeņa (*grass-root*) sociālo uzņēmumu/organizāciju vidū.

Igaunijas Sociālo uzņēmumu tīkla pārstāvis *Jaan Aps* “Pārmaiņu teorijas” izmantošanu šo uzņēmumu/organizāciju vidū pamato ar to, ka vietēja līmeņa uzņēmumiem/organizācijām apjomīgu pierādījumu apkopošanai nav resursu. “Pārmaiņu teorijas” pieeja piedāvā relatīvi

¹⁹² Turpat. P. 53.

¹⁹³ Turpat. P. 51-55.

¹⁹⁴ Social Entrepreneurship Development in Estonia: Interview with Jaan Aps. Pieejams: <https://odb-office.eu/expertise/social-entrepreneurship/social-entrepreneurship-development-estonia> (skatīts 27.01.2021.)

¹⁹⁵ Join Maailmamuutjad.ee and unlock your potential. Pieejams: <https://www.maailmamuutjad.ee/maailmamuutjate-register/> (skatīts 26.01.2021.)

¹⁹⁶ Social Reporting Initiative (2014). Social Reporting Standards. Guide to results-based reporting. Social Reporting Initiative. Pieejams: https://www.social-reporting-standard.de/fileadmin/redaktion/downloads/SRS_guidelines_2014_EN.pdf

¹⁹⁷ Turpat.

¹⁹⁸ Turpat.

¹⁹⁹ Social Value International: Standards and guidance. Pieejams: <https://socialvalueint.org/social-value/standards-and-guidance/> (skatīts 01.27.2021.)

vienkāršu veidu, kā mazi uzņēmumi/organizācijas var izmērīt savu sociālo ietekmi.²⁰⁰ Igaunijas Sociālo uzņēmumu tīkla piedāvātajos resursos par metodes izmantošanu specifiski tiek minēta stāstu apkopošana sociālās ietekmes mērīšanai: “Noderīgi ir tie stāsti, kuri demonstrē indivīda ceļojumu, kas atspoguļo pārmaiņu teorijā aprakstītos galvenos aspektus, kurus esat izstrādājis visai mērķa grupai.”²⁰¹

Kā paraugu Latvijas gadījumā var izmantot vienotas platformas izveides pieeju, tādējādi motivējot uzņēmumus reflektēt par sava uzņēmuma darbību, mērīt sava uzņēmuma sociālo ietekmi, popularizēt sociālo uzņēmumu darbību Latvijā un sniegt informāciju gan uzņēmumu finansētājiem, gan potenciālajiem investoriem, ieguldot sociālās uzņēmējdarbības attīstībā. Šāda platforma ir īpaši noderīga, ja profila izveides procesā līdzdarbojas konsultanti, kuri palīdz nodrošināt augstas kvalitātes rezultātus.

3.5.5. Rezumējums par ārvalstu pieredzi sociālās ietekmes mērīšanā

Izvērtējot dažādu valstu pieredzi sociālās ietekmes mērīšanā secināms, ka pieejas, metodes un iesaistītās puses būtiski atšķiras. Pirmkārt, atšķiras vēsturiskais konteksts un tas, kā sociālie uzņēmumi definēti, interpretēti un atbalstīti. Kaut gan starp valstu grupām ir velkamas vairākas paralēles, piemēram, darba integrācijas prioritāte, katrā valstī vēsturisko apstākļu un aktivitāšu kopums vērtējams kā unikāls un netika identificēta neviena valsts, kurā konceptuālā pieeja, atbalsta mehānisms un iesaistīto pušu lomas būtu tik līdzīgas Latvijas situācijai, lai tiešā veidā varētu salīdzināt un potenciāli pārņemt labo praksi. Problemātiska ir arī administratīvās atbalsta pieredzes apkopošana – netika atrasti piemēri, kur būtu raksturots valsts atbalsts ar centralizētu administratīvo mehānismu sociālās ietekmes vērtēšanā, kas būtu līdzīgs Latvijas situācijai. Vairumā valstu relatīvi lielāka loma sociālās ietekmes vērtēšanā avotos uzsvērta NVO (izstrāde un atbalsts) un privātajiem investoriem (investīciju lēmumu pieņemšanā), kas Latvijas gadījumā nav identificētas starp prioritārajiem vērtējumu rezultātu lietotājiem. Respektīvi, situācijas, kad konkrēto uzņēmumu sociālās ietekmes vērtēšana nav valsts pārvaldes institūciju pienākums. Taču tas var būt saistīts arī ar pētnieku izmantoto literatūras un interneta tīmekļa vietņu sākotnēji paredzēto mērķauditoriju un lietotājiem – informācija nav vērtēta no valsts pārvaldes perspektīvas. Rezultātā pozitīvie ārvalstu pieredzes aspekti izvēlēti selektīvi un izmantoti vērtēšanas pieeju un metožu izvēļu pamatošanā nākamajā sadaļā.

3.6. Sociālās ietekmes mērīšanas metodes

Pētījumi liecina, ka galvenokārt valsts un privātie investori iniciē sociālos uzņēmumus mērīt to sociālo ietekmi²⁰², taču kopumā sociālo uzņēmumu pieredze un ietekmes mērīšanas kultūra ir neliela. Pozitīvi vērtējams, ka pēdējos gados sociālās ietekmes mērīšanas lauks un vajadzības ir attīstījušās, t. sk. ir izveidojušās arvien vairāk specializētas organizācijas (piemēram, *B Lab*, *Social Asset Measurements*, *Sinzer*), kas veic sociālās ietekmes mērīšanu, kā arī arvien paplašinājies sociālās ietekmes mērīšanas metodiku saraksts²⁰³.

²⁰⁰ Jaan Aps (n.d.) Impact measurement educational material. Pieejams: http://socialinnovation.lv/wp-content/uploads/2015/07/Impact-measurement-educational-material_FINAL.pdf

²⁰¹ Turpat.

²⁰² OECD/European Union (2015) *Policy Brief on Social Impact Measurement for Social Enterprises: Policies for Social Entrepreneurship*, OECD/European Commission, Publications Office of the European Union, Luxembourg. 28 p. Pieejams: <http://www.oecd.org/industry/Policy-Brief-social-impact.pdf>

²⁰³ Grieco C. (2015) *Assessing Social Impact of Social Enterprises: Does One Size Really Fit All?* Springer. <http://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-3-319-15314-8.pdf>; Olsen S., Galimidi B. (2008) *Catalog of*

Sociālos uzņēmumus raksturo spēja radīt gan ekonomisko, gan sociālo vērtību sabiedrībā. Ekonomiskās vērtības noteikšana balstās uz dažādiem tradicionāli pieņemtiem aprēķiniem – tiek aprēķināta peļņa, atdeve no kapitālieguldījuma, parāda/pašu kapitāla attiecība u. c. Taču sociālās vērtības aprēķināšana ir sarežģītāka, jo to ne vienmēr iespējams izteikt skaitļos. J. G. Dees (*Dees sociālo vērtību*) definē kā vērtību, kas nav reducējama ekonomiskos vai sociāli ekonomiskos terminos. Taču ir pierādīts, ka arī to var izmērīt²⁰⁴.

Ietekmes mērīšanai un novērtēšanai tiek izmantotas daudzas un dažādas metodes, kuras var grupēt atšķirīgās kategorijās (dažādu autoru ietekmes mērīšanu metožu un rīku grupējumi apkopoti 12. pielikumā). Par lielāko problēmu metožu apzināšanā un strukturēšanā uzskatāma tā, ka daļa metožu savstarpēji pārklājas un ietver viena otru, tām ir dažāds tvēruma līmenis. Piemēram, mērķa grupas aptauju metode var kalpot par vienkāršu un tiešu sociālās ietekmes mērījumu pati par sevi. Taču tā var tik uzlūkota arī kā viens no instrumentiem dažādās kompleksās vērtēšanas metodēs.

Metodes izvēli galvenokārt nosaka mērķis, kādam sociālā ietekme tiek mērīta un kādas ir ieinteresētās puses prasības sociālās ietekmes pierādījumiem. Balstoties uz līdzšinējo sociālās ietekmes praksi Latvijā, rezultātu lietotāju vajadzībām, teorētiskiem apsvērumiem un citu valstu pieredzi metožu lietošanā, pētnieki identificēja vairākas sociālās ietekmes mērīšanas metodes un instrumentus, kas potenciāli būtu plašāk pielietojami Latvijas situācijā:

- divas monetārās vērtēšanas metodes (Sociālās atdeves no ieguldījumiem analīzes metode un Izmaksu – ieguvumu analīzes metode);
- divas reitinga metodes (CDI un MIAA);
- divas procesa analīzes metodes (SAA un SIMPLE);
- divi sociālās ietekmes indikatoru saraksti (IRIS un Big Society Capital);
- tehniskie palīglīdzekļi (izvēles šablons un mērīšanas vadlīnijas).

3.6.1. Monetārās vērtēšanas pieeja

Sociālās atdeves no ieguldījumiem analīzes metode jeb SROI (Social Return on Investment)

Lai noteiktu sociālo uzņēmumu radīto sociāli ekonomisko ietekmi sabiedrībā, visbiežāk izmanto sociālās atdeves no ieguldījumiem analīzes metodi (*social return on investment analysis*) – jeb SROI.

Ar SROI metodi iespējams finansiālā izteiksmē noteikt un izmērīt organizācijas radīto sociālo, vides un ekonomisko vērtību²⁰⁵. Var secināt, ka SROI metodoloģija ir piemērota dažādu organizāciju radītās vērtības noteikšanai. SROI metodoloģija tiek praktizēta vairākos zinātniskos pētījumos, galvenokārt sociālo uzņēmumu sociālo un ekonomisku rezultātu mērīšanā²⁰⁶.

Approaches to Impact Measurement – Assessing Social Impact in Private Ventures. The Rockefeller Foundation. 74 p. Pieejams:

<http://www.midot.org.il/Sites/midot/content/Flash/CATALOG%20OF%20APPROACHES%20TO%20IMPACT%20MEASUREMENT.pdf>

²⁰⁴ Dees J. G. (1998) Enterprising Non-Profits: What do you do when Traditional Sources of Funding Fall Short? *Harvard Business Review*, January/February, p. 55 – 67.

²⁰⁵ Wright T. (2011) *Growing Social Capital: A Social Return on Investment Analysis of the Impact of Voluntary and Community Sector Activities Funded by Grant Aid.* 60 p. Pieejams: <http://www.socialvalueuk.org/app/uploads/2016/03/Growing-Social-Capital-SROI-March-2012.pdf>

²⁰⁶ Emerson J., Wachowicz J., Chun S. (1999) *Social Return on Investment: Exploring Aspects of Value Creation in the Non-profit Sector.* 43 p. Pieejams: <https://redf.org/wp-content/uploads/REDF-Box-Set-Vol.-2-SROI-Paper-2000.pdf>; REDF Roberts Enterprise Development Fund (Ed.) (2002) *Social Return on Investment – Methodology.* San Francisco: REDF. www.redf.org; Olsen S., Nicholls J. (2005) *A Framework for Approaches to SROI.* Draft for Haas Social Metrics Conference Reviewers, p. 36. Pieejams: https://ccednet-rcdec.ca/sites/ccednet-rcdec.ca/files/ccednet/pdfs/2005-050624_SROI_Framework.pdf; Scholten P., Nicholls J., Olsen S., Galimidi, B. (2006) *Social return on investment. A guide to SROI analysis.* Amstelveen: Lenthe publishers. 132 p.

Izvērtējot organizācijas radīto sociālekonomisko vērtību, ir iespējams veidot efektīvāku komunikāciju ar ieinteresētajām grupām (*stakeholders*), jo aprēķinos tiek ņemti vērā radītie sociālie labumi visām interešu grupām. Ieguvēji jeb ieinteresētās grupas var būt, piemēram:

- valsts: iegūst konkrētus faktus, kādā apjomā nodarbinātības rezultātā ir samazinājušies valsts izdevumi pabalstiem;
- uzņēmuma vadība: iegūtos rezultātus var izmantot uzņēmuma stratēģijas veidošanā, kā arī salīdzināt ar līdzīgu organizāciju aktivitātēm²⁰⁷.

Metodes rezultātā aprēķina labumu un izmaksu rādītāju. Piemēram, attiecība 3:1 norāda, ka 1 ieguldītais EUR rada 3 EUR lielu sociālo, ekonomisko un/vai vides vērtību. Ar šīs metodes palīdzību iespējams novērtēt ne tikai lietas, kuras var saskaitīt, bet arī tiek mēģināts novērtēt nemateriālas vērtības, tādās kā pašpārlicinātība, pašcieņa u. c.²⁰⁸ Ar šīs metodes palīdzību iespējams pierādīt, ka ir ekonomisks pamats investēt sociālā uzņēmuma attīstībā, jo to aktivitāte rada sociālo vērtību, kas veicina iedzīvotāju labklājību.

Lai gan SROI metode ir viena no plašāk izmantotajām metodēm sociālās ietekmes mērīšanai, tai ir arī savi trūkumi. Šī metode ir laika un resursu ietilpīga, īpaši, ja sociālais uzņēmums līdz šim nekādus datus nav apkopojis. Tāpat SROI metode nesatur visus iespējamus ieguvumus un vērtības, kas rodas sociālā uzņēmuma darbības rezultātā, bet tā identificē tiešos, loģiski pierādāmos izmaksu ietaupījumus vai ieņēmumu ieguldījumus²⁰⁹. Turklāt metodes pielietojumu ierobežo datu pieejamība, kuri ir nepieciešami rezultātu (*outcome*) un pamatscenārija noteikšanai (“kas notiktu, ja organizācija neeksistētu?”). Detalizētāks metodes apraksts 11. pielikumā.

3.3. tabulā apkopotas SROI pieejas galvenās priekšrocības un trūkumi katrā no identificētajiem potenciālajiem pielietojuma veidiem Latvijā, bet salīdzinošais novērtējums ar citām pieejām izvērsti tālāk sadaļā “Sociālo uzņēmumu ietekmes mērīšanas metodoloģijas izvēle Latvijas situācijai”.

Vajadzība	Lietotājs	Galvenās priekšrocības	Galvenie trūkumi	Kopvērtējums
Likumā noteiktā atbalsta novērtēšana	LM, FM	Daļēji ļauj salīdzināt un grupēt sociālos uzņēmumus un jomas pēc ietekmes līmeņa Sabalansēti ietver gan ietekmes monetarizāciju, gan kvalitatīvo novērtējumu	Rezultātu ticamību ietekmē pieņēmumi un references datu pieejamība ietekmes monetarizācijā, nosakot alternatīvos risinājumus vai zaudējumus aktivitāšu neīstenošanas gadījumā Vēsturiski vairāk veidots, orientējoties uz uzņēmumu, nevis politikas līmeni	Labi piemērots politikas līmeņa vērtēšanai

²⁰⁷ Introduction to Social Return on Investment (2006). Work in Progress Paper. 21 p. Pieejams: <https://sroiseminar2009.files.wordpress.com/2009/02/70419-paper-sroi.pdf>

²⁰⁸ Wright T. (2011) *Growing Social Capital: A Social Return on Investment Analysis of the Impact of Voluntary and Community Sector Activities Funded by Grant Aid*. 60 p. Pieejams: <http://www.socialvalueuk.org/app/uploads/2016/03/Growing-Social-Capital-SROI-March-2012.pdf>

²⁰⁹ Emerson J., Wachowicz J., Chun S. (2001) *Social Return on Investment (SROI): Exploring Aspects of Value Creation*. Pieejams: <https://hbswk.hbs.edu/archive/social-return-on-investment-sroi-exploring-aspects-of-value-creation>

Vajadzība	Lietotājs	Galvenās priekšrocības	Galvenie trūkumi	Kopvērtējums
ES fondu atbalsta pasākumu novērtēšanā	Altum, LM, FM	Daļēji ļauj salīdzināt un grupēt SU un jomas pēc ietekmes līmeņa Sabalansēti ietver gan ietekmes monetarizāciju, gan kvalitatīvo novērtējumu	Rezultātu ticamību ietekmē pieņēmumi un references datu pieejamība ietekmes monetarizācijā, nosakot alternatīvos risinājumus vai zaudējumus aktivitāšu neīstenošanas gadījumā Vēsturiski vairāk veidots, orientējoties uz uzņēmumu, nevis politikas līmeni	Labi piemērots politikas līmeņa vērtēšanai
SU statusa piešķiršanā/ uzturēšanā	LM/ komisija	Ļauj salīdzināt sociālos uzņēmumus pēc ietekmes līmeņa	Liels darba ieguldījums individuāla sociālā uzņēmuma datu sagatavošanā pret ieguvumiem no statusa iegūšanas, vērtējot uzņēmuma līmenī	Tiešā veidā nav pielietojams, taču var izmantot kā papildrīku pamatojumam neskaidrās situācijās vai standartizētu robežlīmeņu noteikšanai
Altum atbalsta piešķiršanā/ novērtēšanā	Altum, LM	Vērtējumā ietverta gan ekonomiskā, gan sociālā rentabilitāte	Prasa vairāk datu nekā pašreizējā sistēma	Var izmantot kā papildrīku pamatojumam neskaidrās situācijās vai standartizētu robežlīmeņu noteikšanai
SU darbības plānošanā/ izvērtēšanā	SU, sabiedrība	Ļauj pārliecinoši pierādīt uzņēmuma ietekmi un rentabilitāti plašākā sociālā kontekstā	Pārāk darbietilpīga maziem sociālajiem uzņēmumiem	Pārāk sarežģīts un darbietilpīgs regulārai lietošanai Var izmantot būtiskāko ietekmes elementu izvērtēšanai
Privātā atbalsta piesaiste (investori, citi fondi)	Privātais atbalstītājs	Vērtējumā ietverta gan finanšu rentabilitāte, gan sociālā ietekme	Prasa apjomīgu ieejas informāciju un metodes lietošanas kompetenci	Var tikt izvēlēts, ja tiek lietots sistemātiski un SU saņem ārējo atbalstu vērtēšanā

3.3. tabula. SROI – priekšrocības un trūkumi

Avots: autoru veidots

Neskatoties uz šīs metodes trūkumiem, tā tiek izmantota ne tikai daudzās Eiropas valstīs, īpaši Lielbritānijā, Austrijā, Dānijā²¹⁰, bet šo metodi savas darbības izvērtēšanā izmanto arī Latvijā sociālie uzņēmumi *de facto*, piemēram, biedrība “Latvijas Samariešu apvienība”, biedrība

²¹⁰ Harlock J. (2013) *Impact measurement practice in the UK third sector: a review of emerging evidence* Third Sector Research Centre Working Paper 106. p. 30. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/303020075_Impact_measurement_practice_in_the_UK_third_sector_a_review_of_emerging_evidence Third Sector Research Centre Working Paper 106

“Tuvu”²¹¹, kā arī nodibinājums “Otrā elpa”²¹². Taču vienlaikus autori akcentē, ka, lai gan šī metode būtu labi piemērota politikas līmeņa vērtēšanai sociālajā uzņēmējdarbībā, tomēr sociālajiem uzņēmējiem šīs metodes regulāra pielietošana ir diezgan sarežģīta un darbietilpīga, un to var izmantot tikai būtiskāko ietekmes elementu izvērtēšanai. Kā arī šīs metodes pielietošana var būt iespējama sociālajiem uzņēmējiem, sadarbojoties ar ekspertiem, jaunajiem pētniekiem, gūstot abpusēju labumu. Par to liecina arī biedrības “Tuvu” un nodibinājuma “Otrā elpa” gadījums.

Izmaksu un ieguvumu analīze (cost – benefit analysis)

Izmaksu un ieguvumu analīzes mērķis ir līdzīgs, ja ne identisks SROI analīzei, tomēr tiek atzīts, ka izmaksu un ieguvumu analīzei salīdzinājumā ar SROI (dažās jomās) ir šaurāks ekonomiskais fokuss²¹³. To izmanto, lai salīdzinātu politikas, programmas vai projekta kopējās izmaksas ar tās ieguvumiem, izmantojot kopīgu metriku (visbiežāk naudas vienības). Tas ļauj aprēķināt ar politiku/programmu/projektu saistītās neto izmaksas vai ieguvumus²¹⁴. Turklāt izmaksu un ieguvumu analīzi vislabāk var definēt kā metodi, kuras mērķis ir nodrošināt kritērijus ierobežoto resursu visekonomiskākajai izmantošanai investīciju projektu atlasē²¹⁵.

Izmaksu un ieguvumu analīze ir gan izvērtēšanas, gan plānošanas rīks un meklē atbildes uz šādiem jautājumiem:

- Vai intervence ir nodrošinājusi paredzētās izmaiņas attiecībā uz ieguldīto resursu apjomu?
- Vai būtu iespējams radīt lielākus ieguvumus ar tiem pašiem resursiem, ja tiktu izvēlēta cita pieeja?
- Vai turpmāk būtu jāizvēlas uzlabot intervences pieeju vai jāizvēlas pavisam cita adaptācijas pieeja?²¹⁶

Izmaksu un ieguvumu analīze ir kļuvusi par svarīgu elementu dažādu valsts programmu izstrādē, īstenošanā un novērtēšanā tādās jomās kā izglītība, vide, veselība un cilvēkresursi²¹⁷.

Sociālās uzskaites sistēmas plašais raksturs padara metodi par potenciāli vērtīgu novērtēšanas metodi bezpeļņas organizācijām. Tā kā bezpeļņas organizācijām ir skaidri definēta sociālā misija un tās bieži nodrošina preces un/vai pakalpojumus, kas vai nu aizstāj, vai papildina valsts resursu rādītājus (*output*), šķiet pareizi izmaksu un ieguvumu analīzi izmantot kā palīglīdzekli, izvēloties, kā tērēt ierobežotos finanšu resursus un novērtējot bezpeļņas organizāciju darbību²¹⁸. Detalizētāks metodes apraksts 11. pielikumā.

Līdzīgi kā SROI, arī šīs metodes trūkums ir lielais laika un resursu ieguldījums. Otrs jau minētais trūkums ir nepieciešamība identificēt un kvantificēt/monetarizēt visas izmaksas un

²¹¹ Kumačeva S. (2018). *Biedrības “Tuvu” sociālās ietekmes novērtējums*. Maģistra darbs: LLU. 101 lpp.

²¹² Gintere D. (2020). *Sociālo uzņēmumu ietekmes izvērtējums Latvijā*. Maģistra darbs: LLU. 101 lpp.

²¹³ Cordes J. (2017). *Using cost-benefit analysis and social return on investment to evaluate the impact of social enterprise: Promises, implementation, and limitations*. Evaluation and Program Planning Volume 64, October 2017. George Washington University. 102 p.

²¹⁴ *Cost Benefit Analysis*. Pieejams: <https://www.betterevaluation.org/evaluation-options/CostBenefitAnalysis>

²¹⁵ Bos H., Sanders M., Secchi C. (1974). *Private Foreign Investment in Developing Countries. A Quantitative Study on the Evaluation of the Macro-Economic Effects*. Springer. 345 p.

²¹⁶ Vardakoulis O. (2014). *Simplified guidelines for Social Cost Benefit Analysis of Climate Change adaptation projects on a local scale*. Nef Consulting. 19 p. Pieejams: <https://careclimatechange.org/wp-content/uploads/2014/08/CostBenefit.pdf>

²¹⁷ Cordes J. (2017). Using cost-benefit analysis and social return on investment to evaluate the impact of social enterprise: Promises, implementation, and limitations. *Evaluation and Program Planning*, Volume 64, October 2017. pp. 98-104. Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0149718916302579?via%3Dihub>

²¹⁸ Cordes J. (2017). Using cost-benefit analysis and social return on investment to evaluate the impact of social enterprise: Promises, implementation, and limitations. *Evaluation and Program Planning*, Volume 64, October 2017. pp. 98-104. Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0149718916302579?via%3Dihub>

ieguvumus, t. sk. nepieciešamība monetarizēt bezpeļņas indikatorus, kas ne vienmēr ir precīzi un satur lielu daļu subjektivitātes.

3.4. tabulā ir apkopotas šīs pieejas galvenās priekšrocības un trūkumi katrā no identificētajiem potenciālajiem pielietojuma veidiem Latvijā, bet salīdzinošais novērtējums ar citām pieejām izvērsti tālāk sadaļā “Sociālo uzņēmumu ietekmes mērīšanas metodoloģijas izvēle Latvijai situācijā”.

Vajadzība	Lietotājs	Galvenās priekšrocības	Galvenie trūkumi	Kopvērtējums
Likumā noteiktā atbalsta novērtēšana	LM, FM	<p>Ļauj salīdzināt un grupēt sociālos uzņēmumus un jomas pēc ietekmes līmeņa</p> <p>Uzskatāms publisko ieguldījumu salīdzinājums ar sabiedrības ieguvumiem</p> <p>Plaši pielietota politiku īstenošanas izvērtējumos</p>	<p>Rezultātu ticamību ietekmē pieņēmumi un references datu pieejamība ietekmes monetarizācijā, nosakot alternatīvos risinājumus vai zaudējumus aktivitāšu neīstenošanas gadījumā. Nepilnīgi ietver kvalitatīvos datus, kur nav pieejama nepieciešamā informācija monetarizācijai</p>	Labi piemērots politikas līmeņa vērtēšanai
ES fondu atbalsta pasākumu novērtēšanā	Altum, LM, FM	<p>Ļauj salīdzināt un grupēt sociālos uzņēmumus un jomas pēc ietekmes līmeņa</p> <p>Uzskatāms publisko ieguldījumu salīdzinājums ar sabiedrības ieguvumiem</p> <p>Plaši pielietota politiku īstenošanas izvērtējumos</p>	<p>Rezultātu ticamību ietekmē pieņēmumi un references datu pieejamība ietekmes monetarizācijā, nosakot alternatīvos risinājumus vai zaudējumus aktivitāšu neīstenošanas gadījumā. Nepilnīgi ietver kvalitatīvos datus, kur nav pieejama nepieciešamā informācija monetarizācijai</p>	Labi piemērots politikas līmeņa vērtēšanai
SU statusa piešķiršanā/ uzturēšanā	LM/ komisija	<p>Ļauj salīdzināt sociālos uzņēmumus pēc ietekmes līmeņa</p>	<p>Liels darba ieguldījums individuāla SU datu sagatavošanā pret ieguvumiem no statusa iegūšanas, vērtējot uzņēmuma līmenī</p>	Tiešā veidā nav pielietojams, taču var izmantot kā papildrīku pamatojumam neskaidrās situācijās vai arī standartizētu robežlīmeņu noteikšanā
Altum atbalsta piešķiršanā/ novērtēšanā	Altum, LM	<p>Vērtējumā ietverta gan ekonomiskā, gan sociālā rentabilitāte</p>	<p>Prasa vairāk ieejas datu, nekā pašreizējā sistēma</p>	Var izmantot kā papildrīku pamatojumam neskaidrās situācijās vai arī standartizētu robežlīmeņu noteikšanā

Vajadzība	Lietotājs	Galvenās priekšrocības	Galvenie trūkumi	Kopvērtējums
SU darbības plānošanā/izvērtēšanā	SU, sabiedrība	Ļauj pārlicinoši pierādīt uzņēmuma ietekmi un rentabilitāti plašākā sociālā kontekstā	Pārāk darbietilpīga maziem sociālajiem uzņēmumiem	Pārāk sarežģīts un darbietilpīgs regulārai lietošanai Var izmantot būtiskāko ietekmes elementu izvērtēšanai
Privātā atbalsta piesaiste (investori, citi fondi)	Privātais atbalstītājs	Vērtējumā ietverta gan finanšu rentabilitāte, gan sociālā ietekme	Prasa apjomīgu ieejas informāciju un metodes lietošanas kompetenci	Var tikt izvēlēts, ja tiek lietots sistemātiski un SU saņem ārējo atbalstu vērtēšanā

3.4. tabula. Izmaksu un ieguvumu analīze – priekšrocības un trūkumi

Avots: autoru veidots

Var secināt, ka šīs metodes pielietojums Latvijas kontekstā nav piemērots, jo sociālajiem uzņēmumiem to regulāri lietot ir pārāk sarežģīti un darbietilpīgi, turklāt šobrīd arī nav identificējama šāda prakse Latvijas sociālo uzņēmumu vidū izmantot šo pieeju. Arī attiecībā uz valsts institūcijām autori atzīmē, ka šī metode pašreizējā situācijā nav ieteicama, jo metodes rezultātu ticamību ietekmē pieņēmumi, nosakot alternatīvos risinājumus vai zaudējumus aktivitāšu neīstenošanas gadījumā. Turklāt šī metode nepilnīgi ietver kvalitatīvos datus, kur nav pieejama nepieciešamā informācija monetarizācijai.

3.6.2. Reitinga pieeja

Vārds *reiting*s sociālās uzņēmējdarbības jomā tiek izmantots visai bieži. Dažāda veida novērtējumi un reitingi ir sastopami lielākajā daļā sociālo uzņēmumu radītās ietekmes novērtēšanas metožu. Reitinga pieejas pamatā ir sistēma, kuras ietvaros uzņēmumam vai projektam tiek noteikts salīdzināms vērtējums, ar kura palīdzību iespējams salīdzināt dažādus sociālos uzņēmumus vai projektus, kā arī noteikt sliekšni, kas tiek izmantots lēmuma pieņemšanā par atbalsta piešķiršanu vai atteikšanu.

Reitinga pieeja nodrošina privātajiem un valsts investoriem iespēju iegūt un salīdzināt datus par uzņēmumu radīto sociālo ietekmi. Pēc šiem rezultātiem ieinteresētās puses var labāk noteikt, kurš sociālais uzņēmums ir efektīvāks un kur viņu plānotais finansējums būs visnoderīgākais.

Pastāv vairums atšķirīgu reitingu sistēmu. Lai gan sociālās ietekmes novērtējuma nodrošinātāju novērtētie rādītāji būtiski pārklājas, kritēriji un reitingu sistēmas starp novērtētājiem būtiski atšķiras. Daži piemēri: punktu sistēma (*Total Social Impact Foundation's TSITM Ratings for S & P 500 companies*), burtu kategoriju sistēma no AAA līdz D (*Reputex Ratings & Research Services 's assessment, Austrālijas uzņēmumiem*) un skaitlisks pozitīvās un negatīvās sociālās ietekmes diapazons no +5 līdz -5 (*dothe right thing Inc. vērtējumi par konkrētiem notikumiem, kuros iesaistīts konkrētais uzņēmums*).²¹⁹

Starp Eiropas sociālās ietekmes mērīšanas rīkiem bieži tiek minēta CDI reitinga metode, kuru izstrādāja Francijas sociālajiem uzņēmumiem.²²⁰ Pielietojot CDI, sociālajam uzņēmumam vienlaikus ir jāuzrāda finanšu rentabilitāte un sociālā ietekme. CDI reitings ir rīks, kuru var

²¹⁹ Wisebrod J. (2007). Social Impact Ratings: How to Make Responsible Investment Appealing. De Boeck Supérieur. Finance & The Common Good/Bien Commun - N° 27 - Ii/2007. P.30. Pieejams: <https://www.cairn.info/revue-finance-et-bien-commun-2007-2-page-29.htm>

²²⁰ Le Comptoir de l'Innovation jeb CDI ir Francijas SU, kas izveidots 2010. gadā, lai atbalstītu sociālo uzņēmējdarbību Francijā un ārvalstīs, dibinot SU, novērtējot un mērot to rezultātus.

pielāgot dažādu nozaru un darbības veidu sociālie uzņēmumi. CDI mēra mērķus, procesus un izpildi.

Šī metode padziļināti izvērtēta nodaļas turpinājumā. CDI reitinga metode kopumā vērtējama kā salīdzinoši plaša un detalizēta, tādēļ Latvijas situācijai, kur dominē mazie un mikro sociālie uzņēmumi, padziļināti izvērtēta arī Lielbritānijā izstrādātā MIAA ²²¹, kas autoru ieskatā ir salīdzinoši vienkāršāka un atbilstošāka piemērošanai Latvijas apstākļos (skat. tālāk un 11. pielikumā).

CDI reitinga metode

CDI reitings ir rīks, kuru var pielāgot dažādu nozaru un darbības veidu sociālajiem uzņēmumiem. CDI mēra mērķus, procesus un izpildi. Metodikā tiek ietverti izmērāmi gan kvalitatīva, gan kvantitatīva rakstura finanšu un papildu finanšu (*extra-financial*) kritēriji, ņemot vērā sociālo uzņēmumu juridisko formu (komercdarbības forma, kooperatīvs, labdarības organizācija u. c.) 16 nozarēs (veselība, ekonomiskā iekļaušana, izglītība u. c.).

Kritēriju analīzes rezultātā tiek piešķirta pakāpe / atzīme no AAA līdz D, tādējādi padarot vērtējumus salīdzināmus, un tas ir īpaši noderīgi sabiedrībai un privātajiem investoriem, kuri galvenokārt izmanto šo mērīšanas pieeju. CDI reitings sniedz skaidru priekšstatu par sociālo uzņēmumu sociālajiem un finanšu rādītājiem.

Pamatojoties uz 300 kritēriju analīzi, tiek veikta finanšu analīze. Analīzē ietilpst arī 300 papildu finanšu (*extra-financial*) rādītāji. Analīzes rezultātā katrs uzņēmums var iegūt papildu finanšu pakāpi / atzīmi (AAA, AA, A, BBB, BB, B, CCC, CC, C vai D), kas ir salīdzināma ar finanšu pakāpi un citiem sociālā uzņēmuma vērtējumiem atbilstošā nozarē, izceļot katra uzņēmuma stiprās un vājās puses.

Finanšu rādītāji	
Galvenās analīzes jomas	Invaliditātes (<i>disability</i>) kritēriji
Pozicionēšana tirgū	<ul style="list-style-type: none"> • Tirgus daļas attīstība • Cenu konkurētspēja: cena salīdzinājumā ar klasiskiem produktiem / cena salīdzinājumā personām ar invaliditāti • Produktu konkurētspēja: kvalitāte salīdzinājumā ar standarta produktu / salīdzinājumā ar citiem risinājumiem personām ar invaliditāti
Darbības izmaksas (<i>operational costs</i>)	<ul style="list-style-type: none"> • Darbības izmaksu attīstība • Darbības izmaksas / kopējie ieņēmumi • Pirkšanas cenas
Papildu finanšu rādītāji	
Risinājuma atbilstība	<ul style="list-style-type: none"> • Procesi, kas izstrādāti, lai produktu pielāgotu klienta vajadzībām • Iespējamie pielāgojumi lietotāju profiliem • Izstrādāto saturu skaits • Produkta vai pakalpojuma vienkāršība un mijiedarbība • Pakalpojuma vai produkta cena (pieejamība)
Sociālā darbība	<ul style="list-style-type: none"> • Lietotāja profils • Labuma saņēmēju skaits • Labuma saņēmēju skaits ar minimālajām algām • Labuma saņēmēju skaits (starp vērtētājiem), kas, pateicoties programmai, uzlabo viņu dzīves kvalitāti, izmantojot konkrēto produktu vai pakalpojumu
Sociālās inovācijas	<ul style="list-style-type: none"> • Produkta vai pakalpojuma sociālās inovācijas pakāpe • Inovācijas konkrētā lietotāju tipā • Inovācijas problēmas risināšanā

²²¹ Hornsby A. (2012). *The Good Analyst. Impact Measurement & Analysis in the Social-Purpose Universe. Investing for Good*. Pieejams: <https://www.investingforgood.co.uk/news/good-analyst>

3.5. tabula. CDI reitinga pieejā iekļaujамie rādītāji

Avots: autoru veidots²²²

Šī mērīšanas pieeja ir precīza un pragmatiska. Pateicoties nozaru rādītājiem, datus var apkopot un analizēt, rezultāti ir viegli saprotami. Šajā pieejā pozitīvi vērtējams fakts, ka tā ietver ne tikai uzņēmuma sociālo ietekmi, bet arī tā finanšu rādītājus, kas ir būtiski, lai nodrošinātu, ka sociālā ietekme saglabāsies ilgtermiņā. Taču jāņem vērā, ka CDI reitinga **metodes mērķis ir drīzāk efektivitātes mērīšana no finansējuma perspektīvas (novērtējot projekta izpildi un nodrošinot rīkus darbības novērtēšanai konkrētajā laika periodā)**, nevis sociālā uzņēmuma radītā tiešā labuma sabiedrībai novērtējums²²³.

Metodoloģija ietekmes analīzei un atbilstības novērtēšanai jeb MIAA (Methodology For Impact Analysis And Assessment)

MIAA analizē ietekmi uzņēmumiem, kuru darbības mērķis ir sociāls. Analīzes mērķis ir sniegt investoram informāciju un izpratni, kas nepieciešama, lai pieņemtu lēmumu par naudas ieguldīšanu. MIAA vienlaikus apkopo un vērtē gan finanšu, gan sociālos aspektus, tiek veikta plaša uzņēmuma analīze, kuras ietvaros tiek analizēta arī uzņēmuma sociālā ietekme. Metode ir pielietojama ne tikai investīciju vajadzību novērtēšanai, bet arī pašu uzņēmumu darbības analīzei un lēmumu pieņemšanas pamatošanai. Metodes pamatā ir pielāgota pārmaiņu teorija (*theory of change*), kas fokusējas uz šādām pārmaiņu procesa sastāvdaļām: organizācija, aktivitātes, rezultāti un sniegums. Katrai no šīm sastāvdaļām – posmiem tiek piedāvāts konkrēts vērtējamo kritēriju (t. sk. vienkāršu atslēgas vārdu) kopums.

Metodes pamatā ir trīs galvenie bloki: misijas sasniegšana, labums mērķa grupām un plašāka ietekme. MIAA izmanto vienotu metodoloģiju, lai apvienotu šīs daļas²²⁴. Katru no daļām veido virkne apakšdaļu, kurās ir noteikti konkrēti rādītāji. Uzņēmumi tos var izmantot, lai novērtētu savu darbību un no tām izrietošo ietekmi²²⁵. Rezultāti tiek vērtēti, ņemot vērā to nozīmi vispārējā novērtējumā, un apkopoti, lai iegūtu kopsummā par katru daļu un vienu kopsummā par visiem blokiem kopā.

Iepriekš aprakstītie trīs galveni bloki tiek sadalīti sīkāk atkarībā no perspektīvas:

- no paša uzņēmuma skatupunkta, izvērtējot uzņēmuma ietekmi uz definēto misiju un tās izpildi, tai skaitā analizējot uzņēmuma darbības kontekstu un fokusu, galvenās veicamās aktivitātes un paredzamos rezultātus;
- no labuma guvēju skatupunkta, izvērtējot labuma guvēju attiecības ar uzņēmumu un ietekmi uz to dzīvi, tai skaitā apziņas līmeni un tā izmaiņas, apmierinātību, izmaiņas cilvēktiesību vides un sociālajos aspektos u. c.;
- no globālās perspektīvas un plašākas ietekmes skatupunkta, kurš ir ārpus organizācijas, izvērtējot, kā uzņēmuma ietekme izpaužas ārpus organizācijas, tai skaitā vērtējot aktivitāšu

²²² OECD/European Union (2015) *Policy Brief on Social Impact Measurement for Social Enterprises: Policies for Social Entrepreneurship*, OECD/European Commission, Publications Office of the European Union, Luxembourg. 28. p. Pieejams: https://www.fi-compass.eu/sites/default/files/publications/policy-brief-on-social-impact-measurement-for-social-enterprises_0.pdf

²²³ OECD/European Union (2015) *Policy Brief on Social Impact Measurement for Social Enterprises: Policies for Social Entrepreneurship*, OECD/European Commission, Publications Office of the European Union, Luxembourg. 28. p. Pieejams: https://www.fi-compass.eu/sites/default/files/publications/policy-brief-on-social-impact-measurement-for-social-enterprises_0.pdf

²²⁴ Hornsby A. (2012). *The Good Analyst. Impact Measurement & Analysis in the Social-Purpose Universe. Investing for Good*. 136 p. Pieejams: <https://www.investingforgood.co.uk/news/good-analyst>

²²⁵ Turpat.

sinerģijas un savstarpējo papildinātību, ietekmes multiplikatorus, inovāciju līmeņa un ietekmes, riskiem un atbildīgas pārvaldības.²²⁶

Detalizētāks apraksts 11.6. pielikumā.

Autori uzskata, ka galvenā šīs metodes priekšrocība ir tajā, ka ietekme tiek izvērtēta no dažādiem skatupunktiem – no paša uzņēmuma, no labuma guvēju un ieinteresēto pušu skatupunkta, kas ir ārpus organizācijas, tādējādi sniedzot visaptverošu skatījumu par uzņēmuma radīto sociālo ietekmi. Kopumā metode ietver salīdzinoši lielu skaitu vērtējamo aspektu, bet par tās pielietošanu ir sniegtas ļoti konkrētas vadlīnijas, kas ievērojami atvieglo metodes izmantošanu. Metodes apraksts un izvērtēšanas vadlīnijas atrodamas 11.6. pielikumā. Sociālās uzņēmējdarbības jomā ietekmes novērtēšanā viens sarežģītākiem punktiem ir kvalitatīvo ietekmes aspektu novērtēšana. Tieši šeit, pēc autoru domām, izpaužas MIAA metodes priekšrocības, jo tā palīdz novērtēt un kvantificēt kvalitatīvās ietekmes aspektus, lai pēc vienotas metodoloģijas varētu salīdzināt dažādu darbības jomu sociālie uzņēmumi, kā arī noteikt sliksni kā kritēriju vērtējumu summu, lai pamatotāk pieņemtu lēmumu par sociālā uzņēmuma statusa, granta vai cita veida atbalsta piešķiršanu.

MIAA metodes aprakstā (skat 11.6. pielikumu) ir norādīti gan vērtējamie faktori, gan to vērtēšanas kritēriji un vērtējuma īpatsvars. Metode ir salīdzinoši elastīga, un to ir iespējams arī modificēt atbilstoši Latvijas apstākļiem. Tas nozīmē, ka būtu iespējams mainīt gan vērtējamos faktorus, gan to īpatsvaru. Dažādām funkcijām var pielietot tikai atsevišķus vērtēšanas blokus. Piemēram, sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanā var tikt vērtēti tikai 2. un 3. ietekmes bloks (labuma guvēji un plašāka ietekme), savukārt 1. bloks, kas ietver padziļinātu paša uzņēmuma saimnieciskās darbības raksturojumu, var tikt padziļināti vērtēts granta piešķiršanas procesā.

Reitinga pieeju kopsavilkums

Kopumā, neraugoties uz vispārējo reitinga pieeju sociālās ietekmes novērtējumu analītisko potenciālu, vairumam investoru trūkst informācijas, kas vajadzīga aprēķinu veikšanai. Turklāt sociālās ietekmes novērtējums, novērtējuma veikšana, kā arī informācijas iegūšana var būt laikietilpīga un dārga pat gadījumos, kad informācija ir publiski pieejama. Visbeidzot, dažādu sociālās ietekmes pētījumu autoru sagatavotie vērtējumi kopumā nav salīdzināmi, jo nav universālu standartu attiecībā uz kritērijiem un aprēķinu metodoloģiju²²⁷. Taču, ja izdodas piemērot un piemērot administrēšanai atbilstošu sistēmu, tā var dot būtiskas priekšrocības lēmumu pieņemšanā par atbalsta sniegšanu, jo ļauj sistemātiski salīdzināt dažādu jomu un dažāda darbības rakstura sociālos uzņēmumus.

3.6. tabulā apkopotas pieejas galvenās priekšrocības un trūkumi katrā no identificētajiem potenciālajiem pielietojuma veidiem Latvijā, bet salīdzinošais novērtējums ar citām pieejām izvērsti zemāk sadaļā “Sociālo uzņēmumu ietekmes mērīšanas metodoloģijas izvēle Latvijas situācijai”.

Vajadzība	Lietotājs	Galvenās priekšrocības	Galvenie trūkumi	Kopvērtējums
Likumā noteiktā atbalsta novērtēšana (politikas līmenis)	LM, FM	Ļauj grupēt SU pēc ietekmes nozīmīguma līmeņa Ļauj salīdzināt un grupēt SU pēc ietekmes jomām un raksturotājiem, kas	Pilnvērtīgas datu kopas nodrošināšana ir darbietilpīga lielai mazu uzņēmumu kopai, ja vērtējumu veic padziļināti un precīzi. Nedod iespēju novērtēt specifisku ietekmi objektīvās kvantitatīvi mērāmās vienībās – vērtējums ir	Piemērojams, analizējot atsevišķus ietekmi raksturojošos rādītājus un kopējo SU ietekmes līmeni salīdzinājumā pa

²²⁶ Turpat

²²⁷ Wisebrod J. (2007). Social Impact Ratings: How To Make Responsible Investment Appealing. De Boeck Supérieur. *Finance & The Common Good/Bien Commun* – N° 27 - Ii/2007. 29 p. Pieejams: <https://www.cairn.info/revue-finance-et-bien-commun-2007-2-page-29.htm>

Vajadzība	Lietotājs	Galvenās priekšrocības	Galvenie trūkumi	Kopvērtējums
		palīdz pilnvērtīgāk novērtēt SU realizēto un paredzamo ietekmi gan īstermiņā, gan ilgtermiņā. Izmantojama visām SU grupām.	relatīvs starp dažādiem ietekmes aspektiem. Nav pietiekami detalizēta atsevišķu jomu ietekmes līmeņa padziļinātai analīzei.	ietekmes jomām un aspektiem.
ES fondu atbalsta pasākumu novērtēšanā (politikas līmenis)	Altum, LM, FM	Ļauj grupēt SU pēc ietekmes nozīmīguma līmeņa. Ļauj salīdzināt un grupēt SU pēc ietekmes jomām un raksturotājiem, kas palīdz pilnvērtīgāk novērtēt SU realizēto un paredzamo ietekmi gan īstermiņā, gan ilgtermiņā. Izmantojama visām SU grupām.	Nedod iespēju novērtēt specifisku ietekmi objektīvās kvantitatīvi mērāmās vienībās – vērtējums ir relatīvs starp dažādiem ietekmes aspektiem. Nav pietiekami detalizēta atsevišķu jomu ietekmes līmeņa padziļinātai analīzei.	Piemērojams, analizējot atsevišķus ietekmi raksturojošos rādītājus un kopējo SU ietekmes līmeni salīdzinājumā pa ietekmes jomām un aspektiem.
SU statusa piešķiršanā/ uzturēšanā (uzņēmumu līmenis)	LM/ komisija	Ļauj noteikt dažādus ietekmes raksturlielumus, kuru summai jāpārsniedz noteiktais sliekšnis, un noteikt atsevišķu raksturlielumu minimālo sliekšni.	Nav pietiekami detalizēta radītās ietekmes monitorēšanai. Var nepietiekoši novērtēt pozitīvo ietekmi, kas ir daudzkārt lielāka nekā citiem SU.	Pielietojams
Altum atbalsta piešķiršanā/ novērtēšanā (uzņēmumu līmenis)	Altum, LM	Ļauj noteikt dažādus ietekmes raksturlielumus, kuru summai jāpārsniedz noteiktais sliekšnis, un noteikt atsevišķu raksturlielumu minimālo sliekšni.	Nav pietiekami detalizēta radītās ietekmes monitorēšanai. Var nepietiekoši novērtēt pozitīvo ietekmi, kas ir daudzkārt lielāka nekā citiem SU. Vērtējumu tiešā veidā grūti sasaistīt ar prasītā atbalsta apmēru, jo vērtējumā tiek kvantificēti kvalitatīvi aspekti.	Pielietojams, izmantojot SU statusa piešķiršanā noteikto vērtējumu, kā arī paplašinot un padziļinot to.
SU darbības plānošanā/ izvērtēšanā (uzņēmumu līmenis)	SU, sabiedrība	Strukturēti apkopo dažādus ietekmes aspektus. Ļauj labāk izprast ietekmi veidojošos komponentus.	Nav lielas nepieciešamības pēc reitinga kopumā, ja nesalīdzina ar citiem SU. Prasa zināmu iedziļināšanos un izpratni ietekmes būtībā.	Pielietojams, lai apzinātu un sniegtu pašvērtējumu dažādos ietekmes aspektos. Var palīdzēt attīstības prioritāšu definēšanā un mērīšanā.
Privātā atbalsta piesaiste – investori, citi fondi (uzņēmumu līmenis)	Privātais atbalstītājs	Strukturēti apkopo dažādus ietekmes aspektus.	Vērtējumu tiešā veidā grūti sasaistīt ar prasītā atbalsta apmēru.	Var tikt piedāvāts iesaistītajām pusēm kā viens no vērtēšanas instrumentiem

3.6. tabula. Reitinga pieeja – priekšrocības un trūkumi

Avots: autoru veidots

Apkopojot reitinga pieejas priekšrocības un trūkumus, rezumējams, ka šī pieeja ļauj izvērtēt dažādus ar ietekmi saistītus aspektus, tādējādi vispusīgi raksturojot ietekmes veidu, mērogu un raksturu. Reitinga pieejas vērtējuma rezultātā konkrētajam sociālajam uzņēmumam tiek piešķirts vērtējums noteiktā skalā. Tas šai pieejai dod priekšrocības individuālo sociālo uzņēmumu vērtēšanā, kad jāpieņem lēmums par statusa, nodokļu atlaižu, granta vai cita atbalsta veida piešķiršanu, jo ļauj izvēlēties labākos no dažādiem pretendentiem. Pie galvenajiem trūkumiem minams tas, ka uz reitingu balstītās metodes parasti tiešā veidā neparedz ietekmes precīzu mērīšanu kvantitatīvos salīdzināmos raksturlielumos, piemēram, labuma guvēju skaits, vidējā mācību vērtējuma pieaugums izglītības iestādēs, stacionārās ārstēšanas nepieciešamības gadījumu samazināšanās u. tml. Taču tieši šī precīzā ietekmes novērtēšana dod drošāko pierādījumu bāzi par ietekmes raksturu un mērogu gan plānošanas, gan monitoringa posmos. Tādēļ ieteicams izvērtēt reitinga pieejas izmantošanu kopā ar citiem risinājumiem, kas ļauj precīzāk raksturot tiešo, izmērāmo ietekmi.

3.6.3. Procesa analīzes pieeja

Praksē tiek izmantoti rīki, kas iever ietekmes mērīšanu, bet primāri paredzēti kā vadības instruments sociālo uzņēmumu procesu plānošanai un uzraudzībai. Galvenā atšķirība no pārējām šajā pētījumā analizētajām pieejām ir fokuss uz dažādām sociālās uzņēmējdarbības procesa sastāvdaļām un atbilstošu to novērtēšanu. Padziļinātai izvērtēšanai pakļauti divi rīki, kas tika identificēti kā praksē un zinātniskajā literatūrā populārākie – procesa analīzes rīki Sociālās uzskaites un audita pieeja jeb SAA (*Social accounting and auditing approach*) un Sociālās ietekmes novērtējums vietējām ekonomikām jeb SIMPLE (*Social IMPact measurement for Local Economies*).

Sociālās uzskaites un audita pieeja jeb SAA (*Social accounting and auditing approach*)

SAA pieeja palīdz pierādīt, uzlabot un uzskaitīt radītās izmaiņas. Pieejas pamatā ir izstrādāta sociālā uzskaitē (*social accounts*), kas palīdz uzņēmumam plānot un pārvaldīt savu darbību un parādīt tās sasniegumus²²⁸. Sociālā uzskaitē ir process, kurā uzņēmums apkopo, analizē un interpretē uzkrāto aprakstošo, kvantitatīvo un kvalitatīvo informāciju, lai sniegtu pārskatu par tā sociālajiem, vides un ekonomiskajiem rādītājiem un ietekmi²²⁹. Metode sniedz informāciju, kas nepieciešama, lai uzņēmums uzlabotu turpmāko darbības plānošanu, pilnveidi un atbildību pret visām ieinteresētajām pusēm²³⁰.

SAA ietvaros uzņēmumi identificē savus mērķus, misiju, vīziju, aktivitātes, vērtības un ieinteresētās personas. Tas ļauj pieņemt lēmumu par sociālās uzskaites darbības tvērumu, piemēram, kādus mērķus un vērtības uzņēmums uzraudzīs, par kurām aktivitātēm tiks apkopota

²²⁸ OECD/European Union (2015) *Policy Brief on Social Impact Measurement for Social Enterprises: Policies for Social Entrepreneurship*, OECD/European Commission, Publications Office of the European Union, Luxembourg. 28 p. Pieejams: <http://www.oecd.org/industry/Policy-Brief-social-impact.pdf>

²²⁹ Kay A. (2011). *Prove! Improve! Account! The New Guide to Social Accounting and Audit*. Social Audit Network. 85 p. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/263620892_Prove_Improve_Account_The_New_Guide_to_Social_Accounting_and_Audit

²³⁰ OECD/European Union (2015) *Policy Brief on Social Impact Measurement for Social Enterprises: Policies for Social Entrepreneurship*, OECD/European Commission, Publications Office of the European Union, Luxembourg. 28 p. Pieejams: <http://www.oecd.org/industry/Policy-Brief-social-impact.pdf>

informācija, no kurām ieinteresētajām pusēm tiks ievākta informācija utt.²³¹ Turpmākās aktivitātes attiecas uz būtiskākās informācijas apkopošanu no ieinteresētajām pusēm un tās glabāšanu, tiek pabeigts sociālās uzskaites ietvars un izstrādāts sociālās uzskaites plāns. Visa apkopotā informācija tiek iekļauta vienā dokumentā, tiek izklāstīts uzskaites periodā sasniegtais, kā tas tika veikts un kāda ir tā ietekme.

Galvenās ieinteresētās puses, kas gūst labumu no šīs sociālās sistēmas izmantošanas, ir klienti, jo tiek veicināta labāka izpratne par uzņēmuma darbu kopumā, kā arī ieguvēji ir **uzņēmuma personāls, brīvprātīgie un plašāka sabiedrība** (vietējā kopiena) kopumā, jo sociālā sistēma palīdz izprast sociālo uzņēmumu ietekmi uz cilvēkiem, resursiem un planētu. Šīs sistēmas izmantošana arī palīdz pārvaldīt uzņēmumu un uzlabot tā efektivitāti. Sociālo sistēmu var izmantot jebkura lieluma vai mēroga uzņēmums, neatkarīgi no tā juridiskās formas.²³²

Maziem uzņēmumiem lielākais izaicinājums ir atrast veidu, kā regulāri veikt uzskaiti situācijās, kad uzņēmumam trūkst darbinieku, laika un budžeta. Detalizētāks apraksts 11.4. pielikumā.

Var secināt, ka šī metode dod būtisku ieguvumu sabiedrībai un vairo izpratni par sociālo uzņēmumu radīto ietekmi, taču Latvijas kontekstā šī metode šobrīd nav uzskatāma par piemērotu. To ietekmē fakts, ka maziem uzņēmumiem ir grūti atrast veidu, kā regulāri veikt uzskaiti situācijās, kad uzņēmumā nav darbinieku, laika un budžeta. Ņemot vērā Latvijas sociālo uzņēmumu portretu un izaicinājumus ar cilvēku un finanšu resursiem, šīs metodes pielietošana var būt sarežģīta un komplikēta.

Sociālās ietekmes novērtējums vietējām ekonomikām jeb SIMPLE (Social IMPact measurement for Local Economies)

SIMPLE ir nevis rīks, bet gan ietvars, kurš sastāv no piecu posmu pieejas, kuru uzņēmumi var izmantot, lai noteiktu, novērtētu un informētu par savu ietekmi²³³. Procesa piecos posmos tiek noteikta misija, mērķi, ieinteresētās personas un veidi, kā izsekot izmaiņām. Tā nodrošina regulāru uzraudzību, novērtēšanu un ziņošanu par uzņēmuma ietekmi²³⁴.

Pirmajā posmā tiek noteikta darbības joma, lai novērtētu dažādus faktoros, kuri ietekmē uzņēmuma sociālos elementus. Pēc tam, kad ir noteikts, kuras darbības visvairāk attiecas uz paredzēto ietekmi, uzņēmumi nosaka saikni starp ikdienas darbu un rezultātiem (īstermiņā, vidējā termiņā un ilgtermiņā). Tad rezultātiem (*outcomes*) tiek piešķirti galvenie ietekmes rādītāji. Tiklīdz ir apkopoti dati par ietekmi, tos izmanto, lai noteiktu vispiemērotākos salīdzināšanas veidus, ar kuriem uzņēmums var izcelt savu sociālo ietekmi un padarīt to viegli saprotamu dažādām auditorijām.

SIMPLE galvenās priekšrocības ir tā pietiekami visaptverošais raksturs un iespēja to pielāgot dažādu sociālo uzņēmumu vajadzībām un apstākļiem, turklāt pieeja ir izmantojama visā uzņēmumā un dažādos tā līmeņos. Būtiskākais trūkums ir audita funkcijas neesamība, kā arī

²³¹ Cameron J., Gardner C., Veenhuyzen J. (2010). *Social Accounting: A Practical Guide for Small Community Organisations and Enterprises*. Centre for Urban and Regional Studies, The University of Newcastle. 39 p. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/280495201_Social_Accounting_A_Practical_Guide_for_Small_Community_Organisations_and_Enterprises

²³² OECD/European Union (2015) *Policy Brief on Social Impact Measurement for Social Enterprises: Policies for Social Entrepreneurship*, OECD/European Commission, Publications Office of the European Union, Luxembourg. 28 p. Pieejams: <http://www.oecd.org/industry/Policy-Brief-social-impact.pdf>

²³³ Sanfilippo L., Cooper M. (2009). *Tools for you: approaches to proving and improving for charities, voluntary organisations, and social enterprise*. New economics foundation. 83 p. Pieejams: https://b3cdn.net/nefoundation/ee604b9c7787bf1b80_aym6ivqnu.pdf

²³⁴ Kay A. (2011). *Prove! Improve! Account! The New Guide to Social Accounting and Audit*. Social Audit Network. 85 p. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/263620892_Prove_Improve_Account_The_New_Guide_to_Social_Accounting_and_Audit

samērā laikietilpīgā pielietošana, jo īpaši, ņemot vērā laiku, kas nepieciešams, lai uzņēmums varētu veikt apmācības un ieviest visus mērīšanas procesus ²³⁵. Detalizētāks apraksts 11.5. pielikumā.

3.7. tabulā apkopotas pieejas galvenās priekšrocības un trūkumi katrā no identificētajiem potenciālajiem pielietojuma veidiem Latvijā.

Vajadzība	Lietotājs	Galvenās priekšrocības	Galvenie trūkumi	Kopvērtējums
Likumā noteiktā atbalsta novērtēšana	LM, FM	Paredz gan kvalitatīvo, gan kvantitatīvo datu analīzi	Orientēta uz SU izvērtēšanu, nevis organizāciju kopu	Nav piemērojams tiešā veidā
ES fondu atbalsta pasākumu novērtēšanā	Altum, LM, FM	Paredz gan kvalitatīvo, gan kvantitatīvo datu analīzi	Orientēta uz SU izvērtēšanu, nevis organizāciju kopu	Nav piemērojams tiešā veidā
SU statusa piešķiršanā/ uzturēšanā	LM/ komisija	Sabalansēts ietekmes un pārvaldības integrētais izvērtējums	Nav mehānisma "būtiskas ietekmes" identificēšanai un salīdzināšanai starp SU	Tiešā veidā nav izmantojams, bet metodes pielietojums no SU puses var kalpot par apliecinājumu SU pārvaldības apliecinājumam
Altum atbalsta piešķiršanā/ novērtēšanā	Altum, LM	Sabalansēts ietekmes un pārvaldības integrētais izvērtējums	Nav mehānisma "būtiskas ietekmes" identificēšanai un salīdzināšanai starp SU	Tiešā veidā nav izmantojams, bet metodes pielietojums no SU puses var kalpot par apliecinājumu SU pārvaldības apliecinājumam
SU darbības plānošanā/ izvērtēšanā	SU, sabiedrība	Labā metode stratēģiskajai plānošanai un vadībai, strukturēti ietverot būtiskos sociālās ietekmes aspektus	Darbietilpīgs process (ietver arī citu metožu pielietošanas iespējas) un rezultāti var nedot kvantitatīvu salīdzinājumu ietekmes apliecināšanai.	Ieteicams kā pārvaldības un ietekmes pierādīšanas rīks. Labi piemērots, ja kvantitatīvi ietekmes rezultāti nav obligāti.
Privātā atbalsta piesaiste (investori, citi fondi)	Privātais atbalstītājs	Sabalansēts ietekmes un pārvaldības integrētais izvērtējums	Nav mehānisma tiešai salīdzināšanai starp SU	SU sagatavots sociālais audits var kalpot par pamatojumu atbalsta pieprasīšanā

3.7. tabula. Procesa analīzes rīki – priekšrocības un trūkumi

Avots: autoru veidots

Procesa analīzes pieeja lielākās priekšrocības dod pašiem sociālajiem uzņēmumiem uzņēmuma plānošanā un pārvaldībā. Tā ir īpaši lietderīga lielākos uzņēmumos ar plašu procesu kopu un gadījumos, kad investoriem jānodrošina caurskatāma un prognozējama uzņēmuma attīstība. Latvijas sociālajā uzņēmējdarbībā šādu situāciju pagaidām gandrīz nav. Savukārt kā

²³⁵ Sanfilippo L., Cooper M. (2009). *Tools for you: approaches to proving and improving for charities, voluntary organisations, and social enterprise*. New economics foundation. 83 p. Pieejams: https://b.3cdn.net/nefoundation/ee604b9c7787bf1b80_aym6ivqnu.pdf

palīglīdzeklis lēmumu pieņemšanā par sociālā uzņēmuma statusu, grantu vai citu atbalstu šī pieeja vērtējama kā pārāk komplicēta un resursietilpīga. Var secināt, ka šī pieeja Latvijas kontekstā šobrīd nav atzīstama kā piemērotākā, tā ir ieteicama kā pārvaldības un ietekmes pierādīšanas rīks un var būt piemērota gadījumos, ja kvantitatīvi ietekmes rezultāti nav obligāti. Taču, ņemot vērā to, ka ir būtiski iegūt arī kvantitatīvus rādītājus, šī metode nesniegs tik visaptverošus rezultātus. Turklāt arī valsts institūciju līmenī šī pieeja tiešā veidā nav izmantojama, bet metodes pielietojums no sociālo uzņēmumu puses var kalpot tikai par sociālo uzņēmumu pārvaldības apliecinājumu.

3.6.4. Sociālās ietekmes indikatoru saraksti

Viens no precīzākajiem ietekmes mērīšanas un vērtēšanas veidiem ir konkrētu ietekmi raksturojošo indikatoru kvantitatīvo izmaiņu monitorings. Bet tieši kvantitatīvās izmaiņas ir šīs pieejas kritiskais aspekts, jo sociālā ietekme bieži izpaužas grūti kvantificējamās veidos. Zinātniskajās un praktiskajās aprindās ir bijusi virkne centieni izveidot sociālo ietekmi raksturojošos tipiskos indikatorus, kas būtu balstīti uz praktisko pieredzi un pārmaiņu teoriju. Autori kā perspektīvākos izvērtēšanai Latvijas situācijā izvēlējās divus izstrādātos indikatorus sarakstus: IRIS, kas uzskatāms par plašāko un apjomīgāko un salīdzinoši bieži izmantots dažādos instrumentos un organizācijās ietekmes raksturošanai, un Big Society Capital izstrādātais saraksts, kas vērtējams kā pietiekoši visaptverošs un arī strukturēts atbilstoši intervences loģikas līmeņiem.

IRIS

Ziņošana par ietekmi un investīciju standartu IRIS+ (*Impact Reporting and Investment Standards*)²³⁶ – sistēma, kas paredzēta investoriem, lai mērītu, pārvaldītu un optimizētu to ietekmi. Izstrādāta, lai nodrošinātu kopēju ietekmes ziņošanas valodu attiecībā uz termiņiem un metriku. IRIS rādītāji ir standartizētu rādītāju kopums, ko var izmantot, lai raksturotu organizācijas sociālos, vides un finanšu rādītājus. Aptver 644 indikatorus 16 dažādās jomās.

Tie ir gan kvantitatīvi, gan arī kvalitatīvi. Izvērtējot šī saraksta piemērotību Latvijas situācijai, var secināt, ka tas ir ļoti garš un sarežģīts. Turklāt daudzos gadījumos pilnvērtīgai metodes izmantošanai nepieciešams veikt apjomīgu primāro izpēti. Neskatoties uz indikatoru skaita apjomu, izvērtējuma ietvaros tika konstatēts, ka atsevišķās jomās, piemēram, sociālajā iekļaušanā, izglītībā, nodarbinātībā līdzšinējā Latvijas sociālo uzņēmumu darbībā ir tikuši izmantoti tādi būtiski indikatori, kas tiešā veidā neparādās IRIS sarakstā, kas nereti ir tehniski specifisks. Līdz ar to šis saraksts nevar tikt izmantots kā universāls ietekmes indikatoru izvēles saraksts visām raksturīgajām situācijām Latvijas uzņēmējdarbībā. Taču to var izmantot selektīvi.

Big Society Capital rīki

Lielbritānijā ar Big Society Capital finansējumu organizācijas NPC, the SROI Network un Investing for Good izstrādāja rīkus²³⁷, kas palīdz orientēties, kādi ir rezultātu rādītāji (*outcomes*) sociālo mērķu organizācijās un kā tos var izmērīt. Šie rīki ir izstrādāti rokasgrāmatu veidā:

- rezultātu matrica, kurā rezultātu rādītāji (*outcomes*) tiek sadalīti sociālās labklājības un vides tēmās, veido 13 rezultātu rādītāju jomās;
- rezultātu rādītāju (*outcomes*) kartes, kas detalizēti skata matricā iekļauto informāciju, sniedzot pārskatu par galvenajiem rezultātu rezultātiem, indikatoriem un datu avotiem, ko parasti izmanto katrā no 13 rezultātu rādītāju jomām (starp tām ir izglītība, veselība un vide).

Rezultātu matrica un rezultātu rādītāju kartes neparedz sniegt izsmeļošu informāciju, tas ir pirmais mēģinājums kartēt rezultātus dažādās jomās. Tie paredzēti kā atbalsts sociālajiem investoriem un potenciālajiem investīciju saņēmējiem, lai tie varētu apsvērt ietekmes pieejas struktūru.

²³⁶ IRIS+. Pieejams: <https://iris.thegiin.org/> (skatīts 09.07.2020.)

²³⁷ *Mapping outcomes for social investment*, New Philanthropic Capital. Pieejams: <https://www.thinknpc.org/resource-hub/mapping-outcomes-for-social-investment/>

Autoru ieskatā šo rīku priekšrocība ir tā, ka liela daļa indikatoru piemērojami Latvijas situācijai, kā arī tas, ka tie ir labi strukturēti pa jomām un ietekmes līmeņiem. Strukturālais iedalījums katrā no ietekmes jomām definē pamata ietekmi, ko var sasniegt ar dažādām specifiskām ietekmēm, kur katrai piedāvāti raksturīgie indikatori, kā arī katram indikatoram pieejamie avoti un mērījumi. Liela daļa no ieteiktajiem informācijas avotiem gan nav uz Latviju attiecināmi, taču konceptuālais ietekmju strukturālais iedalījums var palīdzēt orientēties ietekmes formulēšanā un mērāmo indikatoru definēšanā.

13. pielikumā pievienots autoru atlasīts indikatoru saraksts no šiem rīkiem, kas visvairāk varētu atbilst Latvijas situācijai.

Kopsavilkums par sociālās ietekmes indikatoru sarakstiem

Sociālās ietekmes indikatoru saraksts uzskatāms kā konkrēts rīks, kuru var izmantot dažādās metodēs kā palīgīdzekli vai arī vienkārši sociālo uzņēmumu darbības plānu raksturošanai un sasniegto rezultātu monitorēšanai.

Zemāk apkopoti vienotā izvēles saraksta un vadlīniju priekšrocības un trūkumi.

Vajadzība	Lietotājs	Galvenās priekšrocības	Galvenie trūkumi	Kopvērtējums
Likumā noteiktā atbalsta novērtēšana	LM, FM	Ļauj ietekmi identificēt salīdzināmās vienībās, t.sk. kvantificēt kvalitatīvos ietekmes faktorus Var apkopot pašu spēkiem	Neļauj salīdzināt ietekmi starp dažādām jomām un ietekmes veidiem	Lietojams, ja nav labāku alternatīvu
ES fondu atbalsta pasākumu novērtēšanā	Altum, LM, FM	Ļauj ietekmi identificēt salīdzināmās vienībās, t.sk. kvantificēt kvalitatīvos ietekmes faktorus. Var apkopot pašu spēkiem	Neļauj salīdzināt ietekmi starp dažādām jomām un ietekmes veidiem. Pastāv zināms subjektivitātes risks veidojot vērtējumu	Lietojams, ja nav labāku alternatīvu
SU statusa piešķiršanā/ uzturēšanā	LM/ komisija	Ļauj ietekmi identificēt salīdzināmās vienībās, t.sk. kvantificēt kvalitatīvos ietekmes faktorus. Samazina subjektīvo faktoru un interpretācijas iespējas	Tiešā veidā neietver mehānismu, lai noteiktu, kas ir "nozīmīga sociālā ietekme"	Lietojams, lai nodrošinātu vienotu komunikācijas platformu starp SU un komisiju
Altum atbalsta piešķiršanā/ novērtēšanā	Altum, LM	Ļauj ietekmi identificēt salīdzināmās vienībās, t.sk. kvantificēt kvalitatīvos ietekmes faktorus. Samazina subjektīvo faktoru un	Tiešā veidā neietver mehānismu, lai noteiktu, kas ir "nozīmīga sociālā ietekme"	Lietojams, lai nodrošinātu vienotu komunikācijas platformu starp SU un Altum

Vajadzība	Lietotājs	Galvenās priekšrocības	Galvenie trūkumi	Kopvērtējums
		interpretācijas iespējas		
SU darbības plānošanā/izvērtēšanā	SU, sabiedrība	Atvieglo ietekmes identifikāciju, monitoringu un komunikāciju	Tiešā veidā, izmantojot informāciju komunikācijā, var neietvert emocionālo vēstījumu	Lietojams stratēģiskajā plānošanā, uzraudzībā un komunikācijā
Privātā atbalsta piesaiste (investori, citi fondi)	Privātais atbalstītājs	Ļauj ietekmi identificēt salīdzināmās vienībās. Samazina subjektīvo faktoru (bet neizslēdz) un interpretācijas iespējas	Var būt nepietiekošs pilnvērtīgam ieguldījumu atdeves un lietderības izvērtējumam	Lietojams kā bāze komunikācijai ar privātajiem atbalstītājiem

3.8. tabula. Sociālās ietekmes indikatoru saraksti – priekšrocības un trūkumi

Avots: autoru veidots

No 3.8. tabulā apkopotās informācijas var secināt, ka sociālās ietekmes indikatoru saraksta būtiskākie trūkumi ir tas, ka tas neļauj salīdzināt ietekmi starp dažādām jomām un ietekmes veidiem, kā arī šī metode tiešā veidā neietver mehānismu, lai noteiktu, kas ir “nozīmīga sociālā ietekme”. Taču tajā pašā laikā akcentējamās galvenās priekšrocības, proti, šī metode ļauj ietekmi identificēt salīdzināmās vienībās un tās rezultātus var apkopot pašu spēkiem, vienlaikus samazinot interpretācijas un subjektivitātes iespējas. Tāpēc pētījuma autori šo metodi rekomendē kā pielietojamu dažādām sociālajā uzņēmējdarbībā ieinteresētajām pusēm.

Pie galvenajām priekšrocībām minamas:

iepriekš definēti raksturīgie ietekmes indikatori ļauj izvairīties no pārpratumiem situācijās, kad LM, sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas komisija un paši sociālie uzņēmumi sociālās ietekmes būtību, raksturu un izpausmes traktē un izprot dažādi. Vienots paraugs gan uzņēmumu/ideju pieteicējiem, gan vērtētājiem palīdz komunicēt “vienā valodā”;

sociālo uzņēmumu iepriekš sagatavots saraksts var paātrināt plānošanas un atskaišu gatavošanu, kā arī mazināt psiholoģiskās barjeras pret “administratīvo slogu”;

palielināta ticamība, ka sociālo uzņēmumu pašvērtējums par sociālo ietekmi būs pietiekoši visaptverošs, kā arī salīdzināms ar līdzīgiem uzņēmumiem.

3.6.5. Tehniskie palīglīdzekļi (izvēles šablons un mērīšanas vadlīnijas)

Papildus sociālās ietekmes indikatoru sarakstam gan sociāliem uzņēmumiem, gan atbalsta piešķiršanas vērtētājiem par lietderīgiem uzskatāmas sagatavotas iestrādes un detalizētas norādes.

Sagatavotās iestrādes varētu ietvert iepriekš izstrādātu ievades formu, kurā vispārējās ietekmes, specifiskās ietekmes, indikatori un informācijas avoti sociālajiem uzņēmumiem tiek piedāvāti pakāpeniskā izvēļu veidā, lai uzņēmumus nesamulsina gari izvēļu saraksti un instrukcijas. Šī pētījuma ietvaros netika atrasts jau gatavs tāda formāta rīks, kas atbilstu Latvijas lietotājiem vajadzīgajam detalizētības un tvēruma līmenim. No otras puses, pētījuma ietvaros veiktajos mērīšanas testos identificēts, ka var būt pietiekoši daudz gadījumu, kad nepieciešama

unikāla, iepriekš nedefinēta pieeja ietekmes formulēšanā un mērīšanā. Tādēļ šādu sagatavju veidošana par lietderīgu uzskatāma vēlākā sistēmas attīstības posmā, kad saturiski sociālo uzņēmumu informatīvā atbalsta sistēma būs aprobēta praksē.

Neatkarīgi no tā vienotas sociālās ietekmes izpratnes veicināšanai sociālo uzņēmumu un vērtētāju starpā vēlams izveidot informatīvos materiālus. Optimāls risinājums būtu tādu vadlīniju izstrādāšana, kurās raksturotas gan ieteicamās pieejas sociālās ietekmes plānošanā un mērīšanā, gan arī praktiski padomi konkrētām ietekmes formulējumu, indikatoru un informācijas avotu idejām.

Vajadzība	Lietotājs	Galvenās priekšrocības	Galvenie trūkumi	Kopvērtējums
Likumā noteiktā atbalsta novērtēšana	LM, FM	Atvieglota vērtēšana	Parasti vērtējumu veic ārpakalpojuma veidā un tiešā veidā LM, FM vadlīnijas neizmanto	Atsevišķi nav nepieciešams
ES fondu atbalsta pasākumu novērtēšanā	Altum, LM, FM	Atvieglota vērtēšana	Parasti vērtējumu veic ārpakalpojuma veidā un tiešā veidā LM, FM vadlīnijas neizmanto	Atsevišķi nav nepieciešams
SU statusa piešķiršanā/ uzturēšanā	LM/ komisija	Skaidrāka vērtēšanas procedūra	Ietekmes vērtēšana un statusa lēmuma piešķiršanas procedūra uzskatāmas kā saistītas, bet atsevišķas sadaļas	Komisijas lietošanai paredzētām vadlīnijām jābūt saistītām ar citiem ietekmes vērtēšanas procesiem un rīkiem
Altum atbalsta piešķiršanā/ novērtēšanā	Altum, LM	Skaidrāka vērtēšanas procedūra	Šobrīd jau izstrādātas detalizētas vadlīnijas, ietverot ietekmes vērtēšanu	Vajadzība atkarīga no Altum vērtējuma par esošo sistēmu
SU darbības plānošanā/ izvērtēšanā	SU, sabiedrība	Uzlabo izpratni par ietekmes vērtēšanas un mērīšanas alternatīvām	Vadlīnijas komplicētai vērtēšanai un mērīšanai var netikt lietotas, ja izdevumi par vērtēšanu būs nesamērīgi pret ieguvumiem	Galvenā loma precīzā ietekmes identifikācijā un atbilstoša pamatojuma nodrošināšanā
Privātā atbalsta piesaiste (investori, citi fondi)	Privātais atbalstītājs	Atvieglota vērtēšana	Parasti investori izmanto savus rīkus vai pieprasa jau sagatavotu informāciju	Būtiskāka loma no vadlīnijām priekš SU, lai palīdzētu sagatavoties atbalsta pieprasījumam

3.9. tabula. Vadlīnijas vērtējuma veicējiem – priekšrocības un trūkumi

Avots: autoru veidots

No 3.9. tabulā apkopotās informācijas var secināt, ka vadlīnijas sociālajiem uzņēmumiem un vērtējuma veicējiem ir aktuālas, jo tās padara skaidrāku un vieglāku vērtēšanas procedūru.

3.7. Sociālo uzņēmumu ietekmes mērīšanas metodoloģijas izvēle Latvijas situācijai

Iepriekš veiktais sociālās uzņēmējdarbības ietekmes vērtēšanas metožu un rīku izvērtējums liecina, ka tās:

- atšķiras ar kvalitatīvo un kvantitatīvo rādītāju līdzsvaru;
- atšķiras ar tematisko un saturisko pārklājumu un detalizācijas pakāpi;
- var būt papildinošas un secīgas dažādos novērtējuma posmos.

Pielietojuma vajadzības un vērtēšanas apstākļi Latvijā ir dažādi, un to nosaka līdzšinējā izstrādātā sistēma sociālo uzņēmumu atbalstam, kā arī sociālo uzņēmumu darbības raksturs un relatīvi nelielais uzņēmumu lielums. Tādēļ par efektīvāku uzskatāma nevis vienota strikta ietekmes mērīšanas metodoloģija, bet metožu un rīku izvēle, kombinēšana un pielāgošana, ņemot vērā specifiskās vajadzības, rezultātu lietotājus un mērījumu veicējus. Rezultātā tika identificētas iespējamās pielietojuma kombinācijas un galvenajām metodēm, kas identificētas EK vadlīnijās, novērtētas būtiskākās salīdzinošās priekšrocības un trūkumi.

Rīku izvēli nosaka gan metožu izvēle, gan lietošanas apstākļi un lietotāju līdzšinējā pieredze.

Visās izvērtētajās metodēs paredzēta ietekmes identifikācija. Ņemot vērā, ka dažādo vajadzību nodrošināšanai var tikt pielietotas vairākas metodes un tās var būt savstarpēji saistītas un secīgas, ietekmes identifikācija analizēta kā atsevišķs process. Pieļaujot, ka ietekmes identifikācija kvalitatīvā vērtējumā noteiktu vajadzību gadījumā var būt vienīgā vērtēšanas pieeja, par atsevišķu rīku lietderīgi ir izvēlēties vienotu ietekmes identifikācijas platformu. Pirmais un primārais rīka lietotājs paredzams sociālais uzņēmums. Līdzšinējā pieredze norāda uz divām problēmām.

- Pirmkārt, formāts un formulējumi, kā ietekme tiek identificēta sociālajā uzņēmumā, atšķiras savā starpā un no tā, kādas kategorijas lieto sociālo uzņēmumu statusa piešķiršanas komisija, Altum un citi atbalsta sniedzēji.
- Otrkārt, sociālie uzņēmēji pielieto dažāda dziļuma un plašuma ietekmes identifikācijas, līdz ar to dažādu sociālo uzņēmumu pašnovērtējumi neatrodas vienotā homogēnā informatīvajā telpā un ārpus identifikācijas var palikt noteikti ietekmes aspekti, piemēram, ilgtermiņa ietekme un netiešā ietekme.

Tādēļ kā atsevišķi rīki neatkarīgi no metodoloģijas izvēles rekomendējami divi praktiskajai lietošanai paredzēti instrumenti – **sociālās ietekmes indikatoru saraksts** un **sociālās ietekmes vērtēšanas vadlīnijas**.

Sociālās ietekmes indikatoru saraksta loma būtu vienkopus apkopot visas tipiskās ietekmes, rezultātus un to mērīšanas indikatorus, kas lietoti Latvijā un citās valstīs. Tas ļautu sociālajam uzņēmējam izvēlēties atbilstošo formulējumu no saraksta, nevis formulēt to pašu spēkiem. Galvenās priekšrocības būtu saskaņotas terminoloģijas lietošana ar statusa piešķiršanas komisijas vai atbalsta institūciju vērtētājiem, kā arī mazāks risks, ka kāda būtiska sociālā ietekme netiek identificēta. Īpaši svarīgi tas ir attiecībā uz netiešām, bet būtiskām ietekmēm.

Izvērtējot populārākos un praksē aprobētos ietekmes indikatoru sarakstus, par bāzi Latvijas situācijā iesakāmi Lielbritānijā ar **Big Society Capital** finansējumu organizāciju NPC, SROI Network un Investing for Good izstrādātie rīki, kuru izvilks apkopots 13. pielikumā. Izvērtējuma gaitā noskaidrots, ka šis indikatoru saraksts, kaut arī plašs, tomēr neietver atsevišķas specifiskas ietekmes, kādas tika identificētas Latvijas sociālo uzņēmumu atskaitēs. Tādēļ ieteicams to interpretēt kā bāzes materiālu, kas tiek pastāvīgi papildināts un precizēts, balstoties uz specifisko sociālās uzņēmējdarbības pieredzi Latvijā.

Attiecībā uz **vadlīnijām** ietekmes identificēšanā un mērīšanā svarīgi ir precīzi definēt vadlīniju lietotājus un lietošanas apstākļus.

No iepriekš izvērtētās informācijas var secināt, ka sociālās ietekmes indikatoru saraksta būtiskākie trūkumi ir tie, ka tas neļauj salīdzināt ietekmi starp dažādām jomām un ietekmes veidiem, kā arī šī metode tiešā veidā neietver mehānismu, lai noteiktu, kas ir “nozīmīga sociālā ietekme”. Taču tajā pašā laikā akcentējamās galvenās priekšrocības, proti, šī metode ļauj ietekmi identificēt salīdzināmās vienībās un tās rezultātus var apkopot pašu spēkiem, vienlaikus samazinot interpretācijas un subjektivitātes iespējas. Tā ļauj gan plānot sociālo ietekmi, gan monitorēt plānoto rezultātu sasniegšanas līmeni. Tā rezultātā pētījuma autori šo metodi rekomendē kā pielietojamu dažādām sociālajā uzņēmējdarbībā ieinteresētajām pusēm.

Var prognozēt, ka sākotnējā fāzē metodes pielietošana saskarsies ar zināmu pretestību un neapmierinātību, tomēr, neskatoties uz to, metodes lietošana būtu atbalstāma. It īpaši sākumā, līdz laikam, kamēr sociālie uzņēmumi paši sāks novērtēt metodes priekšrocību, ļaujot daudz precīzāk un konkrētāk novērtēt paredzamās aktivitātes, to rezultātus un ietekmi. Perspektīvā var prognozēt, ka daļa sociālo uzņēmēju šo metodi varētu izmantot ne tikai lai pieteiktos sociālā uzņēmuma statusam vai saņemtu atbalstu, bet arī vispārējās darbības plānošanai. Efektīvākai un ērtākai sociālās ietekmes indikatoru lietošanai ieteicams izveidot vadlīnijas, kas primāri paredzētas pašiem sociālajiem uzņēmumiem.

Vērtējot no atbalsta sniedzēju perspektīvas, sākot ar sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanu un beidzot ar granta vai cita atbalsta sniegšanu, lielākās grūtības ir salīdzināt dažādu jomu un dažāda rakstura uzņēmumus, kā arī noteikt robežlīniju, pēc kuras sociālā ietekme uzskatāma par pietiekoši nozīmīgu, lai piešķirtu statusu. Balstoties uz LM un sociālo uzņēmumu statusa piešķiršanas komisijas locekļu vērtējumiem, ietekmes būtiskums nav vērtējams tikai kā ietekmes apmērs konkrētajā darbības jomā. Ietekmei jābūt tādai, kas neizriet no likumdošanas prasībām, risina nozīmīgas problēmas, ko nespēj risināt valsts institūcijas. Prakse liecina, ka lielā mērā šos faktorus var mērīt ar sociālo uzņēmumu piedāvāto risinājumu inovāciju līmeni. Tas nozīmē, ka būtiskas ietekmes identificēšanai nepietiek tikai ar konkrētās ietekmes jomas ietekmes indikatoriem, bet būtiski ir arī ietekmes veidu raksturojošie indikatori. Lai risinātu šīs problēmas, autoru vērtējumā visatbilstošākā ir reitingu pieejas metode Metodoloģija ietekmes analīzei un atbilstības novērtēšanai jeb MIAA (*Methodology For Impact Analysis And Assessment*)²³⁸. Tai ir izstrādāta rokasgrāmata, kuras būtiskie elementi iztulkoti 11.6. pielikumā. Ar šīs metodes palīdzību iespējams pēc vienotas pieejas vērtēt dažādu uzņēmumu radīto sociālo ietekmi vispusīgā veidā. Sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas vajadzībām apsverama iespēja izmantot tikai daļu no metodoloģijas – to, kas tiešā veidā attiecas uz sociālo ietekmi, bet nelietot sadaļu, kas vērtē uzņēmuma saimnieciskos un pārvaldības aspektus. Šādā scenārijā maksimālais punktu skaits, ko uzņēmums teorētiski var iegūt, ir 70. Balstoties uz metodes izvērtējumu un veiktajiem testiem ar Latvijas sociālo uzņēmumu vērtējumiem, autori iesaka par sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas sliekšni noteikt 15 punktu līmeni. Vērtēšanu/ vērtējuma atjauninājumus ieteicams veikt gan piešķirot sociālā uzņēmuma statusu, gan kopā ar ikgadējo gada pārskatu izvērtēšanu. Ja pēc gada šādā veidā tiktu izvērtēti visi Latvijas sociālie uzņēmumi, tad būtu arī pamatotāka bāze sliekšņa vērtības noteikšanai. Līdz tam nav ieteicams striktā veidā metodi pielietot sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas lēmuma pamatošanā. Metodē pielietotos ietekmes kritērijus ieteicams izmantot arī sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas komisijai, veidojot sociālā uzņēmuma pazīmju sarakstu, kas iecerēts dalījumā pa ietekmes jomām, lai padarītu efektīvāku un pamatotāku lēmumu pieņemšanu.

Informācija par šo metodi ietverama arī rokasgrāmatā, kas paredzēta sociālajiem uzņēmumiem. Lai uzņēmumi būtu informēti par aspektiem, kādos tie tiek vērtēti, un lai veicinātu tos vispusīgi ņemt vērā dažādus sociālās ietekmes aspektus, ko ikdienas rutīnas aktivitāšu dēļ var nepietiekoši ņemt vērā.

Vērtējot sociālās uzņēmējdarbības atbalsta politikas efektivitāti un lietderību, reitinga metodes rezultāti noder apkopotā veidā atainojot, kuri no sociālās ietekmes aspektiem vairāk vai mazāk īstenoti (piemēru skat. nākamajā nodaļā).

Taču kā primāro metodi politikas līmeņa sociālās ietekmes vērtēšanā ieteicams pielietot Sociālās atdeves no investīcijām metodi, jo tā nepārprotami norāda, vai ieguvumi ir lielāki nekā atbalsta sistēmā ieguldītie publiskie līdzekļi, ja ietekmi izsaka naudas izteiksmē. Šīs metodes pielietojamību lielā mērā nosaka tas, cik lielā mērā sociālie uzņēmumi ir lietojuši vienotus ietekmes indikatorus, kurus perioda beigās var apkopot un novērtēt kvantitatīvi. Sarežģītākais

²³⁸ Hornsby A. (2012). *The Good Analyst. Impact Measurement & Analysis in the Social-Purpose Universe. Investing for Good*. 136 p. Pieejams: <https://www.investingforgood.co.uk/news/good-analyst>

posms ir kvantificētās ietekmes izteikšana naudas izteiksmē. Tādēļ periodiskos politikas izvērtējumus vismaz sākuma posmā ieteicams deleģēt speciālistiem, kam ir pieredze SANI (SROI) vai IIA (CBA) analīzē. Šo metodi var izmantot arī sociālie uzņēmumi. Kaut arī tā ir darbietilpīga un prasa noteiktu kompetences līmeni, uzņēmumiem tas var būt izdevīgi, ja tie vēlas pierādīt finanšu atbalsta lietderīgumu diskutablās situācijās.

Vajadzība	Lietotājs	Vērtējuma veicējs	Metodes		Rīki		
			MIAA	SROI	Sociālās ietekmes indikatoru saraksts	Vadlīnijas komisijai/Altum	Vadlīnijas SU
Likumā noteiktā atbalsta novērtēšana (politikas līmenis)	LM, FM	Ārpakalpojums					
ES fondu atbalsta pasākumu novērtēšanā (politikas līmenis)	Altum, LM, FM	Ārpakalpojums					
SU statusa piešķiršanā/uzturēšanā (uzņēmumu līmenis)	LM	SU					
		SU komisija					
Altum atbalsta piešķiršanā/novērtēšanā (uzņēmumu līmenis)	Altum, LM	SU					
		Altum					
SU darbības plānošanā/izvērtēšanā (uzņēmumu līmenis)	SU, sabiedrība	SU					
Privātā atbalsta piesaiste (investori, citi fondi) (uzņēmumu līmenis)	Privātais atbalstītājs	SU					
		Konsultants (LSUA u.c.)					

3.10. tabula. Ietekmes mērīšanas metožu un rīku izvēle dalījumā pa vajadzībām, lietotājiem un veicējiem (tumši zaļā – ieteicams; gaiši zaļā – var tikt izmantots pēc nepieciešamības vai informatīvos nolūkos)

Avots: autoru veidots

3.8. Galvenie rezultāti, secinājumi un priekšlikumi

- Latvijā un pasaulē nav izstrādāta vienota un universāla pieeja sociālo uzņēmumu ietekmes mērīšanai. Neskatoties uz lielo līdz šim izstrādāto metožu skaitu, tiek izveidotas arvien jaunas metodes, kas ir piemērotākas katras valsts specifiskajam kontekstam.
 - Ietekmes mērīšanas rīki tiek izvēlēti vai izstrādāti atbilstoši plānotajam pielietojumam un sociālās uzņēmējdarbības ekonomiskajam un sociālajam mērogam. Lielākais izaicinājums metožu izveidē ir kvantitatīvu un kvalitatīvu, kā arī īstermiņa un ilgtermiņa rezultātu novērtēšana.
 - Daudzas sociālās ietekmes mērīšanas metodes ir izveidotas, par pamatu ņemot jau eksistējošās “klasiskās” vērtēšanas metodes, piemēram, izmaksu ieguvumu analīze vai atdeve no investīcijām. Šīs metodes tiek attiecīgi pielāgotas, lielāku uzmanību pievēršot sociālajiem ieguvumiem vai sociālajai atdevei no investīcijām.
- Uzņēmēju izpratne par ietekmes mērīšanu ir ierobežota. Ļoti bieži uzņēmēju fokuss ir diezgan vispārīgs un nekonkrēts, un nepieciešamība mērīt radīto ietekmi tiek uzskatīta par nevajadzīgu apgrūtinājumu, kas traucē sociālo mērķu sasniegšanu. Ļoti ierobežota ir arī uzņēmēju izpratne par to, kā dažādi rādītāji un indikatori var tikt izmantoti uzņēmumu iekšienē nākotnes darbības prognozēšanai un sasniegto rezultātu mērīšanai.

3. Sociālo uzņēmēju nespēja konkrēti definēt paredzamo ietekmi un tās mērīšanu liecina par nepārdomātiem biznesa un darbības plāniem, kuros netiek pievērsta pietiekama uzmanība resursu izmantošanas efektivitātei.
 - Nepārdomātu un nekonkrētu biznesa plānu attīstīšana rada riskus ne tikai sociālās ietekmes mērķu sasniegšanai, bet arī uzņēmējdarbībai kopumā, it īpaši no uzņēmumu ilgtspējas viedokļa
4. Ietekmes mērīšanas metožu “piespiedu” lietošana var saskarties ar zināmu SU pretestību, tomēr, neskatoties uz to, šāda pieeja būtu atbalstāma.
5. Vērtējot starptautisko pieredzi, var secināt, ka pastāv divas vispārējās pieejas ietekmes mērīšanai: unificēta visiem SU kopā, vai pielāgota specifiskiem SU veidiem. Unificēta metode ir plašāk sastopama valstīs ar īsāku pieredzi sociālo uzņēmumu attīstībā un mazāku šādu uzņēmumu skaitu.
6. Gadījumos, kad ietekmes vērtēšanai tiek izvēlēta kāda jau pazīstama metode, tā tiek pielāgota konkrētajām vajadzībām. Šādu pieeju atbalsta arī metožu izstrādātāji, kas norāda iespējamās metožu modifikācijas veidus, piemēram, vērtējamo rādītāju nozīmes un svara izmaiņas iespējas.

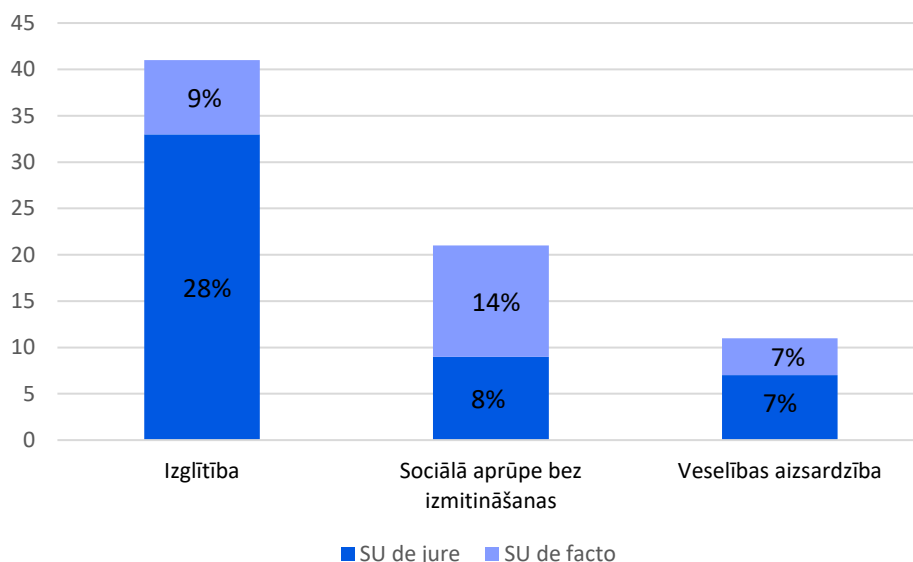
Priekšlikumi

7. Latvijas situācijā optimālais risinājums ir izmantot:
 - Izmaksu ieguvumu analīzi vai Sociālo atdevi pret investīcijām, lai vērtētu ietekmi politikas plānošanas un izvērtēšanas līmenī. Šīs metodes ir salīdzinoši vienkāršas un sniedz vispārēju ieskatu makrolīmeņa sasniegumiem valstī kopumā. To izmantošanai nav nepieciešama apjomīga jaunu datu ieguve, un metodes pielietošanu var uzsākt nekavējoties.
 - Reitinga pieeju, lai vērtētu sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanu. Kā pamatu ieteicams izmantot MIAA reitingu metodi, ko būtu ieteicams pielāgot Latvijas kontekstam. Pielāgošanu pirmkārt varētu attiecināt uz vērtējamo parametru svaru noteikšanu. Sākuma stadijā būtu ieteicams veikt metodes testēšanu, iesaistot SU komisiju un LM pārstāvjus ar mērķi definēt parametru svaru atbilstoši iesaistīto pārstāvju viedoklim.
 - Sociālās ietekmes indikatoru sarakstu ieteicams izmantot kā palīg līdzekli ietekmes formulēšanā un mērīšanā.
 - Sociālās uzskaites un audita pieeja ir ieteicama lieliem sociāliem uzņēmumiem savas darbības plānošanai, tomēr pagaidām šādas metodes pielietošana Latvijā nav prognozējama, jo valstī vēl nav pietiekami lielu un attīstītu sociālo uzņēmumu.
 - Vērtēšanu grantu/aizdevumu piešķiršanas procesā ieteicams balstīt uz esošajām iestrādēm, vajadzības gadījumā papildinot sociālā uzņēmuma statusa iegūšanā izmantoto reitinga pieejas vērtējumu ar padziļinātu specifisko aspektu vērtējumu.
8. Ieviešot ietekmes mērīšanas sistēmas, tās būtu ieteicams integrēt gan attiecībā uz sociālā uzņēmuma statusa iegūšanu, gan granta un cita atbalsta saņemšanu.
9. Ieviešot vērtēšanas sistēmu, to būtu ieteicams veidot kā rīku sociālo uzņēmumu pārvaldības lēmumu pieņemšanas pamatošanai un darbības rezultātu plānošanai.
10. Nākotnē, ieviešot jaunu vērtēšanas sistēmu, būtu ieteicams modificēt un pielāgot SU statusa iegūšanas vai atbalsta saņemšanas platformas, integrējot dažādus ietekmes vērtēšanas aspektus pieteikšanās veidlapās, pēc iespējas vairāk prasot norādīt konkrētas sasniedzamo rezultātu vērtības attiecīgajās mērķa grupās.

Autori: Mārtiņš Knite, Lāsma Līcīte-Ķurbe, Kristīne Smirnova, Aivars Timofejevs

4. NODAĻA LATVIJAS SOCIĀLO UZŅĒMUMU SOCIĀLĀS IETEKMES IZVĒRTĒJUMS

Katrā sociālo uzņēmumu darbības jomā ir raksturīgas savas specifiskās sociālās ietekmes, tādēļ ietekmes analīze tika veikta jomu griezumā. Padziļinātam izvērtējumam tika izvēlētas tās jomas, kas pēc NACE klasifikācijas ir pārstāvētākās sociālajā uzņēmējdarbībā kopā – izglītība, sociālā aprūpe bez izmitināšanas un veselības aizsardzība. Izglītības jomā tika pielietotas arī iepriekšējā nodaļā izvēlētas metodoloģijas – sociālā atdeve no investīcijām un reitinga pieeja.

4.1. att. Sociālo uzņēmumu pārstāvētākās darbības jomas, % no visiem vērtētajiem sociālajiem uzņēmumiem

Avots: autoru veidots

4.1. Ietekme izglītības jomā

33 izvērtējamās kopas sociālie uzņēmumiem tika identificēta ietekme izglītības jomā. 15 sociālie uzņēmumi izvēlēti padziļinātai ietekmes analīzei. Par 13 no tiem bija pieejami atbilstoši dati, kas ietverti analīzē.

Nosaukums	ALTUM Grants	Apgrozījums 2019	Peļņa 2019	Iekļauts padziļinātā analīzē	Datu avots LM_2019	Avots Altum	2019 Nav apgrozījuma
001A, SIA	199,622	1131894	7,115	IR	x	x	
Brīvā skola, SIA		8548	481	IR	x		
Cēsu Jaunā pamatskola, SIA	129,686	511,086	-32,653	IR	x	x	
Elodeja, SIA	135,051	407,401	11,965	IR		x	
Life Skills Education, SIA	40,110	55,286	11,581	IR	x	x	
Mobilizing, SIA		19710	-803	IR	x		
Privātsākumskola, SIA	77,255	241,737	23,637	IR	x	x	
Sirdsapziņas skola, SIA	37,913	57,064	4,233	IR	x	x	
TALSU KRISTĪGĀ SKOLA, SIA	138,313	302,504	109,232	IR		x	
Torņakalns, SIA	19,987			IR		x	
Torņkalna Privātā vidusskola, SIA		313773	65630	IR	x		
U Warriors, SIA	17,934	797	-193	IR		x	
Veizāna deju skola, SIA	128,369	197,949	22,245	IR	x	x	

Nosaukums	ALTUM Grants	Apgrozījums 2019	Peļņa 2019	Iekļauts padziļinātā analizē	Datu avots LM_2019	Avots Altum	2019 Nav apgrozījuma
ZINOO, Sabiedrība ar ierobežotu atbildību	19,957	96,257	25,721	IR	x	x	
Ģimeņu centrs AK, SIA		8,475	-1317	IR			
Andžeja Grauda bungu skola, SIA							x
AV LATS, Sabiedrība ar ierobežotu atbildību		22,784	-2069				
Brāļi un māšas, SIA		39,998	999				
Dance, Sabiedrība ar ierobežotu atbildību		219,172	236				
DOMDARIS, SIA		152,186	-34367				
DROŠAS VELOBRAUKŠANAS SKOLA, Sabiedrība ar ierobežotu atbildību							x
I-Matrix, Sabiedrība ar ierobežotu atbildību		25	-82				x
Izglītības atbalsta birojs, SIA							x
Izglītības un attīstības centrs Universum, SIA		223,650	468				
Learn IT, SIA		146,045	-15916				
MĪLESTĪBAS MĀJA, SIA		131,916	12078				
Pietura ģimenei, SIA							x
MĀCĪBU CENTRS AUSTRUMI, SIA		339,662	143802				
SENO AMATU REZERVĀTS, SIA							x
Smaids S.U., SIA		29,138	1924				
Telpa bērnam, Sabiedrība ar ierobežotu atbildību		8,151	1533				
Viesmīlības projekti, SIA		69,463	2589				
VS Skola, Sabiedrība ar ierobežotu atbildību		469,366	-74				

4.1. tabula. Sociālo uzņēmumu saraksts, kas ietverti izglītības jomas ietekmes analizē

Avots: autoru veidots

4.1.1. Sociālo uzņēmumu sniegtie pakalpojumi un būtiskākās ietekmes

Padziļinātam izvērtējumam tika pakļauti uzņēmumi, kuru sociālās uzņēmējdarbības aktivitātes ir saistītas ar izglītību.

No izpētei pakļautās sociālo uzņēmumu izlases kopas tika atlasīti 33 uzņēmumi, kas rada papildu pozitīvu sociālo ietekmi saistībā ar izglītības jomu. 15 uzņēmumu dati tika vērtēti padziļināti, balstoties uz to ietekmes nozīmību un datu pieejamību.

No padziļinātajā vērtējumā iekļautajiem sociālajiem uzņēmumiem visiem dots vērtējums, ka tie apzinās galvenās sociālās ietekmes, kas saistītas ar izglītību – ietekmi uz mērķa grupas izglītības kvalitāti un ietekmi uz mācībspēku kompetenci. Visi arī norādīja galvenos kvantitatīvos rādītājus – iesaistīto izglītojamo un mācībspēku skaitu. Atsevišķos gadījumos bija novērojama nenoteiktība attiecībā uz mērķa grupas apakšgrupām. Piemēram, ja aktivitātes bija saistītas ar citu ietekmes jomu – sociālo iekļaušanu diskriminētajām grupām, tad bija novērojamas situācijas, kad netiek precīzi nošķirts, cik liela daļa no sniegto pakalpojumu klientiem ir primārā mērķa grupa – diskriminētās personas. Taču pozitīvā ietekme, ko šie cilvēki saņem no pakalpojuma, vērtējama būtiski augstāk nekā tā, ko saņem pārējie iesaistītie, kas nav pieskaitāmi diskriminētajai grupai un analogiskus pakalpojumus var saņemt arī daudzās alternatīvās aktivitātēs. Lai objektīvāk novērtētu

SU radīto sociālo ietekmi, būtu būtiski šīs mērķa grupas nodalīt un konkrētā pasākuma nozīmību vērtēt pēc citas nozīmības bāzes.

Lielākās atšķirības sociālo uzņēmumu ietekmes interpretācijā bija attiecībā uz ilgtermiņa un netiešo ietekmi, variējot ietekmes plašumam, kāds tiek postulēts. Piemēram, trīs uzņēmumi deva norādes uz dzīves kvalitātes paaugstināšanos ietekmētajai mērķa grupai. Tas nav uzskatāms par neadekvātu ietekmes vērtējumu, jo tiešo un netiešo ietekmju ķēdei būtu jānoved pie šāda rezultāta. Taču problēma rodas, vienīgi veicot salīdzinājumu ar citiem uzņēmumiem, kam pēc būtības arī ir līdzīga ietekme, bet kas to nenorāda šādā griezumā.

Specifiska netiešā ietekme ir reģionālā attīstība, ko izcēla divi sociālie uzņēmumi, norādot, ka pakalpojuma attīstība ir kā būtisks pievilksanas spēks, lai cilvēki pārceltos uz dzīvi ārpus metropoles. Tas savukārt saistāms ar vispārējo konkrētās vietas socio-ekonomisko attīstību. Kaut arī, skatoties no nacionālā līmeņa pozīcijām, ienākumu un labklājības pārvietošanās valsts teritorijā nepalielina kopsummu, tomēr šādai ietekmei vērtējama būtiska loma reģionālās politikas griezumā. Tādēļ pozitīvi novērtējams, ka sociālie uzņēmumi šādu specifisku ietekmi identificē, un būtiski viņus informatīvi atbalstīt korektā šādas ietekmes identifikācijā un mērīšanā.

Nav zināms, vai ir tādi sociālie uzņēmumi, kas radījuši jaunas darba vietas, bet to nav norādījuši. Taču šāda situācija iespējama, ja darba vieta ir tikai viena, divas un ar pasākumu saistīta netieši. Ja bez saņemtā atbalsta šāda darba vieta nebūtu radīta, tad tās ilgākā periodā radītā ekonomiskā ietekme salīdzinājumā ar saņemtā atbalsta apmēru vairumā gadījumu ir būtiska. Tādēļ sociālajiem uzņēmumiem paredzētajās norādēs par ietekmes apzināšanu un novērtēšanu viennozīmīgi pasniedzama nepieciešamība precīzi norādīt ar aktivitātēm saistītās tiešās un netiešās jaunās darba vietas.

Balstoties uz padziļinātai analīzei atlasīto SU iesniegtajiem datiem, kā arī uz ekspertu vērtējumu korekcijām, identificētas šādas būtiskākās ietekmes:

Ietekme	Kvantitatīvais rezultāts	Mērvienība
Izglītības kvalitātes uzlabošanās	28,718	bērni
Uzlabota mācību vide	2536	bērni
Paaugstināta pedagogu kompetence	4,937	pedagogi
Paaugstināta citu speciālistu kompetence	144	cilvēki
Labāka iekļaušanās sabiedrībā bērniem ar traucējumiem	157	bērni
Labāka iekļaušanās sabiedrībā pieaugušiem cilvēkiem ar invaliditāti	48	personas ar invaliditāti
Labāka iekļaušanās sabiedrībā senioriem	105	seniori
Uzlabota motivācija izglītoties STEM jomās	7,748	bērni
Uzlabotas ģimenes saites	1,441	vecāki
Veselības uzlabošana	482	bērni
Produktivitātes uzlabošanās caur interesēm atbilstošu nodarbinātību	135	jaunieši
Vecākiem iespēja atgriezties darba tirgū	96	vecāki
Paaugstināta digitālo tehnoloģiju kompetence	70	skolnieki
Izveidoti digitālie rīki	3	rīki
Atbalsts vietējai ekonomikai	2	reģionālās kopienas

4.2. tabula. Būtiskākās sociālo uzņēmumu aktivitāšu ietekmes izglītības jomā

Avots: autoru veidots

4.1.2. Sociālās atdeves analīze

Lai novērtētu sociālo uzņēmumu ietekmes radīto monetāro ieguvumu, būtiskākajām ietekmēm tika identificēts potenciālais izmaksu apjoms, ja analogisks rezultāts būtu jāsasniedz ar alternatīviem pasākumiem un instrumentiem, vai arī pienesums IKP no jaunradītajām darba vietām. Ieguvumi apkopoti 10 gadu griezumā ar diskonta likmi 3 % un salīdzināti ar ieguldītajiem publiskajiem līdzekļiem.

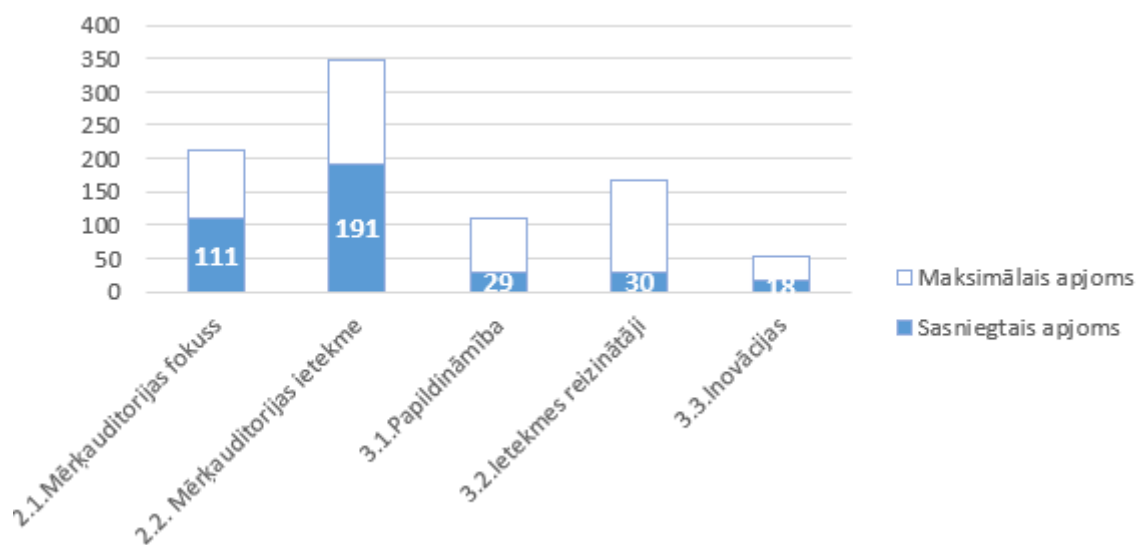
4.2. att. Sabiedrības ieguvumi izglītības jomā 10 gados no publiskajiem ieguldījumiem padziļinātam izvērtējumam pakļautajos uzņēmumos

Avots: autoru veidots

Apkopojot identificēto ietekmi izglītības jomā vērtējams, ka sociālais ieguvums tuvāko 10 gadu laikā septiņas reizes pārsniegs publiskos ieguldījumus, kas nodrošinājuši aktivitāšu realizēšanu. Galveno ietekmi veido pieeja labākai izglītībai, kā arī jaunu darba vietu radīšana.

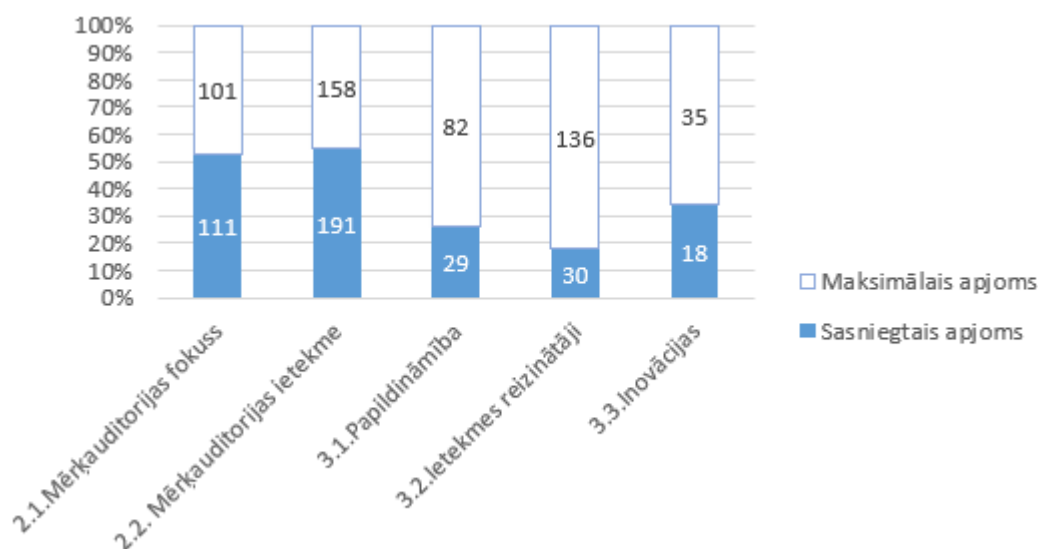
4.1.3. Ietekmes parametru analīze pēc reitinga pieejas

14 no padziļinātai analīzei pakļautajiem sociālajiem uzņēmumiem tika izvērtēti, pielietojot pielāgotu MIAA rīku (netiek izmantota misijas sadaļa, jo tā nav bijusi noteikta visiem uzņēmumiem). Apkopojot vidējos datus griezumā pa vērtējuma kategorijām, būtiskākā ietekme novērojama kategorijā “mērķauditorijas ietekme”, kas raksturo fokusētu ieguldījumu izmantošanu. Proporcioniāli lielāka ietekme ir arī kategorijā “mērķauditorijas fokuss”, pamatā pateicoties indikatoram “mērķauditorijas iespēju nodrošināšana”.

4.3. att. Padziļinātajā izvērtējumā iekļauto izglītības jomas SU vērtējumi pēc MIAA sistēmas salīdzinājumā ar maksimāli iespējamo līmeni, punktos

Avots: autoru veidots

4.4. att. Padziļinātajā izvērtējumā iekļauto izglītības jomas SU vērtējumi pēc MIAA sistēmas salīdzinājumā ar maksimāli iespējamo līmeni, procentos no maksimāli iespējamā

Avots: autoru veidots

4.3. attēlā uzskatāmi redzams, ka fokuss uz mērķauditoriju cieši saistās ar mērķauditorijas ietekmi. Abos gadījumos, vērtējot pēc reitingu sistēmas, sasniegtais rezultāts pārsniedz 50 %. Mazāka ietekme tiek sasniegta pārējos rādītājos, kur tā nepārsniedz 50 %. Tomēr šis nebūtu uzskatāms par sliktu vērtējumu, bet vairāk par norādi, kuros virzienos būtu nākotnē jāpievērš lielāka uzmanība. Piemēram, salīdzinoši zems rādītājs tiek sasniegts inovācijās. To daļēji apstiprina arī izglītības jomas eksperti. Latvijas Lauksaimniecības universitātes Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātes vieslektore Linda Groma intervijā uzsver, ka sociālie uzņēmumi jau tagad nodrošina inovatīvas pieejas izglītības risinājumu attīstībā, tomēr tādu ir salīdzinoši nedaudz. Tāpēc nākotnē būtu svarīgi vēl vairāk attīstīt dažādus izglītības pasākumus, kas ne tika

nodrošina zināšanas un prasmes, bet arī attīsta spēju ģenerēt un pamatot inovatīvas idejas sociālajā uzņēmējdarbībā.

Saistīta ar izglītību ir arī zinātnes joma, kas arī ir ļoti svarīga sociālo uzņēmumu attīstībā. Mijiedarbība starp sociālajiem uzņēmumiem un zinātni ir abpusēja vai pat trīspusēja, jo mijiedarbībā būtiska loma ir arī izglītībai. Piemēram, izglītības pasākumi, kas tiek veikti sociālajos uzņēmumos, uzlabo zināšanas un prasmes, kas tālāk var noderēt zinātnē. Te svarīga loma ir arī digitalizācijai. Kā uzsver zinātnes attīstības eksperts un RISEBA pasniedzējs Valdis Avotiņš, “digitalizācija ievērojami palielina sociālo uzņēmumu pakalpojumu izmantošanu un pārnesi uz zinātni”.

4.2. Ietekme sociālās aprūpes jomā

Sociālās aprūpes jomā (bez izmitināšanas) tika vērtēti 9 sociālie uzņēmumi. Par 5 no tiem bija pieejama atbilstoša informācija, lai vērtētu ietekmi.

Nosaukums	ALTUM Grants	Apgrozījums 2019	Peļņa 2019	Iekļauts padziļinātā analizē	Datu avots LM_2019	Avots Altum
Aprūpes centrs "AGATE", SIA	20000	19418	1561	IR		x
Cerību balss, SIA	nav			nav datu		
Dzīvības poga, SIA	19341	2442	-15888	IR		x
Grams Nākotnes, SIA	19980	0	-11	joma atbilst izglītībai		
BeATUS, SIA	nav			nav datu		
DOMUS ATBALSTS, SIA	20000	18548	-9841	IR		x
Mobilitātes Centrs cilvēkiem ar kustību traucējumiem (MobilCentrs), SIA	19998	501	-2323	IR	x	
Sociālo inovāciju parks, SIA	49818	5649	236	IR		x
LSK Kurzeme, SIA	nav	0	-35	nav datu		

4.3. tabula. Sociālo uzņēmumu saraksts, kas ietverti sociālās aprūpes jomas ietekmes analizē

Avots: autoru veidots

4.2.1. Sociālo uzņēmumu sniegtie pakalpojumi un būtiskākās ietekmes

Analizētie sociālie uzņēmumi sniedz dažāda veida un rakstura sociālos pakalpojumus dažādām mērķa grupām.

Būtiska daļa ir ar tehniskiem risinājumiem saistītie pakalpojumi – mobilitāte (ar liftu/pacēlāju aprīkota autotransporta pakalpojumi) un uzraudzības palīgierīces patstāvīgai sekošanai. Sociālā atbalsta pakalpojumi ietvēra arī psihologa konsultācijas un uzticības tālrūni, kā arī sociālā mentora pakalpojumus diskriminācijas riskam pakļautām personu grupām un personām ar funkcionāliem traucējumiem. Tika organizēta vingrošana un apmācības klientiem ar demenci, kā arī pasākumi un semināri mērķa grupu tuviniekiem. Pētījumā par deinstitutionalizācijas procesa progresu Latvijā²³⁹ visi minētie pakalpojumi novērtēti kā tādi, kur pieejamība mērķa grupai ir ierobežota, savukārt paši pakalpojumi – nozīmīgi. Tādēļ kopumā vērtējams, ka sociālo pakalpojumu jomā sociālo uzņēmumu ietekme ir nozīmīga, jo papildina valsts, pašvaldību un NVO sniegtos pakalpojumus, kas mērķa grupām nav pieejami pietiekošā līmenī.

²³⁹ “Sabiedrībā balstītu sociālo pakalpojumu satura, pieejamības un ietekmes uz sociālo atstumtību izvērtējums pirmspensijas un pensijas vecuma personām un personām ar garīga rakstura traucējumiem” pētījuma darba materiāli, kas ir Izpildītāja rīcībā

Balstoties uz padziļinātai analīzei atlasīto sociālo uzņēmumu iesniegtajiem datiem, kā arī uz ekspertvērtējumu korekcijām, identificētas šādas būtiskākās ietekmes, kopā nodrošinot pozitīvu ietekmi vismaz 852 personām:

Ietekme/ mērķa grupa	Klienti ar diagnozi demence	Tuvinieki	Personas ar funkcionālo traucējumu	Diskriminācijas riskam pakļautās personas
Uzlabota iekļaušanās sabiedrībā - psihosociālās rehabilitācijas pakalpojumi	300	20	20	170
Uzlabota reaģēšana kritiskās situācijās - ātrā palīdzības izsaukšanas ierīces		150	150	
Uzlabota mobilitāte			42	

4.4. tabula. Būtiskākās sociālo uzņēmumu aktivitāšu ietekmes sociālās aprūpes jomā, mērķa grupas personu skaits

Avots: autoru veidots

4.3. Ietekme veselības jomā

Veselības aizsardzības jomā tika vērtēti 6 sociālie uzņēmumi. Par 4 no tiem bija pieejama atbilstoša informācija, lai detalizēti vērtētu ietekmi.

Nosaukums	ALTUM Grants	Apgrozījums 2019	Peļņa 2019	Iekļauts padziļinātā analīzē	Datu avots LM_2019	Avots Altum
Rabarbers MED, SIA	20000	12	-765	IR		x
Dz. Ozoliņas zobārstniecības kabinets, SIA	97864	218662	-161	IR		x
Med4U, SIA	nav	305183	-9386	nav datu		
Medica Štrence, SIA	50000			IR		x
OnPlate, SIA	nav	285889	112632	nav datu		
Terapijas centrs "Skaņas un mūzika", SIA	nav	2600	457	IR	x	

4.5. tabula. Sociālo uzņēmumu saraksts, kas ietverti veselības aizsardzības jomas ietekmes analīzē

Avots: autoru veidots

4.3.1. Sociālo uzņēmumu sniegtie pakalpojumi un būtiskākās ietekmes

Analizēto sociālo uzņēmumu ietekmi pamatā raksturo veselības pakalpojumu pieejamības uzlabošana noteiktām mērķa grupām. Pakalpojumi risina tādas pieejamības problēmas kā gaidīšana rindā situācijās, kad ir būtiski pēc iespējas ātrāk saņemt pakalpojumus, kā arī finansiālās pieejamības problēmas. Sociālo uzņēmumu sniegtie pakalpojumi ietver pediatrijas, zobārstniecības un kardiologa pakalpojumus, kā arī mūzikas un mākslas terapiju un specializētu IT rīku.

Balstoties uz padziļinātai analīzei atlasīto sociālo uzņēmumu iesniegtajiem datiem, kā arī uz ekspertvērtējumu korekcijām, identificētas šādas būtiskākās ietekmes, kopā nodrošinot pozitīvu ietekmi vismaz 1990 personām:

Aktivitāte	Bērni	Vecāki	Pensionāri	Bērni ar invaliditāti	Pieaugušie ar invaliditāti
Uzlabota iekļaušanās sabiedrībā mūzikas un mākslas terapija	20			2	
Uzlabota medicīnas pakalpojumu pieejamība kritiskās situācijās	250	1000	200	230	288

4.6. tabula. Būtiskākās sociālo uzņēmumu aktivitāšu ietekmes veselības aizsardzības jomā, mērķa grupas personu skaits

Avots: autoru veidots

Veselības aprūpes jomā iekļauto uzņēmumu skaits bija salīdzinoši neliels. Tomēr kopējā ietekme ir būtiska, it īpaši vērtējot pret kopējo darbinieku skaitu analizētajos uzņēmumos. Vidējais sasniegto mērķa grupas klientu skaits gadā ir gandrīz 100 uz katru iesaistīto darbinieku. Ietekme veselības jomā ir uzsvērtā arī MIAA metodikā, kurā tiek norādīts, ka ir svarīgi paredzēt konkrētas aktivitātes veselības veicināšanā mērķa grupām, kā arī veselības pakalpojumu pieejamību.²⁴⁰

4.4. Ietekme darba integrācijas jomā

No 119 atlasītajiem uzņēmumiem uz 25.09.2020 bija 33 uzņēmumi, kuri darbojās darba integrācijas jomā. Datu apkopošanas brīdī 4 no atlasītajiem uzņēmumiem ir zaudējuši sociālā uzņēmuma statusu, un par 5 nav pietiekoši datu, līdz ar to tika veikta analīze par 24 darba integrācijas uzņēmumiem (skat. 14. pielikumu).

Atlasītie uzņēmumi veido 1 246 138 EUR apgrozījumu, kas sastāda 3 % no kopējā sociālo uzņēmumu *de jure* apgrozījuma, savukārt 54 % no minētā apgrozījuma veido divi uzņēmumi: Sonido, SIA un Memory Water, SIA. Pārējie uzņēmumi 2019. gadā sasniedza apgrozījumu zem 65000 EUR. Lielākā daļa 58 % uzņēmumu pārstāv Rīgas un Pierīgas reģionu, 17 % ir pārstāvēti Kurzemē un Zemgalē, bet Vidzemē un Latgalē – attiecīgi 4 % katrā (4.7. tabula).

Reģions	Uzņēmumu skaits	% no kopējā skaita
Kurzeme	4	17 %
Latgale	1	4 %
Pierīga	14	58 %
Vidzeme	1	4 %
Zemgale	4	17 %
Kopā	24	100 %

4.7. tabula. Darba integrācijas uzņēmumu darbības reģioni

Darba integrācijas uzņēmumi ir pārstāvēti pārsvarā nozarēs, kur darbojas pārējie sociālās uzņēmējdarbības uzņēmumi, t.i. sociālajā aprūpē, veselības nozarē u.c.

Nozare	NACE nozare	Uzņēmumu skaits	Apgrozījums 2019	Peļņa 2019
Citi pakalpojumi	Apbedīšana un ar to saistītā darbība	1	43 541	10 172
	Citas ēku un ražošanas objektu tīrīšanas un uzkopšanas darbības	1	57 000	4 271
	Iepakojšanas pakalpojumi	1	2 742	212

²⁴⁰ Hornsby A. (2012). *The Good Analyst. Impact Measurement & Analysis in the Social-Purpose Universe. Investing for Good.* 136 p. Pieejams: <https://www.investingforgood.co.uk/news/good-analyst>

Nozare	NACE nozare	Uzņēmumu skaits	Apgrozījums 2019	Peļņa 2019
	Informācijas zvanu centru darbība	1	203 092	23 402
	Uzskaites, grāmatvedības, konsultēšana nodokļu jautājumos	1	16 367	-2 322
	Veselības aprūpes, izglītības, un citi sociālo pakalpojumi	1	12 058	-6 352
Sociālā aprūpe bez izmitināšanas		4	24 698	-11 963
Pārtikas produktu ražošana		3	525 144	130 305
Ēdināšanas pakalpojumi		3	63 101	-10 309
Izmitināšana		3	81 301	6 791
Informācijas pakalpojumi		2	29 623	-34 738
Cita veida ražošana		1	5 315	-4 619
Tirdzniecība		1	64 087	-16 284
Radošas un izklaides darbības		1	9 188	5 417
Kopā		24	1 137 257	93 983

4.8. tabula. Darba integrācijas uzņēmumu darbības nozares

Vislielākais uzņēmumu skaits ir pārstāvēts darbības ilguma diapazonā no 2 līdz 6 gadiem, kur darba integrācijas uzņēmumi sastāda 58 % (4.9. tabula). Minētajā diapazonā atlasītie uzņēmumi kopumā 2019. gadu noslēdza ar 320 603 EUR lielu apgrozījumu un 61778 EUR zaudējumiem. Vecuma diapazonā no 7-12 gadiem uzņēmumu finanšu rādītāji ir krietni labāki.

Darbības ilguma diapazons	Uzņēmumu skaits	Uzņēmumu īpatsvars %	Apgrozījums 2019. gadā	Peļņa 2019
1 gads un mazāk	4	17 %	7 246	1 680
no 2 līdz 6 gadiem	14	58 %	320 603	-61 778
no 7 līdz 12 gadiem	3	13 %	727 296	153 649
virs 12 gadiem	3	13 %	82 112	432
Kopā	24	100 %	1 137 257	93 983

4.9. tabula. Darba integrācijas uzņēmumu skaits un īpatsvars atbilstoši darbības ilgumam

Ar katru gadu darbinieku skaits darba integrāciju uzņēmumos pieaug. Kā norādīts 2.10. tabulā (skat. 2.2. nodaļu 46. lpp.), darbinieku skaits trīs gadu laikā ir palielinājies trīs reizes (303 %) – no 40 darbiniekiem 2017. gadā līdz 121 darbiniekam 2019. gadā, bet uz 2019. gada beigām, kā norādīts sociālo uzņēmumu gada pārskatos, kas sagatavoti pēc LM formas, darbinieku skaits sasniedz jau 149, no tiem mērķa grupas darbinieki ir 85 (57 % no kopā nodarbinātiem). Redzams, ka sociālajos uzņēmumos, kuri saņēmuši Altum grantu atbalstu, darbinieku skaits pieaug straujāk: no vidēji 27 darbiniekiem 2017. gadā līdz 84 darbiniekiem 2019. gadā, un šis pieaugums sastāda 311 %. (2.10. tabula. Tomēr darba integrācijas uzņēmumos vidējā darba alga ir krietni mazāka nekā citos sociālajos uzņēmumos: 2019. gadā tā bija 183,32 EUR mēnesī. Tomēr Altum grantu saņēmušajiem uzņēmumiem darbinieku vidējās algas ir nedaudz lielākas un sastāda 221,45 EUR mēnesī 2019. gadā.

No ietekmes viedokļa ļoti svarīgi būtu novērtēt darba integrācijas uzņēmumos nodarbināto mērķa grupu pārstāvju produktivitāti. Diemžēl precīzi to izdarīt nav iespējams, bet ir iespējams aptuvenš novērtējums. No kopējā darbinieku skaita 57 % sastāda mērķa grupu pārstāvji. Attiecīgi

pieņemot, ka darbinieki vidēji strādā uz ½ slodzi (alga, ko saņem mērķa grupas pārstāvji, sastāda apmēram 50% no vidējās algas valstī), var secināt, ka 85 mērķa grupas darbinieki nodrošināja 324 118 EUR apgrozījumu ($1\,372\,578 \cdot 0,57/2 = 324\,118$). Vidēji uz vienu strādājošo tas veido 318 EUR apgrozījumu mēnesī. Tā kā lielākā daļa mērķa grupas pārstāvju nevar strādāt pilnu darba slodzi, kā arī veikt sarežģītus darba uzdevumus, var secināt, ka šāds apgrozījuma rādītājs ir uzskatāms par pietiekami labu. Salīdzinot ar citu jomu (izglītība, veselība, sociālā aprūpe) sasniegtajiem rādītājiem, darba integrācijas sociālie uzņēmumi neuzrāda ļoti lielu ietekmi. Tomēr ir jāņem vērā radikāla atšķirība: darba integrācijas uzņēmumi nodrošina pastāvīgu un ilgtspējīgu uzlabojumu mērķa grupu pārstāvjiem, tādēļ sasniegtie rezultāti, gan ņemot vērā sniegto atbalstu, gan arī uzņēmumu lielumu, ir uzskatāmi par ļoti svarīgiem un būtiskiem nodarbinātības veicināšanā un darba integrācijā.

Kopumā darba integrācijas sociālie uzņēmumi veido svarīgu sociālās uzņēmējdarbības ekosistēmas daļu. Kā norādīja eksperte iekļaujošas sabiedrības veidošanā I. Morica, “ir svarīgi, ka sociālie uzņēmumi ne tikai paši veido pozitīvu stāstu par to, ko ir iespējams darīt, bet arī rada pievienoto vērtību sabiedrības acīs un veicina jaunu iniciatīvu veidošanos”. Atšķirībā no citām nozarēm darba integrācijas uzņēmumi ir vairāk starpdisciplināri. Piemēram, mijiedarbībā ar zinātni šie uzņēmumi var gan izmantot jau izveidotās inovatīvās darba metodes, gan arī palīdzēt attīstīt jaunas.

Paši darba integrācijas uzņēmumi 2019. gada pārskatos, kas iesniegti LM, kā visvairāk kavējošo faktoru ir norādījuši nodokļi slogu; citi nozīmīgi kavējošie faktori ir finansējuma un resursu trūkums, telpu pielāgošanas izmaksas, ko neatbalsta Altum granta programma u.c.

4.5. Galvenie rezultāti, secinājumi un priekšlikumi

1. Novērtējot sociālo uzņēmumu ietekmi kvantitatīvā izteiksmē un monetarizējot rezultātus, var uzrādīt pārlicinošu apstiprinājumu ieguldījumu efektivitātei un lietderībai. Kopējā atdeve no publiski ieguldītajiem līdzekļiem ir ievērojama un pārsniedz ieguldījumus vairākas reizes, piemēram, izglītības jomā atdeve pret ieguldīto ir 7 reizes lielāka.
 2. Sasniegto mērķa grupas pārstāvju skaits ir ievērojams izglītības, veselības un sociālās aprūpes jomās. Tomēr nav precīzi zināms, cik intensīvi mērķa grupu pārstāvji tiek iesaistīti sociālajos uzņēmumos. Piemēram, vērtējot pēc izmaksātajām algām, var secināt, ka kopējā noslodze nepārsniedz 50 % no pilna darba laika.
 3. Darba integrācijas jomā sasniegtais rezultāts (85 nodarbinātie) ir skaitliski zemāks, bet tikpat nozīmīgs, jo nodarbinātība tiek nodrošināta visa gada garumā, nevis tikai atsevišķos brīžos. Šāds nodarbinātības rādītājs ir jāskata kopā ar vidējo noslodzi, kas tiek vērtēta (aptuveni) kā salīdzinoši neliela. Tādēļ nākotnē ir nepieciešama dziļāka izpēte un analīze, lai varētu novērtētu optimālo scenāriju: palielināt jau esošo darbinieku noslodzi vai veicināt jaunu mērķa grupas pārstāvju nodarbinātību.
 4. Neskatoties uz labiem kopējiem rezultātiem sociālās ietekmes jomā, kopumā situācija sociālās uzņēmējdarbības jomā rada bažas par tās ilgtspēju. Kopējie uzņēmumu zaudējumi pret apgrozījumu ir salīdzinoši lieli un liecina par finansiālo nestabilitāti. Šāda situācija ir bieži novērojama arī citiem uzņēmumiem pirmajos 3 darbības gados, un sociālie uzņēmumi tādā ziņā nav unikāli. Tomēr atšķirībā no “parastajiem” uzņēmumiem, sociālo uzņēmumu ilgtspēja ir svarīga, lai varētu nodrošināt ne tikai uzņēmumu, bet arī ietekmes ilgtspēju.
 5. Pasaulē plaši pielietotās metodes sociālās ietekmes vērtēšanai ir lietderīgas un labi izmantojamas arī Latvijas uzņēmumos. Tomēr šos rīkus nav ieteicams lietot statistiski un neelastīgi. Tie ir nepārtraukti uzlabojami un modificējami atbilstoši Latvijas kontekstam. Īpaši ieteicams attīstīt monetāro (t.sk. monetarizēto) ietekmes rīku pielietošanu nākotnē gan politikas, gan sociālo uzņēmumu un projektu vērtēšanā, gan darbības uzraudzībā.
- Vairumā gadījumu uzņēmumu sasniegtie rezultāti Latvijā, kas tiek mērīti ar pasaulē plaši izplatītām metodēm, ir līdzīgi kā citās valstīs, kas attiecīgi ļauj secināt, ka Latvijas sociālie

uzņēmumi un to radītā ietekme kopumā būtiski neatšķiras no citās valstīs novērotajiem rezultātiem.

- Reitinga pieeja MIAA ir piemērota Latvijas sociālo uzņēmumu darbības rezultātu novērtēšanai. Tā sniedz labu ieskatu gan sasniegtajā rezultātā, gan arī jomās, kurās ir nepieciešami darbības uzlabojumi.
 - MIAA metode ir izmantojama arī pašiem uzņēmumiem savas darbības plānošanai un attīstībai, jo tā ļoti precīzi parāda svarīgākos darbības aspektus, kas nākotnē varētu nodrošināt lielāku sociālo ietekmi. Izmantojot MIAA metodi, sākotnēji ieteicams izmantot jau esošās vadlīnijas un vērtējumu svarus, tomēr nākotnē būtu ieteicams apsvērt to pielāgošanu Latvijas kontekstam.
 - Tā kā Latvijā šobrīd ir salīdzinoši nedaudz sociālo uzņēmumu, nebūtu lietderīgi veidot individualizētas un pielāgotas vērtēšanas metodes dažādu jomu uzņēmumiem. Lietderīgāk būtu veidot kopēju vienotu vērtēšanas sistēmu, kas pilnā mērā vai daļēji izmantojama visām jomām.
6. Latvijas sociālo uzņēmumu radīto ietekmi iespējams uzraudzīt gan tiešā veidā, iegūstot datus no pašiem uzņēmumiem, gan netiešā veidā, iegūstot datus no citiem informācijas avotiem, piemēram, Uzņēmumu reģistra vai Valsts ieņēmumu dienesta. Lai nākotnē uzlabotu kopējo uzraudzības sistēmas efektivitāti, būtu vairāk jāiegūst informācija no netiešiem avotiem, kur tā jau ir bijusi apkopota.
 7. Izglītības jomā strādājošie sociālie uzņēmumi rada gan īstermiņa gan arī ilgtermiņa ietekmi, veicinot gan darba integrācijas jomas, gan arī citu jomu, piemēram, zinātnes attīstību. Izglītības jomas ietekme ilgtermiņā varētu būt ievērojami lielāka nekā īstermiņā, tādēļ ir svarīgi veikt šīs jomas monitorēšanu, lai varētu gan novērtēt esošo, gan prognozēt nākotnes ietekmi. Attiecīgi lēmumi par atbalsta instrumentiem būtu pamatojami gan ar īstermiņa novērtējumu, gan ilgtermiņa prognozi, t.sk. paredzot multiplikatora efektu, t.i., ka izglītības sniegšana var nākotnē ietekmēt arī citus aspektus, piemēram, nodarbinātību, produktivitāti utt.
 8. Sociālo pakalpojumu jomā sociālie uzņēmumi darbojas tādās nišās, kurās valsts, pašvaldības un NVO sniegto pakalpojumu pieejamība ir nepietiekoša, tādējādi radot nozīmīgu ietekmi. Tas apstiprina arī pasaules praksi, ka uzņēmējdarbības pieeja sociālo jautājumu risināšanā var būt lietderīgāka un efektīvāka nekā tradicionālie atbalsta veidi. To var izskaidrot gan ar uzņēmumu dinamiku un elastību, jo nav nepieciešama sarežģītu atbalsta mehānismu izstrāde un uzraudzība, gan ar inovatīvām pieejām dažādu sociālo problēmu risināšanā.
 9. Veselības jomā sociālie uzņēmumi uzlabo veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību specifiskām mērķa grupām, kam tā ir apgrūtināta finansiālu šķēršļu vai veselības stāvokļa dēļ, tādēļ aktivitātes kopumā vērtējamas kā nozīmīgas un grūti aizvietojamās tradicionālās veselības aprūpes sistēmas ietvaros.

Autori: Mārtiņš Knite, Lāsma Līcīte-Ķurbe, Aivars Timofejevs, Kristīne Smirnova, pieaicinātā eksperte - Ludmila Kasperoviča

5. NODAĻA SOCIĀLĀ UZŅĒMUMA LIKUMA IZVĒRTĒJUMS

5.1. Sociālā uzņēmuma likumā noteikto kritēriju analīze

5.1.1. Sociālā uzņēmuma likuma 5. panta kritēriju izvērtējums

2018. gada 1. aprīlī stājās spēkā Sociālā uzņēmuma likums, kura mērķis ir radīt labvēlīgu vidi sociālajai uzņēmējdarbībai. Likuma mērķis ir veicināt sabiedrības dzīves kvalitāti un sekmēt sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju nodarbinātību. Ar likuma stāšanos spēkā tika izveidots tiesiskais ietvars sociālajai uzņēmējdarbībai Latvijā, paredzot gan kritērijus sociālā uzņēmuma statusa iegūšanai, gan kārtību, kā valsts atbalsta šāda veida uzņēmējdarbību. Līdz ar to var secināt, ka likuma pieņemšana radīja pozitīvu ietekmi sociālās uzņēmējdarbības attīstībai Latvijā. Tāpat tiek veikta sociālo uzņēmumu statistikas uzskaitē (Sociālo uzņēmumu reģistrs) un sociālo uzņēmumu darbības uzraudzība.

Lai nodrošinātu atbilstību pieņemtā Sociālā uzņēmuma likuma normām, tika veikta virkne grozījumu arī citos tiesību aktos. Tā, piemēram, Publiskas personas finanšu līdzekļu un mantas izšķērdēšanas novēršanas likumā tika paredzēts izņēmums, kas ļauj nodot publisko personu mantu bezatlīdzības lietošanā sociālajiem uzņēmumiem. Tāpat tika veikti grozījumi Brīvprātīgā darba likumā, ietverot, ka arī sociālajiem uzņēmumiem ir tiesības organizēt brīvprātīgo darbu, bet likumā Par nekustamā īpašuma nodokli paredzēts, ka pašvaldība ir tiesīga piešķirt sociālajam uzņēmumam nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumus. Vairāk par tiesību aktu grozījumiem sociālo uzņēmumu kontekstā analizēts turpmākajās pētījuma apakšnodaļās. Tāpat akcentējams, ka uz tiesību akta pamata tika izdoti arī jauni MK noteikumi, t. sk., MK noteikumi Nr. 197 “Noteikumi par komercdarbības atbalsta piešķiršanas nosacījumiem sociālajiem uzņēmumiem un atbalsta piešķiršanas kārtību”, MK noteikumi Nr. 173 “Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību” un MK noteikumi Nr. 101 “Noteikumi par Sociālo uzņēmumu komisiju”.

Sociālo uzņēmumu darbības jomas un sociālais mērķis

Saskaņā ar Sociālā uzņēmuma likumu sociālā uzņēmuma statusu var iegūt sabiedrība ar ierobežotu atbildību, kas īsteno radošu saimniecisko darbību ar labvēlīgu sociālo ietekmi, piemēram, sniedz sociālos pakalpojumus, veido iekļaujošu pilsonisko sabiedrību, veicina izglītību, atbalsta zinātņi, strādā pie vides aizsardzības un saglabāšanas, nodrošina dzīvnieku aizsardzību vai veicina kultūras daudzveidību. Var secināt, ka Sociālā uzņēmuma likums, no vienas puses, pieļauj **daudzveidīgus sociālo uzņēmumu darbības veidus** (nosakot tikai dažus darbības veidu izņēmumus – veikt sistemātiskus darījumus ar vērtspapīriem vai nekustamo īpašumu, darboties sprāgstvielā, ieroču un munīcijas ražošanā un tirdzniecībā, alkoholisko dzērienu ražošanā u. c. – vairāk Sociālā uzņēmuma likuma 9. pantā). Jāatzīmē, ka likumā minētās darbības jomas ir tikai piemēri, nevis izsmēlošs uzskaitījums, kas nozīmē, ka sociālie uzņēmumi netiek būtiski ierobežoti, izvēloties piemērotāko darbības veidu. Galvenais, ka sociālajam uzņēmumam pamatā ir **sociālais mērķis**, kas likuma kontekstā tiek iedalīts trīs grupās, piešķirot katrai grupai konkrētus darbības rādītājus:

- sociālās atstumtības riska grupu nodarbinātība – vismaz 50 % no nodarbinātajiem ir Labklājības ministrijas noteikto mērķa grupu pārstāvji (MK noteikumi Nr. 173);
- sociālās atstumtības riska grupu dzīves kvalitātes uzlabošana, sniedzot pakalpojumus šo grupu pārstāvjiem – ne mazāk kā 30 % no kopā sniegtajiem pakalpojumiem ir sniegti mērķa grupai (MK noteikumi Nr. 173);
- citi sociālie mērķi – izpildīts vismaz 50 % no pašu definētajiem sociālās ietekmes rādītājiem.

Attiecībā uz otro sociālo uzņēmumu grupu (**sociālās atstumtības riska grupu dzīves kvalitātes uzlabošana, sniedzot pakalpojumus šo grupu pārstāvjiem – ne mazāk kā 30 % no kopā sniegtajiem pakalpojumiem ir sniegti mērķa grupai**), atzīmējama neprecizitāte tiesību

aktos. Proti, saskaņā ar normatīvo regulējumu ar pakalpojumu sniegšanu konkrētai mērķa grupai tiek saprastas MK noteikumos Nr. 173 identificētās sociālās atstumtības riska grupas (tās pašas, kuras tiek iesaistītas darba integrācijas sociālajā uzņēmumā), taču, kā norāda Labklājības ministrijas eksperts, praksē šīs grupas tomēr ir vairākas, aptverot plašākas sabiedrības grupas, kuras ir mazāk aizsargātas, kurām ir sociālas problēmas u. tml. Taču normatīvajos aktos tas sākotnēji netika reglamentēts. Lai novērstu šo nepilnību, tika izstrādāti grozījumi MK noteikumos, kas pieņemti 2021. gada 4. februārī – MK noteikumi Nr. 76 Grozījumi Ministru kabineta 2018. gada 27. marta noteikumos Nr. 173 “Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību”²⁴¹. Līdz ar veiktajiem grozījumiem šis punkts tagad ietver labuma sniegšanu vairākām sabiedrības grupām, kurām ir sociālas problēmas, uzlabojot to dzīves kvalitāti (apzīmējot tās ar terminu – “sabiedrības grupas”). Šādas sabiedrības grupas ir, piemēram, daudz bērnu ģimenes, nepilnās ģimenes, bērni, pensijas vecuma personas (īpaši vientuļie pensionāri), personas ar nepietiekošām, zemām vai darba tirgum neatbilstošām zināšanām un prasmēm, personas, kas slimo ar hroniskām slimībām. Jāatzīmē, ka vienlaikus sabiedrības grupas, kurām sociālie uzņēmumi piedāvā pakalpojumus un preces, var ietvert arī sociālās atstumtības riskam pakļauto personu mērķa grupas, piemēram, personas ar invaliditāti, romus, bijušos ieslodzītos u. c. Saskaņā arī veiktajiem grozījumiem tagad sociālajiem uzņēmējiem, norādot sociālo mērķi, jānorāda sabiedrības grupu, kuru ietekmē sabiedrībai būtiskas problēmas, un sociālās problēmas aprakstu, ja sociālais mērķis ir uzlabot tās dzīves kvalitāti, sniedzot pakalpojumus vai izgatavojot specializētas preces (MK noteikumu Nr. 173 3.7. panta 3.7.2. apakšpunkts). Autori šīs izmaiņas vērtē pozitīvi, jo tādējādi tiek veicināta izpratne sociālo uzņēmēju vidū, ka labuma sniegšana un sociālo problēmu risināšana var būt plašāka, aptverot ne tikai tās sociālās atstumtības riska grupas, kas minētas MK noteikumos Nr. 173 (uz kurām attiecas nodarbinātība sociālajā uzņēmumā).

Attiecībā uz grupu “citi” sociālie uzņēmumi, sociālajiem uzņēmējiem bieži bijušas neskaidrības. Tas daļēji saistīts ar sabiedrībā valdošajiem priekšstatiem, ka sociālais uzņēmums ir tiešā veidā saistīts ar sociālās atstumtības riska grupu nodarbinātību vai pakalpojumu sniegšanu mērķa grupām, taču kategorija “citi” nereti tiek līdz galam neizprasta. Kā atzīmē sociālie uzņēmēji – samulsumu un neskaidrības rada nepilnīgais formulējums MK noteikumos Nr. 173 (piem., sākotnēji MK noteikumu 3. punkta 3.8. apakšpunktā tika noteikts, ka sociālajam uzņēmumam iesniegumā, kuru iesniedz Labklājības ministrijai (ja vēlas iegūt sociālā uzņēmuma statusu), jānorāda mērķa grupu vai grupas; pēc veiktajiem grozījumiem (MK noteikumi Nr. 76) šāds apakšpunkts ir izņemts. Tas vērtējams pozitīvi, jo tādējādi, iespējams, ieviesīs lielāku izpratni sociālo uzņēmēju vidū). Taču, ja uzņēmuma mērķis ir, piemēram, vides problēmu risināšana, tad konkrētas mērķa grupas nav iespējams identificēt. Kā stāsta viena no pētījumā iesaistītajām sociālajām uzņēmējām, tad “*mana kolēģe, kad kārtoja dokumentus, zvanīja turpu šurpu, lai noskaidrotu, vai mums jāalgo cilvēki no mazāk pasargātajām grupām. Kaut gan mums mērķis ir sociāls, mēs nenodarbinām šos cilvēkus. Atceros, ka kādas trīs reizes kolēģe sazvanījās, kamēr sakārtojām to. Tas bija tāds lielākais izaicinājums*”. Uz šo izaicinājumu norāda arī pētījumā iesaistītā potenciālā sociālā uzņēmēja, kuras jurists, pētot tiesību aktus, bija pārliecināts, ka nav iespējams iegūt sociālā uzņēmuma statusu, ja netiek nodarbinātas sociālās atstumtības riska grupas vai tām sniegti pakalpojumi – “*tas likums ir tā noformulēts, ka cilvēks iedziļinoties, kurš nav dumjš, viņš ir sapratis, ka bez mērķa grupām nekādi*”. Šie viedokļi ir pamatojumi arī ar Sociālā uzņēmuma likuma 1. panta formulējumu, definējot likuma mērķi (“..sekmēt sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupu nodarbinātību”), kā arī likuma 2. panta otrās daļas formulējumu par sociālā uzņēmuma jēdzienu (“sociālā uzņēmuma statusu var iegūt sabiedrība ar ierobežotu

²⁴¹ MK noteikumi Nr. 76 Grozījumi Ministru kabineta 2018. gada 27. marta noteikumos Nr. 173 “Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/320821>

atbildību, kurā vienai vai vairākām publiskām personām kopā nav balsu vairākuma, ja sociālā uzņēmuma statūtos noteiktais mērķis ir mērķa grupu nodarbinātība”). Autori rosina papildināt **Sociālā uzņēmuma likuma 2. pantu Sociālā uzņēmuma jēdziens ar sociālā uzņēmuma plašāku skaidrojumu, ietverot tajā iespējamos sociālā uzņēmuma darbības virzienus / veidus:** (3) Sociālais uzņēmums var sekmēt sociālās atstumtības riska mērķa grupu (atbilstoši MK noteiktajām) nodarbinātību, veikt sociālās atstumtības riska grupu dzīves kvalitātes uzlabošanu, sniedzot pakalpojumus šo grupu pārstāvjiem, vai īstenot citu labvēlīgu sociālo ietekmi radošu saimniecisko darbību.

Pētnieki secina, ka uzņēmēju vidū bieži izpratne par sociālajiem uzņēmumiem, kas darbojas grupā “citi”, ir salīdzinoši vāja. Tajā pašā laikā cita sociālā uzņēmēja, kas arī darbojas šajā grupā (“citi” sociālie uzņēmumi), uzskata, ka *“mums bija viegli to visu izpildīt, tā bija tikai tāda formalitāte izpildīt šos kritērijus. Arī dokumentu pildšana mums bija viegla, viss bija viegli un saprotami. Bet es redzu no citiem uzņēmumiem, kas pielāgo savu darbību sociālajai uzņēmējdarbībai, lai dabūtu Altum grantu, tad ir cita lieta, tad ir jādomā”*, tādējādi norādot, ka, ja nav pilnībā skaidra sociālā darbība, tad ir grūtāk izpildīt sociālā mērķa kritēriju. Tāpat arī kāda *de facto* sociālā uzņēmuma pārstāve apšaubā šāda “citi” sociālie uzņēmumi jēgu un būtību: *“Sākumā visā valstī tā izpratne par sociālo uzņēmumu bija tāda, ka vai nu tu ražo precī vai pakalpojumu riska grupām, vai nodarbini riska grupas. Šobrīd tā situācija un definīcija ir izmainījusies tā, ka tas ir labi strādājošs SIA, kurš var atlicināt no savas peļņas kaut kādu naudu un izveidot struktūrvienību, kas ir sociālais uzņēmums.”* Var secināt, ka potenciālie sociālie uzņēmēji nereti neizprot sociālo uzņēmumu būtību, kā arī sociālie uzņēmēji dažkārt apšaubā vairāku sociālo uzņēmumu piemērotību sociālā uzņēmuma statusam, ko pamato arī kāda informante pētījumā: *“Stāvēju blakus, kad to likumu taisīja, tad jāsaka godīgi, ka to likumu veidoja vairāk, lai apgūtu finansējumu, ne tik daudz par tā statusa jēgu, ko mēs ar to gribam panākt.”* Taču otrs izplatīts skaidrojums situācijai, kas saistīta ar neizpratni, kas ir “cits” sociālais mērķis vai sociālais uzņēmums un ko attiecīgi rakstīt pieteikumā skaidrojumā, pamatojams iepriekšējās pieredzes un zināšanu trūkumā par sociālo uzņēmējdarbību, sociālo mērķu definēšanu un tiesību aktu “lasīšanu” un pārzināšanu, ne tikai negodprātīgu situācijas izmantošanu.

Uz sociālās ietekmes definēšanu “citi” sociālie uzņēmumi kategorijā kā izaicinājumu norāda arī Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas vadītāja, skaidrojot, ka viens no iemesliem ir arī pašu uzņēmumu identitātes krīze, kā rezultātā viņiem ir grūti definēt sociālo mērķi un izmērīt tā ietekmi, jo īpaši – salīdzināt (izmērīt) ietekmi attiecībā pret iepriekšējo darbības gadu. To papildina arī Labklājības ministrijas eksperts, apstiprinot, ka visbiežāk sociālajiem uzņēmumiem, kam nav īsti sociālās ietekmes, tas ir slogs, proti, nevar pierādīt un aprakstīt radīto sociālo ietekmi, kā rezultātā to uzskata par apgrūtinājumu. Taču gan pētnieki, gan intervētie eksperti ir vienprātīgi, ka sociālajam uzņēmumam ir jāspēj definēt sava sociālā ietekme jeb labums sabiedrībai, ja tas darbojas sociālajā uzņēmējdarbībā.

Lai veicinātu sociālā mērķa izpratni un definēšanu, Labklājības ministrija ir izstrādājusi grozījumus. Proti, saskaņā ar 2021. gada 4. februārī pieņemtajiem MK noteikumiem Nr. 76 Grozījumi Ministru kabineta 2018. gada 27. marta noteikumos Nr. 173 “Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību”²⁴² tiek paplašināta iesniegumā sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanai norādāmā informāciju atbilstoši sociālā mērķa sasniegšanas veidam (katram no trim sociālā mērķa sasniegšanas veidiem ir atšķirīgi sociālās ietekmes kritēriji un izmērāmie rādītāji):

²⁴² MK noteikumi Nr. 76 *Grozījumi Ministru kabineta 2018. gada 27. marta noteikumos Nr. 173 “Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību”*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/320821>

1. ja uzņēmuma mērķis būs mērķa grupu nodarbinātība, turpmāk būs jāsniedz ne tikai informācija par mērķa grupu, bet arī papildu informācija par nodarbināšanas specifiku, proti, iesniegumā aprakstot:

- kā pretendents uzrunās/sadarbosies ar mērķa grupas personām,
- kāda ir līdzšinējā pieredze darbā ar mērķa grupām,
- kā notiks mērķa grupas integrācija darbā (vai un kāds ir atbalsta personāls, vai un kāda ir mērķa grupas darba integrācijas programma),
- kādus darbus darīs/amatus ieņems mērķa grupu pārstāvji un kā/vai notiks mērķa grupas pārstāvja apmācības/darba pieredzes veidošana,
- kādi darba apjomi (noslodze) paredzēti, nodarbinot personas no mērķa grupas,
- kā tiks aprēķināta darba samaksa.

2. Ja sociālais mērķis tiks sasniegts, sniedzot labumu sabiedrības grupām, uzlabojot to dzīves kvalitāti, tad iesniegumā būs jānorāda šīs sabiedrības grupas, kā arī jāsniedz sociālās problēmas apraksts.

3. Tiem uzņēmumiem, kas plāno savu sociālo mērķi sasniegt, veicot citas visai sabiedrībai kopumā nozīmīgas aktivitātes, kuras rada ilgstošu pozitīvu sociālo ietekmi, jau iesniegumā kopā ar sociālo problēmu būs jānorāda izmērāmi rādītāji, ar kuriem mērīs savas darbības rezultātus, un šo rādītāju sasniedzamās vērtības kārtējā gadā (piemēram, ja uzņēmums nodarbojas ar pludmales uzkopšanu, šāds rādītājs varētu būt atkritumu daudzums pludmalē, atkritumu vienības uz 100 m). Papildus būs jānorāda arī sabiedrībai nozīmīgās sociālās problēmas apraksts.

Iesniegumā norādāmās informācijas paplašināšanas mērķis ir iegūt vairāk informācijas par plānoto sociālo mērķi, uzņēmuma izpratni tā sasniegšanai, radīto sociālo ietekmi, jo sociālā uzņēmuma statusu var iegūt gan tikko dibināts uzņēmums, kas pat līdz pieteikuma iesniegšanai un izskatīšanai nav veicis nekādu saimniecisko darbību, gan uzņēmums, kas līdz šim nav nodarbojies ar sociālo uzņēmējdarbību, bet ir apņēmies tādu uzsākt. Šī informācija palīdzēs lēmuma par sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanu pieņemšanas procesā. Atbilstoši iepriekš norādītajam, tiks papildināta iesnieguma veidlapa. Pētījuma autori šīs izmaiņas vērtē pozitīvi. Lai gan, no vienas puses, iespējams, tas radīs papildu darbu sociālajiem uzņēmējiem, plašāk aprakstot sociālo ietekmi, no otras puses, tas veicinās izpratni par sociālās ietekmes mērīšanu pašiem sociālajiem uzņēmējiem, kā arī Labklājības ministrijai un Sociālo uzņēmumu komisijai sniegs padziļinātāku informāciju, kas būs noderīga, izvērtējot atbilstību sociālā uzņēmuma statusam.

Attiecībā uz plašo definējumu par daudzveidīgajām sociālo uzņēmumu darbības jomām, sociālo uzņēmēju vidū nav vienprātības, vai tas vērtējams pozitīvi vai negatīvi. Kā norāda viena informante, tad *“uz doto brīdī par sociālo uzņēmumu var kļūt jebkurš. Ir tik plaši – izglītība, kultūra, sabiedrības integrācija un citas jomas. Tādēļ var kļūt jebkurš. Pēc šiem kritērijiem jebkura izglītības iestāde ir sociāls uzņēmums”*. Uz šo problēmu norāda vēl viena pētījumā intervētā sociālā uzņēmēja, akcentējot izaicinājumus arī tālākajā reģistrācijas procesā: *“Likumdevējam būtu konkrētāk (izdodot attiecīgus MK noteikumus) jādefinē sociālās uzņēmējdarbības jomas (piemēram, darba integrācijas uzņēmumi, izglītības, veselības, sociālās aprūpes u. c.), lai būtu vienoti standarti un kritēriji visos SIA darbības posmos – reģistrācija Uzņēmumu reģistrā, reģistrācija Labklājības ministrijas Sociālo uzņēmumu reģistrā, Altum atbalsta saņemšana u. c. Šobrīd definīcijas un nosacījumi ir tik sadrumstaloti, ka uzņēmējam jāalgo juridiskais birojs, lai izprastu visas nianšes.”*

Var secināt, ka, no vienas puses, ir pozitīvi, ka likumā noteiktā definīcija paredz sociālo uzņēmumu darbību dažādās jomās, tomēr sociālo uzņēmumu klasifikācijai būtu jābūt skaidrākai. Pētījumā konstatēts, ka sociālos uzņēmējus mulsina sākotnējais sociālo uzņēmumu dalījums darba integrācijā, pakalpojumu sniegšanā mērķa grupām un “citi” sociālie uzņēmumi (MK noteikumi Nr. 173), kamēr statistika tiek veidota plašāk (pēc darbības jomām), izšķirot darba integrācijas sociālos uzņēmumus, sociālos uzņēmumus, kas darbojas izglītībā, sociālo pakalpojumu sniegšanā, vides aizsardzībā u. c. jomās. Tāpat arī viens no uzņēmējiem norādīja, ka *“sociālais uzņēmums*

varētu atbilst vismaz vienam kritērijam: vai nu tas ir darba integrācijas uzņēmums, vai tas ir izglītības, kultūras, veselības, sociālās aprūpes vai vides jomas uzņēmums, kas veic labvēlīgo sociālo ietekmi uz mērķa grupas pārstāvjiem vai nodrošina dzīvnieku aizsardzības pasākumus. Pārējās sabiedrībai svarīgas jomas būtu jāatstāj nevalstisko organizāciju pārziņā, nejaucot to ar sociālo uzņēmējdarbību”. Tādējādi tiktu radīta arī stingrāka robeža, nošķirot sociālos uzņēmumus no sociāli atbildīgiem uzņēmumiem. Taču pētnieki uzskata, ka sociālo uzņēmumu darbība daudzveidīgās darbības jomās ir pozitīvi vērtējama, un, aizliedzot plašāku darbību kādā no šobrīd definētajām jomām, tas neatrisinātu izpratnes trūkumu par šiem uzņēmējdarbības veidiem un nevalstiskajām organizācijām. Tā vietā jāveic plašāks skaidrojošais darbs, kas ir sociālais uzņēmums un kas – sociāli atbildīgs uzņēmums. Tāpat autori uzskata, ka veiktie grozījumi MK noteikumos²⁴³ ieviesīs lielāku skaidrību un izpratni par sociālo uzņēmumu darbību trijos virzienos (mērķa grupu nodarbinātība; pakalpojumu sniegšana sabiedrības grupām, kurām ir sociālas problēmas, uzlabojot to dzīves kvalitāti; citas visai sabiedrībai kopumā nozīmīgas aktivitātes, kuras rada ilgstošu pozitīvu sociālo ietekmi). Turklāt ir pozitīvi atzīmējams, ka Labklājības ministrija veido un atjauno statistikas datus par sociālo uzņēmumu darbību pēc to darbības jomām.

Papildus tam daži sociālie uzņēmēji rosināja veidot atsevišķu tiesisko regulējumu tieši darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem, tādējādi stingri nodalot darba integrācijas sociālos uzņēmumus no “citiem” sociālajiem uzņēmumiem, kā arī paredzot tiem papildu atbalsta veidus (ņemot vērā faktu, ka mērķa grupu nodarbināšana rada lielāku slogu un izmaksas uzņēmējam). Arī Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas vadītāja rosina, ka, iespējams, nākotnē jāveido atsevišķs tiesiskais regulējums darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem. Taču pētnieki uzskata, ka šobrīd Latvijas situācijā, kur sociālo uzņēmumu skaits vēl nav tik liels, atsevišķs tiesiskais regulējums darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem nav nepieciešams.

Juridiskā forma

Kā relatīvs ierobežojums sociālo uzņēmumu identificēšanas kritērijos jānorāda sociālo uzņēmumu juridiskā forma, kas Latvijā var būt tikai **SIA**. Lai gan pirms Sociālā uzņēmuma likuma stāšanās spēkā norisinājās plašas diskusijas par sociālajam uzņēmumam piemērotāko juridisko formu, t. sk. arī Latvijas Pašvaldību savienības un SIA “Dynamic University” 2016. gadā veiktajā pētījumā²⁴⁴ kā viens no būtiskākajiem priekšlikumiem, izstrādājot sociālās uzņēmējdarbības regulējumu, minēts izvērtēt iespēju neatkarīgi no tā, vai organizācija ir SIA, nevalstiskā organizācija, pašvaldības iestāde vai aģentūra, piešķirt sociālās uzņēmējdarbības veicēja statusu, nevis sociālā uzņēmuma statusu²⁴⁵. Taču, ņemot vērā faktu, ka sociālā uzņēmuma darbības pamatā ir saimnieciskā darbība, tad biedrības un nodibinājumi netika iekļauti kā potenciālie sociālā uzņēmuma statusa ieguvēji, jo saskaņā ar Biedrību un nodibinājumu likumu biedrības un nodibinājumi ar saimniecisko darbību var nodarboties tikai papilddarbības veidā. Kā intervijā norādīja Labklājības ministrijas pārstāvis, tad tuvākajā nākotnē nav plānots mainīt juridisko formu sociālā uzņēmuma statusa saņēmējiem, jo īpaši – attiecībā uz biedrībām un nodibinājumiem (nav plānots iekļaut tos kā potenciālos sociālos uzņēmumus). Intervijā ar nozares ekspertu²⁴⁶ tika norādīts, ka kopumā juridiskajām formām sociālajā uzņēmējdarbībā tiek pievērsta pārāk liela uzmanība un bieži vien tiek pazaudēts galvenais fokuss: sociālās atstumtības riskam pakļauta

²⁴³ MK noteikumi Nr. 76 Grozījumi Ministru kabineta 2018. gada 27.marta noteikumos Nr. 173 “Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/320821>

²⁴⁴ Brencis A., Šīna I. (2016) *Pašvaldības sociālās uzņēmējdarbības iespējas un privātās sociālās uzņēmējdarbības izmantošanas iespējas pašvaldības mērķiem*. Latvijas Pašvaldību savienība un SIA “Dynamic University”, Rīga, 118 lpp. Pieejams: <https://blis.lps.lv/lv/publikacijas/petijumi/219>

²⁴⁵ Brencis A., Šīna I. (2016) *Pašvaldības sociālās uzņēmējdarbības iespējas un privātās sociālās uzņēmējdarbības izmantošanas iespējas pašvaldības mērķiem*. Latvijas Pašvaldību savienība un SIA “Dynamic University”, Rīga, 118 lpp. Pieejams: <https://blis.lps.lv/lv/publikacijas/petijumi/219>

²⁴⁶ Personīgā neklātienēs intervija, 08.01.2021.

persona. Pētnieki piekrīt ekspertes paustajam viedoklim un uzskata, ka šobrīd nav nepieciešams paplašināt juridisko formu dalībniekus, bet radīt motivējošus atbalsta instrumentus *de facto* sociālajiem uzņēmumiem (kas mudinātu biedrības un nodibinājumus reģistrēties sociālā uzņēmuma statusam – par to sīkāk 5.1.6. apakšnodaļā).

Taču jāatzīmē, ka, no vienas puses, ir pozitīvi vērtējams fakts, ka Latvijā jautājums attiecībā uz konkrētu juridisko formu sociālajam uzņēmumam ir reglamentēts, tomēr, kā atzīts iepriekš veiktos pētījumos²⁴⁷, šāds uzstādījums saistībā ar konkrētas komercdarbības formas noteikšanu tomēr ir sašaurinājis sociālā uzņēmuma definīciju un “atstājis aiz borta” veidojumus, kuru darbības pamatā arī ir darbošanās sabiedrības un valsts interesēs, palīdzot cīnīties ar dažādiem sociāliem izaicinājumiem. Lai arī regulējuma ieviešana mērķēta uz sociālās uzņēmējdarbības robežu un satura noteikšanu, sociālo uzņēmēju un sociālo uzņēmumu identitāti tas veicinājis nosacīti²⁴⁸. Tomēr neatkarīgi no subjektīvā skatījuma par sociālo uzņēmumu loka plašumu, lai oficiāli pievienotos sociālo uzņēmēju pulkam, uzņēmumam ir nepieciešama SIA juridiskā forma – vai nu jau esoša SIA, pielāgojot tās darbību likumā izvirzītajiem nosacījumiem, vai tiek veidota jauna SIA, kura atbilst likumā noteiktajām prasībām.

Taču jāatzīmē, ka biedrības var veidot SIA, kas var pieteikties sociālā uzņēmuma statusam un kļūt par sociālā uzņēmuma īpašnieku. Var secināt, ka Sociālo uzņēmumu likums neuzliek par pienākumu esošajiem *de facto* sociālajiem uzņēmumiem, kas darbojas kā biedrības un nodibinājumi, izveidot jaunu sabiedrību ar ierobežotu atbildību un/vai pārtraukt saimniecisko darbību. Katrai organizācijai ir jāizlemj, kādu veidu izvēlēties un kā turpināt darbu. Tā kā biedrībām un nodibinājumiem ir noteikti ierobežojumi attiecībā uz to vispārējo uzņēmējdarbību, tiem ir divi iespējamie virzieni tālākai sociālās uzņēmējdarbības virzībai:

- izveidot jaunu SIA, kļūstot par tās īpašnieku. Pēc tam biedrības vai nodibinājuma pašreizējās sociālās uzņēmējdarbības aktivitātes būtu jāpārceļ uz jauno SIA. Jaunā SIA var izmantot visas likumā noteiktās iespējas;
- veikt saimniecisko darbību kā atsevišķus projektus, saglabājot tos esošajā organizācijā. Ja saimnieciskā darbība nenasniedz ievērojamu daļu, sabiedrības ar ierobežotu atbildību izveide nav nepieciešama. Tomēr tādā gadījumā organizācija nevar sevi dēvēt par “sociālo uzņēmumu”; tā arī nevar izmantot likuma un citu sociālās uzņēmējdarbības atbalsta instrumentu piedāvātās priekšrocības, jo biedrību un nodibinājumu darbību regulē tām saistošie tiesību akti (Biedrību un nodibinājumu likums), paredzot atbilstošus atbalsta veidus šo juridisko formu dalībniekiem.

Svarīgākā atšķirība starp sociālajiem uzņēmumiem (SIA) un biedrībām un nodibinājumiem ir saimnieciskā darbība. Biedrībām un nodibinājumiem saimnieciskā darbība nav primārā. Biedrības un nodibinājumi tiek veidoti ar mērķi sasniegt statūtos noteiktos mērķus, kas nav saistīti ar peļņas gūšanu²⁴⁹. Savukārt sociālo uzņēmumu darbības pamatā ir saimnieciskās darbības principi, t. sk. peļņas gūšana, kas vēlāk tiek izmantota sociālo mērķu sasniegšanai. Biedrības un nodibinājumi arī var veikt dažādas sociālās funkcijas, tomēr šādas darbības netiek organizētas kā komercdarbība, bet vairāk kā brīvprātīgais darbs. Ja biedrība vai nodibinājums neplāno pieteikties kādam atbalstam, piemēram, Altum grantam, tad šobrīd nav pamata mainīt savu darbības formu un veidot sociālo uzņēmumu (SIA), jo tas būtu saistīts ar papildu administratīvo slogu, piemēram, sniedzot atskaites Labklājības ministrijai. Turklāt biedrības un nodibinājumi arī ir mazāk riskanti. Proti, sociālā uzņēmuma gadījumā Labklājības ministrijai ir tiesības šo statusu atņemt (ar vienu lēmumu), bet biedrības un nodibinājuma gadījumā darbības apturēšanas mehānisms ir ievērojami

²⁴⁷ Bogane I. (2020) *Izaicinājumi sociālās uzņēmējdarbības attīstībai Latvijā*: Maģistra darbs. Latvijas Universitāte, 95 lpp.

²⁴⁸ Bogane I. (2020) *Izaicinājumi sociālās uzņēmējdarbības attīstībai Latvijā*: Maģistra darbs. Latvijas Universitāte, 95 lpp.

²⁴⁹ Biedrību un nodibinājumu likums, 2. pants

sarežģītāks. Ja biedrība vai nodibinājums ir saņēmis sabiedriskā labuma organizācijas statusu, tām arī ir vieglāk piesaistīt ziedojumus, kas ir primārais biedrību un nodibinājumu darbības finansēšanas avots.

Iepriekš veiktos pētījumos konstatēts, ka daudzas biedrības un nodibinājumi nav pašpietiekami, joprojām daudzi paļaujas uz dotācijām un ziedojumiem un to pamatdarbība nav komerciāla rakstura²⁵⁰. Autoru veiktajā pētījumā konstatēts, ka praksē tiek veidoti jauni juridiski veidojumi – SIA, lai iegūtu sociālā uzņēmuma statusu (saglabājot biedrību, kura īsteno citas funkcijas), kā arī tiek veidoti jauni sociālie uzņēmumi, kuru darbība nav tiešā veidā saistīta ar iepriekšējām aktivitātēm, biedrību, vai citu juridisko formu ietvarā, kā arī var novērot esošu SIA darbību pielāgošanu sociālā uzņēmuma statusam. Kā intervijā norādīja Labklājības ministrijas pārstāvis, tad, iespējams, ir jārada papildu stimuli, kas motivētu biedrības un nodibinājumus pārveidoties par SIA ar sociālā uzņēmuma statusu (piemēram, dodot ilgāku pārejas periodu biedrības/ nodibinājuma pārveidei par sociālo uzņēmumu), taču noteikti nav plānots pieļaut sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanu biedrību vai nodibinājumu juridiskās formas dalībniekiem. Taču, kā pamato Ekonomikas ministrijas eksperte, savā ziņā biedrībām šobrīd tiek radīts papildu slogs, jo tās paralēli biedrībai/ nodibinājumam veido jaunu juridisku veidojumu – SIA. Tas tika konstatēts arī autoru veiktajā pētījumā, ka vairākas biedrības papildus šai juridiskajai formai veido sociālo uzņēmumu. Ņemot to vērā, pētījuma autori piekrīt Labklājības ministrijas eksperta paustajam priekšlikumam, ka nākotnē jārada papildu stimuli sociālajiem uzņēmumiem (lai tie nav gandrīz identiski ar tiem, ko saņem biedrības un nodibinājumi) un biedrībām jādod ilgāks pārejas periods pārreģistrēties par SIA ar sociālā uzņēmuma statusu.

Lai iegūtu sociālā uzņēmuma statusu, jāatbilst ne tikai SIA juridiskajai formai, bet arī šādiem **kritērijiem** (Sociālā uzņēmuma likuma 5. pants):

- SIA statūtos ir definēts uzņēmuma sociālais mērķis kā vienīgais un galvenais uzņēmuma darbības mērķis;
- SIA dalībnieku sapulce ir pieņēmusi lēmumu par sociālā uzņēmuma statusa iegūšanu;
- SIA iegūto peļņu nesadala, bet iegulda statūtos noteikto mērķu sasniegšanai;
- SIA nodarbina vismaz vienu algotu darbinieku;
- demokrātiska (iesaistoša) uzņēmuma pārvalde: uzņēmuma valdē vai padomē iesaistīts mērķa grupas pārstāvis vai ir izveidota uzņēmuma konsultatīvā institūcija, un tajā ir iesaistīts mērķa grupas pārstāvis vai mērķa grupu pārstāvošas biedrības vai nodibinājuma pārstāvis, vai konkrētās jomas eksperts.

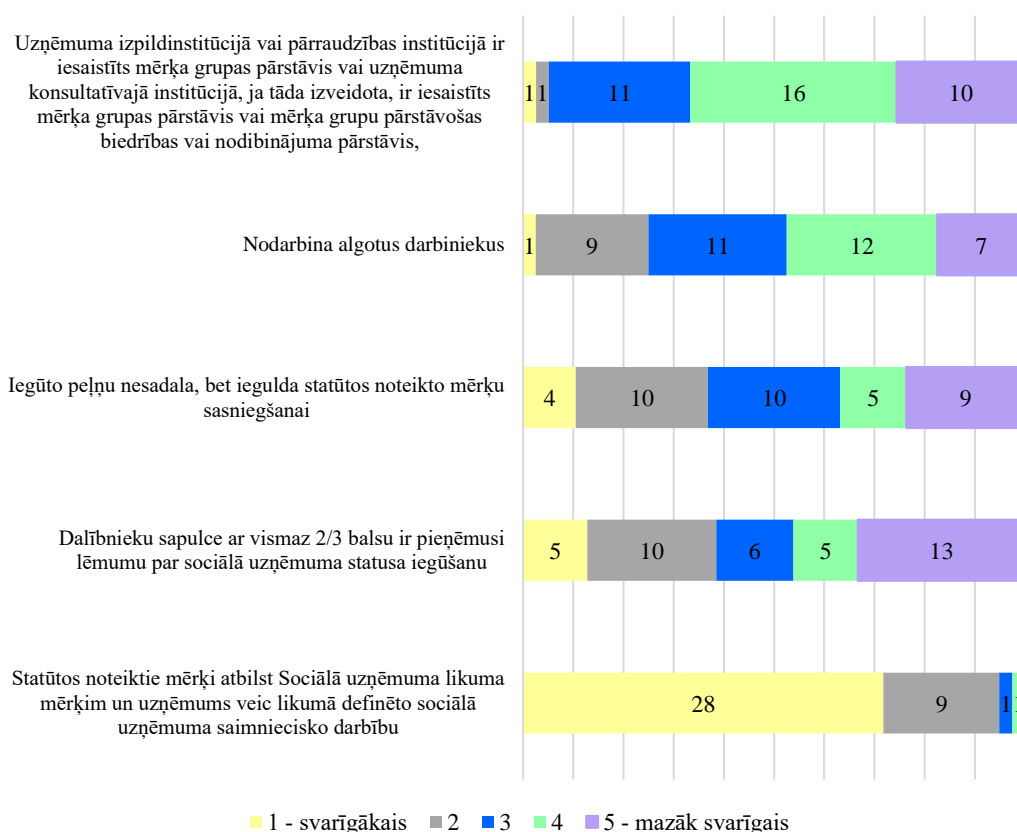
Intervijās un fokusgrupu diskusijās kopumā tika secināts, ka tiem uzņēmējiem, kam ir iepriekšēja pieredze projektu veidošanā vai uzņēmējdarbībā, kritēriju izpilde nesagādā būtiskas problēmas vai apgrūtinājumu, piesakoties sociālā uzņēmuma statusam un aizpildot atbilstošos dokumentus. Kā norāda viens informants: *“Ja ir sociālā darbība, tad tos kritērijus ir viegli izpildīt.”* Taču visbiežāk cilvēkiem, kuriem nav iepriekšējas pieredzes administratīvā darbā vai uzņēmējdarbībā, to izpilde un pieteikuma veidošana var nešķist tik viegla. Autoru veiktajā pētījumā viens no informantiem norādīja, ka pēc Sociālā uzņēmuma likumā noteiktās definīcijas grūti izprotams, kas ir sociālais uzņēmums un kādiem kritērijiem tam jāatbilst: *“Skaidrai definīcijai jau ir jābūt, reģistrējot SIA Uzņēmumu reģistrā, bet Uzņēmumu reģistrā nav atsevišķas veidlapas un iesniedzamo dokumentu paraugu attiecībā uz sociāla uzņēmuma reģistrēšanu.”*

Var secināt, ka sociālo uzņēmumu kritēriju izpildi un pieteikuma veidošanu sociālā uzņēmuma statusam var ietekmēt gan uzņēmēja iepriekšējā darbības pieredze, gan esošā uzņēmuma darbības saistība ar sociālajiem aspektiem (sociālu problēmu risināšanu). Arī pētnieku veiktajā aptaujā sociālo uzņēmēju *de facto* vidū konstatēts, ka lielākā daļa potenciālo sociālo uzņēmēju par galveno iemeslu, kāpēc nav pretendējuši uz sociālā uzņēmuma statusu, min nespēju

²⁵⁰ Ūlande M., Līcīte L. (2018) *Sociālā uzņēmējdarbības Latvijā: īss esošās situācijas pārskats. Ekosistēmas kartēšana*. Latvijas sociālās uzņēmējdarbības asociācija, 36 lpp.

izpildīt sociālo uzņēmumu prasības. Daļa no potenciālajiem sociālajiem uzņēmējiem min arī pārāk sarežģīto pieteikšanās procesu. Vairāki sociālie uzņēmēji *de facto* aptaujā arī sniedza padziļinātākus skaidrojumus savam lēmumam nepretendēt uz sociālā uzņēmuma statusu, un tie iekļauj – ar peļņas sadali radītas problēmas, birokrātisko slogu, sociālo uzņēmumu ilgtspējas trūkumu, faktu, ka ieguvumi neattaisno statusa maiņu, nav nepieciešamo finanšu, kā arī to, ka sociālie uzņēmumi var saņemt ziedojumus, tomēr praksē tas notiek ļoti reti, jo ziedotājam nav iespējas pretendēt uz nodokļu atvieglojumiem.

Lai izpētītu, kuri no esošajiem sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas kritērijiem ir svarīgākie, lai padarītu statusa piešķiršanu pēc iespējas objektīvāku, tika veikta aptauja sociālo uzņēmēju *de jure* un *de facto* vidū (*de jure* sociālo uzņēmumu atbilžu rezultāti apkopoti 5.1. att.).

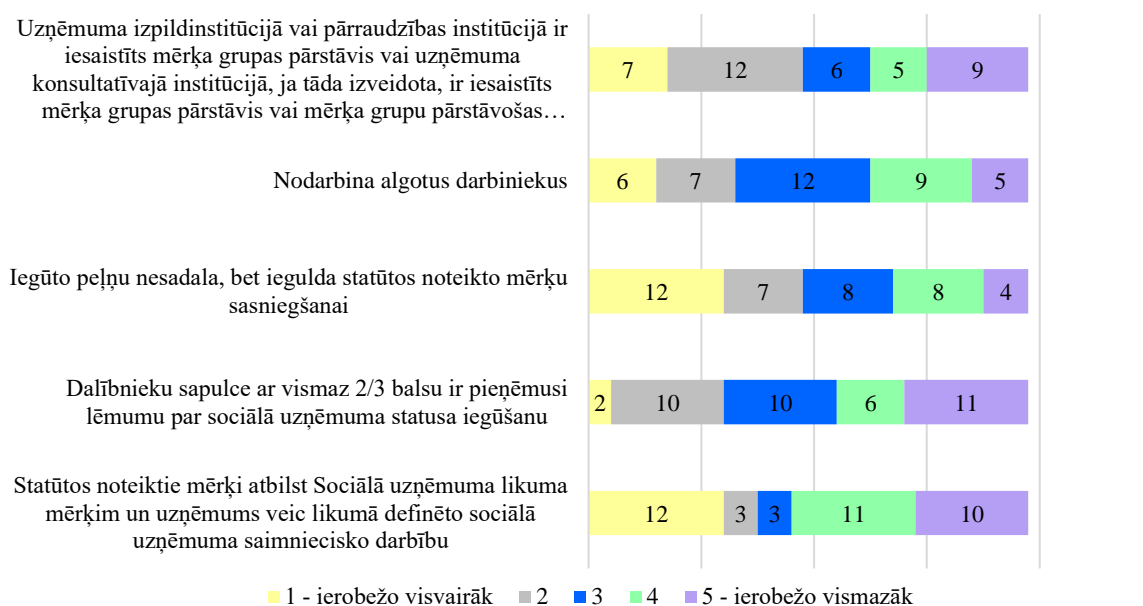
5.1. att. Sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas kritēriju izvērtējums pēc svarīguma, lai padarītu statusa piešķiršanu pēc iespējas objektīvāku

Avots: autoru veiktās aptaujas rezultāti *de jure* sociālo uzņēmumu vidū (N=39), 2020

No 5.1. attēlā apkopotās informācijas var secināt, ka 28 no 39 respondentiem (sociālo uzņēmumu *de jure* vidū) uzskata, ka vissvarīgākais no esošajiem kritērijiem ir – statūtos noteiktie mērķi atbilst Sociālā uzņēmuma likuma mērķim, un uzņēmums veic likumā definēto sociālā uzņēmuma saimniecisko darbību. Arī *de facto* sociālo uzņēmēju aptaujas rezultāti liecina, ka visbūtiskākais no esošajiem kritērijiem ir tas, ka statūtos noteiktie mērķi atbilst Sociālā uzņēmuma likuma mērķim un uzņēmums veic likumā definēto sociālā uzņēmuma saimniecisko darbību (10 no 13 respondentiem). Savukārt kritērijs “dalībnieku sapulce ar vismaz 2/3 balsu ir pieņēmusi lēmumu par sociālā uzņēmuma statusa iegūšanu” visbiežāk tiek vērtēts kā mazsvarīgs sociālo uzņēmēju vidū (13 no 39 respondenti). Bet kopumā gan sociālie uzņēmēji *de jure*, gan sociālie uzņēmēji *de facto* sniedza viszemākos vērtējumus par šiem kritērijiem:

- uzņēmuma izpildinstitūcijā vai pārraudzības institūcijā ir iesaistīts mērķa grupas pārstāvis vai uzņēmuma konsultatīvajā institūcijā, ja tāda izveidota, ir iesaistīts mērķa grupas pārstāvis vai mērķa grupu pārstāvošas biedrības vai nodibinājuma pārstāvis, vai konkrētās jomas eksperts (16 sociālie uzņēmēji vērtē ar “4”; 10 sociālie uzņēmēji vērtē ar “5”; četri uzņēmēji vērtē ar “5” un četri – ar “4”);
- nodarbina algotus darbiniekus.

Šis jautājums tika papildināts ar lūgumu sociālajiem uzņēmējiem norādīt, kuri no kritērijiem visvairāk ierobežo statusa saņemšanu.

5.2. att. Sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas kritēriju izvērtējums pēc svarīguma, kas visvairāk ierobežo statusa iegūšanu

Avots: autoru veiktās aptaujas rezultāti *de jure* sociālo uzņēmumu vidū (N=39), 2020

No 5.2. attēlā apkopotās informācijas var secināt, ka, kopumā vērtējot sociālo uzņēmēju sniegtās atbildes, respondentu vidū nav izteiktas vienprātības par kritērijiem, kas visvairāk ierobežo sociālā uzņēmuma statusa iegūšanu. Taču kā **visierobežojošākie kritēriji** tiek vērtēti:

- iegūto peļņu nesadala, bet iegulda statūtos noteikto mērķu sasniegšanai (12 respondenti sociālo uzņēmumu *de jure* vidū to vērtē ar “1” un septiņi respondenti vērtē ar “2”);
- “uzņēmuma izpildinstitūcijā vai pārraudzības institūcijā ir iesaistīts mērķa grupas pārstāvis vai uzņēmuma konsultatīvajā institūcijā, ja tāda izveidota, ir iesaistīts mērķa grupas pārstāvis vai mērķa grupu pārstāvošas biedrības vai nodibinājuma pārstāvis, vai konkrētās jomas eksperts” (septiņi respondenti to vērtē ar “1”, un 12 respondenti vērtē ar “2”).

Savukārt kā vismazāk ierobežojošie kritēriji minēti: “statūtos noteiktie mērķi atbilst Sociālā uzņēmuma likuma mērķim un uzņēmums veic likumā definēto sociālā uzņēmuma saimniecisko darbību” (10 respondenti to vērtē ar “5” un 11 respondenti vērtē ar “4”) un “dalībnieku sapulce ar vismaz 2/3 balsu ir pieņēmusi lēmumu par sociālā uzņēmuma statusa iegūšanu” (11 respondenti vērtē ar “5” un seši respondenti vērtē ar “4”).

Lai izpētītu padziļināti, ar kādiem izaicinājumiem un kāpēc sociālie uzņēmēji saskaras attiecībā uz sociālā uzņēmuma kritērijiem un to izpildi, katrs no kritērijiem pētījumā analizēts detalizētāk – galvenokārt pamatojoties uz fokusgrupu un interviju rezultātā gūtajām atziņām. Turklāt, lai izpētītu sociālā uzņēmuma identificēšanas kritēriju pamatotību un sniegtu atbilstošus priekšlikumus to pilnveidē Latvijas kontekstā, autori izpētīja arī citu ES valstu pieredzi sociālo uzņēmumu identificēšanā, padziļināti analizējot vairāku valstu pieredzi sociālo uzņēmumu

definēšanā (Griekija, Kipra, Rumānija, Slovākija, Lietuva, Somija, Francija) (skat. 10. pielikumu). Uz ārvalstu pieredzes izpētes pamata sniegti priekšlikumi sociālo uzņēmumu kritēriju pilnveidei Latvijas kontekstā.

Statūtu izveide

Iepriekš veiktie pētījumi liecina, ka atbilstošu statūtu izveide vai pielāgošana nav vienkārša – viens no informantiem I. Boganes²⁵¹ pētījumā atklāja, ka tam algojis juristu, kam iztērējis lielas naudas summas, un pēc tam, cik varējis, dalījies ar citiem, lai palīdzētu šo procesu atvieglot un samazināt izmaksas. Arī autoru veiktajā pētījumā konstatējamas dažādas situācijas attiecībā uz statūtu pielāgošanu un citu dokumentu izpildi. Dažiem sociālajiem uzņēmējiem tas nesagādāja grūtības, bet daži ir algojuši juristu vai konsultantu, kurš palīdz sakārtot atbilstošos dokumentus (īpaši tas raksturīgs situācijās, ja SIA tiek dibināta no jauna un nav iepriekšējas pieredzes statūtu izstrādē). Vēl citi uzņēmēji norāda, ka izmantojuši Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas atbalstu, lai izprastu kopējo situāciju attiecībā uz dokumentāciju un sociālās uzņēmējdarbības būtību. Autori gan uzskata, ka statūtu izveide ir vienlīdz aktuāla kā “parastajiem”, tā sociālajiem uzņēmējiem, tāpēc neuzskata to par būtisku apgrūtinājumu tieši sociālās uzņēmējdarbības veicējiem. Protams, ja par statūtu izveidi un statūtu piemēriem sniegtu vairāk informācijas Labklājības ministrijas konsultācijās sociālajiem uzņēmumiem, tas varētu atvieglot sociālo uzņēmēju darbu pie statūtu sagatavošanas. Tas varētu izpausties arī konkrētu piemēru vai vadlīniju izstrādē par statūtu izveidošanu sociālajam uzņēmumam.

Algotie darbinieki

Latvijā sociālie uzņēmumi galvenokārt ir mikro vai mazie uzņēmumi, kur darbinieku skaits ir neliels. Tas galvenokārt skaidrojams ar sociālo uzņēmumu nelielo pieredzi un neseno attīstību valstī, taču kopumā šī kritērija izpilde sociālajiem uzņēmumiem nesagādā būtiskas problēmas, proti, kritērija definējums tiesību aktā ir skaidrs un saprotams. Taču tajā pašā laikā šī kritērija pārbaude ir izaicinājums Labklājības ministrijas pārstāvjiem, jo praksē konstatētas negodprātīgas situācijas, ka sociālais uzņēmums noslēdz darba līgumu ar darbinieku, reģistrē darbinieku Valsts ieņēmumu dienestā (turpmāk tekstā – VID) un maksā algu, kas ir līdzvērtīga 0 EUR. Līdz ar to kritērijs formāli ir izpildīts, taču praktiskā izpilde nav jēgpilna. Darbinieku nodarbināšana ir noteikta kā viena no prasībām sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanai, lai gūtu pārliecību, ka uzņēmums tiešām darbojas. Lai pārliecinātos par šīs prasības izpildi, Labklājības ministrijai saskaņā ar MK noteikumos Nr. 173 noteikto ir tiesības no VID saņemt informāciju par uzņēmumā reģistrētajiem darba ņēmējiem (darba ņēmēju skaits, darba ņēmēju statusa iegūšanas un zaudēšanas datums, darba ņēmēju apgādājамie). Tā rezultātā ministrijas rīcībā ir pamatota informācija, ka vairākos gadījumos uzņēmumi formāli izpilda noteikto prasību, bet darbiniekiem netiek izmaksāta atlīdzība, jo nodarbinātais attiecīgajā mēnesī nav nostrādājis nevienu darba stundu. Taču algotu darbinieku esamība ir būtisks faktors un kritērijs statusa piešķiršanā, un nodarbinātajiem ir jāsaņem atalgojums, kas atbilst to kvalifikācijai un prasmēm, situācijai darba tirgū, lai uzņēmums nerada sociāli neaizsargātus darbiniekus. Tādējādi sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas un sociālā uzņēmuma darbības izvērtēšanas procesā, lai sasniegtu noteiktās prasības mērķi, ir nepieciešams pārliecināties, ka uzņēmums izmanto algotu darbaspēku ar atbilstošu samaksu. Ņemot vērā minēto, 2021. gada 4. februārī ir pieņemti MK noteikumi Nr. 76²⁵², kuru rezultātā Labklājības ministrijai ir dota atļauja pieprasīt no VID informāciju par nodarbināto atalgojumu. Attiecīgi ir papildināts MK

²⁵¹ Bogane I. (2020) *Izaicinājumi sociālās uzņēmējdarbības attīstībai Latvijā*: Maģistra darbs. Latvijas Universitāte, 95 lpp.

²⁵² MK noteikumi Nr. 76 *Grozījumi Ministru kabineta 2018. gada 27.marta noteikumos Nr. 173 “Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību”*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/320821>

noteikumu Nr. 173 21.3. apakšpunkts, nosakot, ka sociālā uzņēmuma darbības ikgadējā izvērtēšanas procesā izmanto arī informāciju par sociālajā uzņēmumā nodarbinātajām personām izmaksāto atalgojumu.

Lai mazinātu šādu negodprātīgu praksi, pamatojoties uz ārvalstu pieredzi (skat. 10. pielikumu), pētījuma autori rosina arī sociālā uzņēmuma kritēriju sarakstu papildināt, Sociālā uzņēmuma likuma 5. pantā pirmajā daļā ietverot kritēriju: (5) sociālais uzņēmums piemēro sociālā taisnīguma principu attiecībā uz darba ņēmējiem, nodrošinot taisnīgu atalgojumu.

Šāda pieeja par taisnīgu atalgojumu tiek praktizēta, piemēram, Francijā un Rumānijā. Rumānijā ir noteikts, ka sociālais uzņēmums piemēro sociālā taisnīguma principu attiecībā uz darba ņēmējiem, nodrošinot taisnīgu atalgojumu. Lai konkretizētu “taisnīga atalgojuma” jēdzienu, ir noteikts, ka attiecība starp zemāko un augstāko algu nedrīkst pārsniegt 1 līdz 8. Savukārt Francijā uzņēmumam ir jāievieš algu politika, kas ierobežo algu atšķirību no 1 līdz 10. Pētījuma autori uzskata, ka Latvijas kontekstā nebūtu vēlams noteikt algu proporciju (zemāko un augstāko robežu), lai neierobežotu uzņēmēju darbību un pelnītspēju. Taču attiecībā uz algotajiem mērķa grupu darbiniekiem autori rosina papildināt kritēriju ar **mērķa grupu darba laiku sociālā uzņēmuma darbiniekiem**. Piemēram, Rumānijas pieredze liecina, ka mērķa grupu darbinieki veido vismaz 30 % no kopējā sociālā uzņēmuma darbinieku darba laika. Šāda kritērija ieviešana mazinātu ļaunprātīgu darba integrācijas sociālā uzņēmuma statusa izmantošanu (pieņemot darbā mērķa grupu darbiniekus, bet faktiski viņus nenodarbinot). Attiecīgi autori ierosina papildināt Sociālā uzņēmuma likumā definētos kritērijus ar taisnīgu atalgojumu un MK noteikumu Nr. 173 22. punktā ietvert 22.1.3. apakšpunktu, papildinot tekstu: *mērķa grupu nodarbinātība veido vismaz 30 % no kopējā sociālā uzņēmuma darbinieku darba laika.*

Pelņas reinvestēšana uzņēmumā

Viens no lielākajiem diskusiju objektiem par kritērijiem sociālo uzņēmēju vidū attiecas uz pelņas nesadalīšanu jeb tās reinvestēšanu uzņēmuma attīstībā. No vienas puses akcentējama Santosa teorija^{253,254}, saskaņā ar kuru sociālā uzņēmuma galvenais mērķis ir sociālās ietekmes gūšana pretstatā pelņas gūšanai, kura ir galvenais mērķis komercdarbībā, tādējādi definējot galveno atšķirību abu uzņēmējdarbības modeļu starpā. Taču vairāki teorētiķi²⁵⁵ Santosa teoriju kritizē, jo pelņa ir nepieciešama sociālās ietekmes radīšanai. Līdzīga situācija konstatēta iepriekš veiktos pētījumos²⁵⁶, analizējot šī kritērija izpēti Latvijā.

Santosa teorijai biežāk piekrīt tie sociālie uzņēmēji Latvijā, kuru uzņēmumiem sociālā uzņēmuma statuss ir relatīvi īsāku laiku vai tā ir pirmā pieredze uzņēmējdarbībā, t. sk. viena pētījumā iesaistītā informante tā arī norāda, ka *“pirmajos gados noteikti tas nevienam nav aktuāli”*. Tas skaidrojams ar faktu, ka lielākā daļa sociālo uzņēmumu Latvijā ir jauni un pirmajos darbības gados pelņu vēl negūst, tāpēc šī kritērija izpildi nesaskata kā būtisku šķērslī vai apgrūtinājumu. Tāpat arī kā arguments pelņas nesadalīšanai tiek minēts, ka sociālo uzņēmēju darbības veids bieži vien ir tāds, kur netiek sagaidīta liela pelņa, tāpēc pelņas reinvestēšana (ja tāda vispār ir) tiek uzskatīta par pieņemamu kritēriju.

Turklāt kāda informante pētījumā arī norādīja, ka pelņas nesadale ir ļoti laba, jo *“daudzi mazie uzņēmumi nekļūst par sociālo uzņēmumu tieši tā iemesla dēļ, ka nemaksā sev algu, bet*

²⁵³ Santos F.M. (2009). *A Positive Theory of Social Entrepreneurship*. INSEAD Working Paper No. 2009/23/EFE/INSEAD Social Innovation Centre. 54 p. Pieejams: <https://sites.insead.edu/facultyresearch/research/doc.cfm?did=41727>

²⁵⁴ Santos F. (2012). *A Positive Theory of Social Entrepreneurship*. *Journal of Business Ethics*, 111(3), pp. 335-351.

²⁵⁵ Agafonow A. (2014). *Toward A Positive Theory of Social Entrepreneurship. On Maximizing Versus Satisficing Value Capture*. *Journal of Business Ethics*. (125), pp.709-713

²⁵⁶ Bogane I. (2020) *Izaicinājumi sociālās uzņēmējdarbības attīstībai Latvijā*: Maģistra darbs. Latvijas Universitāte, 95 lpp.

paņem dividendes. Tādā veidā viņi mazliet grauj to sociālo jomu, jo viņi nemaksā sociālos nodokļus, darba devēja nodokļus, piemēram, kaut vai par sevi”.

Tajā pašā laikā jāakcentē, ka autoru pētījumā, veicot intervijas un fokusgrupu diskusijas sociālo uzņēmēju vidū Latvijā, raisījās diskusija par šī kritērija attīstību nākotnē. No vienas puses, tiek uzsvērts, ka noteiktas peļņas daļas izņemšana dividendēs varētu veicināt vairāk cilvēku iesaistīties sociālajā uzņēmējdarbībā, kā arī tas vairāk akcentētu uzņēmējdarbības pusi, jo peļņas reinvestēšana raksturīga nevalstiskajam sektoram, kas var nākotnē apgrūtināt iespējas piesaistīt potenciālos investorus. Uz šo aspektu norāda arī Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas vadītāja intervijā, pamatojot, ka peļņas nesadalīšana var apgrūtināt potenciālo investoru piesaisti nākotnē. Taču, no otras puses, pētījumā intervētie sociālie uzņēmēji arī atzīst, ka peļņu Latvijā ir grūti gūt, daudzi no uzņēmējiem vairākus gadus jau strādā bez peļņas, tādējādi šī kritērija maiņa (pieļaujot izņemt zināmu daļu peļņas dividendēs) neko būtiski nemainītu attiecībā uz viņu darbību.

Īpaši kritiski pret peļņas izņemšanu dividendēs ir darba integrācijas sociālie uzņēmumi, kamēr sociālie uzņēmēji, kas atbilst “cits” sociālais uzņēmums statusam, ir atvērtāki attiecībā uz peļņas sadali dividendēs, piemēram, kā norāda viena informante: *“Tas neveicina sociālo uzņēmumu darbību, jo uzņēmējdarbība pēc savas būtības ir izaicinoša uzņēmuma vadītājam. Kāpēc bieži vien to uzņemas? Jo bieži vien tas tev dod iespēju, iespējams, kaut kad nākotnē nopelnīt vairāk, nekā ja tu būtu vienkārši darbinieks. Bet tas punkts neveicina to vēlmi būt kā sociālajam uzņēmumam. Mums kā salīdzinoši jaunam uzņēmumam, kas sācis salīdzinoši nesen to darbību, kad ir granta atbalsts, tad es esmu gatava to uzņemt. Bet kopumā tas neattaisno uzņēmējdarbības mērķi, jo tikai daži procenti cilvēku ar uzņēmējdarbību vispār nodarbojas, un man šķiet, ka viņi kaut kādā veidā reizēm būtu jālutina un jāpasargā, nevis jāpasaka, ka tu neesi pelnījis atlīdzību par savu darbu un atbildību, ko tu uzņemies – dažkārt pat 24/7.”*

Attiecībā uz investoru piesaisti sociālie uzņēmēji ir kritiski. No vienas puses daži piemin, ka ir dzirdējuši no potenciālajiem investoriem izrādītu vēlmi ieguldīt uzņēmumā, kam ir kāda pievienotā vērtība sabiedrībai vai kurš risina kādu nozīmīgu sabiedrības problēmu, taču tajā pašā laikā Latvijas kontekstā šāda interese pagaidām ir minimāla. Bet, skatoties nākotnē, kāda sociālā uzņēmēja norāda: *“Ja veidotos investori, cilvēki varētu reģistrēt blakus SIA, citā formā organizēt, ja likuma noteikumi liktu šķēršļus attīstībai uz priekšu. Viens SIA būtu sociālais uzņēmums, bet blakus būtu cits uzņēmums, caur kuru organizēt darbu. Tāpēc es domāju, ka tas noteikti veicinātu, jo investors jau pēc būtības nāk ar vēlmi – nu ka viņa nauda kādā brīdī tiks atpelnīta.”* To aicina pārdomāt arī kāda cita sociālā uzņēmēja: *“Vajadzētu mainīt tiesisko ietvaru par dividendžu izņemšanu. Jo šobrīd tas, ka esam sociālais uzņēmums un ka konceptuāli nākotnē nav iespējams izņemt peļņu, traucē mums piesaistīt investorus.”* Turklāt tiek aicināts ieviest ieguvumus investoriem, lai sekmētu naudas ieguldīšanu sociālajos uzņēmumos.

Pētījumā intervētie eksperti pauž pretejus uzskatus par šī kritērija pārskatīšanas nepieciešamību tuvākā nākotnē. Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas vadītāja uzskata, ka, iespējams, ir jāizvērtē uzņēmuma vecums, tā attīstības stadija vai apgrozījuma lielums, lai noteiktu pieļaujamo peļņas sadales īpatsvaru. Savukārt Finanšu ministrijas eksperte ir atturīgāka šī kritērija mainīšanā, pamatojot, ka sociālās uzņēmējdarbības vide Latvijā tam vēl nav gatava: *“Tagad tikai trīs gadi būs apkārt, lai nostabilizējas sistēma un tad var mēģināt. Tas vairāk būtu komisijai jāvērtē, vai tas ir pieļaujams, ka izņem dividendes vai nē.”* Arī Ekonomikas ministrijas pārstāvji uzskata, ka peļņas reinvestēšana palīdz precīzāk nošķirt sociālos uzņēmumus no “parastajiem”, tāpēc uzskata, ka šis kritērijs būtu jāatstāj esošajā redakcijā, pamatojot savu viedokli ar faktu, ka sociālie uzņēmumi gūst cita veida labumus, kas savā veidā “kompensē” peļņas nesadali (piem., grants). Savukārt Labklājības ministrijas pārstāvji savos viedokļos par peļņas iespējamu sadali nākotnē ir atvērti, norādot, ka šobrīd peļņas nesadale ir pamatojama ar iespējam saņemt grantu (lai izvairītos no riska, ka daļu granta izņem peļņas veidā), taču nākotnē šī kritērija definējumā pieļauj izmaiņas. Lai izvērtētu iespējamo peļņas sadales īpatsvaru nākotnē, 10. pielikumā autori apkopoja ES valstu pieredzi šī kritērija īstenošanā, lai provizoriski apsvērtu tā

izmaiņas Latvijas kontekstā un atbilstošas izmaiņas Sociālā uzņēmuma likumā. Tā rezultātā autori ierosina Latvijā nākotnē apsvērt peļņas reinvestēšanas kritērija pārskatīšanu, ļaujot daļu peļņas sadalīt uzņēmuma īpašniekiem (10–30 %), bet darba integrācijas sociālo uzņēmumu gadījumā noteikt to kā piemaksu pie algas, jo tādējādi tiktu palielināts labums mērķa grupas darbiniekiem, tajā pašā laikā pārējo peļņas daļu reinvestējot sociālajā uzņēmumā. Tas nozīmē, ka jāveic atbilstoši grozījumi Sociālā uzņēmuma likuma 5. panta pirmajā daļā, kā arī 9. panta otrajā un trešajā daļā, pieļaujot, ka sociālais uzņēmums daļu peļņas var sadalīt dividendēs.

Autori arī vērš uzmanību uz esošo tiesību normu nepilnībām Sociālā uzņēmuma likuma 9. panta “Sociālā uzņēmuma darbības nosacījumi un ierobežojumi” trešajā daļā, kur ir minēts, ka “sociālais uzņēmums nav tiesīgs izdarīt dividenžu izmaksas vai izmaksas pamatkapitāla samazināšanas gadījumā, kā arī citas izmaksas Komerclikuma 182. panta izpratnē²⁵⁷”. Pētnieki uzskata, ka ierobežojumus nevajadzētu attiecināt uz saistībām, kuras ir radušās pirms sociālā uzņēmuma statusa iegūšanas un pēc būtības var attiekties uz īpašniekiem, kuri nepiedalījās lēmuma pieņemšanā par uzņēmuma sociālā statusa iegūšanu. Pēc būtības summām bilances pozīcijā “Neizmaksātās dividendes” saistību sastāvā ir jābūt dzēstām pušu vienošanas kārtībā un termiņos, nenosakot likumā dividenžu izmaksas aizliegumu.

Pētījuma autori secina, ka šajā gadījumā Sociālā uzņēmuma likuma 9. panta trešā daļa par dividenžu izmaksu ir pretrunā ar šī likuma 9. panta otro daļu “Sociālais uzņēmums peļņu (jebkurā pārskata gadā gūto) nesadala dividendēs”, jo, ja dividendes nav sadalītas, tās nevar tikt arī izmaksātas.

Mērķa grupu iesaiste uzņēmuma izpildinstitūcijā vai pārraudzības institūcijā

Pētījumā iesaistītie sociālie uzņēmēji norāda, ka mērķa grupu iesaiste tiek veikta, bet lielākoties tas noris formāli jeb to iesaistei ir vairāk informatīvs raksturs, proti, mērķa grupas pārstāvji tiek informēti par uzņēmuma plāniem un darbībām, piemēram, “*mēs pārrunājam lietas, bet tas nav ar pienesumu, kā uzlabot mūsu darbību, vai to ietekmi veicināt*”, “*viņai nav nekādas nozīmes, tas ir tikai “tīri” atkal uz papīra*”, “*viņai nav nekādas īpašās lemšanas, ja uzņēmējs negribēs, viņš tāpat tā nedarīs*” vai “*cilvēkiem, ja nesaņem finansējumu, nav pamatojuma iesaistīties citu uzņēmējdarbībā ļoti entuziastiski*”. Mērķa grupu formālā iesaiste pamatojama galvenokārt ar faktu, ka uzņēmējs uzņemas finansiālas saistības, kā rezultātā arī atbildību par uzņēmuma ekonomisko darbību, tāpēc nereti mērķa grupas vairāk tiek informētas par lēmumiem, nevis iesaistītas tiešā veidā lēmumu pieņemšanā. Kopumā tika atzīmēts arī, ka Sociālā uzņēmuma likumā nav skaidri noteikta šo izpildinstitūciju/pārraudzības institūciju loma. Uzņēmēji piekrīt, ka ir labi veicināt sociālos uzņēmējus aizdomāties par mērķa grupas interešu ņemšanu vērā, bet nesaskata jēgu uzlikt par pienākumu veidot atbilstošu institūciju. Vairāki akcentēja, ka šo kritēriju izpildījuši formāli, atbilstošajā institūcijā iesaistot draugus, paziņas vai ģimenes locekļus, kas teorētiski pilda atbilstošās funkcijas. Uz šī kritērija diskutablu lomu norāda arī Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas vadītāja, kas diskusijās ar sociālajiem uzņēmējiem konstatējusi, ka bieži vien šis kritērijs tiek izpildīts vairāk formāli, nevis “iedzīvināts realitātē”. Tajā pašā laikā viņa arī uzsver, ka sociālajam uzņēmumam ir jānodrošina demokrātiska pārvaldība un ir vairāki sociālie uzņēmumi, kas atzinīgi vērtē šī kritērija praktisko pielietojumu. Uz demokrātiskas pārvaldības nodrošināšanu norāda arī Labklājības ministrijas pārstāvji, pamatojot, ka šāds kritērijs ir aktuāls un tiek īstenots arī citās ES valstīs (skat. 10. pielikumu), bet par tā nepieciešamību būtu vairāk jāskaidro Latvijas sociālajiem uzņēmējiem. Arī pētījuma autori uzskata, ka sociālajiem uzņēmumiem ir jānodrošina demokrātiskas pārvaldes principi, tāpēc šis kritērijs ir nozīmīgs, taču tā nozīme un pielietojums ir plašāk jāskaidro sociālajiem uzņēmējiem.

²⁵⁷ Komerclikums, Pieejams šeit: <https://likumi.lv/ta/id/5490-komerclikums>

Pētījumā iesaistītie sociālie uzņēmēji akcentēja pozitīvos piemērus no mērķa grupu iesaistes, piemēram, “RB Cafe”, iekārtojot telpas kafējnīcas darbībai, pieaicināja personu ar invaliditāti (ratiņkrēslā) veikt “pārbaudi”, vai vieta ir piemērota cilvēkiem ar kustību traucējumiem, kā rezultātā tika uzlabota un mainīta vide, pielāgojot to cilvēkiem ar kustību traucējumiem. Tāpat arī uzņēmēji nereti konsultējas ar mērķa grupu pārstāvjiem par labākām rīcībām attiecībā uz mērķa grupām.

Kopumā pētījuma autori uzskata, ka šobrīd šī kritērija izpilde nav sarežģīta, jo, ja sociālais uzņēmējs pats pieder pie mērķa grupas, tad attiecīgi tiek izpildīts šis kritērijs saskaņā ar Sociālā uzņēmuma likuma 5. panta otrās daļas 1. apakšpunktu (uzņēmuma izpildinstitūcijā vai pārraudzības institūcijā ir iesaistīts mērķa grupas pārstāvis). Savukārt, ja uzņēmējs pats nepieder pie mērķa grupas, tad tiek veidota uzņēmuma konsultatīvā institūcija, kurā ir iesaistīts mērķa grupas pārstāvis vai mērķa grupu pārstāvošas biedrības vai nodibinājuma pārstāvis, vai konkrētās jomas eksperts.

Var secināt, ka kopumā Sociālā uzņēmuma likumā ietvertie kritēriji būtiski neierobežo sociālās uzņēmējdarbības veicējus, taču pieredze kritēriju izpildē (“salikšanā uz papīra”) ir atšķirīga. Tiem, kam ir iepriekšēja pieredze administratīvā darbā, tas galvenokārt problēmas nesagādā, bet daļa šo darbību izpildei ir izmantojuši speciālistu un konsultantu palīdzību vai Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas atbalstu. Tāpat kritēriju izpildi ietekmē arī uzņēmuma lielums (t. sk. pieejamie cilvēkresursi). Kā norāda viena no informantēm: *“Maziem uzņēmumiem nav tādu zināšanu, nav tādu cilvēku, kas to izdara līdz galam, jo tas paņem birokrātisku brīdi, kas tev ir jāiziet.”*

5.1.2. Sociālā uzņēmuma statusa nepiešķiršanas un atteikšanās no piešķirtā statusa izvērtējums

Saskaņā ar Labklājības ministrijas²⁵⁸ sniegto informāciju visbiežākie statusa atteikuma iemesli ir uzņēmuma statūtos neprecīzi norādīts mērķis, nav skaidra sociālā problēma, iesniegumā nekorekti norādīti sasniedzamie uzdevumi, plānotajai darbībai ir nepietiekama sociālā ietekme, kā arī konstatējamas situācijas, ka sociālais uzņēmums plāno radīt sociālo ietekmi, taču Altum finansējumu vēlas saņemt darbībām, kas nav tieši saistītas ar sociālās ietekmes radīšanu.

Izvērtējot detalizētāk Labklājības ministrijas sniegtos atteikumus sociālā uzņēmuma statusam, var konstatēt, ka juridiski ļoti bieži pamatojums balstās Sociālā uzņēmuma likuma 5. panta ceturtajā daļā, paskaidrojot, ka potenciālā statusa ieguvēja darbība nerada tādu **sociālo ietekmi**, kas ļautu darbību klasificēt kā sociālo uzņēmējdarbību vai arī pretendenta **statūtos** norādītie mērķi nav uzskatāmi par sociālajiem mērķiem. Analizējot atteikuma iemeslus, autori uzskatāmības labad sniedz piemēru, kur pretendenta pieteikumā konstatēta nepilnība saistībā ar statūtiem jeb pretruna ar Sociālā uzņēmuma likumā noteiktajiem kritērijiem. Uzņēmuma statūtos ir noteikts, ka “daļa dod dalībniekam tiesības piedalīties sabiedrības pārvaldē, peļņas sadalē un sabiedrības mantas sadalē sabiedrības likvidācijas gadījumā, kā arī citas likumā un statūtos paredzētas tiesības”, bet tas ir pretrunā ar Sociālā uzņēmuma likuma 9. panta “Sociālā uzņēmuma darbības nosacījumi un ierobežojumi” trešo daļu “Sociālais uzņēmums nav tiesīgs izdarīt dividenžu izmaksas vai izmaksas pamatkapitāla samazināšanas gadījumā, kā arī citas izmaksas Komerclikuma 182. panta izpratnē”, t. i., nezaudējot sociālā uzņēmuma statusu, uzņēmumu nevar likvidēt un sadalīt daļas dalībniekiem. Tas ir uzskatāms piemērs, kur var identificēt iemeslus, kāpēc atteikts sociālā uzņēmuma statuss, konstatējot neatbilstības pretendenta statūtos.

Nereti pretendenti ļoti plaši un vispārīgi apraksta sociālo ietekmi, kā labuma guvējus aptverot teju visu sabiedrību, taču katrai mērķa grupai ir atšķirīgas vajadzības un problēmas, bet pretendents nav norādījis, kā uzņēmuma plānotās aktivitātes tiks piemērotas katras mērķa grupas īpatnībām. Ietekmes radīšana un mērīšana arī ir viens no kritiskākajiem punktiem, skatoties no ES

²⁵⁸ Prezentācija “Reģionālo diskusiju cikls “Tu un sociālā uzņēmējdarbība – vai vajag?”, 2019. gadā, Jelgavā

fondu intervences mērķiem un uzraudzības mehānismiem. Labklājības ministrija kā atbildīgā iestāde nodrošina atbalsta mērķu sasniegšanu un uzraudzību²⁵⁹

Attiecīgi var secināt, ka šādos gadījumos Labklājības ministrijai ir pamatotas šaubas par pretendenta radīto **labvēlīgo sociālo ietekmi**. Tāpat nereti konstatējami arī papildu riski – iesniedzēja **finansiālais stāvoklis** (zaudējumi, kredītsaistības, darbaspēka nodokļu parādi u. c.).

Konstatētas arī citas neatbilstības, piemēram, attiecībā uz **brīvprātīgo piesaisti**, kurus uzņēmums plāno aizvietot ar nodarbinātajiem. Tas ir pretrunā ar Brīvprātīgā darba likumu, ka ar brīvprātīgā darba veicēju neaizstāj nodarbināto, un pretrunā ar Sociālā uzņēmuma likuma 8. panta piekto daļu, kas neatļauj brīvprātīgo iesaistīšanu darbībā, kas ir saistītas ar uzņēmuma pamatfunkcijām. Ja Labklājības ministrijai izskatīšanai iesniegtie dokumenti un paskaidrojumi nesniedz pietiekamu pamatojumu, arī tas var tikt uzskatīts par atteikuma iemeslu.

Taču jāatzīmē, ka statusa pretendentiem ir iespēja pieteikumā iekļauto informāciju mainīt, ņemot vērā Labklājības ministrijas sniegtos ieteikumus, un atkārtoti pieteikties statusam.

Pētījumā tika veikta arī intervija ar darba integrācijas sociālo uzņēmumu, kas ir atteicies no sociālā uzņēmuma statusa, bet turpina savu līdzšinējo darbību. Galvenie argumenti, kāpēc uzņēmējs ir atteicies no sociālā uzņēmuma statusa, ir nespēja izpildīt sociālā uzņēmuma kritērijus – pirmkārt, attiecībā uz mērķa grupas nodarbināšanu. Ņemot vērā uzņēmuma darbības specifiku, tā īpašnieks norāda, ka *“mums mērķa grupas pārstāvji var būt kādi 20–30 % maksimums, bet ne 50 %. Sākumā mēģinājām, bet nekas no tā nesanāca. Tāpēc šajā sfērā mums vienkārši nav izdevīgi būt sociālajam uzņēmumam”*. Otrkārt, uzņēmējs ir skeptisks arī attiecībā uz peļņas 100 % reinvestēšanu, norādot, ka *“mazam uzņēmumam tas ir pilnīgi neizdevīgi, ka nav iespējams rīkoties pēc sava ieskata ar dividendēm”*. Turklāt uzņēmējs ir atteicies ne vien no sociālā uzņēmuma statusa, bet arī no iespējas saņemt Altum grantu, kas viņam gan tika piešķirts, bet uzņēmējs to neizmantoja. Kopumā uzņēmējs norāda, ka nav arī nekādas finansiālas motivācijas no sociālā uzņēmuma statusa, tajā pašā laikā arī uzsverot, ka šī situācija nav mazinājusi viņa darbu arī turpmāk strādāt ar konkrēto mērķa grupu. Uzņēmuma darbība turpināsies, bet ne oficiāla sociālā uzņēmuma statusā. Lai apsvērtu domu atkal iegūt sociālā uzņēmuma statusu, uzņēmējs norāda, ka tad ir jābūt kādiem būtiskiem finansiāliem atvieglojumiem, piemēram, *“ievērojamas nodokļu atlaides algām, kaut vai tikai mērķa grupai. Un arī, protams, ja tās būtu pirmtiesības valsts iepirkumos”*.

Pētnieki secina – lai gan Labklājības ministrija konsultē un skaidro galvenos izaicinājumus, kur visbiežāk konstatētas neatbilstības (statūtos neprecīzi norādīts mērķis, nav skaidra sociālā problēma, iesniegumā nekorekti norādīti sasniedzamie uzdevumi utt.) un sniedz informāciju par pieteikuma dokumentu aizpildīšanu (t. sk., izstrādājot vadlīnijas), tomēr praksē joprojām konstatējams, ka līdzīgas problēmas atkārtojas. Tāpēc pētnieki rosina izstrādāt vienotas vadlīnijas sociālā uzņēmuma statusa iegūšanai, kurā vienkopus ietverta informācija par sociālā uzņēmuma statusa iegūšanu (t. sk., ietverot konkrētus piemērus (labo/ slikto praksi), izaicinājumus, kā arī tajās iekļaujot jau Labklājības ministrijas izstrādātos pieteikumu veidlapu paraugus u. c.). Šobrīd Labklājības ministrijas mājaslapā ir apkopota ļoti vērtīga informācija, taču tā ir fragmentāra. Iespējams, ka, izstrādājot vienotas elektroniskas vadlīnijas/ rokasgrāmatu sociālajiem uzņēmumiem statusa iegūšanai, sociālie uzņēmēji gūtu lielāku izpratni, būtu vieglāk orientēties aktuālajā informācijā, līdz ar to statusa atteikumu skaits, iespējams, varētu mazināties. Nākotnē arvien vairāk attīstot pieteikšanās mehānismus un elektroniskos rīkus, būtu jātiecas uz sistēmas iekšējās kontroles izveidi, kas samazinātu nepieciešamību pēc skaidrojošiem dokumentiem un vadlīnijām.

²⁵⁹ Eiropas Savienības struktūrfondu un Kohēzijas fonda 2014.—2020.gada plānošanas perioda vadības likums, 11. pants. Pieejams šeit: <https://likumi.lv/ta/id/267471-eiropas-savienibas-strukturfondu-un-kohezijas-fonda-2014-2020-gada-planosanas-perioda-vadibas-likums>

Attiecībā uz uzņēmumiem, kas paši atsakās no sociālā uzņēmuma statusa, autori iesaka apkopot iemeslus, kāpēc sociālie uzņēmēji no tā atsakās, jo ne vienmēr tas uzskatāms par negatīvu rīcību. Iespējams, uzņēmums maina darbības jomu, virzienu. Taču attiecībā uz tiem, kas atsakās no statusa, pētnieki rosina Labklājības ministriju apkopot uzņēmēju rīcības iemeslus, jo tādā veidā iespējams gūt vērtīgas atziņas, kas nākotnē, iespējams, ir novēršamas, veicot izmaiņas atbilstošos tiesību aktos un sociālās uzņēmējdarbības regulējumā.

5.1.3. Darba integrācijas sociālā uzņēmuma statusa iegūšanas mehānismi, kritēriji, rādītāji

Darba integrācijas sociālā uzņēmuma statusa iegūšanu nosaka Sociālā uzņēmuma likums un MK noteikumi Nr. 173 “Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību”, nosakot sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupas, sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanu un uzraudzību.

Fokusgrupas diskusijā un individuālajās intervijās apzinātie uzņēmēji lielākoties norāda, ka darba integrācijas sociālo uzņēmumu izveide un statusa iegūšana ir saprotama un izpildāma. Taču izskanēja arī viedokļi, ka process ir diezgan ilgs – no uzņēmuma reģistrācijas līdz visu formalitāšu nokārtošanai (līdzīgi kā “parasta” sociālā uzņēmuma izveidē).

Attiecībā uz mērķa grupas iesaistes īpatsvaru MK noteikumos Nr. 173 ir definēts, ka sociālās atstumtības riska grupu nodarbinātībai jāveido vismaz 50 % no nodarbinātajiem. Lielākā daļa darba integrācijas sociālo uzņēmumu pārstāvji uzskata, ka šāds proporcionālais sadalījums ir optimāls, tas palīdz nošķirt sociālo uzņēmumu no sociāli atbildīga uzņēmuma, tādējādi uzsverot, ka īpatsvara mazināšana nebūtu vēlama (turklāt nav būtiski, kāds ir uzņēmuma lielums). Tas varētu radīt vairākus riskus.

Pirmkārt, mērķa grupu iesaistes sliekšņa samazināšana varētu veicināt situāciju, ka uz privilīģētajiem iepirkumiem piesakās sociāli atbildīgi uzņēmumi, kuros mērķa grupu iesaistes procents ir mazāks, tādējādi atstājot sociālos uzņēmumus “aiz borta” (situācijas izvērtējumu par privilīģētajiem iepirkumiem skat. 6.1.6. apakšnodaļā).

Otrkārt, pastāv iespēja ļaunprātīgi izmantot šo statusu. Kā norāda viena no informantēm pētījumā, tad *“nolaižot sliekšni, tas pavērs vēl vairāk iespēju šmaukties un paņemt darbiniekus, lai viņi tikai skaitītos”*. Sociālie uzņēmēji jau tagad pauž bažas, ka ir sociālie uzņēmumi, kas ļaunprātīgi izmanto savu statusu – *“viņi neskatās uz darbinieka profesionālajām īpašībām vai piemērotību amatam, viņiem vienkārši formāli jābūt tam darbiniekam”*. Uz negodprātīgu praksi dažos sociālajos uzņēmumos norāda arī Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas vadītāja. Pētījumā iesaistītie sociālie uzņēmēji rosina likt **minimālo sliekšni algai**, kā arī papildus tam veikt **kontroli sociālajos uzņēmumos** – *“.. tikties ar darbiniekiem darba procesā un runāt, kādi ir viņu darba pienākumi, parādīt kādu e-pasta saraksti u. tml. Tad uzreiz atklāsies, ka viņi tikai formāli strādā, bet patiesībā nestrādā, jo tas met ēnu uz visiem invalīdiem”*.

Pētījuma autori uzskata, ka, ņemot vērā praksē identificētās problēmas, ka nereti darbinieki tiek pieņemti darbā, bet atalgojums tiek izmaksāts 0 EUR (attiecīgi darbinieki tiek pieņemti darbā tikai formāli), tad, papildinot Sociālā uzņēmuma likumā noteiktos sociālā uzņēmuma kritērijus ar “taisnīgu atalgojumu” (sīkāk – 5.1.1. apakšnodaļā), tas veicinātu arī darba integrācijas sociālajos uzņēmumos nodarbinātajiem izmaksāt vismaz minimālo atalgojumu. Turklāt, ja ir aizdomas par negodprātīgu darbību sociālajā uzņēmumā un ļaunprātīgu statusa izmantošanu, pētnieki rosina Labklājības ministriju veikt praktisku kontroli (apsekošanu) sociālajā uzņēmumā. Pamatojoties uz kontroles rezultātiem, piemērot atbilstošas sankcijas, t. sk. atņemot sociālā uzņēmuma statusu.

Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas vadītāja arī rosina noteikt minimālo slodzi vai **minimālo darba laiku** darba integrācijas sociālajā uzņēmumā nodarbinātajiem mērķa grupu darbiniekiem. Autori uzskata, ka, ņemot vērā ārvalstu pieredzi, darba integrācijas sociālo uzņēmumu kontekstā mērķa grupu darbinieku minimālo darba laiku sociālā uzņēmuma

darbiniekiem varētu noteikt sekojoši: tas veido vismaz 30 % no kopējā sociālā uzņēmuma darbinieku darba laika. Šāda kritērija ieviešana mazinātu ļaunprātīgu darba integrācijas sociālā uzņēmuma statusa izmantošanu (pieņemot darbā mērķa grupu darbiniekus, bet faktiski viņus nenodarbinot);

Daži pētījumā intervētie sociālie uzņēmēji tomēr norāda, ka *“procentuālais nosacījums bremzē uzņēmuma attīstību”*, kā arī vienam no pētījumā intervētajiem uzņēmējiem šis kritērijs bija viens no noteicošajiem, kāpēc atteicās no sociālā uzņēmuma statusa.

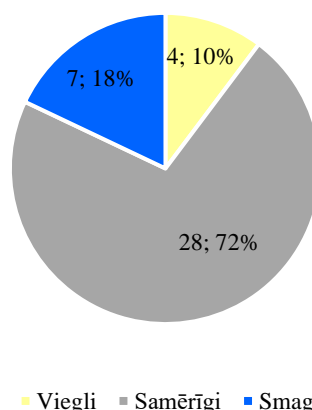
Sociālie uzņēmēji ir diezgan vienprātīgi, ka nebūtu jāšķiro procentuālais sadalījums attiecībā uz to, kāda mērķa grupa tiek nodarbināta un kāds ir uzņēmuma lielums (attiecīgi nosakot mazāku vai lielāku nodarbinātības procentu atšķirīgām mērķa grupām vai noteiktam uzņēmuma lielumam). Kā norāda viena no sociālajām uzņēmējām: *“Tiklīdz taisīsim izņēmumus, tas nebūs labi. Piemēram, cilvēks ar invaliditāti var būt dažāds. Viņš var būt 2. grupas invalīds, kurš vispār nespēj neko, bet tajā pašā laikā ir 2. grupas invalīds (piemēram, ar diabētu), kurš dzīvo pilnvērtīgu dzīvi. Tāpat arī citām riska grupām.”* Līdzīgu viedokli pauž arī kāds cits sociālais uzņēmējs: *“Es domāju, ka nav iespējams “šķirot”. Ir ārkārtīgi grūti ar šīm grupām strādāt, tas jau vien ir milzīgs labums sabiedrībai, ka ar šiem cilvēkiem tiek strādāts.”*

Pētījuma autori piekrīt sociālo uzņēmēju paustajam viedoklim, jo neatkarīgi no uzņēmuma lieluma ir būtiski atstāt definēto iesaistīto mērķa grupas īpatsvaru, nevis noteikt to kā konkrētu, fiksētu skaitli. Tāpēc, pamatojoties uz sociālo uzņēmēju viedokli, pētnieki uzskata, ka esošie kritēriji mērķa grupu nodarbināšanā ir uzskatāmi par optimālu rādītāju. Turklāt esošā prakse Latvijā liecina, ka darba integrācijas sociālo uzņēmumu lielums atbilst galvenokārt mikro vai maza uzņēmuma statusam.

5.1.4. Sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas kritēriju izvērtējums

Raksturojot *de jure* sociālo uzņēmumu motivāciju iegūt sociālā uzņēmuma statusu, galvenokārt tiek norādīta iespēja iegūt **Altum grantu**. Intervijās bieži izskanēja šādas atbildes – *“mēs kā uzņēmums sociālās uzņēmējdarbības ceļu izvēlējamies iet, jo ir pieejams sociālās uzņēmējdarbības grants. Es to redzēju kā iespēju nedaudz straujāk attīstīties, nekā tas būtu pašu spēkiem. Es neregistrētu uzņēmumu, ja šis atbalsts nebūtu”* vai *“pārsvārā uzņēmumi piesakās tāpēc, ka ir šis grants”*. To pašu apliecina vēl kāds sociālais uzņēmējs: *“Ja man nebūtu iespēja Altum grantu saņemt, tad varbūt es domātu, vai man to sociālā statusu vajag. Jo tad tiešām liekas – lieki jāraksta, kaut kas jāpierāda. Ja Altum grants nav, tad ir jādomā, vai vajag to statusu. Ir parastais uzņēmums, un tad to visu vienkārši dara. Neredzu tādu baigo atbalstu, ko vēl saņemtu sociālie uzņēmumi.”*

Attiecībā uz **cietienu atbalsta veidiem**, ko piešķir valsts vai pašvaldība (piem., nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumi, kustamas mantas nodošana bezatlīdzības lietošanā u. c. – sīkāk 6. nodaļā) sociālajiem uzņēmējiem, lielākā daļa norāda, ka tie nemotivētu virzīties speciāli uz sociālā uzņēmuma statusu, jo to atbalsts nav tik būtisks un līdzvērtīgu atbalstu iespējams gūt, arī darbojoties citās juridiskās formas ietvarā (skat. sīkāk – 5.1.6. apakšnodaļā). Uz to norāda arī autoru veiktās aptaujas rezultāti. Proti, ņemot vērā pastāvošo valsts/pašvaldības atbalstu, sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas kritēriji tiek vērtēti kā samērīgi (uz to norāda 72 % (28) sociālie uzņēmēji *de jure* un 58 % (7) sociālie uzņēmēji *de facto*), tomēr 18 % (7) sociālie uzņēmēji *de jure* un 25 % (3) sociālie uzņēmēji *de facto* tos vērtē kā smagus (skat. 5.3. attēlu).

5.3. att. Sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas kritēriju izvērtējums, vērtējot to salīdzinājumā ar pastāvošo valsts / pašvaldību atbalstu

Avots: autoru veiktās aptaujas rezultāti de jure sociālo uzņēmumu vidū (N=39), 2020

Papildus aptaujas rezultātiem, vērtējot kritēriju samērīgumu, būtu vērts padziļināti izvērtēt gadījumus, kad sociālie uzņēmumi atsakās no sava statusa. Šobrīd, lai atteiktos no statusa, pietiek ar iesniegumu, kurā nav nepieciešams norādīt atteikšanās iemeslu. Tomēr dažos gadījumos tas tiek darīts un kā iemesls tiek norādīts tas, ka uzņēmums nav izmantojis sociālajam uzņēmumam pieejamo atbalstu. Tas netieši norāda uz to, ka uzņēmēji uzskata, ka atbalsta saņemšana (granta veidā) ir vienīgais faktors, kas atsver sociālajam uzņēmumam noteiktos ierobežojumus.

Kā norāda Ekonomikas ministrijas eksperti: atbalsta veidiem jābūt samērīgiem, lai netiktu valstī izcelts tikai viens uzņēmējdarbības veids, salīdzinot ar citiem. Tas nozīmē, ka, saskaņā ar ekspertu viedokli, nedrīkst radīt pārāk daudz atbalsta instrumentu tieši sociālajiem uzņēmējiem, kas tādējādi radītu nevienlīdzīgu konkurenci uzņēmējdarbības vidē. Ņemot vērā aptaujas rezultātus, atbalsta samērīgums pētījumā tiks analizēts padziļināti 5.1.6. apakšnodaļā un 6. nodaļā.

Kā citus ieguvumus no sociālā uzņēmuma statusa uzņēmēji min **publicitāti** un labo sadarbību ar medijiem, ko viņiem nereti nodrošina tieši sociālā uzņēmuma statuss (piem., sociālajam uzņēmumam “OWA”).

Attiecībā uz **sociālā uzņēmuma prestižu** sabiedrībā sociālie uzņēmēji lielākoties ir skeptiski. Kā atzīmē viena no informantēm: “Ar ko mums saistās vārds “sociāls”? Sociālās mājas, tāpat tādas nabagu mājas. Tas vārds jau ir ar tik negatīvu pieskaņu, ka ir šausmīgi grūti “iziet ārā” no tiem aizspriedumiem.” Vairāki uzņēmēji arī norāda, ka viņu sadarbības partneri nevērtē viņus pēc statusa, bet pēc paveiktā darba, līdz ar to statuss nedod nekādus būtiskus papildu labumus, veidojot sadarbību ar klientiem vai sadarbības partneriem. Retos gadījumos sociālie uzņēmēji atzīmē, ka ir bijusi kāda sadarbība vai darījums, ko nodrošinājis tieši viņu sociālā uzņēmuma statuss: “Katru gadu uz Ziemassvētkiem (un arī šogad) ir pasūtījums. Pie mums atnāca uzņēmums tieši ar tādu domu, ka Covid laikā grib atbalstīt savējos, vietējos, un veica pasūtījumu.” Uzņēmēji atzīmē, ka šobrīd Latvijā sociālā uzņēmuma statuss nedod konkurētspējas priekšrocības arī mentālā līmenī. Reizēm – pat pretēji. Kā norāda viena sociālā uzņēmēja, tad “..citreiz uz to skatās tā – kāpēc mēs vispār strādājam ar uzcenojumu, ja esam sociāls uzņēmums”. Kā norāda pētījumā intervētie ministriju eksperti, ir jāpaiet ilgākam laika periodam, iespējams, jānomainās uzņēmēju paudzēm, lai veidotos šīs jomas prestižs un izstrādātos sava veida atpazīstamības zīmols. Finanšu ministrijas eksperte to salīdzina ar sabiedriskā labuma organizāciju statusu, kas nostabilizējies kopš 2004. gada un guvis sava veida prestižu un uzticamību sabiedrības vērtējumā. “Mēs ceram, ka sociālais uzņēmums arī kā zīmols izveidosies. Sava veida zīmols, goda un lepnuma zīme, ka viņš kā uzņēmējs ir spējīgs strādāt tā, lai atstātu sabiedrībā to sociālo ietekmi,” uzskata

Finanšu ministrijas eksperte. Lai veicinātu sociālā uzņēmuma zīmola popularitāti un atpazīstamību, jāveic plašāks skaidrojošais darbs, t. sk. publicitāte masu medijos, kā arī Sociālās uzņēmējdarbības nedēļas ietvaros organizētie pasākumi jāatkārto biežāk, piemēram, reizi ceturksnī vai trīs reizes gadā, ne tikai vienreiz gadā.

Var secināt, ka Latvijā sociālā uzņēmējdarbība vēl ir jauna joma, tāpēc sabiedrībā vēl nav izveidojusies pilnīga izpratne par sociālo uzņēmēju pienesumu un jēgu sabiedrībā. Tāpēc šobrīd uzņēmējiem viens no motivējošiem faktoriem ir papildu atbalsta iespējas, ko šī brīža situācijā nodrošina Altum grants. Taču pārējo atbalsta instrumentu pieejamība nav vērtējama kā samērīga attiecībā pret sociālā uzņēmuma statusu un tā atbildību, jo īpaši nodarbinot sociālā riska mērķa grupas.

5.1.5. Sociālā uzņēmuma statusa zaudēšanas nosacījumu un seku izvērtējums

Nosacījumi sociālā uzņēmuma statusa zaudēšanai saistīti ar noteiktu likuma normu neizpildi. Tātad, ja netiek nodrošināta kāda no prasībām, sociālais uzņēmums savu statusu zaudē. Tas pats notiek arī gadījumā, ja prasību izpildi nav iespējams pārbaudīt, t. i. uzņēmumi nav iesnieguši likumā noteiktās atskaites. Turklāt šāda iespēja uzņēmumiem tiek dota pietiekami elastīgi un gadījumā, ja atskaites nav iesniegtas savlaicīgi, uzņēmumiem tiek sūtīti atgādinājumi.

Kopumā līdz šim sociālā uzņēmuma statusu ir zaudējuši 15 uzņēmumi. Tas ir uzskatāms par salīdzinoši labu rādītāju, jo tas veido apmēram 10 % no kopējā skaita, līdz ar to nav uzskatāms par lielu īpatsvaru no kopējā sociālo uzņēmumu skaita. Lielākā daļa uzņēmumu (10 gab.) savu statusu ir zaudējuši 2020. gadā, līdz ar to šī pētījuma izstrādes laikā nav iespējams novērtēt kopējās sekas, kādas varētu būt iestājušās. Piemēram, vai uzņēmumiem ir notikušas apgrozījuma izmaiņas, mainījies darbinieku skaits utt. Šos rādītājus būs iespējams izvērtēt tikai pēc gada pārskatu iesniegšanas, kas varētu notikt 2021. gada vidū.

Sekas, kas iestājas uzreiz pēc statusa zaudēšanas, ir vērtējamas divējādi. No vienas puses, statusa zaudēšana nozīmē to, ka uzņēmums zaudē iespēju pretendēt uz likumā paredzētajām atļaidēm vai atbalsta mehānismiem. No otras puses, statusa zaudēšana samazina ierobežojumus uzņēmumam, ļauj sadalīt iegūto peļņu utt. No visiem statusu zaudējušajiem uzņēmumiem tikai vienam bija apstiprināts finansiālais atbalsts, kas tā arī netika izmantots. Līdz ar to kopējie zaudējumi no statusa zaudēšanas ir salīdzinoši nelieli.

No sociālo uzlabojumu viedokļa būtiskas sekas 15 uzņēmumu statusa zaudēšanai nevar prognozēt. Trīs no statusu zaudējušajiem ir izglītības jomas uzņēmumi, savukārt divi darbojās automobiļu apkopes un remonta nozarē. Svarīgs arī ir fakts, ka lielākā daļa (8 no 15) uzņēmumu no statusa ir atteikušies brīvprātīgi, attiecīgi iesniedzot iesniegumu. Tas liecina par uzņēmēju nevēlēšanos izpildīt Sociālā uzņēmuma likuma prasības, kas acīmredzot dažiem uzņēmumiem šķiet nesamērīgas.

Vērtējot pārējos uzņēmumus, kas zaudējuši sociālā uzņēmuma statusu, nav novērojamas kādas kopīgas iezīmes. Iemesli statusa atņemšanai/atcelšanai ir atskaišu neiesniegšana, statūtu izmaiņas, dividenžu izmaksa, saimnieciskās darbības neveikšana. Vienā gadījumā uzņēmumam tika konstatēti vairāki Sociālā uzņēmuma likuma pārkāpumi, kas liecina par klaju paviršību attiecībā uz savu uzņēmējdarbību.

Iepriekš šajā nodaļā veiktā analīze kopumā parāda, ka LM pietiekami veiksmīgi veic sociālās uzņēmējdarbības uzraudzību un kontroli. Uzņēmumi, kas ir saņēmuši Altum finansiālo atbalstu, tiek uzraudzīti stingrāk, veicot projektu ieviešanas atskaišu un pārskatu pārbaudi, kā arī pārbaudes uz vietas projektu ieviešanas laikā. Sociālo uzņēmumu darbības uzraudzību regulē virkne likumdošanas aktu, kas nosaka kārtību, kādā tiek reģistrēts sociālais uzņēmums, nosacījumus atbalsta saņemšanai un izlietošanas uzraudzībai u.c. Svarīgākie regulējošie normatīvie akti ir Sociālā uzņēmuma likums, Attīstības finanšu institūcijas likums (Altum atbalsta gadījumā), Ministru kabineta 2018. gada 27. marta noteikumi Nr. 173 "Noteikumi par sociālās atstumtības

riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību” un Ministru kabineta 2018. gada 3. aprīļa noteikumi Nr. 197 “Noteikumi par komercdarbības atbalsta piešķiršanas nosacījumiem sociālajiem uzņēmumiem un atbalsta piešķiršanas kārtību”. Netiešā veidā sociālās uzņēmējdarbības uzraudzību arī regulē virkne citu likumdošanas aktu, piemēram, Administratīvā procesa likums, Komercdarbības atbalsta kontroles likums u.c. Vērtējot no sociālās uzņēmējdarbības uzraudzības efektivitātes viedokļa, vislielākā nozīme ir tam, cik apjomīga un detalizēta ir atbalsta saņemšanai nepieciešamā dokumentācija. To atbilstoši likumam izstrādā atbalsta sniedzējs Altum un uzraugošā institūcija LM. Projektu pieteikumu dokumentos iekļautā informācija ļauj izvērtēt gan paredzamo sociālo ietekmi, gan atbalsta lielumu, *De Minimis* uzskaiti u.c. aspektus. Uzraudzības sistēmas pamatā ir projekta realizācijas atbilstības pārbaude, t.i., vai tiek izpildīti visi projekta pieteikumā norādītie uzdevumi. Šāda pieeja ir salīdzinoši birokrātiska un vairāk fokusējas uz pašu procesu nevis sasniegto rezultātu. Tai pat laikā var secināt, ka projektu pieteikumos iekļautā informācija ne vienmēr ļauj pietiekami precīzi novērtēt sagaidāmo ietekmi, piemēram, konkrētu katras iekļautās mērķa grupas pārstāvju skaitu. Līdz ar to arī kopējā efektivitātes noteikšana var būt apgrūtināta, jo nav zināms mērāmais rezultatīvais rādītājs. Attiecīgi ne vienmēr ir iespējams noteikt, kādu sociālo labumu dod katrs atbalstam ieguldītais EUR.

Atbilstoši pastāvošajiem noteikumiem vienu reizi gadā atbalsta saņēmēji tiek apmeklēti klātienē, lai pārbaudītu projektu ieviešanas gaitu. Šāda kārtība ir vērtējama kā piemērota divu apstākļu dēļ: iespēja pārbaudīt sociālā uzņēmuma darbu dzīvē, kā arī iegūt labāku un pilnīgāku priekšstatu par sociālo uzņēmējdarbību ietekmējošajiem faktoriem, izaicinājumiem, iespējām u.c. Līdz ar to var secināt, ka līdzšinējā uzraudzības sistēmas efektivitāte ir pietiekami laba, bet svarīgākie uzlabojumi nākotnē būtu dažādu ietekmes indikatoru ieviešana, kas ļautu precīzāk novērtēt radīto ietekmi (skat. indikatoru piedāvājumu 3. nodaļā).

5.1.6. Sociālo uzņēmumu *de facto* izvērtējums

Izvērtējot *de facto* sociālo uzņēmumu pieredzi un motivāciju pieteikties vai nepieteikties sociālā uzņēmuma statusam, pētījumā konstatēti vairāki iemesli to rīcībai attiecībā uz statusu. Aptaujā lielākā daļa sociālo uzņēmēju *de facto* kā galveno iemeslu, kāpēc nav pretendējuši uz sociālā statusu, min nespēju izpildīt sociālo uzņēmumu prasības (8 no 12 respondentiem). Trīs no 12 sociālajiem uzņēmējiem *de facto* min arī pārāk sarežģīto pieteikšanās procesu. Astoņi no 12 uzņēmējiem sniedza padziļinātus skaidrojumus savam lēmumam nepretendēt uz sociālā uzņēmuma statusu, un tie iekļauj – ar peļņas sadali radītas problēmas, birokrātisko slogu, sociālo uzņēmumu ilgtspējas trūkumu, ieguvumi neattaisno statusa maiņu, nav nepieciešamās finanses, kā arī faktu, ka sociālais uzņēmums var saņemt ziedojumus, taču, ziedojot sociālajam uzņēmumam, ziedotājs nesaņem nodokļu atvieglojumus. Balstoties uz intervijās iegūtajiem rezultātiem, autori šos cēloņus skaidro detalizētāk.

Viens arguments, ko *de facto* sociālie uzņēmēji norāda intervijās, ir **bailes pazaudēt esošās organizācijas iestrādes**. Kā akcentē biedrības pārstāve, tad “*mums biedrībai ir pietiekami sena vēsture un izveidojusies zināma reputācija tajā laukā, kurā mēs strādājam. Mums ir arī pieredze uzkrāta kā organizācijai, tāpēc sākt no nulles tikai tāpēc, ka ir kaut kādi līdzekļi pieejami, tas mums būtu drīzāk apgrūtinājums nekā interese vai labums. To labumu mēs saskatām mazāku, nekā tajā, ko mēs jau darām. Esam par to domājuši, apsvēruši, bet domāju, ka tā ņemšanās būtu lielāka nekā tas labums, un nav tās vajadzības*”.

Tāpat arī *de facto* sociālie uzņēmēji pauž bažas par **grāmatvedības kārtošānu**, kas SIA gadījumā ir atšķirīga no biedrību un nodibinājumu prakses. Kā norāda biedrības pārstāve, tad “*mani SIA gadījumā biedētu finanšu lietas. Mums ir grāmatvedis ārpalpojuma, bet, piemēram, biedrībā finanšu lietas es vēl pati spēju sakārtot, izdomāt un saprast, bet SIA laiku pa laikam es kaut kur “pakļūpu”. Par laimi, tur mums ir ļoti maza saimnieciskā darbība, bet tur visādu*

paziņojumu no VIDA vai Uzņēmumu reģistra ir bijis daudz vairāk, kur es kaut ko esmu nokavējusi vai nezinājusi. Tas būtu tas, kāpēc nē. .. tur daudz likumdošana sarežģītāka – tas arī ir viens no iemesliem, kāpēc izvēlēties palikt šajā pusē, nevis iet uz uzņēmumu. Tad tas principā nozīmē, ka tev vajag vienu grāmatvedi uz pusslodzi, bet nezinu, vai to varam atļauties”. Attiecībā uz šo argumentu pētījumā intervētā Finanšu ministrijas pārstāve norāda, ka tas nav būtisks pretarguments, jo biedrības un nodibinājumi tāpat rēķina savus finanšu resursus un to izlietojumu, turklāt valsts līmenī ir plānoti grozījumi likumā Par grāmatvedību, kas biedrību un nodibinājumu saimniecisko darbību padarīs caurspīdīgāku, proti, būs jāatspoguļo ne tikai ieņēmumi no saimnieciskās darbības, bet arī izdevumi, tādējādi padarot kopējo finanšu ainu pārskatāmāku attiecībā uz finanšu līdzekļu izlietojumu.

Vēl viens arguments, kāpēc biedrības nav gājušas uz SIA ar sociālā uzņēmuma statusu, ir **laika un cilvēku resursu trūkums**, kas sākotnēji jau izpētītu nepieciešamo procedūru, kas jāveic, piesakoties sociālā uzņēmuma statusam – “..nav reāli bijis laiks izskatīt līdz galam, kā tad varētu notikt un ko tas prasītu no mums administratīvi” vai “mēs esam tik ļoti iekšā savos darbos, ka neesam sekojuši līdz tendencēm un iespējām”.

Kā pētījumā iepriekš norādīts, daudziem sociālajiem uzņēmumiem *de jure* galvenā motivācija pieteikties sociālā uzņēmuma statusam bija grants. Ja sociālajam uzņēmumam *de facto* tas nav primāri, visticamāk, viņi uz statusu neplāno pretendēt, jo nekādus citus **papildu finanšu labumus** no sociālā uzņēmuma statusa nesaskata. Kā intervijā norādīja viena uzņēmēja, atsaucoties uz cita *de facto* sociālā uzņēmuma pieredzi: “Viņa negrib iet uz sociālo uzņēmumu, jo viņai no tā nekāda labuma nav, jo tā ir vienkārši papīru ķēpa. Visi, kas piesakās, piesakās tikai, lai tiktu pie granta, jo citādāk tas uzliek papildu slogu – ir jāizpilda uzdevumi un nekādi nodokļu atvieglojumi, nekādas palīdzības nav. Tas, par ko mēs bijām dusmīgi – mēs pildām valsts vietā darbu, mēs nodarbinām cilvēkus, reklamējam, runājam par sāpīgajām tēmām, izglītojam sabiedrību, bet pretī mēs tiekam izvērtēti tieši tāpat kā jebkurš cits uzņēmums. Bet pretī mums nav nekā.” Var teikt, ka uzņēmēji galvenokārt atzīmē faktu, ka **sociālā uzņēmuma statuss vairāk uzliek atbildību (jāizpilda veidlapas, noteikumi), bet finanšu vai kāda cita veida atbalsts ir ļoti minimāls** (ja neplāno pretendēt uz Altum grantu). Turklāt esošās juridiskās formas ietvaros (biedrība vai nodibinājums) *de facto* sociālajiem uzņēmumiem ir pieejami līdzvērtīgi atbalsta instrumenti kā sociālajam uzņēmumam *de jure*. Turklāt, kā autoru veiktajā aptaujā atzīmēja sociālie uzņēmēji *de facto*, sociālā uzņēmuma statusa dēļ viņi nespēs vairs piesaistīt tik efektīvi **ziedojumus**, tāpēc izvēlas palikt esošās juridiskās formas ietvarā (biedrība/ nodibinājums).

5.1. tabulā ir apkopoti valsts atbalsta veidi biedrībām, nodibinājumiem, sociālajiem uzņēmumiem un parastajiem uzņēmumiem, lai sniegtu priekšstatu, kāpēc *de facto* sociālie uzņēmumi nesaskata būtisku finansiālu ieguvumu no sociālā uzņēmuma statusa. 5.1. tabulā apkopotā informācija liecina, ka sociālajiem uzņēmumiem, kas darbojas biedrību un nodibinājumu juridiskās formas ietvarā (kā sociālie uzņēmumi *de facto*) vai kā sociālā uzņēmuma statusu ieguvusi SIA, pieejamas dažādas nodokļu atlaides, taču tās būtiski neatšķiras no “parastajiem” uzņēmumiem.

Saskaņā ar Uzņēmumu ienākuma nodokļa likumu, ja biedrības un nodibinājuma dibināšanas atklāts vai slēpts mērķis nav peļņas vai kapitāla pieauguma gūšana to biedriem, **ienākuma nodokli** tie nemaksā. Tāpat arī SIA, kas ieguvusi sociālā uzņēmuma statusu, ir 100 % atbrīvojums no uzņēmuma ienākuma nodokļa par gūto peļņu, ja tā tiek investēta uzņēmumā un/vai sociālajā mērķī. Taču sociālajiem uzņēmumiem jāmaksā uzņēmumu ienākuma nodoklis par ar saimniecisko darbību nesaistītiem izdevumiem atbilstoši Uzņēmumu ienākuma nodokļa likuma 8. pantam, bet biedrībām un nodibinājumiem šis nodoklis nav jāmaksā. Taču jāpiemin, ka Sociālā uzņēmuma likuma 8. pantā ir definēti nebūtiski izņēmumi sociālajiem uzņēmumiem, proti, tie neietver ar uzņēmumu ienākuma nodokli apliekamajā bāzē šādus izdevumus:

1. mērķa grupā ietilpstošo sociālā uzņēmuma darbinieku rekreācijas un sociālās iekļaušanas pasākumu nodrošināšanai;

2. mērķa grupā ietilpstošo personu integrācijai darba tirgū un dzīves kvalitātes uzlabošanai;
3. tādu aktīvu iegādei, kuri kalpo sociālā uzņēmuma statūtos noteikto mērķu sasniegšanai;
4. mērķa grupā ietilpstošo personu sociālās integrācijas pasākumu nodrošināšanai;
5. ziedojumus sabiedriskā labuma organizācijai tādiem mērķiem, kuri atbilst sociālā uzņēmuma statūtos noteiktajiem mērķiem, ja ziedojuma saņēmējs līdz pārskata gada beigām ziedotājam ir sniedzis informāciju par ziedojuma izlietojumu.

Autori šīs izdevumu grupas vērtē kā nenozīmīgas, arī līdzšinējā sociālo uzņēmumu pieredze liecina, ka šos atvieglojumus tie nav izmantojuši. Uz to norāda intervijā arī Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas vadītāja: *“Tas ir pietiekami sarežģīti, un tas ir pietiekami ierobežots atbalsts, jo tas ir tikai ļoti konkrētām, specifiskām izdevumu grupām. Īpaši jaunie sociālie uzņēmumi, kas ir tik tikko ceļa sākumā, viņiem tas nav būtisks atbalsts, turklāt viņi arī neizprot, kā to likt lietā un reāli izmantot, kādā veidā tas viņiem var nākt par labu.”* Arī Labklājības ministrijas pārstāvis intervijā norādīja, ka šie atvieglojumi nedod plānoto rezultātu un efektu, pamatojot to gan ar sociālo uzņēmēju izpratnes trūkumu par šiem izdevumu veidiem, gan arī ar finanšu resursu trūkumu, lai šīs pozīcijas iedzīvinātu uzņēmuma darbībā (piemēram, nodrošinot mērķa grupu darbinieku rehabilitāciju u. c.).

Saskaņā ar Pievienotās vērtības nodokļa likumu sociālo pakalpojumu sniedzēju sniegtos pakalpojumus Latvijā neapliek ar **pievienotās vērtības nodokli** (turpmāk tekstā – PVN). Tas nozīmē, ja sociālais uzņēmums sniedz sociālās aprūpes, profesionālās un sociālās rehabilitācijas, sociālās palīdzības un sociālā darba pakalpojumus, tam nav jāmaksā PVN. Taču tas attiecas gan uz biedrībām un nodibinājumiem, gan SIA – sociālā uzņēmuma statusa ieguvējiem, gan “parastajiem” uzņēmumiem. Tāpat arī likumā noteikts, ja saimnieciskās darbības apgrozījums gada laikā nepārsniedz 40 000 EUR (līdz 2018. gada 1. janvārim robeža bija 50 000 EUR), biedrībai, nodibinājumam vai komersantam nav jāreģistrējas kā PVN maksātājam. Tas nozīmē, ka attiecībā uz PVN tiek piešķirti vienādi atvieglojumi dažādu juridisko formu dalībniekiem.

Savukārt likumā Par nekustamā īpašuma nodokli ir noteikts, ka var saņemt **nekustamā īpašuma nodokļa atbrīvojumu**, ja tiek iznomāts vai valdījumā nodots pašvaldības nekustamais īpašums, kurš tiek izmantots medicīnas vai sociālās aprūpes pakalpojumu sniegšanai. Taču uz šo “labumu” var pretendēt ikviena biedrība vai nodibinājums, kā arī komersants un sociālā uzņēmuma statusa saņēmējs. Papildus iepriekš minētajam pašvaldības var izdot saistošus noteikumus, kuros paredzēti atvieglojumi atsevišķām nekustamā īpašuma nodokļa maksātāju kategorijām.

Biedrības, nodibinājumi un reliģiskas organizācijas saskaņā ar Sabiedriskā labuma organizāciju likumā noteiktajiem kritērijiem var iegūt sabiedriskā labuma organizācijas statusu, ja tās sniedz nozīmīgu labumu sabiedrībai vai tās daļai, īpaši, ja tā vērsta uz labdarību, cilvēktiesību un indivīda tiesību aizsardzību, pilsoniskas sabiedrības attīstību, izglītības, zinātnes, kultūras un veselības veicināšanu un slimību profilaksi, sporta atbalstīšanu, vides aizsardzību, palīdzības sniegšanu katastrofu gadījumos un ārkārtas situācijās, sabiedrības, it īpaši trūcīgo un sociāli mazaizsargāto personu grupu sociālās labklājības celšanu. Pozitīvs ieguvums no organizācijas, kura darbojas sabiedrības labā, ir organizācijas atbalstītājiem jeb **ziedotājiem**, kuriem pienākas likumos noteiktie nodokļu atvieglojumi, ja organizācija ir ieguvusi sabiedriskā labuma organizācijas statusu. Taču jāatzīmē, ka šie nodokļu atvieglojumi ir salīdzinoši nelieli, un, kā intervijās norādīja eksperti, **fizisku personu** ziedošanas kultūra Latvijā nav plaši attīstīta, tā vairāk balstās uz juridisku personu ziedojumiem. Saskaņā ar likumā Par iedzīvotāju ienākuma nodokli noteikto fiziskas personas ir tiesīgas izmantot noteiktās nodokļu atlaides. Taču saskaņā ar likuma

Par iedzīvotāju ienākuma nodokli 10. pantu "Attaisnotie izdevumi" 1.³ daļas 2²⁶⁰., 3²⁶¹. un 8²⁶². punktā minētie maksātāja attaisnotie izdevumi kopā nedrīkst pārsniegt 50 procentus no maksātāja taksācijas gada apliekamā ienākuma lieluma, bet ne vairāk kā 600 EUR (ja maksātājs attaisnotajos izdevumos iekļauj šā panta pirmās daļas 2. punktā minētos attaisnotos izdevumus par ģimenes locekļiem — ne vairāk kā 600 EUR par katru ģimenes locekli)". Attiecīgi pirms ienākuma aplikšanas ar nodokli no gada apliekamo ienākumu apjoma tiek atskaitīti šādi maksātāja izdevumi:

- izdevumi par maksātāja un viņa ģimenes locekļu (gan tādu, kuru rezidences valsts ir LR, gan tādu, kuru rezidences valsts ir cita ES dalībvalsts vai Eiropas Ekonomikas zonas valsts) kvalifikācijas paaugstināšanu, specialitātes iegūšanu, izglītības iegūšanu, tai skaitā interešu izglītības programmu apgūšanu bērniem, par medicīnas un ārstniecisko pakalpojumu izmantošanu un veselības apdrošināšanas prēmiju maksājumiem apdrošināšanas sabiedrībām, kas izveidotas un darbojas saskaņā ar Apdrošināšanas sabiedrību un to uzraudzības likumu. Minēto izdevumu sastāvu un piemērošanas kārtību nosaka Ministru kabinets (Likuma Par iedzīvotāju ienākuma nodokli 10. panta pirmās daļas 2. punkts);
- summa, kas ziedojuma vai dāvinājuma veidā nodota budžeta iestādei vai Latvijas Republikā reģistrētai biedrībai, nodibinājumam, reliģiskai organizācijai vai to iestādei, kurai piešķirts sabiedriskā labuma organizācijas statuss, vai citā ES dalībvalstī vai Eiropas Ekonomikas zonas valstī, ar kuru Latvija ir noslēgusi konvenciju par nodokļu dubultās uzlikšanas un nodokļu nemaksāšanas novēršanu, ja šī konvencija ir stājusies spēkā, reģistrētai nevalstiskai organizācijai, kura darbojas Latvijas sabiedriskā labuma organizācijas nosacījumiem pielīdzināmā statusā saskaņā ar attiecīgās ES dalībvalsts vai Eiropas Ekonomikas zonas valsts normatīvajiem aktiem (Likuma Par iedzīvotāju ienākuma nodokli 10. panta pirmās daļas 3. punkts);
- summas, kas atbilstoši Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likumam ziedojuma vai dāvinājuma veidā nodotas Latvijas Republikā reģistrētai politiskajai partijai vai politisko partiju apvienībai (Likuma Par iedzīvotāju ienākuma nodokli 10. panta pirmās daļas 8. punkts).

Sabiedriskā labuma organizāciju likuma 9. pantā ir noteikts, ka personām (juridiskām un fiziskām), ziedojot biedrībām, nodibinājumiem un reliģiskajām organizācijām, kurām piešķirts sabiedriskā labuma organizācijas statuss, pirms ienākuma aplikšanas ar nodokli no gada apliekamo ienākumu apjoma tiek atskaitītas ziedojumu summas, taču šīs summas nedrīkst pārsniegt 10 minimālās mēneša darba algas vai ziedojumu kopsumma kalendārajā gadā nedrīkst pārsniegt 10 minimālās mēneša darba algas (ja ziedojuma summa ir lielāka, tad persona, lai tā būtu tiesīga izmantot nodokļa atvieglojumus, slēdz rakstveida līgumu ar sabiedriskā labuma organizāciju par tiem ziedojumiem, kuri pārsniedz 10 minimālās mēneša darba algas). Minimālā mēneša darba alga šā likuma izpratnē ir minimālās mēneša darba algas apmērs, kāds bija noteikts attiecīgā kalendārā gada 1. janvārī.

²⁶⁰ Izdevumi par maksātāja un viņa ģimenes locekļu (gan tādu, kuru rezidences valsts ir LR, gan tādu, kuru rezidences valsts ir cita ES dalībvalsts vai Eiropas Ekonomikas zonas valsts) kvalifikācijas paaugstināšanu, specialitātes iegūšanu, izglītības iegūšanu, tai skaitā interešu izglītības programmu apgūšanu bērniem, par medicīnas un ārstniecisko pakalpojumu izmantošanu un veselības apdrošināšanas prēmiju maksājumiem apdrošināšanas sabiedrībām, kas izveidotas un darbojas saskaņā ar Apdrošināšanas sabiedrību un to uzraudzības likumu. Minēto izdevumu sastāvu un piemērošanas kārtību nosaka Ministru kabinets.

²⁶¹ Summa, kas ziedojuma vai dāvinājuma veidā nodota budžeta iestādei vai Latvijas Republikā reģistrētai biedrībai, nodibinājumam, reliģiskai organizācijai vai to iestādei, kurai piešķirts sabiedriskā labuma organizācijas statuss, vai citā ES dalībvalstī vai Eiropas Ekonomikas zonas valstī, ar kuru Latvija ir noslēgusi konvenciju par nodokļu dubultās uzlikšanas un nodokļu nemaksāšanas novēršanu, ja šī konvencija ir stājusies spēkā, reģistrētai nevalstiskai organizācijai, kura darbojas Latvijas sabiedriskā labuma organizācijas nosacījumiem pielīdzināmā statusā saskaņā ar attiecīgās ES dalībvalsts vai Eiropas Ekonomikas zonas valsts normatīvajiem aktiem.

²⁶² Summas, kas atbilstoši Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likumam ziedojuma vai dāvinājuma veidā nodotas Latvijas Republikā reģistrētai politiskajai partijai vai politisko partiju apvienībai.

Kā intervijā norādīja Finanšu ministrijas eksperte, tad aktuāli būtu **veicināt fizisku personu ziedošanu ne tikai sabiedriskā labuma organizācijām, bet arī sociālajiem uzņēmumiem, attiecīgi iestrādājot tiesību aktos šādu alternatīvu. Šobrīd fiziska persona var ziedot sociālajam uzņēmumam, bet nevar samazināt gada apliekamo ienākumu apjoma nodokļu bāzi (tas piemērojams tikai sabiedriskā labuma organizāciju ziedošanas gadījumā).** Pētījuma autori uzskata, ka, no vienas puses, šāda rīcība ir atbalstāma, bet, no otras puses, sociālā uzņēmuma darbības pamats ir saimnieciskā darbība. Ieņēmumu gūšana ziedojumu formātā vairāk raksturīga biedrībām un nodibinājumiem (nevalstiskajam sektoram).

Savukārt **juridiskām personām** saskaņā ar Uzņēmumu ienākuma nodokļa likumu, ziedojot sabiedriskā labuma organizācijām, ir tiesības saņemt uzņēmuma ienākuma nodokļa atlaidi. Ziedotājs var izvēlēties tikai vienu no šādiem atvieglojumiem un to piemērot visā pārskata gadā:

1. neiekļaut ar nodokli apliekamajā bāzē ziedoto summu, bet ne vairāk kā 5 % apmērā no iepriekšējā pārskata gada peļņas pēc aprēķinātajiem nodokļiem;
2. neiekļaut ar nodokli apliekamajā bāzē ziedoto summu, bet ne vairāk kā 2 % no iepriekšējā pārskata gadā kopējās darba ņēmējiem aprēķinātās bruto darba samaksas, no kuras veiktas VSAOI;
3. samazināt aprēķināto UIN no dividendēm par 75 % no ziedotās summas, bet nepārsniedzot 20 % no aprēķinātā UIN no dividendēm. Izvēloties šo veidu, ziedojumu summa nesamazina ar nodokli apliekamo bāzi, bet gan UIN no dividendēm.

Šis ir netiešs valsts atbalsts, ko Latvijā saņem nevalstiskās organizācijas, kas ieguvušas sabiedriskā labuma statusu, atšķirībā no komersantiem, kam šādu tiesību nav. Savukārt tiem komersantiem, kuri ir ieguvuši sociālā uzņēmuma statusu, saskaņā ar Sociālā uzņēmuma likumu ir noteikts, ka ir iespēja sniegt ziedojumus (tos neapliekot ar uzņēmuma ienākuma nodokli) mērķiem, kas atbilst sociālā uzņēmuma statūtos noteiktajiem mērķiem, ja ziedojuma saņēmējs līdz pārskata gada beigām ziedotājam ir sniedzis informāciju par ziedojuma izlietojumu (Sociālā uzņēmuma likuma 8. panta pirmās daļas 5. punkts), taču sociālie uzņēmumi nevar saņemt ziedojumus, kas vienlaikus nodrošinātu labumu ziedojuma sniedzējiem. Tāpēc pētnieki rosina **papildināt tiesību aktus, paredzot, ka ziedojumus var sniegt ne tikai sabiedriskā labuma organizācijām, bet arī sociālajiem uzņēmumiem.**

Vienīgie nodokļu atvieglojumi, kas Latvijā darba devējam ir pieejami, nodarbinot personas ar invaliditāti, ir **darba devēja un darba ņēmēja sociālo iemaksu atvieglojumi** (darba ņēmēja obligātā sociālā iemaksa: vispārējā likme 11 %, likme personai ar invaliditāti – 10,12 %; darba devēja obligātā sociālā iemaksa: vispārējā likme 24,09 %, likme personai ar invaliditāti 22,52 %), kā rezultātā darba devējam nedaudz samazinās darbaspēka izmaksas. Šie nosacījumi attiecas uz visu juridisko formu dalībniekiem. Taču atvieglojumi ir tik nebūtiski, ka uzņēmumiem tie nav motivējoši.

Lai veicinātu personu ar invaliditāti integrāciju darba tirgū un motivētu darba devējus nodarbināt personas ar invaliditāti, Nodarbinātības valsts aģentūra piedāvā darba devējiem atbalsta programmu – **subsīdētās darba vietas**. Darba devējiem, kas nodarbina bezdarbniekus, kuriem noteikta invaliditāte, pasākuma laikā tiek nodrošināts šāds finanšu atbalsts:

- ikmēneša darba algas dotācija darbā pieņemtajiem bezdarbniekiem ar invaliditāti, kā arī tiek segtas valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, ja subsīdētās darba vietas izveidotājs ir biedrība vai nodibinājums, kura darbības mērķis ir atbalsta sniegšana personām ar invaliditāti un kurš nodarbina bezdarbniekus šādās profesijās – asistents vai pavadonis personām ar invaliditāti, surdotulks, latviešu nedzirdīgo zīmju valodas tulks, interešu pulciņa audzinātājs vai speciālais pedagogs personām ar invaliditāti, vai biedrība vai nodibinājums, kura statūti paredz atbalsta sniegšanu personām ar redzes invaliditāti;
- ikmēneša darba algas dotāciju darba vadītājiem, kas strādā ar darbā pieņemtajiem bezdarbniekiem, kuriem noteikta invaliditāte. Dotāciju piešķir 50 % apmērā no valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas apmēra;

- vienreizēju dotāciju iekārtu un aprīkojuma iegādei, kā arī tehnisko palīg līdzekļu izgatavošanai un iegādei, lai pielāgotu darba vietas darbā pieņemtajiem bezdarbniekiem, kuriem noteikta invaliditāte. Dotāciju piešķir atbilstoši darba devēja iesniegtajai darba vietas pielāgošanas tāmēi, kura atbilst ergoterapeita atzinumam, bet ne vairāk kā 711 EUR apmērā par vienas darba vietas pielāgošanu;
- surdotulku, asistentu, ergoterapeitu un citu speciālistu pakalpojumu izmaksām, ja tie sniegti, lai nodarbinātu bezdarbniekus, kuriem noteikta invaliditāte;
- izdevumu segšanai par veselības pārbaužu veikšanu bezdarbniekiem, kuriem noteikta invaliditāte, ja tās paredzētas normatīvajos aktos par obligātajām veselības pārbaudēm.

Taču jāatzīmē, ka subsidētās darba vietas pieejamas gan sociālajiem uzņēmumiem, gan “parastajiem” uzņēmumiem²⁶³.

Nodokļu atvieglojumi		Biedrība	Nodibinājums	SIA ar sociālā uzņēmuma statusu	“Parasts” uzņēmums
Uzņēmuma ienākuma nodokli nemaksā	no peļņas*	+	+	+	+ (ja peļņa netiek sadalīta vai ir novirzīta uzņēmuma attīstībai)
	par ar saimniecisko darbību nesaistītiem izdevumiem	+	+	+/- Sociālā uzņēmuma likuma 8. pantā ir pieci izdevumu izņēmumi, kas netiek ietverti ar uzņēmumu ienākuma nodokli apliekamajā bāzē	-
PVN nemaksā, ja:	sniedz sociālo aprūpi, profesionālo un sociālo rehabilitāciju, sociālo palīdzību un sociālā darba pakalpojumus	+	+	+	+
	ja saimnieciskās darbības apgrozījums gada laikā nepārsniedz 40 000 EUR (nav jāreģistrējas kā PVN maksātājam)	+	+	+	+
Nekustamā īpašuma nodokļa atbrīvojums, ja tiek iznomāts vai valdījumā nodots pašvaldības nekustamais īpašums, kurš tiek izmantots medicīnas vai sociālās aprūpes pakalpojumu sniegšanai		+	+	+	+
Atvieglojumi ziedojumu saņēmējiem un sniedzējiem		+	+	- (nav atvieglojumu ziedojumu saņemšanā, bet ir atvieglojumi par ziedojumu veikšanu sabiedriskā labuma organizācijām)	- (nav atvieglojumu ziedojumu saņemšanā, bet ir atvieglojumi par ziedojumu veikšanu sabiedriskā

²⁶³ Pasākumi noteiktām grupām. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/pasakums-noteiktam-personu-grupam>

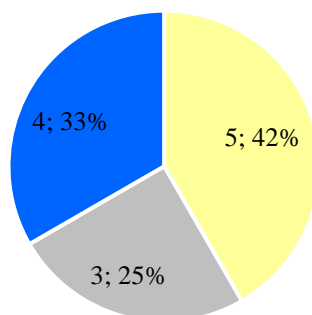
Nodokļu atvieglojumi	Biedrība	Nodibinājums	SIA ar sociālā uzņēmuma statusu	“Parasts” uzņēmums
				labuma organizācijām)
Darba devēja un darba ņēmēja sociālo iemaksu atvieglojumi, nodarbinot personu ar invaliditāti	+	+	+	+

*biedrības un nodibinājumi neveido peļņas un zaudējuma pārskatu; tās uzņēmumu ienākuma nodokli nemaksā

5.1. tabula. Nodokļu atvieglojumi sociālajiem uzņēmumiem, “parastajiem” uzņēmumiem un biedrībām, nodibinājumiem

Avots: autoru veidots

Var secināt, ka *de facto* sociālie uzņēmumi nesaskata būtisku finansiālu labumu no sociālā uzņēmuma veidošanas, sociālajiem uzņēmumiem nav paredzēti būtiski nodokļu atvieglojumi, salīdzinot ar parastajiem uzņēmumiem un biedrībām, nodibinājumiem, tāpēc daudzas biedrības un nodibinājumi nepiesakās sociālā uzņēmuma statusam. Var secināt, ka mazāk viņus ierobežo nespēja izpildīt sociālā uzņēmuma kritērijus, kā finansiālu ieguvumu neesamība no sociālā uzņēmuma statusa. Sociālā uzņēmuma likumā iestrādātie atbalsta instrumenti ir tikai daļēji motivējoši, kā rezultātā vairākas biedrības un nodibinājumi, kas *de facto* atbilst sociālā uzņēmuma būtībai, neplāno mainīt savu juridisko formu uz SIA, lai iegūtu sociālā uzņēmuma statusu. Uz to norāda arī aptaujas rezultāti *de facto* sociālo uzņēmumu vidū (skat. 5.4. attēlu).

- Finansiālais atbalsts (granti) proporcionāli radītajai sociālajai ietekmei
- Iespēja veikt sociālo darbu
- Ievērojamas nodokļu atlaides

5.4. att. Galvenie faktori, kas motivētu *de facto* sociālos uzņēmumus pieteikties sociālā uzņēmuma statusam

Avots: autoru veidots pēc *de facto* sociālo uzņēmumu aptaujas (N=12), 2020

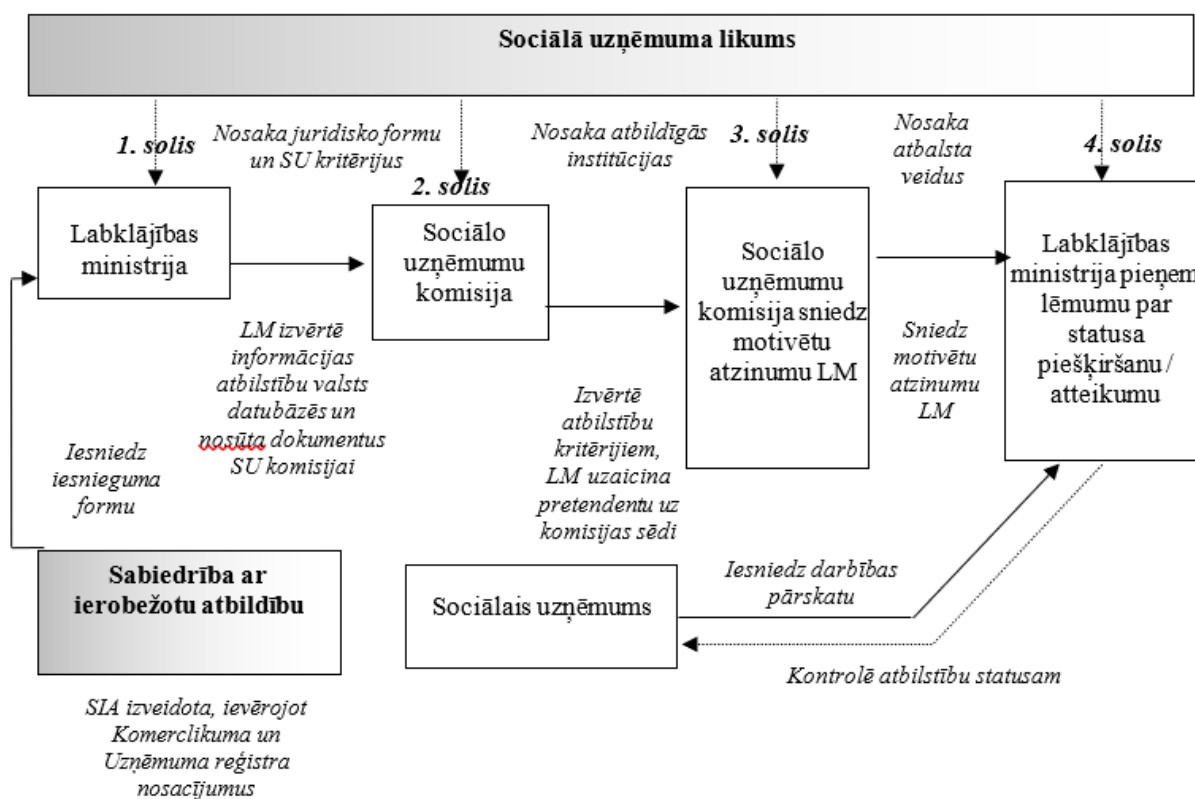
Pēc aptaujas rezultātiem var secināt, ka nav viena konkrēta motivējoša faktora, kas mudinātu pieteikties sociālā uzņēmuma statusam. Kā būtiskākie tiek atzīmēti finansiālais atbalsts (grantu) proporcionāli radītajai sociālajai ietekmei (pieci respondenti); iespēja veikt sociālo darbu (trīs respondenti); ievērojamas nodokļu atlaides (četri respondenti). Potenciālo sociālo uzņēmēju vidū nav izteiktas vienprātības arī par citiem motivējošiem faktoriem. Tiek minēti šādi motivatori: sociālās ietekmes vērtēšanas process, kas aptver sociālās ietekmes mērīšanu ilgtermiņā, nevis īstermiņā; iesaistīto iestāžu uzticība uzņēmējiem; sākotnējais finansējums. Viens no respondentiem uzsver, ka pašlaik uzņēmēji piesakās sociālā uzņēmuma statusam tikai finansiālā atbalsta dēļ, un uzņēmums varētu pildīt sociālas funkcijas arī bez šī statusa.

5.2. Sociālā uzņēmuma statusa iegūšanas procesa un darbības uzraudzības kārtības analīze

Par sociālās uzņēmējdarbības veicināšanu un attīstību ir atbildīga Labklājības ministrija, kas sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanā balstās uz Sociālā uzņēmuma likuma normām un MK noteikumiem Nr. 101 “Noteikumi par Sociālo uzņēmumu komisiju” un MK noteikumiem Nr. 173 “Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību”.

Sociālā uzņēmuma statusu piešķir Labklājības ministrija, balstoties uz īpaši izveidotas Sociālo uzņēmumu komisijas (kuras sastāvā ir 10 cilvēki) izvērtējumu. Statusu piešķir mēneša laikā no pieteikuma un saistīto dokumentu iesniegšanas brīža. Saskaņā ar Administratīvā procesa likumu šo termiņu iespējams pagarināt līdz pat četriem mēnešiem²⁶⁴. Tādā gadījumā iestādei par pagarinājumu ir jāinformē iesniedzējs. Attiecībā uz sociālajiem uzņēmumiem lēmuma pieņemšana viena mēneša laikā ir apgrūtināta, jo ļoti bieži ir nepieciešams iegūt papildu dokumentus un informāciju. Nākotnē šo problēmu varētu risināt, par iesnieguma saņemšanas brīdi nosakot dienu, kad ir iesniegta visa nepieciešamā informācija lēmuma pieņemšanai.

Pēc sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas pamatinformācija par uzņēmumu tiek iekļauta publiskā sociālo uzņēmumu reģistrā, kas pieejams Labklājības ministrijas mājaslapā. Sociālā uzņēmuma statusa iegūšanas process attēlots 5.5. attēlā.

5.5. att. Sociālo uzņēmumu statusa iegūšanas shēma Latvijā

Avots: autoru veidots, 2020

Apzīmējumi:

LM – Labklājības ministrija; SU – sociālie uzņēmumi

No 5.5. attēlā atspoguļotās informācijas var secināt, ka sākotnēji SIA (ievērojot Komerclikuma un Uzņēmuma reģistra nosacījumus) iesniedz aizpildītu iesnieguma formu Labklājības ministrijai, kas pārbauda iesniegumā norādīto informāciju un izvērtē informāciju

²⁶⁴ Administratīvā procesa likums, 64. pants. Administratīvā akta izdošanas termiņš, 2. daļa.

valsts datubāzēs un nosūta dokumentus Sociālo uzņēmumu komisijai, kas izvērtē sociālā uzņēmuma statusa kandidāta atbilstību kritērijiem (Labklājības ministrija uzaicina pretendentu uz komisijas sēdi). Rezultātā Sociālo uzņēmumu komisija sniedz motivētu atzinumu Labklājības ministrijai, kas pieņem lēmumu par statusa piešķiršanu vai atteikumu.

Pozitīvi vērtējams, ka tiek veikts sociālo uzņēmumu statusa monitorings, proti, katru gadu līdz 1. maijam sociālajam uzņēmumam jāiesniedz Labklājības ministrijai darbības pārskats, kas apliecina sociālajam uzņēmumam noteikto prasību izpildi un statūtos noteiktā mērķa sasniegšanai izvirzīto uzdevumu izpildi. Darbības pārskata iesniegšana sekmē sociālo uzņēmumu uzraudzību (prasību izpildi, nodrošina informāciju par sociālo ietekmi, padarītajiem un turpmāk veicamajiem uzdevumiem), kā arī sekmē savstarpējo informācijas apmaiņu par darbību, problēmām, ierosinājumiem, kā arī sekmē paškontroli un plānošanu.

Jāatzīmē gan, ka iepriekš veiktos pētījumos²⁶⁵ konstatēts, ka procesuālā puse – sociālā uzņēmuma statusa iegūšana – sociālo uzņēmumu pārstāvjiem nesaistās ar pozitīvām atmiņām, kas galvenokārt skaidrojams ar faktu, ka process statusa iegūšanai ir **diezgan garš un birokrātisks**, uz ko norādīja arī autoru veiktajā pētījumā iesaistītie daži informanti. Taču vienlaikus pētnieki vērs uzmanību, ka bieži praksē lēmumi par sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanu vai atteikumu tiek pieņemti arī ātrāk, ja ir kvalitatīvi sagatavoti dokumenti un uzņēmējam ir skaidrs sociālais mērķis un kā to sasniegt. Taču, kā pētījumā norādīja Labklājības ministrijas eksperti, praksē nereti konstatējama pretēja situācija – uzņēmēji vēlas ātri iegūt sociālā uzņēmuma statusu, bet paši īsti nav izvērtējuši un apzinājušies, kādu sociālo problēmu grib risināt, vai tā ir problēma, kāds būs uzņēmuma sociālais mērķis un kā praktiski to sasniegt.

Iepriekš veiktos pētījumos²⁶⁶ konstatēts, ka viens no biežākajiem sociālā uzņēmuma statusa iegūšanu kavējošajiem faktoriem ir birokrātija jeb **sarežģīti administratīvie procesi, t. sk. atskaites un gada darbības pārskatu rakstīšana**. Tajā pašā laikā daudzi sociālo uzņēmumu pārstāvji norāda, ka gada darbības pārskatu caurmērā uzskata par pieņemamu un izpildāmu prasību. Tātad vairāk tas atbaida pirms tam – tas var ietekmēt cilvēka izvēli par pieteikšanos sociālā uzņēmuma statusam (fakts, ka būs jāpilda atskaites, veidlapas un jāiet garš administratīvais process līdz statusa iegūšanai, lai gan praksē tas ne vienmēr izrādās tik sarežģīti un ilgstoši).

Tāpat uzņēmēji intervijās atzīmē, ka ir bailes, **vai spēs izpildīt kritērijus, jo īpaši attiecībā uz sociālās ietekmes izmērīšanu**. Kā norāda viena no informantēm, tad *“biedējošais faktors ir mērīšana, cik stingri tas viss notiek un kā tas notiek. Bet šajā ziņā ministrija bija ļoti pielaidīga. Vienkārši sākotnēji tas ļoti biedē – kā būs, ja neizpildīs kritērijus, kā vispār to visu mērīt, kā to visu darīt”*.

Var secināt, ka kopumā process sociālā uzņēmuma statusa iegūšanai ir labi izstrādāts un skaidri saprotams. Par to liecina arī sociālo uzņēmēju atbildes aptaujā. Proti, 90 % (35) respondentu uzskata, ka sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas process ir apmierinošs, bet kā neapmierinošu to vērtē tikai 10 % (4) respondentu. Divi respondenti sniedza paskaidrojumus negatīvam vērtējumam, līdzīgi kā intervijās, apstiprinot negatīvo aspektu – sociālā statusa piešķiršanas garumu (dokumenti, izskatīšana, labojumi, aizstāvēšana), kā arī komisijas darbību. Pēc respondentu domām, komisija nevērtē sociālo uzņēmumu biznesa ideju pēc būtības vai labā ticībā, bet fokusējas uz neatbilstībām un to pierādīšanu.

Līdz ar to var secināt, ka par izaicinājumiem statusa piešķiršanā kopumā atzīmējami relatīvi sarežģīti un ilgstoši administratīvie procesi, kas var atturēt uzņēmējus no pieteikšanās sociālā uzņēmuma statusam (uz ko norāda gan interviju, gan fokusgrupu un aptaujas rezultāti).

²⁶⁵ Bogane I. (2020) *Izaicinājumi sociālās uzņēmējdarbības attīstībai Latvijā*: Maģistra darbs. Latvijas Universitāte, 95 lpp.

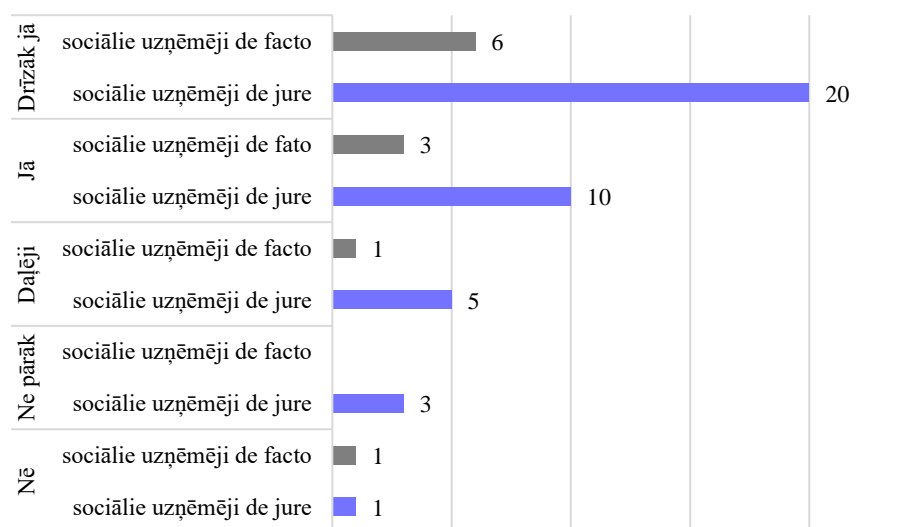
²⁶⁶ Bogane I. (2020) *Izaicinājumi sociālās uzņēmējdarbības attīstībai Latvijā*: Maģistra darbs. Latvijas Universitāte, 95 lpp.

Vērtējot pieteikšanās procesa efektivitāti, kopumā tā vērtējama apmierinoši. Tomēr pastāv arī zināmas procesa uzlabošanas un efektīvizācijas iespējas. Šobrīd sociālie uzņēmumi savus darbības pārskatus iesniedz kā atsevišķus dokumentus (elektroniski). Attiecīgi dokumentu pārbaude ir iespējama tikai manuāli un prasa ievērojamus cilvēkresursus. Kamēr sociālo uzņēmumu kopējais skaits Latvijā ir neliels, šādu pieeju var uzskatīt par pamatotu. Tomēr nākotnē būtu nepieciešams attīstīt lielāku atskaišu un pārskatu izvērtēšanas automatizāciju. Kā piemēru šeit varē minēt *Interreg* projektu sistēmu. Visas atskaites par projektu ieviešanu atbalsta saņēmēji ievada vienotā sistēmā (EMS, *Electronic monitoring system*), kurā jau ir iebūvēti automatizēti kontroles instrumenti. Piemēram, sociālo uzņēmumu gadījumā būtu iespējams ieviest obligātās izvēlnes par mērķa grupas pārstāvju nodarbināšanu vai dividenžu izmaksu. Norādot “jā” pie dividenžu izmaksas, tālākā atskaites pildīšana būtu lieka un uzņēmums automātiski zaudētu savu sociālā uzņēmuma statusu.

Veidojot elektronisku pieteikšanās un uzraudzības sistēmu, būtu ieteicams to integrēt ar citām datu bāzēm, veidojot automatisku datu importu. Piemēram, datus par sociālo uzņēmumu peļņas izlietojumu iespējams iegūt no Valsts ieņēmumu dienestā iesniegtajiem gada pārskatiem. Datus par mērķa grupas nodarbinātību būtu iespējams iegūt no VSAOI sistēmas. Tomēr, veidojot automatizētus datu importa rīkus, vēlams paredzēt iespēju arī pašiem sociālajiem uzņēmumiem veikt izmaiņas, ja tādas ir bijušas, kā arī sniegt papildu paskaidrojumus.

5.2.1. Pieteikšanās dokumentu analīze

Lai noskaidrotu sociālo uzņēmumu pieredzi attiecībā uz pieteikšanās dokumentiem sociālā uzņēmuma statusam, pētnieki veiktajā aptaujā apzināja respondentu viedokli uz jautājumu – “Vai iesnieguma veidlapa sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanai un šī iesnieguma pielikumu veidlapas ir viegli saprotamas?” Aptaujā konstatēts, ka 15 sociālie uzņēmēji *de jure* un četri sociālie uzņēmēji *de facto* uzskata, ka iesnieguma veidlapa sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanai un tās pielikumu veidlapa ir drīzāk viegli saprotama, septiņi sociālie uzņēmēji *de jure* un divi sociālie uzņēmēji *de facto* uzskata to par viegli saprotamu, četri sociālie uzņēmēji *de jure* un viens sociālais uzņēmējs *de facto* to uzskata par daļēji saprotamu, bet trīs sociālie uzņēmēji *de jure* par ne pārāk saprotamu un viens sociālais uzņēmējs *de facto* par nesaprotamu (skat. 5.6. attēlu).

5.6. att. Sociālo uzņēmēju atbilžu apkopojums uz jautājumu: “Vai iesnieguma veidlapa sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanai un šī iesnieguma pielikumu veidlapas ir viegli saprotamas?”

Avots: autoru veidots pēc de facto un de jure sociālo uzņēmumu aptaujas (N = 51; sociālie uzņēmēji de jure = 39; sociālie uzņēmēji de facto = 11), 2020

Kopumā no atbildēm uz konkrēto jautājumu var secināt, ka Labklājības ministrijas veidotās iesnieguma veidlapas un to pielikums ir pietiekami saprotamas. 20 sociālie uzņēmēji *de jure* un seši sociālie uzņēmēji *de facto* uzskata, ka iesnieguma veidlapa sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanai un tās pielikumu veidlapa ir drīzāk viegli saprotama, 10 sociālie uzņēmēji *de jure* un trīs sociālie uzņēmēji *de facto* uzskata tās par viegli saprotamām. Respondenti arī norādīja, kādus, viņuprāt, uzlabojumus/papildinājumus būtu nepieciešams veikt. Viens no aptaujas respondentiem atbildē norādīja konkrētas uzlabojamās sadaļas: “Sadaļā 2.2.1. un 2.2.2., kur piedāvātas izvēlnes no saraksta, papildināt ar “cits”. Savukārt sadaļā 2.2.3. izveidot izvēlni no saraksta, ko var papildināt arī ar citām aktivitātēm. 3.1. sadaļā pieprasītā informācija ir pieejama publiskos reģistros, nav jāpieprasa vēlreiz. 4. sadaļā grūti saprast, kādi mērķi ir jāiekļauj tieši kārtējam kalendāra gadam (īpaši, ja piesakās gada beigās), ja uzņēmums jau ilgstoši darbojas sociālā jomā. To varētu prasīt tikko dibinātam uzņēmumam, savukārt jau strādājošam uzņēmumam jāuzrāda regulārie darbības rādītāji, kas liecina par sociālo darbību.”

Būtisku uzlabojumu pieteikšanās dokumentu apstrādē būtu iespējams iegūt, veidojot daļēji automatizētas pieteikšanās un uzraudzības sistēmas/platformas. Tomēr, vērtējot pašreiz iesniedzamos dokumentus, ir iespējams sniegt virkni priekšlikumu to uzlabošanai. 1. punktā pie vispārīgās informācijas būtu lietderīgi norādīt ne tikai kontaktpersonu, bet arī paraksttiesīgo amatpersonu. Tas ļautu ātrāk pārbaudīt paraksta atbilstību. 2.1. punktā būtu ieteicams izveidot automātisku izvēli NACE kodiem, kur pieteicējs attiecīgi var izvēlēties kodu, bet nozares īsa apraksts parādās automātiski. Attiecīgi darbības apraksts būtu īsāks un vienkāršāks. Līdzīgi arī 2.2.1. un 2.2.2. apakšpunktos būtu lietderīgi vairāk ieviest izvēlnes un izvairīties no manuālas aizpildīšanas. 2.2.3. apakšpunktā būtu lietderīgi pieteicējam sniegt papildu skaidrojumu par iespējamo sociālo ietekmi īstermiņā un ilgtermiņā. Skaidrojumus būtu lietderīgi papildināt ar piemēriem. Pieteikuma 4. sadaļā būtu lietderīgi izvērtēt iespēju ieviest divas papildu kolonnas: mērvienība un skaits. Attiecīgi pieteicējam būtu jānorāda konkrētā uzdevuma mērīšanas veids un lielums. Vērtējot 5. sadaļu, var ieteikt to papildināt ar informāciju par darbinieku noslodzi. Tas ļautu labāk izvērtēt formālu nodarbinātību no reālās. Noslodzes vērtēšanai būtu iespējams norādīt noteiktas izvēlnes, piemēram, līdz 25 %, 26-50 % vai 51-100 %.

Salīdzinot ar pārējo veidlapu, viens no sarežģītākajiem punktiem ir 6. sadaļa. Lai to aizpildītu, pieteicējam ir jāiegulda ievērojams darbs gan ES regulējuma apzināšanā, gan budžeta plānošanā. Tāpēc nākotnē būtu ieteicams šo sadaļu vienkāršot, paredzot noteiktu automatizācijas iespēju, piemēram, paredzot izvēlnes budžeta pozīcijām un automātiski aprēķināt UIN atlaidi, kas atbilst *de minimis* statusam.

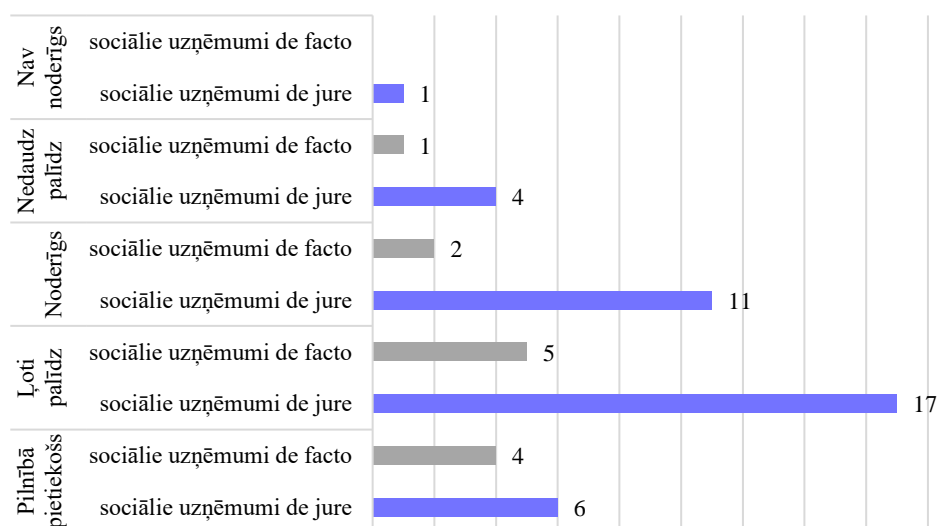
5.2.2. Labklājības ministrijas mājaslapā esošā informatīvā atbalsta izvērtējums

Attiecībā uz informācijas pieejamību sociālajā uzņēmējdarbībā jāuzsver, ka šobrīd ir izstrādāta jauna Labklājības ministrijas mājaslapa (lm.gov.lv) un informācija par sociālo uzņēmējdarbību ir salīdzinoši grūti atrodamā. Taču attiecībā uz iepriekšējo darbības periodu sociālie uzņēmēji intervijās un fokusgrupās atzīst, ka informācija kopumā ir bijusi pieejama un saprotama, jo “atslēga” uz informāciju par sociālo uzņēmējdarbību bija pirmajā lapā un tādējādi viegli pamanāma.

Labklājības ministrijas mājaslapā pieejamā informācija kopumā ir atbilstoša un pietiekama. Tomēr ir iespējams veikt zināmus uzlabojumus, lai vēl vairāk atvieglotu pieteikšanās procesu. Piemēram, ļoti uzskatāma un viegli saprotama informācija atrodamā pieteikšanās algoritma

skaidrojumā²⁶⁷, ko būtu lietderīgi pārceļt uz pašu sākumu, t.i., tā būtu pirmā informācija, ko ieraudzītu potenciālais sociālā uzņēmuma kandidāts. Šobrīd visa pieejamā informācija ir izvietota atsevišķu failu veidā (*Word* un *Excel* formātā, izņemot vadlīnijas par *de minimis* atbalstu). Lai apskatītu failu, to ir nepieciešams katru reizi lejuplādēt, kas nav īpaši parocīgi. Tāpat būtu ieteicams optimizēt pieteikuma veidlapu un vadlīnijas. Šobrīd abos failos esošā informācija lielā mērā pārklājas, tādēļ divu failu izmantošana nav lietderīga. Zināma pārklāšanās ir novērojama arī divos citos dokumentos: instrukcija dokumentu iesniegšanai un sociālā uzņēmuma reģistrācija un darbība. Nākotnē šos abus dokumentus varētu apvienot, izmantojot vizualizāciju, kā tas šobrīd ir veidlapā "Sociālā uzņēmuma reģistrācija un darbība". Tehniskais labojums arī būtu ieteicams vadlīniju faila nosaukumā, jo ir ieviesies drukas kļūda faila nosaukumā: vārdā *aizpildīšana* ir izlaists viens burts.

Arī aptaujā izskan līdzīgi viedokļi respondentu vidū. 17 sociālie uzņēmēji *de jure* un pieci sociālie uzņēmēji *de facto* uzskata, ka Labklājības ministrijas mājaslapā esošais informatīvais atbalsts ir ļoti noderīgs, 11 sociālie uzņēmēji *de jure* un divi sociālie uzņēmēji *de facto* atzīst, ka atbalsts ir noderīgs, četri sociālie uzņēmēji *de jure* un viens sociālais uzņēmējs *de facto* – nedaudz noderīgs un seši sociālie uzņēmēji *de jure* un četri sociālie uzņēmēji *de facto* – pilnībā pietiekošs.

5.7. att. Sociālo uzņēmēju atbilžu apkopojums uz jautājumu: "Cik lielā mērā Labklājības ministrijas mājaslapā esošais informatīvais atbalsts ir saprotams un noderīgs, pretendētam sagatavojot dokumentus sociālā uzņēmuma statusa iegūšanai?"

Avots: autoru veidots pēc *de facto* un *de jure* sociālo uzņēmumu aptaujas (N = 51; sociālie uzņēmēji *de jure* = 39; sociālie uzņēmēji *de facto* = 12), 2020

Var secināt, ka lielākā daļa respondentu informatīvos materiālus vērtē pozitīvi. Savukārt attiecībā uz Sociālo uzņēmumu reģistru sociālie uzņēmēji intervijā rosina *Excel* failu digitalizēt, veidojot, piemēram, "digitālo katalogu ar sociālajiem uzņēmumiem, nevis katru reizi "nokačāt" to *Excel* lapu", tādējādi padarot apkopoto informāciju par sociālajiem uzņēmumiem ērtāk pārskatāmu.

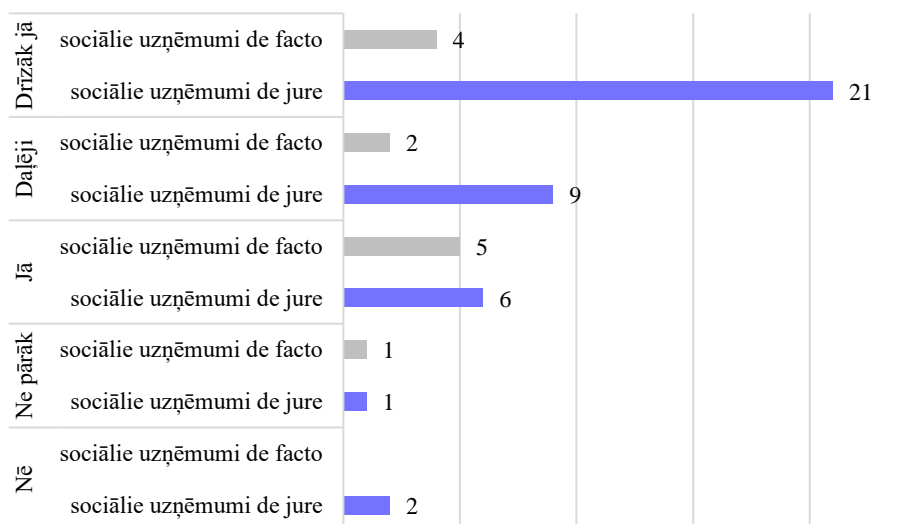
5.2.3. Sociālā uzņēmuma darbības pārskata veidlapu, vadlīniju un satura izvērtējums

Sociālie uzņēmēji lielākoties atzīst, ka veidlapu un atskaišu saturs kopumā ir saprotams un prasības izpildāmas: "Labklājības ministrija pat ļoti nāk pretī un atbalsta sociālos uzņēmumus,

²⁶⁷ Sociālā uzņēmuma reģistrācija un darbība. Pieejams: https://www.lm.gov.lv/sites/lm/files/data_content/sociala-uznemejdarbiba11.pdf

neliek briesmīgas atskaites rakstīt, viss ir tā ļoti vienkārši. Elementāri un saprotami.” Kā norāda viena sociālā uzņēmēja: “Bieži vien tas uzņēmums var atbilst, bet, ja neprot precīzi noformulēt šo lietu, var arī nedabūt sociālā uzņēmuma statusu. Tās veidlapas jau nav nekādas sarežģītās, sarežģīti ir izdomāt mērķus, kurus var izmērīt.”

Par šādu tendenci liecina arī aptaujā apkopoto atbilžu rezultāti par sociālā uzņēmuma darbības pārskata veidlapu, tās pielikuma un vadlīniju saprotamību (skat. 5.8. attēlu).

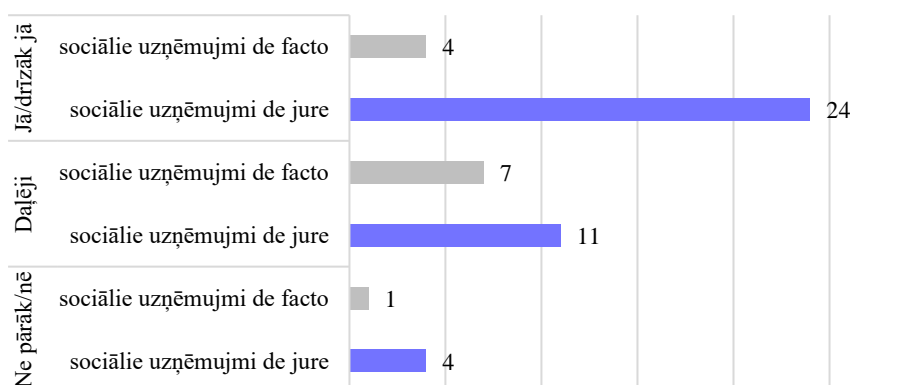

5.8. att. Sociālo uzņēmēju atbilžu apkopojums par sociālā uzņēmuma darbības pārskata veidlapas, tās pielikuma un vadlīniju saprotamību

Avots: autoru veidots pēc *de facto* un *de jure* sociālo uzņēmumu aptaujas ($N = 51$; sociālie uzņēmēji *de jure* = 39; sociālie uzņēmēji *de facto* = 12), 2020

No 5.8. attēlā apkopotās informācijas var secināt, ka 21 sociālais uzņēmējs *de jure* un četri sociālie uzņēmēji *de facto* vērtē sociālā uzņēmuma darbības pārskata veidlapu, tās pielikumu un vadlīnijas kā drīzāk viegli saprotamas, seši sociālie uzņēmēji *de jure* un pieci sociālie uzņēmēji *de facto* – kā viegli saprotamas, deviņi sociālie uzņēmēji *de jure* un divi sociālie uzņēmēji *de facto* – kā daļēji saprotamas.

Vērtējot pārskatu objektivitāti (kā tas atspoguļo sociālā uzņēmuma darbību), 24 sociālie uzņēmēji *de jure* un četri sociālie uzņēmēji *de facto* uzskata, ka šāds pārskats sniedz objektīvu priekšstatu par sociālā uzņēmuma darbību, 11 sociālie uzņēmēji *de jure* un septiņi sociālie uzņēmēji *de facto* to vērtē kā daļēji objektīvu, bet četri sociālie uzņēmēji *de jure* un viens sociālais uzņēmējs *de facto* kā ne pārāk objektīvu vai neobjektīvu (skat. atbilžu apkopojumu 5.9. attēlā).

5.9. att. Sociālo uzņēmēju atbilžu apkopojums par sociālā uzņēmuma darbības pārskata objektivitāti (priekšstatu) par sociālā uzņēmuma darbību

Avots: autoru veidots pēc *de facto* un *de jure* sociālo uzņēmumu aptaujas (N = 51; sociālie uzņēmēji *de jure* = 39; sociālie uzņēmēji *de facto* = 12), 2020

Kā ieteikumus pārskata uzlabošanā lielākā daļa respondentu (29 sociālie uzņēmēji *de jure* un seši sociālie uzņēmēji *de facto*) uzskata, ka darbības pārskata saturu un vadlīnijas būtu nepieciešams uzlabot, izslēdzot **informācijas dubulto pārrakstīšanu**, kas iesniegta jau citās institūcijās. Šo argumentu par pamatotu uzskata Finanšu ministrijas pārstāve, taču Labklājības ministrijas pārstāvji iebilst, argumentējot ar faktu, ka tas tiek darīts, lai veicinātu sociālo uzņēmēju izpratni par uzņēmuma ekonomisko darbību, t. sk. liekot norādīt peļņu (kas redzama arī gada pārskatā), lai vienlaikus būtu redzams tās izlietojums, kā arī apgrozījumu (kas arī redzams gada pārskatā). “Mēs audzinošos nolūkos prasām to rakstīt. Cik dabūji no Altum un kāds ir apgrozījuma pieaugums. Nevis tāpēc, ka mēs nezinām. Bieži ir tā, ka dabūja naudu, bet apgrozījums ir samazinājies. Tad mēs prasām – kur ir efekts? Gribam, lai viņi paši ar savu roku uzraksta, lai redz, ka ir naudu saņēmis, bet nav neko iedevis,” pieredzi skaidro Labklājības ministrijas pārstāvis.

Puse respondentu (18 sociālie uzņēmēji *de jure* un trīs sociālie uzņēmēji *de facto*) uzskata, ka būtu jāievieš sadaļas, kur var **izvēlēties opcijas no saraksta**. Savukārt 12 sociālie uzņēmēji *de jure* un četri sociālie uzņēmēji *de facto* būtisku ieguvumu saskata plašākā definīciju skaidrošanā. Tikai sešiem sociālajiem uzņēmējiem *de jure* bija papildu rekomendācijas uzlabojumiem darbības pārskatu veidlapās, un šīs rekomendācijas iekļāva:

- izmantot e-korespondenci, jo iesācēji tik labi nepārzina ekonomisko un juridisko terminoloģiju;
- izvērtēt atskaitēs prasīto informāciju, jo valstī ir nestabila/mainīga situācija un uzņēmējiem ir grūti paredzēt plānu izpildi;
- darbības pārskatos jābūt vairāk iespējām ar pierādījumiem parādīt uzņēmuma ietekmi, pašreizējie punkti nav pietiekami;
- dokumentācijas sagatavošanā būtu jāiekļauj uzņēmēji ar praktiskā darba pieredzi.

Savukārt sociālo uzņēmēju *de facto* aptaujās tikai viens respondents izteica papildu rekomendācijas/komentārus, proti, ka “*pasākuma norises adreses nav konstants lielums, tas var būt mainīgs atkarībā no uzņēmuma darbības sfēras, tas pats ir ar darba laiku*”. Taču MK noteikumu Nr. 173 “Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību” 3. punkts nosaka, ka SIA, kura vēlas iegūt sociālā uzņēmuma statusu, iesniedz Labklājības ministrijā iesniegumu sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanai, kurā norāda juridisko adresi un darbības vietas adresi. Tas ir būtiski, lai varētu veikt auditu, jo uzņēmuma pārstāvim ir jābūt sasniedzamam un pārbaudes veicējiem ir jāzina, kur tieši uzņēmējs ir sasniedzams. Turklāt MK noteikumi Nr. 173 arī paredz uzņēmējam pienākumu 10 darba dienu laikā rakstiski informēt iesaistītās institūcijas, ja darbības vietas adrese tiek mainīta (17. punkts). Ministrija piecu darbdienu laikā pārbauda saņemto informāciju un veic izmaiņas reģistrā.

Savukārt intervijās un fokusgrupās uzņēmēji kā izaicinājumu attiecībā uz veidlapu saturu norādīja **sociālās ietekmes aprakstīšanu**, kas galvenokārt pamatojams ar to, ka uzņēmējiem trūkst zināšanu, laika vai papildu cilvēkresursu, lai regulāri veiktu sociālās ietekmes mērīšanu un pēc tam šo informāciju iekļautu atskaitēs. Darba integrācijas sociālo uzņēmumu pārstāvji norādīja, ka sociālās ietekmes uzrādīšanai valsts varētu pati iegūt datus, jo sociālā ietekme galvenokārt mērāma ar nodarbināto mērķa grupu cilvēku skaitu, ko valsts var redzēt savās sistēmās, tādējādi uzņēmējam mazinātu slogu, papildus aprakstot un iesniedzot šos datus. Taču, kā skaidro Labklājības ministrijas eksperts, veidlapā ietvertā tabula par mērķa grupu nodarbinātajiem ir pašu uzņēmēju interesēs. “*Kā viņš pats zinās, ka ir 50 %? Vienīgais veids, kā pats var pārbaudīt, vai*

viņam būs tie 50 % – ir tā mūsu tabula. Tā ir viņam un mums vajadzīga. Jo mums nav cita veida, kā pārbaudīt. Tas ir vienīgais veids, kā izmērīt tos 50 %,” situāciju skaidro Labklājības ministrijas pārstāvis. Atšķirīga situācija ir “parastajiem” sociālajiem uzņēmumiem, kam nepieciešams plašāk aprakstīt savu radīto sociālo ietekmi, jo to rezultāti nav pieejami publiskās datu bāzēs.

Attiecībā uz veidlapu saturu uzņēmēji rosina pārdomāt veidlapu saturu, ja **uzņēmējs piesakās sociālā uzņēmuma statusam gada beigās**. Kā norāda viena informante, kura sociālā uzņēmuma statusu ieguva septembra beigās, tad bija grūti sasniegt 2–3 mērķus (uzdevumus) līdz gada beigām. Viņa ierosina, ja uzņēmums piesakās sociālā uzņēmuma statusam gada otrajā pusē (piemēram, pēc jūlija), tad pieļaut, ka atskaitē iekļauj tikai vienu plānoto mērķi (uzdevumu).

Kā mazāk būtiskus izaicinājumus sociālie uzņēmēji atzīmēja **tehniskas nepilnības** veidlapu formā, ka “.. vienu gadu bija nolokoti Excel faili, tu vienreiz pildi un pēc tam nevari neko labot neko. Tad pildi no jauna” vai “formatējums varēja pazust” u. tml.

Kā pozitīvos aspektus sociālie uzņēmēji norāda, ka Labklājības ministrija organizē **seminārus** (gan klātienē, gan tiešsaistē) un sniedz **konsultācijas** par veidlapu aizpildīšanu. Atzinīgi novērtēts, ka tika dots arī praktisks piemērs, kā aizpildīt veidlapu. Arī aptaujā respondenti atzinīgi novērtē Labklājības ministrijas sniegtās konsultācijas. No visiem pētījumā iesaistītajiem sociālajiem uzņēmumiem *de jure* Labklājības ministrijas konsultācijas ir saņēmuši tikai 45 % (17) respondentu. No šiem respondentiem 16 sniedza vērtējumu par konsultāciju lietderīgumu. 14 respondenti konsultācijas vērtēja pozitīvi, savukārt divi respondenti tās vērtēja kā daļēji vai mazliet lietderīgas. Viens no respondentiem pamatoja savu vērtējumu – konsultācijas pārsvarā notika mutiski un rakstiskajā saziņā ar citām iestādēm, uz Labklājības ministrijas sniegto informāciju nevarēja pamatoti atsaukties.

Arī pētījuma autori uzskata, ka noderīgas ir Labklājības ministrijas izstrādātās **vadlīnijas sociālā uzņēmuma darbības pārskata aizpildīšanai**²⁶⁸. Tāpat Labklājības ministrijas mājaslapā ir apkopota noderīga informācija gan video, gan prezentāciju formātā par to, kā aizpildīt gada darbības pārskatus. Taču pētījuma autori, pamatojoties uz intervijās un aptaujā gūtajām atziņām, rosina veikt dažus uzlabojumus sociālā uzņēmuma gada darbības pārskata veidlapā. Līdzīgi kā attiecībā uz pieteikšanās dokumentiem, pētnieki ierosina, ka arī gada pārskatu veidlapu varētu veidot uz daļēji automatizētas sistēmas/platformas. Tas ļautu uzņēmējiem noteiktu informāciju izvēlēties no izvēlnēm, piem., 1. punktā “Pamatdarbība un papildu darbības veidi” būtu ieteicams izveidot automātisku izvēli NACE kodiem, kur sociālais uzņēmējs var izvēlēties kodu, bet darbības veida īsais apraksts parādās automātiski. Līdz ar to darbības apraksts būtu īsāks un vienkāršāks.

Ņemot vērā pētnieku ieteikumu sociālā uzņēmuma statusa pieteikuma veidlapas 4. sadaļā ieviest divas papildus kolonnas (mērvienība un skaits), būtu nepieciešams gada pārskata veidlapā ar šādu informāciju papildināt 2. sadaļas 2.2. apakšsadaļu “Pārskata gadam izvirzīto uzdevumu izpilde”. Attiecīgi sociālajam uzņēmējam būtu jānorāda konkrētā uzdevuma mērīšanas veids un lielums.

Ņemot vērā pētnieku ieteikumu sociālā uzņēmuma statusa pieteikuma veidlapas 5. sadaļu papildināt ar informāciju par darbinieku noslodzi, kas ļautu labāk izvērtēt formālu nodarbinātību no reālās, tad gada pārskata veidlapā 2.3.1.2. tabulu būtu ieteicams papildināt ar līdzīgu informāciju, piemēram, norādot noteiktas izvēlnes (līdz 25 %, 26–50 % vai 51–100 %).

Ņemot vērā, ka sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas veidlapā un darbības pārskata veidlapā informācija vietām ir vienāda, tad būtu labi, ja šīs abas veidlapas būtu savstarpēji sasaistītas/ salāgotas, proti, dati automātiski ielasītos sistēmā tajās vietās, kur informācija vienreiz jau ir aizpildīta (piem., vispārīgā informācija par uzņēmumu, NACE kodi utt.). Tāpat autori rosina, ka dažādi paskaidrojumi (kas šobrīd iekļauti vadlīnijas sociālā uzņēmuma darbības pārskata

²⁶⁸ *Vadlīnijas darbības pārskata aizpildīšanai*. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/socialo-uznemumu-gada-darbības-parskati>

aizpildīšanai) lakoniskākā veidā varētu būt iekļauti jau veidlapā kā uznirstoši lodziņi, ja uz tiem tiek uzklikšķināts. Tādējādi pārskata aizpildītājs uzreiz var izlasīt paskaidrojošo informāciju, kas no viņa tiek sagaidīta katra lauka aizpildīšanā.

Pamatojoties gan uz uzņēmēju viedokļiem aptaujā un intervijās, gan atskaišu saturisko analīzi, kopumā var secināt, ka atskaites saturs un tajā prasītā informācija ir pamatota un nepieciešama. Tiek secināts, ka sociālā uzņēmuma darbības pārskata veidlapa, tās pielikums un vadlīnijas tiek vērtētas kā saprotamas un tādas, kas sniedz objektīvu priekšstatu par sociālo uzņēmumu darbību. Daļēji automatizējot, iespējams šo procesu padarīt vienkāršāku un mazāk manuālu, bet vienlaikus iegūstot tādā pašā apjomā nepieciešamo informāciju. Pētnieki uzskata, ka veidlapās apkopotā informācija var kalpot arī kā vērtīgs informācijas avots pētniekiem sociālās uzņēmējdarbības analīzē.

Tāpat arī pētnieki uzsver, ka sociālie uzņēmējipozitīvi vērtē **atgriezenisko saiti** no ministrijas, ja atskaite pirmajā reizē nav iesniegta pilnībā korekta. Kā norāda viena informante, *“bija forši, ka tad, kad es nosūtīju ministrijai, man piezvanīja un atsūtīja e-pastu, kas kurā vietā nav pareizi. Tas man šķita forši, un es to noteikti vairāk pareklamētu, lai cilvēki nebaidās par tām atskaitēm. Ja ir kļūdas, tad ministrija atzvana un nokārto, lai būtu pareizi izpildīts”*. Uzņēmēji norāda, ka daudziem ir bail no administratīvām lietām, bail, ka tiks sodīti par nepareizi aizpildītiem dokumentiem, bet tā vietā uzņēmēji saka *“ministrija nav tas lielais bubulis”*, norādot uz ministrijas atsaucību un palīdzību administratīvos procesos.

5.2.4. Sociālo uzņēmumu komisijas izvērtējums

Sociālo uzņēmumu komisijas darbu reglamentē vairāki tiesību akti: Sociālā uzņēmuma likums, bet galvenokārt MK noteikumi Nr. 101 “Noteikumi par sociālo uzņēmumu komisiju” (tostarp MK noteikumi Nr. 762 “Grozījumi Ministru kabineta 2018. gada 20. februāra noteikumos Nr. 101 “Noteikumi par Sociālo uzņēmumu komisiju” (spēkā stājas 23.12.2020.; MK noteikumi Nr. 173 “Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību”).

Saskaņā ar MK noteikumiem Nr. 101, Sociālo uzņēmumu komisiju veido 10 locekļi, t. sk. no Labklājības ministrijas, Finanšu ministrijas, Ekonomikas ministrijas, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas un Kultūras ministrijas. Pētījumā konstatēts, ka komisijas locekļu skaits ir pietiekami liels, bijušas ieceres to samazināt līdz astoņiem komisijas locekļiem, ko pētnieki uzskata par optimālu skaitu. Taču plānotie grozījumi nav apstiprināti.

Kopumā sociālie uzņēmēji norāda, ka sociālo uzņēmumu komisijas darbs un kopējais statusa piešķiršanas process ir atbilstošs un korekts. Lielākā daļa pētījumā iesaistīto uzņēmumu diezgan vienprātīgi apliecina, ka šāda procedūra ir nepieciešama, un tās laikā tiek uzdoti precizējoši jautājumi par sociālā uzņēmuma darbību: *“Ja runājam par sabiedrisko labumu, tad tur ir jābūt kaut kādam sietam, caur kuru mēs sijājam kaut ko laukā. Tajā ziņā komisija ir tas instruments, ar ko mēs varam kaut ko atsijāt.”* Jo īpaši tiek akcentēts, ka šādas komisijas nepieciešamība ir situācijā, ja sociālajai uzņēmējdarbībai ir paredzēta grantu programma: *“Pie granta piešķiršanas šāda komisija ir vajadzīga obligāti. Bet, ja tur nav tāds atbalsts, tad man grūti pateikt. Tad varbūt vienalga, tad nav ko kontrolēt tik ļoti.”*

Pētījumā intervētie sociālie uzņēmēji izteikuši ierosinājumu – ja Sociālā uzņēmuma likumā identificētie kritēriji būtu precīzāki, tad komisijai būtu tikai formāls uzdevums – pārbaudīt šo kritēriju atbilstību. Un, iespējams, tad pēc šādas komisijas nebūtu nepieciešamības. Kā norāda sociālie uzņēmēji, *“šobrīd komisijai nav piešķirtas plašas tiesības lēmumu pieņemšanā, bet informācija ir pieejama publiskajās datu bāzēs, kā arī ir iespēja pieprasīt papildu informāciju, ja rodas šaubas”, “..var taču vienkārši apskatīties pēc būtības, vai tas, kas uzrakstīts, atbilst patiesībai, un viss”* un *“likās ļoti nopietna, no dažādām ministrijām, bet es neteiktu, ka tas rezultāts būtu ļoti efektīvs, es nesaskatīju tam lielu jēgu”*. Tādējādi tiek akcentēts, ka, iespējams,

sociālā uzņēmuma statusa piešķiršana varētu notikt arī bez sociālā uzņēmēja klātbūtnes. MK noteikumu Nr. 101 "Noteikumi par Sociālo uzņēmumu komisiju" 23. pantā ir noteikts, ka komisijas sēdē var piedalīties ne vairāk kā trīs pārstāvji no katra pretendenta un sociālā uzņēmuma, ar kura darbību saistītie jautājumi tiek izskatīti attiecīgajā sēdē. Tas nozīmē, ka var nepiedalīties sociālais uzņēmējs, bet viņa pārstāvis, kas praksē nereti arī tiek darīts. Taču sociālie uzņēmēji rosināja, ka šis jautājums varētu tikt skatīts arī bez viņu tiešas iesaistes. Tāpat jāatzīmē, ka Labklājības ministrijas eksperti norāda, ka kopš 2020. gada marta (Covid-19 dēļ) sēdes notiek attālināti un pretendentu iesniegumi tiek izskatīti bez viņu dalības sēdē, jo ir izstrādāta cita kārtība.

Tam, ka nebūtu nākotnē vajadzīga šāda komisija, īsti nepiekrīt Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas vadītāja, pamatojot, ka komisijai ir ļoti liela nozīme, jo ir nepieciešams kvalitatīvs daudznozaru skatījums un izvērtējums, vai potenciālais sociālais uzņēmums tiešām radīs sociālo ietekmi. Viņa arī norāda, ka, ja kritēriju atbilstību pārbaudītu tikai formāli, tad rastos risks, vai sociālās uzņēmējdarbības joma veidotos jēgpilni. *"Tur ir daudz citi "slāņi", kas ir jāizvērtē un kam jāpievērš uzmanība,"* viņa norāda.

Sociālie uzņēmēji rosina komisijas sastāvu **papildināt ar cilvēkiem no uzņēmējdarbības vides**. Uzņēmēji akcentē, ka komisijas sēdē jautājumi pamatā bija saistīti ar sociālā uzņēmuma sociālo ietekmi, bet uzņēmējiem *"nav skaidrs, ko tad viņi sagaida no finanšu puses"*. Kā uzskata viena no pētījumā iesaistītajām informantēm, tad *"varbūt tiešām aicināt biznesa cilvēkus komisijā, kas paskatīsies un pajautās kritiski, vai tiešām tā ir uzņēmējdarbība, vai biznesa labums būs. Pārsvārā skatās tikai sociālo aspektu"*. Tajā pašā laikā Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas vadītāja norāda uz pretējo, ka pēdējā laikā no uzņēmējiem dzird, ka komisija pārāk dziļi skatās uz uzņēmējdarbību, analizējot, vai ir dzīvotspējīgs biznesa modelis. Taču kā norādīja komisijas locekļi fokusgrupā, tad nereti tiek uzdoti plašāki jautājumi (t. sk. par uzņēmējdarbības pusi) ar mērķi, lai uzņēmējiem būtu skaidrāka izpratne, ka sociālais uzņēmums ir business, lai tādējādi nodalītu nevalstisko organizāciju darbību no sociālā uzņēmuma (*"lai "dabiska" biedrība / nodibinājums neiet uz sociālo uzņēmuma statusu"*). Kā atzina komisijas locekļi, tad jāsaprot, ka cilvēki var arī nezināt un neizprast atšķirības un iespējas starp šīm dažādām formām. Uz to norāda arī Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas vadītāja: *"Protams, ka ir jāizvērtē, vai kopumā ir tā uzņēmējdarbība, vai ir redzējums par uzņēmējdarbību, bet es nezinu, vai tas ir jādara skrupulozi, izvērtējot tādu ilgtermiņa dzīvotspēju. Tas ir diskutabls jautājums."* Uz šo riska aspektu netieši norāda arī Finanšu ministrijas pārstāve, ka papildus tam pastāv risks pārkāpt komercdarbības noslēpuma un konfidencialitātes aspektus. Autori ierosina izstrādāt konfidencialitātes līgumu, ko paraksta Sociālo uzņēmumu komisijas locekļi, lai izvairītos no riska, ka tiek pārkāpti konfidencialitātes aspekti attiecībā uz sociālajiem uzņēmējiem. Kā arī, pamatojoties uz komisijas locekļu ierosinājumu, pētījuma autori rosina izstrādāt vadlīnijas (potenciālos jautājumus sociālajiem uzņēmējiem), kas ietvers šos detalizētos vērtēšanas aspektus un vienlaikus informēs sociālos uzņēmējus par jautājumiem, kas tiem var tikt uzdoti. Tādējādi komisijas locekļi saskarsies ar mazāk jautājumiem *"kāpēc jūs uzdevāt šādu jautājumu"* un motivēs sociālos uzņēmējus labāk sagatavoties.

Daži sociālie uzņēmēji intervijās norādīja, ka process neesot bijis patīkams **komunikācijas** līmenī. Kā stāsta viena informante: *"Tā attieksme no dažiem bija tāda ļoti, ļoti negatīva, it kā es ietu kaut ko diedelēt. Es jau toreiz negāju par grantu cīnīties, bet par sociālā uzņēmuma statusu, kas man principā dzīvē neko nemaina, atskaitot to, ka ir papildu atbildība."*

Var secināt, ka kopumā komisijas darbs tiek vērtēts atzinīgi, norādot, ka komisijai būtu jāvērtē ne tikai sociālie aspekti, bet arī uzņēmuma biznesa puse. Taču kopumā sociālie uzņēmēji norāda, ka tiesiskais regulējums, tajā skaitā Sociālā uzņēmuma likumā noteikto kritēriju kopums, ir pietiekams, lai komisija varētu pieņemt izsvērtus un pamatotus lēmumus.

Ar komisijas locekļiem tika veikta fokusgrupas diskusija, kā arī izvērtēta komisijas sanāksmes ieraksta gaita, lai sniegtu ieskatu statusa piešķiršanas procedūrā un ar to saistītajos izaicinājumos arī no komisijas locekļu perspektīvas.

Sociālā uzņēmuma pretendenta ietekmes izvērtēšana komisijā notiek, identificējot un analizējot būtiskos specifiskās jomas aspektus. Pieaugot sociālo uzņēmumu statusa iesniegumu skaitam, arvien biežāk parādās tādas **sociālo uzņēmumu pieteikumu situācijas, kas ir līdzīgas iepriekš izskatītajiem pieteikumiem**. Ņemot vērā detalizācijas līmeni, kāds komisijas dalībnieku diskusijās veidojas (pamatojoties uz komisijas locekļu atzinumiem un pētījuma ietvaros veikto komisijas sanāksmju ierakstu analīzi), būtisks efektivitātes faktors ir iepriekšējo precedentu analīzes pieredzes izmantošana, lai pie analogiska apstākļu kopuma nebūtu jāveic pilns detalizēts izvērtējuma cikls.

Komisijas darba kvalitātes būtisks aspekts ir novērst tādas situācijas, kad līdzīgās sociālo uzņēmumu statusa piešķiršanas situācijās tiek pieņemti atšķirīgi lēmumi. Ietekmes būtiskuma vērtēšanā specifiskie aspekti tiek identificēti un novērtēti, balstoties arī uz subjektīvo pieredzi. Tādēļ vērtēšanas precedentu datu bāze var uzlabot komisijas darba efektivitāti. Lai novērstu potenciālās aizdomas par lēmumu subjektivitāti, būtu lietderīgi paplašināt un precizēt sociālo uzņēmumu sniegto informāciju, kas tiek iekļauta reģistrā. It īpaši tas būtu attiecināms uz plānoto aktivitāšu plānu un paredzamo sociālo ietekmi. Ja šie rādītāji tiks iekļauti reģistrā ar zināmu kvantitatīvu novērtējumu (piemēram, nodarbināto mērķa grupas pārstāvju skaits, izglītības pasākumos iekļauto dalībnieku skaits utt.), komisijai būs iespēja daudz precīzāk pārbaudīt paredzamo atbilstību sociālā uzņēmuma prasībām.

Komisijas locekļu fokusa grupas diskusijā tika norādīts, ka **daļu no sēdēs vērtējamajiem aspektiem lietderīgāk būtu apkopot un izvērtēt Labklājības ministrijā pirms sēdes**. Tas primāri attiektos tieši uz iepriekš minētajiem kvantitatīvajiem ietekmes novērtējuma aspektiem. Turklāt attīstot Sociālo uzņēmumu reģistru, būtu iespējams jau iepriekš sniegt komisijai pārskatu par potenciālajiem riska faktoriem, piemēram, norādot dažādus indikatorus par uzņēmuma finanšu stāvokli un riskiem, plānoto aktivitāšu samērīgumu (piemēram, ja uzņēmums plāno piecas reizes palielināt nodarbināto skaitu tuvākajos sešos mēnešos). Attiecīgi komisijas locekļiem jau pirms sēdes būtu sniegta informācija, norādot uz papildu izvērtējamajiem jautājumiem. Līdz ar to komisija varētu mazāk laika tērēt pamatinformācijas pārbaudei. Pētījuma ietvaros veiktā komisijas darba diskusiju analīze liecina, ka pastāv risks izlaist būtiskus ietekmes vērtēšanas faktoros, ja aplūkojamo jautājumu darba kārtībā ir pārāk daudz tehniskas dabas aspektu. Labklājības ministrijas norādītie plāni no 2021. gada komisijai uzticēt tikai ietekmes faktoru izvērtēšanu atbilst šiem novērojumiem un ir paredzams, ka tā rezultātā uzlabosies gan komisijas darba efektivitāte, gan kvalitāte.

Attiecībā uz pētnieku ierosinājumu jāņem vērā būtisks aspekts – Labklājības ministrijas eksperti nedrīkst ietekmēt Sociālo uzņēmumu komisiju pirms atzinuma sniegšanas, jo tad zūd komisijas locekļu objektivitāte lēmumu pieņemšanā. Būtiski ir ievērot arī datu aizsardzības prasības, jo nedrīkst pētīt un iekļaut informāciju par komersantu (ierobežojums attiecas uz informāciju par fiziskām personām), ja tā nav tieši vajadzīga lēmuma pieņemšanai par sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanu vai atteikumu piešķirt. Taču pētnieki uzskata, ka iepriekš minēto aspektu iesniegšana komisijai neradīs šādu risku, bet atvieglos komisijas darbu lēmuma pieņemšanas procesā, sniedzot iepriekš pamatotu un pārbaudītu informāciju.

Komisijas sēžu darba analīze liecina par rūpīgu vērtēšanu pēc būtības, taču tika novērots, ka konsekventi **netiek iztirzāti dažādi ietekmes aspekti**. Tas ir zināmā mērā likumsakarīgi, jo šobrīd sociālo uzņēmumu iesniegumā par sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanu paredzamā ietekme ir jānorāda brīvā apraksta formā, nenorādot konkrētus sasniedzamos rezultātus. Dažos gadījumos apraksts ir tik vispārīgs, ka nav iespējams novērtēt, ko reāli uzņēmums darīs un kādu sociālo ietekmi tas radīs. Piemēram, ja uzņēmums norāda *“veicināt sabiedrības dzīves kvalitātes uzlabošanu, veicot saimniecisko darbību ar labvēlīgu sociālo ietekmi. 88.99 Citur neklasificēti sociālās aprūpes pakalpojumi”*, tad, pēc būtības, nav skaidrs, ar ko tad īsti uzņēmums nodarbosies. Tādēļ ieteicams izstrādāt ietekmes aspektu pārbaudes lapu (ikdienas vērtēšanai), lai konsekventi izsekotu, ka vērtējums ir pilnvērtīgs, un nav balstīts tikai uz izteiksmīgākajiem ietekmes (vai tās

trūkuma) aspektiem. Turklāt, kā atzīmēja komisijas locekļi, lai “novilkto stingrāku robežu”, vai potenciālais uzņēmums atbilst sociālā uzņēmuma konceptam (piem., vides jomā), uzņēmējiem tiek jautāts, vai viņi dod papildu pievienoto vērtību tam, kas jau ir reglamentēts viņu darbībā (piem., atkritumu savākšanas uzņēmumi; ēdināšanas uzņēmums, kas plānoja, ka visus organiskos atkritumus pārstrādās, bet komisija noskaidroja, ka tā ir obligāta prasība un tāpēc nepiešķir statusu).

Tāpat komisijas locekļi fokusgrupā norādīja, ka izaicinājums ir izvērtēt **sociālās ietekmes inovatīvo lomu, jo tā ir atkarīga arī no vietējiem apstākļiem**. Līdz ar to ir grūti izvērtēt atsevišķu sociālo uzņēmumu ideju sociālo ietekmi reģionā, piemēram, konkrētā lauku reģionā vai pašvaldībā. Komisijas locekļiem pietrūkst informācijas par vietējiem apstākļiem, un līdz ar to ir sarežģīti izvērtēt sociālo uzņēmumu idejas unikalitāti un paredzamo sociālo pievienoto vērtību. Pētījuma autori rosina sociālos uzņēmējus mērīt radīto sociālo ietekmi reģionā, pamatojot to ar datiem (piem., šādu pakalpojumu neesamība un to ieviešanas pievienotā vērtība). Komisijas locekļi arī rosināja, ka lietderīga būtu situācijas izvērtēšana uz vietas, taču tas prasa būtiskus cilvēku un laika resursus situācijas izvērtēšanai. Tāpēc pētījuma autori rosina šādu izvērtēšanu veikt pašiem uzņēmējiem, pamatojot detalizētāk situāciju konkrētajā reģionā, novadā, un nepieciešamības gadījumā piesaistīt konkrētās pašvaldības ekspertu (ja ir pamatotas šaubas par sociālā uzņēmēja sniegto datu ticamību). Pašvaldības eksperts varētu sniegt rakstisku atzinumu pirms komisijas sēdes par konkrētā sociālā uzņēmuma sociālās ietekmes nozīmīgumu konkrētajā pašvaldībā.

Lai novērstu situācijas, kad **formāli sociālā uzņēmuma statusa pretendents atbilst likumā noteiktām prasībām, bet komisijas vērtējums pēc būtības atklāj būtiskas nepilnības un riskus**, kas apdraud pretendenta postulētās ietekmes īstenošanu, komisijas darba regulējumā nosakāmas lielākas pilnvaras pieņemt lēmumu uz holistiska vērtējuma bāzes, kas būtu plašāks tvērums nekā pašreiz noteiktie kritēriji. Tomēr šādas pilnvaras būtu jāievieš ļoti piesardzīgi, tajā pašā laikā palielinot un precizējot no uzņēmumiem saņemto informāciju par sasniedzamajiem rezultātiem. Pēc būtības šādas pilnvaras būtu piemērojamas gadījumos, ja formāli uzņēmums atbilst likuma prasībām, bet uzņēmuma kopējais stāvoklis vai pieteikumā norādītā informācija uzskatāma par apšaubāmu vai nereālistisku, piemēram, ja uzņēmums sola sniegt sociālo labumu, izmantojot nezināmas un nepārbaudītas metodes vai produktus. Tas pats attiektos arī uz uzņēmuma finanšu veselības rādītājiem. Strīdīgos vai neskaidros gadījumos komisijai ir tiesības uzaicināt attiecīgās jomas speciālistus (MK noteikumu Nr. 101 “Noteikumi par Sociālo uzņēmumu komisiju” 33. punkts). Līdzšinējā komisijas darbībā šāda prakse jau tiek izmantota, piesaistot jomu ekspertus, un komisijas locekļi atzina, ka šāda sadarbība ir diezgan laba. Biežāk piesaistītie eksperti ir tādās jomās kā medicīnas pakalpojumi un izglītība. Arī pētījuma autori uzskata, ka kopumā šāds risinājums ir lietderīgs, tomēr nākotnē būtu ieteicams izvērtēt iespēju papildu informāciju no attiecīgās jomas ekspertiem (piemēram, Veselības ministrijas, Izglītības un zinātnes ministrijas u. c.) pieprasīt rakstiska atzinuma veidā, piemēram, par uzņēmuma finanšu stāvokli vai paredzamo inovāciju iespējamību.

Saistīta, bet specifiska problēma, ir **reputācijas riski**, kad pretendents piesaka formāli labi vērtējamu sociālā uzņēmuma ideju, taču pretendenta pārstāvja līdzšinējā darbība liecina par potenciāliem riskiem attiecībā uz godprātīgu uzņēmuma darbu. Šāds vērtējums būtu balstāms uz pietiekami objektīviem datiem un vērtējumiem, piemēram, uzņēmēja līdzšinējās uzņēmējdarbības vēsture, plānotās inovācijas objektīvs vērtējums (negatīvi ekspertu vai atbildīgo institūciju atzinumi par līdz šim radītajiem “inovatīvajiem” produktiem vai arī negatīvi attiecīgās jomas ekspertu atzinumi par aktuālo inovāciju). Ja saņemts negatīvs vai šaubīgs atzinums par atbildīgās amatpersonas reputācijas vai uzņēmuma ilgtspējas riskiem, komisija varētu sniegt rekomendācijas uzņēmuma pārvaldes struktūrai, piemēram, izveidojot konsultatīvo institūciju (Sociālo uzņēmuma likuma 5. panta otrā daļa), kurai tiek dotas pilnvaras uzņēmuma lēmumu pieņemšanā, kas varētu būt kā zināms garants uzņēmuma ilgtspējai. Komisijas locekļi fokusgrupā norādīja, ka šobrīd ir

izaicinājums novērst sociālā uzņēmuma reputācijas risku, tāpēc noris diskusijas ar Tieslietu ministriju, kā ietvert likumā reputācijas riskus.

Ja nākotnē tiks izskatīta iespēja investoriem saņemt noteiktu atdevi no investētā kapitāla, tad arī investora piesaiste būtu uzskatāma par zināmu garantu reputācijas risku novēršanai un ilgtspējas nodrošināšanai, jo investors rūpīgāk izvērtē visus riskus un ieguldījumus veic tikai tādā gadījumā, ja potenciālais risks atbilst gaidāmajai atdevei.

Vēl komisijas locekļi kā risku norādīja faktu, kas saistīts ar **mātes un meitas uzņēmumiem, kuru darbība pēc būtības ir ļoti cieši saistīta**, kā arī uzņēmumus, kuriem ir viens un tas pats īpašnieks. Praksē konstatēts gadījums, kad sociālā uzņēmuma pretendents potenciāli nodarbotos ar mātes uzņēmuma mārketingu. Nereti konstatētas situācijas, kad mātes uzņēmums ir nevalstiskā organizācija, un ir grūti novilkt robežu starp biedrību/nodibinājumu un sociālā uzņēmuma darbību (piem., SIA “pelna naudu” kādai biedrībai, kurai ir sabiedriskā labuma organizācijas statuss). Lai šādas situācijas riskus mazinātu, pētījuma autori rosina stingrāk izvērtēt sociālo uzņēmumu radīto sociālo ietekmi. Pozitīvi vērtējams, ka Labklājības ministrija jau tagad šādos gadījumos dod arī saistītās mātes nevalstiskās organizācijas statūtus vērtēšanai.

Komisijas dalībnieku fokusgrupā tika norādīts arī uz grūtībām **veikt kvalitatīvu ietekmes izvērtējumu specifiskās jomās**. Tāpēc saskaņā ar MK 2020. gada 17. decembra noteikumiem Nr. 762 “Grozījumi Ministru kabineta 2018. gada 20. februāra noteikumos Nr. 101 “Noteikumi par Sociālo uzņēmumu komisiju” (spēkā stājas 23.12.2020.) paredzēts ekspertu statusā iekļaut arī Veselības ministrijas un Izglītības un zinātnes ministrijas pārstāvjus. Paredzams, ka tas būs nozīmīgs pienesums šīs problēmas risināšanā, kā arī operatīvākā un efektīvākā komisijas darbā.

Sadarbība ar Labklājības ministriju kopumā tiek vērtēta pietiekami labi. Tas attiecas gan uz līdzšinējo sadarbību, gan arī uz nākotnē paredzētajiem uzlabojumiem. Jau šobrīd tiek strādāts pie mehānisma izveides, kas ļautu komisiju nodrošināt ar esošo un topošo sociālo uzņēmumu pamatrādītājiem (kvantitatīvajiem un administratīvajiem). Šādu informāciju apkopotu un sagatavotu LM un tālāk to nodotu komisijas rīcībā. Tāds mehānisms ievērojami atvieglotu komisijas darbu un ļautu vairāk fokusēties uz ietekmes izvērtēšanu. Tā kā sociālā uzņēmējdarbība Latvijā ir salīdzinoši jauna parādība, arī komisijas darbs tiek nepārtraukti uzlabots. Tas notiek, aktīvi sadarbojoties ar LM, lai izveidotu precīzāku vērtēšanas mehānismu, kas ļautu argumentēti noraidīt nepamatotus pieteikumus. Līdz šim tas ne vienmēr ir bijis iespējams, jo gadās situācijas, kad uzņēmums pēc visiem formālajiem kritērijiem atbilst sociālā uzņēmuma statusam, bet pēc būtības – ne. Tomēr komisijas rīcībā nav instrumentu, lai šādu pieteikumu pamatoti noraidītu un izvairītos no tiesvedības.

5.2.5. Sociālo uzņēmumu reģistra izvērtējums

Kā perspektīvākā Sociālo uzņēmumu reģistra papildu funkcija vērtējama sociālās ietekmes un progresa koncentrēta atainošana. Tas atvieglotu gan operatīvu atbalsta politikas efektivitātes vērtēšanu, gan popularizēšanas un publicitātes iespējas, padarot sasniegtos ieguvumus viegli pieejamus medijiem un citām ieinteresētajām pusēm.

Reģistrā iekļautās informācijas un reģistra izmantošanas izvērtējums

Saskaņā ar Sociālā uzņēmuma likuma 7. pantu ir noteikts, ka ar likuma spēkā stāšanos tiek izveidots Sociālo uzņēmumu reģistrs (turpmāk — reģistrs), kurā elektroniskā formā ieraksta ziņas par sociālo uzņēmumu. Reģistrā jaunākos (aktuālākos) datus iekļauj, vienlaikus saglabājot iepriekš iekļautos (vēsturiskos) datus. Reģistru ved un savā mājaslapā publicē Labklājības ministrija. Reģistrs ir publiski pieejams, izņemot datus, kuru pieejamība ierobežota saskaņā ar normatīvajiem aktiem par komercnoslēpumu un datu aizsardzību.

Reģistra vešanas, aktualizēšanas un izmantošanas kārtību, kā arī reģistra datu saturu nosaka Ministru kabinets (MK noteikumi Nr. 173 IV.). MK 2014. gada 30. septembra noteikumos Nr. 587 “Valsts sociālās politikas monitoringa informācijas sistēmas noteikumi” ir noteikts, ka Sociālo

uzņēmumu reģistrs ir viena no Labklājības ministrijas informācijas sistēmām (5.7. punkts). Tāpat ir noteikts, ka tajā obligāti iekļauj datus saskaņā ar normatīvajiem aktiem par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību (6.¹ punkts). Informācijas sistēmai nepieciešamās ziņas Sociālo uzņēmumu reģistra aizpildīšanai atbilstoši kompetencei sniedz normatīvajos aktos par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību noteiktās institūcijas. Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistrs Sociālo uzņēmumu reģistram sniedz izziņā par juridisko personu norādīto informāciju (17.¹ punkts).

Izvērtējot Sociālā uzņēmuma reģistrā ietvertās sadaļas, autori secina, ka reģistrs sniedz vispusīgu pārskatu par sociālās uzņēmējdarbības veicējiem Latvijā, t. sk. informāciju par:

- pamatinformāciju par sociālo uzņēmumu (nosaukumu, komersanta reģistrācijas numuru, juridisko adresi, kontaktinformāciju, darbības vietas adresi un tīmekļvietnes adresi);
- sociālā uzņēmuma darbības veidu (pamatdarbību un papilddarbību);
- sociālā uzņēmuma sociālo mērķi;
- sociālā uzņēmumā iesaistītajām mērķa grupām, t. sk. īpaši izdalot darba integrācijas sociālos uzņēmumus un norādot tajā nodarbinātās mērķa grupas;
- lēmumu par sociālā uzņēmuma piešķiršanu;
- lēmumu par atbilstību sociālā uzņēmuma statusam;
- lēmumu par sociālā uzņēmuma statusa zaudēšanu;
- finanšu atbalstu un tā apmēru.

Tāpat ir apkopota informācija par Pasākuma dalībniekiem.

Autori uzskata, ka Sociālo uzņēmumu reģistrā ir ietverta būtiska informācija, kas noderīga dažādām ieinteresētajām pusēm – gan potenciālajiem sociālajiem uzņēmējiem (lai varētu gūt priekšstatu par līdzīgā jomā strādājošiem sociālajiem uzņēmumiem), gan pētniekiem un izglītības sektora pārstāvjiem, gan valsts un pašvaldību pārstāvjiem. Lai reģistrs būtu pārskatāmāks un lietotājam ērtāks, autori ierosina to papildināt ar vairākām sadaļām / izvēlnēm.

Reģistra izmantošanu pašvaldībās u.c. iesaistītajās pusēs lielā mērā nosaka tas, vai attiecīgā institūcija ir saskārusies ar kādu sociālo uzņēmumu. Intervējot un aptaujājot pašvaldību pārstāvjus, var secināt, ka vairumā gadījumu sociālā uzņēmuma esamība tiek vērtēta pasīvi, t.i., vai kāds ir pieteicies vai paziņojis par statusa iegūšanu. Līdz ar to primāri būtu nepieciešams vairāk popularizēt reģistra izmantošanu, lai tas visiem iesaistītajiem kļūtu par primāro informācijas avotu par sociālo uzņēmējdarbību savā pašvaldībā vai ietekmes zonā. Nākotnē, veidojot jauno reģistru un integrējot to ar citām datu bāzēm, būtu iespējams izvērtēt papildu funkcionalitātes ieviešanu, kad informācija par sociālā uzņēmuma reģistrēšanas faktu vai darbības rezultātu tiek apkopota un nosūtīta attiecīgajām pašvaldībām vai citām iesaistītajām institūcijām.

Reģistra pilnveidošana

Ņemot vērā, ka Publisko iepirkumu likuma 16. panta otrajā daļā ir noteiktas pazīmes, kādām jāatbilst sociālajam uzņēmumam (kurš var piedalīties privilēģētajā iepirkumā), un atbilstoši CPV kodi, autori ierosina reģistru papildināt ar **CPV kodiem, kas atbilst konkrētajam sociālajam uzņēmumam**, lai tādējādi palīdzētu potenciālajam Pasūtītājam atrast atbilstošos sociālos uzņēmumus.

Sociālo uzņēmumu reģistrā ir iekļauta arī izvēlne “finanšu atbalsts 1” un “finanšu atbalsts 2”, taču nav skaidrs, kāds **finanšu atbalstu** reģistrā ir iekļauts (Labklājības ministrijas un Altum administrētais grants vai kāds cits atbalsta instruments). Autori rosina precizēt reģistrā norādīto informāciju izvēlnē vai iekļaut paskaidrojošo tekstu “tabulas” apakšā, sniedzot skaidrojumu par izvēlnē iekļauto informāciju – kas tiek apzīmēts ar “finanšu atbalsts 1” un “finanšu atbalsts 2”.

Tāpat arī mulsinoši ir trīs izvēlņu lauki, raksturojot **mērķa grupas**: “mērķa grupa 1”, “mērķa grupa 2” un “mērķa grupa 3”. Piemēram, veidojot statistikas apkopojumu par mērķa grupu nodarbinātajiem, nav skaidrs, vai jāapkopo visas mērķa grupas, vai tikai “mērķa grupa 1”. Līdzīgi

kā finanšu atbalsta kontekstā autori rosina precizēt reģistrā norādīto informāciju izvēlnē vai iekļaut paskaidrojošo tekstu “tabulas” apakšā, sniedzot skaidrojumu par izvēlnē iekļauto informāciju – kas tiek apzīmēts ar “mērķa grupa 1”, “mērķa grupa 2” un “mērķa grupa 3”.

No pētniecības viedokļa būtu vērtīgi, ja reģistrā būtu informācija arī par **nodarbināto mērķa grupu skaitu**, proti, cik kopumā sociālajos uzņēmumos tiek nodarbinātas personas ar invaliditāti, romi utt.

Lai atvieglotu pētniecību un izvērtēšanu par sociālo uzņēmējdarbību, autori ierosina iekļaut arī atsevišķu meklētāja lauku “**sociālo uzņēmumu skaits**”, izvēlnē paredzot konkrētus gadus – 2018., 2019. un 2020., lai vieglāk varētu iegūt vispārēju statistiku par sociālo uzņēmumu skaitu valstī un reģionos. Autori secina, ka, atlasot informāciju pēc konkrētā rādītāja, manuāli jāskaita Excel “šūnas” par konkrētajiem uzņēmumiem, tāpēc lietderīgi būtu, ka automatiski parādītos kopējais skaits katrā atlasas kritērijā (jo ne vienmēr nepieciešama detalizēta informācija par konkrēto sociālo uzņēmumu).

Papildus norādītajām izvēlnēm sociālie uzņēmēji intervijā rosina sociālo uzņēmumu reģistra Excel failu **digitalizēt**, veidojot, piemēram, “*digitālo katalogu ar sociālajiem uzņēmumiem, nevis katru reizi lejuplādēt Excel lapu*”, tādējādi padarot apkopoto informāciju par sociālajiem uzņēmumiem ērtāk pārskatāmu. Šāda iecere ir izstrādes procesā. Kā norāda Labklājības ministrijas pārstāvis, šobrīd noris reģistra digitalizēšanas process, kuru plānots noslēgt 2021. gada pirmajā ceturksnī. “*Jaunais variants būs tāds, ka reģistrs – datubāze būs ministrijas lielās datu bāzes sastāvdaļa. Ministrijas datu bāzē ir iekļauti dažādi dati no vairākām nozarēm, jo arī šī datubāze tiek veidota saskarsmē ar citām datubāzēm.*” Labklājības ministrijas pārstāvis norāda, ka klienti varēs piekļūt šai datubāzei no interneta, ievadot savus datus (līdzīgi kā tas notiek citās datu bāzēs, piem., EDS). Tāpat sociālie uzņēmēji varēs iesniegt atskaites šajā datubāzē. Lai iegūtu piekļuvi šai datubāzei, sociālais uzņēmējs uzrakstīs iesniegumu Labklājības ministrijai, un viņam tiks piešķirta piekļuve (parole) ievadīt savus datus. Pozitīvi vērtējams, ka tādā veidā samazināsies manuālais darbs, jo plānots, ka vienīgā darbība, kur **iesaistīts cilvēks (Labklājības ministrijas administrators), būs piešķirt atļauju darboties datubāzē**. Tad sociālais uzņēmējs ar savu paroli varēs ieiet sistēmā un visu nepieciešamo informāciju aizpildīt tiešsaistē. Pozitīvi vērtējams arī tas, ka nebūs viss vienā brīdī jāizdara (varēs ievadīto informāciju saglabāt un tikai tad, kad pilnīgi visa informācija ievadīta, to iesniegt). Autori ļoti pozitīvi vērtē šo ieceri, jo tādējādi tiks atvieglots administratīvais darbs gan uzņēmējiem, gan Labklājības ministrijas pārstāvjiem – nebūs atkārtoti jāievada papildu dati, tie jau glabāsies datubāzē. Kā norāda Labklājības ministrijas pārstāvis, tad līdz šim laikietilpīgs process bija datu pārbaude, sūtot pieprasījumu informāciju pārbaudīt Valsts ieņēmumu dienestā, Nodarbinātības valsts aģentūrā u. c. Izveidojot jauno reģistra datubāzi, viss notiks automatiski (proti, datus varēs automatiski redzēt sistēmā un atbilstoši tiem pārbaudīt informāciju).

Attīstot modernizēto reģistru, būtu ieteicams arī palielināt automatizēto kontroles mehānismu izmantošanu, t. i. palielināt ierobežotas izvēles laukus, kuros esošie vai potenciālie sociālie uzņēmēji var izvēlēties noteiktas atbildes, kuras tiek automatiski pārbaudītas attiecībā uz atbilstību tiesību normām, atbalsta apjomiem utt. Reģistra izveidē būtu lietderīgi integrēt (automatizēt datu importu) citas Latvijā esošās datu bāzes. Piemēram, sadaļā uzņēmumu dati varētu izveidot iespēju ka, ievadot reģistrācijas numuru, visi attiecīgie uzņēmuma rekvizīti tiek ielādēti automatiski: adrese, amatpersonas utt. Šādu funkcionalitāti varētu attiecināt arī uz citiem parametriem, piemēram, darbinieku skaits uzņēmumā iepriekšējā pārskata periodā, no tiem mērķa grupas pārstāvju skaits (norāda pieteicējs vai jau esošs sociālais uzņēmums), tālāk papildus tiek norādīta informācija par plānoto mērķa grupas pārstāvju nodarbināšanu.

Tā kā šobrīd tiek plānota būtiski modernizēta reģistra izstrāde (2021. gada 1. ceturksnis), nav lietderīgi ieguldīt apjomīgus resursus esošās sistēmas modernizācijā. Tomēr pārejas periodā esošo Excel failu varētu izmantot kā testa poligonu, kurā tiek izmēģinātas dažādas jaunā reģistra funkcionalitātes. Piemēram, reģistra pārskatāmības uzlabošanai vairāk izmantot uznirstošos logus

ar uzņēmuma rekvizītiem. Kopējā loģika uznirstošo logu izmantošanai būtu jāpiemēro reģistra izmantotāju vajadzībām. Piemēram, sociālie uzņēmumi (esošie vai topošie) mazāk interesēsies par konkrētā uzņēmuma rekvizītiem (tie attiecīgi neparādās), bet vairāk interesēsies par darbības jomu un plānotajām aktivitātēm – šāda informācija parādīsies uznirstošajā logā.

Ne visos gadījumos, veidojot jauno reģistra versiju, būs iespējams izmantot esošo *Excel* reģistru kā testa poligону. Tas īpaši attiecas uz vēsturiskajiem datiem. Šobrīd reģistrs ir pavisam jauns, tāpēc vēsturisko datu tajā praktiski nav. Nākotnē tādi būs, un ar laiku to skaits un apjoms pieaugs. Jaunajā reģistrā ir jāparedz noteikti algoritmi, kā vēsturiskā informācija tiks arhivēta un pēc pieprasījuma vai vajadzības uzrādīta interesentam.

5.3. Sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupu portretu izvērtējums

5.3.1. Sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupu uzskaitījuma izvērtējums

Saskaņā ar MK 2018. gada 27. marta noteikumu Nr. 173 “Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību” 2. punktu līdz 10.02.2021. tika definētas šādas sociālās atstumtības riskam pakļautās iedzīvotāju grupas (jeb mērķa grupas):

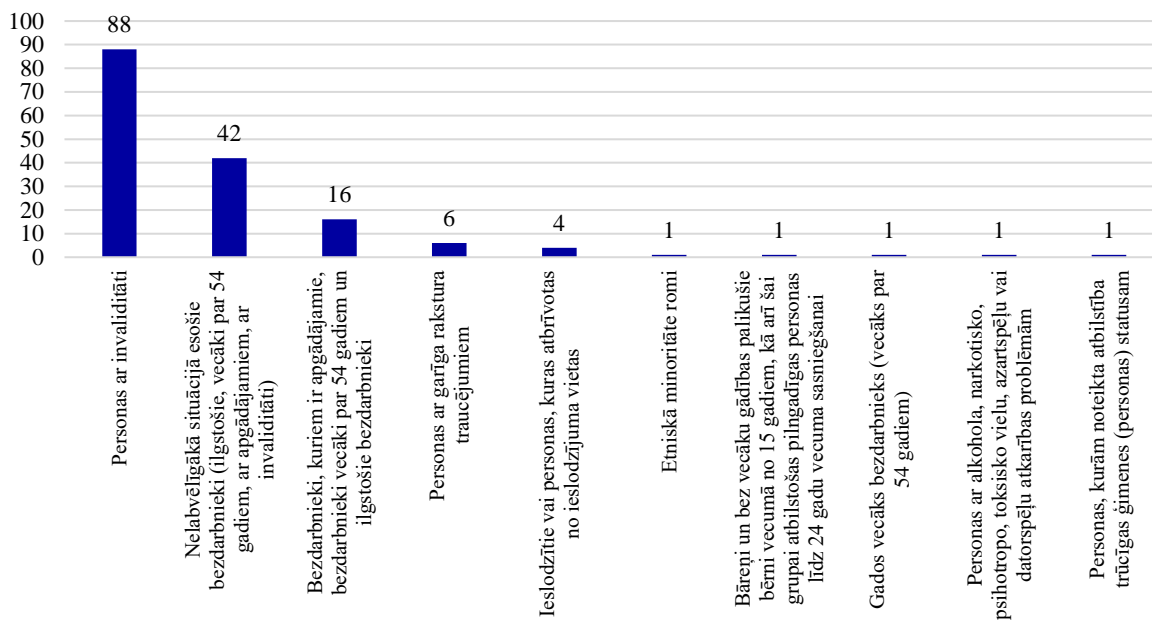
- personas ar invaliditāti;
- personas ar garīga rakstura traucējumiem;
- personas, kurām noteikta atbilstība trūcīgas ģimenes (personas) statusam;
- bezdarbnieki, kuriem ir apgādājāmie, bezdarbnieki, kas vecāki par 54 gadiem, un ilgstošie bezdarbnieki;
- etniskā minoritāte romi;
- ieslodzītie vai personas, kuras atbrīvotas no ieslodzījuma vietas;
- personas ar alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu, azartspēļu vai datorspēļu atkarības problēmām;
- personas, kuru dzīvesvieta ir deklarēta naktspatversmē;
- cilvēktirdzniecības upuri;
- personas, kurām Latvijas Republikā ir piešķirts bēgļa, alternatīvais vai bezvalstnieka statuss;
- bāreņi un bez vecāku gādības palikušie bērni vecumā no 15 gadiem, kā arī šai grupai atbilstošas pilngadīgas personas līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai.

Kopumā var secināt, ka mērķa grupu saraksts ir plašs, tas aptver 11 dažādas mērķa grupas. Taču, ņemot vērā faktu, ka Labklājības ministrija uzklausa sociālo uzņēmēju ierosinājumus un ņem vērā sabiedrībā aktuālās sociālās problēmas, 10.02.2021. stājās spēkā grozījumi MK noteikumos Nr. 173, kuri uzskaitījumam pievieno vēl divas mērķa grupas:

- vecāki vai aizbildnis, kas aprūpē bērnu ar invaliditāti;
- personas, kas aprūpē bērnu pēc pilngadības sasniegšanas, mazbērnu, brāli, pusbrāli, māsu, pusbērnus, vecāku, vecvecāku vai laulāto, ja aprūpējāmais ir persona, kurai noteikta I invaliditātes grupa, vai persona ar garīga rakstura traucējumiem, kurai noteikta II invaliditātes grupa.

Analizējot darba integrācijas sociālajos uzņēmumos nodarbināto skaitu, var secināt, ka galvenokārt tiek nodarbinātas personas ar invaliditāti. Kopumā 2021. gada sākumā darba integrācijas sociālajos uzņēmumos bija nodarbināta 161 persona no MK noteikumos Nr. 173 iekļautajām mērķa grupām (galvenokārt personas ar invaliditāti – 55 % gadījumu, nelabvēlīgā situācijā esoši bezdarbnieki (ilgstošie, vecāki par 54 gadiem, ar apgādājamajiem, ar invaliditāti) – 26 % gadījumu un bezdarbnieki, kuriem ir apgādājāmie, bezdarbnieki vecāki par 54 gadiem un ilgstošie bezdarbnieki – 16 % gadījumu) (skat. 5.10. att.). Uz konkrēto periodu darba integrācijas sociālie uzņēmumi nav nodarbinājuši personas no tādām mērķa grupām kā bēgļi, bezpajumtnieki un cilvēktirdzniecības upuri. Pētījuma autori to skaidro ar izaicinājumiem mērķa grupu

nodarbināšanā (sīkāk – 5.3.2. apakšnodaļā) un nepietiekamajiem atbalsta instrumentiem darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem (sīkāk – 6. nodaļā). Tomēr, neskatoties uz to, ka iepriekš minētās mērķa grupas personas sociālajos uzņēmumos netiek nodarbinātas, sociālajai uzņēmējdarbībai attīstoties un pieaugot sociālo uzņēmumu skaitam, saglabājas sociālajā uzņēmējdarbībā iesaistīto mērķa grupu nodarbināto pieauguma potenciāls. Tāpēc pētījuma autori uzskata, ka šo grupu iekļaušana MK noteikumos Nr. 173 “Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību” ir pamatota un nepieciešama.

5.10. att. Darba integrācijas sociālajos uzņēmumos nodarbināto mērķa grupu pārstāvji 2021. gada sākumā

Avots: autoru veidots pēc LM apkopotās informācijas par nodarbinātajiem mērķa grupu pārstāvjiem (10.02.2021.)

Raksturojot identificētās mērķa grupas, visbiežāk darba integrācijas sociālajos uzņēmumos tiek nodarbinātas **personas ar invaliditāti** (skat. 5.10. att.). Bet būtiski atzīmēt, ka var būt dažādas invaliditātes grupas (t. sk. arī dažādas invaliditātes pakāpes):

- cilvēki ar kustību traucējumiem jeb traucējumiem, kas ietekmē cilvēka kustībspēju. Traucējumi var būt gan rokās, gan kājās. Šiem cilvēkiem var būt nepieciešami noteikti palīglīdzekļi vai palīdzība pārvietoties;
- cilvēki ar maņu traucējumiem. Šis invaliditātes veids pamatā attiecas uz redzes vai dzirdes traucējumiem;
- cilvēki ar garīga rakstura traucējumiem, kas izpaužas kā psihiskās jeb garīgās slimības, intelektuāla, apmācību, kognitīva nevarība vai neiroloģiska invaliditāte saistībā ar nervu sistēmas bojājumiem;
- neredzamā invaliditāte jeb kaut kas, kas ārēji nav redzams, taču ietekmē cilvēka spēju veikt ikdienas aktivitātes. Šajā grupā ietilpst, piemēram, sirds slimības, bojājumi elpošanas orgānos, vēzis, diabēts u. tml.;

- citi invaliditātes veidi, piemēram, bojājumi balss aparātā, fizisks izkropļojums, ādas bojājumi, kā arī kaulu, muskuļu locītavu sistēmas traucējumi, kas neierobežo kustības²⁶⁹.

Sociālajos uzņēmumos tiek nodarbinātas personas ar dažādu invaliditāti, ko pierāda tādu sociālo uzņēmumu darbība kā “Visi Var”, “Sonido”, “BlindArt” u. c.

Lai gan Latvijā darba integrācijas sociālajos uzņēmumos galvenokārt tiek nodarbinātas personas ar invaliditāti, iepriekš veikti pētījumi liecina, ka kopumā šī mērķa grupa tiek sasniegta mazā mērā un personu ar invaliditāti īpatsvars nav sasniedzis vēlamo apmēru²⁷⁰. Vērtējot personu ar invaliditāti nodarbinātības politiku kopumā Latvijā, NVA apkopotā statistika rāda, ka reģistrēto bezdarbnieku ar invaliditāti skaits kopumā ir augsts (2020. gada beigās 8583 jeb 12,3 % no reģistrētā bezdarbnieku kopskaita valstī bija bezdarbnieki ar invaliditāti)²⁷¹. Turklāt vairāk nekā puse (64,5 %) no reģistrētajiem bezdarbniekiem ar invaliditāti ir vecumā virs 50 gadiem, 48,5 % no reģistrētajiem bezdarbniekiem ar invaliditāti ir ilgstošie bezdarbnieki, jaunieši bezdarbnieki (15–24) ir 1,9 %. Darba integrācijas pasākumu ierobežotā ietekme uz personu ar invaliditāti nodarbinātību tika minēta arī diskusijā ar Latvijas Cilvēkiem ar Īpašām vajadzībām sadarbības organizācijas SUSTENTO (turpmāk – SUSTENTO) pārstāvēm Daigu Veinbergu un Lienī Purmalī, kuras no 2018. gada ir iesaistītas Nodarbinātības valsts aģentūras pasākumā “Motivācijas programma darba meklēšanai un mentora pakalpojumi ilgstošajiem bezdarbniekiem ar invaliditāti” kā sociālie mentori ilgstošajiem bezdarbniekiem ar invaliditāti. Diskusijā SUSTENTO pārstāves norādīja, ka sociālo uzņēmumu skaits, kuri īsteno darba integrācijas pasākumus personām ar invaliditāti, ir ierobežots. Pētnieki uzskata, ka personu ar invaliditāti nodarbinātība varētu vēl tikt kāpināta, veicinot darba integrācijas sociālo uzņēmumu attīstību (skat. sīkāk par atbalsta instrumentiem darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem 6. nodaļā).

Attiecībā uz personām ar invaliditāti pētījuma autori pozitīvi vērtē, ka tiek veikta darba integrācijas sociālo uzņēmumu darbības analīze, noris diskusijas ar sociālajiem uzņēmumiem, kā rezultātā sociālajā jomā tika identificēta vēl viena mērķa grupa – **personas, kuru aprūpē ir ģimenes locekļi ar invaliditāti, kuriem ir nepieciešama īpaša aprūpe**. Attiecībā uz bērnu ar invaliditāti īpašo aprūpi jānorāda, ka ģimenes locekļu rūpes par šiem bērniem jeb “mūžīgajiem bērniem” nebeidzas līdz ar 18 gadu jeb pilngadības sasniegšanu, un šiem bērniem vienmēr būs nepieciešams kāds, kas viņus aprūpē. Personas, kuras lielāko daļu sava laika velta sava ģimenes locekļa aprūpei jeb primāri aprūpē ģimenes locekli, dzīve lielākoties ir pakārtota aprūpējamā vajadzībām un bieži ir ierobežotas iespējas iesaistīties izglītībā vai profesionālās pilnveides pasākumos, kas mazina to konkurētspēju un apgrūtina iekļaušanos darba tirgū. Lai gan dažādās dzīves situācijās vairākas personas aprūpē ģimenes locekli ar invaliditāti, piem., abi vecāki vai abi vecvecāki, tomēr tieši tai personai, kura primāri aprūpē ģimenes locekli, ir nepieciešams lielāks atbalsts – nodrošināt iespēju būt nodarbinātai, socializēties un līdzdarboties savas dzīves kvalitātes uzlabošanā. Ņemot vērā šo situāciju, MK noteikumi Nr. 173 tika papildināti, ietverot, jau iepriekš minētās sociālās atstumtības riskam pakļautās divas mērķa grupas – vecāki vai aizbildnis, kas aprūpē bērnu ar invaliditāti; personas, kas aprūpē bērnu pēc pilngadības sasniegšanas, mazbērnu, brāli, pusbrāli, māsu, pusmāsu, vecāku, vecvecāku vai laulāto, ja aprūpējamais ir persona, kurai noteikta I invaliditātes grupa, vai persona ar garīga rakstura traucējumiem, kurai noteikta II invaliditātes grupa.

²⁶⁹ Koroļeva I., Rungule R., Trapenciēre I., Mieriņa I. (2006) *Invalīdu nodarbinātības un ar to saistīto problēmu izvērtējums sociālās atstumtības mazināšanai*. Latvijas Universitātes Aģentūra LU Filozofijas un socioloģijas institūts un Datu Serviss. 131 lpp.

²⁷⁰ *Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas izvērtējums* (2020). Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/BISS_Gala_zinojums_LM_ANO_konv_30062020red_13072020%20%281%29.pdf

²⁷¹ *Pārskats par bezdarba situāciju valstī (decembris)* (2021). Nodarbinātības valsts aģentūra. Pieejams: https://www.nva.gov.lv/sites/nva/files/media_file/parskats-par-bezdarba-situaciju-decembris-2020.pdf

Ja sociālā uzņēmuma darbības izvērtēšanas procesā konstatēs, ka vienu aprūpējamo ir norādījušas vairākas personas, tad kā mērķa grupas nodarbinātais tiks identificēta viena persona, bet pārējās personas klasificētas vienkārši kā uzņēmumā nodarbinātās personas. Sociālie uzņēmēji fokusgrupā pozitīvi novērtēja šāda punkta iekļaušanu MK noteikumos, paužot atzinību, ka tādējādi ministrija ir akceptējusi viņu ierosinājumu papildināt mērķa grupu sarakstu. Arī pētnieki pozitīvi novērtē šo iniciatīvu, kas liecina, ka veidojas pozitīva atgriezeniskā saite no Labklājības ministrijas, uzklusot reālas sociālo uzņēmēju identificētās problēmas un veidojot atbilstošus grozījumus normatīvajos aktos, kā arī tas liecina par šīs jomas attīstību, ņemot vērā aktuālos izaicinājumus. Pētījuma izstrādē autori konstatēja, ka šādas mērķa grupas jau tiek nodarbinātas sociālajos uzņēmumos. Kā stāsta sociālā uzņēmuma “Visi Var” vadītāja E. Viļķina: *“Ir vecāki, kas nevar veltīt pilnu slodzi, strādāt algotu darbu, pie mums ir vairāki vecāki, kas strādā, mēs pakārtojam laiku viņu iespējām (paralēli rūpēm par bērnu).”* Arī fonda “Iespēju tilts” pārstāve norāda, ka viņi strādā ar tādu mērķa grupu kā daudz bērnu māmiņas un bērnu ar invaliditāti māmiņas.

Attiecībā uz otro grupu jau ir veikti grozījumi / papildinājumi MK noteikumos Nr. 173, bet **daudz bērnu māmiņas** nav iekļautas kā īpaša sociālā riska grupa (saskaņā ar CSP datiem 2019. gadā nabadzības riska indekss diviem pieaugušajiem un vismaz trīs bērniem ir 17,7 %, kas liecina par paaugstinātu nabadzības risku). Protams, ja daudz bērnu ģimene kvalificējas trūcīgas ģimenes statusam, tad tā tiek iekļauta sociālā uzņēmuma mērķa grupā. Tādēļ pētnieki uzskata, ka šāda mērķa grupa nav jāiekļauj sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupā, to atsevišķi izdalot. Taču plānotie grozījumi papildināt mērķa grupu sarakstu ar vecākiem un tuviniekiem, kas aprūpē bērnu ar invaliditāti, ir pamatoti un nepieciešami.

Vēl intervijās sociālie uzņēmēji norādīja, ka tiesību akti neparedz atsevišķu mērķa grupu iekļaušanu, kas attiecas uz bērniem, piemēram, **bērni no bērnu namiem, daudz bērnu ģimeņu bērni, internātskolu bērni un krīzes situācijā nonākušu ģimeņu bērni, kuri nav sasnieguši 15 gadu vecumu**. Lai mazinātu risku, ka visa interešu izglītība tiek pieskaitīta sociālajiem uzņēmumiem, tiek rosināts izdalīt specifiskas bērnu mērķa grupas: bērni no bērnu namiem, daudz bērnu ģimeņu bērni un internātskolu bērni, kā arī krīzes situācijā nonākušas ģimenes ar bērniem un bērni bez vecāku gādības (arī pirms pilngadības sasniegšanas), neierobežojot konkrētu vecuma grupu. Šobrīd MK noteikumi Nr. 173 ietver grupu “bāreņi un bez vecāku gādības palikušie bērni vecumā no 15 gadiem, kā arī šai grupai atbilstošas pilngadīgas personas līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai”. Taču ir sociālie uzņēmēji, kas strādā ar bērniem no bērnu namiem, daudz bērnu ģimeņu bērniem, internātskolu bērniem un krīzes situācijā nonākušu ģimeņu bērniem, kas ir līdz 15 gadu vecumam, sniedzot iespēju viņiem uzlabot savu dzīves kvalitāti un apgūt jaunas prasmes un iemaņas. Šo sociālo uzņēmumu darbība visbiežāk atbilst tiem sociālajiem uzņēmumiem, kuru sociālais mērķis ir pakalpojumu sniegšana (ne mazāk kā 30 % no visiem sniegtajiem pakalpojumiem ir sniegti mērķa grupai; jaunajā redakcijā no 2021. gada – sabiedrības grupai), taču tiesību akti neizdala atsevišķi šādu mērķa grupu (vecuma posmā līdz 15 gadu vecumam). Kā atzīmēts 5.1.1. apakšnodaļā, tiek pieļauts, ka šie sociālie uzņēmēji var sniegt pakalpojumus arī plašākām sociālam riskam pakļautajām sabiedrības grupām, bet tās nav definētas tiesību aktos. Proti, saskaņā ar normatīvo regulējumu, kas bija spēkā līdz 2021.04.02., ar pakalpojumu sniegšanu konkrētai mērķa grupai visbiežāk tika saprastas MK noteikumos Nr. 173 identificētās sociālās atstumtības riska grupas. Taču praksē šīs grupas tomēr ir vairākas, aptverot plašākas sabiedrības grupas, kuras ir mazāk aizsargātas, kurām ir sociālas problēmas u. tml., un t. sk. varētu būt arī iepriekš minētie bērni no bērnu namiem, daudz bērnu ģimeņu bērni un krīzes situācijā nonākušu ģimeņu bērni, kas nav vēl sasnieguši 15 gadu vecumu. Pēc 2021. gada 4. februārī veiktajiem grozījumiem MK noteikumos Nr. 173 situācija ir mainījusies, un līdz ar to, cerams, arī sociālo uzņēmēju izpratne par pakalpojumu sniegšanu plašākām sabiedrības grupām.

Tāpat arī tiek rosināts iekļaut mērķa grupu **jaunieši, kam ir grūtības atrast pirmo darba vietu, lai iegūtu pirmo darba pieredzi** (saskaņā ar CSP datiem 2019. gadā nabadzības riska

indekss jauniešiem 18–24 gadu vecumā ir 18,2 %²⁷², bet bezdarba līmenis jauniešu vidū (15–24 gadi) 2020. gadā veidoja 44,1 % no mērķa ²⁷³(⁰⁰⁰). Kā norāda viena informante: “*Īpaši Covid apstākļos atzīt jauniešus par riska grupu; vai vismaz atrast kādu specifiskāku definējumu, lai būtu sociālajiem uzņēmumiem iespēja nodarbināt jauniešus ar papildu atvieglojumiem.*”

Vēl interesants piemērs par mērķa grupām, ko minēja fonda “Iespēju tilts” un darba integrācijas sociālā uzņēmuma “Fregate” pārstāve, – vienkārši **pensionārs**. Saskaņā ar CSP informāciju, tā ir viena no grupām, kas visvairāk pakļauta nabadzības riskam (2019. gadā nabadzības riska indekss pensionāriem (65+) ir 46,7 %, bet vientuļajiem pensionāriem – 71,7 %, kas liecina par augstu nabadzības risku²⁷⁴). Kā intervijā stāsta sociālā uzņēmēja: “*Tā grupa ir nenovērtēta, atstāta un aizmirsta. Iesaistīt šo grupu būtu ļoti vērtīgi. Viņiem ir pieredze, un viņiem ir jābūt sociāli aktīviem, viņi daudzi to arī grib. Viņiem nav ļoti daudz iespēju.*” Fonda “Iespēju tilts” pārstāve skaidro izaicinājumus, ar ko saskaras, pieņemot pensionāru radītos produktus pārdošanai savā veikalā: “*Viņš nevar īsti atnest savu preci uz veikalu. Viņš ar saviem 4 cimdium uz tirgu neies stāvēt, bet veikaliņā viņš tos nevar nodot. Pārējie reģistrējas kā pašnodarbinātie, kā patentmaksātāji, tad viņi samaksā savas patentmaksas, bet pensionārs tā nevar.*” Biedrības pārstāve norāda, ka 50 EUR patentmaksa pensionāram ir ļoti liela summa, jo “*viņš jau nespēj tā saražot*”, tādējādi norādot uz “robiem” tiesību aktos.

Sociālie uzņēmēji norāda – lai paplašinātu mērķa grupu sarakstu, nepieciešams izvērtēt, kādi cilvēki vēršas pēc palīdzības sociālajos dienestos, jo tādā veidā vislabāk var iegūt priekšstatu par mērķa grupām, kam nepieciešama palīdzība un integrācija darba tirgū. Taču tajā pašā laikā tiek norādīts, ka “*ja vēl dažas (2–3) grupas ierakstītu, tad varētu jebkurš strādāt, ja būtu zem tās mērķa grupas. Tur jau tagad ir tik plašas tās mērķa grupas*”.

Pētījuma autori uzskata, ka būtiski paplašināt potenciāli nodarbināmo mērķa grupu sarakstu ir riskanti, tādējādi stigmatizējot noteiktas mērķa grupas, kā arī sarakstu izveidojot pārāk plašu, tādā veidā radot risku, ka sociālo uzņēmumu būs grūti nošķirt no “parasta” uzņēmuma. Turklāt mērķa grupa – personas, kurām noteikta atbilstība trūcīgas ģimenes (personas) statusam – ietver diezgan plašu mērķauditoriju, kurā var ietilpt gan daudz bērnu ģimenes, gan pensionāri. Taču autori uzskata, ka sociālo uzņēmēju paustie ierosinājumi ir ņemti vērā, izstrādājot MK noteikumus Nr. 76 Grozījumi Ministru kabineta 2018. gada 27. marta noteikumos Nr. 173 “Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību”²⁷⁵. Tajos tiek paredzēts, ka vairākas no iepriekš minētajām sabiedrības grupām ir iekļautas – daudz bērnu ģimenes, nepilnās ģimenes, bērni, pensijas vecuma personas (īpaši vientuļie pensionāri), personas ar nepietiekošām, zemām vai darba tirgum neatbilstošām zināšanām un prasmēm, personas, kas slimo ar hroniskām slimībām – tajā sociālo uzņēmumu kategorijā, kas sniedz labumu sabiedrības grupām, kurām ir sociālas problēmas, uzlabojot to dzīves kvalitāti.

²⁷² Nabadzības riska indekss pēc vecuma un dzimuma (%). Pieejams: https://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala_nabadz_nevienl_monetara_nab/NIG030.px/

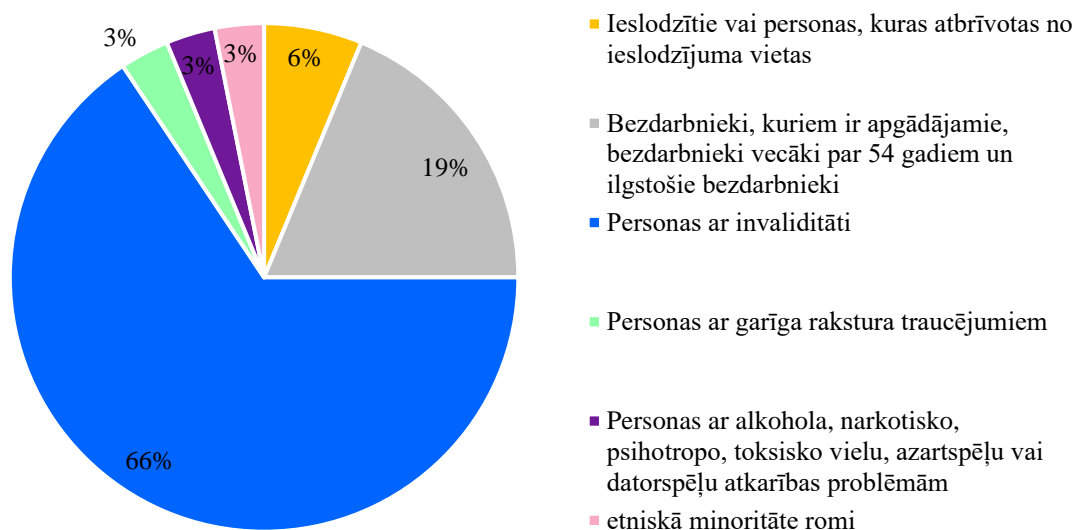
²⁷³ Pārskats par bezdarba situāciju valstī (decembris) (2021). Nodarbinātības Valsts aģentūra. Pieejams: https://www.nva.gov.lv/sites/nva/files/media_file/parskats-par-bezdarba-situaciju-decembris-2020.pdf

²⁷⁴ Nabadzības riska indekss pēc pamatnodarbošanās statusa, dzimuma un vecuma (%). Pieejams: https://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala_nabadz_nevienl_monetara_nab/NIG040.px/

²⁷⁵ MK noteikumi Nr. 76 Grozījumi Ministru kabineta 2018. gada 27. marta noteikumos Nr. 173 “Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/320821-grozijumi-ministru-kabineta-2018-gada-27-marta-noteikumos-nr-173-noteikumi-par-socialas-atstumtibas-riskam-paklauto-iedzivotaju>

5.3.2. Sociālo uzņēmumu pieredze, nodarbinot mērķa grupas personas

Latvijā, līdzīgi kā citās ES valstīs, darba integrācijas sociālajos uzņēmumos galvenokārt tiek nodarbinātas personas ar invaliditāti, retāk – pārējās mērķa grupas. Par to liecina arī Sociālo uzņēmumu reģistrā apkopotā informācija (27.01.2021. gada dati).

5.11. att. Darba integrācijas sociālajos uzņēmumos iesaistītās mērķa grupas Latvijā

Avots: autoru veidots pēc Sociālo uzņēmumu reģistra (27.01.2021.)

Apkopojot Sociālo uzņēmumu reģistrā publicēto informāciju par nodarbinātajām mērķa grupām (informācija apkopota par reģistrā norādīto *mērķa grupu 1*), var secināt, ka lielāko īpatsvaru (66 % jeb 21 sociālajā uzņēmumā) veidot personas ar invaliditāti, 19 % (6) sociālo uzņēmumu gadījumā – bezdarbnieki, kuriem ir apgādājāmie, bezdarbnieki vecāki par 54 gadiem un ilgstošie bezdarbnieki. Divos sociālajos uzņēmumos kā nodarbināmā mērķa grupa norādīti ieslodzītie vai personas, kuras atbrīvotas no ieslodzījuma vietas (taču vienam no šiem sociālajiem uzņēmumiem sociālā uzņēmuma statuss ir atcelts, precīzāk – uzņēmējs no sociālā uzņēmuma statusa ir atteicies). Ievērojami retāk tiek nodarbinātas personas ar garīga rakstura traucējumiem (SIA “RB Cafe”), personas ar alkohola, narkotisko, psihotropo, toksisko vielu, azartspēļu vai datorspēļu atkarības problēmām (SIA “Jāzepa Medus”) un etniskā minoritāte romi (SIA “Sociālais uzņēmums “Malvīna””). Tāpat atzīmējams, ka vienā gadījumā kā otrā mērķa grupa (papildus personu ar invaliditāti nodarbinātībai) atzīmēti arī bāreņi un bez vecāku gādības palikuši bērni vecumā no 15 gadiem, kā arī šai grupai atbilstošas pilngadīgas personas līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai (SIA “Mobilitātes Centrs cilvēkiem ar kustību traucējumiem”). Ņemot vērā visvairāk nodarbinātās mērķa grupas darba integrācijas sociālajos uzņēmumos, autori padziļināti analizē to sociālo uzņēmumu pieredzi, kas nodarbina personas ar invaliditāti, bezdarbniekus, kuriem ir apgādājāmie, bezdarbniekus vecākus par 54 gadiem un ilgstošos bezdarbniekus, kā arī ieslodzītos vai personas, kuras atbrīvotas no ieslodzījuma vietas.

Pētījuma autori uzskata, ka pārējās mērķa grupas ir mazāk pārstāvētas sociālajos uzņēmumos, jo uzņēmēji bieži vien **nezina, kā šīs mērķa grupas atrast**, lai iesaistītu darbā. Šādu mērķa grupu sarakstu publicēšanu ierobežo personu datu aizsardzība, tāpēc, no vienas puses, ir uzņēmēju iespējamā vēlme šādu personu nodarbināt, bet, no otras puses, – nespēja viņus identificēt un atrast. Tas nozīmē, ka šādu personu iesaiste darba tirgū ir aktuāla, bet vienlaikus – apgrūtināta. Tas arī izskaidro faktu, kāpēc šobrīd Latvijā nav neviena sociālā uzņēmuma, kas nodarbina

cilvēktirdzniecības upurus, personas, kuru dzīvesvieta ir deklarēta naktspatversmē, personas, kurām Latvijas Republikā ir piešķirts bēgļa, alternatīvais vai bezvalstnieka statuss, un personas, kurām noteikta atbilstība trūcīgas ģimenes (personas) statusam.

Sociālie uzņēmēji intervijās arī norādīja, ka zināms izaicinājums ir konkrētās **mērķa grupas sociālās un psiholoģiskās īpatnības**. “Redzēju, kā kādreiz “Humusa komanda” cīnījās ar bēgļiem, ka viņi patiesībā negrib strādāt. Ar romiem ir jāstrādā, bet tā ir grūta mērķa grupa dēļ etniskās vēstures. Tāpēc arī rindā nestāv,” tāviens no sociālajām uzņēmējām komentē problēmas ar divām iepriekšminētajām mērķa grupām, kuras Latvijas darba integrācijas sociālajos uzņēmumos ir maz pārstāvētas. Tas faktiski liecina par izaicinājumiem, strādājot ar mērķa grupām, un to, vai uzņēmējs ir gatavs ar to saskarties un pieņemt.

Pētnieki rosina **sociālajiem uzņēmējiem sadarboties ar atbilstošām organizācijām, kas pārstāv dažādu mērķa grupu intereses** (tādējādi gan iegūstot informāciju par potenciālajiem darbiniekiem, gan par mērķa grupas sociālajām un psiholoģiskajām īpatnībām). Piemēram, attiecībā uz romiem iespējams sadarboties ar biedrību “Romu Kultūras centrs”, “Baltijas Romu Biedrība” u. tml. organizācijām. Savukārt attiecībā uz personu ar garīga rakstura traucējumiem iesaisti darba tirgū – sadarboties ar dienas centriem personām ar garīga rakstura traucējumiem (piem., “Cerību māja”, “Rīgas pilsētas “Rūpju bērns”” u. tml.). Savukārt attiecībā uz personām, kurām noteikta atbilstība trūcīgas ģimenes (personas) statusam, pētnieki rosina sociālos uzņēmējus sadarboties ar **pašvaldībām un sociālajiem dienestiem**.

Analizējot esošo sociālo uzņēmumu pieredzēmērķa grupu nodarbināšanā, autori pamatojas galvenokārt uz fokusgrupas diskusijā un intervijās gūtajām atziņām no sociālajiem uzņēmējiem, kuri nodarbina personas ar invaliditāti, ieslodzītos vai personas, kuras atbrīvotas no ieslodzījuma vietas, un bezdarbniekus. Šo mērķa grupu iesaistē ir identificējamās pozitīvas iestrādes autoru iepriekš izvirzītajos priekšlikumos.

Pētījumā secināts, ka lielākā daļa darba integrācijas sociālo uzņēmumu, kuri nodarbina personas ar invaliditāti, uzsver, ka nav saskārušies ar problēmām šīs mērķa grupas iesaistīt darbā, tieši pretēji – vēlme strādāt ir lielāka nekā uzņēmēju iespējas nodarbināt vairāk mērķa grupu pārstāvju. Kā norāda “RB Cafe” vadītājs M. Grāvis, joprojām katru nedēļu saņem vairākus pieteikumus no potenciālajiem darbiniekiem, taču diemžēl Covid laikā viņi ir spiesti nevis pieņemt papildu darbiniekus, bet samazināt esošo darbinieku skaitu. Šādu tendenci apliecina arī iepriekš veiktie pētījumi²⁷⁶, ka personas ar invaliditāti izrāda vēlmi strādāt, bet praksē saskaras ar dažādiem izaicinājumiem darba vietas atrašanās (t. sk. trūkst darba vietu, kas piemērotas personām ar invaliditāti; darba devēji nevēlas pieņemt darbā invalīdus; negatīva attieksme un aizspriedumi pret personām ar invaliditāti; nav pielāgotu darba vietu u. c.). Lai gan personu ar invaliditāti skaits, kuras pēdējo gadu laikā ir iekārtojušās darbā (saskaņā ar NVA datiem 2014. gadā darbā iekārtojās 3088 personas ar invaliditāti, bet 2019. gadā – 4100, tātad pieaugums ir par 33 %) ²⁷⁷, ir pieaudzis, tomēr kopumā autori uzskata, ka šis skaits varētu vēl palielināties, jo īpaši veicinot darba integrācijas sociālo uzņēmumu attīstību. Tāpat jāatzīmē, ka personas ar invaliditāti var strādāt arī “parastajos” uzņēmumos, taču nodarbināšana “parastajos” uzņēmumos rada sava veida riskus uzņēmējiem, proti, Darba likuma 109. panta otrā daļa nosaka darba devējam aizliegumu uzteikt darba līgumu darbiniekam, ja viņš atzīts par invalīdu, izņemot gadījumus, kas ir noteikti Darba likuma 47. panta pirmajā daļā un 101. panta pirmās daļas 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7. un 10. punktā. Uz to norādīts arī iepriekš veiktos pētījumos, ka, lai veicinātu personu ar invaliditāti iesaistīšanu

²⁷⁶ Koroļeva I., Rungule R., Trapenciēre I., Mieriņa I. (2006) *Invalīdu nodarbinātības un ar to saistīto problēmu izvērtējums sociālās atstumtības mazināšanai*. Latvijas Universitātes Aģentūra LU Filozofijas un socioloģijas institūts un Datu Serviss. 131 lpp.

²⁷⁷ *Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas izvērtējums* (2020).

Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/BISS_Gala_zinojums_LM_ANO_konv_30062020red_13072020%20%281%29.pdf

vispārējā nodarbinātībā, ir nepieciešams pārskatīt Darba likumu, kura normas var atturēt darba devējus no personu ar invaliditāti nodarbināšanas²⁷⁸. Autori uzskata, ka darba integrācijas sociālie uzņēmumi šajā ziņā ir atbilstoša darba vieta personām ar invaliditāti, sniedzot abpusēju labumu un izdevīgumu kā darba devējam, tā darba ņēmējam.

Pētnieki konstatēja, ka sociālie uzņēmēji izmanto **kontakts no organizācijām, kuras darbojas ar konkrētu mērķa grupu personām**. Nereti no šo organizāciju iestrādņēm rodas ideja un pamats sociālajam uzņēmumam, kas kalpo kā darba vieta jeb atspēriena punkts konkrētās organizācijas mērķa grupas iesaistei darba tirgū. Šādā veidā ir radies, piem., sociālais uzņēmums “RB Cafe”, kurš sadarbojas ar biedrību “Rīgas pilsētas “Rūpju bērns”” (biedrība rūpējas par cilvēkiem ar garīgās attīstības traucējumiem, bet sociālais uzņēmums nodarbina šīs mērķa grupas personas), arī biedrības “Cerību spārni” aktivitātes ir cieši saistītas ar sociālo uzņēmumu “Visi Var”. Pētnieki uzskata, ka šāda sadarbība ir pozitīvi vērtējama, tādā veidā veicinot mērķa grupu iesaisti darba tirgū, turklāt sociālais uzņēmējs izprot un apzinās potenciālā darbinieka spējas un prasmes.

Kopumā darbinieku “iegūšanas” jeb iesaistes veidi darba integrācijas sociālajos uzņēmumos ir daudzveidīgi – ir darbinieki, kas iegūti, sadarbojoties ar **Nodarbinātības valsts aģentūru** (t. sk. subsidētās darba vietas), kā arī ļoti daudzi ir paši atnākuši uz uzņēmumu vai rakstījuši uzņēmumam, izrādot vēlmi strādāt konkrētajā sociālajā uzņēmumā. Visbiežāk cilvēki norāda, ka nav svarīgi, kāda veida darbs tas būtu, bet svarīgi – ka ir darbs. Vērtējot personu ar invaliditāti nodarbinātības politiku, uzņēmēji norāda, ka būtisks atbalsta instruments ir NVA sniegtie pakalpojumi, un tas akcentēts arī iepriekš veiktos pētījumos²⁷⁹. Pozitīvi vērtējams, ka Nodarbinātības valsts aģentūra paredz atbalstu bezdarbnieku ar invaliditāti iekļaušanai darba tirgū, kas ietver:

- dotāciju bezdarbnieka darba algai (atbalsts pieejams aktīvā nodarbinātības pasākuma “Pasākumi noteiktām personu grupām” ietvaros);
- dotāciju bezdarbnieka darba vadītāja atlīdzībai (atbalsts pieejams aktīvā nodarbinātības pasākuma “Pasākumi noteiktām personu grupām” ietvaros un pasākuma “Pasākumi noteiktām personu grupām bezdarbnieku ar invaliditāti nodarbināšanai uz nenoteiktu laiku” ietvaros);
- dotāciju darba vietas pielāgošanai (atbalsts pieejams aktīvā nodarbinātības pasākuma “Pasākumi noteiktām personu grupām” ietvaros, pasākuma “Pasākumi noteiktām personu grupām bezdarbnieku ar invaliditāti nodarbināšanai uz nenoteiktu laiku” un pasākuma “Apmācība pie darba devēja” ietvaros);
- apmaksātu veselības pārbaudi (atbalsts pieejams aktīvā nodarbinātības pasākuma Pasākumi noteiktām personu grupām” ietvaros);
- dotāciju darbinieka apmācībām (atbalsts pieejams aktīvā nodarbinātības pasākuma “Apmācība pie darba devēja” ietvaros);
- surdotulka, asistenta, ergoterapeita pakalpojumus (pakalpojumi pieejami bezdarbniekiem ar invaliditāti aktīvās nodarbinātības pasākuma “Pasākumi noteiktām personu grupām”

²⁷⁸ Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas izvērtējums (2020). Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/BISS_Gala_zinojums_LM_ANO_konv_30062020red_13072020%20%281%29.pdf

²⁷⁹ Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas izvērtējums (2020). Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/BISS_Gala_zinojums_LM_ANO_konv_30062020red_13072020%20%281%29.pdf

ietvaros, pasākuma “Pasākumi noteiktām personu grupām bezdarbnieku ar invaliditāti nodarbināšanai uz nenoteiktu laiku” un pasākuma “Apmācība pie darba devēja” ietvaros)²⁸⁰.

Intervētie sociālie uzņēmēji galvenokārt norāda, ka ir izmantojuši NVA subsidētās darba vietas (atbalsts bezdarbnieka nodarbināšanai), kuru mērķis ir bezdarbnieku nodarbināšana subsidētajās vai valsts līdzfinansētajās darba vietās, lai palīdzētu bezdarbniekiem izprast darba tirgus prasības, veicinātu bezdarbnieku iekļaušanos sabiedrībā un iekārtošanos pastāvīgā darbā. Pasākumu īsteno ESF projekta “**Subsidētās darbavietas bezdarbniekiem**” Nr. 9.1.1.1/15/I/001 un Nodarbinātības speciālā budžeta ietvaros. Taču sociālie uzņēmēji norāda, ka administratīvais process ir visai ilgs, kā rezultātā var zaudēt potenciālo darbinieku vai arī, no otras puses, – uzņēmējs negrib tik ilgi gaidīt. Viena no sociālajām uzņēmējām intervijā skaidro: “*Visa tā birokrātija ir radīta, domājot par to, ka invalīdiem nav nepieciešams steidzami darbs. Viņiem nav jāuztur ģimene. No vienas puses, ir tās subsidētās darba vietas, atbalsts ir, bet viss notiek tik ļoti nesteidzīgi.*”

No vienas puses, var šķist – pastāv risks, ka sociālais uzņēmējs var izmantot dubulto finansējumu ESF projekta “Subsidētās darbavietas bezdarbniekiem” ietvaros un vienlaikus pieteikties Altum grantam, lai šos līdzekļus izmantotu personu ar invaliditāti darba algām. Taču šāds risks ir novērsts, proti, šī pasākuma īstenošanas laikā darba devējs saņem finansiālu atbalstu no NVA un piedalās pasākuma īstenošanā ar savu privāto līdzfinansējumu (to veido bezdarbnieku ikmēneša darba algas daļa tādā apmērā, lai kopā ar NVA dotācijas daļu bezdarbnieku darba alga sasniegtu vismaz valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas apmēru par pilnu darba laiku; VSAOI iemaksas par pasākumā iesaistītajiem bezdarbniekiem (izņemot, ja VSAOI sedz NVA)). Turklāt programmas nosacījumos ir noteikts, ka darba **devēja privātais līdzfinansējums nevar tikt aizstāts ar cita ES instrumenta/fonda vai tā paša ES fonda citas programmas līdzekļiem, valsts vai pašvaldību finanšu līdzekļiem**. Darba devējs pasākuma īstenošanas laikā nodrošina, ka ir novērsts dubultās finansēšanas risks atbilstoši Eiropas Parlamenta un padomes 2013. gada 17. decembra regulā Nr. 1303/2013, ar ko paredz kopīgus noteikumus par Eiropas Reģionālās attīstības fondu, Eiropas Sociālo fondu, Kohēzijas fondu, Eiropas Lauksaimniecības fondu lauku attīstībai un Eiropas Jūrlietu un zivsaimniecības fondu un vispārīgus noteikumus par Eiropas Reģionālās attīstības fondu, Eiropas Sociālo fondu, Kohēzijas fondu un Eiropas Jūrlietu un zivsaimniecības fondu un atceļ Padomes Regulu (EK) Nr. 1083/2006, 65. panta 11. punktā noteiktajam. Pasākuma īstenošanas laikā darba devējs vienas un tās pašas pasākumā iesaistītās personas atlīdzībai nevar saņemt atbalstu no cita ES instrumenta/fonda līdzekļiem, nedz arī atbalstu no tā paša ES fonda citā programmā²⁸¹. Taču jāuzsver, ka šim projekta finansējumam var pieteikties ne tikai komersanti, bet arī biedrības un nodibinājumi, pašnodarbinātas personas un lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvās sabiedrības (tāpat programmas dalībnieku skaits ir plašāks nekā Altum grantam). Turklāt attiecībā uz šo NVA programmu tiek akcentēta problēma, ka subsidētās darbavietas ir pieejamas ievērojami mazākā apmērā, nekā būtu faktiskais pieprasījums, turklāt dalība pasākumā ir ierobežota laikā, proti, personas ar invaliditāti darbavietas atbalsts ilgst 24 mēnešus, pēc kura tā bieži vien tiek izbeigta²⁸². Pētījuma autori uzskata, ka šādas programmas atbalsts ir nozīmīgs, taču ilgspēja darba integrācijas sociālajos uzņēmumos potenciāli ir lielāka, jo darbinieki tiek pieņemti nevis uz noteikto laiku pasākuma ietvaros, bet visbiežāk uz nenoteiktu laiku. Protams, jāņem vērā, ka darba līgums uz nenoteiktu laiku neizslēdz iespēju darbinieku atbrīvot no darba arī ātrāk, un praksē ir konstatētas situācijas, ka daži darba devēji, beidzoties projektam, var darba līgumu ar darbiniekiem neturpināt.

²⁸⁰ NVA atbalsts bezdarbnieku ar invaliditāti iekļaušanai darba tirgū. Pieejams: <https://www.nva.gov.lv/lv/nva-atbalsts-bezdarbnieku-ar-invaliditati-ieklausanai-darba-tirgu>

²⁸¹ Subsidētās darba vietas (Atbalsts bezdarbnieka nodarbināšanai). Pieejams: <https://www.nva.gov.lv/lv/subsidetas-darba-vietas-atbalsts-bezdarbnieka-nodarbinasanai>

²⁸² NVA atbalsts bezdarbnieku ar invaliditāti iekļaušanai darba tirgū. Pieejams: <https://www.nva.gov.lv/lv/nva-atbalsts-bezdarbnieku-ar-invaliditati-ieklausanai-darba-tirgu>

Uzņēmēji izmanto arī **personīgos kontaktus** mērķa grupu iesaistei, piemēram, *“piedāvāju cilvēkiem, kuriem es vairāk uzticos un zinu – katrs ko var un ko nevar. Tie visi ir tādi zināmi cilvēki no agrākiem laikiem, tāpēc arī bija droši veidot darba integrācijas uzņēmumu, jo zināju, ka ir resursi, kas var darīt”*. Pētnieki konstatē, ka šāda pieredze vairāk raksturīga tajos sociālajos uzņēmumos, kuros vadītājs vai īpašnieks pats ir cilvēks no konkrētās mērķa grupas vai ir izveidojusies laba sadarbība ar mērķa grupu pārstāvju organizācijām, vai ir cita veida sadarbība ar mērķa grupu pārstāvjiem.

Sociālie uzņēmēji sadarbojas arī ar **pašvaldību**, piesaistot konkrētas mērķa grupas uzņēmumam. Visbiežāk šāda sadarbība konstatējama lauku reģionos, kur pašvaldības ir “tuvākas” iedzīvotājiem un komunikācija noris neformālā veidā, dažkārt pat uz savstarpējas pazīšanās bāzes. Kā norāda viena darba integrācijas sociālā uzņēmuma vadītāja: *“Braucam paši uz pagastmāju un sakām: mums ir tādi darbi, vai ir pagastā cilvēki, ko var ieteikt šiem darbiem. Bieži vien tie cilvēki nav ļoti motivēti, jo, ja var saņemt kādu sociālo atbalstu, tad bieži vien to izmanto. Bet šeit savukārt ir fizisks darbs, tas ir reāli smags. Bet pagaidām vienmēr ir izdevies atrast.”* Var secināt, ka sadarbība ar pašvaldību balstās uz sociālo uzņēmēju pašu iniciatīvu, tā notiek vairāk neformālā līmenī, taču pašvaldībai šāda sadarbība ir nozīmīga, risinot lokālās sociāli ekonomiskās problēmas. Autori uzskata, ka jāveicina ciešāka sociālo uzņēmēju un pašvaldību sadarbība, kas var izpausties dažādos veidos. Piemēram, **pašvaldību sociālajiem dienestiem veidojot “sarakstu” ar potenciāli nodarbināmo mērķa grupu cilvēkiem, ko pēc sociālā uzņēmēja pieprasījuma pašvaldība var atklāt** (ievērojot personas datu drošības aspektus), jo nereti sociālie uzņēmēji nezina, kur iegūt mērķa grupu darbiniekus. Organizējot **grantu programmas jaunajiem uzņēmējiem**, pašvaldības **var noteikt priekšrocības tiem uzņēmējiem, kuri risina dažādas konkrētā reģionā/ pagastā aktuālas sociālās problēmas un uzņēmuma darbībā iesaista sociālā riska grupas**. Tāpat arī jāņem vērā, ka sociālais uzņēmums bieži vien neatrodas pilsētas centrā, līdz ar to sociālā riska grupu pārstāvjiem (jo īpaši personām ar invaliditāti vai garīga rakstura traucējumiem) ir fiziski grūti sasniedzams. Tāpēc pašvaldības iespēju robežās varētu segt transporta izdevumus vai sniegt transporta pakalpojumus šo mērķa grupu pārstāvjiem.

Izaicinājumi. Pētījumā konstatēti dažādi izaicinājumi, nodarbinot cilvēkus no mērķa grupām, t.sk. saistībā ar dažādiem valsts un pašvaldību pabalstiem. Piemēram, viena no sociālajām uzņēmējām intervijā norāda: *“Bieži vien tie cilvēki nav ļoti motivēti, jo, ja var saņemt kādu sociālo atbalstu, tad bieži vien to izmanto.”* Tas liecina, ka mērķa grupu pārstāvji nereti izvēlas labāk saņemt **pabalstus no pašvaldības, nevis strādāt algotu darbu par nelielu atalgojumu**. Pašvaldības nodrošina garantēto minimālo ienākumu (**GMI**) – materiālu atbalstu naudas izteiksmē minimālo ikdienas izdevumu apmaksai – un **mājokļa pabalstu**. Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumu (33. pants) tiek noteikts minimālais ienākumu sliekšnis sociālās palīdzības sniegšanai:

- garantētais minimālais ienākumu sliekšnis ir 109 EUR pirmajai vai vienīgajai personai māsaiņniecībā un 76 EUR pārējām personām māsaiņniecībā (var secināt, ka GMI ir paaugstināts no līdzšinējiem 64 EUR);
- trūcīgas māsaiņniecības ienākumu sliekšnis ir 272 EUR pirmajai vai vienīgajai personai māsaiņniecībā un 190 EUR pārējām personām māsaiņniecībā;
- maznodrošinātas māsaiņniecības ienākumu sliekšni katra pašvaldība ir tiesīga noteikt ne augstāku par 436 EUR pirmajai vai vienīgajai personai māsaiņniecībā un 305 EUR pārējām personām māsaiņniecībā, bet ne zemāku par šā panta otrajā daļā noteikto trūcīgas māsaiņniecības ienākumu sliekšni.

Vairākus līdzšinējos normatīvos aktus – par trūcīgās personas vai ģimenes statusa piešķiršanu, garantētā minimālā ienākumu līmeņa (GMI) summu un pabalsta aprēķināšanu, kā arī iztikas līdzekļu deklarācijas saturu – no 2021. gada aizstāj viens tiesību akts: MK noteikumi Nr. 809 “Noteikumi par māsaiņniecības materiālās situācijas izvērtēšanu un sociālās palīdzības

saņemšanu”, kas stājās spēkā 2021. gada 1. janvārī, bet daļā par mājokļa pabalstu – 1. aprīlī (mājokļa pabalsta aprēķināšanas, piešķiršanas un izmaksas kārtība un izdevumu pozīciju minimālās normas mājokļa pabalsta apmēra aprēķināšana). Bet pašvaldības saistošajos noteikumos var noteikt labvēlīgākus nosacījumus izdevumu pozīciju normām mājokļa pabalsta apmēra aprēķināšanai. Var secināt, ka tie ir galvenie pašvaldības materiālā atbalsta veidi iedzīvotājiem ar viszemākajiem ienākumiem vai bez ienākumiem, kas saistoši sociāla riska grupu pārstāvjiem, kas var tikt nodarbināti darba integrācijas sociālajos uzņēmumos.

Ņemot vērā, ka viena no sociālās atstumtības riska grupām, kas definēta MK noteikumos Nr. 173, ir personas, kurām noteikta atbilstība trūcīgas ģimenes (personas) statusam, šis aspekts ir būtisks – attiecīgi motivējot vai demotivējot uzsākt darba attiecības darba integrācijas sociālajā uzņēmumā, jo, sekmējot viņu nodarbinātību, sociālās atstumtības riska grupu indivīdiem palielināsies ienākumi. Pašvaldībai tas ir izdevīgi, jo tādējādi samazināsies pabalstu slogs. Turklāt jāatzīmē, ka pašvaldības trūcīgajiem iedzīvotājiem papildus GMI un mājokļa pabalstam var izmaksāt arī citus pabalstus – pabalstu medicīnas pakalpojumu samaksai, pabalstu bērna izglītībai, audzināšanai. Tas nozīmē – ja pabalsti no pašvaldības ir lielāki nekā iespējas nopelnīt strādājot, mērķa grupu darbinieki nereti izvēlas pirmo iespēju. Iepriekš veikti pētījumi²⁸³ liecina, ka pastāv risks veidoties “pabalstu saņēmēju” kultūrai. Pētījuma autori uzskata, ka šīs problēmas risināšanā nav viena, centralizēta instrumenta vai risinājuma, jo cilvēkam pašam ir jāgrib un jāspēj strādāt. Kā vienu no iespējamajiem risinājumiem autori ierosina, ka **pašvaldību piešķirtie pabalsti tiek apturēti uz laiku (piem., līdz 3 mēnešiem), personai uzsākot darba attiecības. Par laika periodu, kamēr persona strādā, tiek apturēta GMI pabalsta izmaksa, ko pēc tam turpina, ja persona pārtrauc darba attiecības** (tas varētu būt aktuāli, iesaistoties sezonas darbu veikšanā). Pētnieki pieļauj, ka cilvēki, iespējams, baidās, ka, strādājot sociālajā uzņēmumā, materiālie labumi kopumā būs mazāki, nekā saņemot palīdzību no pašvaldības. Tāpēc, lai mazinātu risku palikt bez ieņēmumiem, labāk izvēlas nemaz neuzsākt darba attiecības.

Attiecībā uz citiem valsts pabalstu veidiem, piemēram, **valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu**, tad personas ar invaliditāti var strādāt un saņemt algu, nezaudējot valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu. No 2021. gada 1. janvāra ir paaugstināts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs – personām ar 1. un 2. grupas invaliditāti tas ir atkarīgs no nodarbinātības fakta²⁸⁴. Nestrādājošiem pabalsta saņēmējiem tas ir lielāks, jo tiek piešķirta piemaksa. No vienas puses, tas ir vērtējams pozitīvi, bet, no otras puses, tas nedaudz paaugstina risku, ka persona var nebūt motivēta iesaistīties darba tirgū. Taču autori uzskata, ka atšķirība starp strādājošas un nestrādājošas personas ar invaliditāti pabalsta apmēru ir minimāla, līdz ar to neradīs būtisku risku šī iemesla dēļ neiesaistīties darba attiecībās.

Pabalstu apmērs personām ar invaliditāti ir iedalīts atkarībā no tā, vai persona strādā vai ne. Apkopojumu par pabalstu apmēru skat. 5.2. tabulā.

²⁸³ Dobele L., Dobele A., Zvirbule-Berzina A. (2014) Poverty level as condition for social entrepreneurship development in Latvia. In: *SGEM Conference on Political Sciences, Law, Finance, Economics & Tourism: proceedings of the international multidisciplinary scientific conferences on Social Sciences & Arts, Bulgaria, September 3 – 9, 2014. Vol. 3: Economics & Tourism*, p. 411-418.

²⁸⁴ *Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts invaliditātes gadījumā*. Pieejams: <https://www.vsaa.gov.lv/pakalpojumi/personam-ar-ipasam-vajadzibam/valsts-sociala-nodrosinajuma-pabalsts-invaliditates-gadjuma/>

Grupas	IIN nodokļa atvieglojumi	Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta		Starpība
		Strādājošie	Nestrādājošie	
1. grupa (1. grupa no bērniības)	154	152 (190)	198 (247)	46
2. grupa (2. grupa no bērniības)	154	130 (163)	156 (195)	26
3. grupa (3. grupa no bērniības)	120	109 (136)	109 (136)	0

5.2. tabula. Pabalstu apjoms personām ar invaliditāti

Avots: autoru veidots

No 5.2. tabulas apkopojuma izriet, ka personas, kam ir noteikta pirmās grupas invaliditāte, uzsākot algotu darbu, katru mēnesi zaudē 46 EUR. Samazinājums netiek diferencēts atkarībā no slodzes. Attiecīgi var prognozēt, ka persona ar invaliditāti būtu jānodarbina par vismaz 20 % slodzes, ja tiek maksāta minimālā alga. Pretējā gadījumā motivācija strādāt algotu darbu būs ļoti zema.

Taču tāpat jāatzīmē, ka personu ar invaliditāti īpatsvars trūcīgo personu vidū ir augsts un ar tendenci palielināties (2014. gadā personu ar invaliditāti īpatsvars trūcīgo personu vidū veidoja 10,3 %, bet 2019. gadā – 18,7 %) ²⁸⁵. Kā liecina pētījumi, tad personu ar invaliditāti īpatsvars GMI pabalstu saņēmēju vidū ir palielinājies – no 9,8 % 2014. gadā līdz 17,9 % 2019. gadā ²⁸⁶. Papildus tam personām ar invaliditāti ir noteikti arī citi atvieglojumi, kas ietekmē viņu netiešos ienākumus – iedzīvotāju ienākumu nodokļa atvieglojumi, veselības aprūpes pakalpojumu saņemšanas atvieglojumi, braukšanas maksas sabiedriskajā transportā atvieglojumi, atvieglojumi transportlīdzekļu īpašniekiem, atvieglojumi mājokļa pielāgošanai u. c. Šādu atvieglojumu esamība, protams, ir vērtējama pozitīvi, taču konkrētie atvieglojumi ir atšķirīgi atkarībā no personas vecuma, invaliditātes pakāpes, deklarētās dzīves vietas, nodarbinātības u. c. kritērijiem. Tas nozīmē, ka tie nav attiecināmi uz visu mērķa grupu. Turklāt šie atvieglojumi un visa veida sociālā palīdzība, kas tiek sniegta materiālā izteiksmē, apmēra ziņā ir pārāk maza, lai apmierinātu mērķa grupas vajadzības pēc būtības ²⁸⁷. Tāpēc personu ar invaliditāti iesaiste darba integrācijas sociālajos uzņēmumos ir vēlama un nepieciešama – gan no ekonomiskajiem apsvērumiem, gan sociālajiem ieguvumiem.

Savukārt **bezdarbnieka pabalsts** tiek piešķirts personai, kurai Nodarbinātības valsts aģentūra piešķirusi bezdarbnieka statusu un kuras kopējais apdrošināšanas (darba) stāžs ir ne mazāks par vienu gadu, un par kuru pēdējo 16 mēnešu periodā, pirms bezdarbnieka statusa iegūšanas dienas, obligātās iemaksas bezdarba gadījumam Latvijā ir veiktas ne mazāk kā 12 mēnešus. Bezdarbnieka pabalsta lielums ir atkarīgs no kopējā nostrādāto gadu skaita un

²⁸⁵ Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas izvērtējums (2020). Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/BISS_Gala_zinojums_LM_ANO_conv_30062020red_13072020%20%281%29.pdf

²⁸⁶ Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas izvērtējums (2020). Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/BISS_Gala_zinojums_LM_ANO_conv_30062020red_13072020%20%281%29.pdf

²⁸⁷ Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas izvērtējums (2020). Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/BISS_Gala_zinojums_LM_ANO_conv_30062020red_13072020%20%281%29.pdf

ienākumiem, kādi tika gūti strādājot. Uzsākot darba attiecības, bezdarbnieka pabalsts netiek maksāts. Bezdarbnieka pabalsta regulējums noteikts likumā Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam. Kā intervijā norādīja sociālā uzņēmēja, praksē ir konstatētas situācijas, ka potenciālais darbinieks izvēlas turpināt saņemt bezdarbnieka pabalstu, nevis iesaistīties darba attiecībās. Lai šādu risku mazinātu, no 2020. gada 1. janvāra tika samazināts bezdarbnieka pabalsta apmērs, samazinot izmaksājamo bezdarbnieka pabalsta proporciju par trešo mēnesi no pilna apmēra uz 75 %, par piekto un sesto mēnesi – no 75 % uz 50 %, un par septīto un astoto mēnesi – no 50 % uz 45 % no piešķirtā bezdarbnieka pabalsta (likums Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam). Savukārt no 2022. gada bezdarbnieka pabalsta aprēķināšanai netiks ņemta vērā alga par pēdējiem četriem mēnešiem pirms bezdarbnieka statusa iegūšanas. Šādas izmaiņas veiktas, lai motivētu ātrāku un efektīvāku atgriešanos darba tirgū un pilnvērtīgu iekļaušanos sociālās apdrošināšanas sistēmā.

Tāpat jāatzīmē, ka ir ieviesti labvēlīgāki nosacījumi bezdarbnieka pabalsta saņemšanai periodā līdz 2020. gada 31. decembrim. Proti, bezdarbnieks, nezaudējot bezdarbnieka statusu, var būt nodarbināts īslaicīgos darbos (piemēram, sezonas darbos) divas reizes 12 mēnešu periodā, nepārsniedzot kopā 120 dienas (līdz šim tie bija 2 mēneši jeb 60 dienas). Par laika periodu, kamēr strādā, VSAA aptur piešķirtā bezdarbnieka pabalsta izmaksu, ko pēc tam turpina²⁸⁸. Autori to vērtē pozitīvi, jo tas mudina cilvēku atgriezties darba tirgū. Līdzīgu priekšlikumu autori izvirzīja iepriekš attiecībā uz GMI pabalstu. Ņemot vērā, ka cilvēki baidās zaudēt pabalstus no pašvaldības, viņi labāk izvēlas nestrādāt, bet turpināt saņemt ierastos pabalstus, tā vietā, lai mēģinātu uzsākt darba attiecības.

Vēl autori vērs uzmanību, ka 2020. gada 26. aprīlī stājās spēkā grozījumi likumā Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam, kas nosaka, ka **bezdarbnieka palīdzības pabalstu** varēs pieprasīt cilvēks, kuram piešķirtā bezdarbnieka pabalsta izmaksas periods beidzās 2020. gada 12. martā vai vēlāk un kurš ārkārtējās situācijas dēļ turpināja būt bezdarbnieka statusā. Grozījumi nosaka, ka palīdzības pabalstu piešķir no nākamās dienas pēc tam, kad beidzas bezdarbnieka pabalsta izmaksas periods. Šis atbalsts bez darba palikušajiem paredzēts uz laiku līdz četriem mēnešiem. Bezdarbnieka palīdzības pabalsts ir 180 EUR mēnesī, un tas tiek piešķirts neatkarīgi no tā, cik liels bezdarbnieka pabalsts bijis pirms tam. Piemēram, ja bezdarbniekam pabalsts tā izmaksas pēdējā mēnesī bija 90 EUR, arī tad bezdarbnieka palīdzības pabalsts būs 180 EUR. Autori gan vērs uzmanību, ka par minētajām personām netiek veiktas valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas. Bezdarbnieka palīdzības pabalsti piešķirami un izmaksājami laikā no 2020. gada 12. marta līdz 2021. gada 30. jūnijam.

Sociālie uzņēmēji bieži saskaras ar darbinieku **veselības problēmām**. Kā stāsta viena sociālā uzņēmēja: “*Viens puisis mums bija ar invaliditāti, diezgan jauns, bet viņš, piemēram, izdomā, ka šodien nenāks uz darbu. Vadītājiem un īpašniekiem jābūt tam gatavam, jo situāciju var ietekmēt gan veselības stāvoklis, gan psiholoģiskais stāvoklis.*” Uz to norāda arī citi darba integrācijas sociālo uzņēmumu pārstāvji: “*Mums arī ir tā bijis, kad veselības dēļ cilvēks nevar izturēt. It kā slodze nav, mēs jau tā pielāgojamies katram, bet tomēr kaut kas ir, ka nevar. Tad viņš aiziet, tad mums statistikā parādās mīnuss darba ņēmējos. Mūsu mērķa grupa ir ļoti neprognozējama.*” Personas ar invaliditāti bieži vien strādā nepilnu slodzi, ko ietekmē invaliditātes grupa un invaliditātes raksturs. Iepriekš veikti pētījumi²⁸⁹ liecina, ka nodarbinātību kopumā un tās intensitāti

²⁸⁸ *Bezdarbnieka pabalsts*. Pieejams: <https://www.vsa.gov.lv/pakalpojumi/stradajosajiem/bezdarbnieka-pabalsts/>

²⁸⁹ Koroļeva I., Rungule R., Trapenciēre I., Mieriņa I. (2006) *Invalīdu nodarbinātības un ar to saistīto problēmu izvērtējums sociālās atstumtības mazināšanai*. Latvijas Universitātes Aģentūra LU Filozofijas un socioloģijas institūts un Datu Serviss. 131 lpp.

lielā mērā ietekmē invaliditātes grupa un invaliditātes raksturs²⁹⁰. Nesenie pētījumi pat virza uz to, ka personas ar vieglu invaliditāti būtu iesaistāmas vispārējā nodarbinātībā, otra personu grupa – personas ar invaliditāti, kas var strādāt speciālos apstākļos, piemēram, sociālajos uzņēmumos, un trešā grupa – personas ar ļoti smagu invaliditāti, kuriem nodarbinātība lielā mērā ir pakalpojums un ir nepieciešami nozīmīgi atbalsta pakalpojumi, t.sk., pastāvīgi pieejams mentors²⁹¹. Autori daļēji piekrīt šim stratēģiskajam skatījumam uz diferencētu personu ar invaliditāti nodarbinātības politiku, taču uzskata, ka nebūtu pareizi noteikt, “kuram un kur jāstrādā”. Turklāt veselības problēmas ir raksturīgas visām personām neatkarīgi no invaliditātes smaguma, tāpēc nepieciešams piemērot atbilstošu darba slodzi.

Saskaņā ar Darba likumu darba slodzi var noteikt darba devējs, vienojoties ar darba ņēmēju. Darba devējs un darbinieks var vienoties par tādiem darba līguma nosacījumiem, kas nosaka īsāku darba dienu vai darba nedēļu. Obligāta prasība noteikt nepilnu darba slodzi ir gadījumos, ja to pieprasa grūtniece, sieviete pēcdzemdību periodā līdz vienam gadam, bet, ja sieviete baro bērnu ar krūti, — visā barošanas laikā, kā arī darbiniekam, kuram ir bērns līdz 14 gadu vecumam vai bērns ar invaliditāti līdz 18 gadu vecumam. Var secināt, ka attiecībā uz sociālā riska grupām, kuras nodarbina darba integrācijas sociālajā uzņēmumā, tiešā veidā nav definēta obligāta prasība noteikt nepilnas slodzes darba laiku, taču praksē darba integrācijas sociālo uzņēmumu vadītāji ņem vērā darbinieku spējas un veselību, nosakot atbilstošu darba slodzi, jo īpaši personām ar invaliditāti.

Neprognozējams aspekts darba integrācijas sociālajos uzņēmumos ir fakts, ka personai ar invaliditāti var pienākt rinda uz valsts nodrošinātajiem sociālajiem pakalpojumiem un rehabilitāciju. Kā stāsta sociālā uzņēmuma pārstāve: *“Ik pa laikam kāds no mūsu darbiniekiem pēkšņi nākamajā dienā ir ticis rindā uz rehabilitāciju vai kādiem ilgi gaidītiem pakalpojumiem. Tas nozīmē, ka valsts vai kas par to gādā, absolūti nerēķinās ar to, ka šis cilvēks strādā. Un pēkšņi pēc divām dienām ir piešķirts pakalpojums, līdz ar to mums apstājas darbs. Mums nav darbinieks, atteikties nevar, jo ir ilgi gaidīts. Ir tāda nekoordinācija starp dažādām iestādēm. Pieņemot, ka, ja ir cilvēks ar invaliditāti, tad viņš noteikti to vien dara, kā sēž mājās pie loga un gaida, kad beidzot dabūs to pakalpojumu. Tieši šogad uz pusgadu zaudējam kolosālu kolēģi, kura nevar apvienot. Tas viss notika ļoti pēkšņi.”* Iepriekš veiktie pētījumi²⁹² liecina, ka relatīvi maz ir nodarbināto jauniešu ar invaliditāti, turklāt personu ar invaliditāti nodarbinātībā dominē zemas kvalifikācijas darbs²⁹³. Tas izskaidrojams ar to, ka daļa jauniešu vēl mācās vai dzīvo vecāku apgādībā. Sociālie uzņēmēji uzsver, ka ļoti svarīgi valstiskā līmenī veicināt **mērķa grupu nodarbinātību agrīnā vecumā**, t. i., pēc skolas. Kā norādīja viena no informantēm fokusgrupā, *“ja salīdzinām ar citām valstīm, man patīk Vācijas piemērs, ka cilvēks pēc skolas “nepazūd”. Viss tiek vērsts uz to, lai viņš būtu nodarbināts, ka viņa paša interesēs ir tas, lai viņš būtu nodarbināts. Visa tā nodokļu politika ir tam pakārtota, ko viņš saņem, ja iet uz darbu. Tas arī iemāca jauniešiem strādāt. Diemžēl pie mums atnāk jaunieši, 4–5 gadus pasēdējuši mājās pēc skolas, tad tev ir jāemāca strādāt, tev ir jāemāca nākt uz darbu”*. Tāpat arī OWA vadītāja N. Jermolajeva norādīja

²⁹⁰ Koroļeva I., Rungule R., Trapenciēre I., Mieriņa I. (2006) *Invalīdu nodarbinātības un ar to saistīto problēmu izvērtējums sociālās atstumtības mazināšanai*. Latvijas Universitātes Aģentūra LU Filozofijas un socioloģijas institūts un Datu Serviss. 131 lpp.

²⁹¹ *Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas izvērtējums* (2020). Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/BISS_Gala_zinojums_LM_ANO_konv_30062020red_13072020%20%281%29.pdf

²⁹² Koroļeva I., Rungule R., Trapenciēre I., Mieriņa I. (2006) *Invalīdu nodarbinātības un ar to saistīto problēmu izvērtējums sociālās atstumtības mazināšanai*. Latvijas Universitātes Aģentūra LU Filozofijas un socioloģijas institūts un Datu Serviss. 131 lpp.

²⁹³ *Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas izvērtējums* (2020). Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/BISS_Gala_zinojums_LM_ANO_konv_30062020red_13072020%20%281%29.pdf

(attiecībā uz personām ar invaliditāti), ka *“tas ir ieguldījums nākotnē, jo jāiegulda ir jau tagad, ar vecākiem ir jāstrādā jau no mazotnes, lai viņi bērnus izglīto, nevis ieslēdz mājā. Lai tagad esošie cilvēki iegūst izglītību, mācās, pabeidz skolu un kļūst par profesionāli”*. Uz to norāda arī iepriekš veiktos pētījumos izdarītās atziņas, ka personu ar invaliditāti nodarbinātības politika ir atkarīga no personas iespējām piekļūt atbilstošai izglītībai²⁹⁴.

Arī biedrības “Tuvu” vadītāja L. Cimermane skaidro, ka sākotnēji galvenokārt strādāja ar sociālajam riskam pakļautajām ģimenēm (t. sk. pieaugušajiem), bet šobrīd vairāk fokusējas uz bērniem, jo pieaugušajiem ir ļoti grūti mainīt domāšanas veidu: *“Pirms sešiem gadiem sākām organizēt nometnes, tagad jau redzam, ka ir izveidojusies jauniešu vadītāju grupa, kas paši nāk palīgā jauniešu centra vadītājam. Tas ir tāds liels prieks, ka ir redzami pirmie rezultāti, bet, protams, kaut kādam laikam jāpaiet.”* Uz izaicinājumiem, kas saistīti ar personu ar invaliditāti izglītības līmeni, norādīts arī iepriekš veiktos pētījumos. Proti, šobrīd personu ar invaliditāti nodarbinātībā dominē zemas kvalifikācijas darbs un personu ar invaliditāti nodarbinātības politika ir atkarīga no personas iespējām piekļūt atbilstošai izglītībai²⁹⁵.

Tāpat arī vēl kāda sociālā uzņēmēja norādīja, ka daži jautājumi par mērķa grupu iesaisti jārisina valstiskā līmenī, piemēram, izvēloties nodarbināt mērķa grupu bijušie ieslodzītie. *“Kur es kā uzņēmums varētu meklēt bijušo ieslodzīto? Nu – kur? Jāstrādā ar esošo, lai cilvēks ir socializēts jau pie izešanas,”* norāda uzņēmēja, kura vienlaikus apsver nodarbināt sievietes ieslodzījuma vietās, bet šobrīd nav skaidras sistēmas valsts līmenī, kā to īstenot. Protams, pastāv iespēja sadarboties ar Valsts probācijas dienestu, taču uzņēmēja uzskata, ka resocializācija ir jāveic, kamēr cilvēks atrodas jau ieslodzījuma vietā. Intervētā uzņēmēja uzskata, ka šādas ieceres īstenošana nav tik vienkārša un sistēma nav tik skaidri izstrādāta, kādas darbības uzņēmējam jāveic, lai pieņemtu darbā cilvēku, kas atrodas ieslodzījuma vietā.

Kā izaicinājums sociālā riska grupu nodarbināšanā identificējama arī **mērķa grupu apmācība**. Tas attiecas gandrīz uz visām sociālā riska grupām, kam iepriekšējais izglītības vai apmācību līmenis ir zems. Piemēram, personām, kurām Latvijas Republikā ir piešķirts bēgļa, alternatīvais vai bezvalstnieka statuss, parasti nav valsts valodas zināšanu, kā arī ir nepieciešams laiks, lai iekļautos gan kopējā vidē, gan darbā. Kā komentē viena no sociālajām uzņēmējām: *“Cilvēks ar bēgļa statusu nezina valodu, nesaprot situāciju. Objektīvi viņiem ir nepieciešams laiks iekļauties kopējā vidē, ne tikai darbā.”*

Savukārt personām ar invaliditāti un ar garīgās attīstības traucējumiem vajadzīga speciāla pieeja un **asistenta atbalsts**. Invaliditātes likums nosaka, ka personai ar ļoti smagas vai smagas pakāpes funkcionēšanas ierobežojumu pienākas asistents – fiziska persona, kas sniedz atbalstu tādu darbību veikšanai ārpus mājokļa, kuras tā invaliditātes dēļ nevar veikt patstāvīgi, piemēram, nokļūt vietā, kur tā mācās, strādā, saņem pakalpojumus, pārvietoties un aprūpēt sevi izglītības iestādē, algota darba vietā, būt saskarsmē ar citām fiziskajām un juridiskajām personām, kā arī palīdz personai ar redzes invaliditāti apgūt profesionālās pamatizglītības, profesionālās vidējās izglītības vai augstākās izglītības programmu.

Asistenta pakalpojuma saņemšanas kārtību regulē Ministru kabineta 2012. gada 18. decembra noteikumi Nr. 942 “Kārtība, kādā piešķir un finansē asistenta pakalpojumu pašvaldībā, augstskolā un koledžā”, MK noteikumi Nr. 695 “Kārtība kādā piešķir un finansē asistenta pakalpojumu izglītības iestādē” un MK noteikumi Nr. 698 “Noteikumi par pabalstu par

²⁹⁴ Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas izvērtējums (2020).
Pieejams:
http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/BISS_Gala_zinojums_LM_ANO_konv_30062020red_13072020%20%281%29.pdf

²⁹⁵ Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas izvērtējums (2020).
Pieejams:
http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/BISS_Gala_zinojums_LM_ANO_konv_30062020red_13072020%20%281%29.pdf

asistenta izmantošanu personām ar I grupas redzes invaliditāti”. Tātad, lai palīdzētu personām ar invaliditāti nokļūt darbavietā, izglītības iestādē vai vietā, kur tām sniedz sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, ir iespēja izmantot asistenta pakalpojumu līdz 40 stundām nedēļā. 2015. gadā MK noteikumos Nr. 942 tika veiktas apjomīgas un saturiski nozīmīgas izmaiņas (13.10.2015. grozījumi), kas stājās spēkā no 01.01.2016. Tās noteica, ka (1) turpmāk no valsts budžeta lielāku asistenta pakalpojuma daļu apmaksā, lai palīdzētu personām ar invaliditāti nokļūt darbavietā, izglītības iestādē vai vietā, kur tām sniedz sociālās rehabilitācijas pakalpojumus. (2) Asistenta pakalpojumu var saņemt arī cilvēki, kuri veic saimniecisko darbību un nokļūšanai uz brīvprātīgā darba veikšanas vietu. (3) Tika paplašināts asistenta pakalpojuma sniedzēju loku, iesaistot tajā arī juridiskas personas, jo iepriekš pašvaldībām bija grūtības atrast pakalpojuma sniedzēju, jo asistenta pakalpojumu varēja sniegt tikai fiziskas personas. (4) Tika vienkāršota asistenta atskaitīšanās par sniegto asistenta pakalpojumu u. c. Viss minēto izmaiņu kopums vērsts uz to, lai atvieglotu personu ar invaliditāti iespējas saņemt asistenta pakalpojumu. Taču, neskatoties uz pozitīvajām izmaiņām tiesību aktos, 2019. gadā asistenta pakalpojumu saņēma tikai 60–70 %²⁹⁶OBJ.

Iekļaujot darba tirgū sociālā riska grupu – personas ar alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu, azartspēļu vai datorspēļu atkarības problēmām – i nereti ir vajadzīgs speciālists, kas veic ne tikai profesionālo apmācību, bet arī palīdz sociālu un psiholoģisku problēmu risināšanā, jo īpaši, ja šādas grupas strādā uzņēmumā.

Asistents jeb šajā gadījumā – mentors ir nepieciešams gan patvēruma meklētājiem, gan bēgļiem un personām ar alternatīvo statusu. Saskaņā ar NVA sniegto informāciju, šīs personas var saņemt sociālā darbinieka un sociālā mentora pakalpojumus. Sociālie darbinieki un sociālie mentori ir kā padomdevēji un palīgi, kas palīdz iejusties Latvijas sabiedrībā un uzsākt pastāvīgu dzīvi Latvijā, piemēram, palīdz reģistrēties Nodarbinātības valsts aģentūrā un pie ģimenes ārsta, atvērt bankas kontu, sniedz atbalstu mājokļa meklēšanā un palīdz deklarēt dzīvesvietu, pavada uz skolu bērnus utt. Patvēruma meklētājs sociālā darbinieka un sociālā mentora pakalpojumu var saņemt 3 mēnešus no ierašanās brīža Latvijā vai līdz brīdim, kad tiek piešķirts bēgļa vai alternatīvais statuss. Pēc bēgļa vai alternatīvā statusa iegūšanas šo pakalpojumu var saņemt vēl 12 mēnešus. Taču pētnieki uzskata, ka nereti šīs personas nav sākotnēji informētas par šāda pakalpojuma pieejamību, tāpēc pakalpojums netiek pilnvērtīgi izmantots.

Kopumā raksturojot izaicinājumus darbā ar sociālā riska grupu darbiniekiem, var konstatēt, ka katrai riska grupai ir savi specifiski izaicinājumi (taču lielākā daļa problēmu ir līdzīgas), kas traucē veiksmīgi iekļauties darba tirgū – izglītības un pieredzes trūkums (īpaši jauniešiem un personām ar invaliditāti, garīga rakstura traucējumiem), nepietiekama darba samaksa, veselības un sociālas problēmas. Ņemot vērā faktu, ka Latvijā nav visaptverošu pētījumu par sociālā riska grupu nodarbināšanu un ar to saistītiem izaicinājumiem, autori iesaka izstrādāt pētījumu, apkopojot pozitīvo pieredzi un izaicinājumus pašvaldībās sociālā riska grupu iekļaušanai darba tirgū, t. sk. sociālajos uzņēmumos, lai tādējādi veicinātu šo mērķa grupu iekļaušanos darba tirgū un uzņēmēju motivāciju tās nodarbināt.

5.3.3. Mērķa grupu nodarbinātības darba integrācijas sociālajos uzņēmumos izvērtējums

Darba integrācija ir viena no lielākajām un svarīgākajām sociālo uzņēmumu darbības jomām. Pētījuma veikšanas laikā šajā jomā aktīvi darbojās 24 uzņēmumi no 33, kuri bija pieteikuši darbību šajā jomā. Puse no uzņēmumiem saņēma Altum atbalstu par kopējo summu 45 3081 EUR. Atlīdzības algu izmaksām kopā sastādīja nepilnus 180 tūkstošus EUR, bet vidēji 363 EUR uz

²⁹⁶ Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas izvērtējums (2020). Pieejams:

http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/BISS_Gala_zinojums_LM_ANO_konv_30062020red_13072020%20%281%29.pdf

cilvēku mēnesī. Līdz ar to katra ar atbalsta palīdzību radītā jaunā darba vieta maksā nedaudz vairāk kā 5100 EUR. Tomēr lielākās bažas par naudas izmantojuma lietderību rada fakts, ka lielākā daļa no atbalsta saņēmējiem strādā ar ievērojamiem zaudējumiem. 7 no 10 Altum atbalstu saņēmušie uzņēmumi darbojušies ar negatīvu rezultātu. Rēķinot vidējo zaudējumu % (atmetot ekstrēmo vērtību vienam uzņēmumam, kas sastāda 463 %), tiek iegūts -42%. Šāds rādītājs uzskatāmi parāda, ka ir nopietns pamats prognozēt, ka lielākā daļa šo uzņēmumu nākotnē savu darbību pārtrauks.

Vērtējot sociālos uzņēmumos iesaistītos mērķa grupu pārstāvjus, ir grūti izdarīt pietiekami precīzu analīzi. Sniedzot darbības pārskatus vai piesakoties uz grantu, ir jānorāda mērķa grupas un plānotā/sasniegtā nodarbinātība mērķa grupām. Praksē tas bieži nozīmē, ka uzņēmums norāda vairāk (vai pat visas) mērķa grupas un pēc tam norāda kopējo nodarbinātību. Tādēļ nav iespējams precīzi uzzināt, uz kuru mērķa grupu šis nodarbinātais attiecas. Neskatoties uz to, pētījuma vajadzībām tika veikta nodarbinātības novērtēšana. Lielāko daļu jauno darba vietu ieņem personas ar invaliditāti: 21 no Altum atbalstu saņēmušajiem un 44 sociālie uzņēmumi, kas Altum atbalstu nesaņēma. Ar Altum atbalsta palīdzību darba vietas tika izveidotas 5 ilgstošajiem bezdarbniekiem. 2 šīs grupas pārstāvji tika nodarbināti sociālos uzņēmumos bez Altum programmas atbalsta. Kā pēdējo mērķa grupu (kuru bija iespējams identificēt) var minēt bijušos ieslodzītos.

Lielākās diskusijas sociālo uzņēmēju vidū raisījās par atbalsta veidiem mērķa grupām ar atšķirīgu darba produktivitāti – ieviešot vienotus vai tomēr diferencētus atbalsta instrumentus dažādiem mērķa grupu darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem. Lielākā daļa sociālo uzņēmēju uzskata, ka atbalsta veidiem jābūt vienādiem neatkarīgi no tā, kādu mērķa grupu iesaista: *“Es tos cilvēkus redzu kontekstā ar viņu ikdienu un viņu ģimenēm. Manuprāt, ka visi ir pelnījuši līdzīgu un pilnvērtīgu attieksmi, jo visiem ir ģimene, jāpērk tā pati maize un jābrauc ar to pašu sabiedrisko transportu.”* Uz to norāda arī darba integrācijas sociālā uzņēmuma vadītājs: *“Noteikti, ka nevajag neko dalīt. Jo vienkāršāk, jo labāk. Ja mēs sāksim kaut ko “skaldīt”, tad vēl lielākās “auzās” iebrauksim.”* Taču izskanēja arī tādi viedokļi, ka *“cilvēki ar invaliditāti lielākoties nav vainīgi pie tā, ka viņiem ir tāda situācija. Trūcīgie cilvēki gan, tā vairāk ir viņu izvēle”,* tādējādi rosinot diferencēt atbalsta veidus dažādām mērķa grupām.

Fokusgrupas diskusijā par darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem un tiem nepieciešamo atbalstu izskanēja priekšlikums: **darba integrācijas uzņēmumiem, kas nodarbina personas ar invaliditāti, noteikt valsts kompensāciju darba devēja nodoklim, proti,** uzņēmums samaksā darba devēja nodokli, bet valsts to pēc tam kompensē. Līdzīga situācija ir arī citās Eiropas valstīs, piemēram, Norvēģijā. Kā izpētījusi sociālā uzņēmuma “Visi Var” vadītāja E. Viļkina, tad *“Norvēģijā ir valsts noteiktās 300 kronas, ko cilvēks saņem, ja vienkārši ierodas darbā. Protams, viņš tur arī strādā. Tad tu kā uzņēmējs skaties, kas ir tā daļa, ko tu vari samaksāt šim cilvēkam vēl papildus. Tā ir tā drošība. Un tas cilvēks arī zina, ka to summu viņš mēnesī saņems. Un tad tu kā uzņēmējs rēķini klāt pēc padarītā darba. Šobrīd tā nodokļu daļa ļoti daudz “apēd” finansējumu, ka tev nav ko atgriezt attīstībai, jo tev jānodrošina ikdienas izdevumi, kas ir ļoti lieli.”* Šādas situācijas nepieciešamību un aktualitāti pamatoja vēl viens no darba integrācijas sociālā uzņēmuma vadītājiem, skaidrojot, ka parasti cilvēki saņem pabalstus no sociālā dienesta, bet *“variants B – virzām viņu uz darbu. Un, ja virzām uz darbu, tad to summu sūtam līdzī uzņēmējam atbalsta formā”.* Tas mazinās pabalstu saņēmēju kultūras veidošanos un veicinās cilvēku līdzdarbošanos un iesaistīšanos. Uzņēmēji arī norāda, ka darba devēja nodokļa kompensācija valstij neradīs milzīgu slogu, jo darba integrācijas uzņēmumu šobrīd Latvijā nav tik daudz (saskaņā ar LM datiem – 30 darba integrācijas sociālie uzņēmumi, 14.09.2020.).

Uzņēmēji rosināja arī ieviest plašākus atbalsta veidus tieši darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem, ne tikai darba devēja nodokļa kompensāciju, bet kopumā **valsts obligāto sociālo iemaksu subsidēšanu, darba algas daļas subsidēšanu gan nodarbinātām mērķa grupām, gan speciālistiem, kas sniedz atbalstu mērķa grupu pārstāvjiem.** Pozitīvs signāls šajā virzienā ir Labklājības ministrijas plānotais fiskālais finanšu atbalsta veids, kas paredz atbalstu mērķa grupām, kas ir personas ar invaliditāti un personas ar garīga rakstura traucējumiem (primāri šīm

mērķa grupām, ņemot vērā to zemo darba produktivitāti). Proti, no 2021. gada tiek plānots darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem **sociālās apdrošināšanas iemaksas (darba devēja daļu – 23,59 % no 2021. gada) kompensēt** no struktūrfondu projekta līdzekļiem. Pētnieki šo atbalsta veidu vērtē kā svarīgu, un to nākotnē būtu nozīmīgi paplašināt, aptverot plašākas sociālā uzņēmumā nodarbinātās mērķa grupas (ne tikai personas ar invaliditāti un garīga rakstura traucējumiem). Par šādas ieceres paplašināšanu Labklājības ministrijas pārstāvji ir piesardzīgi, norādot uz riskiem, kas var veidoties, piemēram, ka personas ar invaliditāti vai citu mērķa grupu darbiniekus pieņems darbā tikai tādēļ, ka viņiem “nāk līdz nauda”, nevis pēc būtības. Labklājības ministrijas pārstāvji uzsver, ka fiskālu stimulu ieviešana ir efektīva un nepieciešama, bet to ieviešanai jābūt samērīgai un saprātīgai, lai “nesabojātu” sociālās uzņēmējdarbības ideju kopumā. Taču, tā kā Latvijā šobrīd nav būtisku finanšu stimulu sociālajiem uzņēmumiem, tad šādas ieceres īstenošanu pētījuma autori uzskata par pozitīvu virzību darba integrācijas sociālo uzņēmumu atbalstīšanā, izmantojot fiskālos finanšu instrumentus.

Uzņēmēji arī rosina paplašināt **Nodarbinātības valsts aģentūras programmas** un samazināt birokrātisko slogu (atskaites). Kā intervijā norādīja viens no informantiem, “*sociālajiem uzņēmumiem būtu jāgarantē iespēja saņemt vismaz 5 subsidētās darba vietas*”. Kopumā sociālie uzņēmēji atzinīgi vērtē Nodarbinātības valsts aģentūras aktīvā nodarbinātības pasākuma “Pasākumi noteiktām personu grupām” ESF projekta “Subsidētās darbavietas bezdarbniekiem” Nr.9.1.1.1/15/I/001 un Nodarbinātības speciālā budžeta ietvaros esamību mērķa grupu integrācijas sekmēšanai.

Vēl viens ierosinājums, kā valsts varētu atbalstīt darba integrācijas uzņēmumus, ir **PVN likmes samazināšana, piemēram, uz 12 %**. Uzņēmēji gan norāda, ka ir vērsušies valsts iestādēs ar šādu ierosinājumu, bet šobrīd tas ir palicis bez atbildes. Šāda atbalsta veida priekšrocība būtu salīdzinoši vienkāršā administrēšana. Tomēr pastāv arī virkne risku. PVN likme ir vairāk piesaistīta konkrētu preču un pakalpojumu veidam. Tāpēc, nosakot vienotu samazinātu PVN likmi konkrētam uzņēmumu lokam, pastāv risks, ka šāds atbalsta veids tiks izmantots nodokļu optimizācijas shēmās. Tādēļ šāda atbalsta shēma noteikti būtu jāizvērtē salīdzinājumā ar citām atbalsta formām, izvērtējot potenciālos riskus un iespējamus zaudējumus valsts budžetā.

Šobrīd nodokļu politika un atbalsta instrumenti darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem ir minimāli, bet uzņēmumu atbildība ir nesamērīga pret ieguvumiem no sociālā uzņēmuma statusa.

SUSTENTO pārstāvju rekomendācijas darba integrācijas veicināšanai sociālajos uzņēmumos orientējās uz mērķa grupas iesaistīšanas pasākumiem un tām nepieciešamo atbalstu. SUSTENTO pārstāvju rekomendācijas iekļāva: darba līgumu slēgšanu ar mērķa grupu pārstāvjiem uz nenoteiktu laiku; pārbaudes laiku subsidēto darba vietu kontekstā; Nodarbinātības valsts aģentūras sadarbību ar sociālajiem uzņēmējiem mērķa grupu pārstāvju nodarbinātības veicināšanā; atbalsta personu darba vietā; saprātīgi pielāgotu darba laiku; atbalsta mehānismu pakāpeniska patraukšanu līdz ar personas iekļaušanos darba tirgū.

Balstoties uz SUSTENTO pārstāvju pieredzi Nodarbinātības valsts aģentūras pasākumā “Motivācijas programma darba meklēšanai un mentora pakalpojumi ilgstošajiem bezdarbniekiem ar invaliditāti”, viens no būtiskākajiem aspektiem mērķa grupas pārstāvju iekļaušanai darba tirgū ir noteiktība. Darba līgumu noslēgšana uz nenoteiktu laiku rada stabilitātes sajūtu. Pašlaik viens no būtiskākajiem atbalsta mehānismiem mērķa grupu iekļaušanai darba tirgū Nodarbinātības valsts aģentūras aktīvās nodarbinātības pasākums „Pasākumi noteiktām personu grupām” jeb subsidēto darbavietu finanšu atbalsta sniegšanas mehānisms veicina darba līgumu slēgšanu uz noteiktu laiku – finanšu atbalsts darba devējam ir pieejams 12 mēnešus par katru mērķa grupas pārstāvi.

Mērķa grupu pārstāvju vēlme iesaistīties nodarbinātībā uz noteiktu laiku var atšķirties. Daži to var uzskatīt par iespēju, bet daži par laika tērēšanu, jo nav garantēta ne darba vieta, ne atalgojuma līmenis pēc 12 mēnešiem. Negatīvu ietekmi uz darba integrācijas veicināšanu, izmantojot subsidēto darbavietu atbalsta mehānismu, rada pārbaudes laika nepiemērošana

darbiniekiem, kuri saņem subsidēto darbavietu finansējumu. Pārbaudes laika nepiemērošana veicina formālu darba integrāciju, darba devējiem nedodot iespēju pārliecināties par darbinieka atbilstību amatam, kas ietekmē arī darba līguma noslēgšanas noteikumus.

SUSTENTO pārstāvji uzskata, ka sadarbība starp uzņēmumiem (t.sk. sociāliem uzņēmumiem) un Nodarbinātības valsts aģentūru varētu ievērojami veicināt darba integrāciju mērķa grupu vidū. Pašlaik uzņēmumi piesaista mērķa grupu pārstāvjus, izmantojot savus iekšējos resursus vai sadarbojoties ar NVO sektoru. Sadarbība starp Nodarbinātības valsts aģentūru un privāto sektoru ir ļoti ierobežota, ko būtiski ietekmē Nodarbinātības valsts aģentūras kapacitāte. Vadoties pēc Fizisko personu datu apstrādes likuma, Nodarbinātības valsts aģentūra nav tiesīga izpaust informāciju par mērķa grupu pārstāvjiem, tādēļ Nodarbinātības valsts aģentūrai ir aktīvi jālīdzdarbojas mērķa grupas pārstāvju iesaistes pasākumos.

SUSTENTO pārstāvji min arī vairākus atbalsta mehānismus darba vietā, piemēram, atbalsta persona no uzņēmumā jau strādājošiem darbiniekiem, kura pienākumos ietilptu jauno darbinieku iepazīstināšana ar darba vidi un pienākumiem. Saprātīgi pielāgots darba laiks arī sniegtu būtisku atslogu mērķa grupas pārstāvjiem, kuri ilgstoši nav bijuši iesaistīti darba tirgū vai kuriem veselības apsvērumu dēļ ir nepieciešama individuāla pieeja.

Vēl viens būtisks faktors darba integrācijas veicināšanai ir atbalsta mehānismu pēctecība. Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumu, sākot no 01.01.2021., trūcīgas mājsaimniecības ienākumu sliekšnis ir 272 EUR pirmajai vai vienīgajai personai mājsaimniecībā un 190 EUR pārējām personām mājsaimniecībā. Savukārt maznodrošinātas mājsaimniecības ienākumu sliekšni katra pašvaldība ir tiesīga noteikt ne augstāku par 436 EUR pirmajai vai vienīgajai personai mājsaimniecībā un 305 EUR pārējām personām mājsaimniecībā, bet ne zemāku par šā panta otrajā daļā noteikto trūcīgas mājsaimniecības ienākumu sliekšni.

Diskusijā ar SUSTENTO pārstāvjiem tika norādīts, ka līdz ar izmaiņām nodarbinātības statusā tieši trūcīgas un maznodrošinātas personas/mājsaimniecības statusa zaudēšana visvairāk ietekmē mērķa grupu pārstāvjus. Ir gadījumi, kad jaunajā darba vietā nodrošinātais atalgojums nebūtiski uzlabo personas/mājsaimniecības finansiālo stāvokli. Tiesa gan, situācijas un gadījumi būtiski atšķiras, jo gan noteiktie ienākumu līmeņi, gan atbalsta mehānismi atšķiras katrā Latvijas pašvaldībā. Piemēram, Rīgas domes saistošie noteikumi Nr. 202 nosaka, ka personas, kuras dzīvo vienas (dzīvoklī) un saņem vecuma vai invaliditātes pensiju un kuru ienākumi nepārsniedz 400 EUR, ir uzskatāmas par maznodrošinātām personām. Lai uzlabotu materiālo stāvokli, šīs personas iesaistās darba tirgū: to ienākumu līmenis sasniedz 450 EUR, un persona zaudē maznodrošinātas personas statusu un ar to saistītos atvieglojumus:

1. nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumu 70 % apmērā;
2. dienas centra pakalpojumu bezpajumtniekiem un maznodrošinātajiem Rīgas iedzīvotājiem;
3. siltu maltīti kādā no četrām zupas virtuvēm Rīgā;
4. iespēju saņemt ēdināšanas pakalpojumu kādā no vienpadsmit siltā ēdiena izsniegšanas vietām Rīgā;
5. palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā;
6. bezmaksas juridisko palīdzību;
7. Eiropas atbalsta fonda vistrūcīgākajām personām pārtikas un pamata materiālās palīdzības pakas;
8. AS "Latvenergo" nodrošināto elektroenerģiju par zemāku cenu.

Līdz ar to var rasties situācijas, kad mērķa grupu pārstāvji izrāda pretestību pret iesaistīšanos darba tirgū, jo valsts un pašvaldību nodrošinātie atbalsta mehānismi būtiski pārsniedz finansiālos ieguvumus, kuri ir saistīti ar nodarbinātību mazapmaksātos darbos. Tāpēc, lai veicinātu darba integrāciju, būtu jāapsver atbalsta mehānismu pakāpeniska pārtraukšana, t.i., uzsākot darba attiecības, mērķa grupas pārstāvis kādu ierobežotu laiku turpina saņemt visus atvieglojumus, kas viņam pienācās pirms darba uzsākšanas. Efektīvākā būtu individuāla pieeja, kur sadarbībā ar

pašvaldību sociālo dienestu pārstāvjiem tiek lemts par personai visbūtiskākajiem atbalsta mehānismiem, piemēram, atļaidēm elektroenerģijai, un šī atbalsta mehānisma piemērošanas kārtību vai periodu.

5.4. Galvenie rezultāti, secinājumi un priekšlikumi

1. Attiecībā uz sociālā uzņēmuma identificēšanas kritērijiem pētījumā konstatēts, ka uzņēmējiem, kam ir iepriekšēja pieredze projektu veidošanā vai uzņēmējdarbībā, kritēriju izpilde nesagādā būtiskas problēmas vai apgrūtinājumu, piesakoties sociālā uzņēmuma statusam un aizpildot atbilstošos dokumentus. Taču ir identificējami izaicinājumi, ar ko saskaras sociālie uzņēmēji kritēriju izpildē.

- **Sociālais mērķis.** Sabiedrībā un potenciālo sociālo uzņēmēju vidū bieži valda priekšstats, ka sociālais uzņēmums ir tiešā veidā saistīts ar sociālās atstumtības riska grupu nodarbināšanu vai pakalpojumu sniegšanu mērķa grupām, neizprotot, ko nozīmē “cits” sociālais uzņēmums. Tas skaidrojams ar uzņēmēju iepriekšējās pieredzes un zināšanu trūkumu sociālajā uzņēmējdarbībā, sociālo mērķu definēšanā un tiesību aktu pārzināšanā (“lasīšanā”). Lai veicinātu izpratni par sociālo uzņēmumu darbību dažādās jomās (ne tikai darba integrācijā), autori rosina papildināt Sociālā uzņēmuma likuma 2. pantu “Sociālā uzņēmuma jēdziens” ar trešo daļu ar sociālā uzņēmuma plašāku skaidrojumu, ietverot tajā iespējamās sociālā uzņēmuma darbības virzienus/ veidus: *Sociālais uzņēmums var sekmēt sociālās atstumtības riska mērķa grupu (atbilstoši MK noteiktajām) nodarbinātību, veikt sociālās atstumtības riska grupu dzīves kvalitātes uzlabošanu, sniedzot pakalpojumus šo grupu pārstāvjiem, vai īstenot citu labvēlīgu sociālo ietekmi radošu saimniecisko darbību.*
- **Sociālā mērķa iekļaušana statūtos.** Daļai sociālo uzņēmēju šī kritērija izpilde nesagādāja grūtības, bet daži ir algojuši juristu vai konsultantu, kurš palīdz sakārtot atbilstošos dokumentus, īpaši situācijās, ja SIA tiek dibināta no jauna un trūkst iepriekšējās pieredzes statūtu izstrādē.
- **Algotie darbinieki.** Šī kritērija definējums tiesību aktā no sociālo uzņēmēju perspektīvas ir skaidrs un saprotams. Taču tas nav tik viennozīmīgs Labklājības ministrijas vērtējumā, jo praksē konstatētas negodprātīgas situācijas, kad sociālais uzņēmums noslēdz darba līgumu ar darbinieku, reģistrē darbinieku VID un maksā algu, kas ir līdztvērtīga 0 EUR. Līdz ar to kritērijs formāli ir izpildīts, taču faktiskā izpilde nav jēgpilna, tāpēc pētījuma autori iesaka sociālā uzņēmuma kritēriju sarakstu papildināt, Sociālā uzņēmuma likuma 5. pantā pirmajā daļā ietverot kritēriju: *sociālais uzņēmums piemēro sociālā taisnīguma principu attiecībā uz darba ņēmējiem, nodrošinot taisnīgu atalgojumu.* Tāpat autori rosina papildināt kritēriju ar mērķa grupu darba laiku sociālā uzņēmuma darbiniekiem, MK noteikumu Nr. 173 22. punkta 22.1.3. apakšpunktu papildinot šādā redakcijā: *mērķa grupu nodarbinātība veido vismaz 30 % no kopējā sociālā uzņēmuma darbinieku darba laika.*
- **Peļņas reinvestēšana.** Peļņas reinvestēšanu lielākā daļa sociālo uzņēmēju atbalsta, jo īpaši tie, kam sociālā uzņēmuma statuss ir relatīvi nesens vai tā ir pirmā pieredze uzņēmējdarbībā, tāpēc peļņas vēl nav bijis (vai tā ir ļoti neliela). Taču par nākotni (vai peļņu vajag sadalīt dividendēs) uzņēmumu domas dalās. No vienas puses, ir uzņēmēji, kas uzskata, ka peļņa jāreinvestē, lai nezaudētu uzņēmuma būtību attiecībā uz sociālo problēmu risināšanu; no otras puses, ir argumenti, ka šāda prakse vairāk raksturīga nevalstiskajam sektoram un tā nemotivē uzņēmējus darboties sociālajā uzņēmējdarbībā. Pamatojoties uz ārvalstu pieredzi peļņas reinvestēšanas kritērija noteikšanā, pētnieki iesaka sociālajiem uzņēmējiem pieļaut 10–30 % peļņas izņemšanu dividendēs, bet darba integrācijas sociālo uzņēmumu gadījumā

peļņas sadali noteikt kā piemaksu pie algas. Tādā gadījumā piemaksas būtu jānorāda atsevišķi mērķa grupas pārstāvjiem.

- Daļēju peļņas izņemšanu dividendēs būtu ieteicams vērtēt arī no investoru piesaistes viedokļa. Šādā gadījumā būtu lietderīgi paredzēt konkrētu atdeves normu (piemēram 5 % gadā no kopējā investētā kapitāla), ko investors būtu tiesīgs saņemt no sociālā uzņēmuma bez statusa zaudēšanas.
2. **Mērķa grupu iesaiste uzņēmuma izpildinstitūcijā vai pārraudzības institūcijā.** Mērķa grupu iesaiste notiek, bet lielākoties tā noris formāli un tā ir vairāk informatīva rakstura, proti, mērķa grupas pārstāvji tiek informēti par uzņēmuma plāniem un darbībām, nevis aicināti aktīvi iesaistīties uzņēmuma darbībā. Pētnieki rosina sociālos uzņēmējus vairāk informēt par šāda kritērija nozīmīgumu un nepieciešamību, kā arī informēt par citu sociālo uzņēmumu pozitīvo pieredzi šī kritērija praktiskajā izpildē. Process sociālā uzņēmuma statusa iegūšanai ir labi izstrādāts un skaidri saprotams. Kā izaicinājumi atzīmējami – relatīvi sarežģīti un ilgstoši administratīvie procesi statusa iegūšanai, kas var mazināt pretendentu vēlmi pieteikties sociālā uzņēmuma statusam.
 3. Visbiežākie sociālā uzņēmuma statusa atteikuma iemesli ir šādi: uzņēmuma statūtos ir neprecīzi norādīts mērķis, nav skaidra sociālā problēma, iesniegumā nekorekti norādīti sasniedzamie uzdevumi, plānotajai darbībai ir nepietiekoša sociālā ietekme, kā arī konstatējamās situācijas, ka sociālais uzņēmums plāno radīt sociālo ietekmi, taču Altum finansējumu vēlas saņemt darbībām, kas nav tieši saistītas ar sociālās ietekmes radīšanu.
 - *Labklājības ministrijai* ir svarīgi turpināt sniegt konsultācijas sociālajiem uzņēmumiem par iesnieguma sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanai veidlapu un gada pārskatu izpildi. Tai pat laikā pieteikšanās sistēma kopumā būtu vienkāršojama, padarot to vairāk intuitīvu un samazinot nepieciešamību pēc tehniskām konsultācijām, tādējādi palielinot iespēju sniegt saturiskas konsultācijas par sociālo uzņēmējdarbību.
 4. Lielākā daļa darba integrācijas sociālo uzņēmumu pārstāvju uzskata, ka mērķa grupu proporcionālais sadalījums (sociālās atstumtības riska grupu nodarbinātībai jāveido vismaz 50 % no nodarbinātajiem) ir optimāls, jo tas palīdz nošķirt sociālo uzņēmumu no sociāli atbildīga uzņēmuma. Pētījumā secināts, ka īpatsvara mazināšana nebūtu vēlama, jo tas var radīt vairākus riskus, piemēram, ļaunprātīgi izmantot sociālā uzņēmuma statusu. Sociālie uzņēmēji norāda arī uz citiem riskiem darba integrācijas sociālajos uzņēmumos – darbinieku “formālā” nodarbināšana, nemaksājot viņiem darba algas un faktiski neveicot integrāciju darba tirgū.
 - Lai samazinātu riskus, *Labklājības ministrijai* ieteicams noteikt sociālā riska mērķa grupu darbinieku minimālo darba laiku sociālā uzņēmuma darbiniekiem, kas varētu būt atkarīgs no invaliditātes grupas, piemēram, personām ar 1. grupas invaliditāti tie varētu būt 10 %, ar 2. grupas invaliditāti – 30%, bet 3. grupas – 50 %. Šāda kritērija ieviešana mazinātu ļaunprātīgu darba integrācijas sociālā uzņēmuma statusa izmantošanu (pieņemot darbā mērķa grupu darbiniekus, bet faktiski viņus nenodarbinot).
 5. Raksturojot *de jure* sociālo uzņēmumu motivāciju iegūt sociālā uzņēmuma statusu, galvenokārt tiek norādīta iespēja iegūt Altum grantu, kā arī dažiem tā ir iespēja veidot plašāku publicitāti, bet retāk – iegūt sadarbības partnerus konkrētam pasūtījumam vai pakalpojumam, tikai pateicoties statusam. Diemžēl šobrīd Latvijā sociālā uzņēmējdarbība netiek uztverta kā kaut kas viennozīmīgi pozitīvs (daudziem ir vienpusējs priekšstats par jēdzienu “sociāls”, kas vairāk asociējas ar kaut ko negatīvu), tāpēc ir pāragri runāt par šīs nozares prestižu, lai tas būtu motivējošs nosacījums iegūt statusu.

- *Labklājības ministrijai un Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijai* turpināt veikt informatīvus, izglītojošus pasākumus par sociālo uzņēmējdarbību, t. sk. organizējot Sociālās uzņēmējdarbības nedēļas pasākumus vismaz 2–3 reizes gadā.
 - *Augstskolās* veikt pētījumus par sociālo uzņēmējdarbību, tādējādi veicinot izpratni par sociālo uzņēmējdarbību jauniešu vidū.
 - *Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijai un augstskolām* organizēt pasākumus, konferences un seminārus sociālajā uzņēmējdarbībā, lai veicinātu starptautiskas pieredzes apmaiņu un informācijas izplatību.
 - *Labklājības ministrijai* izstrādāt un legalizēt sociālo uzņēmumu atpazīšanas zīmi, tādējādi veicinot sociālo uzņēmumu produkcijas atpazīstamību patērētāju vidū. Lai neveidotu papildu birokrātisko slogu, šādu zīmi varētu piešķirt sociālajiem uzņēmumiem reizē ar sociālā uzņēmuma statusa saņemšanu. Lēmumu par šādas zīmes piešķiršanu varētu īstenot Labklājības ministrija, pamatojoties uz Sociālo uzņēmumu komisijas atzinumu.
6. Eiropas valstu prakse sociālo uzņēmumu identificēšanā liecina, ka sociālajiem uzņēmumiem jāizpilda trīs dimensijas attiecībā uz sociālā uzņēmuma identificēšanas kritērijiem (sociālie kritēriji, ekonomiskā darbība un iekļaujoša pārvaldība), mijiedarbojoties visām iepriekšminētajām dimensijām, kas ir pamats tam, lai varētu identificēt atbilstību sociālajam uzņēmumam. Latvijā, izstrādājot sociālā uzņēmuma kritērijus, visas šīs dimensijas ir ņemtas vērā. Taču ES valstu pieredze kopumā liecina, ka sociālo uzņēmumu identificēšana un atpazīšana būtiski atšķiras. To ietekmē fakts, vai sociālā uzņēmuma koncepts ir ietverts tiesību aktos, kā arī sociālo uzņēmumu attīstību un atpazīstamību ietekmē tradicionālo labklājības institūciju spēcīgā klātesamība, kas risina lielāko daļu sabiedrības problēmu, bet vēl citās valstīs sociālie uzņēmumi tiek šauri asociēti tikai ar darba integrācijas uzņēmumiem. Tā rezultātā ES valstu definīcijās attiecībā uz sociālo uzņēmumu identificēšanas kritērijiem prakse ir atšķirīga. Atšķirības konstatējamas attiecībā uz to, kādas aktivitātes tiek uzskatītas par sociālām (piem., darba integrācija un/ vai sociālo pakalpojumu sniegšana), ieņēmumu daļa, kurai jāveidojas no komerciālām aktivitātēm, un kādā apjomā tiek noteikta mērķa grupu iesaiste lēmumu pieņemšanā un uzņēmuma pārvaldē.
 7. Potenciālie sociālā uzņēmuma statusa pretendenti (galvenokārt biedrības un nodibinājumi) nepiesakās sociālā uzņēmuma statusam, jo nesaskata papildu atbalsta instrumentus, kā arī neredz pamatojumu (ieguvumu) veidot jaunu juridisku vienību, kārtot grāmatvedību SIA ietvarā, kā arī šādas ieceres īstenošanai nereti trūkst cilvēku un laika resursu.
 8. Raksturojot veidlapu un dokumentu saturu, uzņēmēji saskaras ar grūtībām izmērīt un definēt sociālo ietekmi ja piesakās sociālā uzņēmuma statusam gada otrā pusē, ir grūtības sasniegt uzrādītos uzdevumus. Kā pozitīvs aspekts minētas Labklājības ministrijas organizētās konsultācijas un semināri par atskaišu veidošanu un pieteikumu rakstīšanu.
 9. Veidlapās būtu ieteicams ieviest vairāk ierobežotas izvēlnes atbildes, kurās būtu iespējams izvēlēties iepriekš definētus rādītājus un ievadīt attiecīgās vērtības.
 10. Sociālo uzņēmumu komisijas darbs tiek vērtēts atzinīgi, norādot, ka šāda komisija ir nepieciešama, ja sociālie uzņēmumi var gūt būtisku finansiālo atbalstu, tādējādi “atlasot” finansiālā labuma tīkotājus. Taču tiek rosināts komisijai vērtēt ne tikai sociālos aspektus, bet arī uzņēmuma biznesa pusi.
 11. Vērtējot Sociālo uzņēmumu komisijas darbu, var secināt, ka ir ļoti svarīgi atrast līdzsvaru starp vērtēšanu “pēc būtības” un vērtējumu subjektivitāti (apsverot potenciālos riskus). Tādēļ komisijas darbu būtu ieteicams vairāk balstīt uz iepriekš sagatavotiem kvantitatīviem un kvalitatīviem datiem un vērtējumiem (t. sk. piesaistīto ārējo ekspertu vērtējumiem).

12. Komisijas darba efektivitātes uzlabošanai būtu ieteicams dokumentācijas sagatavošanas procesā vairāk izmantot citās valsts pārziņā esošajās datu bāzēs iekļauto informāciju, piemēram, par amatpersonu iepriekšējo pieredzi uzņēmējdarbībā (bankroti u. c.), nodokļu maksāšanas disciplīnu u. c.
 13. Izvērtējot sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupas, kas iekļautas MK noteikumos Nr. 173, sociālie uzņēmēji rosina sarakstu paplašināt ar vēl citām mērķa grupām: bērni no bērnu namiem, daudzbērnu ģimeņu bērni, internātskolu bērni un krīzes situācijā nonākušas ģimenes ar bērniem, jaunieši, kam ir grūtības atrast pirmo darba vietu un iegūt pirmo darba pieredzi, un pensionāri. Taču pētījuma autori uzskata, ka šobrīd paplašināt nodarbināmo mērķa grupu sarakstu ir riskanti, tādējādi stigmatizējot noteiktas mērķa grupas, kā arī sarakstu izveidojot pārāk plašu, tādā veidā radot risku, ka sociālo uzņēmumu būs grūti nošķirt no “parasta” uzņēmuma. Turklāt mērķa grupa – personas, kurām noteikta atbilstība trūcīgas ģimenes (personas) statusam – ietver diezgan plašu mērķauditoriju, kurā var ietilpt gan daudzbērnu ģimenes, gan pensionāri.
 14. Mērķa grupu darbinieki darba integrācijas sociālajos uzņēmumos tiek iegūti, sadarbojoties ar Nodarbinātības valsts aģentūru (t. sk. subsidētās darba vietas), izmantojot personīgos kontaktus, pašvaldības ieteikumus, kā arī ļoti daudzi ir paši atnākuši uz uzņēmumu, izrādot vēlmi strādāt konkrētajā sociālajā uzņēmumā. Kā galvenie izaicinājumi darbā ar mērķa grupām tiek minēts veselības un psiholoģiskais stāvoklis, kā arī domāšanas veids. Uzņēmēji uzsver, ka ļoti svarīgi valstiskā līmenī veicināt mērķa grupu nodarbinātību agrīnā vecumā, lai sabiedrībā neveidotos “pabalstu saņēmēju” mentalitāte.
 15. Lielākā daļa sociālo uzņēmēju uzskata, ka atbalsta veidiem jābūt vienādiem neatkarīgi no tā, kādu mērķa grupu uzņēmums nodarbina. Taču uzņēmēji aicina valstī ieviest papildu atbalsta instrumentus darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem, kā būtiskāko norādot darbaspēka nodokļa atvieglojumus un samazinātu PVN likmi.
 16. Liela daļa sociālo uzņēmumu darba integrācijas jomā pašreiz strādā ar zaudējumiem, tādēļ nākotnē būtu ieteicams lēmumus par atbalsta sniegšanu pamatot ar monitoringa datiem par jau esošo uzņēmumu ilgtspēju.
 17. Lai veicinātu personu ar invaliditāti integrāciju darba tirgū, būtu ieteicams paredzēt pārejas periodu invaliditātes (kā arī iespējams citu) pabalstu samazinājumam. Tas būtu pamatoti gadījumos, kad persona tiek nodarbināta uz nelielu daļu slodzes ar mērķi pārbaudīt savas spējas. Praktiski tas varētu notikt tā, ka persona ar invaliditāti, uzsākot darba gaitas, saglabā pilnā apjoma pabalstu trīs mēnešus no darba uzsākšanas brīža.
 18. Personu ar invaliditāti integrēšanai darba tirgū būtu ieteicams vairāk saskaņot atbalsta saņēmēju aktivitātes, it īpaši mobilitātes jomā. Tas varētu izpausties kā papildu punkti pie granta saņemšanas gadījumā, ja transporta pakalpojumi tiek nodrošināti, lai persona ar invaliditāti varētu nokļūt darbā.
 19. Līdzīgā veidā varētu veicināt mērķa grupas pārstāvju (ne tikai personu ar invaliditāti) apmācību produktivitātes paaugstināšanai, piemēram, papildu punktus granta saņemšanai piešķirt gadījumā, ja papildus nodarbināšanai tiek veikta arī darbinieku apmācība.
- Svarīgi būtu veicināt darba vietu pielāgošanu personu ar invaliditāti vajadzībām. Arī šo aspektu kā īpaši atbalstāmu varētu iekļaut granta pieteikumu vērtēšanas sistēmā.

Autori: Mārtiņš Knite, Lāsma Līcīte-Ķurbe, Kristīne Smirnova, Aivars Timofejevs

6. NODAĻA SOCIĀLO UZŅĒMUMU ATBALSTA SISTĒMAS UN CITU PIEEJAMO ATBALSTA MEHĀNISMU IZVĒRTĒJUMS

Atbalsta instrumenti sociālajiem uzņēmumiem Eiropas Savienībā. Eiropā atbalsta instrumentus sociālajiem uzņēmumiem nodrošina ministrijas un pašvaldības, valsts un privātās finanšu iestādes, sociālo uzņēmumu vai sociālās ekonomikas fondi un tīkla organizācijas. Atbalsta veidi ir visdažādākie: no grantiem un subsīdijām līdz konsultāciju pakalpojumiem, ko nodrošina inkubatori un biznesa ideju konkursi. Dažāda veida atbalsta pasākumi ir paredzēti gan jauniem uzņēmumiem, gan esošiem sociālajiem uzņēmumiem.

Atbalsta veidi	Pieejami bez ierobežojumiem	Pieejami ar ierobežojumiem	Nav pieejami
Granti un subsīdijas no valsts un Eiropas fondiem	Austrija, Somija, Itālija, Luksemburga, Malta, Nīderlande, Portugāle	Beļģija, Kipra, Francija, Vācija, Īrija, Latvija , Lietuva, Portugāle, Rumānija, Slovākija	Bulgārija, Horvātija, Čehija, Dānija, Igaunija, Grieķija, Ungārija, Slovākija, Slovēnija, Spānija, Zviedrija, Lielbritānija
Granti un citi atbalsta veidi no privātajām ieinteresētajām pusēm (stakeholders), nodibinājumiem un organizācijām	Austrija, Beļģija, Horvātija, Čehija, Vācija, Latvija , Lietuva, Luksemburga, Nīderlande, Portugāle, Lielbritānija	Bulgārija, Igaunija, Francija, Īrija, Itālija, Malta, Portugāle, Slovākija, Spānija	Kipra, Dānija, Somija, Grieķija, Ungārija, Rumānija, Slovēnija, Zviedrija
Privātais un publiskais atbalsts no inkubatoriem un biznesa inovāciju centriem	Austrija, Beļģija, Kipra, Igaunija, Somija, Grieķija, Latvija , Lietuva, Luksemburga, Malta, Nīderlande, Spānija	Horvātija, Dānija, Francija, Vācija, Ungārija, Īrija, Itālija, Portugāle, Rumānija, Slovēnija, Lielbritānija	Bulgārija, Čehija, Polija, Slovākija, Zviedrija

6.1. tabula. Būtiskākie atbalsta veidi sociālajiem uzņēmumiem Eiropā

Avots: *Social enterprises and their ecosystems in Europe, 2020*²⁹⁷

Ieņēmumu avoti. Sociālie uzņēmumi ieņēmumus gūst no vairākiem avotiem: tirgus un “ārpustirgus” darbībām, valsts un privātajiem finanšu avotiem. “Ārpustirgus” resursus sociālie uzņēmumi pamatā gūst no valsts dotācijām vai subsīdijām, ziedojumiem un dalības maksas. Valsts dotācijas un subsīdijas ir visizplatītākais atbalsta veids tradicionālajām bezpeļņas organizācijām, kas joprojām tiek plaši izmantots darba integrācijas sociālo uzņēmumu atbalstam, nodarbinot nelabvēlīgākā situācijā esošus cilvēkus. Savukārt dalības maksas ir svarīgs ieņēmumu avots sociālajiem uzņēmumiem, kas sniedz sporta un kultūras pakalpojumus. Resursi, kas iegūti no “tirgus darbībām”, galvenokārt ietver noslēgtos līgumus ar valsts iestādēm nodrošināt sociālos pakalpojumus vai, kā tas ir darba integrācijas uzņēmumu gadījumā – sadarbības ar uzņēmumiem. Kopumā lielākā daļa sociālo uzņēmumu paļaujas uz dažādiem ieņēmumu avotiem. Turklāt sociālie uzņēmumi paļaujas uz apmaksātu un neapmaksātu (brīvprātīgo) darbu, kas palīdz samazināt ražošanas izmaksas un nepieciešamību pēc finanšu resursiem.

Nodokļu atvieglojumi. Valstis, kurās ir specifiski nodokļu atvieglojumi: Austrija, Dānija, Igaunija, Francija, Vācija, Grieķija, Ungārija, Īrija, Itālija, Latvija, Lietuva, Luksemburga, Polija, Portugāle, Rumānija, Slovākija, Spānija.

Valstis, kurās nav specifisku nodokļu atvieglojumu: Beļģija, Bulgārija, Horvātija, Kipra, Čehija, Somija, Malta, Nīderlande. Slovēnija, Zviedrija, Lielbritānija.

Galvenie nodokļu atvieglojumi, kas Eiropā pieejami sociālajiem uzņēmumiem:

- uzņēmuma ienākuma nodokļa atbrīvojums par nesadalīto peļņu (t. sk. Latvijā);

²⁹⁷ Borzaga C., Galera G., Franchini B., Chiomento S., Nogales R., Carini C. (2020). *Social enterprises and their ecosystems in Europe. Comparative synthesis report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 192 p. Pieejams: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8274>

- atbrīvojums no PVN vai samazināta tā likme;
- samazinātas sociālās apdrošināšanas izmaksas vai tās tiek kompensētas ar subsīdijām (daļēji – Latvijā);
- nodokļu atvieglojumi, kas piešķirti privātajiem un/ vai organizāciju ziedotājiem (daļēji – Latvijā).

Visizplatītākais fiskālais ieguvums ir *uzņēmumu ienākuma nodokļa atbrīvojums* no nesadalītās peļņas, kas var būt obligāta vai brīvprātīga prakse.

Otrs visizplatītākais ieguvums (attiecas uz Eiropas 16 valstīm), ir *samazinātas vai pilnībā nosegtas sociālās apdrošināšanas izmaksas* nelabvēlīgā situācijā esošiem darbiniekiem darba integrācijas uzņēmumos, kuros šī nodarbināto grupa veido vismaz 30 % no darbaspēka.

Mazāk izplatīts (sastopams tikai astoņās Eiropas valstīs), bet interesants ieguvums ir *atbrīvojums no PVN likmes vai samazināta tā likme, pamatojoties* ne tikai uz sniegtajiem pakalpojumiem, bet arī pamatojoties uz sociālā uzņēmuma juridisko statusu (piem., Itālijas A tipa sociālajiem kooperatīviem PVN likme ir 5 %, Beļģijā ar zināmiem nosacījumiem darba integrācijas sociālie uzņēmumi gūst labumu no samazinātas PVN likmes).

Ceturtais nozīmīgais nodokļu atvieglojumu veids ir *nodokļu samazinājumi, kas tiek piešķirti privātiem (gan juridiskām personām, gan fiziskām personām) un/ vai organizāciju ziedotājiem*. Viena trešdaļa Eiropas valstu izmanto šo priekšrocību, kaut arī atšķirīgā mērā un ar atšķirīgiem noteikumiem.

Starp mazāk izplatītajiem fiskālajiem ieguvumiem ir daži, kas ir īpaši interesanti, piemēram, *nekustamā īpašuma atvieglojumi* sociālajam uzņēmumiem, kā arī jaunas *fiskālas priekšrocības iedzīvotājiem un uzņēmumiem, kas pērk (jaunu) sociālo uzņēmumu (arī caur pūļa finansēšanas platformu) akcijas*.

Kopumā, salīdzinot pieejamo finansējumu veidus sociālajai uzņēmējdarbībai Rietumeiropā, var secināt, ka būtiskākie finansējuma avoti ir valstu atbalsta programmas, dotācijas un granti (līdzīgi tas ir arī Latvijā). Otrs nozīmīgākais finansējuma avots ir ģimenes (personīgais) budžets, kas nereti tiek izmantots arī Latvijā, lai uzsāktu uzņēmējdarbību. Rietumeiropā sociālie uzņēmēji izmanto arī banku aizdevumus, privātās investīcijas (Latvijā gan tas notiek retāk).

6.1. Valsts atbalsta instrumentu sociālajiem uzņēmumiem analīze

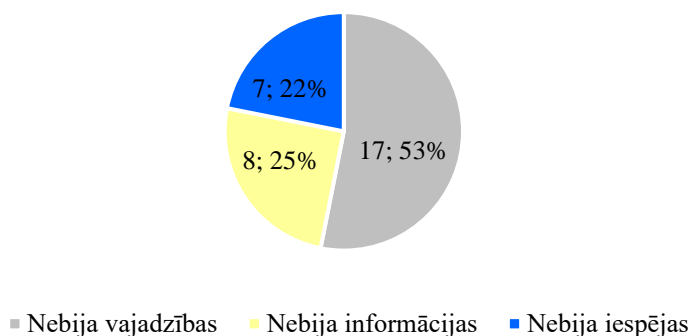
Latvijā valsts atbalsta instrumenti sociālajiem uzņēmumiem ietver dažādus atbalsta veidus (nodokļu atvieglojumus, privilēģētos iepirkuma līgumus, grantu, kā arī nemonetāros atbalsta veidus), un atbalsta sniedzēji galvenokārt ir Labklājības ministrija un pašvaldības (skat. 6.2. tabulu).

Atbalsta veids	Atbalsta sniedzējs
Uzņēmumu ienākuma nodokļa atvieglojumi	Labklājības ministrija
Nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumi	Pašvaldība
Publiskas personas kustamās mantas nodošana bez atlīdzības sociālā uzņēmuma īpašumā	Publiska persona (piemēram, pašvaldība)
Publiskas personas mantas nodošana sociālajam uzņēmumam bezatlīdzības lietošanā	Pašvaldība, valsts vai kapitālsabiedrība
Privilēģēto iepirkumu līgumi	Finanšu ministrija
Finanšu atbalsts (grants) ESF projekta “Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai” ietvaros	AS “Attīstības finanšu institūcija Altum” un Labklājības ministrija

6.2. tabula. Valsts un pašvaldību atbalsta veidi sociālajiem uzņēmumiem Latvijā

Avots: autoru veidots

Taču pētījumos²⁹⁸ secināts, ka sociālie uzņēmēji uzskata, ka atbalsts no valsts un pašvaldību puses ir nepietiekams, bet Sociālā uzņēmuma likumā iestrādātie atbalsta instrumenti netiek plaši izmantoti. Par to liecina arī sociālo uzņēmēju aptaujas rezultāti (skat. 6.1. attēlu).

6.1. att. Sociālo uzņēmēju atbilžu apkopojums: “Vai esat izmantojis Sociālā uzņēmuma likumā noteiktos atvieglojumus?”

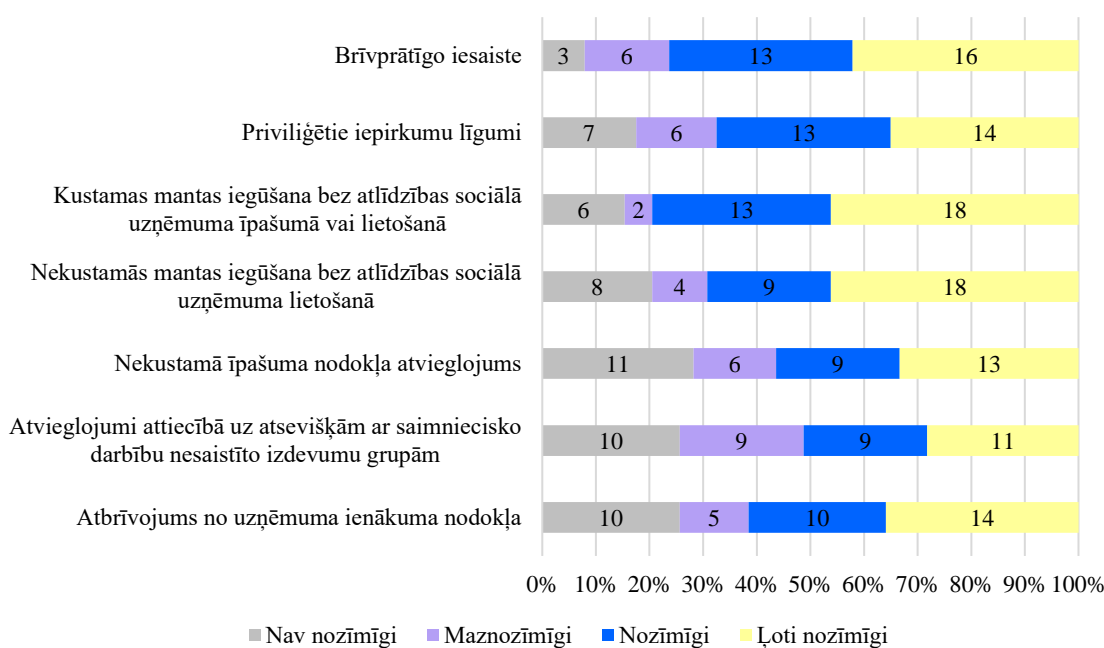
Avots: autoru veidots pēc sociālo uzņēmumu de jure aptaujas (N=39), 2020

Var secināt, ka tikai septiņi no 39 respondentiem (kas atbildējuši uz 6.1. att. norādīto jautājumu) ir izmantojuši Sociālā uzņēmuma likumā noteiktos atvieglojumus. No šiem septiņiem respondentiem divi ir izmantojuši atvieglojumus attiecībā uz atsevišķām ar saimniecisko darbību nesaistīto izdevumu grupām, četri – nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojums, divi – kustamas mantas iegūšanu bez atlīdzības īpašumā vai lietošanā, divi – privilģētos publisko iepirkumu līgumus. No 32 respondentiem, kuri nav izmantojuši Sociālā uzņēmuma likumā noteiktos atvieglojumus, lielākā daļa (17) to nav darījuši, jo nav bijusi vajadzība. Septiņi respondenti apgalvo, ka atvieglojumus nav izmantojuši, jo nav bijusi iespēja, bet septiņos gadījumos respondenti nav izmantojuši atvieglojumus informācijas trūkuma dēļ. No aptaujas rezultātiem pētnieki secina, ka jāveicina informācijas pieejamība par sociālajiem uzņēmumiem piedāvātajiem atbalsta veidiem. To iespējams īstenot, organizējot seminārus valsts un pašvaldību līmenī, stāstot par atbalsta iespējām, kā arī iekļaujot to sociālo uzņēmumu pieredzes stāstus, kas ir izmantojuši (saņēmuši) Sociālā uzņēmuma likumā noteiktos atbalsta veidus. Lai gan semināri (vebināri) tiek organizēti (tos organizē gan Labklājības ministrija, gan Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācija), taču būtiski aicināt uz šiem semināriem ne tikai sociālos uzņēmējus, bet arī pašvaldību pārstāvjus, jo aptaujā kā viens no iemesliem iespēju trūkumam tiek minēts, ka “*pašvaldības rada šķēršļus atvieglojumu izmantošanai*”. Tāpat pētnieki ierosina Labklājības ministrijas un Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas mājaslapās ietvert informatīvo materiālu – pieredzes stāstus par atbalsta iespējām sociālajiem uzņēmumiem, ko iespējams tālāk popularizēt pašvaldībās, uzskatāmi parādot un skaidrojot dažādus sadarbības variantus.

Papildus tam aptaujā kā iemesli, kāpēc netiek izmantoti Sociālā uzņēmuma likumā iestrādātie atbalsta veidi, tiek minēts: pietrūkst cilvēkresursu, sociālā uzņēmuma apgrozījums nav pietiekams, bet iespēju trūkums ir saistāms arī ar sociālā uzņēmuma specifiku, piemēram, nav nekustamā īpašuma, atvieglojumi nav piemērojami utt.

²⁹⁸ Bogane I. (2020) *Izaicinājumi sociālās uzņēmējdarbības attīstībai Latvijā*: Maģistra darbs. Latvijas Universitāte, 95 lpp.

Kā **visnozīmīgākos atvieglojumus** sociālo mērķu sasniegšanā aptaujā iesaistītie respondenti vērtē kustamas mantas iegūšanu bez atlīdzības sociālā uzņēmuma īpašumā vai lietošanā (31 – nozīmīgi/ļoti nozīmīgi) un brīvprātīgo iesaisti (29 – nozīmīgi/ļoti nozīmīgi). Tas skaidrojams ar faktu, ka kustamas mantas iegāde (iegūšana) ir saistīta ar būtiskiem finanšu resursiem. Ja to ir iespējams iegūt bez atlīdzības lietošanā vai īpašumā, tas ir uzskatāms par nozīmīgu atbalstu ikviena uzņēmuma darbībā. Savukārt brīvprātīgo piesaiste ir aktuāla, ņemot vērā faktu, ka “parastajiem” SIA šādu iespēju nav, tādējādi tiek izdalītas noteiktas priekšrocības sociālajiem uzņēmumiem pār “parastajiem” uzņēmumiem. Neviens no atvieglojumiem nesauņēma izteikti negatīvu vērtējumu, bet vismazāk respondentu kā vērtīgu vai ļoti vērtīgu uzskata atvieglojumu attiecībā uz atsevišķām ar saimniecisko darbību nesaistīto izdevumu grupām. To apliecina arī pētījumā intervētie eksperti un sociālie uzņēmēji, kas nereti neizprot šī atvieglojuma pielietošanu, tāpēc to neizmanto un neuzskata par būtisku atbalsta veidu. Turklāt tas attiecas tikai uz dažām ar saimniecisko darbību nesaistītām izdevumu grupām, kas visiem sociālajiem uzņēmumiem nav piemērotas un atbilstošas. Tāpat arī salīdzinoši nelielu nozīmīgumu respondenti pauž attiecībā uz nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumu, kas skaidrojams ar faktu, ka bieži vien sociālā uzņēmuma īpašumā nav nekustamā īpašuma, tādējādi šis atvieglojuma veids uz viņiem neattiecas un darbību tiešā veidā neietekmē. Sīkāk Sociālā uzņēmuma likumā noteikto atvieglojumu svarīgumu sociālo mērķu sasniegšanā respondentu vērtējumā skat. 6.2. attēlā.

6.2. att. Sociālā uzņēmuma likumā noteikto atvieglojumu svarīgums sociālo mērķu sasniegšanā

Avots: autoru veidots pēc sociālo uzņēmumu de jure aptaujas (N=38), 2020

Ņemot vērā faktu, ka Sociālā uzņēmuma likumā iestrādātie atbalsta instrumenti netiek plaši izmantoti, bet kopumā tiek vērtēti kā nozīmīgi, turpmākajā pētījumā autori analizē atbalsta veidus sociālajiem uzņēmumiem detalizētāk, izvērtējot katru atbalsta veidu.

6.1.1. Uzņēmumu ienākuma nodokļa bāzes samazinājuma ieviešanas lietderības un efektivitātes izvērtējums

Sociālā uzņēmuma likumā ir noteikti vairāki tiešie atbalsta instrumenti, t. sk. **100 % atbrīvojums no uzņēmuma ienākuma nodokļa (UIN)**, ja peļņa tiek reinvestēta uzņēmuma

darbībā vai novirzīta sociālajam mērķim (saskaņā ar Uzņēmumu ienākuma nodokļa likumu šis nosacījums attiecas ne tikai uz sociālajiem uzņēmumiem, bet arī “parastajiem” uzņēmumiem: ja peļņu nesadala dividendēs, tad UIN nemaksā). Sākotnēji atbrīvojums no UIN tika paredzēts kā būtisks atvieglojums tieši sociālajiem uzņēmumiem, kas darbojas SIA juridiskās formas ietvarā, taču 2018. gada 1. janvārī stājās spēkā grozījumi Uzņēmumu ienākuma nodokļu likumā, kas paredz, ka arī “parastie” uzņēmumi nemaksā UIN, ja tie peļņu nesadala vai investē uzņēmuma attīstībā. Tādējādi sociālajiem uzņēmumiem plānotie “labumi” nodokļu politikā zaudēja nozīmīgumu. To atzīmē arī pētījumā intervētie sociālie uzņēmēji, bieži vien norādot, ka tie strādā ar zaudējumiem un peļņu nemaz negūst, tāpēc UIN nemaksāšana tiem nav aktuāla un pielietojama (skat. vairāk 5.1.6. apakšnodaļā).

Taču sociālajiem uzņēmumiem ir piemērojami īpaši atvieglojumi attiecībā uz atsevišķām ar saimniecisko darbību nesaistīto izdevumu grupām:

- atpūtas un sociālās iekļaušanas pasākumi sociālā uzņēmuma darbiniekiem, kas pārstāv mērķa grupu;
- mērķa grupas personu integrācija darba tirgū un viņu dzīves kvalitātes uzlabošana;
- tādu aktīvu iegāde, kas veicina sociālā uzņēmuma statūtos noteikto mērķu sasniegšanu;
- mērķa grupas personu sociālā integrācija;
- ziedojumi sabiedriskā labuma organizācijām tiem mērķiem, kas atbilst sociālā uzņēmuma statūtos noteiktajiem mērķiem, ja ziedojuma saņēmējs ziedotājam līdz pārskata gada beigām ir sniedzis informāciju par ziedojuma izmantošanu (Sociālā uzņēmuma likuma 8. pants).

Taču, kā pētījuma autori jau atzīmēja 5.1.6. apakšnodaļā, tad šis izdevumu grupas ir nenozīmīgas, jo sociālie uzņēmēji šo atvieglojuma veidu lielākoties neizmanto. Tas skaidrojams ar faktu, ka sociālie uzņēmēji bieži neizprot, kā tas izmantojams konkrētā uzņēmuma gadījumā, kā arī šo aktivitāšu īstenošanai bieži vien nepietiek finanšu resursu. Turklāt lielākā daļa no izdevumu grupām ir saistītas ar mērķa grupām un attiecīgi ir saistošas darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem (tātad tas nav aktuāli visiem sociālajiem uzņēmumiem). Pētījuma autori uzskata, ka šis plānotais atbalsta veids nav izrādījies efektīvs. Lai šo atbalsta veidu “iedzīvinātu” praksē, jāveic skaidrojošais darbs sociālo uzņēmumu vidū, sniedzot praktiskus piemērus par UIN atvieglojuma izmantošanu šīm ar saimniecisko darbību nesaistīto izdevumu grupām (šādi semināri – vebināri varētu vairāk tikt orientēti uz darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem).

6.1.2. Pašvaldību piešķirto nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumu izvērtējums

Saskaņā ar Sociālā uzņēmuma likumu pašvaldība var piemērot nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumu atbilstoši likumā Par nekustamā īpašuma nodokli noteiktajai kārtībai, taču, kā atzīst pētījumā intervētie dalībnieki, tad šis atbalsta veids reti kuram sociālajam uzņēmējam ir nozīmīgs, jo lielākajai daļai nepieder savs nekustamais īpašums.

Tajā pašā laikā viena no pētījumā intervētajām sociālā uzņēmuma īpašniecēm, kurai īpašumā ir nekustamais īpašums, par šādu iespēju nemaz nebija informēta, bet kāda cita informante, uzrakstot iesniegumu pašvaldībai un lūdzot samazināt vai atcelt telpas nomas maksu, ir saņēmusi atteikumuar pamatojumu “nomas maksas atbrīvojumu var saņemt, ja komersants (nomnieks) neizmanto telpas saimnieciskās darbības veikšanai”. Respektīvi, pašvaldībās nereti nav izpratnes, ar ko parasts SIA atšķiras no SIA ar sociālā uzņēmuma statusu.

Taču jāatzīmē, ka šis labums (nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumi) ir saistošs arī biedrībām un nodibinājumiem, tāpēc var secināt, ka tas nav motivējošs faktors *de facto* sociālajiem uzņēmumiem. Proti, saskaņā ar likuma Par nekustamā īpašuma nodokli 1. panta 18. daļā noteikto, ar nekustamā īpašuma nodokli neapliek biedrībām un nodibinājumiem piederošas ēkas un inženierbūves saskaņā ar MK noteiktajiem kritērijiem un apstiprināto sarakstu. MK 2014. gada 16. decembra noteikumos Nr. 760 “Noteikumi par kritērijiem un kārtību, kādā biedrībai un

nodibinājumam piederošās ēkas un inženierbūves netiek apliktas ar nekustamā īpašuma nodokli” ir noteikti kritēriji un kārtība, kādā biedrībai un nodibinājumam piederošās ēkas un inženierbūves netiek apliktas ar nekustamā īpašuma nodokli. Savukārt MK 2015. gada 1. jūlija rīkojuma Nr. 347 “Par biedrībai un nodibinājumam piederošajām ēkām vai inženierbūvēm, kas netiek apliktas ar nekustamā īpašuma nodokli” 8. pielikumā ir konkrēti saraksti ar biedrībām un nodibinājumiem piederošiem īpašumiem, kas ir atbrīvoti no nodokļa.

Kā atzīmē viena no pētījumā intervētajām *de facto* sociālā uzņēmuma vadītājām, tad viņi kā biedrība šo atbalstu neizmanto, jo telpas nav viņu īpašumā, bet telpu īpašnieks pastarpināti gūst labumu no viņu darbības viņa nekustamajā īpašumā: “*Tā kā mēs esam sabiedriskā labuma organizācija, kas ir telpas, tad īpašniekam ir atvieglājumi attiecībā zemes nodokli. Respektīvi, tas mums nav tieši, bet īpašniekam pastarpināts labums, ka mēs pie viņa esam.*” Šādus atvieglojumus nosaka pašvaldību saistošie noteikumi, piemēram, Rīgā, ja ēkā atrodas sabiedriskā labuma guvēji (piemēram, ir izīrētas telpas kādai labdarības organizācijai birojam un tamlīdzīgi), vai arī telpās notiek pašvaldības izglītības, sporta, kultūras un sociālo iestāžu darbība, tad netiek piemērotas nodokļa atlaides, tādējādi pastarpināti sniedzot labumu telpu (ēkas) īpašniekam. Piemēram, Rīgā par īpašumu, kuru lieto sabiedriskā labuma guvēji, piešķir 90 % atlaidi no visas nodokļu summas (gan ēkas, gan zemes, bet par to proporciju, cik daudz telpas aizņem šāda organizācija) (Rīgas domes 2019. gada 18. decembra saistošie noteikumi Nr. 111 “Nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumu piešķiršanas kārtība Rīgā”). Autori rosina pašvaldībām iekļaut saistošajos noteikumos šādu atvieglojumu (piemērot nekustamā īpašuma nodokļa atlaides īpašniekiem, kuru ēkā atrodas sociālais uzņēmums), tādējādi sniedzot labumu telpu (ēkas) īpašniekam, bet arī sociālajiem uzņēmumiem (kas attiecīgi tālāk var izpausties mazākā īres maksā u. tml.).

Nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumi ir labi pazīstami pašvaldībām. 16 no 19 pašvaldībām, kas piedalījās aptaujā, norādīja, ka zina par šādu atbalsta veidu. Tomēr, ņemot vērā faktu, ka sociālie uzņēmumi pašvaldībās ir salīdzinoši jauna un maz izplatīta parādība (tikai piecās pašvaldībās ir sociālie uzņēmumi), tad tikai divās pašvaldībās no visiem pētījumā iekļautajiem respondentiem tika piešķirtas nekustamā īpašuma nodokļa atlaides. Tiesa, salīdzinoši nelielā atbalsta piešķiršana no pašvaldību puses neliecina par pašvaldību nevēlēšanos atbalstīt sociālos uzņēmumus. Kā intervijā norādīja Latvijas Pašvaldību savienības pārstāve²⁹⁹, atbalsts sociālajiem uzņēmumiem tiek sniegts likumā noteiktajā kārtībā ar nosacījumu, ka sociālais uzņēmējs vērsas pašvaldībā ar attiecīgu iesniegumu. Tomēr kopumā aktivitāte no sociālo uzņēmumu puses nav liela un atbalsts tiek pieprasīts salīdzinoši reti. Turklāt bieži ir tā, ka atbalsts tiek pieprasīts tādā formā, kas nav paredzēta tiesību aktos, piemēram, finansiāls pašvaldības atbalsts. Tas nozīmē, ka jāveicina savstarpēja izpratne gan sociālo uzņēmēju, gan pašvaldību vidū par iespējamajām sadarbības formām un iespējām.

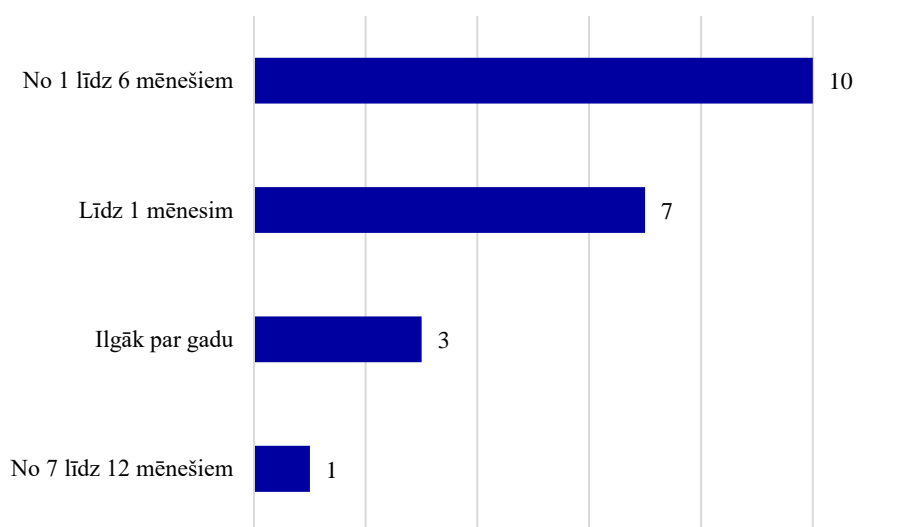
6.1.3. Brīvprātīgā darba veicēja portreta un ietekmes un lietderības uzņēmuma sociālo mērķu un sociālās ietekmes radīšanai izvērtējums

Saskaņā ar Brīvprātīgā darba likumu brīvprātīgais darbs ir organizēts un uz labas gribas pamata veikts fiziskās personas fizisks vai intelektuāls bezatlīdzības darbs sabiedrības labā, kam nav peļņas gūšanas nolūka. Saskaņā ar iepriekš minētā likuma 3. pantu brīvprātīgo darbu ir tiesības organizēt biedrībām un nodibinājumiem, t. sk. arodbiedrībām un to apvienībām, valsts un pašvaldību iestādēm, politiskajām partijām un to apvienībām un sociālajiem uzņēmumiem. Tas nozīmē, ka sociālais uzņēmums ir tiesīgs piesaistīt brīvprātīgā darba veicējus, bet, kā to nosaka Sociālā uzņēmuma likums – tikai tādām darbībām, kas nav saistītas ar uzņēmuma pārvaldi un grāmatvedību, kā arī uzņēmuma pamatfunkcijām. Faktiski var secināt, ka šie ierobežojumi

²⁹⁹ Intervija: ar Latvijas Pašvaldību Savienības pārstāvi 17.11.2020.

papildina Brīvprātīgā darba likuma nosacījumu, ka “ar brīvprātīgā darba veicēju neaizstāj nodarbināto” (4. panta ceturrtā daļa). Tādējādi tiek mazināts risks, ka sociālajā uzņēmumā “visi” darbinieki tiks noformēti kā brīvprātīgā darba veicēji, aizstājot tos ar algotiem darbiniekiem.

Pētnieku veiktajā sociālo uzņēmumu *de jure* aptaujā tika secināts, ka 54 % (21) respondentu ir piesaistījuši brīvprātīgos darbiniekus. Desmit no šiem respondentiem brīvprātīgos piesaistīja no viena līdz sešiem mēnešiem, septiņi – līdz vienam mēnesim, trīs – ilgāk par gadu un viens – no septiņiem līdz 12 mēnešiem. Savukārt 46 % (18) respondentu nav izmantojuši šādu atbalsta veidu (skat. 6.3. att.).

6.3. att. Sociālo uzņēmumu *de jure*, kuri izmantojuši brīvprātīgā darba veicējus, atbildes par brīvprātīgo piesaistes laiku

Avots: autoru veidots pēc sociālo uzņēmumu *de jure* aptaujas (N=21), 2020

Autori pozitīvi vērtē, ka vairāk nekā puse sociālo uzņēmumu ir piesaistījuši savām darbībām brīvprātīgā darba veicējus, bet tajā pašā laikā vērš uzmanību, ka ir liels to sociālo uzņēmumu īpatsvars, kas šo atbalsta veidu nav izmantojuši (tajā pašā laikā 6.2. att. apkopotā informācija liecina, ka tas ir viens no būtiskākajiem atbalsta veidiem sociālajiem uzņēmumiem pašu uzņēmēju vērtējumā, ko paredz Sociālā uzņēmuma likums). Ņemot vērā, ka nepilna puse no sociālajiem uzņēmumiem, kas brīvprātīgos ir piesaistījuši, to darījuši laika periodā līdz vienam mēnesim, nav pamata uzskatīt, ka tiek veikta ļaunprātīga algoto darbinieku aizvietošana ar brīvprātīgā darba veicējiem (turklāt šādas prakses īstenošanu daļēji kavē Sociālā uzņēmuma likumā noteiktie ierobežojumi, kādu darbību veikšanai nevar piesaistīt brīvprātīgā darba veicējus). Arī ar sociālajiem uzņēmumiem veiktajās intervijās šāda prakse netika konstatēta. Pētījuma turpinājumā autori skaidro cēloņus situācijai, kāpēc brīvprātīgā darba prakse netiek plaši lietota sociālajos uzņēmumos.

Iepriekš veiktos pētījumos, skaidrojot motivāciju piesaistīt vai nepiesaistīt brīvprātīgā darba veicējus, secināts³⁰⁰, ka ir uzņēmumi, kam ir interese piesaistīt brīvprātīgos; bet citiem uzņēmumiem darbs ir pietiekoši specifisks, cilvēka apmācīšanās jāpatērē ilgs laiks. Tas neatmaksājas, jo ir nepieciešams, lai ar šī cilvēka darbošanos var rēķināties, bet piespiest kādu ilgtermiņā darboties bez samaksas nevar. To apstiprina arī citi iepriekš veikti pētījumi³⁰¹, kuros

³⁰⁰ Bogane I. (2020) *Izaicinājumi sociālās uzņēmējdarbības attīstībai Latvijā*: Maģistra darbs. Latvijas Universitāte, 95 lpp.

³⁰¹ *Pašvaldību politika un prakse brīvprātīgā darba jomā* (2011). Biedrība “brīvprātīgais.lv”. 38 lpp. Pieejams: https://www.sif.gov.lv/nodevumi/nodevumi/3398/brivpratigo_darba_petijums_2011.pdf

konstatēts, ka kavējošs faktors brīvprātīgā darba atzīšanai ir sabiedrības uztveres aspekts – *darot kaut ko brīvprātīgi, es par to nenesu atbildību un tas nav obligāti, es varu arī neizpildīt man uzticēto vai izpildīt pavisai*. Tas kavē sociālos uzņēmējus iesaistīt brīvprātīgā darba veicējus, jo pastāv bailes no cilvēka atbildības trūkuma, kā arī ir jāiegulda laika resursi apmācībā.

Citos gadījumos darba specifikas dēļ arī citi likumi var ierobežot brīvprātīgo izmantošanu. Tas pierādījās arī autoru veiktajā pētījumā, kur uzņēmēji intervijās norādīja, ka daļai no viņiem šāda iespēja nav noderīga darba specifikas dēļ, bet citi sociālie uzņēmēji tomēr brīvprātīgajā darbā saskata labumu (piemēram, darbā ar bērniem, organizējot nometnes, pulciņus u. tml.). Autori secina, ka bieži vien sociālie uzņēmēji nav definējuši konkrētas vajadzības, kuras varētu apmierināt ar brīvprātīgo darbu. Brīvprātīgie bieži tiek uztverti kā tehniska darba darītāji, retāk viņos tiek redzēts nopietns instruments sociālā uzņēmuma attīstībā un mērķu sasniegšanā. Vairāk tie tiek iesaistīti pagaidu darbos – pasākumu sagatavošanā un norisē, konkrētu projektu aktivitāšu īstenošanā u. tml. Tai skaitā praksē sociālie uzņēmēji par brīvprātīgajiem nereti izmanto savus draugus un ģimenes locekļus, kas netiek oficiāli noformēti kā brīvprātīgā darba veicēji, bet viņu palīdzību bieži izmanto intensīvākos darba periodos. Daži sociālie uzņēmēji arī godīgi atzīst, ka nepārzina, kā brīvprātīgo praksi pareizi oficiāli pielietot – *“ir jākārto kāds brīvprātīgo līgums, nezinu, kā tā lieta darbojas, bet mums ir cilvēki, kas brīvprātīgi palīdz”*. Oficiāli būtu jāslēdz rakstveida līgums par brīvprātīgā darbu, kā to nosaka Brīvprātīgā darba likuma 6. pants, taču praksē bieži vien sociālie uzņēmēji to nedara, bet neformāli nodarbina brīvprātīgā darba veicējus (galvenokārt draugus un ģimenes locekļus). Tātad faktiski tiek jaukta izpratne par to, kas ir brīvprātīgā darbs un kas – labdarība un dažādas sabiedrības iniciatīvas. Turklāt oficiāla brīvprātīgo darba veicēju noformēšana uzliek papildu administratīvo slogu sociālajam uzņēmējam un *“lieku papīru”* aizpildīšanu (veidojot līgumu utt.), tāpēc bieži vien oficiāli netiek slēgts līgums par darba attiecībām ar brīvprātīgo.

Kopumā pētījuma autori secina, ka sociālie uzņēmumi nestrādā mērķtiecīgi, lai brīvprātīgos piesaistītu, proti, nav pozicionējušies kā vieta, kur cilvēks bez atlīdzības var veikt darbu sabiedrības labā. Tāpat arī pētnieki konstatēja, ka nereti sociālie uzņēmēji saskaras ar informācijas trūkumu un nespēju saņemt informāciju gan par brīvprātīgo pieprasījumu, gan piedāvājumu. To apstiprina arī iepriekš veiktie pētījumi, ka kopumā sabiedrībā valda neizpratne, kas ir atbildīgs par brīvprātīgā darba jautājumiem valsts līmenī, nav nevienas institūcijas, kas varētu sniegt konkrētas un kompetentas atbildes par brīvprātīgā darba likumīgu organizēšanu un ³⁰² [OE]. Faktiski brīvprātīgo kustība Latvijā eksistē, bet tā nav plaši attīstīta. To ietekmē cilvēkiem pieejamie brīvā laika resursi, kā arī brīvprātīgā darba nozīme sabiedrībā kopumā nav tik populāra.

Turklāt, kā pētījumā norādīja sociālie uzņēmēji, nereti viņiem ir gan sociālais uzņēmums (SIA), gan biedrība, kuras ietvaros viņi var un arī piesaista brīvprātīgos, tāpēc *“labumu”* piesaistīt brīvprātīgos sociālie uzņēmēji neuzskata par būtisku atbalsta veidu vai iespēju – *“..tas ir jauki, ka tāda opcija ir, bet tāpēc es nekādā gadījumā neregistrētu sociālo uzņēmumu – tikai šī iemesla dēļ”*. Lai gan tā ir sociālo uzņēmumu priekšrocība, salīdzinot ar *“parastu”* SIA, tomēr, ņemot vērā, ka liela daļa sociālo uzņēmumu Latvijā rodas no NVO vides, daudzi nelikvidē biedrību (nodibinājumu), bet papildus rada sociālo uzņēmumu. Līdz ar to brīvprātīgā darba veicējus tāpat var piesaistīt biedrības juridiskās formas ietvarā, jo nereti biedrības un sociālā uzņēmuma veiktās aktivitātes ir cieši sasaistītas.

Uzņēmēji arī akcentē, ka no brīvprātīgo piesaistes gūst abas puses (ne tikai uzņēmējs) – *“brīvprātīgie, no vienas puses, ir tas, ko mēs izmantojam, gan tas ir veids, kā mēs nododam savas zināšanas tālāk”*. Pētījuma autori uzskata, ka brīvprātīgais darbs var sniegt plašas iespējas sociālās atstumtības riskam pakļauto sabiedrības grupu iekļaušanai sabiedrībā. Nozīmīgi sociālajā uzņēmumā kā brīvprātīgos iesaistīt, piemēram, jauniešus bezdarbniekus (kas nav definēta kā

³⁰² Pašvaldību politika un prakse brīvprātīgā darba jomā (2011). Biedrība “brīvprātīgais.lv”. 38 lpp. Pieejams: https://www.sif.gov.lv/nodevumi/nodevumi/3398/brivpratigo_darba_petijums_2011.pdf

sociālā riska grupa), kuriem ir būtiski iegūt pirmo darba pieredzi, profesionālās zināšanas un sociālās iemaņas, tādējādi veicinot jauniešu pilsonisko līdzdalību, konkurētspēju un iekļaušanos darba tirgū. Šādas prakses veicināšana aktuāla var būt arī tādas sociālā riska grupas integrēšanai kā bāreņi un bez vecāku gādības palikušie bērni vecumā no 15 gadiem, kā arī šai grupai atbilstošas pilngadīgas personas līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai, jo tādējādi iespējams veicināt sociālās atstumtības un nabadzības riskam pakļauto grupu jauniešu pilsonisko līdzdalību un iekļaušanos darba tirgū. Taču, kā liecina iepriekš veikti pētījumi³⁰³, kā brīvprātīgā darba veicējus var piesaistīt arī citu sociālā riska grupu pārstāvjus (protams, ņemot vērā katras sociālā riska grupas īpatnības un vajadzības), tādējādi sniedzot plašas iespējas sociālās atstumtības riskam pakļauto sabiedrības grupu iekļaušanai sabiedrībā.

6.1.4. Kustamās mantas nodošanas bez atlīdzības īpašumā izvērtējums

Saskaņā ar Sociālā uzņēmuma likumu publiskas personas kustamo mantu (piemēram, mēbeles vai iekārtas) var nodot bez atlīdzības sociālā uzņēmuma īpašumā atbilstoši Publiskas personas mantas atsavināšanas likumā noteiktajai kārtībai. Taču pētījumā intervētie sociālie uzņēmēji šo atbalsta veidu neuzskata par būtisku, kā arī praksē nav informācijas un precedentu par šādas pieredzes īstenošanu.

Kustamās mantas nodošanu sociālajiem uzņēmumiem pārzina arī daļa pašvaldību. Kopumā divi no 19 pašvaldību pārstāvjiem ir norādījuši, ka zina par šādu atbalsta veidu. Tikai vienā gadījumā šāds atbalsts ir ticis sniegts. Līdz ar to kopumā var secināt, ka kustamās mantas nodošana īpašumā sociālajiem uzņēmumiem nav populāra un pieprasīta (nav ne pieprasījuma, ne piedāvājuma). Tas, iespējams, saistīts ar salīdzinoši darbietilpīgo nodošanas procesu. Saskaņā ar Publiskas personas finanšu līdzekļu un mantas izšķērdēšanas novēršanas likuma 5. pantu³⁰⁴ ir jāizpilda virkne formalitāšu, piemēram, jāizveido apraksts, jānosaka lietošanas mērķi, termiņi utt. Tādēļ iespējams, ka nākotnē no tāda atbalsta varētu atteikties.

6.1.5. Mantas nodošanas bezatlīdzības lietošanā izvērtējums

Saskaņā ar Sociālā uzņēmuma likumu publiska persona, publiskas personas kapitālsabiedrība, kapitālsabiedrība, kurā publiskas personas daļa pamatkapitālā atsevišķi vai kopumā pārsniedz 50 %, kā arī kapitālsabiedrība, kurā vienas vai vairāku publisku personu kapitālsabiedrību daļa pamatkapitālā atsevišķi vai kopumā pārsniedz 50 %, ir tiesīga nodot tai piederšo mantu sociālajam uzņēmumam bezatlīdzības lietošanā atbilstoši Publiskas personas finanšu līdzekļu un mantas izšķērdēšanas novēršanas likumā noteiktajai kārtībai.

Saskaņā ar Publiskas personas finanšu līdzekļu un mantas izšķērdēšanas novēršanas likuma 5. panta piekto daļu lēmumu par publiskas personas **mantas nodošanu bezatlīdzības lietošanā** sabiedriskā labuma organizācijai vai sociālajam uzņēmumam pieņem Ministru kabinets vai atvasinātas publiskas personas orgāns. Publiskas personas mantu bezatlīdzības lietošanā sabiedriskā labuma organizācijai vai sociālajam uzņēmumam nodod uz laiku, kamēr tam ir spēkā attiecīgais statuss, bet ne ilgāku par 10 gadiem. Publiskas personas mantu bezatlīdzības lietošanā sabiedriskā labuma organizācijai vai sociālajam uzņēmumam var nodot atkārtoti. Tāpat tiek noteikts, ja publiska persona nodod mantu bezatlīdzības lietošanā sabiedriskā labuma organizācijai vai sociālajam uzņēmumam un mantas bilances vērtība saskaņā ar grāmatvedības uzskaites datiem nav lielāka par 15 00 EUR, vai termiņš mantas nodošanai bezatlīdzības lietošanā nav ilgāks par vienu mēnesi, lēmumu par šādas mantas nodošanu bezatlīdzības lietošanā sabiedriskā labuma organizācijai vai sociālajam uzņēmumam pieņem tā publiskas personas iestāde, kuras valdījumā

³⁰³ Fridrihsone E., Grīntāle I., Jansone A., Misāne G. (2011). *Brīvprātīgo darba organizēšana pašvaldībā. Rokasgrāmata pašvaldību darbiniekiem*. Rīgas Domes Izglītības, kultūras un sporta departaments, 132 lpp.

³⁰⁴ *Publiskas personas finanšu līdzekļu un mantas izšķērdēšanas novēršanas likums*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/36190>

ir attiecīgā manta (Publiskas personas finanšu līdzekļu un mantas izšķērdēšanas novēršanas likums, 5. panta 5¹. daļa).

Pamatojoties uz lēmumu par publiskas personas mantas nodošanu bezatlīdzības lietošanā, slēdz rakstveida līgumu. Līgumā nosaka arī attiecīgās publiskas personas institūcijas tiesības kontrolēt, vai bezatlīdzības lietošanā nodotā manta ir izlietota likumīgi un lietderīgi.

Pētījumā intervētie sociālie uzņēmēji atzīmēja vairākus **pozitīvās prakses piemērus** sociālo uzņēmēju sadarbībai ar pašvaldību, piemēram, sociālais uzņēmums “Visi Var” pirmo darbības gadu strādāja privātīpašnieka telpās; kad tika palielināta īres maksa, uzņēmums nonāca izvēles priekšā – kā turpināt ekonomiski izdevīgi attīstīt savu darbību. Pašvaldība sociālajam uzņēmumam nodeva pašvaldībā esošas telpas bezatlīdzības lietošanā. Līdzīgs piemērs ir arī “RB Cafe”, kam izveidojusies veiksmīga sadarbība ar Rīgas pašvaldību, kas piešķirusi telpu bezmaksas lietošanā, lai uzņēmums varētu paplašināties un attīstīties. Taču pētījumā konstatēti arī negatīvi sadarbības piemēri, kad pašvaldība atsaka šādu palīdzību: *“Atlaides pa telpām ir ļoti liela problēma, atbalsta nav. Tajā pašā laikā pašvaldībai būtu telpas, bet šeit nav atbalsta.”*

Taču jāatzīmē, ka kopumā šis atbalsta veids ir iespējams ne tikai sociālajam uzņēmumam, bet arī **biedrībām un nodibinājumiem (sabiedriskā labuma organizācijām)**. Kā atzīmē fonda “Iespēju tilts” pārstāve, arī viņiem pašvaldība ir iedevusi telpas bezatlīdzības lietošanā. Arī biedrības “Tuvu” pārstāve norāda, ka ir izveidojusies laba sadarbības ar Ozolnieku pašvaldību, kas ļauj bez maksas izmantot parka zemi. Šie piemēri uzskatāmi parāda, ka šis atbalsta veids ir noderīgs un nekustamā īpašuma (zemesgabals vai zemesgabala daļa un/vai ēka, vai telpas) nodošana bezatlīdzības lietošanā gan sabiedriskā labuma organizācijām, gan sociālajiem uzņēmumiem tiek izmantots. Taču vienlaikus jāatzīmē, ka šis atbalsta veids nerada papildu motivāciju *de facto* sociālajiem uzņēmējiem reģistrēties sociālā uzņēmuma statusam.

Labklājības ministrijas pārstāvis komentē, ka praksē konstatēti gadījumi, ka ir pašvaldības, kas būtu gatavas **par samazinātu maksu piešķirt lietošanā telpas (zemi), bet tiesību akti to neparedz**. Tās mantu var nodot par pilnu samaksu vai nodot bezatlīdzības lietošanā. Lai veicinātu plašākas pašvaldību pilnvaras un ieinteresētību attiecībā uz sociālo uzņēmumu atbalstīšanu, pētnieki rosina pašvaldībām izstrādāt saistošos noteikumus, kas paredz kārtību, kādā sociālie uzņēmumi un/ vai biedrības un nodibinājumi var pretendēt uz telpu nomas maksas atlaidi. Piemēram, Tukuma novada dome 2020. gada 27. maijā ir izdevusi noteikumus Nr. 11, kas paredz noteikumus un atbilstošu kārtību, kādā Tukuma novada pašvaldība budžetā līdzekļu ietvaros atbalsta biedrības un nodibinājumus. Proti, biedrības vai nodibinājumi (kuri juridiski reģistrēti un/vai darbojas pašvaldības administratīvajā teritorijā) var pretendēt uz pašvaldības īpašumā vai valdījumā esošas telpas nomas maksas atlaidi. Telpas nomas maksas atlaide tiek piešķirta tikai par pašvaldībai vai pašvaldības kapitālsabiedrībai piederošām vai valdījumā esošām nedzīvojamām telpām. Līdz ar to biedrības un nodibinājumi var pretendēt uz pašvaldības īpašumā vai valdījumā esošas telpas nomas maksas atlaidi 25 %, 50 %, 75 % vai 100 % apmērā. Autori uzskata, ka šādi noteikumi ir piemērs, kam varētu sekot citas pašvaldības, tikai paplašinot labuma saņēmēju loku, proti, ietverot tajos ne tikai nevalstiskās organizācijas, bet arī sociālos uzņēmumus.

Sociālie uzņēmēji kopumā norāda, ka pašvaldības atbalsts attiecībām uz telpām ir būtisks atbalsta veids, taču nereti pašvaldību rīcībā nav piemērotu telpu sociālo uzņēmēju vajadzībām. Tāpēc sociālie uzņēmēji ierosina, ka būtu noderīgi, ja pašvaldība noslēgtu vienošanos ar privātīpašniekiem, kam pieder nekustamais īpašums, piemērot atvieglojumus privātīpašniekiem, kas izīrē telpas sociālajiem uzņēmējiem. Taču pētījuma autori uzskata, ka šāda priekšlikuma ieviešana nav īsti pamatojama, jo pašvaldība nevar regulēt privātīpašnieku tiesības attiecībā uz privātīpašumā esošu telpas nomas maksu (taču attiecībā uz nekustamā īpašuma nodokli šādas iespējas ir – skat. sīkāk 6.1.2. apakšnodaļu).

Pētnieki arī atzīmē, ka pašvaldībām ir tiesības ieviest īpašas grantu programmas vai atbalstīt sociālos uzņēmumus, ļaujot izmantot infrastruktūru: telpas, biroja iekārtas, interneta pieslēgumu, transportu u. c. Tiesību akti vietējām pašvaldībām to nenosaka par obligātu pienākumu, tomēr ļauj

to darīt, kas ir svarīgi pašvaldībām, lai tās varētu attīstīt vietējās atbalsta sistēmas sociālajiem uzņēmumiem. Kā fokusgrupā izteicās viena no sociālajām uzņēmējām, pašvaldībām tas būtu jādara, ne tikai jāuzliek kā vēlams pienākums.

Uzņēmēji rosina **pašvaldības vairāk informēt un izglītēt par dažādām iespējām**, ko tās var piedāvāt sociālajiem uzņēmējiem, jo daudzām pašvaldībām nav informācijas par šādām iespējām vai arī tās nezina, kā šādu praksi īstenot. To apstiprina arī pašvaldību aptaujas rezultāti: tikai seši no 19 pašvaldību pārstāvjiem atzina, ka pastāv tāds atbalsta veids. Trīs gadījumos respondenti norādīja, ka šāds atbalsts arī tiek piešķirts. Autori rosina Labklājības ministrijai, Latvijas Pašvaldību savienībai un Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijai organizēt seminārus pašvaldību darbiniekiem, sniedzot informāciju par atbalsta veidiem sociālajā uzņēmējdarbībā un labās prakses piemēriem pašvaldībās.

Labs piemērs ir Ogres pašvaldība, kas nodevusi sociālajam uzņēmumam SIA "BĻODA.LV" bezatlīdzības lietošanā Ogres novada pašvaldībai piederošo nekustamo īpašumu kafejnīcas ierīkošanai³⁰⁵. Tādējādi Ogres novada pašvaldība veiks nozīmīgu ieguldījumu sociālās vides uzlabošanā, veidojot jaunu darba vietu rašanos Ogres novadā, pakalpojumu noietu, prioritāri atbalstu sniedzot inovatīvām un sociāli atbildīgām idejām. Tādējādi tiks atjaunota ne tikai ēkas vēsturiskā vērtība, bet arī uzlabota sabiedrības dzīves kvalitāte un sekmēta sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupu nodarbinātība, radot sociālajam uzņēmumam labvēlīgu saimnieciskās darbības vidi Ogres novadā. Fokusgrupas diskusijā viena no biedrības pārstāvēm dalījās pieredzē par sarunu ar savas pašvaldības pārstāvi: *"Tā atbilde no viņiem bija apmēram tāda: "Ja jau valsts līmenī nav konkrētības, tad ko tad no mums var gaidīt!" Nesaprotu, kāpēc vienmēr jāgaida no valsts, ja var nākt ar savu risinājumu. Tā trakā Ogre tagad ir tas labais piemērs. Tieši tāpat jau var "izspēlēt" arī citi – neviens nesaprot, bet neviens arī nenosoda."* Tas liecina, ka daudzas pašvaldības vai nu nezina par šādām iespējām, vai arī nav ieinteresētas šādas ieceres īstenot.

Jāatzīmē, ka pašvaldības bieži vien nezina, vai viņu teritorijā darbojas sociālie uzņēmēji. Kā norāda viena no pētījumā iesaistītajām uzņēmējām: *"Visas pašvaldības, kas mums ir bijušas, mūs vairāk uzskata par biznesu, jo mums ir noteikta samaksa par mācību programmām."* Arī fokusgrupas diskusijā izskanēja līdzīgs viedoklis, kas apliecina pašvaldību neinformētību par sociālo uzņēmējdarbību savā pašvaldībā: *"Zinot to, ka 6 gadi LLU ir studiju programma sociālajā uzņēmējdarbībā, šeit mums ir "Barboleta" sociālais uzņēmums, tepat esam arī mēs, kas esam uztaisījuši pasākumus neredzīgajiem par sociālo uzņēmējdarbību. Mums nesen atnāca ziņa no pašvaldības, ka mēs beidzot gribētu pilsētā kaut ko darīt, kas notiek ar sociālo uzņēmējdarbību Jelgavā?"*

Pētījumā iesaistītie uzņēmēji atzīst, ka labprāt plašāk sadarbotos ar pašvaldību, tikai bieži vien *"mēs neredzam to ceļu, kā mums jāiet"*. Tāpēc uzņēmēji rosina pašvaldībām būt atvērtākām un aktīvākām sociālajā uzņēmējdarbībā: *"Visticamāk, pašvaldības ir tās, kuras var savus mazos uzņēmējus ieraudzīt, kuri varētu apmēram derēt. Tas ir viņu uzdevums, tas palīdz attīstīties. Jo tā nauda, kas ienāk, ienāk arī pašvaldības budžetā caur nodokļiem utt. Ministrija var strādāt vairāk ar pašvaldībām. Ja ir pašvaldības iesaiste, tad mazie uzņēmēji iet un runā par to. Neies viņi uz Labklājības ministriju, nav viņiem ne laika, ne drosmes bieži vien."*

Tāpat arī sociālie uzņēmēji rosina **veidot reģistru vai sarakstu, kur sociālais uzņēmējs varētu iepazīties ar pašvaldības rīcībā esošajām telpām**. Kā pētījumā norāda viena informante, *"tāda opcija it kā pastāv, bet neviens nesaka, kur to skatīties. Es līdz pat šai dienai nezinu, kur ir kāds katalogs ar telpām, kur skatīties"*. Tiek norādīts, ka lielākoties pašvaldību rīcībā esošās brīvās telpas ir vai nu nepiemērotā stāvoklī, vai nomaļā (nepiemērotā) atrašanās vietā, kas lielākoties neder sociālo uzņēmumu darbības specifikai. Nereti tika akcentēts, ka telpas jāpielāgo

³⁰⁵ *Ēkā pie zelta liepas" darbosies sociālais uzņēmums SIA "BĻODA.LV".* Pieejams: <http://www.ogresnovads.lv/lat/pasvaldiba/jaunumi/?page=5&doc=37289>

mērķa grupu vajadzībām (piemēram, personām ar invaliditāti, lai tas ir pirmais stāvs), bet pašvaldību rīcībā nav šādu telpu, kas būtu atbilstošas un piemērotas.

Pētījuma autori secina, ka mantas nodošanas bezatlīdzības lietošanā ir būtisks atbalsta veids sociālās uzņēmējdarbības veicināšanai, bet ir nepieciešams stiprināt pašvaldību sadarbību ar sociālajiem uzņēmējiem, kā arī izglītēt pašvaldību pārstāvjus par to rīcībā esošajiem atbalsta instrumentiem. Būtiski arī motivēt pašvaldības izstrādāt jaunus atbalsta veidus – grantu programmas sociālajiem uzņēmējiem, izstrādāt saistošos noteikumus nomas maksas atvieglojumiem sociālajiem uzņēmumiem u. c.

6.1.6. Publisko iepirkumu likumā paredzēto iespēju sociālajiem uzņēmumiem piedalīties publiskajos iepirkumos izvērtējums

Publiskie iepirkumi veido vairāk nekā 14 % no ES iekšzemes kopprodukta, savukārt Latvijā darījumu, kas veikti 2019. gadā, pamatojoties uz Publiskā iepirkuma likuma un Aizsardzības un drošības jomas iepirkumu likumu, faktiskās izmaksas bija 3 377 208 185 EUR (bez PVN), kas veido 11,1 % no Latvijas iekšzemes kopprodukta. Tādēļ publiskais iepirkums ir noderīgs instruments arī ES un dalībvalstu (t. sk. Latvijas) stratēģisko mērķu sasniegšanai, jo tā ir iespēja gudri un efektīvi izmantot jau esošos publiskos resursus, lai risinātu sabiedrības un valsts kopējos sociālos izaicinājumus³⁰⁶. Taču Latvijā nav daudz pieredzes stāstu par **privilģētajiem iepirkumu līgumiem**. Ir daži izņēmumi, bet nav izstrādāta vienota un skaidra sistēma³⁰⁷ un trūkst pieredzes sociālo kritēriju iekļaušanā. Taču “sociālo kritēriju” iekļaušana publisko iepirkumu procedūrās var palīdzēt integrēt un atbalstīt sociāli mazāk aizsargātās personu grupas. “Sociālo kritēriju” iekļaušanu publiskajos iepirkumos pieļauj normatīvie dokumenti (Eiropas Parlamenta un Padomes 2014. gada 26. februāra Direktīva 2014/24/ES par publisko iepirkumu un ar ko atceļ Direktīvu 2004/18/EK), kas pārņemta ar Publisko iepirkumu likumu (stājas spēkā 01.03.2017., kā arī Publisko iepirkumu likumam saistošie Ministru kabineta 2017. gada 28. februāra noteikumi Nr. 104 “Noteikumi par iepirkuma procedūru un tās piemērošanas kārtību pasūtītāja finansētiem projektiem”), tomēr publiskā iepirkuma procedūrās Latvijā tie netiek plaši pielietoti. Publisko iepirkumu likuma regulējums ietver pienākumus un tiesības (iespējas) pasūtītājam izmantot “sociālos kritērijus” publiskajā iepirkumā, taču termina “sociālie kritēriji” izpratne praksē bieži vien aprobežojas ar valsts sociālās apdrošināšanas nodokļa maksājumiem. Pašvaldības un valsts iestādes pārsvarā nezina, kā lietot “sociālos kritērijus”, tādēļ tos arī nelieto, tādējādi mazinot sociālo uzņēmumu iespējas līdzdarboties publisko iepirkumu sistēmā. Pamatā joprojām dominē lētākās cenas piedāvājumi.

Šādu ainu apstiprina arī pašvaldību pārstāvju aptaujā iegūtā informācija. Proti, seši no visiem respondentiem zināja par šādu iespēju sniegt atbalstu sociālajiem uzņēmumiem, izmantojot privilģētos iepirkumus, bet nevienā gadījumā šāds atbalsts netika sniegts.

Pētījumā intervētie sociālie uzņēmēji atzīmēja, ka ir piedalījušies iepirkumos, t. sk. “RB Cafe” ir saņēmis trīs pasūtījumus privilģēto iepirkumu ietvarā. Taču jāatzīmē, ka dalību publiskajos iepirkumos ierobežo sociālo uzņēmumu nelielā darbības pieredze, proti, lielākā daļa sociālo uzņēmumu ir nelieli un jauni uzņēmumi, kā arī finanšu rādītāji (apgrozījums, peļņa) nav mērāmi miljonos. Kā norādīja viena sociālā uzņēmuma pārstāve, bieži iepirkumos ir prasība uzrādīt lielu apgrozījuma apjomu, ko mazs sociālais uzņēmums nevar uzrādīt. Kā arī tika norādīts uz ierobežojumu par iepriekšējo darbības pieredzi: *“Sociālais uzņēmums, kurš grib piedalīties iepirkumā, to nevar, ja tev iepriekš nav bijuši līdzīgi darbi vai apgrozījums ir mazāks. Tad esi izmests ārā, meklē kādu kombināciju ar citu uzņēmumu, kas varbūt nemaz nav izdevīgi. Vienkārši*

³⁰⁶ Vadlīnijas sociāli atbildīga publiskā iepirkuma īstenošanai (2020), 32 lpp.

³⁰⁷ Fridenberga A. Sociālie uzņēmumi kā pakalpojumu sniedzēju un preču piegādātāji publisko iepirkumu sistēmā: prezentācija, 02.10.2019.

tāpēc, lai varētu piedalīties. Privilīģētie līgumi/ iepirkumi nestrādā, jo visur pirmajā vietā ir ekonomiskais izdevīgums, nevis sociālais.”

Var secināt, ka tikai neliela daļa sociālo uzņēmumu var patstāvīgi piedalīties publiskajā iepirkumā. Taču sociālie uzņēmumi var būt labi un uzticami sadarbības partneri uzņēmumiem, kas grib būt sociāli atbildīgi. Līdz ar to sociālie uzņēmumi var patstāvīgi piedalīties publisko iepirkumu procesā vai piedalīties publisko iepirkumu procesā, līdzdarbojoties vai sadarbojoties ar “parasto” uzņēmumu.

Kopumā sociālos kritērijus nosacīti var iedalīt divās daļās: **privilīģētie līgumi** un **sociālās klauzulas**. Saskaņā ar Publiskā iepirkuma likuma 16. pantu privilīģēto iepirkumu līgumiem ir divi veidi:

- **16. panta pirmā daļa darbinieki – personas ar invaliditāti.** Pasūtītājam noteiktām personu grupām paredzētu pasākumu ietvaros ir iespēja rezervēt tiesības piedalīties publiskajā iepirkumā tādai personai, kurai *vairāk nekā 30 % no vidējā nodarbināto darbinieku skaita gadā ir personas ar invaliditāti* (ar noteikumu, ka iepirkuma priekšmets to pieļauj – līgumu varēs izpildīt). Latvija šo Direktīvas 2014/24/ES 20(1)p. paredzēto izvēles normu ir iekļāvusi vienīgi attiecībā uz personām ar invaliditāti. Direktīva paredz iespēju noteikt, ka pasūtītājs var rezervēt šādas privilīģētas tiesības arī nelabvēlīgā situācijā nonākušām personām un “aizsargātām darbnīcām”. Kā nepilnība tiesību aktā atzīmējams fakts, ka nav vienotas datu bāzes vai reģistra, kur pārbaudīt, vai uzņēmumā ir nodarbināti vismaz 30 % personu ar invaliditāti. Tas nozīmē, ka šis punkts būtu aizstājams ar darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem. Tas vienlaikus nozīmē to, ka tiek ietvertas ne tikai personas ar invaliditāti, bet arī citas sociālā riska grupas, kuras nosaka MK noteikumi Nr. 173. Autori atzīmē, ka to pieļauj arī Direktīva 2014/24/ES. Šādas redakcionālās izmaiņas atvieglotu pasūtītāju iespējas organizēt privilīģēto iepirkumu un veicinātu darba integrācijas sociālo uzņēmumu dalību tajos.
- **16. panta otrā daļa – sociālie uzņēmumi.** Sociālie uzņēmumi atbilst šādām pazīmēm:
 - SIA;
 - sociālā uzņēmuma statuss (piešķir Labklājības ministrija);
 - labvēlīgu sociālo ietekmi radoša saimnieciskā darbība – sociālo pakalpojumu sniegšana, izglītības veicināšana vai atbalsts zinātnei, vides aizsardzība un saglabāšana, kultūras daudzveidības nodrošināšana u. c.;
 - sociālā uzņēmuma statūtos ietvertais mērķis – mērķa grupu nodarbinātība.

Pasūtītājam ir tiesības (iespēja) rezervēt tiesības piedalīties tikai sociālajiem uzņēmumiem, ja līgums tiek slēgts par noteiktiem sociāliem, veselības, kultūras jomas pakalpojumiem (administratīvie, izglītības, veselības aprūpes un mājokļu pakalpojumi u. c.). Pasūtītājs ar vienu un to pašu sociālo uzņēmumu var slēgt vienu privilīģēto līgumu trīs gadu laikā. Taču arī šajā likuma pantā ir konstatējama nepilnība, proti, iepirkuma līgumu var slēgt par Publiskā iepirkuma likuma 2. pielikumā minētajiem veselības, sociālās un kultūras jomas pakalpojumiem, uz kuriem attiecas konkrētie CPV kodi (75121000-0, 75122000-7, 75123000-4, 79622000-0, 79624000-4, 79625000-1, 80110000-8, 80300000-7, 80420000-4, 80430000-7, 80511000-9, 80520000-5, 80590000-6, no 85000000-9 līdz 85323000-9, 92500000-6, 92600000-7, 98133000-4, 98133110-8), no kuriem lielākā daļa ir saistīti ar medicīnas un veselības nozari, bet šajā jomā sociālo uzņēmumu ir maz. Tāpēc šo panta daļu būtu svarīgi paplašināt, ietverot visus sociālos uzņēmumus, lai tādējādi veicinātu privilīģēto iepirkumu izmantošanu. Šobrīd pasūtītājs, lai noteiktu, kuri sociālie uzņēmumi atbilst definētajiem CPV kodiem, var ņemt vērā uzņēmumu NACE 2 kodus, taču tas ir apgrūtināts un nepārskatāms, kas arī nemudina pasūtītājus organizēt šādus iepirkumus.

Turklāt, pat pieņemot, ka pasūtītājs ir ieinteresēts veikt šādu privilīģēto iepirkumu, viņam trūkst informācijas par atbilstošiem sociālajiem uzņēmumiem, kas konkrētajā nozarē darbojas. Lai

gan Vadlīnijās sociāli atbildīga publiskā iepirkuma īstenošanai³⁰⁸ ir identificēti iespējamie veidi, kā pasūtītājs var meklēt sadarbības partnerus, tie ir fragmentāri, un sadarbības partneri jāmeklē dažādos avotos. Tas nozīmē, ka būtiski sasaistīt sociālo uzņēmumu reģistru ar Iepirkumu uzraudzības biroja mājaslapu, lai pasūtītājiem vienuviet nodrošinātu informāciju par iespējamajām alternatīvām.

Autoru pētījumā tika konstatēts, ka sociālie uzņēmēji uzsver valsts un pašvaldību iestāžu būtisko lomupasūtījumu veikšanā. Praksē šāda sadarbība nereti tiek īstenota: valsts un pašvaldības iestādes pasūta (pērk) preces un pakalpojumus no sociālajiem uzņēmējiem. Sociālie uzņēmēji to uztver kā stabilitātes un drošības garantiju, proti, ir stabili un regulāri pasūtījumi, kas palīdz plānot uzņēmuma darbību ilgtermiņā. Var teikt, ka sociālie uzņēmēji valsts un pašvaldības iestādēs saskata stabilu un drošu klientu. Sadarbību var īstenot gan privilīģēto iepirkumu formā, gan veicot pasūtījumu uz tirgus izpēti (cenu aptaujas) pamata. Kā norāda sociālie uzņēmēji, šāds sadarbības veids (valsts / pašvaldības iestāde kā preces vai pakalpojuma pircējs) bieži vien atsvēr citus valsts atbalsta veidus (nodokļu atvieglojumus u. c.). Tādējādi sociālie uzņēmēji akcentē valsts un pašvaldības iestāžu kā klientu nozīmi sociālo uzņēmumu darbā, kā arī uzsver privilīģēto iepirkumu nozīmi, kas, cerams, kļūs populārāka nākotnē.

Līdz šim vairākas pašvaldība un valsts iestādes galvenokārt ir iepirkušas **sociālos pakalpojumus**, t. sk. arī no sociālajiem uzņēmumiem, jo pašvaldībām ir pienākums saviem iedzīvotājiem nodrošināt noteiktu sociālo un citu pakalpojumu kopumu, un tām ir tiesības izvēlēties, kā šie pakalpojumi tiks sniegti, organizēti un iegādāti. Pašvaldība var izvēlēties iegādāties šos pakalpojumus no sociālā uzņēmuma, kas pēc tam sniedz pakalpojumus iedzīvotājiem, kuri dzīvo attiecīgās pašvaldības teritorijā. Daudzos gadījumos sociālais uzņēmums var sniegt nepieciešamos pakalpojumus lētāk un ātrāk, piedāvājot arī labāku kvalitāti. Visu procesu parasti veic, izmantojot iepirkuma procesu (privilīģētu vai parastu) vai noslēdzot deleģēšanas līgumu.

Taču pētījumā tika konstatēts, ka daļa sociālo uzņēmēju saskaras ar pretestību no pašvaldības puses. Proti, viņus uztver nevis kā sadarbības partnerus un pakalpojumu nodrošinātājus, bet kā konkurentus sociālo pakalpojumu sfērā: *“Mums ir problēmas ar pašvaldības sociālo dienestu, jo viņi ļoti greizsirdīgi attiecas uz mums. Viņi mūsu rīcību uztver kā kritiku pret viņiem, ka viņi slikti strādā. Bet neviens sociālais dienests vienatnē nevar apkalpot visus.”* Uz līdzīgu situāciju norāda arī cita novada sociālais uzņēmējs: *“Nav tik vienkārši tā sociālo pakalpojumu sniegšana, kā sākumā likās, jo pirmais, ko es sapratu, ka pašvaldība diemžēl nevēlas savā lauciņā kaut ko tādu laist iekšā, jo viņi uzskata, ka viņi paši ar visu tiek galā. Tas var būt tāds bremzējošs moments ar sociālo pakalpojumu sniegšanu. Viņi redz konkurenci, domā, ka paši ir ļoti stipri sociālajā jomā un uzskata – priekš kam tas vajadzīgs? Baidās, ka sāksim tagad sniegt sociālos pakalpojumus un cilvēki ies tagad pie mums, nevis viņiem (sociālā dienesta).”*

Sociālie uzņēmēji norāda, ka bieži šī prakse tiek īstenota attiecībā uz sociālajiem pakalpojumiem (piemēram, Latvijas samariešu apvienība, fonds “Iespēju tilts” u. c.), taču to varētu īstenot arī attiecībā uz izglītības, kultūras un mākslas pakalpojumiem. Pozitīvs sadarbības piemērs ir sociālais uzņēmums “Learn IT”, kas sadarbojas ar deviņām pašvaldībām (2020. gada dati): pašvaldības maksā par skolēniem, kas mācās programmēšanu, jo pašas šādu pakalpojumu nevar nodrošināt. Tāpat arī biedrības “Tuvu” pārstāve norādīja uz pozitīvo sadarbību ar pašvaldību: *“Pašvaldība mums līdzfinansē nometnes. Šobrīd mums ir arī tāds sadarbības līgums tieši darbā ar jauniešiem, ja kaut kādus pasākumus organizējam, varam kaut kādas kancelejas lietas prasīt.”*

Taču ir arī sociālie uzņēmēji, kas uzskata – tā nav uzņēmējdarbība, ja pamata klients ir pašvaldība: *“Pašvaldība pērk – tā ir vienkārši palīdzība. Jāskatās – vai ir godīgi viņiem piešķirt gan to, gan to palīdzību,”* – uzsverot, ka tas nav godīgi pret pārējiem uzņēmumiem, ka sociālie uzņēmumi var saņemt gan pašvaldības atbalstu, gan Altum grantu.

³⁰⁸ Vadlīnijās sociāli atbildīga publiskā iepirkuma īstenošanai (2020), 32 lpp.

Attiecībā uz iepirkumiem arī Latvijas sociālās uzņēmējdarbības asociācijas vadītāja uzsver, ka nākotnē šo atbalsta veidu ir nepieciešams stiprināt – gan sociāli atbildīgus iepirkumus kopumā, gan privilīģētos iepirkumus. Viņa uzskata – iepirkumu jomā jāstrādā gan ar sociālajiem uzņēmumiem, lai tie vispār saprastu, kā startēt iepirkumos, gan arī, ko tas vispār nozīmē, gan ar šo uzņēmumu kapacitātes stiprināšanu, lai tie būtu spējīgi piedalīties iepirkumos. Kā konstatēts arī iepriekš veiktos pētījumos, liela uzmanība jāpievērš sociālo uzņēmumu spējai un kapacitātei piedalīties publiskā iepirkumā³⁰⁹. Bet jāstrādā arī ar “pircējiem” – valsts institūcijām, pašvaldībām, privāto sektoru. Latvijas sociālās uzņēmējdarbības asociācijas vadītāja norāda, ka pozitīvs solis šajā virzienā ir kopā ar Iepirkumu uzraudzības biroju izstrādātās sociāli atbildīgu iepirkumu vadlīnijas. *“Šajā lauciņā mazliet esam sākuši strādāt, bet redzam, ka ir ļoti nepieciešama politiskā griba, lai vispār iedzīvinātu sociāli atbildīgus iepirkumus,”* norāda asociācijas vadītāja.

Pētnieki pozitīvi vērtē šādu vadlīniju izstrādi (Vadlīnijas sociāli atbildīga publiskā iepirkuma īstenošanai³¹⁰), bet uzskata – lai šo atbalsta veidu stiprinātu un attīstītu nākotnē, ir nepieciešams **plašāks skaidrojošais darbs (semināri, konsultācijas) valsts institūcijās un pašvaldībās, kā arī piemēru veidošana**, lai iedrošinātu šādu iepirkumu izveidi praksē. Ir būtiski sniegt praktiskus piemērus, kā šādus iepirkumus īstenot un kāds labums ir no šāda veida iepirkumiem pasūtītājam un plašākai sabiedrībai.

6.1.7. Citu valsts atbalsta instrumentu ieviešanas nepieciešamības sociālo uzņēmumu mērķu un ietekmes radīšanai izvērtējums

Sociālie uzņēmēji atzīst, ka ir liels izaicinājums balansēt starp uzņēmējdarbību un sociālo aspektu, tajā pašā laikā konkurējot tirgū ar citiem uzņēmumiem. Piemēram, lai veicinātu bezatkritumu dzīvesveidu, “Cafe M” neizmanto vienreizlietojamās krūzītes, līdz ar to pusi klientu uzņēmums teorētiski nevar apkalpot. Tāpat arī uzņēmēji atzīst, ka, nodarbinot personas ar invaliditāti vai citu mērķa grupu pārstāvjus, viņu darba produktivitāte ir zemāka, tāpēc uzņēmuma konkurētspēja ir zemāka. Apkopojot respondentu atbildes uz aptaujas jautājumu, vai uzņēmums spētu darboties bez papildu valsts/ pašvaldības atbalsta, respondentu vidū nebija vienprātības. 11 respondenti atbildēja, ka varētu darboties, pieci – nevarētu, bet astoņi norādīja “nemāku teikt”. Tas liecina, ka sociālajiem uzņēmējiem ir grūtības pilnvērtīgi darboties bez papildu valsts vai pašvaldību atbalsta, ko ietekmē dažādi faktori, piemēram, ierobežotais finansējums, darbinieku produktivitātes līmenis u. c.

Nemot vērā šos un citus aspektus, uzņēmēji rosina ieviest papildu atbalsta instrumentus sociālajiem uzņēmumiem, lai veidotu godīgu konkurenci tirgū: *“Labklājības ministrija mūs vērtēja, vai izpildām tos sociālos uzdevumus, bet paralēli mums bija jākonkurē ar parastiem uzņēmumiem, un nav iespējams gūt tādu pašu peļņu un nomaksāt nodokļus kā parastam uzņēmumam, kas ir virzīti uz peļņu un ir gatavi krāpties gan ar nodokļiem, gan visu ko. Nodokļu atvieglojumi būtu laba lieta.”* Uzņēmēji rosina ieviest **darbaspēka nodokļu atvieglojumus**. Uzņēmēji bieži intervijās piemin atslēgas vārdus *“darbaspēka nodokļu atvieglojumi”* vai *“subsīdētās darba vietas sociālajam uzņēmumam”*. Par darba integrācijas sociālo uzņēmumu darbaspēka nodokļu atvieglojumiem detalizētāka informācija ir sniegta 5.3.4. apakšnodaļā “Mērķa grupu nodarbinātības darba integrācijas sociālajos uzņēmumos izvērtējums”.

Sociālie uzņēmēji, kas nodarbojas ar lietotu apģērbu pārdošanu (piem., *de facto* sociālais uzņēmums – biedrība “Tuvu”), uzskata, ka būtu loģiski ļaut šādiem sociālajiem uzņēmumiem nemaksāt pievienotās vērtības nodokli (PVN) (**vai piemērot samazinātu PVN likmi**), jo vienreiz par šiem apģērbiem PVN jau ir samaksāts. Vairākas ES dalībvalstis pieļauj samazinātas PVN likmes precēm un pakalpojumiem, tostarp lietotu preču pārdošanai un remontiem, ko veic sociālie

³⁰⁹ *Vadlīnijas sociāli atbildīga publiskā iepirkuma īstenošanai* (2020), 32 lpp.

³¹⁰ *Vadlīnijas sociāli atbildīga publiskā iepirkuma īstenošanai* (2020), 32 lpp.

uzņēmumi, kā arī citām līdzīgām darbībām, kas veicina sociālo labklājību, sociālo iekļaušanos un virzību uz aprites ekonomiku. Piemēram, Īrijā, Luksemburgā, Maltā, Nīderlandē, Polijā, Slovēnijā un Zviedrijā tiek piemērots PVN samazinājums nelieliem remonta pakalpojumiem (ieskaitot salabošanu un pārveidošanu) – velosipēdiem, apavu un ādas izstrādājumu remontdarbiem. Savukārt Francijā lietotu preču savākšanai un pārdošanai, ko veic sociālie uzņēmumi, tiek piemērots atbrīvojums no PVN, jo to darbība ir saistīta ar nelabvēlīgu personu un personu ar invaliditāti nodarbināšanu. Beļģijā sociālajiem uzņēmumiem, kas veic atkārtotu pārstrādi, ir samazināta PVN likme noteiktos apstākļos, proti, ja tie apvieno atkārtotu pārstrādi un veic nelabvēlīgā situācijā nonākušu cilvēku grupu apmācību, rehabilitāciju un integrāciju. Šādā gadījumā sociālo uzņēmumu preču un pakalpojumu pārdošanai piemēro samazinātu PVN likmi³¹¹.

Sociālo uzņēmumu nozīme aprites ekonomikā (jo īpaši pārstrādē un vides saglabāšanā) kļūst arvien aktuālāka, par ko liecina arī atbilstošas Eiropas asociācijas izveide sociālajā uzņēmējdarbībā, kas pārstāv nacionālos un reģionālos sociālo uzņēmumu tīklus, kas ir aktīvi atkārtotā preču izmantošanā, remonta un pārstrādes aktivitātēs – *Reuse and Recycling European Union Social Enterprises* (turpmāk tekstā – RREUSE). RREUSE aktīvi strādā pie tā, lai valstis samazinātu PVN lietotām precēm un radītu labvēlīgākus nosacījumus sociālajiem uzņēmumiem visā Eiropā, kas strādā ar lietotām precēm, remontē preces vai piedāvā preces atkārtotai lietošanai. Jāakcentē, ka 2018. gada 18. janvārī Eiropas Komisija publicēja priekšlikumus pašreizējās pievienotās vērtības nodokļa likmes direktīvas pārskatīšanai³¹², kas ir daļa no centieniem izveidot saskaņotu un vienkāršotu PVN sistēmu visā ES. RREUSE uzsver, ka ir svarīgi īpaši pieminēt uzņēmumus, kas gūst labumu no samazināta vai 0 % PVN produktiem un pakalpojumiem un kas veicina sociālo labklājību.

Arī pētījuma autori uzskata, ka samazināta PVN ieviešana sociālajiem uzņēmumiem, kas darbojas pārstrādē, ir atbalstāma rīcība, lai tādējādi atbalstītu ilglaicīgākus produktus, radītu mazāk atkritumu un veicinātu vietējo “zaļo” un iekļaujošo darbavietu radīšanu. Pētījuma autori uzskata, ka jāveicina samazinātu PVN likmju noteikšana gan atkārtotas izmantošanas darbībām, gan remonta pakalpojumiem (tātad nefokusējoties tikai uz lietotu apģērbu tirdzniecību, bet plašāk). Taču jāņem vērā, ka šajās jomās darbojas ne tikai sociālie uzņēmumi, bet arī “parastie” uzņēmumi. Autori uzskata, ka sākotnēji šāds atbalsts (**samazināts PVN**) **varētu tikt piemērots tikai sociālajiem uzņēmumiem, kas darbojas šādās jomās**, kas atbilst arī RREUSE izstrādātajiem priekšlikumiem Eiropas Komisijai:

- remonta, labošana: 0 % PVN jāpiemēro remonta, apkopes pakalpojumiem, atjaunināšanas darbu izmaksām (piemēram, mēbeles, elektroniskās un elektriskās iekārtas, būvniecības materiāli, velosipēdi, apavi un ādas izstrādājumi);
- lietotu preču pārdošana: lietotu preču pārdošanai piemēro 0 % PVN, jo tas jau tika samaksāts vienu reizi jauna produkta iegādes laikā;
- atkritumu savākšanas pakalpojumi: atkritumu savākšanas pakalpojumi, ko sniedz sociālie uzņēmumi un kuru darbība ir vērsta uz to, lai saglabātu savākto produktu atkārtotas izmantošanas potenciālu (piemēro 0 % PVN likmi);

pārstrāde: pārstrādāta materiāla vai pārstrādājama materiāla pārdošanai vajadzētu piemērot samazinātu PVN likmi, lai veicinātu kvalitatīvu pārstrādātu materiālu tirgu.

Uzņēmēji akcentē arī **konsultatīvo atbalsta instrumentu** nepieciešamību, proti, **mentoru atbalsts** būtu nepieciešams ne tikai akseleratora un inkubatora laikā (uzņēmuma pirmajos darbības

³¹¹ Dalamaga A. (2018). *Reuse and recycling European Union Social Enterprises: the role of social enterprise in a circular economy*. Pieejams: https://www.easpedu/sites/default/files/sites/default/files/EVENTS/2018/ws2_reuse-eng.pdf

³¹² Priekšlikums PADOMES DIREKTĪVA ar ko Direktīvu 2006/112/EK groza attiecībā uz pievienotās vērtības nodokļa likmēm. Brisele, 18.1.2018. Pieejams: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:6ba9e0ba-fc39-11e7-b8f5-01aa75ed71a1.0015.02/DOC_1&format=PDF

gados), bet arī pēc tam – vismaz pirmā neatkarīgā darbības gada laikā. Kā norāda pētījuma dalībnieki, *“tas ir ļoti svarīgi – nevis tā mērķa grupu padome, kas ir lieks ķeksītis, bet kvalitatīvi mentori, ar kuriem vari aprunāties par tālāku virzību uzņēmumā”* vai *“mums palīdzētu tāds jaudīgāks mentors no biznesa vides, kas ir ar milzīgu pieredzi, kā mums pacelt uzņēmumu citā līmenī”*. Tas liecina, ka Latvijā sāk veidoties pirmā sociālo uzņēmumu paaudze, kas ir pārkāpusi pirmo gadu darbības sliekšni un meklē iespējas izvērst savu darbību. Šāda atbalsta instrumenta nepieciešamību pamato arī Ekonomikas ministrijas ekspertes, norādot, ka mentors nepieciešams ne tikai vēlākajos uzņēmuma attīstības posmos, bet arī sākumposmā. *“Mēs bieži redzam, ka pieteikumu iesniegšanas brīdī sociālie uzņēmēji bieži maina savas idejas. Var just, ka viņiem nav konsultanta, kas palīdz attīstīt ideju. Bieži vien šiem cilvēkiem arī nav tādas pieredzes uzņēmējdarbībā, līdz ar to viņi taustās un mēģina saprast. Finansiālās zināšanas, kā veidot uzņēmumu, iztrūkst,”* pamato Ekonomikas ministrijas eksperte. Ņemot vērā faktu, ka Latvijā ļoti daudzi sociālie uzņēmēji nāk no NVO vides, mentora atbalsts ir nozīmīgs ikvienā uzņēmuma darbības posmā. Ekonomikas ministrijas ekspertes arī akcentē, ka nepieciešams organizēt vairāk **semināru un apmācību uzņēmumiem to darbības sākuma posmā.**

Kā vēl vienu iespēju viņi saskata **starptautisku apmācību un semināru organizēšanu**, lai gūtu pieredzi no starptautiskiem veiksmes stāstiem. Uz to norāda arī pētījumā intervētā izglītības nozares eksperte, akcentējot, ka svarīgi organizēt starptautiskas konferences un seminārus, lai veicinātu ideju un pieredzes apmaiņu sociālo uzņēmēju un pētnieku vidū. Kā pozitīvu pieredzes stāstu viņa atzīmē starptautisko sociālās uzņēmējdarbības BOVA kursu *“Exploring Social Entrepreneurship in the Baltic States”* (sīkāk informācija sniegta 1.2. apakšnodaļā). BOVA ir augstskolu tīkls, kurā apvienotas četras Baltijas valstu universitātes (Latvijas Lauksaimniecības universitāte, Igaunijas Dzīvības zinātņu universitāte, Lietuvas Veselības universitātes Veterinārā akadēmija un Vitauta Dižā universitātes Lauksaimniecības akadēmija Lietuvā). Kopumā BOVA ietvaros tiek piedāvāti dažādi kursi (šo augstskolu studentiem tie ir bezmaksas), bet sociālajās zinātnēs ir retāk. Minētajā sociālās uzņēmējdarbības kursā vadošais partneris ir Igaunijas Dzīvības zinātņu universitāte, bet LLU – ir sadarbības partneris. Studentiem ir gan lekcijas (kuras pasniedz Igaunijas, Lietuvas, LLU un Somijas mācībspēki), gan praktiskie darbi, gan uzņēmēju stāsti. Noslēgumā studenti izstrādā sociālo uzņēmumu biznesa plānu. Kurša rezultātā tiek apgūtas praktiskas iemaņas sociālo uzņēmumu biznesa plānu izveidē un radītas interesantas sociālo uzņēmumu idejas. Kurss ir unikāls, jo tajā apvienota labākā starptautiskā prakse, iesaistot gan akadēmiskos ekspertus, gan jomas profesionāļus, bet studenti strādā starptautiskās komandās pie savu biznesa ideju izstrādes. Lai gan šis starptautiskais kurss nav tiešā veidā saistīts ar valsts atbalstu sociālajai uzņēmējdarbībai, bet tiek finansēts no citiem resursiem, pētnieki uzskata, ka šādu pasākumu īstenošana (ko organizē arī ar valsts atbalstu) veicina sociālās uzņēmējdarbības attīstību un sociālo uzņēmumu ideju rašanos. Tāpat pētnieki uzskata, ka vērtīgi organizēt arī vasaras skolas un citus pasākumus, kur neformālā vidē var veidot ideju apmaiņu un īstenošanu sociālajā uzņēmējdarbībā.

Tāpat uzņēmēji uzskata, ka sabiedrībā *“izpratne ir jāveicina, ar ko sociālais uzņēmums atšķiras no parasta uzņēmuma”*. Neskatoties uz to, ka Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācija jau vairākus gadus veic skaidrojošo un informatīvo darbu, t. sk. aktīvi darbojas asociācijas vēstnieki Latvijas reģionos, tomēr joprojām sabiedrībā trūkst izpratnes par sociālo uzņēmējdarbību. Iepriekš minēto pasākumu organizēšana veicinās sociālās uzņēmējdarbības atpazīstamību un izpratni par to kopumā.

Uzņēmēji arī sniedz vispārējus priekšlikumus attiecībā uz **komunikāciju un attieksmes maiņu valsts institūciju līmenī**: *“Gribētos, lai valsts pārvalde tevi vienkārši mīl par to, ko tu dari. Bet tā nav. Visas ziņas, kas no viņiem nāk, ir formāli agresīvā tonī par to, ka visdrīzāk esi kaut ko pārkāpis, pirms tu pierādi, ka neesi. Tas ir tāds emocionālais fons. Tā jūtas ļoti daudzi mani draugi. Viņi vienkārši nesūdzas, jo tā ir uzņēmēju daba - vienkārši iet un darīt. Bet noskaņojums no valsts pārvaldes ir ļoti negatīvs.”* Uz to norāda arī vēl kāds sociālais uzņēmējs:

“Pēc būtības Latvijā uz uzņēmējiem skatās ar šausmīgām aizdomām, tie ir kaut kādi krāpnieki. Citur pasaulē tā neskatās. Citur uz uzņēmējiem skatās kā uz tiem, kas pienes valstij budžetu, kas veido valsts budžetu.”

Neskatoties uz uzņēmēju salīdzinoši negatīvo nostāju, pašvaldību līmenī atbalsts uzņēmējiem bieži tiek uzskatīts par vajadzīgu un vēlamu. Turklāt tas attiecas gan uz tradicionālajiem “biznesa tipa” uzņēmumiem, gan uz sociālajiem uzņēmumiem. Šāds aspekts liekas īpaši interesants, jo sociālie uzņēmumi dod lielāku ieguldījumu pašvaldību sociālās situācijas uzlabošanā. Tādēļ varētu sagaidīt, ka pret sociālajiem uzņēmumiem ir pozitīvāka nostāja un vairāk atbalsta. Acīmredzot pašvaldībās arī tradicionālie uzņēmumi tiek uzskatīti par ļoti vērtīgiem, tādēļ tiek sniegts atbalsts.

Var secināt: uzņēmēji norāda, ka nepieciešams ne vien finansiāls atbalsts (īpaši attiecībā uz darbaspēka nodokļiem), bet arī nemonētārs atbalsts – izpratnes veidošana sabiedrībā un attieksmes maiņa valsts institūciju līmenī. Tāds viedoklis pilnībā saskan ar pašvaldību sniegto informāciju par to, ka tiek organizēti dažādi pasākumi ar mērķi informēt par sociālo uzņēmējdarbību un veicināt tās attīstību. Šajā jomā būtu jāturpina izglītojošie un informatīvie pasākumi, kas ir visbiežāk pieminēti kā rekomendācijas, atbildot uz jautājumu, kas būtu uzlabojams sociālās uzņēmējdarbības jomā valsts un pašvaldības līmenī.

Izvērtējot pašvaldību pārstāvju atbildes par dažādiem atbalsta veidiem sociālajiem uzņēmumiem, var secināt, ka kopumā aktivitāte sociālās uzņēmējdarbības jomā ir diezgan zema. Tikai sešās no aptaujātajām pašvaldībām ir sociālie uzņēmumi. Aptaujā vairākkārt ir norādīts, ka neviens sociālais uzņēmums nav vērsies pašvaldībā pēc palīdzības. Iespējams, ka pašvaldības pārstāvji par sociālajiem uzņēmumiem savā teritorijā uzzina tikai tad, kad sociālais uzņēmējs vērsas pašvaldībā pēc palīdzības un atbalsta.

6.2. Sociālajiem uzņēmumiem pieejamo atbalsta instrumentu analīze un piemērošana praksē

6.2.1. Pašvaldību situācijas vērtējums sociālās uzņēmējdarbības jomā

Lai novērtētu pašvaldību lomu sociālās uzņēmējdarbības attīstībā, tika veikta pašvaldību aptauja, kā arī intervijas ar pašvaldību pārstāvjiem, lai gūtu padziļinātu informāciju analīzei par pašvaldību veiksmes stāstiem sociālajā uzņēmējdarbībā.

Vairākums pašvaldību pārstāvju uzskata, ka sociālo uzņēmumu mērķis ir darboties sociālo mērķu labā un radīt labumu sabiedrībai, nevis tikai nodrošināt peļņu. Tie ir uzņēmumi, kas palīdz iekļauties sabiedrībā sociāli neaizsargātajām iedzīvotāju grupām. Tiesa gan, pētījumā konstatēts, ka sociālie uzņēmumi nav visai izplatīti Latvijas pašvaldībās. Sociālie uzņēmumi nav konstatēti vairāk kā pusē no aptaujātajām pašvaldībām (55 % jeb 23 no aptaujātajām pašvaldībām). Tikai aptuveni katrā ceturtajā pašvaldībā darbojas sociālie uzņēmumi (24 % jeb 10 no aptaujātajām pašvaldībām), galvenokārt tādās jomās kā atstumtības riskam pakļauto grupu sociālā integrācija (četrās no 10 pašvaldībām), izglītība (trīs no 10 pašvaldībām) un veselības veicināšana (divās no 10 pašvaldībām). Tīkmēr gandrīz katras piektās pašvaldības rīcībā nav informācijas, vai to administratīvajā teritorijā ir sociālie uzņēmumi (21 %).

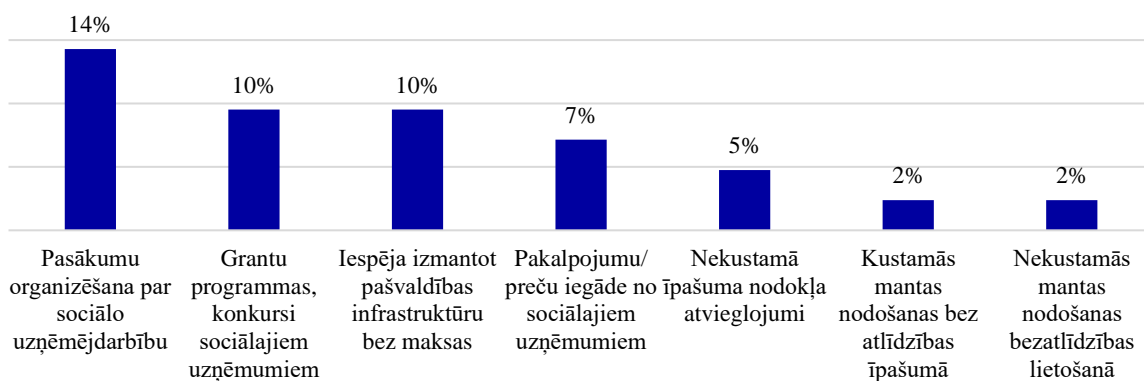
Pašvaldības sociālo uzņēmumu atbalsta veidus ir piešķirušas vai izmantojušas salīdzinoši maz, galvenokārt tāpēc, ka to administratīvajā teritorijā nav tādu uzņēmumu vai to rīcībā nav informācijas par šādu uzņēmumu esamību. Iespējams, pašvaldības vēlētos tādas attīstīt, taču lielā daļā pašvaldību nav bijis pieprasījuma pēc šādiem atbalsta veidiem – 43 % jeb 18 no aptaujātajām pašvaldībām neviens sociālais uzņēmums tādu atbalstu nav pieprasījis. To apstiprina arī dažu pašvaldību komentāri:

- “Jau kopš 2016. gada organizējam pašvaldības projektu konkursu jaunajiem un topošajiem uzņēmumiem, t.sk. var izveidot arī sociālo uzņēmumu, bet 5 gadu laikā kopš ir šāds pašvaldības projektu konkurss, uzņēmums šajā jomā nav izveidots.”

- Pašvaldībā norit “diskusija par sociālo uzņēmējdarbības veicināšanu, pašvaldība labprāt atbalstītu šādus uzņēmējus, vēlētos, lai tādi būtu”.
- “Pašlaik sadarbojamies ar Sociālās uzņēmējdarbības asociāciju ar mērķi attīstīt sociālo uzņēmējdarbību mūsu novadā.”
- Mūsu novadā šādu uzņēmumu nav daudz, jautājums – kāpēc? Pašvaldība ir apsvērusi sociālo uzņēmumu atbalstu iespējamības (piešķirot finansējumu –grantus) un sadarbību (veicot kopīgi kādas aktivitātes), bet pagaidām tas nav realizēts. Palielinoties sociālo uzņēmumu skaitam novadā, arī izskatīsim padziļinātāk atbalsta un sadarbības iespējas.”
- “Līdz šim nezinu nevienu veiksmīgu, strādājošo sociālo uzņēmumu. Ir bijušas iniciatīvas, esam arī bijuši gatavi tās atbalstīt, taču šobrīd līdz taustāmiem rezultātiem neesam nonākuši.”

Būtiski atzīmēt, ka viens no faktoriem, kas var ietekmēt sociālās uzņēmējdarbības attīstību pašvaldībā, ir arī tās lielums un pieejamie resursi.

Tikai 24 % jeb 10 no visām aptaujātajām pašvaldībām ir piešķirušas vai izmantojušas sociālo uzņēmumu atbalsta veidus, no kuriem visizplatītākie ir pasākumu organizēšana par sociālo uzņēmējdarbību (14 % jeb sešas no aptaujātajām pašvaldībām), grantu programmas un konkursi sociālajiem uzņēmumiem (10 % jeb četras no aptaujātajām pašvaldībām) un iespēja izmantot pašvaldības infrastruktūru bez maksas (10 % jeb četras no aptaujātajām pašvaldībām) (skat. 6.4. att.). Pārējie atbalsta veidi ir salīdzinoši reti izmantoti, savukārt privilīģētie publiskie iepirkumi – nemaz. Pašvaldības sociālo uzņēmumu atbalstam mēdz izmantot arī cita veida atbalsta mehānismus, piemēram, vienā no pašvaldībām uzņēmumu godināšanai ir izdalīta atsevišķa nominācija “Novada sociālais uzņēmums”. Daļa pašvaldību norādīja, ka situācija varētu mainīties pēc teritoriālās reformas.

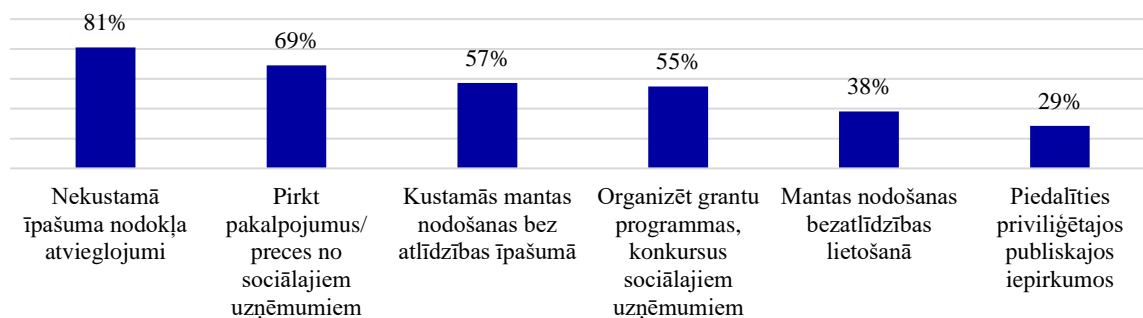

6.4. att. Pašvaldību piešķirtie vai izmantotie sociālo uzņēmumu atbalsta veidi

Avots: autoru veidots pēc pašvaldību aptaujas (N=42), 2020

Pašvaldības, kuras piešķir atbalstu sociālajiem uzņēmumiem, uzskata, ka sociālie uzņēmumi dod būtisku labumu pašvaldībām un tās iedzīvotājiem (sešas no 10 pašvaldībām). Pateicoties sociālajiem uzņēmumiem, tiek veicināta sociālā integrācija un vienlīdzība (piecas no 10 pašvaldībām) un mazinās sociālā spriedze reģionā (četras no 10 pašvaldībām). Šo atbalsta pasākumu īstenošana veido arī pozitīvu, sociāli atbildīgas pašvaldības tēlu (divas no 10 pašvaldībām). Kopumā pašvaldības ir informētas par lielāko daļu sociālo uzņēmumu atbalsta, taču aptaujas dati liecina, ka pašvaldībām trūkst pieredzes darbā ar sociālajiem uzņēmumiem. Visbiežāk pašvaldības zina tādus atbalsta veidus kā nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumi (81 % jeb 34 no aptaujātajām pašvaldībām), pakalpojumu/ preču pirkšana no sociālajiem uzņēmumiem (69 % jeb 29 no aptaujātajām pašvaldībām) (skatīt 6.5. att.). Nedaudz vairāk kā puse pašvaldību zina par kustamās mantas nodošanu bez atlīdzības īpašumā (57 % jeb 24 no aptaujātajām pašvaldībām) un grantu programmu, konkursu organizēšanu sociālajiem uzņēmumiem (55 % jeb 23 no aptaujātajām pašvaldībām). Vismazāk pašvaldības ir informētas par tādām atbalsta iespējām

kā mantu nodošana bezatlīdzības lietošanā (38 % jeb 16 no aptaujātajām pašvaldībām) un piedalīšanos privilīģētajos publiskajos iepirkumos (29 % jeb 12 no aptaujātajām pašvaldībām).

6.5. att. Pašvaldību informētība par atbalsta veidiem sociālajiem uzņēmumiem

Avots: autoru veidots pēc pašvaldību aptaujas (N=42), 2020

Situācijas uzlabošanai vietējā un valsts mērogā pašvaldības iesaka atvieglot sociālās uzņēmējdarbības uzsākšanas procesu un ieviest dažādus atbalsta mehānismus. Interesantākie pašvaldību pārstāvju priekšlikumi bija šādi:

- “Droši vien finansiāls atbalsts, nodokļu atlaides utt., vai cita veida atbalsts, lai šie uzņēmumi veidotos un eksistētu.”
- “Valstiski būtu jāsamazina nodokļu slogs visiem uzņēmējiem.”
- “Pašvaldībā būtu jābūt algotam darbiniekam uzņēmējdarbības veicināšanā, kas sekmētu arī šo sadarbību.”
- “Sarunā ar diviem esošiem sociālo uzņēmumu vadītājiem saņēmu atbildi, ja viņi zinātu, cik birokrātiska/sarežģīta ir sociālā uzņēmējdarbības uzsākšana, otrreiz to vairs nedarītu, tas satrauc.”
- “Vispirms būtu lietderīgi no valsts iestādēm, piem., VID saņemt regulāru (ikgadēju) informāciju par sociālajiem uzņēmumiem teritorijā.”

Pašvaldību pārstāvji pieminēja arī tādus atbalsta veidus, kā, piemēram, grantu sociālās uzņēmējdarbības uzsākšanai, nodokļu atlaides u. tml. Sociālo uzņēmēju aktivitāti var veicināt, pašvaldībām piesaistot sociālos uzņēmumus kā savus klientus. Viena no pašvaldībām norādīja, ka ir nepieciešams atsevišķs algots darbinieks, kurš nodarbotos ar uzņēmējdarbības veicināšanu, t. sk. sociālās, un sadarbības uzturēšanu. Pētījuma autori uzskata, ka pašvaldības pārstāvju ierosinātās idejas ir noderīgas un praksē ieviešamas, lai veicinātu sociālās uzņēmējdarbības attīstību, t. sk. ieviešot grantu programmas un pērkot pakalpojumus/ preces no sociālajiem uzņēmumiem.

6.2.2. Citu valsts un pašvaldības atbalsta programmu izvērtējums

Raksturojot dalību dažādās atbalsta programmās, no aptaujas rezultātiem var secināt, ka dažādās atbalsta programmās ir piedalījušies deviņi no 29 respondentiem. Viens no respondentiem ir piedalījies piecās atbalsta programmās, divi respondenti – divās, bet pārējie seši – katrs vienā atbalsta programmā. Neviens no respondentiem nav piedalījies nevalstisko organizāciju atbalsta iniciatīvās, bet viens norādīja, ka tas būtu lietderīgi. Visapmeklētākās no pieejamajām atbalsta programmām šo respondentu vidū ir biznesa inkubatori un pašvaldību stipendijas/atbalsta

programmas (skat. 6.6. attēlu).

6.6. att. Sociālo uzņēmumu dalība dažādās atbalsta programmās

Avots: autoru veidots pēc sociālo uzņēmumu de jure aptaujas (N=29), 2020

Var secināt, ka sociālie uzņēmēji cenšas izmantot **Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras** (turpmāk tekstā – LIAA) **biznesa inkubatoru programmas un Reach for Change inkubatora pakalpojumus**. Latvijas lielākajās pilsētās darbojas 15 LIAA biznesa inkubatori, kuru mērķis ir atbalstīt jaunu, dzīvotspējīgu un konkurētspējīgu uzņēmumu izveidi un attīstību. Arī sociālie uzņēmumi vai to ideju autori var pieteikties dalībai LIAA inkubatoru pirmsinkubācijas vai inkubācijas programmās. Pirmsinkubācijas programma ir piemērota gan fiziskām, gan juridiskām personām, kuras vēlas izvērtēt savas biznesa idejas dzīvotspēju. Sešu mēnešu garumā tā nodrošina dalībniekiem visu nepieciešamo biznesa idejas attīstīšanai – aprīkotas darba telpas, mentoru un citu uzņēmēju atbalstu, seminārus un mācības par dažādām uzņēmējus saistošām tēmām, kas palīdz risināt viņu biznesa izaicinājumus, kā arī vērtīgus kontaktus un dalību lielākajā jauno uzņēmēju kopienā Latvijā. Inkubācijas programmā papildus pirmsinkubācijā pieejamajam atbalstam dalībnieks saņem 50 % līdzfinansējumu biznesa attīstībai nepieciešamo pakalpojumu iegādei, piemēram, grāmatvedībai, telpu nomai, dizainam, mārketingam, tehnoloģiskajām konsultācijām un prototipu izstrādei, sertificēšanai, laboratoriju izmaksām u. c. Iespējams pretendēt arī uz 50 % līdzfinansējumu līdz 5 000 EUR aprīkojuma un izejmateriālu iegādes izmaksām. Inkubācijas programmā aicināti pieteikties uzņēmumi, kas nav reģistrēti ilgāk par trim gadiem. Ekonomikas ministrijas pārstāves intervijā norādīja, ka biznesa inkubatoru darbība plānota arī nākamajā plānošanas periodā, un viņas uzskata to par nozīmīgu atbalstu sociālajiem uzņēmumiem. Taču praksē nereti tiek secināts, ka atbalsts ir, bet trūkst uzņēmēju, kas nāktu ar inovatīvām biznesa idejām uz biznesa inkubatoru.

Intervijās uzņēmēji atzīst, ka dalība biznesa inkubatoros palīdzējusi apgūt dažādas iemaņas un zināšanas uzņēmējdarbībā: “Ar “pliku” ideju ienācu Ventspils biznesa inkubatorā, kurš parādīja fantastisku attieksmi pret manu ideju. Viņi man ļoti palīdzēja, jau esmu trešo gadu inkubatorā. Viņi man palīdzēja izveidot to celiņu un saprast.” Inkubatoros uzņēmēji ieguvuši arī plašāku skatījumu uz savu plānoto biznesa projektu, paverot skatu uz jauniem pakalpojumiem, ko uzņēmums varētu attīstīt (ko iepriekš pat nebija plānots īstenot).

Taču tiek arī akcentēts, ka, izejot no akseleratora vai inkubatora, cilvēks saskaras ar reālajām problēmām uzņēmējdarbībā, kam nav gatavs. Uzņēmēji akcentē, ka mentoru atbalsts būtu nepieciešams ne tikai akseleratora un inkubatora laikā, bet arī pēc tam – vismaz pirmā darbības gada laikā. Kā stāsta viena no informantēm, kas iesaistīta pētījumā: “Mēs esam daudz jauni, nepieredzējuši, kas mēģina apvienot sociālo biznesu, pēc tiem inkubatoriem mums vajadzētu kaut kādu uzraudzību, ka vismaz vienreiz mēnesī varbūt tiecies ar savu mentoru vai tev ir vairāki mentori, lai to vienu netirānizētu. Mēs pabeidzam akseleratorus ar domu, ka nu tik viss būs, bet

tad ir realitāte un nekā nav. Jo teorija un uz papīra viss ir baigi smuki.” Uzņēmēji atzīst, ka pirmajā darbības gadā jūtas ļoti nedroši, jo īpaši, ja uzņēmumu ietekmē ārkārtas situācija un apstākļi kā pandēmija.

Pētījumā iesaistītie uzņēmēji mudina citus jaunos uzņēmējus pēc iespējas vairāk iesaistīties dažādos **inkubatoros un grantu programmās**, lai piesaistītu finansējumu. *“Tas ir pieejamāks, jo ir mazāka summa, bet tā barjera nav tik liela. Tas Altums ir kaut kas milzīgs”* - norāda viena no sociālajām uzņēmējām, kas izmantojusi vairākus “mazos” atbalsta veidus, kuru summas nav lielas, bet jaunuzņēmumam vieglāk iegūstamas un sākuma posmā ļoti noderīgas.

Tāpat intervijās un fokusgrupās uzņēmēji norādīja, ka būtiska valsts atbalsta programma, ko izmantojuši sociālie uzņēmēji, ir **Nodarbinātības valsts aģentūras (NVA) subsidēto darba vietu programma**. Lai gan šāds atbalsta veids pastāv un uzņēmēji to pozitīvi vērtē, taču viena no informantēm, kas ir “ceļā uz” šādas darbavietas radīšanu, norāda, ka birokrātiskais process ir ļoti ilgs, tā ka', no vienas puses, darbinieks var zaudēt potenciālo darba vietu, bet, no otras puses, darba devējs var zaudēt darbinieku, jo *“jebkurā brīdī ikviens cits mums var “nocelt” to darbinieku”*. Aptaujā divi no respondentiem, kas norādīja, ka ir izmantojuši NVA programmu un projektu atbalstu, vērtē to kā lietderīgu. Viens no respondentiem šīs atbalsta programmas ietvaros saņēma 795 481 EUR uz 12 mēnešiem, bet otrs respondents saņēma 15 404 EUR uz 24 mēnešiem.

Uzņēmēji izmantojuši arī citas atbalsta programmas, piemēram, pašvaldību atbalsta programmas. Aptaujā gan tikai 17 % (5) no respondentiem ir norādījuši, ka ir saņēmuši **pašvaldības piešķirtas stipendijas** vai līdzdarbojušies atbalsta programmās. Saņemtā atbalsta apmēri un periodi atšķiras, bet kopumā saņemtais atbalsts tiek vērtēts kā lietderīgs. Viena no uzņēmēju pieminētajām pašvaldību atbalsta programmām ir Rīgas domes grantu programma **“Atspēriens”**. Arī citas pašvaldības nereti organizē grantu programmas (bet pamatā tās nav virzītas tieši uz sociālajiem uzņēmējiem, bet uzņēmējiem kopumā): *“Pašvaldībā piedalījos uzņēmējdarbības programmā, viņiem ir tāda programma, kur atbalsta jaunos uzņēmējus. Dabūjam 3000 EUR kaut kādiem pamatlīdzekļiem, lai varētu uzsākt saimniecisko darbību.”*

Būtiska nozīme sociālās uzņēmējdarbības attīstīšanā ir arī **LEADER** projektam **“Veiksmīgs sociālais uzņēmējs lauku teritorijā”** (projekta Nr.19-00-A019.332-000009). Projekts tiek īstenots Latvijas Lauku attīstības programmas 2014.–2020. gadam apakšpasākuma **“Starpteritoriālā un starpvalstu sadarbība”** ietvaros un to īsteno partnerība **“Daugavkrasts”** sadarbībā ar četrām vietējās rīcības grupām – Lauku partnerību **“Lielupe”**, biedrību **“Darīsim paši!”**, biedrību **“Sateka”** un Pierīgas partnerību. Projekta mērķis ir sociālās uzņēmējdarbības popularizēšana, aktivizēšana un attīstīšana lauku teritorijās, lai veicinātu iedzīvotāju, uzņēmēju un pašvaldību sadarbību un izpratni par sociālo uzņēmējdarbību kā līdzvērtīgu uzņēmējdarbības virzienu. Projekta ietvaros īstenotas dažādas aktivitātes: pasākumi – darbnīcas katras partnerības teritorijā; sarunas ar pašvaldību darbiniekiem par sociālo uzņēmējdarbību; pieredzes apmaiņas braucieni uz citu teritoriju sociālajiem uzņēmumiem; biznesa ideju attīstības **“laboratorija”** un mentorings – konsultācijas sociālās uzņēmējdarbības uzsācējiem. Projekta ietvaros sagatavoti arī dažādi materiāli, t. sk. videolekcijas (publicētas Latvijas sociālās uzņēmējdarbības asociācijas mājaslapā), izdota rokasgrāmata **“No idejas līdz sociālajam uzņēmumam”**. Informatīvie materiāli ir noderīgi visiem, kuri interesējas par sociālo uzņēmējdarbību. Var secināt, ka projekta īstenošanas rezultātā tiek popularizēta sociālā uzņēmējdarbība – jo īpaši reģionos.

Specifiskās darbības jomās pieejami arī citi atbalsta instrumenti, piemēram, biedrības, kas darbojas kultūras sfērā, regulāri izmanto Valsts kultūrkapitāla fonda programmas, citi – Lauku atbalsta dienesta programmas u. c. Aptaujā divi respondenti (sociālie uzņēmēji *de jure*) ir piedalījušies **Lauku atbalsta dienesta** programmā. Viens respondents saņemto atbalstu vērtē kā nelietderīgu, otrs respondents atbalstu ir saņēmis salīdzinoši nesen 21 000 EUR apmērā uz 24 mēnešu periodu, un uzskata to par lietderīgu. Taču respondenti nav norādījuši, kādu konkrēti Lauku atbalsta dienesta programmu tie ir izmantojuši.

Savukārt **Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras atbalsta programmu** atbalstu ir saņēmuši četri no aptaujas dalībniekiem, un trīs no tiem šo atbalstu vērtē kā lietderīgu. **Ekonomikas ministrijas** atbalsta programmās ir piedalījies tikai viens no aptaujas dalībniekiem, bet vēl viens respondents norāda, ka nebija informēts par šāda atbalsta mehānisma esamību. Kopumā uzņēmēji cenšas izmantot dažādas valsts un pašvaldību atbalsta programmas tiem atbilstošās darbības jomās.

Atbildot uz aptaujas jautājumu, vai sociālais uzņēmums turpmāk varētu darboties bez papildu valsts/ pašvaldības atbalsta, respondentu vidū nebija vienprātības (“jā” atbildēja seši respondenti, nē – pieci respondenti, bet astoņi – “nemāku teikt”). Autori secina, ka dažādu atbalstu programmu esamība ir nozīmīga uzņēmējiem, t. sk. sociālajiem uzņēmējiem. To izmantošana ir atkarīga no uzņēmēja prasmēm apgūt šīs programmas, pielāgot savu darbību programmu nosacījumiem un zināšanām un prasmēm kopumā dažādu programmu izmantošanā.

6.2.3. Citu pieejamo atbalsta instrumentu izvērtējums

Sociālie uzņēmēji ir izmantojuši arī citus atbalsta instrumentus, t. sk. dalību akseleratorā “NewDoor”, sociālās uzņēmējdarbības inkubatorā “Reach for Change” un augstskolu inkubatoros. Piemēram, Latvijas Universitāte jaunajiem uzņēmējiem piedāvā iespēju iegūt praktisku pieredzi savas uzņēmējdarbības veidošanā, piedaloties programmā “*Erasmus for young entrepreneurs*”. Šī programma dod iespēju jaunajiem uzņēmējiem (ar uzņēmējdarbības pieredzi līdz 3 gadiem) un tiem, kas gatavojas uzsākt uzņēmējdarbību, mācīties no pieredzējušiem uzņēmējiem, kuri vada uzņēmumus citās ES valstīs. Pieredzes apmaiņa notiek, jaunajiem uzņēmējiem uzturoties pie pieredzējušiem uzņēmējiem, kas palīdz apgūt maza uzņēmuma vadīšanai nepieciešamās prasmes. Uzņemošā puse iegūst jaunas idejas savam uzņēmumam un iespējas sadarboties ar ārzemju partneriem vai uzzināt par jauniem tirgiem. ES daļēji sedz uzturēšanās izdevumus, tādējādi sniedzot iespējas gūt pieredzi Eiropā tieši jaunajiem uzņēmējiem. Taču jāatzīmē, ka šī nav speciāla programma sociālajiem uzņēmējiem, bet ir noderīga jaunajiem sociālajiem uzņēmējiem savas idejas attīstīšanai, un to intervijā norādīja viena no sociālajām uzņēmējām, kura šo iespēju ir izmantojusi.

Latvijā tieši sociālo uzņēmumu atbalstam ir pieejams akselerators “NewDoor” un sociālās uzņēmējdarbības inkubators “Reach for Change”.

Starptautiskā sociālās uzņēmējdarbības akseleratora “**NewDoor**” mērķis ir apmācīt, virzīt un iedvesmot sociālā biznesa inovatorus, kā arī veicināt sociālās uzņēmējdarbības vides attīstību kopumā. Gan esošiem, gan jauniem sociālajiem uzņēmējiem “NewDoor” pieredzējušo profesionāļu komanda kopā ar vietējo un ārzemju lektoru un mentoru atbalstu piedāvā attīstīt savas sociālās iniciatīvas ilgtspējīgā biznesā. Akseleratora dalībnieki piedalās intervijās un publiskos pasākumos, iegūstot atpazīstamību gan apmācību laikā, gan pēc tam, prezentējot savas idejas potenciāliem investoriem, partneriem, žurnālistiem un plašākai sabiedrībai. Akseleratora programmu īsteno vienu reizi gadā.

Inkubatora “**Reach for Change**” mērķis ir palīdzēt uzņēmējiem sasniegt finansiālo ilgtspēju un mērogot ietekmi. Sociālajiem uzņēmējiem tiek piedāvātas apmācības un konsultācijas par uzņēmuma attīstību, sociālās ietekmes mērīšanu, mārketingu un komandas paplašināšanu, kā arī partneru organizāciju finansiālais atbalsts. Inkubatora programma sniedz iespēju pievienoties starptautiskam sociālo uzņēmēju tīklam. Šo programmu īsteno vienu reizi gadā.

Pētījuma autori pozitīvi vērtē šādu akseleratoru un inkubatoru nozīmi, taču dalībnieku skaits šajās organizācijās ir ierobežots, turklāt programmas tiek īstenotas tikai reizi gadā.

Uzņēmēji pozitīvi novērtē arī **Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas** sniegto atbalstu, t. sk. palīdzību ar kontaktiem (par finanšu speciālistiem u. c.), pieteikumu aizpildīšanu sociālā uzņēmuma statusam u. c. Var secināt, ka gan pavisam jauni, gan pieredzējuši sociālie uzņēmumi var gūt atbalstu, zināšanas, prasmes, pieredzi un kontaktus, tīklojoties ar asociācijas

biedriem, apmeklējot dažādus pasākumus, piesakoties konsultācijām, kā arī izmantojot asociācijas veidoto un uzturēto interneta platformu www.sua.lv.

Kā norāda sociālie uzņēmēji, lielākā daļa atbalsta programmu ir pieejamas arī citu juridisko formu pārstāvjiem – *“tur var piedalīties jebkurš uzņēmums, neatkarīgi no statusa. Atsevišķi sociālajiem uzņēmumiem, kas ar statusu, nekā nav”*.

Savukārt sociālie uzņēmumi *de facto* izmanto tās iespējas, kas viņiem pieejamas savas juridiskās formas ietvarā (biedrība un nodibinājums) un ņemot vērā to darbības specifiku, piemēram, Latvijas Valsts meži atbalsta programmas, ziedot.lv sociālā atbalsta programma, Sabiedrības integrācijas fonda programmas u. c. Daži informatori norāda, ka ir situācijas, kurās SIA juridiskā forma (arī ar sociālā uzņēmuma statusu) var būt kavējošs faktors, jo *“izsludinātos konkursos (īpaši jaunatnes jomā) ir minēts, ka var piedalīties tieši biedrības un nodibinājumi. Bieži sociālie uzņēmumi nodarbojas ar līdzīgām aktivitātēm, tomēr tie nevar piedalīties šajos konkursos sava statusa dēļ – kas faktiski liek man pārdomāt šī statusa izvēli, kā arī ideju par papildu biedrības veidošanu, kas pēc loģikas ir mazliet pretrunā ar sociālā uzņēmuma mērķiem. Attiecīgi varētu mudināt konkursos un programmās, kur minētas biedrības, minēt arī sociālos uzņēmumus.”*

Pētījuma autori secina, ka papildus Sociālā uzņēmuma likumā noteiktajiem atbalsta veidiem sociālajiem uzņēmumiem ir maz citu pieejamo atbalsta instrumentu. Galvenokārt tie cenšas izmantot dažādas atbalsta programmas, startējot kopā ar citu juridisko formu dalībniekiem.

6.2.4. Granta izvērtējums

Sociālie uzņēmēji var pretendēt uz grantu Eiropas Sociālā fonda projektā “Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai”, kurā Labklājības ministrija sadarbībā ar finanšu institūciju Altum (turpmāk tekstā – Altum) sociālajiem uzņēmumiem piešķir grantu (turpmāk tekstā – Altum grants). Atbalsts tiek sniegts kā *de minimis* atbalsts (Ministru kabineta 2018. gada 21. novembra noteikumi Nr. 715 “Noteikumi par *de minimis* atbalsta uzskaites un piešķiršanas kārtību un *de minimis* atbalsta uzskaites veidlapu paraugiem”). Programmu regulē 11.08.2015. MK noteikumi Nr. 467 “Darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” 9.1.1. specifiskā atbalsta mērķa “Palielināt nelabvēlīgākā situācijā esošu bezdarbnieku iekļaušanos darba tirgū” 9.1.1.3. pasākuma “Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai””; saistošs ir arī Sociālā uzņēmuma likums.

2015. gadā tika izstrādāti MK noteikumi 467 “Darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” 9.1.1. specifiskā atbalsta mērķa “Palielināt nelabvēlīgākā situācijā esošu bezdarbnieku iekļaušanos darba tirgū” 9.1.1.3. pasākuma “Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai” īstenošanas noteikumi. Projekts aizsākās 2016. gadā, taču reālā īstenošana – tikai 2017. gadā. Grantu var saņemt uzņēmumi, kas ir reģistrēti sociālo uzņēmumu reģistrā. Fiziska persona var pretendēt uz grantu, ja ir uzvarējusi Labklājības ministrijas rīkotā uzsācēju ideju konkursā, taču līdz 2018. gada nogalei uz grantu varēja pretendēt arī Pasākuma dalībnieki (biedrības, nodibinājumi un komersanti (SIA, AS), kuri atbilda noteiktajiem sociālo uzņēmumu kritērijiem un bija reģistrēti Labklājības ministrijas Pasākumu dalībnieku reģistrā).

Granta apmērs ir no 5 000 līdz 200 000 EUR ilgtermiņa materiāliem ieguldījumiem, ilgtermiņa nemateriāliem ieguldījumiem, atlīdzības izmaksām, konsultāciju un apmācību izmaksām, apgrozāmiem līdzekļiem³¹³. Atbalsta apjoms ir atkarīgs no uzņēmuma vecuma un saimnieciskās darbības apjoma. Uzņēmumi, kuru darbības ilgums ir līdz trīs gadiem, var pretendēt uz grantu, kas ir no 5000 līdz 50 000 EUR, bet vecāki uzņēmumi var saņemt grantu līdz 200 000 EUR (papildus ir nosacījums, ka nepārsniedz 50 % no pēdējo trīs gadu vidējā apgrozījuma un 50 % no apgrozījuma pēdējā gadā (izvēlas mazāko)). Ja aprēķinātais grants nesasniedz 50 000 EUR, tomēr iespējams pretendēt uz šo maksimālo

³¹³ *Informatīvs materiāls par Sociālās uzņēmējdarbības biznesa projektu ietvaros plānotajām izmaksām.*
Pieejams: https://www.altum.lv/files/attiecinamas_izmaksas_socialas_uznemejdarbibas_programma.pdf

50 000 EUR summu, ja tas pamatots grantu pieteikumā. Jāatzīmē gan, ka sākotnēji grants jaundibinātiem pasākuma dalībniekiem un uzsācējiem nepārsniedza 20 000 EUR, no gada līdz trīs gadu veci uzņēmumi varēja saņemt līdz 50 000 EUR, bet visi, kas vecāki par trīs gadiem – līdz 200 000 EUR. Veiktos grozījumus Altum pārstāvis skaidro kā pozitīvas izmaiņas: “Redzējām, ka ir daudzi jaunie uzņēmumi, kas formāli ir jauni, bet faktiski ir ar iepriekšēju dzīves un uzņēmējdarbības pieredzi. Saprātām, ka savā ziņā ar šiem 20 000 EUR viņi neko nopietnu nevar izdarīt. Šīs izmaiņas ir devušas pamatīgu “grūdienu”, tieši šajā otrajā pusgadā pamatīgi uzlabojās grantu aktivitātes statistika. Vidējās grantu summas iepriekš bija aptuveni 50 000, tagad ir augušas līdz 70 000 vidēji projektam, kas liecina, ka bijām pareizi domājuši.”

Grants paredz 90 % no biznesa projekta attiecināmajām izmaksām (ne mazāk kā 10 % ir uzņēmuma līdzfinansējums).

Kā norāda Altum pārstāvis, Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas vadītāja un Labklājības ministrijas pārstāvji, grants ir devis ļoti lielu iespēju sociālās uzņēmējdarbības vides izveidošanai un attīstībai Latvijā. Tā ir nozīmīga iespēja Latvijas sociālajiem uzņēmumiem izmantot finansējumu savas darbības attīstīšanai (esošajiem uzņēmumiem) un uzsācējiem iesākt savu darbību šajā nišā. Sociālie uzņēmēji, kas izmantojuši Altum grantu iespējas, ļoti uzsver, ka tas ir bijis liels atbalsts sociālā uzņēmuma izveidē vai tā darbības attīstībā, un daudzi atzīst, ka bez tā iecerētās idejas, visticamāk, nemaz nebūtu īstenojuši, t. sk. “RB Cafe” savu darbību bez Altum grantu nemaz nebūtu uzsākusī, arī Edmunda Veizāna deju studija nebūtu iegādājusies pamatlīdzekļus bez Altum grantu atbalsta u. c. Daļa atzīst, ka iecerētās idejas būtu īstenojuši, bet tas prasītu ļoti, ļoti ilgu laiku, pat vairākus gadus. Par to liecina arī aptaujas rezultāti: 23 no 24 respondentiem, kuri sniedza vērtējumu par to, vai Altum grants atstājis pozitīvu ietekmi uz uzņēmuma turpmāko darbību, atbildēja apstiprinoši.

Taču vairāki sociālie uzņēmēji arī godīgi atzīst, ka sākotnēji interese bijusi par Altum grantu, nevis sociālā uzņēmuma statusu. Tā ietekmē pētījuši sava uzņēmuma atbilstību sociālā uzņēmuma kritērijiem, lai iegūtu grantu. No vienas puses, tas vērtējams negatīvi, bet, no otras puses, kā atzīst paši uzņēmēji, nav citu būtisku motivējošo faktoru, lai pieteiktos sociālā uzņēmuma statusam.

Grants tiek izmantots dažādiem mērķiem. Pēc būtības tas ir paredzēts ilgtermiņa materiālajiem ieguldījumiem (jauna aprīkojuma, iekārtu, transporta iegādei), nemateriālajiem ieguldījumiem (licences, programmatūra, patenti). Papildu nosacījums darba integrācijas uzņēmumiem, kuri atbilstoši Sociālā uzņēmuma likumam nodarbina mērķa grupu nodarbinātos: ilgtermiņa materiālajiem ieguldījumiem jābūt tieši saistītiem ar mērķa grupu nodarbināto darba pienākumu izpildi. Kā intervijā norāda Altum pārstāvis, nav statistikas par grantu izmantošanas mērķiem, bet kopumā visvairāk grantu prasa tieši apgrozāmajiem līdzekļiem. Tas skaidrojams ar faktu, ka diezgan daudzi projekti ir sociālās uzņēmējdarbības uzsākšanas projekti, pašiem finansu līdzekļu nav daudz, tāpēc grantu finansējums tieši šādām vajadzībām lielā mērā labi noder – gan izejvielām, gan pakalpojumu apmaksai.

Vairāki uzņēmēji intervijās akcentējuši tieši grantu nozīmi **pamatlīdzekļu** iegādē. Piemēram, Edmunds Veizāns norādīja, ka bez Altum grantu, visticamāk, nebūtu izdevies iegādāties nepieciešamos pamatlīdzekļus, it īpaši – skapīšus, kur bērniem likt mantas nodarbību laikā, jo šī mērķa sasniegšanai nepieciešams liels finansējums.

Jo īpaši darba integrācijas sociālo uzņēmumu (bet ne tikai) gadījumā liela nozīme ir arī **darba algām**. Darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem grantu var piemērot:

- līdz pat 100 % apmērā no vidējās darba algas profesijā;
- uz visu biznesa projekta īstenošanas periodu;
- atlīdzības izmaksas mērķa grupu darbiniekiem vismaz 40 % apmērā no kopējās grantu summas.

Pārējiem sociālajiem uzņēmumiem:

- līdz 80 % apmērā no vidējās darba algas profesijā;

- sešu mēnešus biznesa plāna īstenošanas periodā.

“RB Cafe” vadītājs norāda: “Mēs saņemam dotācijas darba algām grantu ietvaros. Augustā (2020. gada augusts) es varētu izmaksāt algas bez dotācijām. Septembrī, oktobrī, novembrī – nevaram izdarīt to bez dotācijas. Janvārī mums beidzas grants. Ja Covids nebeigsies, mēs februārī vai martā bankrotēsim. Un valstij būs jādomā, kā manus 8 cilvēkus ar invaliditāti atbalstīt. Tāpēc labāk turpmāk atbalstīt mani nevis no ESF granta, bet algās. To nedarot, viņi vērsīsies NVA un sociālajā dienestā, lai to pašu naudu dabūtu pabalstos.” Arī citi darba integrācijas sociālie uzņēmumi, kas saņēmuši Altum grantu un to izmantojuši darba algām, norāda, ka tas bijis ļoti noderīgs, uzsverot, ka “vajadzētu atbalstīt 100 % no vidējās darba algas valstī un uz ilgāku periodu – viens gads”. Granta apguvēji uzsver, ka tas ir bijis liels atbalsts, ne tikai lai uzņēmums spētu paplašināt savu darbību, bet arī savlaicīgi samaksātu nodokļus, kā arī ieviestu jaunus amatus. Kā stāsta “Sinoparks” pārstāvis: “Esam darbā pieņēmuši sociālo mentoru, kas sniedz mentora pakalpojumus cilvēkiem ar invaliditāti.”

Attiecībā uz darba algām, uzņēmēji rosina tās maksāt ne tikai sešus mēnešus. Viena no uzņēmuma īpašniecēm, kas saņēma grantu, uzsver: “Nesapratu, kāpēc algas drīkstēja maksimums tikai sešus mēnešus maksāt no granta. Tas man būtu bijis noderīgi, ka varētu ilgāk darbiniekiem maksāt algas, jo tas nodokļu slogs ir tik milzīgs, tas viss bija tik smagi. To es būtu pamainījusi. Es nesapratu, kāpēc ir tāds ierobežojums.”

Sociālie uzņēmēji arī norāda, ka Altum grants bijis nozīmīgs, lai veiktu darbinieku **apmācības**, jo mūžizglītības un profesionālās izglītības pieejamība un prasmju apguve tiek identificēta kā izaicinājums mērķgrupu nodarbināšanā.

Citi uzņēmumi izmantojuši grantu kompleksai uzņēmuma attīstībai – gan atlīdzības izmaksām darbiniekiem, gan apmācību un konsultāciju izdevumiem, gan nemateriālajiem ieguldījumiem (piemēram, datorprogrammu iegādei), gan apgrozāmajiem līdzekļiem (piemēram, izejvielu un materiālu iegādei), gan arī materiālajiem ieguldījumiem (jauna aprīkojuma, iekārtu, transporta iegāde).

Kā atzīst uzņēmēji, granta ieguvums nav mērāms tikai finansiālā izteiksmē, bet “tas mums palīdzēja iekšēji sakārtot lietas uzņēmumā, sekot līdz naudas lietām”, attiecīgi veiksmīgāk attīstot un virzot uzņēmuma kopējo darbību.

Grantu kopējā statistika apkopota 6.3. tabulā.

Rādītāji	2017	2018	2019	2020	Kopā
Pieteikumu skaits	8	90	42	58	198
Ķēdes pieauguma temps, % - <i>tm(k)</i>	-	1025	-53,3	38,1	
Piešķirto grantu skaits	1	31	27	38	97
Ķēdes pieauguma temps, % - <i>tm(k)</i>	-	3000	-12,9	40,7	
Piešķirto grantu apjoms (milj. EUR)	0,02	2,4	1,4	2,4	6,3
Ķēdes pieauguma temps, % - <i>tm(k)</i>	-	11900	-41,7	71,4	
Noslēgto līgumu skaits	NA	30	28	36	94
Ķēdes pieauguma temps, % - <i>tm(k)</i>	-	-	-6,7	28,6	
Noslēgto līgumu apjoms (milj. EUR)	NA	2,3	1,6	2,1	6,0
Ķēdes pieauguma temps, % - <i>tm(k)</i>	-	-	-30,4	31,3	
Izsniegtie granti (milj. EUR)	NA	1,1	1,54	1,5	4,1
Ķēdes pieauguma temps, % - <i>tm(k)</i>	-	-	40	-2,6	

6.3. tabula. Grantu statistika Latvijā 2017.–2020. gadā

Avots: autoru aprēķini pēc Altum datiem (15.12.2020.)

Saskaņā ar Altum sniegto informāciju uz 15.12.2020. pieteikumu skaits grantiem sasniedza 198, no tiem 97 piešķirti granti (tas nozīmē, ka vidēji katram otrajam tiek piešķirts grants, izvērtējot atbilstību granta saņemšanai), bet ar 94 noslēgti līgumi par 6 milj. EUR. Kopumā programmas darbības laikā ir bijuši daži gadījumi (3), kad sociālais uzņēmējs atteicies parakstīt

līgumu. Skaidrojot cēloņus, Altum pārstāvis norāda, ka vienā no šiem gadījumiem darba integrācijas sociālo uzņēmēju biedēja ļoti stingrās prasības pēc projekta īstenošanas – pēc uzraudzības procesā (proti, jāturpina veikt mērķa grupu nodarbināta). *“Uzņēmēji ir savā ziņā atbildīgi, viņi saprot, ka negrib riskēt un pēc tam sagādāt problēmas mums un sev, un ir atkāpušies no savas idejas,”* skaidro Altum pārstāvis.

Pirmais un vienīgais granta saņēmējs 2017. gada nogalē bija sociālais uzņēmums “BlindArt”, savukārt 2018. gads bija ļoti aktīvs (īpaši gada beigās), jo beidzās iespēja pieteikumus iesniegt Pasākuma dalībniekiem (t. sk. biedrībām, nodibinājumiem). No kopumā 90 pieteikumiem lielākā daļa (69) bija no Pasākuma dalībniekiem. 2019. gadā tika piešķirti vēl vairāki granti Pasākuma dalībniekiem (8), tomēr daudzi pieteikumi tika noraidīti. Vairums šajā gadā piešķirto jau ir sociālie uzņēmumi (19), taču daudzi no tiem bija uzsācēji, tādēļ varēja pretendēt uz ne vairāk kā 20 000 EUR grantu. Rezultātā 2019. gadā piešķirto grantu apjoms pret iepriekšējo gadu samazinājās par 1 milj. EUR (1,4 milj. EUR), vidējās grantu summas samazinājās no 79 tūkst. EUR (2018. g.) līdz 52 tūkst. EUR.

2020. gads Altum vērtējumā bijis ļoti produktīvs gads. Līdz 15.12. tika piešķirti 38 granti un noslēgti 36 grantu līgumi (vidēji 3 līgumi mēnesī). Augstā aktivitāte ir lielā mērā izrietoša no lielā skaita uzņēmumu, kas ir saņēmuši un turpina saņemt sociālā uzņēmuma statusu. Tāpat pozitīvu efektu ir devuši MK noteikumu Nr. 467 grozījumi (2020. gada maijā), dodot iespēju visiem uzņēmumiem līdz 3 gadu vecumam pretendēt uz grantu līdz 50 tūkst. EUR. Līdz ar to 2020. gada 2. pusgadā piešķirto grantu vidējā summa ir pieaugusi līdz 70 tūkst. EUR. Programmas apguvi veicinājuši ir vairāki lieli piešķirtie granti, projektu summas no 130 līdz par tuvu 200 tūkst. EUR.

Pozitīvi vērtējams fakts, ka 13 gadījumos grantus uzņēmumiem izdevies saņemt atkārtoti (sociālais uzņēmums “Sonido” grantu saņēmis pat trīs reizes). Sociālās uzņēmējdarbības grantu pieteikumu pieņemšana turpināsies arī 2021. gada 1. pusgadā (vēl pieejami nepilni 2 miljoni EUR).

Kopumā arī no pētnieku aptaujātajiem sociālajiem uzņēmējiem 61 % (24) respondentu ir izmantojuši iespēju pieteikties Altum grantam, 26 % (10) nav izmantojuši šo iespēju, bet 13 % (5) ir mēģinājuši un grantu nav saņēmuši, tāpēc turpmākajā pētījumā analizēti izaicinājumi granta saņemšanā, balstoties uz intervijās un fokusgrupās gūtajām atziņām ar sociālajiem uzņēmējiem, kā arī intervijā ar Altum pārstāvi.

Izaicinājumi granta apguvē. Analizējot Altum darbību granta piešķiršanā, informanti intervijās norādīja, ka Altum veic klasiskas finanšu institūcijas funkcijas un objektīvi izvērtē biznesa plānu. Tiek gan norādīts, ka **granta piešķiršanas process ir birokrātisks un garš.** Finanšu atbalsta piešķiršanas process ietver četrus galvenos posmus:

- pretendents reģistrējas Labklājības ministrijas Sociālo uzņēmumu reģistrā (iegūst sociālā uzņēmuma statusu);
- sociālais uzņēmums piesakās Altum granta finansējumam, iesniedzot pieteikuma dokumentus;
- Altum sadarbībā ar Labklājības ministriju izvērtē granta pieteikumu, iesniegtos dokumentus, atbilstību atbalsta nosacījumiem un pieņem lēmumu par granta piešķiršanu;
- Altum un sociālais uzņēmums noslēdz Granta līgumu biznesa projekta īstenošanai.

Sociālā uzņēmēja intervijā stāsta: *“Piešķiršanas process ir garš, aizņem ilgu un neparedzamu laiku. Tiešām neparedzamu.”* No organizatoriskā viedokļa sociālie uzņēmēji rosina iespēju robežās paātrināt pieteikuma izskatīšanas procesu un daļu no granta summas izmaksāt avansā. Taču tajā pašā laikā uzņēmēji arī apzinās – ja būs ļoti vienkāršoti pieteikšanās kritēriji, finansējums var tik izmantots ļaunprātīgi. Savukārt Altum pārstāvis, komentējot piešķiršanas procesa garumu, norāda, ka granta pieteikums nav parasts pieteikums aizdevumam. *“Tas ir granta pieteikums sociālās uzņēmējdarbības projekta īstenošanai, līdz ar to veidlapā ir gan biznesa, gan sociālās ietekmes puse. Tas ir specifiski. Tas nozīmē, ka uzņēmējam, kas grib pretendēt uz grantu, ļoti rūpīgi jāpārdomā abas šīs puses. Ja viena no tām nebūs pamatota, tad var arī netikt līdz*

grantam,” norāda Altum pārstāvis. Faktiski granta pieteikumā izvērtēšanas process ir divpusējs – sociālās ietekmes pusi analizē un vērtē Labklājības ministrija, bet ekonomisko dzīvotspēju – Altum. Kā norāda Altum pārstāvis, vidēji izskatīšanas process ir trīs mēneši. Procesu nereti pagarina arī tas, ka pieteikuma sniedzēji nepilnīgi aizpilda pieteikumu un to nepieciešams vairākkārt pārstrādāt. Jo īpaši aktuāla šī problēma bija 2018. gada beigās, gan grantam varēja pieteikties Pasākuma dalībnieki. Tā kā laiks bija ierobežots, nereti tika iesniegts “kaut kas, lai tikai būtu”. Turklāt jāņem vērā arī izvērtētāju cilvēkresursu kapacitāte.

Viens no lielākajiem izaicinājumiem sociālajiem uzņēmējiem bija **granta pieteikuma uzrakstīšana**. Kā intervijā norāda Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas vadītāja, daudzi uzņēmēji ir izteikušies, ka izskatīšana ir pārāk skrupuloza un sagatavošanās pieteikšanās procesam ir gandrīz kā aizdevumam, ka viņi tiek ļoti skrupulozi izvērtēti. Tajā pašā laikā asociācijas vadītāja atzīst, ka tas ir nepieciešams: *“Bez tā diemžēl neiztik, uzņēmumiem tam ir jāiet cauri, jo ir jāpierāda sava dzīvotspēja. Mēs, protams, gribam redzēt dzīvotspējīgus uzņēmumus.”* Šo izaicinājumu intervijās komentē sociālie uzņēmēji, norādot, ka ir algojuši finanšu konsultantu, kurš palīdz granta pieteikuma rakstīšanā, jo mazam uzņēmumam visbiežāk nav šādas pieredzes apjomīgu biznesa plānu veidošanā. *“Es zinu, ka ir vēl kādi kā mēs, kas domā par grantu, bet nav pieteikušies. Mums ir diezgan plašs kontaktu loks ar citām skolām, un tad viņi vienmēr saka – nu, ja jūs paņemsiet to birokrātiju, mēs arī tur pieteiksimies. Neviena negrib to birokrātiju, iet tiem visiem papīriem cauri.”* Tāpat arī granta pieteikuma rakstīšana bija liels izaicinājums biedrībām un nodibinājumiem, kas grantam pieteicās kā pasākuma dalībnieki: *“..esam vienmēr pieraduši pierādīt, kāds ir tas sabiedriskais un saturiskais labums, un tā ir tā mūsu visaugstākā mēraukla. Savukārt šeit ir vairāk biznesa kritēriji. Ar to mums gāja visgrūtāk, kā to mūsu labumu un saturu pārvērst tajā valodā, saprasties, ka mēs domājam un saprotam vienu un to pašu. Pirmajā reizē tā kā mums atsvieda atpakaļ, teica, ka tā nav. Tad pakonsultējos ar pieredzējušiem projektu rakstītājiem, kas sniedz pakalpojumu, tad pielabojot kaut kādas lietas (pēc būtības principā nemainot neko), tikai izmantojot viņu pusei saprotamāku valodu. Tad izdevās to projektu sakārtot tā, lai ne tikai mums būtu saprotams. Domāju, ka tā ir tā lielākā šķēre, kur nesatiekas tās puses”.*

Kā intervijā norādīja Altum pārstāvis, Altum darbinieki konsultē sociālos uzņēmējus par pieteikuma rakstīšanu (gan klātienē, gan pa telefonu), tādējādi atvieglot šo procedūru. Taču, neskatoties uz to, Altum ir apkopojis galvenos izaicinājumus granta pieteikumos – pieteikumā norādītais uzņēmējdarbības veids nesakrīt ar sociālā uzņēmuma statusa iegūšanā norādīto, biznesa projekta izmaksas nav tiešā sasaistē ar biznesa projekta plānu, nav definēti konkrēti/saskaitāmi/mērāmi plānotās sociālās ietekmes rādītāji, nav apzināta konkrēta projekta īstenošanas vieta, kļūdaini norādītas PVN attiecināmās izmaksas, piegādātāju izvēlē nav novērstas interešu konflikts.

Kā norāda Altum pārstāvis, pieteikumu izvērtēšanā viņi atbalsta ekonomiski pamatotus un dzīvotspējīgus biznesa projektus, taču tieši tas sociālajiem uzņēmumiem nereti sagādā vislielākos izaicinājumus. Taču Altum, ņemot vērā savas funkcijas, stingri vērtē šos kritērijus: biznesa idejas potenciālu un ilgtspēju, projekta īstenošanai nepieciešamos resursus (t. sk., plānoto ieguldījumu pamatotību, samērīgumu), uzņēmuma finanšu situāciju un projekta ilgtermiņa finansiālo dzīvotspēju, klienta zināšanas un/ vai pieredzi, projekta atbilstību programmas noteikumiem un uzņēmējdarbības iespējamus riskus un to novēršanas iespējas. Altum pārstāvis papildina: *“Šī programma nav labdarība, šis ir business – tāpat kā jebkurš cits business. Tādēļ mēs diezgan stingri vērtējam. Ja projektā dzīvotspēja un naudas plūsma nepārlicina, tad diemžēl nākas atteikties.”*

Daži sociālie uzņēmēji kā izaicinājumu arī norāda, ka sākotnēji pavadījuši diezgan ilgu laiku, lai atrastu informāciju par Altum grantu sociālajiem uzņēmējiem, respektīvi – **publiskajā telpā trūcis informācijas**, ja meklējot netiek ievadīti pareizie atslēgvārdi. Tāpēc uzņēmēji rosina vairāk informēt par šāda granta iespējām, lai motivētu sociālos uzņēmējus pieteikties.

Granta izmantošanas procesā sociālie uzņēmēji saskārušies ar **tehniskiem un administratīviem izaicinājumiem**, piemēram, pamatlīdzekļu iegādē. Proti, pamatlīdzekļus granta

ietvaros var iegādāties tikai no Eiropā reģistrētiem uzņēmumiem, lai gan nereti uzņēmēji lētākus risinājumus atraduši Ķīnā vai Amerikā.

Tāpat arī kā izaicinājums ir uzņēmuma starta punkts – vai nu tas ir **jauns, vai jau esošs** uzņēmums. Respektīvi, esoša uzņēmuma darbība var būt pat traucējošs faktors: “..uzņēmums, kas ir jauns un pat bez potenciāla, ir krietni izdevīgākā pozīcijā nekā mums, kam apgrozījums iet augšā un lejā. Un prioritāte būs jaunajam, jo viņam ir “ūtra” vēsture. Viņam nav finanšu vēstures. Kad OWAi bija grūtie laiki, mīnusā naudas plūsma, tas ir normāli uzņēmumam, bet viņi to nesaprot. Altum uzskata, ka nevienu brīdi naudas plūsma nevar būt mīnusā”.

Par uzņēmuma vecumu kā granta piešķiršanas (izvērtēšanas) kritēriju kāda uzņēmēja saka: “Saprotu, ka tas veidots tāpēc, lai nesāk veidoties mazi, jauni uzņēmumi, kuri paņem tos grantus, un pēc tam viņu nav. Varbūt tomēr ir kādi citi aizsargmehānismi.”

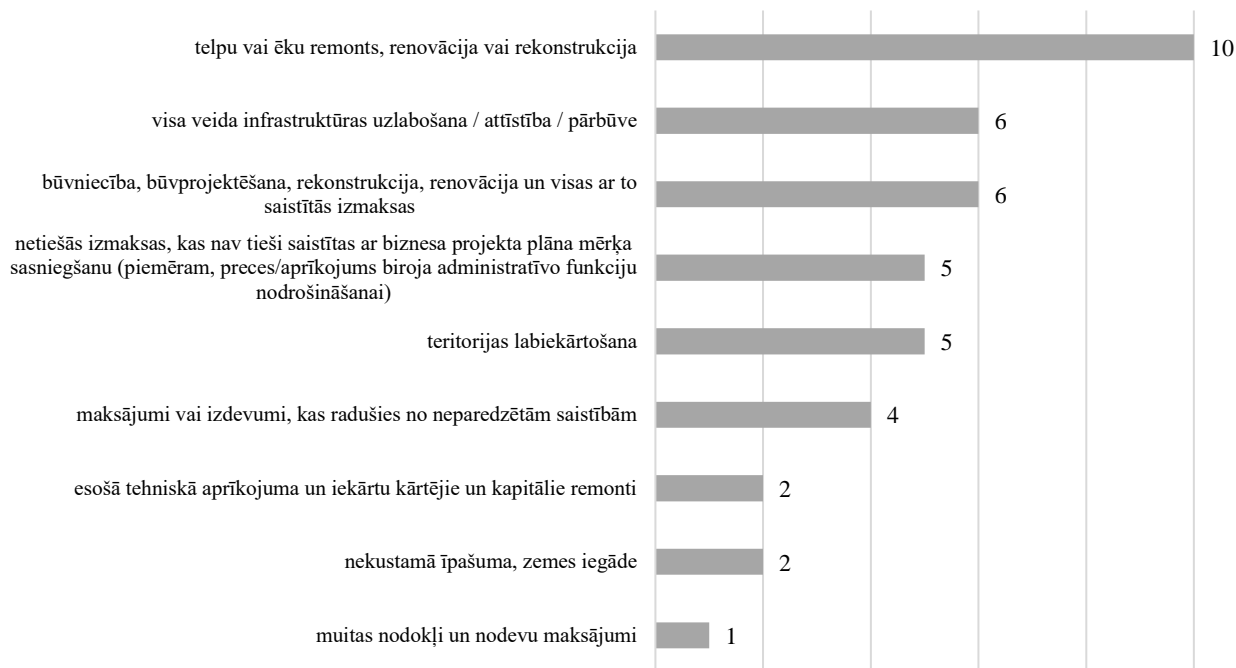
Pētījumā tika apzināts arī kāds sociālais uzņēmums, kas no granta ir atteicies, skaidrojot to šādi: “Mēs redzējām, ka tas ir pilnīgi nefleksibls un ir drausmīgi nosacījumi – piecus gadus vēl pēc tam jād darbojas kā sociālajam uzņēmumam. Mūsaprāt, tas ir pilnīgi un galīgi garām. Ne jau tāpēc vien, ka mēs vairs nebūsim sociālais uzņēmums. Ir šausmīgi nosacījumi, tu nevari pagriezties ne pa labi, ne pa kreisi. Mums nācās mainīt biznesa plānu. Un viņi negāja pretī ne pa kapeiku. Teica, ka neko nevar mainīt, viss jāizpilda, kā bija. Mums tas pilnīgi neder.” Tajā pašā laikā cita sociālā uzņēmēja norāda, ka kontrolei un atskaitēm tomēr ir jābūt: “Uzņēmējs saprotot, ka viņš saņem dāvinājumu, turklāt šis dāvinājums darba integrācijas uzņēmumiem ir 90 %, tas ir milzīgs dāvinājums. Es domāju, ka katrs saprot, ka viņam ir kaut kādas lietas, kas viņam ir pretī jāizdara. Nekā sarežģīta tur nav. Galvenais salasīt papīrus un pareizajā vietā to visu uzrakstīt.”

Kā zināms izaicinājums norādāms arī fakts, ka ir noteiktas **izmaksas, kuras grants neaptver**, bet kas sociālajam uzņēmējam var šķist būtiskas. Neattiecināmās izmaksas ir:

- nekustamā īpašuma, zemes iegāde;
- telpu vai ēku remonts, renovācija vai rekonstrukcija;
- būvniecība, būvprojektēšana, rekonstrukcija, renovācija un visas ar to saistītās izmaksas;
- visa veida infrastruktūras uzlabošana/attīstība/pārbūve;
- teritorijas labiekārtošana;
- netiešās izmaksas, kas nav tieši saistītas ar biznesa projekta plāna mērķa sasniegšanu (piemēram, preces/aprīkojums biroja administratīvo funkciju nodrošināšanai);
- esošā tehniskā aprīkojuma un iekārtu kārtējie un kapitālie remontu;
- maksājumi vai izdevumi, kas radušies no neparedzētām saistībām;
- muitas nodokļi un nodevu maksājumi³¹⁴.

Neattiecināmās izmaksas pamatoja Altum pārstāvis, skaidrojot, ka tas saistīts ar ESF būtību, kas pēc būtības nefinansē neko, kas saistīts ar būvniecību, nekustamā īpašuma attīstību, infrastruktūru un zemes iegādi. Taču šādas izmaksas iespējams segt no ERAF fonda līdzekļiem. AVisbiežāk kā plānotās sociālās ietekmes nodrošināšanai būtiskas izmaksas, kuras Altum granta piešķiršanas noteikumi neietvēra, aptaujas atbildēs tika minēti: telpu vai ēku remonts, renovācijas vai rekonstrukcija (10). Savukārt visretāk respondenti min (skat. 6.7. attēlu) muitas nodokļus un nodevu maksājumus, nekustamā īpašuma un zemes iegādi, kā arī esošā tehniskā aprīkojuma un iekārtu kārtējos un kapitālos remontus.

³¹⁴ Valsts attīstības finanšu institūcijas ALTUM mājaslapa. Pieejams: <https://www.altum.lv/lv/pakalpojumi/uznemumiem/socialas-uznemejdarbibas-programma/nosacijumi-granta-sanemsanai/>

6.7. att. Sociālo uzņēmumu plānotās izmaksas sociālās ietekmes nodrošināšanai, kuras Altum granta piešķiršanas noteikumi neietvēra

Avots: autoru veidots pēc sociālo uzņēmumu de jure aptaujas (N=39), 2020

Pēc aptaujas rezultātiem var secināt, ka bieži sociālajiem uzņēmējiem, lai efektīvāk sasniegtu sociālo mērķi, ir aktuāli rast risinājumu izmaksu segšanai, kas saistītas ar telpu un ēku remontu, būvniecību un infrastruktūras uzlabošanu. Šim nolūkam uzņēmējiem ir iespējams piesaistīt citu ES fondu finansējumu, piemēram, Lauku atbalsta dienesta programmas.

Analizējot Labklājības ministrijai 2019. gadā iesniegtos sociālo uzņēmumu gada pārskatus un tajos norādītos darbību kavējošos faktoros, tika konstatēts, ka no 63 uzņēmumiem par būtisku kavējošo faktoru (40 uzņēmumi) norāda **finansējuma trūkumu**, savukārt 10 uzņēmumi norādīja par būtisku trūkumu Altum granta finansējumam vairākus apstākļus: **sākuma izmaksas ir jāfinansē pašam uzņēmumam, pietrūkst finansējuma, lai izpildītu visus piešķirtā granta nosacījumus, un ierobežotā iespēja ilgtermiņa ieguldījumu iegādei no ASV, trešajām valstīm un fiziskām personām**, kā arī citus aspektus, kas jau iepriekš pētījumā identificēti – ļoti ilgs lēmumu pieņemšanas laiks, neparedzēti liels laiks. Septiņi uzņēmumi par kavējošu faktoru norādīja telpu pielāgošanu, ko Altum grants nefinansē. Var secināt, ka izaicinājumi granta apguvē, kas norādīti sociālo uzņēmumu gada pārskatos, un kas identificēti intervijās un aptaujā, būtiski neatšķiras, bet tieši pretēji – savstarpēji papildina viens otru.

Pozitīvie aspekti. Kā pozitīvs aspekts atzīmējams, ka, veiksmīgi īstenojot vienu Altum grantu, sociālie uzņēmēji piesakās **nākamajam projektam**. Kā norādījis viens no granta apguvējiem, otrreiz pieteicis grantu ar tādu pašu projekta nosaukumu kā pirmajā reizē, lai turpinātu uzlabot materiāltehnisko bāzi. Taču otrreiz ar šādu pašu nosaukumu projektu nevarēja virzīt, attiecīgi sociālajam uzņēmējam nācies projekta pieteikuma informāciju mainīt. Kopumā 2020. gadā grants atkārtoti piešķirts 13 gadījumos.

Par pozitīvu aspektu granta iegūšanas procesā uzņēmēji atzīst to, ka no Altum puses ir ļoti **pretimnākoša komunikācija un atbalsts**: “Tā visa sadarbība no Altum bija ļoti laba, tur bija tādi ļoti labi cilvēki pretim. Bija ļoti liela cilvēceība – ja bija kaut kas nepareizi aizpildīts, tad to paziņoja un visu darīja, lai pēc iespējas ātrāk tā nauda nonāktu uzņēmumā.” Uz to norāda arī vēl kāds sociālais uzņēmējs: “Pagaidām visa komunikācija, viss ir labi. Visa tā sistēma, kā iesniedz

dokumentus, atskaites, viss ir kārtībā. Es neredzu problēmas. Man patīk, ka visu elektroniski var nokārtot, sistēma, kur iesniedz un aizsūti, neredzu problēmas. Viss ir normāli”. Tiek pozitīvi vērts arī komunikācijas veids, kas noris ne tikai klātienē, bet arī elektroniski. Par to liecina arī sociālo uzņēmēju aptaujas rezultāti. Proti, 62 % (24) no respondentiem pētnieku veiktajā aptaujā apliecina, ka ir saņēmuši Altum konsultācijas. 46 % (11) no konsultāciju saņēmējiem tās vērtē kā lietderīgas un teicamas, septiņi – kā ļoti labas un seši – kā atbilstošas. Nevieni no respondentiem konsultācijas nevērtē negatīvi. Tas liecina, ka kopumā respondentu vērtējumi par Altum konsultāciju kvalitāti/lietderību ir labi.

Attiecībā uz **uzlabojumiem**, kādi būtu nepieciešami projekta ieviešanas kontroles procesā, respondenti norāda, ka Altum projekta noslēgšanai ir jāizpilda ne tikai sasniedzamie rezultāti, bet arī iēplānotā naudas plūsma, bet tas nekur nav minēts. Tāpat aptaujā tiek norādīts, ka Altum ir ļoti konservatīvs attiecībā uz naudas plūsmu un neļauj pabeigt projektu, ja prognozētā ieņēmumu sadaļa nav izpildīta – tiek piedāvāts pagarinājums. Citējot kādu aptaujas dalībnieku: *“Tā kā Altum projektu skata 3 (!) mēnešus, turklāt pašreiz pasauli ir sagriezis kājām gaisā Covid-19, prasīt pilnīgu naudas plūsmas izpildi nav pareizi. Savukārt nenoslēgts Altum projekts nozīmē, ka nav iespējams rakstīt jaunu pieteikumu nākamajam grantam, lai virzītos tālāk uz priekšu. Uzņēmums nonāk ķīlnieka lomā”*. Aptaujas dalībnieki rosina veidot pieredzes apmaiņas seminārus ar citiem sociālajiem uzņēmumiem, kas darbojas līdzīgās jomās, kā arī veicināt sadarbību ar organizācijām, kurām ir informācija par mērķa grupu, kuru potenciāli varētu iesaistīt sociālajā uzņēmumā. Šāds priekšlikums pamatojams ar pētījumā konstatēto faktu, ka sociālie uzņēmēji labprāt nodarbinātu konkrētu mērķa grupu (piemēram, personas, kuras atbrīvotas no ieslodzījuma vietas), bet nereti viņiem trūkst informācijas, kur un kā šo mērķa grupu sasniegt. Ņemot vērā datu aizsardzību, šāda informācija netiek publiskota (piem., kuri ir romu tautības cilvēki, kur ir personas ar alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu, azartspēļu vai datorspēļu atkarības problēmām utt.). Tas nozīmē, lai veicinātu šo mērķa grupu iesaisti sociālajā uzņēmumā, jāveicina sadarbība ar atbilstošām organizācijām, kam ir saistība ar mērķa grupām. Pētījuma autori uzskata, ka šajā gadījumā sociālajiem uzņēmējiem jārikojas proaktīvi un pašiem jāstrādā ar mērķa grupu organizācijām, lai piesaistītu interesējošo mērķa grupu sociālā uzņēmuma darbībā.

6.2.5. Granta un finanšu instrumenta efektivitātes izvērtējums

Kopumā izvērtējot **granta efektivitāti**, Altum pārstāvis norāda, ka nav izstrādāta īpaša metodika, kā to aprēķināt. Kad projekts noslēdzas, Altum izskata, vai uzņēmēja izvirzītie rādītāji ir sasniegti. No 97 šobrīd piešķirtajiem grantiem 37 % ir jau īstenoti projekti, kas ir vērtējams kā labs rezultāts. *“Bet globāls “grūdiens” droši vien no šī visa pagaidām nav,”* uzskata Altum pārstāvis. Labklājības ministrijas eksperti uzskata, ka ir nepieciešams ilgāks laika periods, lai varētu konstatēt ietekmi no sociālajiem uzņēmumiem un attiecīgi arī granta izmantošanas. Taču MK noteikumos Nr. 467 ir definēti rezultatīvie rādītāji, kas jāsasniedz ar Altum granta palīdzību. Proti, pasākuma mērķis ir noteikt un pārbaudīt optimālus risinājumus sociālo uzņēmumu izveidei un attīstībai, tai skaitā darba integrācijas sociālo uzņēmumu atbalstam, lai palielinātu nodarbinātības iespējas sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām, nelabvēlīgākā situācijā esošiem bezdarbniekiem, personām ar invaliditāti un personām ar garīga rakstura traucējumiem (MK noteikumu Nr. 467 ceturtā punkta 4.2.2. apakšpunkts). Pasākuma ietvaros paredzēts atbalstīt 112 sociālos uzņēmumus (MK noteikumu Nr. 467 4.2.2. apakšpunkts), kā arī radīt darba vietas. Var secināt, ka atbalstāmo sociālo uzņēmumu skaitu, visticamāk, izdosies sasniegt, bet ar darba vietu radīšanu tik raiti neveicas, lai gan projekts ir uz darba integrāciju orientēts. Kā skaidro Altum pārstāvis: *“Faktiski šo jauno, radīto darba vietu skaits ir diezgan neliels. To ir grūti izskaidrot. Iespējams, ka darba integrācijas uzņēmumiem šie nosacījumi nav īpaši vilinoši un savā ziņā apgrūtināši pret pārējiem sociālajiem uzņēmumiem, līdz ar to viņi*

“neraujas”. Iespējams, arī tā atbildība, kāpēc daži “nolēkuši” un no līguma atteikušies – kāpēc viņiem uzņemties lieku risku?”

Provizoriski plānojot alternatīvas iespējas grantam nākamajam plānošanas periodam, piemēram, **aizdevuma veidā ar mazākiem aizdevuma procentiem**, sociālie uzņēmēji fokusgrupās un intervijās ir diezgan skeptiski pret šādu ieceri un diezgan viennozīmīgi uzskata, ka šāda atbalsta forma neveicinās sociālās uzņēmējdarbības attīstību. Kā norādīja viena informante: *“Varbūt kādam tas ir noderīgi, iegādājoties aprīkojumu vai telpas, bet visu laiku ir jādomā, kā tu spēsi atdot to aizdevumu.”* Savukārt “RB Cafe” īpašnieks norādīja, ka bez granta un tikai ar aizdevumu šādu darbību neuzsāktu, jo tas ir pārāk liels finanšu risks sociālajam uzņēmējam. Uz to norāda arī citi sociālie uzņēmēji, ka pamatlīdzekļu iegāde ar aizdevuma palīdzību nozīmētu *“visu laiku strādāt mīnusā, kas nav ekonomiski izdevīgi”*. Sociālie uzņēmēji kā pretargumentu šādai atbalsta formai min faktu, ka, *“ja sociālais uzņēmums novirza peļņu sociālajam mērķim, tad nav pietiekami daudz līdzekļu, lai atmaksātu aizdevumu un vēl segtu ar tā saņemšanu saistītos izdevumus”*. Tāpat arī tiek norādīts, ka šādā situācijā sociālais uzņēmējs var nonākt dilemmas priekšā – vairāk komercializēt savu darbību un pazaudēt sociālo aspektu, lai spētu atmaksāt aizdevumu. Turklāt, kā norāda viena sociālā uzņēmēja: *“Ja ir aizdevums un vēl visi tie pārējie nosacījumi jāizpilda, tad jautājums, kāpēc man vajag to aizdevumu? Cik zemākas tās procentu likmes būs? Šobrīd procenti ir cik – nu 3,5 % vai 4 %. Procentu likmes starpība uz 20000, parēķiniet, tas nav nekas. Man neatmaksājas tērēt komunikācijā nenormālu laiku, ja man subsidē 1 %. Tad es aizeju uz banku, man ir 19 gadi uzņēmumam.”*

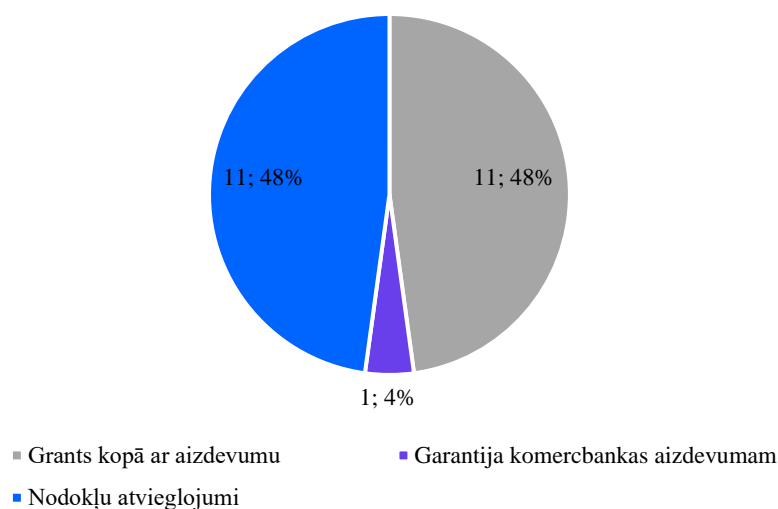
Taču bija arī uzņēmēji, kas uzskata, ka, iespējams, kādam uzņēmumam sākuma posmā šāds atbalsts varētu būt noderīgs. Informante stāsta savu pieredzi: *“Es biju arī bankā prasīt, vai es varētu dabūt aizdevumu, man teica, ka tikai pēc 6 mēnešiem, kad viņi redz, ka man ir kaut kāda izaugsme, tad banka apsvērs iespēju. Pirmajos 6 mēnešos tas nav iespējams.”* Uzņēmēji akcentē, ka, iespējams, tas varētu būt noderīgi uzņēmuma sākuma posmā, taču tajā pašā laikā tiek norādīts uz riskiem jaunuzņēmumam ņemt aizdevumu. Tāpēc kopumā dominē viedoklis *“droši vien kādam tas der, bet es pieņemu, ka granti vienmēr ir interesantāki, pat ja ir ļoti... skrupulozi pēc uzraudzības”*.

Kā intervijā norāda Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas vadītāja, jau granta apguvē bija zināmi izaicinājumi, proti, vairāki sociālie uzņēmumi nekvalificējās granta atbalstam, jo bija grūtības ar 10 % līdzfinansējuma iegūšanu. Kombinētais finansējums – grants un aizdevums – tiek skatīts piesardzīgi. *“Tie, kas nav bijuši gatavi grantam, visticamāk, necik nebūs gatavi aizdevumam. Bet varbūt tā ir tā mazākā daļa un uz tiem arī nav jāfokusējas,”* norāda asociācijas vadītāja. Tāpat viņa norāda, ka jāvērtē granta un aizdevuma proporcija, lai varētu izdarīt objektīvus secinājumus: *“Mēs esam pozitīvi noskaņoti tam, ka būs atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai, tas ir svarīgi un priecājamies, ka tas tiek novērtēts. Tajā pašā laikā esam skeptiski par to formātu, bet viss ir atkarīgs no proporcijas. Viss atkarīgs arī, cik liels būs pieejamais finansējums. Nezinu, cik daudzi sociālie uzņēmumi būs gatavi uz to parakstīties un cik realitātē šis atbalsts tiks izmantots.”*

Arī Altum pārstāvis, vērtējot šādu atbalsta formu nākotnē, ir piesardzīgs. *“Būs diezgan grūti, jo granta publika lielā mērā ir uzsācēji un grants šiem uzņēmējiem ļauj “turēties virs ūdens”. Nezinām, kas notiks, kad grants būs beidzies. Ir nosacījums, ka ir pēcuzraudzības periods. Labklājības ministrija turpinās sekot, lai šie uzņēmumi, kas grantus ir apguvuši, turpina darboties savā profilā un tādā apjomā arī turpina darbību. Un tas ir diezgan izaicinoši,”* norāda Altum pārstāvis. Viņš apstiprina, ka ir liels pieradums pie grantiem, tāpēc varētu būt problēmas, ka jaunais instruments nebūs tik pievilcīgs. No otras puses, viņš arī akcentē, ka tā ir vispārēja ES tendence pamazām pāriet no “tīra” veida subsīdijām uz kombinētajiem atbalsta instrumentiem. *“Tā ir nākotne. Ir bijis pietiekami ilgs laiks sociālajiem uzņēmumiem un to tirgum izveidoties. Un tie, kas ir attīstījušies, turpinās attīstīties un, iespējams, viņiem derēs arī šis konkrētais atbalsts,”* viņš papildina.

Kā norāda Labklājības ministrijas eksperti, tad, no vienas puses, granti vērtējami pozitīvi, bet, no otras puses, sistēma nevar strādāt tikai uz grantiem, uzņēmumiem beigās ir jāstrādā pašiem bez grantiem, jo īpaši, ja vēlamies redzēt ekonomiski ilgtspējīgus sociālos uzņēmumus. Labklājības ministrijas eksperts komentē: “Granti var būt – katrs jaunais var vienu grantu dabūt, bet nevis tā, ka uzņēmums dzīvo uz grantiem. Tas nav sociālais uzņēmums. Tāpēc ir jādomā par ilgtspējīgākiem instrumentiem, t.sk. grantu kombinācijā ar aizdevumu.” Arī Ekonomikas ministrijas eksperti norāda lai gan, iespējams, būs neliela daļa sociālo uzņēmumu, kas gribēs un varēs saņemt kombinēto aizdevumu, visticamāk tie būs sociālie uzņēmumi, kas ir izauguši no pirmās attīstības stadijas un sevi jau pierādījuši, nevis jaunuzņēmumi.

Aptaujā respondenti norāda – ja nākotnē granti nebūs pieejami, tad respondentus vienlīdz interesētu **nodokļu atvieglojumi un granti kopā ar aizdevumu**. Kā citus finansēšanas veidus respondenti min **valsts dotācijas un pašvaldības līdzfinansējumu** izglītības iestādēm, licencēšanas un apmācību izdevumu subsīdijas, pašvaldību atbalstu, investīcijas (skat. 6.8. att.).

6.8. att. Sociālo uzņēmēju atbildes par citiem finansējuma veidiem nākotnē, ja tikai grants nebūtu pieejams

Avots: autoru veidots pēc sociālo uzņēmumu de jure aptaujas (N=23), 2020

Taču tajā pašā laikā tiek pausts arī viedoklis, ka “*piedāvāt sociālajiem uzņēmumiem grantu kopā ar aizdevumu ir absurds – šie ir SIA, kuri nodarbina riska grupas un risina sociālas problēmas ar biznesa metodēm. Ja nebūs pieejams vienkārši grants, sociālie uzņēmumi vienkārši beigsies*”. Izvērtējot pētījumā gūtās atziņas un viedokļus, autori uzskata, ka nākotnē kombinācijas grants + aizdevums ir vērtējams kā pozitīvs atbalsta veids, taču ļoti būtisks ir proporcionālais sadalījums. Ņemot vērā sociālo uzņēmumu dzīvotspēju un to salīdzinoši neseno darbību, autori rosina nodrošināt lielāku īpatsvaru grantam, mazāku – aizdevumam (iespējamā proporcija – 70:30).

6.2.6. Granta maksimālās summas aprēķina efektivitātes izvērtējums

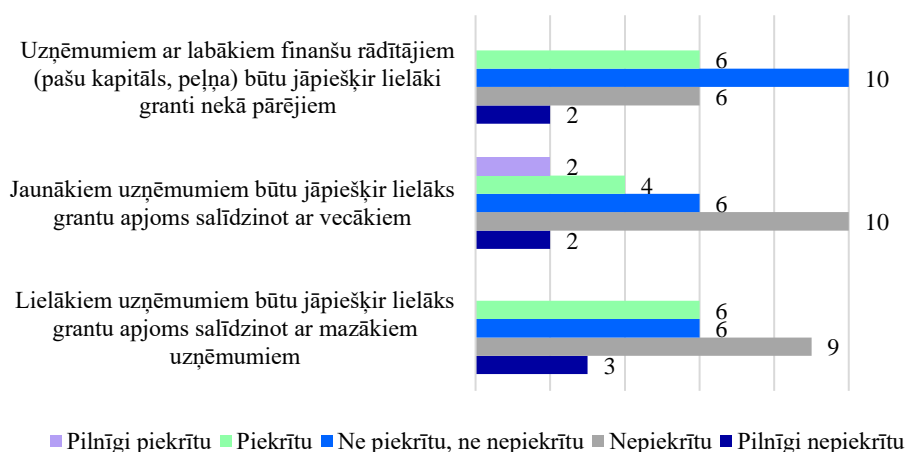
Analizējot granta diferencēšanu dažādiem uzņēmumiem, 62 % (15) respondentu uzskata, ka **noteiktās jomās strādājošiem uzņēmumiem ir jāsniedz lielāks atbalsts**. Kā atbalstāmās jomas visbiežāk tiek minētas izglītība (7) un darba integrācija (7). Respondenti min arī tos sociālos uzņēmumus, kas strādā ar sociālā riska grupām (3), ar savu darbību atbalsta NVA (1), un orientējas uz vides (3) un veselības aprūpes (1) jomām. Savukārt 37 % (7) uzskata, ka papildu atbalsts noteiktās jomās strādājošajiem nav nepieciešams. Altum pārstāvis intervijā skaidroja, ka šāda diferencēšana nav pamatota, mēģinot tādējādi noteikt, ka kāds dod lielāku vai mazāku sociālo

labumu. MK noteikumos Nr. 173 ir identificētas 13 sociālās atstumtības riskam pakļautās iedzīvotāju grupas, kā arī ir “citi” sociālie uzņēmumi, kas tāpat sniedz būtisku sociālo labumu sabiedrībai. Arī pētnieki uzskata, ka šāds dalījums (gradācija) nebūtu korekta.

Aptaujā sociālie uzņēmēji vērtēja arī apgalvojumu – **jaunākiem uzņēmumiem būtu jāpiešķir lielāks grantu apjoms**, salīdzinot ar vecākiem uzņēmumiem. Šim apgalvojumam seši respondenti nepiekrīt vai pilnīgi nepiekrīt; seši respondenti ne piekrīt, ne nepiekrīt. Savukārt četri respondenti piekrīt un divi respondenti pilnīgi piekrīt šim apgalvojumam. Altum pārstāvis šādam apgalvojumam nepiekrīt, pamatojot, ka jauniem uzņēmumiem vispirms sevi ir jāpierāda, taču tajā pašā laikā uzsver, ka grozījumi MK noteikumos Nr. 467 bija veiksmīgi, palielinot piešķiramo granta apjomu jaunajiem sociālajiem uzņēmumiem. Taču, piešķirt tiem lielāku granta apjomu, salīdzinot ar vecākiem sociālajiem uzņēmumiem, nesaskata racionālu pamatu. Arī pētnieki uzskata, ka šādā veidā tikai veicinātu jaunu uzņēmumu rašanos ar mērķi piesaistīt grantu, tā vietā, lai attīstītu jau esošu, funkcionējošu sociālo uzņēmumu. To pamato arī Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas vadītāja, norādot, ka tādējādi tiktu dibināti jauni uzņēmumi, tādējādi pilnībā nesasniedzot īsto mērķi un būtību.

Par apgalvojumu “**lielākiem uzņēmumiem būtu jāpiešķir lielāks grantu apjoms nekā mazākiem uzņēmumiem**” aptaujā saņemtas līdzīgas atbildes. 11 respondenti nepiekrīt vai pilnīgi nepiekrīt šim apgalvojumam, un trīs respondenti ne piekrīt, ne nepiekrīt. Pieci respondenti vērtē šo apgalvojumu pozitīvi.

Attiecībā uz **uzņēmumiem ar labākiem finanšu rādītājiem** aptaujā 10 sociālie uzņēmēji ne piekrīt, ne nepiekrīt šim skaidrojumam, tikai seši respondenti piekrīt šim apgalvojumam. Kā intervijās skaidroja viena no sociālajām uzņēmējām, nereti apgrozījums un finanšu rādītāji ir svārstīgi, to ietekmē dažādi ārējās vides faktori. Taču Altum pārstāvis norāda, ka šis kritērijs faktiski ir ņemts vērā jau šobrīd, izstrādājot granta piešķiršanas metodiku, un tas ir pamatots. Viņš skaidro: “*Jo lielāka saimnieciskā darbība, jo lielāks pamats prasīt lielāku grantu. Tas ir ar domu, lai uzņēmējs “neiegrābtos”. Var būt, ka ir lielas ambīcijas, bet beigās nemaz nevar to grantu normālā veidā apgūt.*” Kā norāda Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas vadītāja, nedrīkst aizmirst par sociālās ietekmes vērtēšanu, lai grantiem nepieklūtu tikai lielie uzņēmumi, kuru sociālā ietekme, iespējams, ir maza. Turklāt viņa piebilst, ka finanšu rādītāji ir ļoti diskutabli un atšķiras pa sociālo uzņēmumu jomām un veidiem, kur sociālie uzņēmumi darbojas. Viņa norāda – praksē var konstatēt, ka “*šobrīd ir zināmi gadījumi, kad tiek nopirkti “tukšie” uzņēmumi ar pietiekami lielu apgrozījumu, lai tikai varētu pretendēt uz lielāku granta apjomu. Tas arī nav īsti tas ceļš, ko mēs gribam redzēt*”.

6.9. att. Sociālo uzņēmēju vērtējums par granta diferencēšanu

Avots: autoru veidots pēc sociālo uzņēmumu de jure aptaujas (N=29), 2020

Kopumā var secināt, ka respondentu sniegtās atbildes liecina, ka šāda veida izmaiņas finansēšanas pieejās nav pilnībā atbalstāmas. Arī pētnieki uzskata, ka pastāv vairāki izaicinājumi, diferencējot atbalsta veidu pēc dažādiem kritērijiem. Būtiskākie riski finansējuma diferencēšanas gadījumā ir nevienlīdzības veicināšana sociālo uzņēmumu vidū (piemēram, prioritējot kādu sociālā riska grupu), kā arī tiks veicināta jaunu uzņēmumu rašanās tikai ar mērķi iegūt grantu (ja jauniem uzņēmumiem būtu pieejams lielāks finansējums, salīdzinot ar esošiem uzņēmumiem), nevis esošo sociālo uzņēmumu stabila un mērķtiecīga tālāka attīstība. Tā rezultātā finansējuma pieejamība neattaisnos mērķi, kādam tas ir paredzēts, bet veicinās finansējuma “nepareizu” izlietošanu.

6.2.7. Granta summu darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem izvērtējums

2. nodaļā, analizējot sociālo uzņēmumu finansiālo stāvokli, Altum atbalstu un nodarbinātību, tika secināts, ka kopumā Altum atbalsts atstāj pozitīvu ietekmi uz sociālajiem uzņēmumiem. Šajā apakšnodaļā tiek padziļināti analizēta atbalsta ietekme uz darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem. Pētījumā tika apkopoti 52 uzņēmumu pieteikumi atbalsta saņemšanai³¹⁵, no tiem 17 darba integrācijas sociālo uzņēmumu pieteikumi par kopējo grantu summu 2 528 633 EUR apmērā (6.4. tabula).

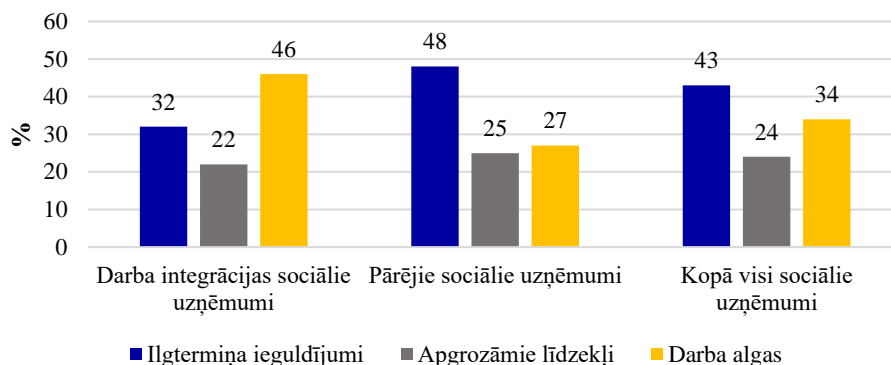
Uzņēmuma veids	Uzņēmumu skaits	Granta summas (EUR) un to sadalījums			
		Ilgtermiņa ieguldījumi	Apgrozāmie līdzekļi	Darba algas	Kopā
Darba integrācijas	17	278 147	197 407	406 565	882 119
Pārējie uzņēmumi	35	790 865	416 087	443 313	1 650 264
Kopā	52	1 069 012	613 494	849 877	2 532 383

6.4. tabula. Granta summu apkopojums atbilstoši uzņēmuma veidam un izmaksu veidiem

Avots: autoru veidots, pamatojoties uz LM sniegto informāciju

Pēc 6.4. tabulā apkopotās informācijas var secināt, ka kopumā vislielāko saņemto grantu summu sociālie uzņēmumi novirza ilgtermiņa ieguldījumiem – 1 069 012 EUR jeb 43 %, savukārt darba integrācijas sociālie uzņēmumi no piešķirtā grantu proporcionāli vislielāko finansējuma summu (46 % jeb 406 565 EUR), novirza darbinieku algām (skat. 6.10. att.), pārējie sociālie uzņēmumi vislielāko summu novirza uz ilgtermiņa ieguldījumiem, kas veido 790 865 EUR jeb 48 %. Pētījuma autori to skaidro ar faktu, ka darba integrācijas sociālo uzņēmumu sociālais mērķis ir darba vietu radīšana sociālā riska grupām, tāpēc šī mērķa īstenošanai arī tiek izmantots lielāks grantu finansējuma apjoms.

³¹⁵ Labklājības ministrijas sniegto datu apkopojumu.

6.10. att. Granta summu apkopojums atbilstoši izmaksu veidiem sociālajos uzņēmumos, %

Avots: autoru veidots, pamatojoties uz LM sniegto informāciju

Kopumā var secināt, ka darba algām no saņemtā finansējuma novirzīti 849 877 EUR, finansējot 151 darbinieku algas, no tiem mērķa grupas nodarbinātie ir – 45 darbinieki (skat. 6.5. tabulā). Mērķa grupu atbalstīto darbinieku īpatsvars veido 30 % no kopā atbalstīto darbinieku skaita un 68 % no darba integrācijas sociālajos uzņēmumos atbalstītā darbinieku skaita. Autori secina, ka kopumā atbalstītais mērķa grupu darbinieku skaits granta ietvaros ir salīdzinoši mazs. Šo izaicinājumu intervijā akcentēja arī Altum pārstāvis, norādot, ka ar darba vietu radīšanu mērķa grupas darbiniekiem neiet tik raiti, kā sākotnēji plānots.

Uzņēmuma veids	Granta daļa – algas, EUR	Darbinieku skaits	
		Mērķa grupas darbinieki	Kopā darbinieki
Darba integrācijas uzņēmumi	406 565	45	66
Pārējie uzņēmumi	443 313		85
Kopā	849 877	45	151

6.5. tabula. Darba algu finansējumam novirzītās granta summas, EUR

Avots: autoru veidots, pamatojoties uz LM sniegto informāciju

Kopumā var secināt, ka Altum granti tiek izmantoti atbilstoši mērķiem un darba integrācijas sociālie uzņēmumi palielina nodarbināto skaitu straujāk nekā citi sociālie uzņēmumi. Tomēr, salīdzinot darba integrācijas sociālos uzņēmumus ar pārējiem sociālajiem uzņēmumiem, var konstatēt ilgtermiņa riskus tiem uzņēmumiem, kuri saņēmuši Altum atbalstu. Risks izriet no tā, ka tiek palielināta nodarbinātība, bet netiek attīstīti ilgtermiņa ieguldījumi, kā tas ir gadījumā ar pārējiem sociālajiem uzņēmumiem. Tādējādi palielinās risks, ka pēc Altum atbalsta programmas beigām uzņēmumiem var pietrūkt resursu nodarbināto atalgojumam.

6.3. Galvenie rezultāti, secinājumi un priekšlikumi

1. Atbalsta pieejamību sociālajiem uzņēmumiem Eiropā nodrošina ministrijas un pašvaldības, valsts un privātās finanšu iestādes, sociālo uzņēmumu vai sociālās ekonomikas fondi un tīkla organizācijas. Atbalsta veidi variē no grantiem un subsīdijām līdz konsultāciju pakalpojumiem, ko nodrošina inkubatori un biznesa ideju konkursi. Turklāt dažāda veida atbalsta pasākumi ir paredzēti gan jauniem uzņēmumiem, gan esošiem sociālajiem uzņēmumiem. Latvijā valsts atbalsta instrumenti sociālajiem uzņēmumiem ietver dažādus atbalsta veidus (nodokļu atvieglojumus, privilēģētus iepirkuma līgumus, grantu, kā arī nemonetāros atbalsta veidus), kuru atbalsta sniedzēji galvenokārt ir Labklājības ministrija un pašvaldības, taču sociālie uzņēmēji uzskata, ka atbalsts no valsts un pašvaldību puses ir nepietiekams. Autori izstrādājuši detalizētus priekšlikumus attiecībā uz katru no esošajiem

atbalsta veidiem sociālajiem uzņēmumiem, ņemot vērā vispārējo situāciju, ka sociālajiem uzņēmējiem un pašvaldībām trūkst informācijas par pieejamajiem atbalsta veidiem. Pētījumā ir izstrādāti priekšlikumi, kā veicināt **informācijas pieejamību par atbalsta veidiem sociālajiem uzņēmējiem un sekmēt sadarbību ar atbildīgajām valsts institūcijām.**

- *Labklājības ministrijai, Latvijas Pašvaldību savienībai un Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijai* organizēt seminārus (vebinārus), stāstot pašvaldību pārstāvjiem un sociālajiem uzņēmējiem par atbalsta veidiem, iekļaujot arī sociālo uzņēmumu pieredzes stāstus par sociālo uzņēmēju un pašvaldību sadarbību.

- *Labklājības ministrijas un Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas mājaslapā* ievietot informatīvo materiālu un pieredzes stāstus par atbalsta iespējām sociālajiem uzņēmumiem, ko iespējams tālāk popularizēt pašvaldībās, uzskatāmi parādot un skaidrojot dažādus sadarbības modeļus un atbalsta instrumentus.

2. UIN atvieglojumi. Latvijā sociālie uzņēmumi ir jauni un bieži strādā ar zaudējumiem, tāpēc UIN nemaksāšana bieži vien viņiem nav aktuāla un pielietojama. Turklāt arī parastais SIA, ja visu peļņu reinvestē, UIN nemaksā. Līdz ar to šī atbalsta efektivitāte sociālajiem uzņēmumiem netiek vērtēta kā īpaša un nozīmīga. Sociālajiem uzņēmumiem ir piemērojami īpaši atvieglojumi attiecībā uz atsevišķām ar saimniecisko darbību nesaistīto izdevumu grupām, taču šīs izdevumu grupas ir nenozīmīgas, jo sociālie uzņēmēji šo atvieglojuma veidu lielākoties neizmanto. Tas skaidrojams ar faktu, ka sociālie uzņēmēji bieži neizprot, kā tas būtu izmantojams konkrētā uzņēmuma gadījumā, kā arī šo aktivitāšu īstenošanai bieži vien nepietiek finanšu resursu. Turklāt lielākā daļa no izdevumu grupām ir saistītas ar mērķa grupām, tāpēc un attiecīgi ir saistošas darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem. Var konstatēt, ka plānotais atbalsta veids nav attaisnojis savu efektivitāti.

- *Labklājības ministrijai un Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijai* veikt skaidrojošo darbu (organizējot seminārus, vebinārus) sociālo uzņēmumu vidū, sniedzot praktiskus piemērus UIN atvieglojumu izmantošanā ar saimniecisko darbību nesaistīto izdevumu grupām (seminārus – vebinārus varētu vairāk orientēt uz darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem).

3. Pašvaldību piešķirto nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumi. Pētījumā konstatēts, ka šis atbalsta veids reti kuram sociālajam uzņēmējam ir nozīmīgs, jo lielākajai daļai nepieder savs nekustamais īpašums. Tāpat jāatzīmē, ka šis labums ir saistošs arī biedrībām un nodibinājumiem, līdz ar to var secināt, ka tas nav motivējošs atbalsta veids *de facto* sociālajiem uzņēmumiem veidot sociālo uzņēmumu *de jure*. Turklāt sabiedriskā labuma organizācijām pastāv papildu atvieglojumi – to ēku īpašnieki, kuri iznomā telpas sabiedriskā labuma organizācijām, no pašvaldības var saņemt nekustamā īpašuma atvieglojumus.

- *Pašvaldībām savos saistošajos noteikumos iekļaut* atvieglojumus ēku īpašniekiem, kas iznomā telpas ne tikai sabiedriskā labuma organizācijām, bet arī sociālajiem uzņēmumiem, tādējādi sniedzot labumu telpu (ēkas) īpašniekam un pastarpināti sociālajam uzņēmumam (iespējams, tādā veidā tālāk mazinot īres maksas izdevumus sociālajiem uzņēmumiem, kas apsaimnieko šīs telpas).

4. Brīvprātīgā darba veicēji. Daļa sociālo uzņēmumu izmanto brīvprātīgā darba veicējus (galvenokārt dažādu pasākumu organizēšanā, projektu īstenošanā u. tml.), bet daļai uzņēmuma specifika nepieļauj brīvprātīgo darba veicēju piesaistīšanu. Turklāt vairākiem sociālajiem uzņēmumiem ir biedrība vai nodibinājums, kura ietvaros viņi piesaista brīvprātīgos, tāpēc šo labumu neuzskata par būtisku atbalsta veidu vai iespēju.

- *Sociālajiem uzņēmējiem* mērķtiecīgāk strādāt, lai piesaistītu brīvprātīgos, pozicionējot sociālo uzņēmumu kā vietu, kur cilvēks bez atlīdzības var veikt darbu sabiedrības labā.
- *Sociālajiem uzņēmējiem* brīvprātīgajā darbā iesaistīt sociālā riska grupu pārstāvjus, veidojot atbilstošus brīvprātīgā darba piedāvājumus, tādējādi sniedzot iespēju iegūt pirmo darba pieredzi, profesionālās zināšanas un sociālās iemaņas, veicinot pilsonisko līdzdalību, konkurētspēju un iekļaušanos darba tirgū.
- *Atbildīgajām iestādēm* jāattīsta un jāpopularizē esošos interneta resursus (brīvprātīgā darba datubāzes), veicinot efektīvāku komunikāciju starp brīvprātīgajiem un sociālajiem uzņēmumiem.

5. Kustamas un nekustamas mantas nodošana bezatlīdzības lietošanā. Saskaņā ar Sociālā uzņēmuma likumu publiska persona, publiskas personas kapitālsabiedrība, kapitālsabiedrība, kurā publiskas personas daļa pamatkapitālā atsevišķi vai kopumā pārsniedz 50 %, kā arī kapitālsabiedrība, kurā vienas vai vairāku publisku personu kapitālsabiedrību daļa pamatkapitālā atsevišķi vai kopumā pārsniedz 50 %, ir tiesīga nodot tai piederošo mantu sociālajam uzņēmumam bezatlīdzības lietošanā. Taču praksē konstatēti gadījumi, ka ir pašvaldības, kas būtu gatavas par samazinātu maksu iznomāt telpas, bet tiesību akti to neparedz.

- *Pašvaldībām* izstrādāt saistošos noteikumus un atbilstošu kārtību, lai piešķirtu telpu nomas maksas atlaides sociālajiem uzņēmumiem, kuru darbība sniedz būtisku labumu sabiedrībai vai kādai tās daļai, lai tādējādi ar pašvaldības līdzfinansējumu veicinātu sociālo uzņēmumu aktivitāti, atbalstītu un sekmētu sociālo uzņēmumu sadarbību ar pašvaldību un stiprinātu iedzīvotājos vēlmi darboties sabiedrības labā.
- Sociālie uzņēmēji mantas nodošanu bezatlīdzības lietošanā kopumā vērtē par būtisku atbalsta instrumentu, taču viņiem trūkst informācijas par praktiski pieejamām telpām, kas ir pašvaldības rīcībā. *Pašvaldībām* veidot publisku reģistru vai sarakstu, kur sociālais uzņēmējs varētu iepazīties ar pašvaldības rīcībā esošajām telpām, kuras potenciāli varētu iegūt bezatlīdzības lietošanā vai nomāt par samazinātu maksu.
- Pētījumā konstatēts, ka pašvaldības nav informētas par kustamas un nekustamas mantas bezatlīdzības nodošanu sociāliem uzņēmējiem un/vai iespējām šo atbalsta veidu praktiski īstenot. *Labklājības ministrijai, Latvijas Pašvaldību savienībai un Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijai* organizēt seminārus pašvaldību darbiniekiem, sniedzot informāciju par atbalsta veidiem sociālajā uzņēmējdarbībā un labās prakses piemēriem pašvaldībās.

6. Publisko iepirkumu likumā paredzētās iespējas sociālajiem uzņēmumiem. Latvijā nav daudz pieredzes stāstu par privilēģētajiem iepirkumu līgumiem; iepirkumos galvenokārt dominē zemākās cenas kritērijs. Sociālo uzņēmumu dalību publiskajos iepirkumos kavē finanšu rādītāji (mazs apgrozījums), nepietiekamā darbības pieredze un zināšanas par publiskajiem iepirkumiem kopumā. Taču sociālie uzņēmēji uzskata, ka pašvaldības un valsts iestādes viņus būtiski atbalsta, jo pērk no viņiem pakalpojumus un preces. Pētījumā konstatēts, ka pašvaldības no sociālajiem uzņēmumiem galvenokārt pērk sociālos pakalpojumus, taču būtiski veicināt pašvaldību sadarbību ar sociālajiem uzņēmumiem arī citās jomās (izglītībā, kultūrā, mākslā u. c.), organizējot to līdzīgā kārtībā, kā tiek organizēta sociālo pakalpojumu iegāde.

- *Pašvaldībām* veicināt pakalpojumu iegādi no sociālajiem uzņēmumiem dažādās jomās, tādējādi atbalstot sociālos uzņēmumus un iegādājoties pašvaldības iedzīvotājiem būtiskus pakalpojumus un preces.

- Pētījumā konstatēts, ka sociālajiem uzņēmējiem un iepirkumu organizētājiem (pasūtītājiem) trūkst informācijas par privilēģēto iepirkumu organizēšanu un dalību šādos iepirkumos. *Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijai un Labklājības ministrijai* organizēt seminārus sociālajiem uzņēmējiem, sniedzot informāciju, kā piedalīties šādos iepirkumos. Savukārt valsts un pašvaldību institūciju un privātā sektora dalībniekiem sniegt informāciju par šādu iepirkumu organizēšanu, labumu tā pasūtītājiem un nozīmi sabiedrībā kopumā, kā arī sniegt informāciju par pozitīvajiem piemēriem praksē.
 - Publiskā iepirkuma likumā attiecībā uz privilēģētajiem iepirkumiem konstatējamas vairākas nepilnības, kuras kavē šādu iepirkumu īstenošanu praksē. Publiskā iepirkuma likuma 16. panta pirmā daļa nosaka, ka “.. *pasūtītājs noteiktām personu grupām paredzētu pasākumu ietvaros ir tiesīgs rezervēt iespēju piedalīties iepirkuma procedūrās tikai tiem kandidātiem vai pretendentiem, kuriem vairāk nekā 30 % no vidējā nodarbināto darbinieku skaita gadā ir personas ar invaliditāti*”. Taču Latvijā nav vienotas datu bāzes vai reģistra, kur pārbaudīt, vai uzņēmumā ir nodarbinātas vismaz 30 % personas ar invaliditāti, līdz ar to praksē šī iespēja nav praktiski pielietojama. Publiskā iepirkuma likuma 16. panta pirmo daļu autori ierosina grozīt šādā redakcijā: “*Ja paredzamā iepirkuma līguma priekšmets to pieļauj, pasūtītājs noteiktām personu grupām paredzētu pasākumu ietvaros ir tiesīgs rezervēt iespēju piedalīties iepirkuma procedūrās tikai tiem kandidātiem vai pretendentiem, kuriem piešķirts darba integrācijas sociālā uzņēmuma statuss.*”
 - Publiskā iepirkuma likuma 16. panta otrā daļa paredz tiesības iepirkuma līgumu slēgt par likumā noteiktajiem veselības, sociālās un kultūras jomas pakalpojumiem, uz kuriem attiecas noteikti CPV kodi, no kuriem lielākā daļa ir saistīti ar medicīnas un veselības nozari, bet šajā jomā sociālo uzņēmumi ir maz. Publiskā iepirkuma likuma 16. panta pirmo daļu autori ierosina formulēt šādā redakcijā: “*Pasūtītājs ir tiesīgs rezervēt iespēju piedalīties iepirkuma procedūrā un iepirkumā šā likuma 10. panta kārtībā tikai tiem kandidātiem vai pretendentiem, kuriem ir piešķirts sociālā uzņēmuma statuss un kuriem pēdējo triju gadu laikā no dienas, kad būtu pieņemams lēmums par iepirkuma līguma tiesību piešķiršanu, pasūtītājs nav piešķīris iepirkuma līguma slēgšanas tiesības par šajā pantā minētajiem pakalpojumiem šā panta kārtībā. Šāda iepirkuma līguma termiņš nepārsniedz trīs gadus.*”
 - Pētījumā konstatēts – ja pasūtītājs ir ieinteresēts veikt privilēģēto iepirkumu, viņam trūkst informācijas par atbilstošiem sociālajiem uzņēmumiem, kas konkrētajā nozarē darbojas.
Informāciju par Labklājības ministrijas veidoto Sociālo uzņēmumu reģistru (tā saiti jeb linku) iekļaut Iepirkumu uzraudzības biroja mājaslapā, lai pasūtītājiem nodrošinātu aktuālo informāciju par iespējamajām alternatīvām.
5. Sociālie uzņēmēji izmanto dažādus atbalsta instrumentus: Nodarbinātības valsts aģentūras subsidēto darba vietu programmas (subsidētās darba vietas), pašvaldības organizē grantu konkursus jaunajiem uzņēmējiem. Uzņēmēji iesaistās biznesa inkubatoros, akseleratorā u. c. Taču šie atbalsta instrumenti ir pieejami visiem, tie nav specifiski adresēti tieši sociālajiem uzņēmumiem.
- *Pašvaldībām* izstrādāt grantu programmas, kas ir orientētas uz sociālās uzņēmējdarbības attīstību konkrētā reģionā, tādējādi atbalstot šādas uzņēmējdarbības uzsācējus un veicējus.
7. Sociālie uzņēmēji norāda, ka nepieciešams ne vien finansiāls atbalsts (īpaši attiecībā uz darbaspēka nodokļiem), bet arī nemonetārs atbalsts – izpratnes veidošana sabiedrībā un attieksmes maiņa valsts institūciju līmenī, kā arī pieredzējušu mentoru atbalsts, lai veiksmīgi attīstītu un paplašinātu uzņēmuma darbību (ne tikai pašā uzņēmuma sākumposmā).
- *Valsts līmenī* paredzēt darbaspēka nodokļa atvieglojumus – vismaz darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem (sociālā riska mērķa grupu nodarbinātajiem).

- *Pašvaldībām* veidot mentoringa programmas vai *LIAA biznesa inkubatoros* iekļaut sociālās uzņēmējdarbības ekspertu, kas ir specializējies ne tikai uzņēmējdarbības jautājumos, bet arī sociālajos jautājumos.
8. Sociālie uzņēmēji norāda, ka būtisks atbalsta instruments ir Altum grants, ko izmanto dažādiem mērķiem – galvenokārt pamatlīdzekļu iegādei un darba algām. Lielākie izaicinājumi granta apguvē saistīti ar dokumentu veidošanu pieteikšanās procesā, jo daudziem pretendentiem nav pietiekamas uzņēmējdarbības pieredzes un zināšanu, turklāt process ir diezgan ilgs. Attiecībā uz aizdevuma piešķiršanu kā alternatīvu atbalsta instrumentu (pēc granta programmas beigām) ar mazākiem procentiem – sociālie uzņēmēji ir diezgan skeptiski un diezgan vienprātīgi uzskata, ka šāda atbalsta forma neveicinās sociālās uzņēmējdarbības attīstību Latvijā.
- *Labklājības ministrijai*, izvērtējot pētījumā gūtās atziņas un viedokļus, autori uzskata, ka nākotnē kombinācijas grants + aizdevums ir vērtējams kā pozitīvs atbalsta veids, taču ļoti būtisks ir proporcionālais sadalījums. Ņemot vērā sociālo uzņēmumu dzīvotspēju un to salīdzinoši neseno darbību, autori rosina nodrošināt lielāku īpatsvaru grantam, mazāku – aizdevumam (iespējamā proporcija – 70:30).
6. Lai sabalansētu atbalstu sociālai jomai un sociālai ekonomikai, valsts līmenī izvērtējama iespēja diferencēt sociālo uzņēmumu un NVO mērķa grupas, minimālā režīmā atsevišķi izdalot NVO, kas rada nozīmīgu ietekmi, arī veicot sociālo uzņēmējdarbību. Pretējā gadījumā NVO šobrīd jāizvēlas, vai pielāgoties prasībām NVO vai sociālā uzņēmuma atbalsta dimensijā, kuras administratīvi un juridiski ietver nedaudz atšķirīgus atbalsta instrumentus.
7. Nav vispārēju vadlīniju vai paraugprakses par to, kā pašvaldībām vajadzētu sadarboties ar sociālajiem uzņēmumiem Latvijā. Katra pašvaldība pati var izlemt, kā vislabāk risināt šo jautājumu, un vai risināt vispār. Latvijā ir pašvaldības, kas aktīvi sadarbojas ar sociālajiem uzņēmumiem dažādos jautājumos (piemēram, Rīgas pilsēta, Siguldas novads, Cēsu pilsēta, Ogre), un ir pašvaldības, kas joprojām vilcinās veicināt sociālo uzņēmējdarbību savā teritorijā. Pašvaldības var veicināt sociālās uzņēmējdarbības attīstību dažādos veidos:
- *Pašvaldības* var apzināt savā pašvaldībā esošos sociālos uzņēmumus un organizācijas, kas potenciāli var attīstīties kā sociālie uzņēmumi, veidojot datubāzi un reģistru, kas palīdzēs vajadzības gadījumā ātri atrast informāciju un kontaktus.
 - *Pašvaldības* var ietvert sociālās uzņēmējdarbības jomas attīstību plānošanas dokumentos un stratēģiskajos plānos. Tas dos leģitīmu pamatu veidot konkrētas aktivitātes un pasākumus sociālās uzņēmējdarbības veicināšanai.
 - *Pašvaldībām* vienu pašvaldības darbinieku nozīmēt kā atbildīgo par sociālās uzņēmējdarbības jomu, un nodrošināt, ka šis darbinieks ir informēts par sociālās uzņēmējdarbības iespējām un aktualitātēm.
 - *Pašvaldībām* izrādīt iniciatīvu un veidot atbalsta mehānismus, kas palīdz sociālās uzņēmējdarbības attīstībai – piemēram, iekļaut sociālo uzņēmumu preces un pakalpojumus pašvaldības mārketinga materiālos, vietējos laikrakstos un izmantot sociālo uzņēmumu preces kā suvenīrus un reprezentatīvas dāvanas sadarbības partneriem utt.

Autori: Mārtiņš Knite, Lāsma Līcīte-Ķurbe, Aivars Timofejevs, Kristīne Smirnova

7. NODAĻA SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Zemāk apkopoti būtiskākie kopējie secinājumi un priekšlikumi. Detalizētāki secinājumi un rekomendācijas atrodami iepriekš tekstā katras nodaļas beigās.

Secinājumi	Priekšlikumi	Atbildīgie	Termiņi
Sociālo uzņēmumu saimnieciskās darbības izvērtējums			
Pieaugot darbinieku skaitam, pastāv risks nenodrošināt viņiem konkurētspējīgu atalgojumu. Darba integrācijas sociālajos uzņēmumos produktivitāte ir daudz zemāka nekā citos sociālajos uzņēmumos. Vidējais sociālā uzņēmuma darba algu līmenis, salīdzinot ar vidējo darba algu Latvijā, ir ievērojami zemāks.	Izstrādāt iedzīvotāju ienākuma nodokļa un VSAOI kompensējošo atbalstu instrumentu izstrādi: 1) iedzīvotāju ienākuma nodokļa likmes samazināšanu, jo valsts un pašvaldības to var kompensēt, netiešā veidā gūstot ienākumus no sociālo uzņēmumu ietekmes faktoriem (skat. 3. sadaļu); 2) sekmēt VSAOI kompensēšanu ES finansējuma granta veidā, nesamazinot esošās nodokļa likmes	LM	2021–2027
Uzņēmumi ar darbības laiku līdz sešiem gadiem strādā ar zaudējumiem, un lielāks zaudējumu īpatsvars ir tieši sociālajiem uzņēmumiem <i>de jure</i> . 71 % no visiem uzņēmumiem, kas ir ieguvuši sociālā uzņēmuma statusu, ir uzņēmumi ar darbības laiku līdz sešiem gadiem.	Izstrādāt vienreizējās nelielu investīciju atbalsta summas līdz 20 000 EUR jaundibinātiem uzņēmumiem ar darbības laiku līdz trīs gadiem. Minētais atbalsts atšķirībā no grantiem tiktu piešķirts bez uzņēmuma līdzfinansējuma un ieskaitīts uzņēmumam pirms izmaksu veikšanas un būtu paredzēts ilgtermiņa un apgrozāmo līdzekļu iegādei uzņēmējdarbības uzsākšanai.	LM	2021–2027
Aizliedzot sadalīt iegūto peļņu dividendēs, sociālajam uzņēmumam tiek ierobežota privāto investoru piesaiste, salīdzinot ar pārējiem uzņēmumiem, kas būtu svarīgi uzņēmumiem pirmajos darbības gados, kad lielākā daļa uzņēmumu strādā ar zaudējumiem un ir nepieciešams ārējais finansējums	Koriģēt Sociālo uzņēmumu likumu, pieļaujot daļēju peļņas izņemšanu dividendēs, lai veicinātu investoru piesaisti. Šādā gadījumā būtu lietderīgi paredzēt konkrētu atdeves normu (piemēram 5 % gadā no kopējā investētā kapitāla), ko investors būtu tiesīgs saņemt no sociālā uzņēmuma.	LM	2021–2027
	Diferencēt granta apmēru atbilstoši uzņēmuma darbības ilgumam, nosakot granta summas un	LM	2021–2023

	līdzfinansējuma apjomu. Piemēram, ja granta summa ir līdz 50 000 EUR, tad līdzfinansējums – 10 %; granta summa līdz 100 000 EUR un līdzfinansējums – 20% bet, ja granta summa ir virs 200 000 EUR, tad līdzfinansējums – 30 %)		
Ietekmes mērīšanas metodes			
Latvijā un pasaulē nav izstrādāta universāla pieeja sociālo uzņēmumu ietekmes mērīšanai. Neskatoties uz lielo līdz šim izstrādāto metožu skaitu, tiek veidotas arvien jaunas metodes, kas ir piemērotākas katras valsts specifiskajam kontekstam. Ietekmes mērīšanas rīki tiek izvēlēti vai izstrādāti atbilstoši plānotajam pielietojumam un sociālās uzņēmējdarbības ekonomiskajam un sociālajam mērogam.	Izmaksu ieguvumu analīzi vai Sociālo atdevi pret investīcijām izmantot, lai vērtētu ietekmi politikas plānošanas un izvērtēšanas līmenī. Šīs metodes ir salīdzinoši vienkāršas un sniedz vispārēju ieskatu makro- līmeņa sasniegumiem valstī kopumā. To izmantošanai nav nepieciešama apjomīga jaunu datu ieguve, un metodes pielietošanu var uzsākt nekavējoties.	LM	Pēc 2025
	Reitinga pieeju, lai vērtētu sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanu. Kā pamatu ieteicams izmantot MIAA reitingu metodi, ko ieteicams pielāgot Latvijas kontekstam. Pielāgošanu pirmkārt varētu attiecināt uz vērtējamo parametru svaru noteikšanu. Sākuma stadijā būtu ieteicams veikt metodes testēšanu, iesaistot SU komisiju un LM pārstāvjus ar mērķi definēt parametru svaru atbilstoši iesaistīto pārstāvju viedoklim. Reitingu metodi turpmāk ieteicams nepārtraukti vērtēt un modificēt atbilstoši Latvijas apstākļiem un kontekstam.	LM	2021–2027
	Sociālās ietekmes indikatoru sarakstu ieteicams izmantot kā palīglīdzekli pašiem uzņēmumiem ietekmes formulēšanā un vēlāk arī mērīšanā/uzraudzīšanā.	LM, SU	2021–2027
	Vērtēšanu grantu/aizdevumu piešķiršanas procesā ieteicams balstīt uz esošajām iestrādēm, vajadzības gadījumā papildinot sociālā uzņēmuma statusa iegūšanā izmantoto reitinga pieejas vērtējumu ar	LM	2021–2027

	padziļinātu specifisko aspektu vērtējumu.		
	Izmantojot MIAA, jāizvērtē nepieciešamība piesaistīt kādas konkrētas jomas ekspertu, kas varētu veikt precīzāku un objektīvāku ietekmes novērtējumu, piemēram, piesaistot medicīnas ekspertu, lai novērtētu potenciālo inovatīvo risinājumu ietekmi un efektivitātes ticamību. Ilgākā laikā periodā LM būtu iespējams/ieteicams izveidot ekspertu kopu, kurā būtu pieejamas biežāk nepieciešamās zināšanas un kompetences.	LM	2021–2027
Sociālo uzņēmumu ietekme Latvijā			
Novērtējot sociālo uzņēmumu kopējo ietekmi kvantitatīvā izteiksmē un monetarizējot rezultātus, var uzrādīt pārliecinošu apstiprinājumu ieguldījumu efektivitātei un lietderībai. Kopējā atdeve no publiski ieguldītajiem līdzekļiem ir ievērojama un pārsniedz ieguldījumus vairākas reizes. Tā, piemēram, pētījuma ietvaros padziļināti vērtētajā izglītības jomā rezultāti liecina, ka ieguvumi ir 7 reizes lielāki par publiskajiem ieguldījumiem.	Atbalsta politikas vērtēšanā ieteicams turpmāk iespēju robežās pielietot ieguvumu monetarizācijas metodes, lai pamatotu sniegtā vai plānotā publiskā finanšu atbalsta pamatotību.	LM	2021–2027
Sociālo pakalpojumu jomā sociālie uzņēmumi darbojas tādās nišās, kurās valsts, pašvaldības un NVO sniegto pakalpojumu pieejamība ir nepietiekoša, tādējādi radot nozīmīgu ietekmi. Tas apstiprina arī pasaules praksi, ka uzņēmējdarbības pieeja sociālo jautājumu risināšanā var būt lietderīgāka un efektīvāka nekā tradicionālie atbalsta veidi.	Turpināt atbalstīt sociālo pakalpojumu sociālos uzņēmumus un sadarbībā ar citiem LM departamentiem izvērtēt, vai noteiktām politikas prioritātēm atbalsts sociāliem uzņēmumiem piešķirams vairāk – diferencējot vērtēšanas kritērijus, atbalsta apmēru vai izveidojot tematiskās grantu/aizdevumu piedāvājuma pakotnes. Izvērtēt sociālās uzņēmējdarbības kā politikas instrumenta plašāku izmantošanu jomās, kurās līdz šim atbalstu sniedza pašvaldības vai valsts.	LM	2021–2027
Izglītības jomā strādājošie sociālie uzņēmumi rada gan īstermiņa, gan ilgtermiņa	Svarīgi veikt izglītības jomas monitorēšanu, lai novērtētu gan esošo ietekmi, gan prognozētu nākotnes	LM, iesaistot	2021–2027

<p>ietekmi, veicinot gan darba integrācijas jomas, gan arī citu jomu, piemēram, zinātnes attīstību. Šīs jomas ietekme ilgtermiņā varētu būt ievērojami lielāka nekā īstermiņā, bet to ir salīdzinoši grūti novērtēt.</p>	<p>ietekmi. Lēmumi par atbalsta instrumentiem būtu pamatojami gan ar īstermiņa novērtējumu, gan ilgtermiņa prognozi, t.sk. paredzot multiplikatora efektu, t.i., ka izglītības sniegšana var nākotnē ietekmēt arī citus aspektus, piemēram, nodarbinātību, produktivitāti utt.</p>	<p>IZM un LSUA</p>	
<p>Veselības jomā sociālie uzņēmumi uzlabo pieejamību specifiskām mērķa grupām, kam tā ir apgrūtināta finansiālu šķēršļu vai veselības stāvokļa dēļ, tādēļ aktivitātes kopumā vērtējamas kā nozīmīgas un grūti aizstājamas tradicionālās veselības aprūpes sistēmas ietvaros.</p>	<p>Turpināt atbalstīt veselības pakalpojumu sociālos uzņēmumus un sadarbībā ar VM izvērtēt, vai noteiktām politikas prioritātēm atbalsts sociāliem uzņēmumiem piešķirams vairāk – diferencējot vērtēšanas kritērijus, atbalsta apmēru vai izveidojot tematiskās grantu/aizdevumu piedāvājuma pakotnes.</p>	<p>LM, VM</p>	<p>2021–2027</p>
<p>Sociālā uzņēmuma likuma izvērtējums</p>			
<p>Uzņēmējiem, kam ir iepriekšēja pieredze projektu veidošanā vai uzņēmējdarbībā, sociālā uzņēmuma atbilstības kritēriju izpilde nesagādā būtiskas problēmas, taču ir izaicinājumi, ar ko sociālie uzņēmēji saskaras kritēriju izpildē.</p>	<p>Turpināt sniegt konsultācijas sociālajiem uzņēmumiem par sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas iesnieguma veidlapu un gada pārskatu izpildi. Attīstīt metodiskās vadlīnijas, kas ietver labās prakses paraugus tipiskajās sociālo uzņēmumu darbības jomās. Vienkāršot pieteikšanās sistēmu, paredzot automatisku datu importu no jau esošajām datu bāzēm, piemēram, UR, VID u.c.</p>	<p>LM</p>	<p>2021–2023</p>
<p>Visbiežākie sociālā uzņēmuma statusa atteikuma iemesli ir – uzņēmuma statūtos ir neprecīzi norādīts mērķis, nav skaidra sociālā problēma, iesniegumā nekorekti norādīti sasniedzamie uzdevumi, plānotajai darbībai ir nepietiekoša sociālā ietekme, grantu vēlas saņemt darbībām, kas nav tieši saistītas ar sociālās ietekmes radīšanu.</p>			
<p>Lielākā daļa darba integrācijas sociālo uzņēmumu pārstāvju uzskata, ka mērķgrupu proporcionālais sadalījums (sociālās atstumtības riska grupu nodarbinātībai jāveido vismaz 50 % no nodarbinātajiem) ir optimāls, jo tas palīdz nošķirt sociālo uzņēmumu no sociāli atbildīga uzņēmuma. Īpatsvara</p>	<p>Labklājības ministrijai noteikt sociālā riska mērķa grupu darbinieku minimālo darba laiku sociālā uzņēmuma darbiniekiem, kas varētu būt atkarīgs no invaliditātes grupas, piemēram, personām ar 1. grupas invaliditāti tie varētu būt 10 %, 2. grupas – 30 %, bet 3. grupas – 50 %.</p>	<p>LM</p>	<p>2021–2023</p>

mazināšana nebūtu vēlama, jo radītu papildu riskus.			
Raksturojot <i>de jure</i> sociālo uzņēmumu motivāciju iegūt sociālā uzņēmuma statusu, galvenokārt tiek norādīta iespēja iegūt Altum grantu, kā arī dažiem tā ir iespēja veidot plašāku publicitāti, bet retāk – iegūt sadarbības partnerus konkrētam pasūtījumam vai pakalpojumam, tikai pateicoties statusam. Diemžēl šobrīd Latvijā sociālā uzņēmējdarbība netiek uztverta kā kaut kas viennozīmīgi pozitīvs (daudziem ir vienpusējs priekšstats par jēdzienu “sociāls”, kas vairāk asociējas ar kaut ko negatīvu). Tāpēc ir pārāgri runāt par šīs nozares prestižu kā motivējošu nosacījumu iegūt statusu.	Turpināt veikt informatīvus, izglītojošus pasākumus par sociālo uzņēmējdarbību, t. sk. organizējot Sociālās uzņēmējdarbības nedēļas pasākumus vismaz 2–3 reizes gadā.	LM, LSUA	2021–2027
	Augstskolās veikt pētījumus par sociālo uzņēmējdarbību, tādējādi veicinot jauniešu izpratni par sociālo uzņēmējdarbību.	LM un LSUA sadarbībā ar augstskolām	2021–2027
	Organizēt pasākumus, konferences un seminārus sociālajā uzņēmējdarbībā, lai veicinātu starptautiskas pieredzes apmaiņu un informācijas izplatību.	LM un LSUA sadarbībā ar augstskolām	2021–2027
Sociālo uzņēmumu atbalsta sistēmas			
Kopumā sociālajiem uzņēmējiem un pašvaldībām trūkst informācijas par pieejamajiem atbalsta veidiem.	Organizēt seminārus (vebinārus), stāstot pašvaldību pārstāvjiem un sociālajiem uzņēmējiem par atbalsta veidiem, iekļaujot arī sociālo uzņēmumu pieredzes stāstus par sociālo uzņēmēju un pašvaldību sadarbību.	LM, LPS, LSUA	2021–2027
	Labklājības ministrijas un Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācijas mājaslapā ievietot informatīvo materiālu un pieredzes stāstus par atbalsta iespējām sociālajiem uzņēmumiem, ko iespējams tālāk popularizēt pašvaldībās, uzskatāmi parādot un skaidrojot dažādus sadarbības modeļus un atbalsta instrumentus.	LM, LSUA	2021–2027
UIN atvieglojumi. Sociālajiem uzņēmumiem ir piemērojami īpaši atvieglojumi attiecībā uz atsevišķām ar saimniecisko darbību nesaistīto izdevumu grupām, taču sociālie uzņēmēji šo atvieglojuma veidu lielākoties neizmanto. Tas	Veikt skaidrojošo darbu (organizējot seminārus, vebinārus) sociālo uzņēmumu vidū, sniedzot praktiskus piemērus UIN atvieglojumu izmantošanā attiecībā uz šīm ar saimniecisko darbību nesaistīto izdevumu grupām (šādi semināri – vebināri varētu vairāk tikt orientēti uz	LM, LSUA	2021–2027

skaidrojams ar faktu, ka sociālie uzņēmēji bieži neizprot, kā tas būtu izmantojams konkrētā uzņēmuma gadījumā, kā arī šo aktivitāšu īstenošanai bieži vien nepietiek finanšu resursu	darba integrācijas sociālajiem uzņēmumiem).		
Pašvaldību piešķirtie nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumi. Pētījumā konstatēts, ka šis atbalsta veids reti kuram sociālajam uzņēmējam ir nozīmīgs, jo lielākajai daļai nepieder savs nekustamais īpašums.	Pašvaldībām savos saistošajos noteikumos iekļaut atvieglojumus ēku īpašniekiem, kas iznomā telpas ne tikai sabiedriskā labuma organizācijām, bet arī sociālajiem uzņēmumiem, tādējādi sniedzot labumu telpu (ēkas) īpašniekam un pastarpināti sociālajam uzņēmumam (iespējams, tādā veidā tālāk mazinot īres maksas izdevumus sociālajiem uzņēmumiem, kas apsaimnieko šīs telpas).	Paš-valdības, LM	2021–2027
Kustamas un nekustamas mantas nodošana bezatlīdzības lietošanā. Praksē konstatēti gadījumi, ka ir pašvaldības, kas būtu gatavas par samazinātu maksu iznomāt telpas, bet tiesību akti to neparedz.	Pašvaldībām izstrādāt saistošos noteikumus un atbilstošu kārtību, lai piešķirtu telpu nomas maksas atlaides sociālajiem uzņēmumiem, kuru darbība sniedz būtisku labumu sabiedrībai vai kādai tās daļai.	Paš-valdības, LM	2021–2027
Sociālie uzņēmēji mantas nodošanu bezatlīdzības lietošanā kopumā vērtē par būtisku atbalsta instrumentu, taču viņiem trūkst informācijas par praktiski pieejamām telpām, kas ir pašvaldības rīcībā.	Pašvaldībām veidot publisku reģistru vai sarakstu, kur sociālais uzņēmējs varētu iepazīties ar pašvaldības rīcībā esošajām telpām, kuras potenciāli varētu iegūt bezatlīdzības lietošanā vai nomāt par samazinātu maksu.	Paš-valdības, LM	2021–2027
	Organizēt seminārus pašvaldību darbiniekiem, sniedzot informāciju par atbalsta veidiem sociālajā uzņēmējdarbībā un labās prakses piemēriem pašvaldībās.	LM, LPS, LSUA	2021–2027
Latvijā nav daudz pieredzes stāstu par privilēģētajiem iepirkumu līgumiem, jo galvenokārt dominē zemākās cenas kritērijs. Sociālo uzņēmumu dalību publiskajos iepirkumos kavē finanšu rādītāji (mazs apgrozījums), nepietiekamā darbības pieredze un zināšanas par publiskajiem iepirkumiem kopumā. Taču sociālie uzņēmēji uzskata, ka pašvaldības un valsts iestādes	Veicināt pakalpojumu iegādi no sociālajiem uzņēmumiem dažādās jomās, tādējādi atbalstot sociālos uzņēmumus un iegādājoties pašvaldības iedzīvotājiem būtiskus pakalpojumus un preces. Organizēt seminārus sociālajiem uzņēmējiem, sniedzot informāciju, kā piedalīties šādos iepirkumos.	Paš-valdības, LM, LSUA	2021–2027

<p>sociālās uzņēmējdarbības attīstību Latvijā.</p>	<p>Lai sabalansētu atbalstu sociālajai jomai un sociālai ekonomikai, valsts līmenī izvērtējama iespēja diferencēt sociālo uzņēmumu un NVO mērķa grupas, minimālā režīmā atsevišķi izdalot NVO, kas rada nozīmīgu ietekmi, arī veicot sociālo uzņēmējdarbību. Pretējā gadījumā NVO šobrīd jāizvēlas, vai pielāgoties prasībām NVO vai sociālā uzņēmuma atbalsta dimensijā, kuras administratīvi un juridiski ietver nedaudz atšķirīgus atbalsta instrumentus.</p>	<p>LM, FM</p>	<p>2021–2027</p>
<p>Nav vispārēju vadlīniju vai paraugprakses par to, kā pašvaldībām vajadzētu sadarboties ar sociālajiem uzņēmumiem Latvijā. Katra pašvaldība pati var izlemt, kā vislabāk risināt šo jautājumu, un vai risināt vispār.</p>	<p>Apzināt savā pašvaldībā esošos sociālos uzņēmumus un organizācijas, kas potenciāli var attīstīties kā sociālie uzņēmumi, veidojot datubāzi un reģistru, kas palīdzēs vajadzības gadījumā ātri atrast informāciju un kontaktus.</p>	<p>Paš-valdības, LM</p>	<p>2021–2027</p>
<p>Latvijā ir pašvaldības, kas aktīvi sadarbojas ar sociālajiem uzņēmumiem dažādos jautājumos (piemēram, Rīgas pilsēta, Siguldas novads, Cēsu pilsēta, Ogre), un ir pašvaldības, kas joprojām vilcinās veicināt sociālo uzņēmējdarbību savā teritorijā.</p>	<p>Ietvert sociālās uzņēmējdarbības jomas attīstību plānošanas dokumentos un stratēģiskajos plānos. Tas dos leģitīmu pamatu veidot konkrētas aktivitātes un pasākumus sociālās uzņēmējdarbības veicināšanai.</p>	<p>Paš-valdības, plānošanas reģioni</p>	<p>2021–2027</p>
<p></p>	<p>Vienu pašvaldības darbinieku nozīmēt kā atbildīgo par sociālās uzņēmējdarbības jomu un nodrošināt, ka šis darbinieks ir informēts par sociālās uzņēmējdarbības iespējām un aktualitātēm.</p>	<p>Paš-valdības</p>	<p>2021–2027</p>
<p></p>	<p>Izrādīt iniciatīvu un veidot atbalsta mehānismus, kas palīdz sociālās uzņēmējdarbības attīstībai, piemēram, iekļaut sociālo uzņēmumu preces un pakalpojumus pašvaldības mārketinga materiālos, vietējos laikrakstos un izmantot sociālo uzņēmumu preces kā suvenīrus un reprezentatīvas dāvanas sadarbības partneriem utt.</p>	<p>Paš-valdības</p>	<p>2021–2027</p>

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN INFORMĀCIJAS AVOTI

Politikas plānošanas dokumenti:

1. Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas izvērtējums (2020). Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/BISS_Gala_zinojums_LM_ANO_konv_30062020red_13072020%20%281%29.pdf
2. Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020. gadam. Pieejams: <https://www.varam.gov.lv/lv/latvijas-nacionalais-attistibas-plans-2014-2020gadam>
3. Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.-2027. gadam. Pieejams: <https://www.pkc.gov.lv/lv/nap2027>
4. Latvijas Ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/3323>
5. Rīcības plāns pārejai uz aprītes ekonomiku 200. – 2027. gadam. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40479571&mode=mk&date=2020-09-02>

Likumi:

1. Administratīvā procesa likums. Latvijas Vēstnesis, 164, 14.11.2001. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/55567>
2. Attīstības finanšu institūcijas likums. Latvijas Vēstnesis, 228, 15.11.2014. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/270323-attistibas-finansu-institucijas-likums>
3. Biedrību un nodibinājumu likums. Latvijas Vēstnesis, 161, 14.11.2003. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/81050>
4. Brīvprātīgā darba likums. Latvijas Vēstnesis, 127, 02.07.2015. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/275061-brivpratiga-darba-likums>
5. Eiropas Savienības struktūrfondu un Kohēzijas fonda 2014.-2020. gada plānošanas perioda vadības likums. Latvijas Vēstnesis, 133, 10.07.2014. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/267471-eiropas-savienibas-strukturfondu-un-kohezijas-fonda-2014-2020-gada-planosanas-perioda-vadibas-likums>
6. Gada pārskatu un konsolidēto gada pārskatu likums. Latvijas Vēstnesis, 222, 12.11.2015. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/277779-gada-parskatu-un-konsolideto-gada-parskatu-likums>
7. Komercedarbības atbalsta kontroles likums. Latvijas Vēstnesis, 123, 27.06.2014. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/267199-komercedarbibas-atbalsta-kontroles-likums>
8. Komerclikums. Latvijas Vēstnesis, 158/160, 04.05.2000.; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 11, 01.06.2000. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/5490-komerclikums>
9. Likums “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”. Latvijas Vēstnesis, 32, 01.06.1993.; Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 22/23, 10.06.1993.; Diena, 111, 04.06.1993. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/56880-par-iedzivotaju-ienakuma-nodokli>
10. Likums “Par nekustamā īpašuma nodokli”. Latvijas Vēstnesis, 145/147, 17.06.1997.; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 13, 03.07.1997. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=43913>
11. Publiskas personas finanšu līdzekļu un mantas izšķērdēšanas novēršanas likums. Latvijas Vēstnesis, 114, 02.08.1995.; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 17, 07.09.1995. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/36190-publiskas-personas-finansu-lidzeklu-un-mantas-izskerdesanas-noversanas-likums>

12. Publiskas personas mantas atsavināšanas likums. Latvijas Vēstnesis, 168, 19.11.2002.; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 23, 12.12.2002. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/68490-publiskas-personas-mantas-atsavinanas-likums>
13. Publisko iepirkumu likums. Latvijas Vēstnesis, 254, 29.12.2016. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/287760-publisko-ieverikumu-likums>
14. Sociālā uzņēmuma likums. Latvijas Vēstnesis, 212, 25.10.2017. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/294484-sociala-uznemuma-likums>
15. Uzņēmumu ienākuma nodokļa likums. Latvijas Vēstnesis, 156, 08.08.2017. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/292700-uznemumu-ienakuma-nodokla-likums>

Ministru kabineta noteikumi:

1. Ministru kabineta 2014. gada 30. oktobra rīkojums Nr. 618 "Par koncepciju "Par sociālās uzņēmējdarbības ieviešanas iespējām Latvijā"". Latvijas Vēstnesis, 216, 31.10.2014. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/269885><https://likumi.lv/doc.php?id=36190>
2. Ministru kabineta 2015. gada 10. februāra noteikumi Nr. 77 "Eiropas Savienības struktūrfondu un Kohēzijas fonda projektu pārbaužu veikšanas kārtība 2014.-2020. gada plānošanas periodā". Latvijas Vēstnesis, 44, 03.03.2015. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/272535-eiropas-savienibas-strukturfondu-un-kohezijas-fonda-projektu-parbauzu-veikšanas-kartiba-2014-2020-gada-planosanas-perioda>
3. Ministru kabineta 2015. gada 8. septembra noteikumi Nr. 517 "Kārtība, kādā ziņo par konstatētajām neatbilstībām un atgūst neatbilstoši veiktos izdevumus Eiropas Savienības struktūrfondu un Kohēzijas fonda ieviešanā 2014. – 2020. gada plānošanas periodā". Latvijas Vēstnesis, 178, 11.09.2015. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/276460-kartiba-kada-zino-par-konstatetajam-neatbilstibam-un-atgust-neatbilstosi-veiktos-izdevumus-eiropas-savienibas-strukturfondu-un->
4. Ministru kabineta 2015. gada 11. augusta noteikumi Nr. 467 "Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.1.1. specifiskā atbalsta mērķa "Palielināt nelabvēlīgākā situācijā esošu bezdarbnieku iekļaušanos darba tirgū" 9.1.1.3. pasākuma "Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai" īstenošanas noteikumi". Latvijas Vēstnesis, 162, 20.08.2015. <https://likumi.lv/ta/id/275959-darbibas-programmas-izaugsme-un-nodarbinatiba-9-1-1-specifiska-atbalsta-merka-palielinat-nelabveligaka-situacija-esosu>
5. Ministru kabineta 2017. gada 28. februāra noteikumi Nr. 104 "Noteikumi par iepirkuma procedūru un tās piemērošanas kārtību pasūtītāja finansētiem projektiem". Latvijas Vēstnesis, 45, 01.03.2017. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/289082-noteikumi-par-ieverikuma-proceduru-un-tas-piemerosanas-kartibu-pasutitaja-finansetiem-projektiem>
6. Ministru kabineta 2018. gada 20. februāra noteikumi Nr. 101 "Noteikumi par Sociālo uzņēmumu komisiju". Latvijas Vēstnesis, 38, 22.02.2018. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/297301-noteikumi-par-socialo-uznemumu-komisiju>
7. Ministru kabineta 2018. gada 21. novembra noteikumi Nr. 715 "Noteikumi par *de minimis* atbalsta uzskaites un piešķiršanas kārtību un *de minimis* atbalsta uzskaites veidlapu paraugiem". Latvijas Vēstnesis, 241, 07.12.2018. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/303512-noteikumi-par-de-minimis-atbalsta-uzskaites-un-pieskirsanas-kartibu-un-de-minimis-atbalsta-uzskaites-veidlapu-paraugiem>
8. Ministru kabineta 2018. gada 27. marta noteikumi Nr. 173 "Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību". Latvijas Vēstnesis, 64, 29.03.2018. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/298035-noteikumi-par-socialas-atstumtibas-riskam-paklauto-iedzivotaju-grupam-un-sociala-uznemuma-statusa-pieskirsanas-registresanas>

9. Ministru kabineta 2018. gada 3. aprīļa noteikumi Nr. 197 "Noteikumi par komercdarbības atbalsta piešķiršanas nosacījumiem sociālajiem uzņēmumiem un atbalsta piešķiršanas kārtību". Latvijas Vēstnesis, 68, 05.04.2018. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/298162-noteikumi-par-komercdarbibas-atbalsta-pieskirsanas-nosacijumiem-socialajiem-uznemumiem-un-atbalsta-pieskirsanas-kartibu>
10. Ministru kabineta noteikumi 2019. gada 3. septembra rīkojums Nr. 416 "Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības programmu paraugiem". Latvijas Vēstnesis, 197, 27.09.2019. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/309597>
11. Noteikumu projekts "Grozījumi Ministru kabineta 2018.gada 27.marta noteikumos Nr.173 "Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību"" (anotācija). Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2020-01-15&dateTo=2021-01-14&text=Noteikumi+par+soci%C4%81%C4%81s+atstumt%C4%ABbas+riskam+pak%C4%BCauto+iedz%C4%ABvot%C4%81ju+grup%C4%81m+un+soci%C4%81%C4%81+uz%C5%86%C4%93muma+statusa+pie%C5%A1%C4%B7ir%C5%A1anas%2C+re%C4%A3istr%C4%93%C5%A1anas+un+uzraudz%C4%ABbas+k%C4%81rt%C4%ABbu&org=0&area=0&type=0>
12. Noteikumu projekts "Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem". Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40464178>

Eiropas Savienības struktūrfondu vadlīnijas un skaidrojumi

1. Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejas atzinums par tematu "Sociālās ietekmes novērtēšana" (pašiniciatīvas atzinums) (2014/C 170/03). Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013IE6135&from=NE>
2. EK (2014). Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejas atzinums par tematu "Sociālās ietekmes novērtēšana" (pašiniciatīvas atzinums).
3. European Commission, GECES (2014). Proposed Approaches to Social Impact Measurement in European Commission legislation and in practice relating to EuSEFs and the EaSI. Luxembourg: European Union.
4. Priekšlikums Padomes direktīva ar ko Direktīvu 2006/112/EK groza attiecībā uz pievienotās vērtības nodokļa likmēm. Brisele, 18.1.2018. Pieejams: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:6ba9e0ba-fc39-11e7-b8f5-01aa75ed71a1.0015.02/DOC_1&format=PDF

Pētījumi, ziņojumi

1. Agafonow A. (2014). Toward A Positive Theory of Social Entrepreneurship. On Maximizing Versus Satisficing Value Capture. Journal of Business Ethics. (125), pp.709-713
2. Aps, J., Ūlande, M. and Lipponen, K. (2018). Social impact investment in the Nordic-Baltic region: Ideas and opportunities, needs and challenges using examples from Estonia, Latvia, and Finland. Nordic Council of Ministers' Office in Estonia. Pieejams: https://sua.lv/wp-content/uploads/2018/09/SocialimpactinvestmentintheNordic-Balticregion_A4_5bl_trykk.pdf
3. Arvidson M., Lyon F., McKay S. (2013) Valuing the social? The nature and controversies of measuring social return on investment (SROI), Voluntary Sector Review.

4. Baļe I. (2020). Sociālā uzņēmējdarbība kā nevalstisko organizāciju darbības attīstības instruments: biedrības “Oranžais stars” piemērs. Maģistra darbs: LLU. 86 lpp.
5. Banks J.A. (1972). The Sociology of Social Movements. London: Palgrave.
6. Beugré C. (2017) Social Entrepreneurship: Managing the Creation of Social Value. New York: Routledge, Kindle Edition.
7. Bērziņa A., Ķiesnere A.M. (2016). How can a Latvian social enterprise improve itself in the challenging environment? Bachelor Thesis: Riga Stockholm School of Economics.
8. Biedrība “brīvprātīgais.lv”. (2011). Pašvaldību politika un prakse brīvprātīgā darba jomā. Pieejams: https://www.sif.gov.lv/nodevumi/nodevumi/3398/brivpratigo_darba_petijums_2011.pdf
9. Bikse V., Linde N. (2016). Criteria for identification and evaluation of social enterprise. In: Latvian Christian Academy proceedings 4.
10. Bogane I. (2020) Izaicinājumi sociālās uzņēmējdarbības attīstībai Latvijā: Maģistra darbs. Latvijas Universitāte.
11. Boiardi P., Hehenberger L. and Gianoncelli A. (2016). Impact Measurement In Practice. In-depth case studies. European Venture Philanthropy Association. Pieejams: <https://evpa.eu.com/knowledge-centre/publications/measuring-and-managing-impact-a-practical-guide>
12. Bos H., Sanders M., Secchi C. (1974). Private Foreign Investment in Developing Countries. A Quantitative Study on the Evaluation of the Macro-Economic Effects. Springer. P. 345.
13. Brencis A., Šīna I. (2016) Pašvaldības sociālās uzņēmējdarbības iespējas un privātās sociālās uzņēmējdarbības izmantošanas iespējas pašvaldības mērķiem. Latvijas Pašvaldību savienība un SIA “Dynamic University”, Rīga, 118 lpp. Pieejams: <https://blis.lps.lv/lv/publikacijas/petijumi/219-pasvaldibas-socialas-uznemejdarbibas-iespejas-un-privatas-socialas-uznemejdarbibas-izmantosanas-iespejas-pasvaldibas-merkiem>
14. British Council (2015). Social enterprise in the UK. Developing a thriving social enterprise sector. British Council. Pieejams: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/social_enterprise_in_the_uk_final_web_spreads.pdf
15. Brooks A.C. (2009) Social Entrepreneurship: A Modern Approach to Social Value Creation.
16. Brouwers J., Prins E., Salverda M., (2010) Social Return on Investment. A practical Guide for Development Cooperation Sector. Pieejams: http://bigpushforward.net/wp-content/uploads/2011/09/sroi_practical_guide_context_international_cooperation.pdf
17. Burkāne L. (2017). Sociālās uzņēmējdarbības uzņēmumu darbinieku vērtību sistēmas raksturojošās iezīmes. Bakalaura darbs: Latvijas Universitāte. 61 lpp.
18. Caimi V., Daniele D., Martignetti L. (2019). Buying for social impact. Good practice from around the EU. Executive Agency for Small and Medium-sized Enterprises. European Commission, Brussels. 58 p. Available at <https://base.socioeco.org/docs/ea0220091enn.en.pdf>
19. Cameron J., Gardner C., Veenhuyzen J. (2010). Social Accounting: A Practical Guide for Small Community Organisations and Enterprises. Centre for Urban and Regional Studies, The University of Newcastle. P.6. Pieejams:

https://www.researchgate.net/publication/280495201_Social_Accounting_A_Practical_Guide_for_Small_Community_Organisations_and_Enterprises

20. Chevalier J. (2001) Stakeholder Analysis and Natural Resource Management. Ottawa: Carleton University.
21. Christensen R. A., Ebrahim, A. (2006) How does accountability affect mission? The case of a non-profit serving immigrants and refugees. *Nonprofit Management and Leadership*.
22. Clark C., Rosenzweig W., Long D., Olsen S., (2004) Double Bottom Line Project Report: Assessing Social Impact in Double Bottom Line Ventures. New York: Rockefeller Foundation.
23. Cohen, L., Manion, L. and Morrison, K. (2000) *Research Methods in Education*. 5th Edition, Routledge Falmer, London.
24. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A strong social Europe for just transitions. European Commission, Brussels, 14.1.2020. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:52020DC0014>
25. Cordes J. (2017). Using cost-benefit analysis and social return on investment to evaluate the impact of social enterprise: Promises, implementation, and limitations. *Evaluation and Program Planning* Volume 64, October 2017. George Washington University.
26. Country reports “Social enterprises and their ecosystems in Europe” (Latvia etc.). Pieejams: https://ec.europa.eu/social/main.jsp?advSearchKey=socentercountryreports&mode=advancedSubmit&catId=1307&doc_submit=&policyArea=0&policyAreaSub=0&country=0&year=0
27. Dalamaga A. (2018). Reuse and recycling European Union Social Enterprises: the role of social enterprise in a circular economy. Available: https://www.easpd.eu/sites/default/files/sites/default/files/EVENTS/2018/ws2_rreuse-eng.pdf
28. Davister C., Defourny J., Gregoire O. (2004) Wise integration social enterprises in the European Union: An overview of existing models. *EMES Working Papers* no. 04/04. p. 29. Pieejams: https://emes.net/content/uploads/publications/PERSE_04_04_Trans-ENG.pdf
29. Dees J. G. (1998) Enterprising Non Profits: What do you do when Traditional Sources of Funding Fall Short? *Harvard Business Review*.
30. Dehtjare J., Riashchenko V. (2015). Social entrepreneurship: issues and trends. *Information Technologies, Management and Society*.
31. Dobeles L. (2014) Sociālās uzņēmējdarbības iespējas Latvijā. Mārupe: Drukātava, 470 lpp.
32. Dobeles L. (2016) The legal framework and support instruments for social entrepreneurship development in Latvia. *Latvijas Kristīgā akadēmija. Zinātniskie Raksti, Rīga, 2016. 4. sēj.:* Karitatīvā sociālā darba inovatīvais saturs.
33. Dobeles L., Dobeles A., Zvirbulē-Berzina A. (2014) Poverty level as condition for social entrepreneurship development in Latvia.
34. Drayton W. (2002) *The Citizen Sector: Becoming as Entrepreneurial and Competitive as Business*. *California Management Review*.
35. Edwards M., Hulme D. (1996) Too close for comfort? The impact of official aid on nongovernmental organisations, *World Development*.
36. Emerson J. (2003) The blended value proposition: Integrating social and financial returns’, *California Management Review*.

37. Emerson J., WACHOWICZ J., CHUN S. (1999) Social Return on Investment: Exploring Aspects of Value Creation in the Nonprofit Sector. Pieejams: <https://redf.org/wp-content/uploads/REDF-Box-Set-Vol.-2-SROI-Paper-2000.pdf> ;
38. Emerson J., Wachowicz J., Chun S. (2001) Social Return on Investment (SROI): Exploring Aspects of Value Creation. Pieejams: <https://hbswk.hbs.edu/archive/social-return-on-investment-sroi-exploring-aspects-of-value-creation>
39. Epstein M.J., Yuthas K. (2014) Measuring and Improving Social Impacts. A Guide for Nonprofits, Companies, and Impact Investors. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers.
40. European Commission “Proposed Approaches to Social Impact Measurement”. Pieejams: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0c0b5d38-4ac8-43d1-a7af-32f7b6fcf1cc/language-en/format-PDF/source-114967657>
41. European Research Network Catherine Davister, Jacques Defourny, Olivier Gregoire research “Work integration social enterprises in the European Union: an overview of existing models”. Pieejams: https://emes.net/content/uploads/publications/PERSE_04_04_Trans-ENG.pdf
42. Fedorciow L. (2012) *Why Measuring Impact Is Essential to Any Social Enterprise*. The Guardian Support. Pieejams: <https://www.theguardian.com/social-enterprise-network/2012/nov/20/measuring-impact-social-enterprise-essential>
43. Fici A. (2006). The new Italian Law on Social Enterprise. 9 p. Retrieved March 5, 2019, from <http://www.oecd.org/cfe/leed/37508649.pdf>
44. Fini R., Sobrero M. (2020). Why Italy needs an entrepreneurial renaissance after COVID-19. 11 p. Available at: <https://www.bbs.unibo.eu/wp-content/uploads/2020/07/Why-Italy-needs-an-entrepreneurial-renaissance-after-COVID-19.pdf>
45. Freimanis R. (2012). Sociālā uzņēmējdarbība – iespējas un izaicinājumi. Maģistra darbs: Latvijas Universitāte.
46. Fridrihsone E., Grīntāle I., Jansone A., Misāne G. (2011). Brīvprātīgo darba organizēšana pašvaldībā. Rokasgrāmata pašvaldību darbiniekiem. Rīgas Domes Izglītības, kultūras un sporta departaments, 132 lpp.
47. Frīdenberga A. Sociālie uzņēmumi kā pakalpojumu sniedzēju un preču piegādātāji publisko iepirkumu sistēmā: prezentācija, 02.10.2019.
48. Gintere D. (2020). Sociālās uzņēmējdarbības nozīme lauku reģionu attīstībā. Promocijas darbs – izstrādes stadijā.
49. Gintere D. (2020). Sociālo uzņēmumu ietekmes izvērtējums Latvijā. Maģistra darbs: LLU..
50. Grieco C. (2015) *Assessing Social Impact of Social Enterprises: Does One Size Really Fit All?* Springer. <http://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-3-319-15314-8.pdf>.
51. Groma L. (2020). Sociālā uzņēmējdarbība – kā viens no vides ilgtspējas veicinātājiem. Promocijas darbs – izstrādes stadijā.
52. Harlock J. (2013) *Impact measurement practice in the UK third sector: a review of emerging evidence*. Third Sector Research Centre, Working Paper 106, University of Birmingham.
53. Hehenberger L., Harling A.M., Scholten P. (2013) *A Practical Guide To Measuring And Managing Impact*. Berlin: The European Venture Philanthropy Association. Pieejams: <https://evpa.eu.com/knowledge-centre/publications/measuring-and-managing-impact-a-practical-guide>

54. Hornsby A. (2012). The Good Analyst. Impact Measurement & Analysis in the Social-Purpose Universe. Investing for Good. P. 45. Pieejams: <https://www.investingforgood.co.uk/news/good-analyst>
55. Hornsby A., Blumberg G. (2013). The Good Investor: A Book of Best Impact Practice. Investing for Good, P.72. Pieejams: <https://www.philanthropy-impact.org/sites/default/files/downloads/thegoodinvestor.pdf>
56. How enterprises manage impact. Pieejams: <https://impactmanagementproject.com/impact-management/how-enterprises-manage-impact/> (skatīts 24.09.2020.)
57. Hughes R., Margetts B.M. (2011) Practical Public Health Nutrition. Wiley- Blackwell.
58. Informatīvais ziņojums “Aprites ekonomikas stratēģija Latvijai” (projekts), 37 lpp. Pieejams: https://www.varam.gov.lv/sites/varam/files/content/files/varamzin_200120_aestrategija.pdf
59. Introduction to Social Return on Investment (2006). Work in Progress Paper. Pieejams: <https://sroiseminar2009.files.wordpress.com/2009/02/70419-paper-sroi.pdf>
60. J. Bistrova, N. Lace, L. Kasperovica (2020), Aspects of Sustainability Enterprise crisis-resilience and competitiveness Journal: Sustainability Economic and Business, pieņemts publikācijai.
61. Jurgelāne A. (2017) Sociālās ietekmes mērīšana: inovatīvs rīks sociālo uzņēmumu radīto pozitīvo sociālo pārmaiņu veicināšanai sabiedrībā: profesionālā maģistra darbs sociālajā darbā. Liepāja: Liepājas Universitāte, Pedagoģijas un sociālā darba fakultāte.
62. Kay A. (2011). Prove! Improve! Account! The New Guide to Social Accounting and Audit. Social Audit Network. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/263620892_Prove_Improve_Account_The_New_Guide_to_Social_Accounting_and_Audit
63. Kalve I. (2012). Social entrepreneurship and information about it in the internet environment in Latvia. In: Sustainable Business under Changing Economic Conditions. Riga: School of Business Administration Turība.
64. Kolodinsky J., Stewar C., Bullard A. (2006) Measuring Economic and Social Impacts of Membership in a Community Development Financial Institution, Journal of Family and Economic Issues.
65. Koroļeva I., Rungule R., Trapenciere I., Mieriņa I. (2006) Invalīdu nodarbinātības un ar to saistīto problēmu izvērtējums sociālās atstumtības mazināšanai. Latvijas Universitātes Aģentūra LU Filozofijas un socioloģijas institūts un Datu Serviss.
66. Kumačeva S. (2018). Biedrības “Tuvu” sociālās ietekmes novērtējums. Maģistra darbs: LLU.
67. Leadbeater C. (1997) The Rise of Social Entrepreneurs. London.
68. Lešinska A., Litvins G., Pīpiķe R., Šimanska I., Kupcis O., Bušēvica K. (2012). Latvia towards Social Entrepreneurship. Pieejams: http://politika.lv/article_files/2264/original/SU_gala_9nov.pdf?1352702725
69. Lis A., Wallberg N., Nordstrom T., Šuvajevs A., Ūlande, M. (2017). Sociālie uzņēmumi un pašvaldības: Sadarbība, partnerība un sinerģija. Pieejams: http://www.lps.lv/uploads/docs_module/2018_6_p9.pdf
70. Maas K., Liket K. (2011) Social Impact Measurement: classification of methods’, in Burritt, R. L. et al., Environmental Management Accounting, Supply Chain Management, and Corporate Responsibility Accounting, Springer, New York. P.?

71. Misirovs R., Grobiņa A., (2017) *Eiropas Sociālā fonda projekta "Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai" vienošanās Nr. 9.1.1.3/15/I/001*. Sociālās uzņēmējdarbības konference, 2017. gada 2. - 3. marts, Rīga.
72. Mulgan G., Landry L. (1995) *The Other Invisible Hand: Remaking Charity for the 21st Century*. London: Demos/Comedia.
73. Mullins, D. et al. (2010) *Social investment performance management toolkit for housing organisations*, University of Birmingham.
74. Nicholls A. (2007) *What is the Future of Social Enterprise in Ethical Markets*, Office of The Third Sector. London.
75. Nicholls A. (2009) *We do good things, don't we?: Blended value accounting in social entrepreneurship*, Accounting, Organizations and society.
76. Nicholls A., Cho A. H. (2006) *Social Entrepreneurship: the Structuration of a Field*. In: Nicholls A. *Social Entrepreneurship: New Models of Sustainable Social Change*. New York: Oxford University Press.
77. Niemi I. et al. (2015). *Social Enterprise Sector Snapshot Around The Baltic Sea: Stakeholders, Education, Impact Analysis*. Pieejams: <http://socialinnovation.lv/wp-content/uploads/2015/02/makets-ENG-26.02-15.40-IO1-final.pdf>
78. Nyssens M., Defourny J. (2006). *Defining Social Enterprise*. 329 p. Retrieved March 5, 2019, from https://www.researchgate.net/publication/277151275_Defining_Social_Enterprise
79. O'Flynn P., Barnett C. (2017). *Evaluation and Impact Investing: A Review of Methodologies to Assess Social Impact*. Institute of Development Studies. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/325049649>
80. OECD/European Union (2015) *Policy Brief on Social Impact Measurement for Social Enterprises: Policies for Social Entrepreneurship*, OECD/European Commission, Publications Office of the European Union, Luxembourg. Pieejams: https://www.oecd.org/social/PB-SIM-Web_FINAL.pdf
81. OECD/European Union (2017). *Main trends in social enterprise development*, in *Boosting Social Enterprise Development: Good Practice Compendium*, OECD Publishing, Paris. Pieejams: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264268500-4-en.pdf?expires=1594401959&id=id&accname=guest&checksum=8C2AEB9C11046F20478F71B44114890A>
82. Olsen S., Galimidi B. (2008) *Catalog of Approaches to Impact Measurement - Assessing Social Impact in Private Ventures*. The Rockefeller Foundation. Pieejams: <http://www.midot.org.il/Sites/midot/content/Flash/CATALOG%20OF%20APPROACHES%20TO%20IMPACT%20MEASUREMENT.pdf>
83. Olsen S., Nicholls J. (2005) *A Framework for Approaches to SROI*. Draft for Haas Social Metrics Conference Reviewers, p. 36. Pieejams: https://ccednet-rcdec.ca/sites/ccednet-rcdec.ca/files/ccednet/pdfs/2005-050624_SROI_Framework.pdf
84. Pearce J. (2003) *Social Enterprise in Anytown*. Calouste Gulbenkian Foundation, London.
85. Perkune L., Licite L. (2019) *Legal aspects and support instruments for social entrepreneurship in the Baltic States*. In: *Research for Rural Development 2019: annual 25th international scientific conference proceedings*, Jelgava, Latvia, 15-17 May 2019 / Latvia University of Life Sciences and Technologies. Jelgava, 2019.
86. Perrini F. (2006) *The New Social Entrepreneurship: What Awaits Social Entrepreneurial Ventures*. Cheltenham: Edward Elgar. 368 p.

87. Phills J., Denend L. (2005) Social Entrepreneurs: Correcting Market failures (A). The Social Entrepreneurship Series, Case no SI72A. Stanford: Stanford Graduate School of Business. 36 p.
88. Pučėtaitė R., Novelskaitė A., Pušinaitė-Gelgotė R., Rusteikienė A., Butkevičienė E. (2019). Understanding the Role of Social Enterprises in Attaining the Sustainable Development Goals through the Human Capability Approach. The Case of Lithuania. Social and Solidarity Economy, 16 p. Available at: https://knowledgehub.unsse.org/wp-content/uploads/2019/07/169_Pucetaite_Social-Entrepreneurship-Post-Soviet-Context_En.pdf
89. RAMBOLL (2016) TRIN-FOR-Trin-Guide Til Udarbejdelse Af En Forandringsteori. Pieejams: http://sgy.dk/wp-content/uploads/2016/11/Guide-til-udarbejdelse-af-forandringsteori_14.1.15.docx
90. Sanfilippo L. Et al (2009). Tools for you: approaches to proving and improving for charities, voluntary organisations and social enterprise. New economics foundation. https://b3cdn.net/nefoundation/ee604b9c7787bf1b80_aym6ivqnu.pdf
91. Santos F. (2012). A Positive Theory of Social Entrepreneurship. Journal of Business Ethics.
92. Santos F.M. (2009). A Positive Theory of Social Entrepreneurship. INSEAD Working Paper No. 2009/23/EFE/INSEAD Social Innovation Centre. Pieejams: <https://sites.insead.edu/facultyresearch/research/doc.cfm?did=41727>
93. Schaltegger S., Hahn T., Burritt, R. (2000) Environmental management accounting overview and main approaches, working paper, Centre for Sustainability Management, Lünenburg. Pieejams: <https://silo.tips/download/environmental-management-accounting>
94. Scholten P., Nicholls J., Olsen S., Galimidi, B. (2006) Social return on investment. A guide to SROI analysis. Amstelveen: Lenthe publishers.
95. SEFORIS. The State of Social Entrepreneurship - Impact of Social Enterprises. Pieejams: https://static1.squarespace.com/static/56d2eebbb654f9329ddb20e/t/5773e7b1e4fcb59a25f780f1/1467213747430/6_Impact_of_Social_Enterprises.pdf
96. Social Enterprises and their ecosystems in Europe (Comparative synthesis report), 2020. Pieejams: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8274&furtherPubs=yes>
97. Sociālā ietekme un tās mērīšana sociālās uzņēmējdarbības kontekstā. Pieejams: <https://sua.lv/sociala-ietekme-un-tas-merisana-socialas-uznemejdarbibas-konteksta/>
98. Sociālās ietekmes mērīšanas prakse Latvijas sociālo uzņēmumu vidū: galvenie secinājumi. Pieejams: <https://sua.lv/socialas-ietekmes-merisana-lv-uznemumu-vidu/>
99. Stupeņa L. (2015). Sociālā uzņēmējdarbība Latvijā un labklājības veicināšana bāreņiem, uzsākot dzīvi pēc ārpusģimenes aprūpes. Maģistra darbs: Latvijas Universitāte. 60 lpp.
100. Šteinbuka I. (2019) Produktivitātes celšana: tendences un nākotnes izaicinājumi. Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Monografijas/Produktivitates_celsana/Produktivitate.pdf
101. Trifane B. (2015). Sociālās uzņēmējdarbības novērtējums Latvijā. Bakalaura darbs: Latvijas Universitāte. 73 lpp.
102. Trivedi C. (2010). A Social Entrepreneurship Bibliography. The Journal of Entrepreneurship, Vol. 19, Issue.

103. Ūlande M., Līcīte L. (2018) Sociālā uzņēmējdarbības Latvijā: īss esošās situācijas pārskats. Ekosistēmas kartēšana. Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācija, 36 lpp.
104. Valters M. (2004) Interesešu grupu analīze. Latvijas Universitātes raksti. 677.sēj. Ekonomika un Vadības zinātne.
105. Vardakoulis O. (2014). Simplified guidelines for Social Cost Benefit Analysis of Climate Change adaptation projects on a local scale. Nef Consulting. P.4. Pieejams: <https://careclimatechange.org/wp-content/uploads/2014/08/CostBenefit.pdf>
106. Veigure A, Zorina A. (2017). The Potential for Developing a Social Impact Investment Market in Latvia. Executive Master Thesis: SSE Riga. 55 p.
107. Wainwright S. (2002) Measuring Impact: A Guide to Resources. NCVO Publications, London.?
108. Wilkes V., Mullins M. (2012) Community investment by social housing organisations: measuring the impact. Third Sector Research Centre Survey Report for HACT, University of Birmingham. Pieejams: <https://www.birmingham.ac.uk/documents/college-social-sciences/social-policy/tsrc/reports/community-investment-social-housing-organisations-report.pdf>
109. William A. P., Taylo J. A. (2013) Resolving Accountability Ambiguity in Nonprofit Organizations, *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*.
110. Wisebrod J. (2007). Social Impact Ratings: How To Make Responsible Investment Appealing. *De Boeck Supérieur. Finance & The Common Good/Bien Commun - N° 27 - li/2007*. P.31. Pieejams: <https://www.cairn.info/revue-finance-et-bien-commun-2007-2-page-29.htm>
111. Wright T. (2011) Growing Social Capital: A Social Return On Investment Analysis of the Impact of Voluntary and Community Sector Activities Funded by Grant Aid. Pieejams: <http://www.socialvalueuk.org/app/uploads/2016/03/Growing-Social-Capital-SROI-March-2012.pdf>
112. Zamberga D. (2018). Sociālās uzņēmējdarbības attīstības iespējas Latvijā. Bakalaura darbs: Latvijas Universitāte. 78 lpp.
113. Zappalà G., Lyons M. (2009) *Recent approaches to measuring social impact in the third sector: An overview*, CSI Background Paper, No. 6, Centre for Social Impact, University of New South Wales.
114. Zhipeng Yan , Yan Zhao (2010), A New Methodology of Measuring Firm Life-Cycle Stages, *SSRN Electronic Journal*.

Citi informācijas avoti:

1. About Prove It! Pieejams: <https://www.nefconsulting.com/our-services/evaluation-impact-assessment/prove-and-improve-toolkits/prove-it/>
2. About us. Pieejams: <https://socialvalueint.org/about/>
3. ACCREDITING A SOCIAL VALUE PRODUCT. Pieejams: <http://www.socialvalueuk.org/accrediting-products/>
4. Assurance Standard 2017/18. Pieejams: <http://www.socialvalueuk.org/resource/assurance-standard-201718/>
5. Bezdarbnieka pabalsts. Pieejams: <https://www.vsaa.gov.lv/pakalpojumi/stradajosajiem/bezdarbnieka-pabalsts/>
6. CHECK TOOLS. Test your readiness and track your progress with our innovative check tools. Pieejams: <https://social-finance-academy.org/our-check-tools/>

7. Cost Benefit Analysis. Pieejams: <https://www.betterevaluation.org/evaluation-options/CostBenefitAnalysis>
8. CSB. (2020). 2019. gadā vidējā alga pirms nodokļu nomaksas – 1 076 eiro. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/darba-samaksa/meklet-tema/2635-darba-samaksas-parmainas-2019-gada-4>
9. Ēkā pie zelta liepas” darbosies sociālais uzņēmums SIA “BĻODA.LV”. Pieejams: <http://www.ogresnovads.lv/lat/pasvaldiba/jaunumi/?page=5&doc=37289>
10. Frameworks for Measuring Impact. Pieejams: <https://medium.com/startingupgood/frameworks-for-measuring-impact-151042f72c8c>
11. GVE. Pieejams: <http://www.globalvaluexchange.org/>
12. IMP Practitioner Community. Pieejams: <https://impactmanagementproject.com/impact-management/practitioner-community/>
13. IMP Structured Network. Pieejams: <https://impactmanagementproject.com/impact-management/structured-network/>
14. Impact analyses. Pieejams: <https://www.phineo.org/en/impact-analyses>
15. Impact management norms. Pieejams: <https://impactmanagementproject.com/impact-management/impact-management-norms/>
16. Impact Services. Pieejams: <https://www.investingforgood.co.uk/impact-services-charity/se>
17. Informatīvs materiāls par Sociālās uzņēmējdarbības biznesa projektu ietvaros plānotajām izmaksām. Pieejams: https://www.altum.lv/files/attiecinamas_izmaksas_socialas_uznemejdarbibas_programma.pdf
18. Investing for good (2020).Publications. Pieejams: <https://www.investingforgood.co.uk/publications>
19. Investing for good (2020).Publications. Pieejams: <https://www.phineo.org/en/publications>
20. IRIS+. Pieejams: <https://iris.thegiin.org/>
21. Is it right for us? This diagnostic tool will help you decided whether social investment is right for your organisation. Pieejams: <https://www.goodfinance.org.uk/wizard/profiler>
22. Katalogs "Sociālā uzņēmējdarbība Latvijā". Pieejams: <https://sua.lv/katalogs-2019/>
23. Labklājības ministrija (2020), Pasākumi noteiktām grupām. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/pasakums-noteiktam-personu-grupam>
24. Labklājības ministrija. (2020), Sociālā uzņēmuma reģistrācija un darbība. Pieejams: https://www.lm.gov.lv/sites/lm/files/data_content/sociala-uznemejdarbibal1.pdf
25. Local Multiplier 3 (LM3). Pieejams: <https://www.nefconsulting.com/our-services/evaluation-impact-assessment/local-multiplier-3/>
26. LSUA (2020). Kas mēs esam. Pieejams: <https://sua.lv/kas-mes-esam/>
27. Mapping outcomes for social investment. Pieejams: <https://www.thinknpc.org/resource-hub/mapping-outcomes-for-social-investment/>
28. Measuring the impact in impact investing: perceptions from the German market. Pieejams: <https://medium.com/@theresepeters/measuring-the-impact-in-impact-investing-perceptions-from-the-german-market-88c721b1a1bc>

29. Nodarbinātības valsts aģentūra. (2020). 2020 gads. Pieejams: <https://www.nva.gov.lv/lv/2020gads>
30. NVA atbalsts bezdarbnieku ar invaliditāti iekļaušanai darba tirgū. Pieejams: <https://www.nva.gov.lv/lv/nva-atbalsts-bezdarbnieku-ar-invaliditati-ieklausanai-darba-tirgu>
31. Oxford Impact Investing Programme. Pieejams: <https://www.sbs.ox.ac.uk/programmes/executive-education/campus-open-programmes/oxford-impact-investing-programme>
32. Pārskats par bezdarba situāciju valstī (decembris) (2021). Nodarbinātības valsts aģentūra. Pieejams: https://www.nva.gov.lv/sites/nva/files/media_file/parskats-par-bezdarba-situaciju-decembris-2020.pdf
33. Practitioner status pathway. Pieejams: <http://www.socialvalueuk.org/practitioner-status-pathway/>
34. Prezentācija “Reģionālo diskusiju cikls “Tu un sociālā uzņēmējdarbība – vai vajag?”, 2019. gadā, Jelgavā. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/regionalo-diskusiju-cikls-tu-un-sociala-uznemejdarbiba-vai-vajag>
35. REDF Roberts Enterprise Development Fund (Ed.) (2002) Social Return on Investment – Methodology. San Francisco. Pieejams: www.redf.org;
36. RESOURCES. Find what you need to help you measure and maximise your social value. Pieejams: <http://www.socialvalueuk.org/resources/>
37. SOCIAL FINANCE ACADEMY. Pieejams: <https://social-finance-academy.org/>
38. Social Reporting Initiative (2014). Social Reporting Standards. Guide to results-based reporting. Social Reporting Initiative. Pieejams: https://www.social-reporting-standard.de/fileadmin/redaktion/downloads/SRS_guidelines_2014_EN.pdf
39. Social Value UK. Pieejams: <http://www.socialvalueuk.org/>
40. Sociālās uzņēmējdarbības skola! Pieejams: <https://sua.lv/vebinaru-ieraksti/>
41. SOFTWARE ACCREDITATION. Pieejams: <http://www.socialvalueuk.org/accrediting-software-products/>
42. Subsidētās darba vietas (Atbalsts bezdarbnieka nodarbināšanai). Pieejams: <https://www.nva.gov.lv/lv/subsidetas-darba-vietas-atbalsts-bezdarbnieka-nodarbinasana>
43. The documents and files that make up the Prove It! Toolkit. Pieejams: <https://www.nefconsulting.com/our-services/evaluation-impact-assessment/prove-and-improve-toolkits/prove-it/downloads/>
44. The Estonian Social Enterprise Network, The Social Entrepreneurship Association of Latvia, The Finnish Association for Social Enterprises (2018). Social Impact Investment In The Nordic-Baltic Region. Ideas and opportunities, needs and challenges using examples from Estonia, Latvia and Finland. Nordic Council of Ministers’ Office in Estonia. Pieejams: <https://storiesforimpact.com/wp-content/uploads/2020/05/Social-Impact-Investment-in-the-Nordic-Baltic-Region-2018.pdf>
45. The Future of EU policies for the Social Economy: Towards a European Action Plan. Social Economy Europe. 2018. Pieejams: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/313344/SEE-Action+Plan+for+Social+Economy.pdf/f81115cc-527e-4e3b-bafe-a8b06ab4372a>
46. The Global Impact Investing Ratings System. Pieejams: <http://thenewmediagroup.co/the-global-impact-investing-ratings-system/>

47. The Ministry of Children and Education. Pieejams: <https://www.uvm.dk/>
48. The Outcomes Matrix. Plan & measure your social impact. Pieejams: <https://www.goodfinance.org.uk/impact-matrix>
49. THE SOCIAL VALUE MANAGEMENT CERTIFICATE. Pieejams: <http://www.socialvalueuk.org/social-value-certificate/>
50. Theory of Change: A Practical Tool For Action, Results and Learning (2004). Seattle: Organizational Research Service.
51. THOUGHT LEADERSHIP GROUPS. Pieejams: <http://www.socialvalueuk.org/services-support/social-value-uk-working-groups/>
52. TRAINING. Social Value Training options to meet all of your needs. Pieejams: <http://www.socialvalueuk.org/social-value-training/>
53. Triangle. What is the Outcomes Star™? Introducing our evidence-based tools for supporting and measuring change. Pieejams: <https://www.outcomesstar.org.uk/wp-content/uploads/Briefing-what-is-the-Outcomes-Star-june2017-web.pdf>
54. Vadlīnijas darbības pārskata aizpildīšanai. Pieejams: http://adm.lm.gov.lv/upload/socialais_darbs/SU_darbibas_parskats_vadlinijas.pdf
55. Vadlīnijas sociāli atbildīga publiskā iepirkuma īstenošanai (2020), 32 lpp. Pieejams: <https://www.iub.gov.lv/lv/media/658/download>
56. Valsts attīstības finanšu institūcijas ALTUM mājaslapa. Pieejams: <https://www.altum.lv/lv/pakalpojumi/uznemumiem/socialas-uznemejdarbibas-programma/nosacijumi-granta-sanemsanai/>
57. Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts invaliditātes gadījumā. Pieejams: <https://www.vsaa.gov.lv/pakalpojumi/personam-ar-ipasam-vajadzibam/valsts-sociala-nodrosinajuma-pabalsts-invaliditates-gadijuma/>
58. Working with SASB and other Frameworks. Pieejams: <https://www.sasb.org/standards-overview/sasb-and-others/>
59. WORKSHOPS & WEB-SEMINARS. Pieejams: <https://www.phineo.org/en/workshops-webinars>

Pasūtītāja rīcībā esoši dokumenti:

1. Sociālo uzņēmumu pazīmju, atlases kritēriju un to piemērošanas metodika
2. Sociālo uzņēmumu atbalsta instrumentu un atbalsta sniegšanas metodika
3. Labklājības ministrijas un akciju sabiedrības “Attīstības finanšu institūcija Altum” 2016. gada 29. augusta sadarbības līgums par ESF projekta Nr.9.1.1.3/15/I/001 "Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai" īstenošanu un citi dokumenti.
4. Iepirkuma līgums Nr. LRLM2016/32-4-10/08ASU/1, kas noslēgts starp Labklājības ministriju un biedrību “Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS” par iepirkuma “Metodiku izstrāde par sociālo uzņēmumu pazīmēm, atlases kritērijiem un to piemērošanu, un sociālo uzņēmumu atbalsta instrumentu un atbalsta sniegšanu un finansējuma saņēmēja un sadarbības partnera apmācībām” īstenošanu, kas īstenots, saņemot finansējumu no Eiropas Sociālā fonda (turpmāk – ESF) projekta Nr.9.1.1.3/15/I/001 “Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai”